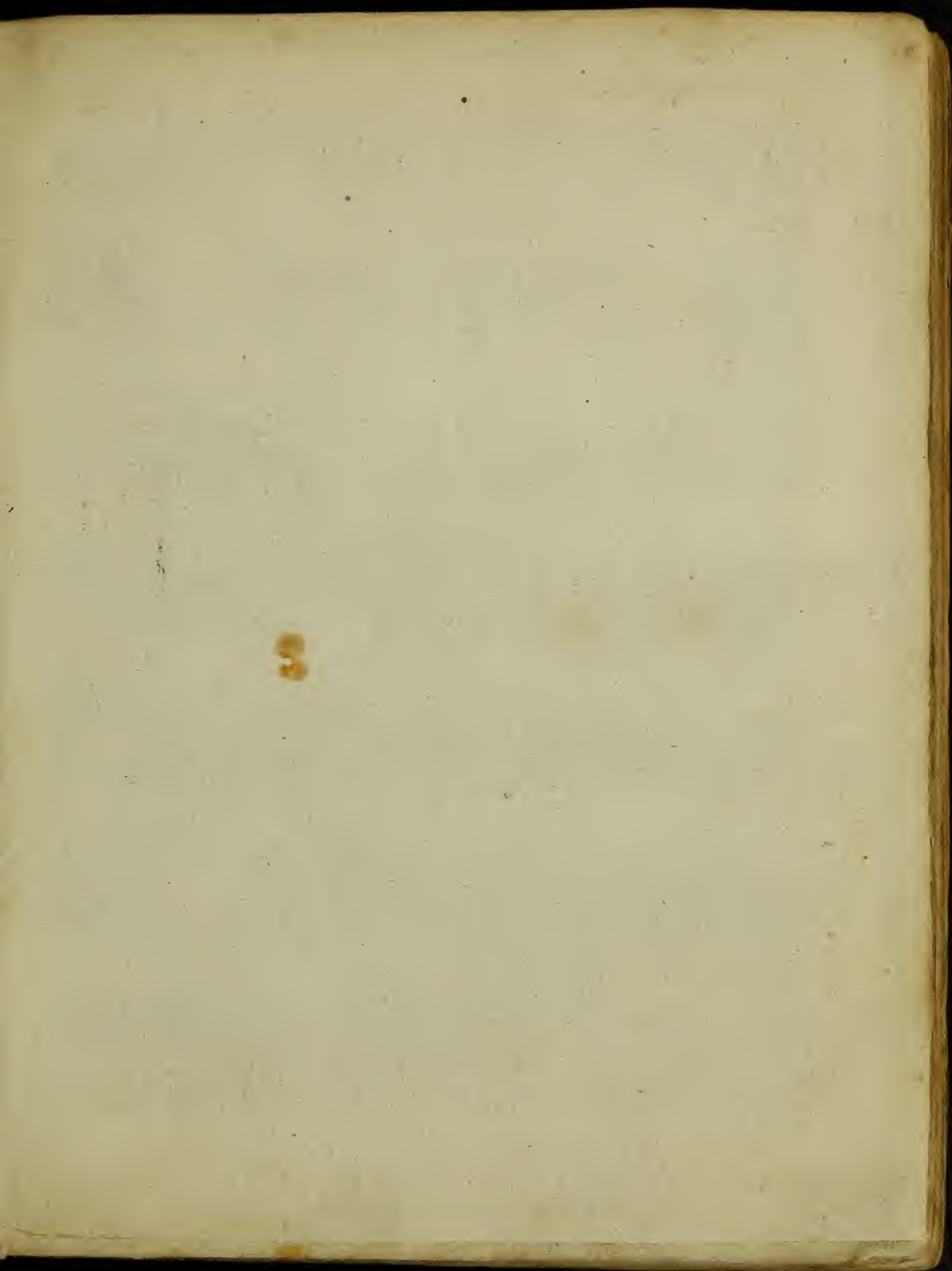
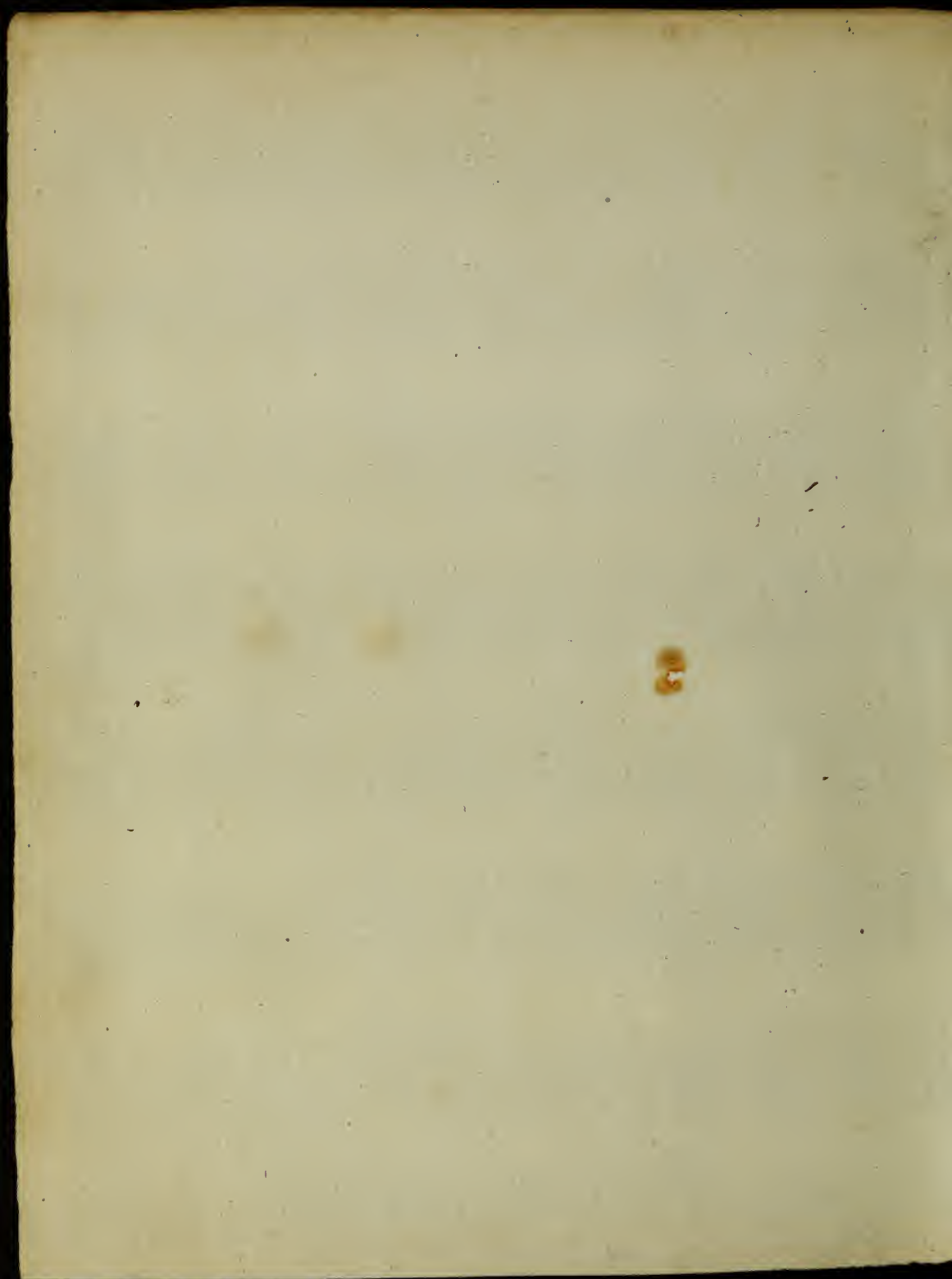

7
Very Rare!

INLEYDING
tot de
HOOGHE SCHOOLE
der
SCHILDERKONST;
andere de
ZICHTBAERE WERELT.
Carol Borg. door J. vel
SAMUEL VAN HOOGSTRAETEN.

TOT ROTTERDAM
BY FRANSOIS VAN HOOGSTRAETEN. J678.

I N L E Y D I N G
TOT DE HOOGHE SCHOOLE DER
SCHILDERKONST:

Anders de

ZICHTBAERE WERELT.

*Verdeelt in negen Leerwinkels, yder bestiert
door eene der*

ZANGGODINNEN.

Ten hoogften noodzakelijk, tot onderwijs, voor alle die deeze
edele, vrye, en hooge Konst oeffenen, of met yver zoeken
te leeren, of anders eenigzins beminnen.

Beschreven door

SAMUEL VANHOOGSTRAETEN.

Tot ROTTERDAM.

By *François van Hoogstraeten*, Boekverkooper,
M. DC. LXXVIII.

OP DE TYTELPRINT.

DE Schilderleerling staet hier in de Tytelprint,
Omringt van't negental der schrandre Konstgodinnen:
Euterp hem wakkerheyt aen slaep en hielen bind:
Polymnia beveelt opmerklijk te beginnen:
En Klio wijst hem 't schoonst der Zichtbre Werelt aen:
Terwijl hem Erato met wapens heeft omvangen:
Thaleye blaest hem in ordentlijk voort te gaen,
Daer hem Melpomen licht in gloryrijke gangen:
't Gekroont Penseel ontfangt hy van Terpsichore,
Om nae den Palmtak van Kalliope te streeven:
Urania bereyt hem Lauwren, om daer mee
Bekranst in Famaes hof onsterfelijk te leeven.

OPDRACHT

*Aen de Edele, Gestrenghe, en Grootachtbare Heeren,
mijn H E E R E N,*

De Heer KORNELIS POMPE van MEER-
DERVOORT, Ridder: Heere van Henrik-iden-en
Schildmans-Kinderen-Ambachten, enz: Schout der Stadt
Dordrecht:

De Heer MATHEUS vanden BROECK, Presi-
dent Burgemeester:

De Heer ADRIAEN van BLYENBURG: Rid-
der: Heere van Naeldwijk:

De Heer POMPEJUS BERK, Vryheer van God-
schalk-oord:

De Heer PIETER BRANDWYK van BLOKLAND:

*Tegenwoordig Regeerende Burgemeesteren: Mitsgaders
de Oud-Raeden of Vroedschappen van onze Stadt,
en de goede Luiden van den Achten.*

Elijk de vruchten van een welbeplanten hof,
En't weelig aerdgewas, den Landheer toebehooren,
Schoon zy door keur van aert, en ongelijke stof,
Niet even aengenaem de tong en 't oog bekooren:

Want d'eene is zerp of zuur; en dient gezoet, gezult,
De wrange Quee vereyscht de kosten van de keucken,

Zoo doet al't Winter-ooft: noch heeftmen al gedult,
Men snoept de Mispel niet, of laetse eerst leggen meuken:

Maer daerentegen schijnt de milde en rijpe Kers,
De Pers, en d'Abrikoos, en jong en oud te nooden:

De voedzaeme Appel, en de Suikerpeer, noch vers
En goudgeel, tart Ambroos en Nektar van de Goden:

Ik zwijg van Vijg en Pruij, van Moerbey, van Miloen,
Granaet, en al't sierael der overbergfche hoven,

Van Chine-oranje, van de sappige Citroen,
En van de rijpe Druif, die 't alles gaet te boven.

O P D R A C H T.

Zoo, zeg ik, als dit al den Landheer eygen heet,
Zoo hoort al 't Pennewerk, in wel bestierde steeden,
Aen d'Opperoverheit der zelve: schoon men weet
Dat Pen en Pen verschilt, na stoffen dieze ontleden.

Want d'eene Pennevrugt is dienstig voor 't gemoedt:
Een ander om den geest in konsten op te wekken:

Een ander tot gerief van't lichaem: geen is goedt
Ten zyze nut geeft, en tot vordering kan strekken.

Ik dit bedenkende, toen ik mijn Hooge school
Had opgezet, om na mijn macht de Konst t'ontvouwen,
Vond my verplicht, om aen ons Dordrechts kapitoel,
Dat 's aen uwe Achtbaerheen, dit Penwerk te betrouwen:

Dewijl't geplukt is in den trans van uw gebiedt:
En noch te meer, om dat gy hoeft voor hoeft om't beste
De Konst begunstigt. Wel, al is't zoo smaeklijk niet,
Zoo geef dit Penooft maer een plaetsje by de leste:

Om voor het ongediert, voor vorst en winterweêr,
Bewaert te zijn; ik zeg niet voor het nijdig knippen

Der Lastertongen: want ik acht het geen oneer
Gelaekt te zijn, maer tracht al rottende te rijpen.

*Deze myne schuldige plicht dan afgeleit hebbende
rust ik, en blijve Edele Gestrenge en Groot-
achtbaere Heeren*

In Dordrecht, dezen
1 Maert 1678.

Uw Onderdanige Dienaer

S. y. HOOGSTRAETEN.

Op de
RYM-EN SCHILDERKONST

van
Sr. S. v. Hoogstraten.

DE Grieksche Lier gebecht aen 't oud penseel
Herplant ons Eeuw op Dordrechts vreucht Toneel :
Terwijl zijn Rol hier Sam'wel dubbel speelt ;
Wat is 'er dat zijn hand of breyn verveelt ?

J. v. Someren
Camera bipartina a secretis.
ΜΑΚΑΡΙΤΗΣ.

*Aen de Heer SAMUEL van HOOGSTRATEN op zijn
Inleyding tot de Hooge Schoole der Schilderkonst.*

ALs men eertijts pleeg te zoeken,
Negen Sufters, negen Boeken,
Uyt een breyn-vernufte schoot,
Waren 't die van Herodoot.
Maer nu moet het anders wesen,
Negen zijn 'er nu geresen,
Uyt de Geeft van u verstand,
En door u beroemde hand.
Dies wil ik den Griek met 't schrijven,
Laten by zijn Oudheyd blijven,
En hier zeggen op dit pas,
Dat hy d' Eer van Grieken was.
Maer u die u Stad verpligten :
Door 't Paneel en u gedichten,
Sal ik geven voor het mijn,
Dat gy zult Apelles zijn.
Of zoo gy wilt hoger huysen,
En vertrekken by de Musen,
Dochters van den Helicon,
Gy daer wezen zult de Son.

C. van SOMEREN.

Op de Beeltenis van de Heer *Samuel van Hoogstraten*,
in zijn Hooge Schoole der Schilderkonst.

Natuur genegen om haar zelve te verbeelden,
Verkoos daer toe 't Penceel van Hem, die Ferdinand
In diepe bezigheyd van Staten noit verveelde:
En roemde dus de kragt van 't hoog-begaefd verstand:
Apelles ik wel eer om zijn vernuft bevinde,
En Orpheus trof mijn hart door zijn volmaekt gedigt,
Maer ziet Hem; waer in wy te zamen zijn te vinden;
Wat prijs ik meer? de Zon behoeft geen fakkelligt.

Jacob van Someren, *J. Cius.*

Op de Beeltenis van S. v. H.

Dees schaduwe verbeelt Hoogstraetens aengezicht;
Hy dicht in Schildery, en schildert in zijn dicht.
B. T. V.

Op d' Inleyding tot de Hooge Schoole der Schilderkonst
door *S. v. Hoogstraaten.*

IN d' oog verlokbr'e beemd der Schilderkonst te weyde,
Geef Ariadnes draad ons 't véylige geleyde;
Of anders loopenwe, in de dwerling (dat 's gewis!)
Van zoo veel kronkelpaan, de rechte doorgang mis:
Held Theseus, op zijn moed, ter Doolhof ingelaten,
Ontzag geen Stierenkind; maar 't log van zoo veel gaten,
Dat staag den weg, in 't gaan, hem breydelende kruyst:
Het norse bul-gedrocht verwon hy voor de vuyft,
Maar eerst behoefd' hy 't snoer aen d' ingang vast te maken,
Om langs dat kluwe weer geveyligt vry te raken,
Die Doolhof, dat Gevaarte, en onuytvind'lijkheyd,
Wanneer de weg ons hier, en daar, en derwaarts leyd,
Gelijkt de Schilderkonst, met haar vernuft en vonden;
Een losheyd, uyt zijn grond geheel aan een gebonden;
Een vastheyd, van zijn losse ontbinding door gesneen;
Een kluchtig veelderley, een mengel-strijdig een:
Of zouw zich in dat Woud geen monster vinden laten,
Van qualijk t' saamgevoegde of schrikse ledematen,

Meer

HOOGSTRAETEN, DIE 'T PENSEEL VERWISSELT MET DE PEN,
WILDAT ZYN VADERLAND HEM DUS NAER 'T LEEVEN KEN,
MIN IN ZYN BEELD, DAN KONST OP LOUTRE REEDENS GRONDEN,
GEROEMT IN CESARS-HOF TE ROOME, EN BINNEN LONDEN.
J. Oudaan.

Meer dan een Stierenkind , of Halfmanosgedrocht ?
Wat of dan in zijn droom de Lierman rev'len mocht,
Die in de Dichtkonst zoekt zijn Leerling te onderwijzen :
Gewis hy vondt 'er een ; maar kon die vond niet prijzen :
Want alhoewel hy 't al den Schilders , en de ry ,
Van zijne Dichters schijnt te laten los en vry ,
Dat 's echter onder 't snoer van deze voorbepaling ,
Dat hen die vryheyd niet vervoer tot zulk een dwaling ,
Daar 't wrange en 't mollige zich t' famen voegen , daar
De Slang met Voog'len , 't Lam zich met den Tijger paar'.

Nu luyfter na 't bericht , het voorbeeldt , en de lessen
Van Negen Zinlijkheen ; zeg , zoo veel Tooveressen ,
Die niet den Leerling , maar d' Aanschouwer , reys op reys ,
(Als waar 't in Amadis betooverde paleys)
Geleyden in een Hof , daar zich , ten allen zyen ,
De veel Verdiepingen , Gewelven , Galeryen ,
Bekleeden met een pracht , en rijkdom van vernuft ,
Daar d' alderschranderste Konst-Dedaal voor versuft :
Hoe zal ik 't konst verdek , van boven tot beneden ,
Dat lieflijk puyk-cieraad , der kameren ontleeden ?
Waar uit de wangestalte , indienze 't oog mishaaft ,
Waar uyt het schrikgedrocht der wanschik word verjaagt :
Doch zoo niet , dat het schijn van 't konstspoor te verwilderen ,
Indien men , met Virgiel , den toestel koom' beschilderen
Gelijk zijn schaduw-bruyne en donkere ingang eyft ,
Daar Vorst Eneas met Sybil naar ond'ren reyft ,
Met Briareuzen , met Chimeren , en Centauren ;
Want eyndlijk daagt het veld met mirten , en met lauren ,
En laat de lieflijkheyd van een gedreven dag ,
Daar 't schoon op schaduwen in glans afteken mag :
Zoo mogen w' in de konst het wrang' en 't hard gedoogen ,
Behoudens dat de konst het heb in haer vermogen ;
Het breyd'le met den toom van voegzaam overleg :
En alswe dus den Hof , en alswe dus den weg ,
En alswe dus het Huys , met alle zijn vertrekken ,
Zijn veelderleyheyd zien verdomm'len en ontdekken ;
Zoo schijnt de Schilderkonst ons eene droom gelijk ,
Dielieflijk , aengenaem , invallig , vonde-rijk ,
En , niet te zamen hangt , en , schakelt aan elkander ;
Elk is een eygen lidt , daar echter 't een aan 't ander ,
Als in een zachten droom , ons breydelt , ons weerhoud ,
En noodigt dat men dit zoo wel als dat aanschouwt :

Maar

Maar droomen in der daad zijn vliegende gedachten
 Een herffenschildery, door 't duyfter van de nachten
 Gekoetfert, door den damp bevangen, zoo men weet,
 Als in 't bewindfel van een fchaduwachtig kleed;
 Waar van de dag al 't werk en toefel doet verdwijnen:
 Hier is dit onderfcheyd, dat als de nachtgordijnen
 Gefchoven worden, hier dees zoete droom begint,
 De dag haar koetfert, 't licht maakt datm' haar fchoonheyd mint:
 Indienme voor 's hands niet die Doolhof zoekt te fchuwen,
 't Is noodig datme zich van Ariadnes kluwen,
 Dat 's van uw' onderwijs en welbedreven pen,
 HOOGSTRAATEN, eerst voorzie, en zoo de paden ken,
 Om niet by 't wangefchep te dwerlen en te dwalen;
 Om in die maalfroom niet oneyndelijk te malen:
 Dan zeg hy die vernoegt, en vry te rugge kooft,
 't Is zoet gedwaalt, gedwerlt, getoovert, en gedroomt.

J. Oudaan.

Op d' Inleyding tot de Schilder-konft, enz. Door den
 Wijd-vermaerden Schilder, en Zinrijken Poët.

SAMUEL van HOOGSTRATEN.

DE BRAVE SCHILDER-KONST, noch noyt nae eysch befchreven,
 Noch, 't Nut dat zy behelsde, op't pronk-toneel gebragt:
 Werd door HOOGSTRATENS pen, van yver aengedreven,
 Ten Eeren-Throon gevoerd, met luyfter, glans, en pracht.

MATTHIJS BALEN.

*Aen Sr. S. van Hoogstraeten; konftich Schilder, en vermaert
 Poët, op zijn Inleyding tot de Schilderkonft. &c.*

DEN zichtbren aartkloot, in 't geheel,
 Aenzietme als vast in 't ydel zweven:
 Die met u hant, door 't konft penseel,
 Recht wort verbeelt als 't ware leven.
 U groote geest klimt steilder op,
 Doorluchtich in befpiegelingen,
 Tot op den alder hoogften top,
 En vliecht door al de Hemelringen.

Niet

Niet rustende ghy rust geniet,
 En jockend' kont ghy ernst verklaren,
 Daer 't hoeft van and'ren kookt, en zied,
 Eer zy haer denkbeelt openbaren.
 U Zangodinnen, zullen wy,
 Als yder op zijn beurt zal spreeken,
 Beluiftren, dat haer reden zy
 Een medecijn voor ons gebreecken:
 Waer door uw naem by yder is,
 In eeuw'ge lofs gedachtenis.

P. van Bracht.

T E T R A S T I C H O N,
 Ad Auctorem.

T*E cum pictorem, SAMUEL, natura creatat,
 Castalidum sacris iussit adesse simul:
 Hinc ornas patriam metris; hinc Cæsaris aula, &
 Anglia picturis est decorata tuis.*

Op S. v. Hoogstraetens ZICHTBAERE WERELD, of Inleiding
 tot de Hooge Schoole der Schilderkonst.

Natuur, die duizenden van jaeren
 Noit mat of moede wiert in 't baeren
 Van kinderen vol schranderheden;
 Men zou, al waert gy schoon gebeden,
 Van u met geenerley gedachten
 Iet wonderlijkers kunnen wachten,
 Dan dat gy zoo veel geest en leven
 Den menschen hebt in 't brein gegeven,
 Dat zy het wezen achterhaelen
 Der Zichtbre Wereld, daerze maelen,
 Met doode verwen en penceelen,
 Op blinde doeken en paneelen.
 De Schilders hebben sneeg en schrander
 Geschildert, sedert Alexander,
 Apelles gunstling, allerwege
 De wereld doorzworf met veel zege.
 Wie kon hunn' glans en luitter dooven?
 Zy kleedden Koninklijke hoven,

* *

Ge-

Gewelven, Kloosteren en Kerken,
Met onvergankelijke werken.
Men zag hun uit de laegte rijzen
Gekroont met kostelijke prijzen,
Van hun veroverd en gestreeken.
Italien heeft uitgesteeken
In keur van Schilders, 't groot Britanje,
Hoogduitsland, Vrankrijk en Hispanje.
Men heeft ons Nederland zien deelen
Wel diep in dierbre konstjuweelen;
Ja neemt de konst ging elders onder,
Noch zouze in Holland als een wonder
Weêr rijzen, en de zaelen cieren
Met onnavolgelijke zwieren.
Daer, om den leerlust aen te drijven,
Des Schilders hand haer gaet beschrijven,
En toont met welgegronde reden
Hoeze is te handlen en t' ontleden.
Werd oit volkomener voor dezen
Den Schilders leerling 't spoor gewezen,
Om, van het Negental gedraegen,
Met levens verwen op te daegen,
En noit in 't slijm der konstgebreecken
Te slibben of te blijven stecken?
Noch minder zou 't pinseel verslenssen,
Zoo nu de zinlijkheid der menschen,
Daerze als verzet staet en verwondert
Op zulk een konst de keur uit hondert,
Uit dit gemael na zichtbre dingen
d' Onzichtbre Godheid lof ging zingen,
En haeren Schepper needrig eerde,
Die aen den mensch die wondren leerde;
Of die hem schonk zoo rijke gaven,
Dat hy met zijnen geest de haven
Der konst bezeilde, en wist te treffen.
Al 't zichtbre op doeken vlak en effen.

F. v. H.

OP

OP DE ZELVE.

Wat drift van Digtlust geeft aen my
 Bequaemheid van volmaekte reden,
 En klimmende hoogdraventheden,
 Om met gewijde Poëzy
 Dien langgewensten Dag te zingen?
 ô ZANGGODINNEN! noopt my aen,
 Gewoon met hem ten dans te gaen,
 Die deftig in bespiegelingen
 Uw ongeschonden lof verbreid,
 Zoo ver de Faem met snelle penne
 Zig reppende, noit moê van rennen,
 Hare onbetoombre tongen spreit.
 Men spreek' niet stout van Protogenen,
 Eertijds by d' Oudheid voortgebragt,
 En van Apellen, zoo geagt,
 En aengebden lang voorhenen.
 Hier leert de schrandre BATAVIER,
 In puik van kostlyke Juweelen,
 En Hemelsch Manne ons mée te deelen,
 Zig eigenen den Lauwerier,
 Vol van triomf, den prijs van braven.
 Hier brand de Leerling in een gloet.
 Hier zwemt hy weder in een vloed
 Van zoeticheên, om zig te laven.
 Hier word een Helikon gesticht,
 Betreên van wÿze Zangeressen,
 Die, zuigende geleerde lessen,
 Op't slikkren van dat fakkelligt
 Eerbiedig haren weg bestieren;
 En volgen met bevreesst gelaet,
 In't maegdelijke Koorgewaed,
 Om deze waerdicheên te vieren.
 'k Verheug my blyde op zulk een trant.
 En wie zou myne tong beletten,
 Wierd zy door Maroos Loftrumpetten
 Gesterk't, teloven uw verstand?
 Nu zwigtenwe, Oom, voor Zonneligten,
 Te groot voor tedere gedigten.

D.V. HOOGSTRATEN.

S. v. H. Aen de Lezers en Liefhebbers
VAN DE
SCHILDERKONST.

DE wijl 'er onlangs niemant geweest is, die de geheele Schilderkonst met alle haeren aenkleeven heeft gelieven te beschrijven, want de groote meesters, die dit werk best machtig waren, zijn door de groote winst, die hen d'oeffening der konst gewoonlijk geeft, zoo karig, of liever zoo gierig geworden, dat zy niets van den tijdt, die hen zoo vrugtbaer was, hebben willen missen, om de zelve aen de armzaelige penne te besteeden, zoo heeft dit gebrek noch een veel grooter nae zich gesleept, namentlijk, dat de Schilderkonst, by de meeste menschen, als een andere gemeene konst of handwerk is geacht geworden: en hier op is gevolgt, dat 'er duizenden aen de konst gevallen of gevoert zijn, zonder de zwaerigheden, die 'er in steeken, eens te overweegen, jae min noch meer, dan of zy een Schoenmaekers ambacht hadden by der hand genomen: zonder eens te weten dat deeze konst de geheele *Zichtbaere Wereld* behelsde; en dat 'er naulijx eenige konst of wetenschap is, daer een Schilder onkundig in behoorde te zijn. Men heeft dan meest luk op raek echter Schilders gemaakt, en hoe? Men besteede de jeugt by d' een of d' ander Schilder, of die men zoo noemde, om quansuis het teikenen te leeren, dat was mannetje nae mannetje te maeken, en hier wat gelukkig in zijnde, zoo quam men tot het penfeel, en dus kreegen zy metter tijdt by d' onkundige de naem van meesters in de konst te zijn, eer zy zelfs in 't minste wisten wat de Schilderkonst was. Waer uit dan gevolgt is, dat de gelukkigste by geval eenig deel van de konst hebben aengetroffen, dat met hunne natuur en den trant des tijds over een quam, waer doorze, doch als blindeling, tot een goede Fortuine geraekt zijn: terwijl de rest, noch blinder, en als nae den weg tastende verlooren liep: vermits de laetdunkenthey, speelnoot van de jongelingschap, het meeste deel op hun eygen werk deê verlieven: en zy, nu volwasen, en met den naem van Schilder pronkende, zich schaemden langer ergens te leeren. Jae 't en baete veelen niet, datze van natuere weegen met een bequaemen geest begaeft waren, vermits zy die door onkunde geheel averechts besteedden, daerze, indienze te recht in de *Hooge Schoole* dezer konst waren onderweezen geweest, weliets gevonden zouden hebben om treflijk in uit te munten. En die geene, die tot de konst onbequaem waren, zouden haer gebrek tijdelijker zijn gewaer geworden, en dit zoude hen liever by tijts hebben doen aftreeden, en iers anders by der hand necmen, dan haer leeven als breekbeenen in de konst te verslijten.

Ik deeze gebrekkigheden in 't leeren der konst al vroeg gemerkt hebbende, wiert bewoogen, om met ernst t' overweegen, of 'er niet een weg te vinden waere, zoo voor my zelfs, als voor andere, waer door een bequaeme geest in d' oprechte *Hooge Schoole der*
Schil-

A E N D E N L E Z E R.

Schilderkonst mocht geraeken. In welke men mocht leeren, wat 'er al tot de konst behoort, om zich zelve door oefening daer in meester te maeken. Maer de gewichtigheyt dezer stoffe, en 't onprofijtelijk tijd verzuim, dat aen 't schrijven vast is, nevens den naeryver, die de gulde *Schilderkonst* port, om haeren oeffenaer geheel alleen te bezitten, hebben mijn voornemen geweldig doen inkrimpen, zoo dat ik niet verder als tot een *Inleiding* tot deeze *Hooge Schoole* heb durven komen. Een *Inleiding* zeg ik, dat is, dat wy de leerlingen als met der hand in de *Schoole* geleiden, die wy in negen *Leerwinkels* verdeelt hebben, en wy wijzen hen dan aen, wat 'er in yder te leeren is, en in wat deelen der konst zy zigtraps gewijs hebben te oefenen, daer wy dan zoodanig onderwijs by doen, als ons te dier steede gereest en bequaemt voorkomt. En schoon dit werk maer een *Inleiding* is, zoo maecken wy ons sterk, dat niet alleen de leerlingen hier door zullen geholpen worden, om met een zekerder voet nae den top der konst op te stappen: maer dat zelfs meesters in de konst hier uit een lichtigheit zullen raepen, om haere *Discipelen* wel te onderwijzen; door de schifting, die wy in de leeden der konst hebben aangewezen. Want schoon zy de konst by avontuuren in 't geheel beeter verstaen mochten, dan wy, zoo zal 't hen lieden juist niet geluft hebben, de zelve zoodanig in leeden te verdeelen, dat zyze bequaemelijk aen een ander kunnen overleeren. En behalven dit, zoo zullen zy haere eygene werken, hoe konstig die ook zijn moogen, zeer gemakkelijk tegen onze regels kunnen toetsen. Want ik houde onder verbetering stoutelijk staende, dat de *Schilderyen*, hoe hoog menze ook waerdeert, die geen proef kunnen houden tegen de lessen van *Polymnia*, aengaende 't geene tot de welschapenheyt van een mensch behoort: die te kort schieten, in 't vertoonen der lijdingen des gemoeds, en de doeningen der leeden, gelijkze *Clio* leert; of in 't aerdig versieren met bywerk mist, daer *Erato* van spreekt: die de behaeglijke ordening niet en hebben, daer *Thaleya* van rept: die nae de lessen van *Terpsichore* niet gekoloreert en gehandelt zijn: daer de zorgvuldigheyt in 't schaduwen en daegen van *Melpomen* in mank gaet: en daer de *Gratien* van *Calliope* uit verbannen zijn; louter beuzelmart, en voorgrollen te schatten zijn; gelijk alle rechtschape *Schilders*, meen ik, met my zullen toestaen. Zoo komt dan deze onze *Inleiding* ook zeer wel te pas voor alle Liefhebbers van de *Schilderkonst*, schoon zy in de zelve onervaere zijn, om in 't koopen van *Konststukken* niet bedrogen te worden, want zy zullen die waerdeeren nae de maete der deugden, die in de zelve zijn waergenomen, en geen naemkoopers blijven, gelijk'er tans veel zijn, die van d'een of d'anderen snoeshaen verleyt, kaele voddin in grooter waerden houden, om dat hun is wijs gemaekt, datze van d'een of d'ander groot Meester geschildert zijn. Zeker een belachelijke liefhebbery, als men iets voor konstich en hoog acht, daer men niet konstigs noch hoogs in zien kan. Niet dat ik zeggen wil, dat deeze mijne *Inleiding* allen Liefhebbers de oogen zoo zal openen, dat zy zelfs strax van de kunst zullen kunnen oordeelen: dat zy verre; maer zy zullen uit ons werk gemakkelijk kunnen begripen, waer van dat men oordeelen moet, en dan zullen zy, met behulp van een ervaren *Schilder*, de deugden en feilen, die in eenig werk zijn, klaer

A E N D E N L E Z E R.

en onderscheidelijk kunnen naespeuren. Belangende onze ordening, wy meenen in het werk zelfs daer reeden genoeg van te geven: hebben ook onzes weetens geenig deel der konst overgeslagen: maer of ienant anders vond, en eenige stellingen kon optellen, die by ons verzuimt waren, of eenige duisterheden bemerkte, zeker hy zoude ons ten hoogsten verplichten met die aen te wijzen, en 't zoude ons een lust zijn deeze negen boeken, de Muzen toegewijt, met een tiende voor *Apollo* te verrijken. Maer wat mag ik dit voortellen? daer my noch heugt, hoe ik dit zelve, niet lang geleeden, op een van onze vermaerde Schilders uit vriendschap verzocht, die my daer op antwoorde: Dat hy dit werk wel begeerde te leezen, maer dat hy op geenderley wijze zijn gevoelen daer van schriftelijk wilde bekend maeken: want, meende hy, dus zoude hy my de geheymen van zijn konst meedeelen, en onderwijzen, 't welk hy aen niemand, dan aen zijn Leerlingen of Discipelen, schuldig was. Zeker, dacht ik, zoo moet ik dan niet alleen dapper milt, maer zelfs quistig zijn, daer ik hier niet alleen mijn onderwijzingen met honderden aen mijn vrienden, maer zelfs aen mijn vyanden, indien ik'er heb, meedeel, zonder daer ander genot van te wachten, als het opbouwen van de konst, die ik van harten wensche dat hoe langs hoe hooger mag rijzen; En ik zal nimmer verflaewen in de hand daer aen te houden. Belangende onzen trant ofte stijl, wy bekennen dat wy somtijts te wijd afweyden, en elders te schaers zijn, 't eene spruit uit een vryicheyt van de Poëten ontleent, en 't ander, om dat men dikwils meent, haest genoeg van een zaek gezegt te hebben, die eender zelfs gemeenzaem is. Maer wat heb ik zoo veel reekenschaps van mijn doen te geeven? daer ik zekerlijk weet, dat ik de bescheydene wel eenig veruoegen zal geven, maer dat ik den wangunstigen nimmermeer zal voldoen: zeker, ik zoude my bedroeven, wanneer ik ongelastert bleef, daer andere, die veel waerdiger werken in 't licht gebracht hebben, zoo dapper geheekelt zijn. Echter stae ik in 't minste gevaer, om dat ik noch de haest geraekte Godsdienst, noch de teedere staetkunde, noch de bitsse Philosophie, maer de stomme Schilderkonst ontleede: en ik mijne Leezers, onbesmet van partyfchap, meer vermakelijkheden, dan duistere twistreedenen, toebreng.

E U T E R P E,

De Redewikster.

Het eerste Boek.

Inhoudt.

*De Minnelijke Euterpe, aenleydster tot de Kunst,
Lokt hier de Jeugt wel aen met een bekoorlijk pypen,
Maer waerschuwyt ook, die niet licht vaerdig aen te grijpen,
Ten zy men voele een drift van Goddelijke gunst.
Zy stelt de proeven voor van recht bequame geesten,
En hoe Natuur en Les te zamen dient gepaert:
Voort van de Teykenkonst haer eygenschap en aert,
En weg en onweg, van den minsten tot de meesten:
Wat grooter nut men uit dees oeffening ontfangt,
Daer wel te Schildren meest aen wel te teyknen hangt.*

Op de Print.

*Dees Print vertoont de Konst, diens lokkende vermogen
De Jonkheid tot zich trekt: een vleyende Sireen,
Die Koot-en Kinderspel met voeten doet vertreên:
Met recht Merkuur gewijd, die Argus hondert oogen
In slaepzong. Liefde ontsteekt door 't zien van 't Tafereel
Of Pronkbeelt: maer 't geval kan zich hier onder mengen:
Want Rafel door de gans, en Maerten door het plengen
Van Meik, en Smit Quintijn aenvaerden het Pinseel:
Een Metsfer Polydoor, een Visser, en een Herder;
Maer die op 's meesters nek getilt zijn, zien licht verder.*

INLEIDING.

Euterpe, die Nazo den Minnedichter begenadichde, die door Goddelijke gunst een zoeten toon speelt, en de teedere jonkheid best behaegt ! Kom ontdek ons, wie tot de Schilderkonst bequaem of onbequaem is; en wat weg men zal inslaen, om't einde der loopbaene, daer zoo veele ten halven weege langs struikelen, en verdoolt loopen, te geraeken. Gedoog dan voort, dat ik, met hulpe uwer Zusteren, de *Konst* queele, daer ik 't grootste deel van mijn leeven in besteet hebbe, en dit kleine Werk, ten aenzien van d'oneindlijke grootheit der zelve, ten einde breng. En al is't dat ik geen roemwaerdich Boek volvoere, zoo zal ik ten minsten in deeze uitspanning my oeffenen, en mooglijk aen andere dienstich zijn. De Pen was al van overlang aen't Pinseel vermaegschapt, en als een spreekende Schildery; gelijk de Schilderkonst ook als een stomme Poëzy wort gehouden; Gezusteren vangelijke vryheit, gelijk *Horatius* zingt:

*De Schilders hebben oyt de macht, als de Poëten
Van vrylyk te bestaen, al't geene dat zy weeten.*

Eenige die van de Schilderkonst gescreven hebben.

Maer nochtans hebben weynich Schilders onzes tijts zich met van de *Konst* te schrijven bemoeit: van de ouden zeytmen wel, dat zulks by *Antigones*, *Protogenes*, *Theophanus*, *Euphranor*, *Xenocrates*, *Apelles*, 't welk hy zijnen leerling *Perseus* toeëygende, gedaen is: desgelijks van eenen *Duris*, *Hippias*, *Melanthius* en *Juba* Koning der Mauren; maer hunne boeken zijn door d'alverflindende tijt lang verloren. By d'Italiaenen schreef *Leon Baptista Albertyn* Florentijn dry boeken van de Schilderkonst, in't Latijn, en tien van de Bouwkonst, nevens meer andere, en, zoo men zeyt, beter, dan hy die konde in't werk stellen; hy leefde tot den jaere 1455. *Leonardo da Vinci* heeft van de Schilderkonst, Teykenen en Kolorereen, kloek en verstandich geschreven: maer zijn Schriften zijn meest verlooren, hoewel'er noch eenige overblijfselen onder zijn naem uitgaen. Gelukkiger zijn die van den Ridder *Georgio Vassary* bewaert, die de aenteykeningen van *Laurens Giberti*, *Domimiko Girlandai*, en van den grooten *Rasaël Urbyn*, gebruikt heeft. *Karel Vermander* heeft van de *Konst*, behalven zijn levens der Schilders, in Vlaentche verzen gezongen; maer hy valt kort, en heeft meerder kracht om den geest op te trekken, dan te onderwijzen. Voorts hebben sommige andere (ik stel hier buiten onzen *Junius*, die de Schilderkonst der ouden met grooten vlijt ophaelt) Schrijvers, die de pinseelen niet gevoert

gevoert hebben, veel arbeyts aengewent: Maer zy zijn, behoudens hare gratie, de zaak onmachtich, en schoonze menichmael met heerlijke Spreuken het doelwilt treffen, zoo doen zy dikwils, met *Alexander*, Apelles leerlingen lacchen: en varen als de Scholift *Phormion*, die in tegenwoordigheid van *Hannibal*, een oversten Veltheer met welsprektheit wilde uitbeelden.

Hoe noodich het nochtans is, dat de Schilderjeugt, wegens de regelen en gronden der Konst, berecht wort, verneemtmen doorgaens van de geene, die de pinseelen tot haren ouderdom toe gehandelt hebben: en nochtans zich meest beklaegen, van noit eenich volkomen onderwijs gehoort te hebben. En zeker, ik wenschte mijn zelfs tans wel wederom jong, om de regelen der konst, zoo alsze van onze *Muzen* hier worden opgesteld, met een nieuwen yver in't werk te stellen: hoe wel het my aen de gemeene middelen, door welke de konst tot noch toe geleert is, niet en heeft ontbrooken. Gebrek van onderwijs doet veel braeve borsten als blindeling den rechten wech zoeken, en een iegelijk heeft het geluk niet van by een goet meester, in't gezelschap van brave metgezellen, de Konst, als een voed-same Melk, in zijn jeugt in te zuigen. Noch ten valt ieder konstgierige niet te beurt, op koste van Koning *Louys* van Vrankrijk, te Romen, by daer toe beloonde meesters, te leeren, en onder de veertich, daermen van zeyt, dat laetste leerchool voor opgerecht is, getelt te worden. Koninklijk zeker, ik wensch dat *Louys* door deze daet onsterflijker naem, als met al zijn oorlogen, mach nalaten. Lieve de gedachtenis van *Laurens de Medicis*, die in zijn hof een Schoole voor jonge Schilders en beeltsnijders oprechte, de zelve versierende met marbere beelden, en overblijfselen der Konstrijke Outhed. Leve, zeg ik, al die de jeugd zoo de hand reiken, en hunne middelen tot zoo waerdigen onderwerp besteden; waer in zich noch heden veel Prinsen en Kardinalen in Italiën verlustigen. Dit port my ook te meer aen, om het weynige, dat ik tot, opwekkinge hebbe aengeteyckent, hier by een te schikken; het zal, hoe onvolmaekt het is, den leergierigen ten minsten tot prikkel dienen wanneer zy gewaer zullen worden, dat zoo veel aenmerkingen wel een wakkere geest vereyschen. Ik ben ook niet beschreunt een bestraffing, gelijk als *Aristoteles* van *Alexander* verkreeg, van de meesters dezer Konst te hooren, want ik antwoorde met dien Filosoof: Hoewel dit werk allen Konstliedigen, als een licht en fakkelt om veel duisterheden t'ontdekken, en om den geest te vermaeken kan dienen: dat echter niemant volkomen verstant uit dit geschrift zal trekken, ten zy hy in de leeringen dezer Konst tot zweetens toe arbeyde. Want voorwaer de Schilderkonst is geen hand-greep om oetroy of een gunstbrief van te verkrijgen, noch geen weten-

fchap, diemen elkander licht kan byzetten; maer zy vereyft een bequamen geest, een vlijtige betrachtung, en een geduerigen arbeit. Wel overgelukkig is een wakkere geest, die in den waren padt, van begin af aen, bestiert wort! daer andere dikwils, deze gelegenheit missende, zoo lichtelijck verdoolt loopen, of voor staen blijven. d'Oude zijn zeer vrek geweest in haer onderwijs voor slechten loon mede te deelen. *Pamphilus* om de Konst in eeren te houden, nam niet min, dan een talent, in tien jaeren, of, zoo andere zeggen, tien talenten 's jaers, en zoo veel betaelden hem *Apelles* en *Melaninus*, hoewel ik op andere plaetsen vint, dat *Apelles* een talent 's jaers gaf. Maer deezen *Pamphilus* leerde ook de maet-en-geetal-konst; zonder welke hy zeyde, dat de Schilderkonst onvolmaekt was. Doch hy onderwees niemand, dan Edelluiden en groote heeren Kinderen; want het was ongeoorloft de Konst aen onvrye of slieven te leeren; die nochtans de geneeskunst en andere gewoonlijk oeffenden, en zoo komt het by, dat de gantsche outheid nergens gewach maekt van eenig stuk Schilderys, dat door de hant van een Slave gemaekt is, daer de dienstbaerheit zommige nochtans niet belet heeft groote Filosofen, Geneesmeesters en Poëten te worden. Hy stelde haer vooreerst, als allernootzakelijckst, aen de Teykenkonst, op Tafelkens van Busboom hout; en voerde de Schilderkonst ten top boven alle vrye Konsten.

Leergelt der Ouden.
Een talent is 600 kroonen.

Wie de konst mocht leeren.

Waerom dit boek onder den naem van de Muzen uytgact.

Maer het zal mogelijk veele vreimt dunken, dat ik dit Werk onder den naem van de negen *Muzen* uitgeef: Ten eersten, dewijl dezen Tijtel, wel eer aen de Historien van den ouden *Herodotus* gegeven, de geloofwaerdicheit der zelve by eenige geweldig heeft verdacht gemaekt: zoo datze gemeint hebben, dat hy, door de vryheid der *Muzen*, zommige dingen om den geest te vermaken, een weinich te ruim en te weelich uitgebreyt heeft; maer dit en heeft my niet kunnen af keeren, dewijl ik geen Historie, maer een vrye konst ontleede, daer de driftige aenporringen dikwils meerder, dan de simpele en waerachtige regels, gelden. Ten anderen zal iemand voorgeven, datmen de *Muzen* wel voor Meestressen der Poëzie, maer voor geen Schilderessen plach te houden. Hier op antwoorde ik: Dat in en van outs net den naem van de *Muzen* allerleye wijsheden, geleertheden, en schranderheden, te kennen gaf, en dat, behalven de Zusterschap tusschen de Schilderkonst en Poëzie (uit *Horatius* boven aengeroert) de ampten dezer Godinnen tot de byzondere leden der Schilderkonst zoo eygen zijn, als ofze tot geen anderen eynde waren ingewijt. Gelijk in't vervolg by alle verstandigen zal bespeurt worden. Dat ik het ook de *Zichtbare Werelt* noeme, is, om dat de Schilderkonst al wat zichtbaer is, vertoont. Maer dit heb ik te liever gedaen, vermits ik zeeker ander Werk, dat misschien aen veelen vermaek zal geven, met den Tijtel van d'*Onzichtbare Werelt* gemaekt heb.

Mar-

Het eerste Boek.

Marfilius Ficinus wil, dat de geene, die haer tot vrye Konsten begeven, drymael dry dingen tot leitsluiden hebben. Eerstelijck dry vanden hemel, te weten, de begunstiging van de dry planeten *Mercurius*, *Sol*, en *Venus*. Ten tweeden dry in't gemoed, als de leergierige wil, het vatzaem begrijp, en het goed onthout. De dry leste stelt hy als tot steunzels: goede ouders, een getrouw en verstandich leermeester, en een bequaem en ervaren Medecijn. Wy geven aen onze leerlingen der Schilderkonst, in stede van drymael dry leitsluiden, negen meesitressen, die zelf van outs over al de planeten, starren hemel, en der zelve maetgangen gestelt zijn. Want onze *Euterpe* staet over *Merkuur*, die de jeugt tot vinding van geheime zaken aenport. *Melpomene* beheert het Zonnelicht, oorzaak van den dach, en *Erato Venus*, hoewel (a) andere haer onder *Thalia* stellen. Aengående de tweede dry, *Urania* regeert in't gemoed de wil, *Thalia* de bequaemhey, en *Polymnia* de memorie. Voorts zijn *Terpsichore*, *Clio*, en *Calliope* geen mindere steunfels voor de Schilderjeugt; want deze zullen haer als ouders, leermeestressen en opziensters, verstreken. Een zelve geeft heerscht over alle vrye Konsten, de zelve geeft, die de Poeten tot dichten verwekt, drijft de Schilders tot het verbeelden der zichtbaerlijcke dingen; die door de dichters alleen met woorden worden uitgedrukt.

Maer wat noemik een andere geest als de geest van *Euterpe*? *Euterpe* is zoo veel als de Godlijcke genade en gunst, zonder welke onze Edele Kunst niet te leeren is. Dit is den zelve geest, waer van de Heere by *Moses* in het boek des Uittochts Spreekt: Ziet ik hebbe by namen geroepen *Bezaleel* den zone *Ury* ende hebbe hem vervult met den geest Godts, met Wijsheyt ende verstant ende bekentenisse, ende met allerley werk Konstelijcken te arbeyden, van Gout, Zilver, Koper, Konstelijcken steenen te snyden, ende in te zetten: en konstelijcken te timmeren van houten, te maken allerley werk. En verder: Hy is vervult met den geest Godts, dat hy wijs verstandich en geschickt zy, tot allerley werk. En hem is onderwijzinge in zijn harte gegeven, met samen *Ahaliab*, Godt heeft hare harten met wijsheit vervult, te maken allerley werk, te snijden, werken, en te stikken met geeler zijde, scharlaken, Rozijnroot, en witter zijden: en met weven, dat zy maken allerley werk en Konstelijcken arbeit vinden. Maer om niet alleen uit te vinden, of dezen geest ook in de jeugt is ingeboren, op dat men geen nabrouw met zuuren arbeit en koope, en ook te weren, tot welke der Konsten deeze ingeborenheit bequaemst is; zoo moet een voorzichtig vader of momber alle vlijt aenwenden, om deze natuurlijcke driften te toetsen. Want, gelijk *Vermander* zeyt,

Natuur geeft hamer, ploeg, en boeken, en't pensseel,
De jeugt onkundich krijgt somtijts een onrecht deel.

In't Boek van't dryvondigleven.

Drymael dry leitsluiden tot de vrye Konsten.

(a) Cesar Malfatti.

Een zelve geest drijft Schilders en Poëten.

Euterpe vuol dire *Gratia* di Dio, il cui favore bisogna a chi vuole perfezionare.

Ziet *Vincenzo Cartary* in zijn *Goden der ouden*.

Men moet de geesten aenleiden tot hun natuurlijcke drift.

of zy verkiezen welkers arechtis.

*Ja zoo, dat plompaerts zich wel tot de Konst vervoegen,
Daer Edle geesten zijn gedwongen 't lant te ploegen.*

Wat de eerste beginselen der Teykenkonst aengaet, voorwaer niemandt en behoorde hier in onkundichte zijn, dewijl'ernoch Konst noch handwerk, ja by nageenerley beroep is, waer inze niet, alseen tweede wijze van Schrijven, nootzakelijk schijnt: gelijk zeker Staetsheer, met Prins *Henrik van Oranjente* velde zijnde, wel gewaer wiert: want als men over eenige beschanfingen, of leegerwerken raet pleegde, en hy zijn meining noch door geschrift, noch door uitspraeke konde verstaenbaer maken, zoo verzocht hem de Prins, die door teykentrekken uit te drucken: waer op hy zich wel meende te verontschuldigen, met te zeggen, dat hy geen Teykenen geleert had: maer die groote Veldheer te rug tredende, hield hem als noch meerder verbaest, zeggende: Hoe! en zoude een man van zoodanigen bewint, als gy zijt, niet kunnen Teykenen? Waer over dien heere zoo beschaemt wiert, dat hy de misdaet zijner ouderen, die hem die zoo overnoodige Konst verzuimt hadden te doen leeren, zoodanich boete, dat hy niet alleen zijn zoonen, maer ook zijn dochteren in de Teykenkonst liet onderwijzen. Die dit nu nieuw of vreemt dunkt, die krakkeele met *Varro*, 't Is onmogelijk, zeyt hy, dat een vrouwe, die de Schilderkonst niet geleert en heeft, van des borduurwerkers handeling, of van des Wevers sieraeden in de kussens kan oordeelen. Maer *Aristoteles* gaet noch breeder, 't Meeste deel der Grieken, zeyt hy, pleegen haere kinderen in de Schilderkonst te doen onderwijzen: ten eynde dat zy in 't koopen en verkopen van allerley vaten en huisraet niet bedroogen zouden worden: of liever, dat zy de volmaekte schoonheden der lichamen met vernuftiger en zekerder kennisse zouden leeren onderscheyden. Dit heeft *Paulus Emilius*, verwinner der Grieken, zonder twijfel bewogen om dien voet te volgen; want hy gaf zijne kinderen niet alleen meesters, om haer in de natuurkunde en welsprekentheyt te onderwijzen. Maer hy voegden'er ook Schilders en Beeltsnyders by. Om nu wyders te toonen datter by nae geenderleye wetenschappen zijn, of de Teykenkonst wort'er in vereyscht, zoo zeggen wy, datze voornamentlijk aen hooge Staetsperzoonen, zoo wel in oorlog als in vrede, te pas komt. Door haer ziet een Krijgsoverste de vestingen, die hy gezint is aen te randen, eerst op 't papier, schoonze ver af leggen, en hy teykent zelfs den omkring zijns legers af, eer hy te velde trekt. Hy ordent zijn Regimenten met gespreyde vleugelen, of door de engtens der Wegen ingedrongen, met de pen, eer hy ze met den degen in de vuist te velde daegt. En door goede Kuntschap van des vyandts macht en orden verwitticht, zoo voor ziet hy het treffen, eer den strijdt aengaet. En hoe zouw een veldheer de Vestingboumeesters recht

Teykenen
ygelijk
nootzake-
lijk.

Voorbeeld
onzes tijds.

En andere
des ouden
tijds.

In de Krijgs-
kunde.

recht verstaen, de Teykenkonst onkundich zijnde? Door de Teykenkonst beeldden d' oude Helden, die van den Trojaenschen oorlog wedergekeert waren, de belegering der Stadt op haer Tafels met een weynich Wijn af, en *Ulysses* trokze met een rijsjen in 't zant, voor de verliefde *Kalypso*.

Ik laet Boumeesters, Landmeeters, en andere; die men zeker weet dat de Teykenkonst niet missen mogen, stillstaen. Ik zal ook niet twisten, of de letteren zelfs tot de Teykenkonst behooren, schoon ik wel meen te gifsen, als ik gis datze haer oudtste gedaentens uit figuren van eenige bekende dingen bekomen hebben: gelijk de Egyptenaers en Mooren noch lang by die wijze van schrijven gebleven zijn. Maer hoe nootzakelijk schijnt deze konst aen de beschrijvers der natuurlijke Historyen? Want als zy al veel woorden hebben gemaekt, in de gedaentens eeniger visschen, vogelen, kruipende en viervoetige dieren te beschrijven, zoo vertoonen zy eyndelijk het afbeeldsel; daer men dan zijn oogen vertrouwen mocht, als men wist dat den schrijver dit dier zelfs met verstant en aendacht had afgeteykent: daer het anders veeltijts valsch, en de heele beschrijving derhalve niet een boon waerdich is.

Boumeesters.

Schrijvers.

Natuurlijke History-Schrijvers.

Aengaende de Wereltbeschrijvers, zy zullen de Stuerluiden bedriegen en bederven, als zy haere Voorgebergten, Kaeppen, en Zeeboezems, een valsche gedaente geven. Daer de Piloten als in een bekend vaerwater komen, wanneer zy bevinden, dat de wijtgelegenste Eylanden zich eeven als de print, die zy daer van hebben, opdoen. Zeker niemandt kan de gedaente van eenige vremde landen, die hy bezoekt, oprechtelijk op 't Papier stellen, ten zy hy het Teykenen verstaet: en hoe heerlijk een goede kaert is, daer in men de werelt als uit een andere werelt bezieet, zy heeft het de Teykenkonst te danken.

Geographi.

De Starrekunde kan ook het licht der Teykenkonst niet missen, ik zal niet zeggen, om daer door te beter de ingebeelde figuren en gedochten in 't begrip te vormen; maer voornamentlijk om de kringen, samenvoegingen en tegenstellingen, vernuftelijk te beschouwen. En zeker *Archimedes* kon zijn holle Kopere werelt, daer de Starren in geschildert waren, zonder de Teykenkonst niet volvoeren.

Astronomi.

Maer mooglijk kon den Medecijn, ofte geneesheer, deze konst ontbeeren? deeze vooral niet: want behalven dat hy in 't ontleeden der menschen zelfs behoorde afte teykenen 't geene hy ondervint, zoo zal 't hem geen kleyn gemak geven, om de kruiden te kennen, en hy zal een lust krijgen, om de mislaegen, in veel kruitboeken begaen, met een Konstige hand, nae de natuerlijke te verbeteren.

Medici.

De Historyschrijvers kunnen ook de doorluchtige mannen door de Pen niet behoorlijk vereeuwigen, ten zyze haere beeltenissen in haer werk

Historici.

voe-

voegen: want wat is 't, als zy zeggen, dit heeft *Alexander* gedaen, daerze zijn gedaente zoo verwardelijk aenwijzen? Als wy daerentegen het leven van *Keyzer Karel*, van *Hendrik de Groot*, en van andere vermaerde mannen leezen, en men ons daer nevens haere waere af beeltsels in print verdoont, zoo schijnt het vermaek van hente zien onze aendacht te verdubbelen, en wy aenmerken haere daeden, als ofze in onzen tijdt waren voorgevallen. *T. Pomponius Attikus* heeft de beeltenissen der beroemste Romeynen in't licht gebracht, en haere merkwaardigste daeden, en de eerampten die zy bedient hadden, daer onder gestelt, en in vier of vijf verzen begrepen. *Varro* insgelijx heeft de naemen van zevenhonderr deurluchtige mannen met hunne beeltenissen vereeuwicht, en haere gedaentens den naekomelingen verdoont; maer hoe veel gemakkelijker en wijtspreyender kan men dit tans te weeg brengen, nu wy de plaetdrukkery, een nieuwe konst, tot ons gerak hebben; gelijk *J. Oudaan* zich daer van gedient heeft, in d' oude en verstorve *Roomfche Mogenthey*t als uit het graf op te delven. Wel aen dan, zoo moogt gy vryelijk de jeugt, wat gy'er ook meê voor hebt, zoo wel in de School van onze Schilderachtige *Euterpe*, als in die van de letteren, geleyden. Maer wy zullen niemant inwijden, als die tot het vervolg waardich en bequaem is.

E E R S T E H O O F T D E E L.

Hoe zommige zeer vreemt tot de Konst zijn gekomen; en wat geesten tot de zelve bequaem zyn.

Gelegent-
heid.

Oede gelegenthey en d' opvoeding doen veel, tot het verwekken van een volmaekt Schilder, daerom misten d' Egyptische meesters niet, in hare kinderen de Konst deelachtich te maeken, om hen voor eerst meede te deelen't geene zy'er zelfs in hadden overgewonnen, waer op zy dan, als op een wel vast geleyde timmering noch hooger konden bouwen: en, gelijk men zeyt, dat d' ouders haer als op de schouders tilden, op datze daer nae zich zelve opgerecht hebbende, noch veel verder zouden kunnen zien. Doch de gelegenthey is niet altyds verzelt met bequaemhey: want groote vernuftelingen lae'en dikwijls onleerzaeme kinderen nae; en de goede gelegenthey wort menichmael door ongenegenthey verwaerlooft. Daerentegen gebeurt het ook wel, dat de innerlijke bequaemheit des geestes, hoe zeer door de geboorte, opvoeding en fortune verhindert, gelukkiglijk uit-

uitspat, gelijk vertelt wort van *Protagoras*, die, een arbeids jongen of hout-
haker zijnde, op een tijd nae de Stad *Abdera* toegaende, met een bun-
del houts op zijn schouder, welke met een zeer konstige strik te zamen was
gebonden, ontmoet wiert van den wijsgeer *Demokritus*: die boertich van
aert zijnde, en alle dingen met vermaek aenziende, juist zijn oog liet val-
len, zoo op den torfenden jongeling, die als nae de kunst daer henen trat,
als op den wiskunstigen bandt: hy dit aenmerkende beval *Protagoras* stil te
staen, doende hem het hout nederleggen, ontbinden, en den strik weder
op nieus leggen: 't welk hem zoo behaegde, dat hy hem tot zich nam,
van onderhout verzorgde, en in de Filosofie onderwees, en van hem zoo-
danich een vermaert man maekte, dat de Godlijke *Plato* zelfaen een van
zijn samensprekingen het opschrift *Protagoras* verleent heeft. Zoo zoet
lacht de minlijke *Euterpe* haer Schoolkinders toe, en rukt somtijts sommige
op wonderlijke manieren tot zig. Gelijk ook gebleeken is aen *Giotto*, die
van zijn Vader tot het hoeden der Schapen bestelt was: want hy
schoon maer tien jaren oudt, teykende overal, waer hy vlakke vond, zoo
op n ueren, steenen, weegen, ja in't zand, tot dat *Cimabue*, by geval
in dit Dorp wat te doen hebbende, hem bezig vond met een van de Schae-
pen te konterfeyten, zonder dat hy oit 't zelve van iemand anders gezien
had: *Cimabue*, toen tertijd den besten Schilder van Italyen, stond hier
over verwondert, en verzocht daedlijk van den Vader, dat hy hem meede
mocht neemen, gelijk geschiede, en't bleek wel haest, hoe zeer hy de
natuer te baet had; want hy overtrof niet alleen binnen korten tijd al de
Schilders, die in etlijke hondert jaeren voor hem geweest hadden, maer
ook zijnen Meeſter; gelijk'er de Poeët *Dantes* van zingt:

Men achte Cimabue den besten Schilder: maer

't Gerugte van Giotto mackt zijne faem onklaer.

Zoo is *Andreas Mantegna*, uit een beestenharder, meede en Schilder, en
voorts een eerlijk Ridder geworden. *Rafaël da Regio*, een boere jongen
zijnde, weyde de Ganzen, en alzo hy by ongeluk een van de zelve met
een kluppel de beenen aen stukken wierp, zoo vluchte hy van zijn gestoor-
den Vader, en by eenige Schilders geraekt, wiert eyndelijk van *Frederikus*
Zuccaro aengenomen, daer by hy in korten tijd zoo zeer vorderde, dat
veele zijn dingen alzo lief zagen, als die van zijnen Meeſter. By nae dier-
gelijk geval had onzen *Marten Heemskerck*, want hy van de koejen, met
den Melkemmer op het hoofd, komende aengaen, stiet de zelve teegen
een tak van een boom, en plengde al de Melk; dies hy, zijn Vaders
gramschap ontvlugtende, zijn wijk tot de kunst nam. Ook *Rijk met den*
Stelt, door't branden van zijn been, tot de Visserspinkjes onbequaem,
daer zijn Vader by leefde, wiert door de leedigheid en't stilzitten Teyke-

En't geral.

Voorbeelden
van sommi-
ge, die zeer
vremt tot de
konst zijn
gekomen.

naer en Schilder. Maer wonder weetmen te zeggen van *Quintyn Messys*, die ter liefde van zijn Meestres, van een Sinit een overvliegend Schilder geworden is. Zoo is ook den Metselknegt *Polidoor* door 't zien schilderen in een Schilder verandert, en een groot meelster geworden. Ik had by de voorrige Harders *Dominiko Bekafurni* ook behooen te plaetsen: Deezen van zijn Heer, daer hy de Schaepen voor hoede, mer een stok in 't zand teykennende gevonden zijnde, wiert van 't velt genomen, en aen de konst beftelt. Diergelijke voorbeelden zijn'er meer, die wy om kortheys wille overflaen.

Der Atheni-
enzen proef,
van d' inner-
lijke neiging
der jeugt.

Die van Athenen bestelden aen hare kinderen onder 't spelen veelerley gereetschappen, om te zien, welke zy eert, of knaphandichtst zouden aentasten en handelen, en daer uit te mogen gissen, tot wat konst of bezicheit hare natuure meest helde. Zeeker ten milten ook aen *Ulyffes* niet, toen hy *Achilles*, in vrouwe kleederen, onder de Jufferen van *Deidamia* in *Scyros* verborgen, opzocht: want hy allerley snuiftery en vrouwetuig onder hen veylende, had'er ook eenige wapentuigen en geweeren in vermengt; al de Jufferen grepen na de strikken en quikken, maer *Achilles* taste 't geweer aen, dus vertoonde zich den binnensten *Achilles*, hoe zeer hy uitwendich vermomt was; en zijn natuurlijcke neyging, zelf terwijl hy die scheen te verbergen. Men schrijft ook van *Thucidides*: als hy in zijn kintsheit *Herodoot* zijn heerlijcke historien, in een byeenkomst der Olympische Spelen, hoorde opzeggen, dat hy, als door een Godlijcke drift, daer over weende: 't welk *Herodoot* merkende den Vader van *Thucidides* daer over aensprak, zeggende: ô *Olorus*! wat grooter trek en liefde merk ik in uwen Zoon tot de Geleertheit, overwaerdich dat men die door goede onderwijzingen aenvoede. Maer *Herodoot* zach dit zonder twisfel uit meerder omstandicheden, die hem den bequamen aert en hoogen geest van *Thucidides* ontdekten. Want het zouden niet al *Thucididen* zijn, die in 't aenhooren van historien weemoedich wierden, schoon 't een teyken van opmerken is: noch ten zijn niet al *Herodoten*, die de driften der jeugt waerneemen. Daerom acht ik het noch geheel zwaer te zijn, de natuerlijcke bequaemheit in de jeugt tot de konst te kennen: Want dat sommige in de Schoolen, in stee-

Stael van
Achilles,

En *Thuci-*
dides.

Ziet in *Fo-*
tius Biblio-
reeck, *Dio-*
door, *Mar-*
cellinus, ook
Kamerarius

De natuur-
lijcke drift.

de van schrijven, zich met mannekens en beeltkens te maeken bezich houden, geeft weleenich vermoeden van een natuerlijcke drift, mer is al te onzekerer gront om op te bouwen, en daerom te gelooven, dat zy'er recht bequaem, en als toe gebooren zijn: want of het wel schijnt, dat zy daer door tot de konst schijnen te neygen, zoo wort'er een keuriger proef vereyscht, om haer geest recht te kennen: naementlijk, of zy daer in ten eynde toe wel zullen volharden; en zich tegens alle hinderpaelen aenkan-ten. Want ik houde voor gewis, dat de genen, diemen beletten kan, de-

Het eerste Boek.

II

de zelve met hart en ziele te volgen, tot de zelve onbequaem zijn; zoo zy anders eens de zoetichheit daer van geproeft hebben. Volgens deze spreuke:

*Die men van de Konst kan houwen,
Machmen die niet toevertrouwen.*

My gedenkt zeer wel, dat zeeker mijn Voogt, in mijn jeugt, als mijn Vader gestorven was, my de Schilderkonst met zoete reedenen afried, en een ander beroep, dat hem zeekerder schein, met schijnbaere woorden aenprees. Maer my dacht, schoon ik noch geen veertien jaeren oudt en was, dat hy my als uit de zalicheit wilde trekken, en als in slaverny doemde: want ik had de helft van mijn leven reets in dienst van onze *Euterpe* verfleeten. De zekerste weg dan is: datmen die genen, daermen die natuurlijke drift in vermoed, den toom viere, en hen tot het leeren van d'eerste beginselen der Teykenkonst bestelle. En hier is zoo veel te minder gevaer in, van de tijd en kosten te vergeefs te spillen; dewijl de Teykenkonst, gelijk reets bewezen is, tot alle beroepingen dient. Wel aen, den nieuwen leerling heeft zijn eersten yver betoont, en aleenigen tijd daerin volhart, u dunkt ook, volgens de gemeene waen, dat hy dapper toeneemt, en vry wat wonders te weeg brengt: nu wort het tijd een andere rol te speelen, met uw best te doen, om hem, doch met bescheydenheit, van deeze verlokkende *Sireen* af te trekken. Indien hy u lichtelijk in volgt, en dit speele gaen moeis, zoo stel u gerust, en geley hem tot wat anders aen. Maer is't dat hy stant houd, en daer niet af te scheuren is, jae dat hy van alles walgt, wat men hem ook aenprijft, zoo mach men denken, dat hy op de konst heeft beginnen te verlieven. Slae vry toe, en leert my slechts, zeyt *Diogenes*, tegen den Leermeester der wijsheyt, by *Comenius* nae dat hy verzocht hadde onderweezen te zijn. En schoon hy ook in deze proef bestandich is, zoo moet gy noch naeder onderzoek doen, en hem de onmetelijke hoogte der konst voorstellen, proeve van zijn gedult nemen, en zien, of hy niet veel eer, door een vadzige lofsicheit, van zijn meedeleerlingen verleyt is, dan dat hy, recht op de konst verliest, de zelve met een leergierigen yver navolgt. Gelukt u dit ook, en ziet gy hem gansch verslingert, wel aen, zoek hem nu, eer't te laet is, een keurich meester uit, en laet zien hoe hy hem, ontrent zijns gelijke keurlingen, zal aenstellen; want deeze zijn noch niet alle tot Meesters voorschikt.

Moet in'te
volbarden
blijken.

In den
Hontschen
Diogenes
in duits ver-
taelt door
mijn broe-
der F. v. H

Onzen Fabritius, mijn meedeleerling, stelde my in onze jeugd deeze vraag voor:

Welk zijn de gewisse kenteykenen, en vruchten van den geest in een jong leerling, om een goet Schilder uit te verhoopen?

Ik antwoorde; na de maete mijns begrips in dien ouderdom:

Kenteyke-

Dat hy niet alleen schijne de konst te beminnen, maer dat hy in der

nen.

daet, in de aerdicheden der bevallijke natuur uit te beelden, verlief is. Dat hy niet alleen het doode lichaem der konst beooge, dat is trant te volgen, en te doen als andre, maer dat hy op de ziele der konst als verslingert is: dat is, de natuur in hare eigenschappen te onderzoeken. Hy is nijdich dat een ander iets, hem onbekent, weet, hy schaemt hem vaniemant iets indrukkender wijze te leeren, en zoekt alles door eygen arbeit uit te vinden. Dit was mijn antwoord te dien tijde, toen ik fontijts, door meesters onderwijs verdrietich, my zelve zonder eeten of drinken met traenen laefde, en niet eer van mijn werk ging, voorik de aengeweeze mislatch te booven was. Maer wat verder de Kenteykenen van een bequame natuur aengaet, de gaven zijn veelerley en verscheyden, en zoo veelerley zijn ook de byzonderheden onzer konst. Maer ik zoude niemant toelaten, ten ware ik in hem eenen zeer bezigen en bespiegelenden geest bespeurde.

Nu zoo heeft de lichamelijke gesteltenis ook sommige, als *Rijk met den Stelt*, voornoemt, tot de konst genoodicht.

Stommen
aen't Schil-
deren bestelt.

De Redenaer *Messala* gaf voor, en 't wiert van *Augustus* toegestemt, dat men *Q. Pedius*, die stom geboren was, de Schilderkonst zoude leeren: en sedert heeft men meest alle stommen, onder luiden van aenzien, tot de Schilderkonst gevordert, even gelijk men gemeenlijk de blinden tot de muzijk of speeltuigen alderbequaemst acht. Zeker, ik kan wel zien, dat'er voor stommen niets bequamer, dan de Schilderkonst is: maer dat de stommen daerom juist al tot de Schilderkonst zouden bequaem zijn, volgt niet. Wel is waer, dat den zin van 't gezicht, door die van 't gehoor min belemmert, by hen krachtelijk werkt, dewijlze meest al doof zijn; maer 't is hen veel ongelegener wel onderwezen te worden. Immers ik acht ze bequaem genoeg om in eenich byz onder deel van de konst uit te munten. Maer om algemeen te zijn, mocht hen licht veel ontbreken.

Die traeg
begrijpen
onthouden
gemeenlijk
best daer de
gezwinste
geesten veel-
tijts kort
van memory
zijn.

Sommige geesten zijn, gelijk *Plutarchus* van den jongen *Kato* getuigt, zwaerachtig van begriip, want als hy bestont te leeren, werd hy hart van verstant gevonden, en traeg in het begriipen: maer het geene dat hy ook eens geleert hadde, onthielt hy zeer wel, en had een sterke memorie, gelijk gemeenlijk in alle andere bevonden wort: want de gene, die den geest vaerdich en levendich hebben, zijn gemeenlijk kort van onthout, en die zwaerlijk en met arbeit leeren, behouden veel beter 't geen zy eens begrepen hebben; overmits dat het leeren is, gelijk als een verwarminge en ontfekinge voor de ziele. Men bevont *Kato* ook niet licht van geloof, want schoon hy zijn meester wel gehoorzaam was, en al deede wat hy hem beval, zoo vragde hy hem nochtans altijts na den waerom, en hy wilde de oorzaak en de reeden van alle dingen weeten. En hier door scheen hy te trager

te zijn, om een zaak te bevatten. Want het is klaer, dat het leeren zoo veel is, als eenige indrukkinge te ontfangen; waer door het geschiet, dat de gene, die min tegenhouden, lichtelijx gelooven; daerom zijn de jonge luiden lichter dan d'oude te raden, de zieken als de gezonden, en in't gemeen, hoe het geene dat strijten twijfelt, zwakker is, hoe het beter is te overwinnen; en dien volgende bequamer om eenige leeringen op goet geloof te begrijpen. Maer tot de algemeene Schilderkonst zoud'ik echter de vaerdichste van begrip voor de gene, die goet van onthout zijn, verkiezen: dewijlze meer een vaerdige daedlijkheit, dan een te beschreumde naspeuring, vereyscht. Als ik mijn meester *Rembrant* eens lastig viel, met te veel oorzaak vragen, zoo antwoorde hy zeer wel: Schikt u daer nae, dat gy't geene gy alreets weer, wel leert in't werk stellen, zoo zult gy de verborgenheden, daer gy nu na vraegt, tijts genoeg ontdekt zien. De regels der onderwijzingen, alsze waerachtich zijn, strax te gelooven en na te volgen, wint veel tijt uyt; maer een twijfelenden leerling staet stil, en blijft doch onmachtich om van de waerheit te oordeelen. Maer tot eenich byzonder deel van de konst zouwd'ik eerder een zwaermoediger geest gedogen. Want deze zal met meerder lijdzaamheyt de zaak, die hy voor heeft te leeren, ten eynde toe uit behartigen, en niet zoo ongestadich en wispeltuerich van't een op't ander vallen. Want schoon de vlugge geesten rijk, aerdich en scherp zijn, en wel te recht by een scheermes geleden worden, dat sijn en dun van metael is, maer lichtelijc gaet omliggen: Zoo zijn die loch en traeg van begrip zijn, gelijk een bijl, die taey en zwaer zijnde, alles doorklieft, wat'er voor komt. En hierom zijn de Italiaenen beter in't gros van de konst: maer onze Nederlanders, die niet zoo vlug van geest en gedachten zijn, maer aerdachtiger en kouder, zullen't den Italiaenen in eenich byzonder deel, daer hun natuer toe neigt, zelden gewonnen geven.

Vlugge geesten zijn echter bequamer tot de algemeene Schilderkonst. Maer de traegte tot byzondere deelen.

T W E E D E H O O F T D E E L.

Van vroeg te beginnen, nae goet onderwijs te trachten, en't zelve wel in't werk te stellen.

Yders, Den tak die tot een haek zal passen, moet vroeg beginnen krom te wassen (zeit iemand) daerom moet men hem, die een Schilder zal worden, al vroeg aen de kunst voeren. De Romeynen hadden een wet, die de kinderlijke speeltijdt bepaelde, en aldus

Vroeg de konst te beginnen.

luide:

Geen leg-
gende jon-
gelingen by
de Romei-
nen.

Een zoon tien jaeren oudt zijnde, moet dan alle kinderlijk bedrijf verlaeten, en hy vermach niet meer leedich langs der Straeten te gaen: maer de ouders of voogden zijn gehouden hem buiten de vryheidt der Stadt te bestellen, om geleert en onderwezen te worden, of zelf borgen te blijven, dat hy niet onbehoorlijx oit zal bedrijven; op verbeurte van haere eygene vryheden. Dit was algemeen voor de vrygebore jonckheit, hoe veel te meer is de Schilderjeugt gehouden vroeg op te zijn? Want niemant kan, gelijk *Cicero* zeyt, volleert worden, ten zy hy vroeg aen't leeren gaet. Daer de spreuke ook wel op te pas komt, als men zeyt, Hy heeft van kintsbeen af al aen de konst geweeft. Want de dingen, die men in de jonckheyt leert, worden, gelijk *Ireneus* zeyt, zoo vast in de geheuggenis geprent, datmenze niet lichtelijc vergeten kan.

Byzonder
kindertey-
kenblijc.

Naerftic-
heits blijc.

Blijc van
Oordeel.

Wat de naer-
fticheit ver-
maech.

Onder de kenteykenen is dit ook geen van de minste, dat de genegentheit tot de konst zich vroeg openbaert. *Goltzius*, zeeven jaren oud zijnde, beteykende mueren en wanden, ja waer hy maer by kon: en een ander, de konst niet vreemd, schilderde met zijn eygen geel, kenbare dingen, toen hy noch in de lange rok liep. Niet minder is het blijken van onverdroote naerfticheit; *Taddo Zuchero* was zoo verlieft, toen hy een jongen was, in de dingen van *Rafaël* na te teykenen, dat hy, zich zelfs vergeetende, in de Lozien van *Gigi*, of waer hy zich vond, bleef slapen. En *Joseph van Arpino* vergat, door groote naerfticheit, zijn oortjes brooijen geheel op te eeten, als hy uit teykenen was. Maer zeekeder kenteyken gaf *Michiel Agnolo*, toen hy een jongen was; want ziende een zijn meedediscipel eenige gekleede vroukens, met de pen geteykent van haer meester *Grillandajo*, kopijeeren, nam hy een grove pen, en gaf een van deeze meesters vroukens eenen anderen en beteren omtrek; welketeykening daerom, als een waerdich gedenckeelt, naderhand bewaert wiert. Maer hier toe en is hy niet zonder groote naerfticheit, in die dry jaren, die hy by deezen meester leerde, gekomen. De naerfticheit maect het zware licht, en door vlytich hand aen't werk slaen bereikmen zijn voorneemen. *Josephyn* leerde in eenen nacht zoo veel schrijven, als hem tot het geeven van quijtschrift van nooden was. *Tniaen* was t' zijnen twalef jaren al zoo verre geraect, dat hy zeer gelijk konterfeyte: en hair, kleederen en zyden zeer natuerlijk, en het vlees zeer vleesachtich koloreerde: ja zoo, datmen zijn werken voor die van *Giorgione* begon aen te zien. Mer wonderlijk was het van onzen *Lukas van Leyden*, dat hy, negen jaer out zijnde, printen van zijn eigen werk en uitvinding uitgaf. Hy schilderde t' zijnen twalef jaren van waterverwe de historie van *St Hubert*, en kreeg daer zoo veel goutguldens voor, als hy jaren hadde. 't Zijnen veertien jaren sneed hy den *Mahomet*, die door dronkenschap een monik vermoort heeft; een zeer aerdich stuk. t' Zijnen vijftien

tien jaren de ronde passy, die zoo zwaer te bekomen is: en *St Teunis* bekooring; als ook die wonderlijke *Paulus* bekeeringe. En 't jaer daer aen, die zeer aardige *Ecce Homo*. Werken, die hem den naem van een groot meester, eer hy een hair om den mond had, waerdich maekten. Deeze volmaektheden zeeker, zijn hem niet anders, dan door grooten vlijt en naerflicheit toegekomen: hebbende noit ander kinderspeeltuig, als kool en krijt, pen, pinseel en graefzyzer, en dergelijke, gebruikt. Zijn makkers waren Schilders, Glaeschrijvers, en Drijvers. Hy knoopte de nachten aen de dagen: en was noit verzaed van teykenen: ja tot nadeel zijner gezondheid. Niemand behoefde de voorbeelde: van den slordigen *Mabuze*, den zwelgenden *Frans Floris*, of den ongueren *Brouwer*, tot voordeel te neemen; want eeven deeze, hebben hare jeugd met groote naerflicheit doorgebracht. Ja niet minder als *Pierjyn del Vaga*, die arm zijnde, de halve weeken voor de Schilders arbeide, besteedende d' andere helft, en de heylige dagen tot alles na te teykenen, wat hem dienstich dacht: verdragende geduldich honger en ongemak, om eens tot den top der konst te geraeken.

De Natuerlijke gave van een bequamen geest, mach wel geleken worden by een vruchtbaren akker: maer het onderwijs is het zaet, daer de ware vruchten van te verwachten staen. Die dan door een geduerige oeffening, en geduldigen arbeit rijp worden. Ja het gebeurt somtijts, dat sommige, schoon sober van geest, door 't wel waernemen van goet onderwijs, zich de konst als met geweld eygenen: daer bequame geesten, door gebrek van 't zelve, gelijk dagelijx bespeurt wort, breekebeenen blyven. Min noch meer als er vertelt wort van *Lycurgus* honden. Want als dezen grooten Wetgever, aen zijn gemeente van Sparta, betoonen wilde, wat de opvoeding en gewoonte tot eenige deugt, of wel aenleyding en onderwijs tot eenige konst, vermocht: Zoo stelde hy den volke twee honden voor, d' eene was van geslacht een hazewint, en afkomstich van een zeer goeden en vermaerden aert, maer alleen gewent in den haert luy en ledich te leggen: d' ander was van een slechte en ongeachte soorte van honden; maer van jongs aen op de jacht gehouden en gewent. Daer op liet hy uit een kot een wakkeren haes los, en met eenen stelde hy een pot met eenige huiskost daer ontrent: toen zachmen dat den geboren Hazewint, zijn gewoonte meer dan zijn natuer volgende, tot den pot liep: maer dat den anderen, die tot de jacht onderwezen was, het wilt volgde, en ving. Zoo veel vermach de opvoeding, aenvoering, en onderwijzing; hoe veel te meer voordeels zalze te weeg brengen, daer van natuere wegen een vruchtbare ader vloeit. Hier op passen *Horatius* verzen zeer wel, in zijn dichtkunst: want wat den Poëten aengaet, betreft ook de Schilders.

Dat de natuurlijke gave goet onderwijs vereischt.

Wat het zelve vermach.

*Of men door Wet der Konst, of door Natuur leert dichten,
Is onderzocht: Maer dat de Konst iets goets zouw sichten,
Kan ik niet zien; indienz' een vruchtbare ader mist:
Natuur ook, door geen Konst gesleepen, zich vergift.
Elkeischt des anders hulp, zy passen bey te samen.
Maer die zyn oogwit wil bereyken, moet zich pramen
Van jongs op tot veel doen, ontziende het' noch kouw,
En dat hy zich van wijn en minnespel onthouw.*

Dat natuur
en onderwijs
elkander be-
hooren te
verzellen.

De Natuur
ende Leer te-
gen elkande-
re vergele-
ken,

Maer om deze vraege, of de konst grooter baet van de natuur, of van de leeringe heeft, te beantwoorden, zoo is te weten: dat de natuur zonder de leeringe veel vermach: en dat in tegendeel, de leeringe zonder eenige hulpe van de natuur, ydel en te vergeefs is. Maer wanneer middelmatige gaven der natuure door leeringe geholpen worden, zoo schijnt de natuur zich te beteren, en geeft meer uit, als't verstant begrijpt: daerentegen zullen uitmuntende geesten, die de volmaektheit beklommen, meer danks aen de leeringen, als aen haere ingebore neygingen, schuldich zijn. De dorre en onvruchtbaere aerde bespot den arbeyt des besten boumans: zoo is het onderwijs niet dan Roozen voor de verkens, als men't aen iemant verspilt, die noch lust noch ooren heeft. Zoodanich een leerling zond ik laetst zijn ouders t' huis, maer kreeg ondank van die bootschap, dieze door blinde liefde eerst gelooven zullen, als't te laet zal zijn. Een vette gront geeft somtijts ook weeligh vruchten, schoon niemant de hand daer aen laet. Maer nergens na half zoo veel, alsze wel, door de naetsticheit des bouwers geholpen zijnde, zoude kunnen draegen. Zoo is de konst, die van de braefite vernuften, zonder meester, zonder onderwijs, geoeffent wort, gemeenlijk vol doolingen. En deze Konstenaers, die dwaesselijk snorken en pochen, dat zy, zonder van iemant geleert te hebben, geleert worden zijn, zijneven als een Schip, dat zonder roer of pyloot in de wilde Zee doolt, en niet en weet, werwaerts het zijn koers zal zetten. Zeker, datze vry briefjes aen de Koster geven om te bidden voor persoonen, die op een gevaerlijke reyze, of op den doolwech geraekt zijn. En te meer, dewijl dusdanige persoonen dikwils met zoo milde gunsten van de Natuer begaest zijn, datze de hoogste trappen der konst machtich waren te beklommen, indienze door goede leitlieden waeren bestiert en geleyt geweest. Dit zelve verschil wort ook gedongen onder de naemen van Theory en practijk. Wanneer men vraegt, of de konst meest door de leeringe, dan of door de oeffeninge geholpen wort? Waer op wy antwoorden, dat de leeringe zonder de oeffeninge nietich is. En schoon de oeffeninge zonder de leeringe somtijts wel iets belooft, dat de konst tot geenderley volmaektheit kan rijzen, ten zy men die gestaedich oeffene, en nae de onseylbaere regels der leere bestiere.

Als ook de
Theorye en
practijk.

Terwijl

Terwijl ik tot Weenen aen 't Keyzerlijke hof was, zoo schreef my een mijner Discipelen uit Hollandt, dat hy de gemeeneregels der Konst wel kende, maer dat het hem ontbrak in de voorgangen van andere, die reets daer in meesters waren, te zien. Ik schreef hem tot antwoord: dat hem dit noch te vroeg was, dat het gerucht dat 'er van hun ging, hem beeter van verre zou aenporren, als van naeby, dat zy niet dan door naersticheyt en het wel in 't werk stellen van goet onderwijs, braeve baezen geworden waren. Vorder vragde ik hem: of hy met naersticheyt ook dagelijx zijn grootste vlijt in 't werk stelde? Of hy wel ooyt een teykening met rechten aandacht hadde geordineert? De lydingen, bewegingen, schaduw en daegen, op 't schoonst, en zoo als hy ze hadde kunnen op 't best verzinnen, had waergenomen? En of hy wel oyt zijn vermoogen eens geheel en al had uitgeput? Ik vermoede van neen: en beval hem eerst zijn vermogen gansch en gaer te gebruiken, en veroorlofde hem dan vry rondom te zien, en de meesters te bezoeken, die in andere oorden zoo zeer beroemt waren. Maer dewijl hem dit noch niet en voldee, en hy my de lust van over d' Alpen te klimmen, en Italien te bezoeken, bekent maekte: zoo schreef ik hem daer op den volgenden brief.

't Geen men weet, moet men wennen in 't werk te stellen.

Het klinkt my vreemt in d' ooren, mijn broeder (want deeze was 't, wiens *Lijkeyken* noch tot Weenen in de Heilige Kruisgang te zien is) dat gy alreede schijnt te besluiten van het vermaert Italien en trotze Roomen te willen zien: vermits ik niet en kan begrijpen, door wat grontreedden u dit als noch nootzaekelijk is. Zeker 't is zotheid te veranderen, wannermen niet zekerlijk weet te zullen verbeteren. Gy moet deeze spreuk voor vast houden en gelooven:

*Men trekt geen nut uit d' oude kunst
Voor datmen staet in Pallas gunst.*

En van gelijken deeze waerschuwing:

*Wiltge u in Roome recht verzaeden,
Zoo trek daer heen met kunst gelaeden.*

Want de dingen, die een hoog beschouwend verstant vereyschen, zijn aen d'onbedreve en duistere oogen onnut, en worden onaengemerkt voorby getreedden. Ik heb meede bevonden, dat de geene die zich te vroeg begeeven, om met een spits oordeel de scherpstet wilstreedens der hooge konst op een hair te deurklieven, zoo diep als in de letterkennis derzelve verwarden, dat zy daer nae onbequaem bevonden wierden tot het in 't werk stellen van het minste van 't geene zy wisten. De werkdaedige wetenschappen vereyschen oeffening, en het doen zoo wel als het verstaen: Want die de handeling ontbreekt, en dezelve niet nae tracht, zal een breekbeen blijven, schoon hy al wist, wat 'er tot de kunst behoort. Daerenteegen die zich be-

Al te vroeg veel te weeten belet.

Dus moet men trachten 't geen men weet te kunnen doen.

vlijcht om wel te doen, zal de kennis licht aengroeijen, of hy zal zich ten minften bequaem maeken om die t'ontfangen. Het is in de Schilderkonst een daegelijxse ziekte, dat de leerlingen de middelm tet re buiten slappen, 't zy datze meesters in de mont worden, of datze slechts uit gewoonte en zonder verstant de gemeene fleur volgen. Men moet al 't geene men weet, leeren in 't werk stellen, en al 't geene men ter handt slaet, poogen te verstaen. In dit kant gy in 't vaderlant alderbeest behartigen, berey u daer, als in d'eerste schoolen, in de grondregels, om daer nae in hooger schoolen tot hooger beschouwingen bequaem te zijn. Leer vooreerst de rijke natuer volgen, en wat'er in is, naeboofsen. De Hemel, d'aerde, de zee, 't gedierte. en goede en booze menschen, dienen tot onze oefening. De vlakke velden, heuvelen, beeken en geboomten, verschaffen werx genoeg. De sleeden, de marten, de Keiken, en duizent rijkdommen in de Natuer, roepen ons, en zeggen: kom leergierige, beschouw ons, en volg ons nae. Gy zult in 't vaderlant zoo veel aerdicheit, zoo veel zoetichheit, en zoo veel waerdicheit vinden, dat, als gy 't eens wel gesmaekt had, gy u leeven te kort zoud keuren, om alles wel uit te beelden. En in deeze minste voorwerpen kunnen al de grontregels leeren in 't werk stellen, die tot de alderheerlijkste dingen behooren. Daerom weest zoo nieuwsgierich niet, en geloof vryelijk, dat de natuer u daegelijx dingen voor ooggen stelt, die gy van gansch herten zoud zoeken op te speuren, indien gy ze maer eens gezien halt. 't is waer, Italien pronkt met duizent statuen, daer de kontt zich op 't alderfchoonst, en op 't heerlijkst in opdoet. Maer wat raekt dit u, die noch nauwelix het gemeene leeven te volgen machich zijt? deeze voorbeelden zijn u als noch zoo nut, als aen de jonge schoolieren en taellerlingen de hooge gedachten van *Aristoteles* en *Plato*: zelf d'Antjken te volgen heeft sommige in ket'ery gebracht. Ik vree zelf dat gy, ter plaetse, daer gy zijt, van ons onderwijs, in 't naevolgen van de natuer, zult afwaelen, en andere naevolgende, van den rechten wegh geraeken. Derhalve vermaen ik u, dat gy u schikt om wel te doen, Op dat gy in 't toekomende met *Herkules*, by *Nazo*, moogt zeggen:

Veel klappen gelt'er niet, om ons verschil te slechten;

De handen moeten 't werken niet de tong verrechtien.

Dat vry een ander met veel woorden voer de vlagh,

Met daeden toon ik dat men my niet overmach.

Maer wat nutticheit het staedich beyveren van deurgaens wel te doen, inbrengt, zal in 't laetste hoofdeel van dit boek, en elders breeder, vervolgt worden.

Men vindt
overal stof.

Metam:
Lib. 9.

DERDE HOOFDDEEL.

Hoemen met ordre te leeren heeft.

d' Erste beginselen der konst, om niet verdooft te loopen, moeten op een gewisse ordre geleert worden. Maer men vind ondertusschen nu noch luiden, die in twijfel trekken, of er ook regels en wetten ten aenzien van de Schilderkonst zijn? dan of zy alleen door zien doen, nadoen, en door 't oefnen der bequaeme verstanden, geleert wort? Ten lust my niet op alle twijfelingen te antwoorden, maer hope in dit werk te betoonen, dat de Schilderkonst, niet min dan eenige andere vrye konst, in vaste en gewisse regels betaet. En datze, hoewelze veel zwaerder als eenige andere in de uitvoering schijnt, gehelikt' ontleden, en van stuk tot stuk, door onderwijs, teneinde toe uit te leeren is. Maer dat iemant denken zouw, datmen hem 't verstant der zelve al teffens zoude kunnen in trechteren, of dat hyze in al zijn deelen zoo teffens zoude kunnen bevatten, die zouw zich bedrogen vinden. *Sertorius*, als hy de oude *Lusitanaen* beduiden wilde, dat de macht der Romeinen, hoe groot zy ook was, dooreen mindere macht was uit te roeijen, liet twee Paerden brengen: het eene was kloek en sterk, het andere mager en teer; aen 't magere paert stelde hy een jong sterk man, en aen 't ander een ongevalligen ouden; bevelende elk van hen den staert van 't paert, daer hy aen gestelt was, uit te trekken. Hier op begon den sterken jongeling den staert van 't zwakke paert vattende, te trekken, zoo lang tot hy moe was; niet meere te weeg brengende, dan dat hy, zijn kracht te vergeefs gespilt hebbende, van al d' omstanders wiert uitgelachen. Maer den ouden man trok op zijn gemak den geheelen staert van 't sterke paert uit, nemende maer weinich hairtjes teffens, en zoo veel tijts als hem van nooden was. Zoo ook moet men de Schilderkonst, en alle vrye konsten leeren, by leeden of trappen, ja als met hairtjes uitpluizen. Zoo groeijen dan ook de krachten aen, en men wort als sterker en sterker, en men krijgt eindelijk 't vermogen, van 't geen als ondoenlijk schein, en nochtans doorgemakelijke weegen en regels, die ook onfeilbaer zijn voor diese vast hebben, te weeg te brengen. Wie zouw niet verwondert staen, als hy een our man (als wel eer *Archimedes* zach zitten, en hem, op zijn gemak, een instrument met veel raderen en rollen met zijn hand bewegende, een groot Koninklijk Schip, boven gewoonte geladen, uit het water zach trekken, en over 't land

Die de Schilderkonst in gewisse regels betaet.

Die met trappen of leeden te leeren zijn.

by hem komen, alsoft op 't water gedreven hadde? en dit was nochtans maer spel voor *Archimedes*, want hy kende yder rat van zijn konstwerk, en wist wat yder, dus of zoo bewogen, nootzakelijk doen moest. Maer wat minder wonder is 't, wanneer een braef schilder zich neerzet, en wonderen door de konst doet, die hy te voren in zijn verstant begrepen hebbende, verzekert, en met groot gemak, door de gewisse kennis der wegen, te weeg brengt?

En hier toe
een goed
Meester te
verkiezen.

Om dan wel onderweezen te worden, zoo moet men een goed meester verkiezen, die zich de konst verstaet, om van begin af op den rechten wech te geraeken. Want ik hebbe dikwils bevonden, dat de jongers, die by eenich brodder haer begin genomen hadden, bezwaerlijker hare quade manier konden verzetten, als of zy eerst van begin af zouden geleert hebben. Ik zegge, tot troost der ongeoeffende, met *Descartes*, dat, gelijk men in 't reyzen, als men de rug keert na de plaets, daer men zijn wil, zoo veel te meer daer af verwijdert, hoe men langer tijdt neemt en gezwindelijker voortgaet, jae zoo, dat men, schoon men naemaels op den rechten wegh geraekt, niet zoo haelt ter voorgenome plaets kan koomen, als of men te voore niet gegaen hadt: dat men, zeg ik, als men quade gronden of beginselen heeft, hoe men hen meer bearbeyt, en naerstlijker zich daer toe begeeft, hoemen verder van de waere konst afraekt. Daer uit ik dan besluite dat een geheel groen en ongeleert Discipel, die noit hand aen't werk sloeg, alderbequaemst is, om door goet onderwijs in korten tijdt gevordert te worden. Ja ik heb zelfs bevonden dat jongers, die alleen by haer zelfs hadden aengevangen te teykenen, van de quade manier, die zy reets hadden aengenomen, schier nimmermeer waren af te brengen.

*Een aerde pot, of ander vat,
Zuigt graeg den geur van 't eerste nat:
En is die sterk, of riektze bang,
Zoo sinkt de pot zyn leven lang.*

(a) Verklaringe D.

Erasmus, op *Marcus* cap. 2.
't is dubbele moeite, het qualijk gelee de wedrom te outleeren. Schilders als Dichters moeten uitste kende zijn.

Wy zien aen de Schilders, zeyt *Erasmus* (a) dat zy om minder loon iemant leeren, die gansch ongeleert is, dan die van een ander Meester qualijk is onderweezen: vermits dat men in den ongeleerden niet dan eenderley arbeit doet: maer in den qualijk geleerden dubbele moeite heeft, want men hem eerst het geen hy geleert heeft, moet ontleeren, en den arbeit van ontleeren, valt moeilijker, als van eersten af te beginnen. Hierom vraegde den beroemden Fluitspeelder *Timotheus*, als men hem discipelen aenbracht, of zy ook eenige beginselen van spelen hadden? want hy begeerde tweemaal zoo veel van de genen, die reets by iemant anders hadden aengevangen, als van de gene, die niet met allen en konden. Derhalven zeg ik noch eens, die by een brodder begint, lijd gevaer van een brodder te worden

den, en wat is'er smâdiger voor een Edel gemoed, als in het geene men by de hand neemt, zoo wijd achter te leggen, en voornamentlijk in de Schilderkonst? voorwaer niet min walglijk als slecht in de Poëzie te zijn, 't welk *Horatius* dus beltraft:

Een taemlyk Rechtsgeleerde of voorspraek,
 Word noch geleen: Maer om wat oorzak,
 Zoudge een maer taemlyk Dichters grol verdraegen,
 Die Godt noch Mensch noch 't Schouwburg kan bebaegen?
 Zy walgt als vals Muzyk, en 't smeeren
 Van Kompostmengers, wel t'onbeeren.

Het is een groot atzien, dat Princen en Vorsten door slechte Schilders zoo wanfaltich verbeelt worden. *Alexander* wilde daerom niet lijden, dat zijn beeltenis van eenich brodder gemaekt wiert. Maer hy veroorlofde alleen aen *Apelles* hem te mogen schilderen; aen *Lisippus* en *Polikletus* hem te snijden, of in koper te gieten; en aen *Pyrgoteles* zijn afbeelding te graveeren.

Geen brodders tot iets verhevens te gebruiken.

De Thebanen en wilden ook geen slechte Schilders in haere Stadt dulden, en haere Wetten veroordeelden de konstenaers in een geltboete, wanneerze haere werken niet zoo goed, als hun mogelijk was, hadden uitgevoert.

Mach u nu, ô Schilderjeugt, een goet Meester gebeuren, die u den rechten wech wijst, zoo is 'er hoope van spoedige vordering. Deze zal misschien het futselboek zoeken, niet alleen om de leerpenningen uit te rekken, maer ook om de konst zwaer te doen schijnen. Spoed u derhalven zelfs om de onderwijzingen vlijtich in 't werk te stellen, want u Meester zal zoo Barbaarsch niet zijn kunnen, dat hy, ziende uwen yver, u niet en zoude willen verder geleyden.

Gy Meesters zult ook in uwe onderwijzingen de natuuren uwer Discipelen te gemoet komen. *Theopompus* wiert van zijn Meester *Sokrates* met den toom, maer *Ephorus* met sporen bedwongen. *Plato* van gelijken hadde twee leerjongers *Aristoteles* en *Xenokrates*, waer van den eenen zeer langsaem en zwak van verstandt, maer den anderen zeer leerzaam was: waer over hy placht te zeggen: dat hy den eenen, als een willich paert met den toom, maer den anderen als een traegen Ezel met den prikkel bestieren most. Zoo zult gy ook den dezen met kracht opwekken, vermits hy wel hart van begrijp is, maer echter zeer bequaem om het begrepe te bewaeren. En den geenen, die den geest te vlug is, zult gy inbinden, op dat hy't geene hy geleert heeft, mach behouden. De korzelhoofdicheit past ook den Meester niet, maer hy schikke zich *Sarpedon* te volgen, waer van *Plutarchus* zeyt: dat hy de redenen vaerdiger hadde, om zijne Discipelen te onderwijzen, als de vuist gelicht, om hen te slaen. Ook en zouden zy

Aen de Meesters.

In Cato van Urica.

juist niet al't gedult van *Diogenes* hebben, en zeggen, *Sla vry toe Meester, en leert my slechts*, maer ontijdich den moedt opgeven; want hoe zouw den leerling het gedult leeren van een Meester, die zelfs onverduldich is? *Linus* een Zoon van *Mercurius*, en, zoo men zeyt, geteelt by onze *Urania*, leerde aen *Hercules* op de Cithar speelen: maer alzooy hy plomp en hart van begriyp was, zoo bekeef hem den Meester, en bestont hem eindlijk te slaen, waer over *Hercules* hem met ongedult daer tegen verzette, zoo dat hy *Linus* dood sloeg. Een jammerlijk eynde van zoo heerlijken man, die verscheyde boeken van den oorsprong des werelts, van Zon en Maene, en van de voortteelingen der dingen geschreven hadde.

Dat de leerlingen moeten gehoort samen en gelooven. Groot. cap. 5. 5.

Gy Leerlingen hierentegen, zult niet alleen uwe Meesters gehoorzaemen, maer hen ook in't onderwijzen gelooven. Die uit den mont van zijn Meester wat leeren wil (zeyt *H. Nollus*) moet dat zelve naekomen, zonder eenige onderzoekinge, zoo lange tot dat hy het geenige datter geleert is, wel en te recht verstaet. Veele, vervolgt hy, hebben de maniere, dat zoo haest zy wat van haer Meester gehoort hebben, dat zelve strax haer oordeel onderwerpen, en van de waarheit, eer zy't recht begriypen, willen vonnissen; schoon hun begriyp en oordeel noch ongeoeffent is. Zeeker de Schilderkonst bestaet in wel te doen, en niet in wel te zeggen. Daerom zoude ik den leerlingen liever, als *Pythagoras* zijn Discipelen dede, een vijfjaerich stilzwygen opleggen, en een striktelijke gehoorzaamheid aenbevelen, niet om dat zy onkundich in de konst zouden blijven, maer op dat zy eerst te degen het gene hen aenbevolen is, zouden leeren in't werk itellen. De leerlingen, zeyt *Verulamius*, zijn haere Meesters een tijd lang geloove schuldich, en moeten haer oordeel opschorren, tot dat zy de geheele konsten wech hebben, en die tijt gekomen zijnde, zoo zijn zy gantch vry.

Niet te vroeg Meester zijn, of na gewin te trachten.

Dat niemand zich ook te vroeg waene meester te zijn. *Primiticcio* stond zes jaer onder *Julio Romano*, en *Taddeus Gaddi* vierentwintig jaeren onder *Giotto*: maer den vermaerden *Pamphilus* stelde tien jaeren, die zijn Discipelen moesten uitdienen. Noch dat niemand ook te vroeg na gewin trachte, gelijk het veelen gebeurt, die dan als in haren loop door de aenzoetende profijten gesteu't worden; en met het aengriypen van het henneney, het ganzeney verliezen. Maer op dat onze voorbereydingen niet te lang worden, zoo zullen wy ons tot het onderwijs der Teykenkonst spoeden; voor zoo veel als ons de tijt en lust zal toelaten. En op dat de kostlike gedachtenis van onzen *Vermander*, wiens voorgang ons tot dit werk heet aengeport, geëert blijve, zoo moet dit vers in onze Hollantsche tael nagevolgt voor afgaen; waer in de bovengeroerde waarheeden niet onaerdich bevelucht worden.

Vermaning aen d'aenkomende Schilderjeugd.

O Hebes Kroost, en Genius Scholieren,
 Die raek, in see van schryven, uw papieren
 Met Mannekens en Scheepen en Gediert
 Vervulde, 't schijnt of u Nature stiert
 Tot schilderen, waer toe dan voort uw ouders,
 Geen kost' omziend', u voeren op' er schouwers.

Men oordeelt licht daer steekt een Schilder in,
 Dit woord is haest gesproken, maer den zin
 Is duister; want d'een Schilder is van d'ander
 Als door een berg gescheiden van malkander,
 Zoo steil dat veele uit wanhoop onderweeg
 Bezweeken, eer van tien een iets verkreeg.

Men moet niet licht de jeugd de Konst aenraden,
 Zy lokt zelfs aen, en is tot veeler schaden
 Een toorts gelyk, waer in de mugge vliegt
 En zich verbrant. Den glans der kunst bedriegt
 Ook dikwils: kunt gy uwen lust weerbouwen,
 Laet af by tyds, voorkom het spa berouwen.

De Konst is een verleyende Sireen
 Voor veelen: maer Natuer kan ongemeen
 Vernuft, en Geest, en Gunst aen iemant geeren,
 Om anderen met spoet voorby te streeven:
 Dat blijkt al vroeg: het hout dat tot een hack
 Zal wassen, moet vroeg krommen, die den Draek
 Van Leren, en veel monsters zal verwinen,
 Moet van de Wieg al aen een Slang beginnen.
 Is u Natuer zoo gunstich? uw best aen
 Is loflijk, en mit reën niet af te raën,
 Gy zult misschien door vlyt den prys genieten,
 Daer honderden en meer vergeefs na schieten.

Sta voort dan, na den Top in't Eedel spoor,
 Geef aen Kupi' of Bachus geen gehoor,
 En wilt de slaep en vuige traegheit mijden:
 De Kunstgodinn' en kan geen Minnaer lyden,
 Die niet geheel zyn zinnen aen' er bind.
 Zyt naersich spaed' en vroeg, want ik bevind

Het Spreekwoord vals, dat schilderen maakt wilder,
Hoe grooter geest in 't schilderen, hoe stilder.

Want schoon m'er weet, diens werken roemrijk zijn,

Die tot den korf, verzoopen in den wijn,

Geraekt zijn, dits bekent, dat zy eerst leerden

Met soberheit, en toen ze zich onteerden

Vervielenze ook; zet vaden aen een zy.

De Deugd versiert de kunst: een Eedle ry

Van Schilders heeft in deugden uitgeblonken;

Die door de faem met glory zijn beschonken.

Daer is een oude Gryzaert snel te been,

Die duizenden van namengaert by een

Der stervenden, op sedelties geschreeven,

In 't slip van zynen rok, dangaet by streeven

Na Lethis vliet, en stroitze voort te zaem

In 't water, zoo dat nauylx eene naem

In weezen blyft, hoewel daer kraey en gieren,

En Ravens en verscheide vogels zwieren,

Die eenge uit de baeren van 't getal

Op grijpen, daer met schreewen en geschal

Mee deurgaen; maer z' ontslippen haer, en zinken,

Een klein getal ontkomt nochtans 't verdrinken

Door hulpe van twee zwaenen, want de faem

Ontfangt van hen voor eeuwich yder naem

Der gener, die zich lovenswaerdich queeten,

Wiens heuggenis men nimmer zal vergeeten.

Uit Anoste.

VIERDE HOOFDDEEL.

Van het oogmerk der Schilderkonst; watze is, en te weeg brengt.

De Schilder-
konst is de
Natuur te
verbeelden.

DE Schilderkonst is een wetenschap, om alle ideen, ofte denkbeelden, die de gansche zichtbaere natuer kan geven, te verbeelden: en met omtrek en verwe het oog te bedriegen. Zy is volmaekt, wanneerze het eynde, daer *Parrasius* van roemde, bereikt, die aldus opgaf:

Nu, zeg ik, is het eynd van onze konst gevonden,
Maer 't onverwinlyk eynd my houd als vast gebonden,

Das

Dat ik niet verder mach; dus heeft een yder mensch
't Geen hy te klagen heeft, of 't geen niet gaet na wensch.

Maer dit eind heeft hy hem gewis ingebeelt gevonden te hebben, toen hy den moedigen *Zeuxis* bedroog. Want een volmaekte Schildery is als een spiegel van de Natuer, die de dingen, die niet en zijn, doet schijnen te zijn, en op een geoorlofde vermakelijke en prijslijke wijze bedriegt. Den Konstversmader *Agrippa* bekent, dat de Schilderkonst een zeer zuivere navolgster der natuerlijke dingen is, die eertijts d'eerste plaets der vrye konsten in hadde. En zeker zy was outstijts, en is noch de bloeme van alle Konsten: Hierom rekenen onze Poëten haer afkomstich van *Narcissus*, die in een bloem verandert wiert. Want wat mach beter rijmen op de schoone gestaltens dezes jongelings, zich in de kristallijnklare fonteine spiegelende, dan een konstich en wel geschildert beelt de natuer gelijkvormich. Hierom noemen andere haer ook de schoone dochter van de schaduwe. Want gelijk de schaduwe den uitwendigen omtrek der dingen onfeylbaer aspaelt, waer uit gezeyt wort, dat de Teykenkonst haer eerste begin nam, zoo beelt de Schilderkonst de geheele natuer na. Zy is een gedenkschrift der voorledene zaken: een wonderlijke vertooning van't geene ver af is: een Prophetische verbeelding van't geen noch te gebeuren staet; en de machtichste onder alle konsten. Waeromze ook met recht het boek der Leeken genoemt wort; werkende met een doordringende kracht op het gezicht van allerley menschen.

Een spiegel
der natuer,

Bloem der
konsten,

Dochter der
schaduwe,

Boek der
Leeken.

Haer voornaemste en eerste grondregels bestaen in de Teykenkonst, welke zelf zonder verwe schildert, en de voornaemste dingen der natuur uitbeelt. Een Teykening, schoon zonder verwen, alleen in omtrekken, lichten en schaduwen bestaende, zegt *Philostratus*, verdient nochtans den naem van een Schilderye, vermits wy daer in niet alleen de gelijkenissen van d'afgebeelde persoonnen beschouwen, maer ook zelfs hare bewegingen, vrees en schaemte, stouticheit en yver: en schoon zy alleen in eenvoudige linien somtijts bestaet, die de jeugt, hair noch baert, niet en kunnen uitdrukken, nochtans gevenze de gestalte van een zwarten of witten mensche genoeg te kennen. Zoo dat een Moor, zelf met wit geteykent, zwart schijnt, wegens zijn platten neus, kort hair, bolle kaken, en zekere domicheit ontrent zijn oogen, welk alles zeer lichtelijk aen een verstandich aenschouwer, dat het een zwart is, uitdrukt.

Vermogen
der Teyken-
konst.

V Y F D E H O O F T D E E L.

Van de Teykenkonst.

El te recht begint *Vermander* van de *Teykenkonst* op dezen zin:

De Vader van veel schoone konsten is

De Teykenkonst, die vaerdich en gewis,

Het geen den zin bevat heeft, uit kan beelen,

Door schrift bekent in al des Werelts deelen.

Teyken-
konst,

Hoe noo-
dich den
Schilders.

Wy hebben boven gezeyt, hoe de Teykenkonst niet alleen noodich is aen Beeltnijders, Bootseerders, Gout-en Zilverwerkers, maer ook aen Boumeesters, Timmerlieden, ja aen Veltheeren, Prinzen, of, om met een woord te zeggen, aen alle vernuft oeffenende menschen; vermits het gezicht en het oordeel door de Teykenkonst uitermaten verlicht wort. Maer boven al dient zy tot de Schilderkonst, waer van zy zoo onaffcheydelijk is, dat de Schilderkonst, zonder haer, niet alleen gebrekkelijk, maer geheelijk doot en gansch niet is. Daer de Teykenkonst, zonder 't behulp der verwen, alleenlijk met aenwijzing van lichten en schaduwen het grootste werk, in iets te verbeelden, machich is. Waer uit lichtelijk te begrijpen is, dat die tot de Schilderkonst wil geraken, door de Teykenkonst moet opklimmen, en dies te omzichtiger, vermits het oud en algemeen gevoelen is, datter meer Schilders zijn, die 't aen 't wel teykenen, als aen 't wel koloreeren gebreekt.

't Principael
op te han-
g.
Hoe te zit-
ten.

't Nut uit
prenten te
halen,

Men stelt de jeucht gemeenlijk aen't nateykenen van oogen, neuzen, monden, ooren, en verscheyderley tronien, en verder, na prenten van alderley slich. Nu wel aen, hang het geene gy natekent, 't zy prent of Teykening, lootrecht als een Schildery op: op dat gy u gewinnen mooght op een kunstvoeglijke wijze recht uit te zien. Zit steyl overeyndt, en beur u papier of teykenboek met de linkerhandt ook steylachtich, op dat gy uw oog en hoofd in het opzien niet te veel hebt op te slaen. Komt u een goede prent voor, 't en zal niet altyts noodich zijn, dat gy dezelve in al haer deelen nateykent, maer leer al vroegh de deuchden der konst onderscheyden. Gy zult in zommige, wezentlijke en aerdige troonyen, wel gestelde schoone naekten of natuerlijke bewegingen, en standen der beelden, aerdige kleedyen en vremde gereetschappen vinden: in andere, heerlijke gebouwen, deurzichten, en lantschappen, of schoone paerden, honden of eenich ongemeen dier. Volch de dingen, niet alleen, zoo als gy die voor u ziet, maer onderzoekt zelf, waer in derzelve deucht bestaet.

Leer

Leer zoo van tijd tot tijd uwen geest met schoone stoffen verrijken, om op uw beurte ook uwe vindingen te baren. Maer boven al zoo onderzoek de deucht van een goede ordinantie. 't Is een groot geluk zeer goede teykeningen, om een goede handeling te leeren, al vroege na te teykenen; want zoo vint men in korten tijd 't gunt andere lang zochten. Anders vervalt men licht in een quaede manier, die men namaels bezwaerlijk kan verlaten. Wanneer gy uwe handeling nu machtich zijt, en uw oog wat verklaert is, zoo zal 't u ook niet verscheelen veelverwige Schilderyen in eenverwige teykeningen na te klaren. Ontwerpt het geheel van 't geene gy voor hebt, eerst in zijn groote zwier, op uw papier: en schift dezelve wederom in grootachtige gedeeltens, 't zy gy een beeld in hoofd, armen, lichaem, en beenen verdeelt, of verscheyde beelden in groepen onderscheyt, neem naerstich acht, hoe veel 't eene gros van 't ander in groote verschilt, en wat sprong en zwier alles te samen maakt.

En Teykeningen,

En Schilderyen.

Bootsen of Schetsen, in 't gros.

Want gy zult 'er deelen in vinden, die rondachtich, vierkantich, driehoekich, langwerpich, of schuins van form zijn. Merk deeze gedaentens dan met een half schemerend oog aen, zonder op eenige kleinigheden te letten. Overzie in een tronie vry de byzondere leden, ten waer gy alleen met losse strecken de holachtige schaduwkens, van oogen, neus, of mond, die zich voornamentlijk vertoonen, aenweest; doch dat dit niet te vroeg, en buiten haer behoerlijke plaets geschiede. Deeze manier van in 't gros te schetsen, is by de meeste op een onbedwonge wijze in 't gebruik, maer sommige hebben zich aangewent, met rechte streekjes, de voornaeme gedeeltens in vierkantachtige, langwerpige, en in hoekachtige vormen, doch niet geheel toegehaelt, te begrijpen. Ik laet dit aen de keur des leerlings: maer wat verder het ruw schetsen belangt, het is de eerste grontvest van 't wel teykenen, en van zoo groot een belang, dat, wanneer het gros ofte geheel, wel en verstandich is aangewezen, men daer door dikwils meer verrecht, als 'er namaels met grooten arbeit kan werden uitgevoerd. En even gelijk men zijn vriend van verre bespeurende, of by schemerlicht ontmoetende, strax als met het verstant zijn gedaente ziet, en bevat, zoo geeft een ruwe schets dikwils aen den kenders zoo grooten indruk, dat zy 'er meer, dan dieze gemaakt heeft, in zien kunnen.

Schemerzien.

Ruw te Schetsen;

Nut hier van

En desselfs vermogen.

Alles nu als zweemende geplactst hebbende, zoo begint de byzonderheden al nader en nader aen te wijzen, de ruime lichten en groote schaduwten te plaetsen, tronien, armen en handen te onderscheiden, maer voor al de waere bewegingen, en standen na haren aert te schetsen; tot dat uw geheel werk een algemeene gedaente hebbe. Nu hand af, en den geest wederom met nieuwe spoorlagen genoopt. Stel uw volgwerk eens nevens 't meesterwerk ter proeve; overzie, overwik, en onderzoek, of gy ook

Herschetsea.

nergens gemist hebt. 't Is noch tijd van verbeteren. Verhelp uwe mislagen strax, en zonder uitstel, op dat gy in geen gebrek van oit gebreeken te willen dulden, vervalt. Gy zult zelden missen, als gy gewoon zijt niet te willen missen: en een ding wel gedaen hebbende, zal u meerder voordeels in uwen voortgang toebrengen, dan of gy hondert dingen *fala* had vervaardicht.

d'Eerste Les.

*Die d'eerste les van deze Konst begeert,
Zie dat hy wel en aerdigh schetsfen leert,
Dat's, hoe de zwier der dingen valt, betrachten,
En netticheyt en stijvicheyt verachten:
Want mistmen in den welstant van't geheel,
Men spilt vergeefs zyn arbejd in een deel.*

Verwondering over ruwe Schetsfen.

Langzaam en voorzichtig.

Opmaking.

Omtrek.

Men kan in't schetsfen dikwils den aert der dingen zoogelukkig treffen, dat d'alderuitgewrochtste dingen daer by niet halen mogen. My quam een verbaesde bangicheyt aen, zegt *Arbiter*, als ik my zelve de ruwe affchetsfels van de *Protogenes* voor oogen stelde, vermits dezelve, met de waarheyt van de natuere, in eenen strijt scheenen te treden. Zoo wonderlijk vermogende zijn de Schetsfen van groote Meesters, en dies te nootzakelijker is't, het wel schetsfen te betrachten. Laet u hier geen opmerking ontbreken, om voor al de plaetsfen der dingen recht te gissen; want dit zal uwen voortgang verzeekeren, en indienge in dit begin mist, zoo zal alles verminkt uitvallen, en gy zult niet alleen verdoolt loopen, maer ook genootzaekt zijn om te keeren, en van nieuws te beginnen. Maer indien gy, ô leergierige jeugt, voorspoedich in de konst poogt te zijn, zoo zijt voorzichtig en langzaam; want wel doen is den wech tot ras doen. Maer wilt gy alles haestich, en by geluk aentasten, gy zult tot uw ongeluk mistaften, uwen arbejd en tijd verquisten, niets leeren, en den lust verliezen. Dies, zoo zijt *voorsichtich en niet te haestich*. Want om de Teykenkonst te leeren, moetmen met kleyne schreden beginnen, en van geen dingen affscheyden, voor men't wel begrepen heeft. Als gy nu uwe Teykeningen opmaekt, die door de netter schetsfingen alreets een gedaente hebben, zoo zie toe, dat gy niet wederom buyten spoor geraekt, geeft de buitekanten haer eygene zwiertjes, niet met een omtrek, die als een zwarten draet daer om loopt, maer wijs met een lichte hand stuk voor stuk aen. De deelen, die voor komen, vertoonen haer geheel, andere schuilen deelsgewijs achter de voorste. Maer neem waer, dat gy niet te veel kleynicheyts en inhammen aenwijst; op dat de groote deelen haer schoonheyt behouden. 't En is ook niet altijs van nooden de buytekant door een omtrek aen te wijzen; want somtijts kunnen ook eenige duwkens, wijt van elkander, dezelve veel grootser uitbeelden. *Parrasius* was, na't getuigenis der geheele oudtheyt, alder-

alderbest in zijn omtrekken, en zy hielden dit voor d'opperste volmaektheit, daereen Konstenaer toe geraeken kan. En hoewel het geen kleyne zaek en is, de lichaemen haere binnewerken behoorlijk aen te wijzen, zoo meenden zy, dat'er veele hier inne tot den hoogsten trap waeren geklommen: maer d'outerste bepaelingen der dingen in een gewisse teykening te besluiten, hielden zy voor wat ongemeens, en achten 't alleen een werk van een zeer gelukkige handt. Want den uitersten omtrek moet zich zelven zoo keurichlijk omvangen, en zoo geestich in een aerdich omrondsel eyndigen, dat zy niet alleen schijnt te beklappen wat daer achter schuilt, maer met eenen ook te vertoonen wat daer binnen verborgen leyt. Schoon nu *Parrasius* in zijn binnewerk berispt wiert, zoo heeft hy een onsterflijke eer door zijne goede omtrekken verkreuen. Zoo getuigt ook *Petronius Arbitr*, dat hy, ziende de Schilderye van *Apelles*, die *Monochmenos* genoemd wiert, zoo ontroert wiert, dat hyze boven al 't geene menschelijk was most eeren, om dat de buitenste omtrekken der figueren zoo zuiverlijk na de waere gedaentens der lichaemen eyndigden, dat men naulijx machtich was, anders te gelooven, of men zach de levende Schilderye der geesten en zielen zelve. Zoo groot is 't belang van bevallijke en welgeplaetste omtrekken t'allen tijde geacht geweest.

't Belang der goede omtrekken.

Maer men moet daerom niet verzuimen, al van begin afaen, de schaduwen waer te nemen, en de zelve al schetfende haeren zwier te geven: want daer door krijgt uw werk s'trax een verheevener gedaente; en het gros wort'er te beeter door onderscheyden.

Tweede Les.
De Schaduwen.

De tweede Les is, dat men moet gewennen

De schaduwen en dagen t'onderkennen.

In schaduw kan een bruine streck niet schaën,

Die nimmermeer in 't daglicht mach bestaen.

Eenige beginnen hare Teykeningen met omtrekken, andere op gegront papier, bootsende dezelve, eerze eenige omtrekken aenwijzen, met de grootste lichten, andere met alles te gelijk in 't geheel te dagen en te schaduwen. Maer 't zy gy met de schaduwen begint of eindlicht, gy zultze by u zelfs in mindere en meerdere gaen verdeelen, en elke, na haer behoorlijke bruinte, op een vlakke manier aenwijzen: want door het te veel verdrijven, en in een smelten zou al uw werk koper worden; en gy zoud zelfs het oordeel daer af verliezen. Laet u geen kleyne kantigheden van een zachte schaduw verveelen, noch dat een bruindere in 't midden derzelve van naby ietwes stoot; want de kracht zal te grooter zijn, als gy 't wat uit de hand stelt, en gy zult gewoon worden deel tegens deel te vergelijken; en eindelijk meer nuts uit deeze wijze van doen rapen, als gy u oit zoud hebben durven inbeelden: daer gy anders, door het zoet verdwijnende gefutsel, gevaer loopt van

Vlak te leggen:

Van gelijken
de dagen.

geheel te verdoolen: gelijk aen menich edelgeest, door een genegentheit van hun werk deurgaens met diepen en ophoogen te verzoeten en bekrachtigen, gebleeken is. Dit zelve moet men ook op gegronde papieren, in het aenwijzen der dagen of lichten, gedachtich zijn. Zijt ook spaerzaam met al te sterke glanssen, en laet den grond van 't papier zoo veel dienst doen, als 't lijden kan: want het uiterste licht spaert men gemeenlijk, als een plichtanker, voor den uitersten noot, als in dingen die blinken. Want men moet zijn handeling nae den aert der dingen somtijts veranderen.

Derde Les,
yder ding na
zijn aert te
handelen.

De derde Les is, nae den aert van't leven,

Een yder ding zijn eygenschap te geven,

In't handelen: men wen zich geen manier,

Als die zich strekt tot aller dingen zwier.

Maer deze opmerkinge zal door gestadige oeffeninge rijp worden.

Z E S D E H O O F T D E E L.

*Van verscheyde wijzen van teykenen, en stoffen
daer toe nooaidich.*

Waer op de
oude plegen
te teykenen.

ET Teykenen geschiet op veelerley manieren, na den lust en het behagen des Teykenaers. De stoffen, daer men op teykent, zijn ook veelerley, en de ouden hebben al andere, als wy nu hebben, gebruikt. *Pamphilus* Discipelen teykenden, als gezeyt is, op tafelkens van Palm-of Busboom hout, men bereydeze ook van Beuken- en Linden paneelen, welke met Was overgoten wierden, waer op men dan met een Yzeren, Elpenbeenen, of Bosboomen griffie teykende. En deze gewaste Teykentafels konde men menichmael gebruiken: want als de Teykening de tafel onwaerdich was, zoo maecte men het Was maer warm, zoo wiert de broddery vernieticht, en de Tafel weer zoo bequaem als te vooren. En door dit middel zach men zoo veel onnutte teykeningen niet, als 'er nu op papieren omzwerwen; hoewel men ook tafereelkens van Looftgebezicht heeft. Naderhant nam men basten van boomen, als van Beuken, Ahorn, Esschen, en Olmen: te weten het dunne vlies, tusschen het hout en den bast, dat by de Latijnen *liber* genoemt wiert. Maer d'Egyptenaers vonden een soorte van Biezen, die men in dunne bladeren van malkander kon spouwen, en dit wiert papier genaemt, waer van het onze, van oud Lywaet (en dat van de Chinesen van zijde) gemaect, noch den naem

Ziet breet
hier van *Pli-*
nius lib. 13.
cap. 11. 12.

naem behoudt. Andere gebruikten palmbladeren, gelijk *Eneas* by *Virgilius* tegens de Kumaensche *Sybille* gedenkt:

*Ik bidde alleen, betrouw uw vaers geen Pallembladt,
Op dat de snelle wint het niet versiroje en vat'.*

Eneas
6 Boek.

Maer dat d'Egyptenaers in overoude tijden Schaepe-en Geytevelen, in steê van Biblen of papier, gebruikten, getuigt *Herodoot*, en dat te zijnen tijde noch veele Barbaren haer daer inne navolgden. Wy ook gebruiken witte pergamenten, voorts witte en blaauwe papieren, of gegronde, 't zy dan blaauwachtich, aschgraeuw, geel, ros, groen, en ook vleesverwich: met een spons, gedoopt in water met wat inkt; roet, of zoodanige verwe gemengt, als men begeert. De stoffen, daer men meede teykent, zijn ook veelerley, als de Schrijfsen uit Zwaneschacht, of Ganze-pennen, of wel uit een droog riet gesneden, zeer bequaem om met inkt, die een weinich met gestooten of geschraapt root krijt, of schoorsteenroet gebrooken is, uw eerste gedachten op't papier te schetsen, en de schaduwen met een pinseel, en't zelve vocht met water, aen te zabberen; om zoo een gros van't geheel, dat gy voorneemt, in't ruw te zien. En zeker deeze wijze van met pen en pinseel te teykenen, is ook allerbequaemst om een meesterlijk werk in zijn volle kracht te voleinden. Dewijl men'er ook, als't pas geeft, met rood krijt en kryons in kan speelen, als of men byna met verwen schilderde. Maer men moet zich wachten van al te stijve geregelde trekken, die men arseeringen noemt: want behalven dat zy nergens toe dienstig zijn, zoo doen zy door haere langwijlicheit den aendacht sluimeren. Laet uwe penstreeken los en onbedwongen alleen der dingen zwier en de schaduwen uitbeelden. Deeze wijze is ook allerbequaemst om Lantschappen na't leven te teykenen, dewijl de Pen tot loof en bladeren, en gebrooke gronden, en steenwerk allerbequaemst is; en de Pinseel tot het aenveegen van een eenparige schaduwe. Maer tot het teykenen van tronien, handen, of geheele naekten na't leeven, moogt gy gesmijdich root krijt op wit papier gebruiken. Gy moet u aen een redelijk dikke of niet te dunne Pen gewennen, die gy genoegsaem voor uit steekende in't schaduwen slijpen zult, om, daer 't van nooden is, een scharper toets te geeven. Het zwart krijt heeft het zelve gebruik, maer noch meer op blaauwe of gegronde papieren, maer hier nevens heeft men Wit krijt of gedroogde Pijpaerde van nooden, om de dagen, die lichter als den grond uwes papiers zijn, op te hoogen. Gy zijt voorzichtig, indienge den grond tusschen deeze beyde kryons wel laet deurspeelen, daer men zich ook met allen yver toe moet gewennen; maer gy zijt dwaes, indien 't tot nadeel van uw werk geschiet; want ik wil dat gy zelf uwe schaduwen, indienze te hart zijn, des noots met wit krijt verzacht, en de sterke lichten met een besmeurde vinger te niet doet. Gy

Herodoot in
Terpsichore.

Pen, Pinseel
en Inkt,

Schetswijze
te gebruiken

Ook be-
quaem tot
een geheele
ordinantie
uit te voeren

Ook Lant-
schappen.

Root krijt
om eenige
dingen na't
leven te tey-
kenen.
Zwart krijt,
Wit krijt.

moet

Kryons, moet de waerheit in uw werk brengen, al zoud gy alles met vinger en duim overhoop haelen, en hier toe zijn de Kryons van veel soorten van koleuren zeer dienstich; deeze worden van Pijpaerde, een weynich Gomwater, en met zoodanige enkelde of vermengde verwen, als gy begeert, gekneet, plat gedrukt, en noch week, in vierkante lange pennen gesneden, en gedroogt. Of men neemt zoodanige verwen als men wil, en vermengtze met verdurven Lijm, of Gom. Ik laet de liefhebbers de vryheit van haeren lust te volgen, die tot zuivere en nette kleynicheden geneegen zijn, laet haer vry op 't spierwit Perkament, of met Potloot, of andere sijne pennekens aerdicheden uitvoeren. Maer gy, ô Schilderjeugt! die moed in 't hart draegt, plak vry grijswitte vellen papier aen een, of gemeen papier, en strijk'er een grond over, leg dan welbeproefde lange pennen Buskool een uur of twee in Lijnoly, en strax afgedroogt, zoo teyken uwe naekten of stokbeelden leevensgroot na't leeven; zoo zal het oordeel in uw oog, en de stouticheit in uwe hand aengroeyen, en deeze teykeningen zullen ook niet licht afstuiven. Maer vreesft gy dat uwe teykeningen met zwart en wit, of ander Kryon gemaekt, mochten afflijten, zoo berey een vierkant bak met water, doet daer in half Arabyfche Gom, en Gom Dragant, zoo veel tot'er vette starretjes op't water drijven, hier zult gy uwe teykeningen deurhalen, doch zoo, dat het Kryon door't insteeken niet affpoele.

Geolyde
Kool, haer
gebruik.

Om teyke-
ningen haer
afflijten te
verhoeden.

Na't leven
te teykenen.

*Zoo dra uw hant en oog begint te wennen
Tot Kool en Krijt, Pinseelen ofte Pennen,
Zoo tree stout toe, de levende natuer
't Ontwerpen: want schoon uw dien arbeyd zuer
En lastich valt, 't en moet u niet verdrieten,
Gy zult na't zuer de zoeticheit genieten.
Natuer is 't wit, waer na men schiet en mikt,
De Leytstar, daer men recht zijn koers na schikt.
In't leven zijn des Schilders rechte boeken,
Waer in den Text der waerheit is te zoeken.
Natuer vol gunst en aerdicheden speelt,
't Zyge op papier een poezel wichjen teelt,
Of Man of Vrouw, gediert, of Bosch, of Bergen,
Of wat den geest des Schilders is te vergen,
Verkorting, en verbuiging, vlakke en grondt,
Die niemant zonder arbeids oyt verfont.*

Z E V E N D E H O O F T D E E L.

Hoe de zichtbaere Natuer zich bepaelt vertoont.

MAer op dat wy niet te vergeefs aen *Sertorius* paerdenstaert, als gezeyt is, trekken, zoo moeten wy dit ons overal tegenwoordige meesterwerck de natuer ontleden, en zullen by trappen gaende, zonder ons veel aen de redenkavelige regels te binden, alleen de byzonderheden onderscheydelijck verhandelen. In deze naspeuring van de natuer, hebben wy alleen haer zichtbaer deel aen te merken, want alles wat'er in de natuer zichtbaer is, moet de Schilder- en Teykenkonst ten onderwerp verstrekken.

Zoo komen ons dan strax de gedaentens der dingen, met haere verwen in't oog, waer van wy de eerste zullen noemen vormen, of gestalten, of met ons gewoon konstwoordt, de *Teykeninge*. Van de verwe zullen wy in *Terpsichore* onder ons konstwoordt *koloreeren* spreken, in *Melpomene* van licht en schaduwe, en in *Calliope* van de houdinge: doch zoo, dewijl de eene niet van d'andere afgescheyden kan worden, en de vorm, zonder verwe niet te zien is, noch geen verwe zonder vorm in de natuer zich openbaert, dat deze samen een zelve zaek begrijpen, daer van wy de byzondere eygenschappen onderzoeken, om die door de Schilderkonst te leeren nabootsen.

't Zichtbaer
deel in de
natuur heeft
Teykening,

De byzondere eygenschappen aller dingen vertoonen zich dan eerst aen ons in haere vormen en gedaentens: niet zoo alsze van de natuerkundigen beschreven worden, maer zoo alsze alleen, gelijk de schael om het ey, de uitwendige gestaltens bepalen, en de lichaemen, die zy begrijpen, als door een buytenste, van andere dingen afscheyden: gelijk als de wijn, in een flesse besloten, de gedaente des bokaels aenneemt, zoo wort de vorm van de flesse het voorwerp van't geene een Schilder bespiegelt, en zoodanich begrijpt hy alle natuerlijke dingen, en yder in't byzonder. De bepalingen der dingen bestaen in lengte, en breete, hoochte en diepte, holte en bult, recht en kromte, schuinte en scheefte, en op zoo veelerley manieren, als uit linien en punten kunnen getrokken worden; en eenigerhande vorm uitmaken. Door linien dan moeten de natuerlijke dingen leeren op't papier brengen, zoo alsze ons toeschijnen. Hier komt nu de Zichtkunst in haer kracht: want het oog en bevat de dingen niet geheel noch teffens, maer alleen die zijden, die t'onswaert gekeert zijn, en zich eyndigen in bepalingen van omtrekken, gemaect door de zichteuynden van de straelen,

Dat is uiter-
ste bepaling.

Van de
zichtbare
zijde.

Hier toe een

Bequame af-
stant te bera-
men.

Hoe ver te
nemen.

die uit ons' oogen afaen. Als by voorbeeld; een ronde kloot of kogel ver-
toont een ronde kring, en een eenigen Orizont of zichteind, hoewel wy
met hand en verstand een oneyndich getal begrijpen: welke ronden om-
trek noch fchaers de helst naer ons oogen toe bevangt; voornamentlijk,
als zy wat groot, of zeer naby is. Een yegelijk weet zeer wel, dat wy in
zee zijnde, wel den Orizont, maer niet de helst des werelts zien, gelijk
wy aen Zon of Maen kunnen, en ook zouden wy denzelven Orizont enkel
zich zien uitspreiden, indien wy ons in de lucht konden omhoog bege-
ven. Daeromme behoort men een bequame afftant te beraemen, om na eifch
der voorvallen te gebuuyken. Eerftelijk hebben wy aen te merken, dat wy
met onze oogen rondom ons zien, en des weegen geen rechte linie kan ge-
togen worden, die op alle plaetsen onze oogen even na is; maer wel een
kroonme, als den omtrek van een kring, waer van het middelpunt in ons
oog is: gelijk gy zien kunt voor een gebouw of Kerk staende, dat niet
alleen beyde de einden der mueren, maer ook de Torens van ons afloopen,
verkorten en verschieten. Hoe dwaeslijk waer't, dit aldus af te beelden, ten
waer u werk, ook van zeer naby gezien wordende, 't zelve nootzakelijk
vereifchte. Maer indien gy't zy Kerk of Toren wilt teykenen, zoo zult
gy niet eer stil houden van te rug te treden, voor dat gy het gansche ge-
bouw met een opflach der oogen kunt begrijpen: en gy moogt niet eer be-
ginnen, voor dat gy eerft het geene gy nateykenen wilt, met uw paneel
of papier, 't zelve in de hand houdende, kunt bedekken. En dit moet gy
altijts voor een regel houden, fchoon gy een levende figuer, ftokbeeld,
of wat het ook zijn mach, voorneemt; anders zult gy licht in wangelalt
vervallen, zonder te weeten waer uit die spruit. Gy zult ook uw teykening
ten minften een elleboog lengte wijt van uw oog houden, om de zelve van
gelijken geheel in't oog te kunnen bevatten. Maer indien gy maer eenich
deel, 't zy een trony of hand nateykent, zoo zal d' afftant zoo naeuw niet
luiften, echter kanze na bescheidenheit genomen, niet lichtelijk te
verre zijn. Dezen regel, fchoon meer verkiezing als wet, is alleen ten
aenzien van byzondere dingen, als tot Teykeningen en Schilderyen, die
op alle plaetsen mogen verzet, verhangen en verdragen worden, en om
de gebreken te vermijden: want hier in wort dikwils gemist, dat de beel-
den het hoofd na boven, en de voeten na onder verkorten: de geplaveide
vloeren breeder als lang, de pilaren zoo rond als een ey, en de vierkanten
fcheef hoekich worden; ja dat de Piramiden en andere steenen schijnen te
hellen. Maer dit dient alleen tot waerschuwing, want de rechte afftant
wort na allerley aert van werk in de Deurzichtkunde geleert; 't zal hier ge-
noeg zijn, datmen den afftant niet lichtelijk minder neem, als de hoogte
of breette van 't werk.

ACHT.

ACHTSTE HOOFDDEEL.

Nutticheit van veel met opmerken te teykenen.

Ich aldus gezet hebbende, zoo moetmen nae een gewoonte trachten van altijd met opletting te teykenen, en dit zoo beveren, datmen 't als voor een dootzonde keure, daer in oyt te verflaeuwen: want eens verflaeuwt hebbende, zoo kan 't meermaels gebeuren: maer die deze verflaeuwing als een verscheurend wilt beest ontwijkt, zal in de wakkerheid van zijne oplettinge gestadich toeneemen. *Plutarchus* zeyt ergens, op de vraege, *Waerom de Paerden, welke, ten tijde als zy noch veulens waren, door de Wolf vervolgt zijn geweest, veel snelder zijn als andere?* dat zulx zijn kan, door dien de schrik hun in de jonkheyt de gewrichten versterkt, de zenuwen gerekt, en al die deelen, die tot het loopen dienen, bequaem heeft gemaekt, waer doorze dan al haer leven andere in snelheyt overtreffen. Wy zeggen hier ook, dat de verflaeuwing in het opletten een woedende wolf is, en dat die geene, dieze in zijn jonkheyt door wakkerheyt ontloopt, alle andere zal voorby streeven. De gewoonte van opletten maekt het oordeel zeeker, en leent aen het oog een gewisse maetstok. En zeeker het oog vereyscht wel een naeukeurige gewisheyt, eer men 'er het oordeel, daer *P. Hooft* in zijn vonnis van *Paris* van zingt, aen vertrouwen mach:

Gewoonte van opletting.

Waer plat of rond voegt, bruin of bleek of blos moet leggen,

Staet aen de kennis van 't gezicht; het oog moet zeggen

Wat lang of kort is, eng of wijt, wat hart of zacht.

Doch waer het oog feilt, staet den maetstok in uw macht.

Zoo zal het oog met 'er tijdt een passer verstreken. Want ik bevinde dat de regels en gronden der konst, een vernuftich lief hebber voorgeschreven, hem wel verstandich maken, om van de zelve te spreken; maer dat hy door ongewoonte van doen, groote mislagen begaet, en door een ongeleerder, die door groote oeffening den passer in 't oog verkregen heeft, overtroffen word. De gewoonte van opmerken zal het oog en de hand eens jongen leerlings zeer grooten dienst doen. Die zich vlijtich aenwent met goede opletting veel na 't leven te teykenen, zal menichmael een groot meester beschamen, en de natuerlijke eygensenschappen der dingen nader komen, dan zijn verstand, noch in langen tijd daer nae, zal kunnen begrijpen. Zoo zal 't dan zeer nut, en ten hoogsten noodich zijn, al vroeg veel na 't leven te teykenen. En al ist dat 'er juist alrijts geen schoolen van naektzitting voorhanden zijn, zoo zal 't aen geen stof ontbreken. Want byna jeder deel der Natuer is bequaem genoeg om deeze opletting te voeden,

Den Passer in 't oog te krijgen.

den, en de scherpte des oogs te wetten. Zy gaen waerlijck wel dapper op krukken, die gestadich den Maetstok en Passer van nooden hebben, daer het ooge, door oeffening gelterkt, zelf een Passer verstrekt. Maer vuige traegheit schrikt veelen af van dit wilt te bejagen, dat niet te verkrijgen is, dan door een geduerige oeffening, gesterkt door een vierige hoop, om eens de vrucht van dien lofsijken arbeit te genieten, en eere te behaelen, die zelfs groote Meesters eenichzins hebben moeten ontbeeren. Want als den roemruchtigen *Titiaen* tot *Romen* in't *Belydeer* gekomen was, ver-
toonde hy aen *Michel Agnolo* een naekte *Danaë* van zijn konst, welke *Agnolo* tegens *Vasary*, dieze met hem gezien hadde, ten aenzien van 't koloreeren en schilderen zeer prees; maer hy zeyde, dat het schade was, dat de *Veneetsche Schilders*, in hun begin, niet wel en leerden teykenen: want, vervolgde hy, zoo dezen man zoo wel door de Teykenkonst geholpen ware, als hy in 't navolgen der Natuer met de verwen is, zijn werk zoude onverbeterlijk zijn. Wy willen ons tot geen rechter over 't geschil tusschen deze twee lichten opwerpen; want hiere weegen en inzichten zijn zeer verscheyden geweest. Deeze oordeelden dat de Teykenkonst zich alleen ontrent het schoone, maer d'andere, datze zich ontrent alles, wat de natuer voortbrengt, beezich hielt. En dezen wech zal de jeugt voor eerst alderdienstichst zijn, datmen zich gewenne de dingen, eeven alsze zijn, nae te bootsen, om met der tijdt, tot de kennis der dingen geraekt zijnde, de schoonste met oordeel te verkiezen. Maer laet u, ô schilderjeugt, niet vroeg te veel voorstaen, noch en beelt u niet in, dat gy de Teykenkonst valt hebt, wanneerge een aerdich tronitje of bootsje kont op 't papier brengen. *Klio* zal ons, wat'er oneindelijke velden in de Teykenkonst te doorwandelen zijn, melden, *Erato* haeren trant volgen, en *Thalie* van 't ordineeren spreken. De Teykenkonst is de waere tuchtmeestres onzer konst, en wie van haere leeringen niet deurweekt is, raekt lichtelijk in 't wilde.

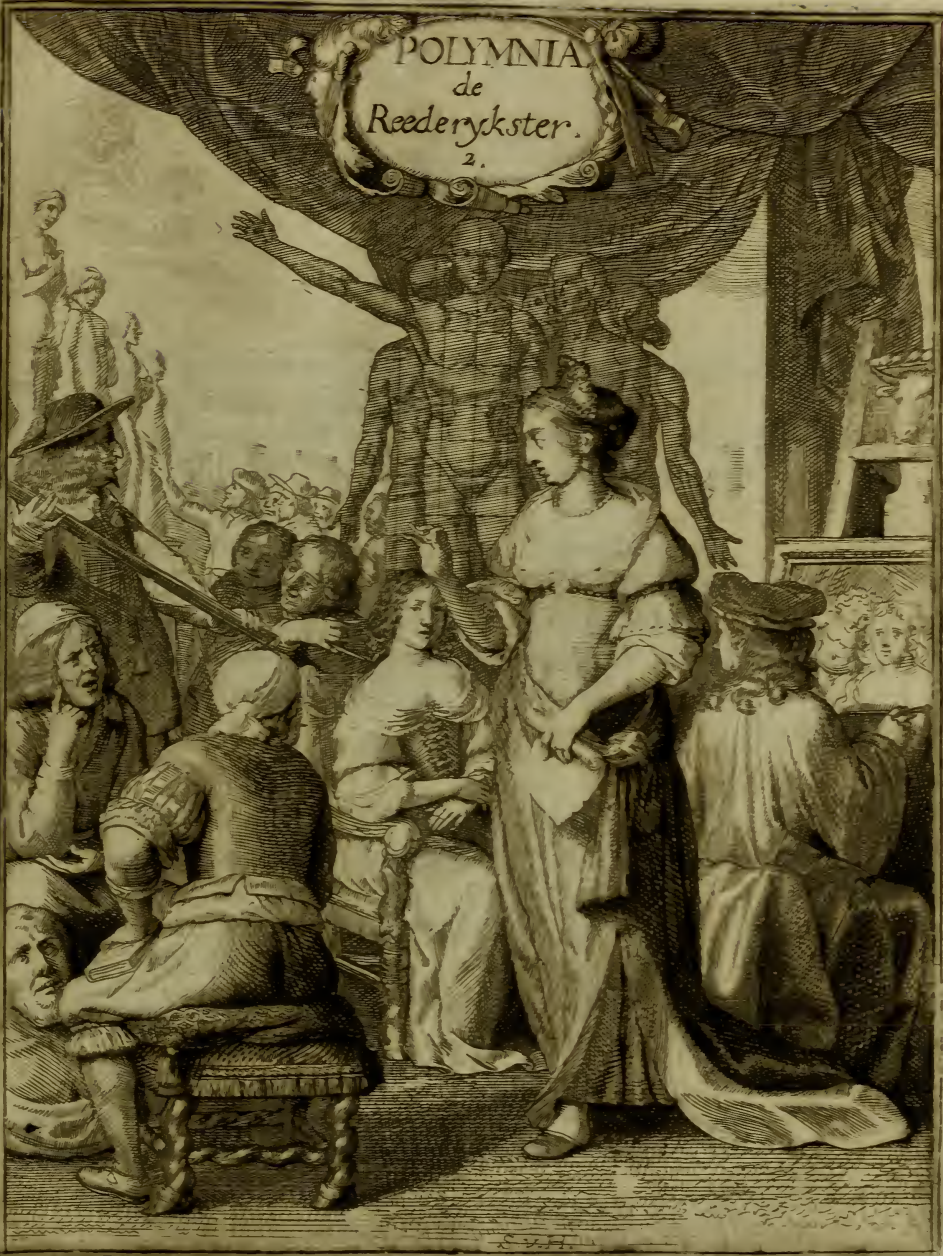
Hy laet de tucht der konst, vervalt, en moet verwilderen,

Die vroeg de Teykenkonst verlaet, en valt aen 't schilderen.

De Teyken-
konst is onze
Tuchtmeestres.

Die 't Teykenen verlaet, verliest ook wel licht zijn deel van de Teykenkonst. Meest alle voorname meesters hebben al haer leeven lang onophoudelijk ge-
teykent. Maer dat van sommige gedreven wort, datmen, seltien, achtien, ja twintich jaeren behoorde te teykenen, zonder tot het pinseel en de verwen te komen, is een uitsporige dwaesheyt. Want het schilderen zal aen het teykenen geen hinder doen, maer veel eer den geest des Teykenaers verquikken. Wy zijn bynae een toon te hoog geraekt, daerom laet ons tot bestiering der opletting eerstelijk zien, waer op wy te letten hebben; maer dit past *Polymnia*, en loopt een graed te verr voor *Euterpe*, die de naer-
stige jonkheyt nu met gedenkrijzen nae de tweede schoole stuert.

POLYMNIA
de
Reederykster.
2.

P O L Y M N I A

De Rederijkster.

Het tweede Boek.

Inhoudt.

't **O**Pmerken aengegroeit, 't onthoudt der jeugt ontwaekt,
Begint Polymnia, gespist op Redeneeren,
De Menschkunde eerst 't ontleên, van top tot teen te leeren
De kroostzweem, en haer werk, in tronyen en naekt,
En haer beduidenis: de spieren aen te wijzen,
En haer beroerlykheen, zoo veel de konst betreft.
Zy toont de maetschik, die zy tot den Hemel heft,
En zelf gebreken, die men hoorde te mispryzen.
Het menschbeelt is 't voornaemst, daer onze konst op bouwwt;
Dat dan de schilderjeugt haer lessen wel onthouwt.

Op de Print.

HIer heeft de Konstgodin meer aendacht in haer mynen,
Saturnus ernst bestiert haer tong in 't overreên:
Haer leereelingen zijn vast bezich in 't ontleên,
In 't meeten, passen, en de deelen af te lÿnen:
Om grondich te verstaen, wat tot een mensch behoort.
Zy poogen zelf den geest der innerlyke driften
Door 't uiterlyk gezicht te kennen: en te schiften,
Het geen te laken is, van 't geen het oog bekoort.
Zy fronsfen 't voorhoofd, ofze een Pallas wilden teelen:
Daerom heeft dees Godin een Hoofpronk van juweelen.

I N L E I D I N G.

NU zal ons *Polymnia* de menschkunde leeren, en van de Kroostkunde beginnende met haren maetstok voort gansche lichamen afineeten, en ontdekken wat spieren de leden beroeren. Zy zal ons de welschapenheit en goede gestaltenis aenprijzen; en vertellen hoe veel arbeys men placht te besteeden, om tot kennis van de ware volmaektheyt te geraken. Deze Godin, die over't geheugen gestelt is, en die men altijs als leerende uitbeelt, zal de jeugt best onderrecht doen van de dingen, die men zeeker behoort te weten, en nimmer te vergeeten. Maer ach of zy, die meestresse van de welprekentheyt is, mijn tijl begunstichde, en dit boek haren naem waerdich maekte.

E E R S T E H O O F T D E E L.

Van de gelijkheyt en ongelijkheyt der zweeming.

DEs menschen aengezicht wort met recht gehouden voor het Edelste en Schoonste van den mensch, die het alderkonstichste werkstuk is, van al wat hier beneden gezien wort. Nu zoo is't een wondere geheimenis in de natuer, dat zoo veel duizenden van menschen al verscheyden van wezen zijn: en dat'er zoo zelden twee gezien worden, die den anderen in alles gelijk zijn. Daerze nochtans, van eenderley aert en gedaente zijnde, een gemeene gelijkvormicheit met malkanderen hebben. Nochtans is't door ervarentheyt grooter wonder geacht, dat men, in zoo veel verscheydenheys, twee gevonden heeft, die elkander in alles geleeken. Het lust my nochtans eenige op te tellen, die by verscheyde schrijvers zijn aengeteykent. Daer was, toen de Koninginne van Syrien *Antiochus* haren man vermoort hadde, eenen *Artemie*, die den dooden Koning zoodanich geleek, dat hy, op't verzoek van de Koningin, in des Konings bedde leggende, en zich krank veynzende, al de Vorsten des Rijx, die hem quamen bezoeken, bedroog: want hy maekte zijn Testament, als of hy Koning was, en stelde zoodanigen naevolger in't Rijk, als hy met de Koninginne was versproken; 't welk ook achtervolgt wiert, zonder dat men't bedroch merkte.

Men vertelt cok van d' Assirische Koninginne *Semiramis*, dat zy haer zoon *Ninus* in wezen en manieren uitnemende gelijk was; en dat zy, nae haer mans doot, een mannelijk kleet aennemende, den persoon haers zoons

De wezens der menschen zijn elkander ongelijk.

Voorbeelden van eenige, die elkander geleeken.

zoons zoodanich speelde, dat zy het Rijk behielt, en onder den naem van *Ninus* groote daden deed, en veertich jaeren regeerde. Ik zwyge van de tweelingen *Servily*, daer *Cicero* van verhaelt, en van de *Plautijnsche Menochmy*, die moeder noch voettier onderscheyden kon. En van de zicke tweelingen by *Quintiliaen*: Maer dat aenmerklijker is, ten tijde van *Pompeus*, zeytmen, warenden binnen Rome twee mannen, *Biblie* en *Publicie*, die hem allebey zoo wel geleecken, dat, als zy gelijk gekleet hadden geweest, men getwijfelt zouw hebben, wie *Pompeus* was. Dergelijk een overeenkomt was'er ook tusschen zijn vader *Strabo*: en een kok tot Romen, geheeten *Menogenes*, geweest: zoo dat het volk den kok *Strabo*, en *Strabo Menogenes* noemde. Ook verkocht men tot Romen twee slaven, d'eene een Duits, en d'ander een Aziaen, doch van eenen ouder, maer zoo gelijk; dat al de werelt verwondert was haer te zien, te meer om haeren zoo wijt verscheyden landaert. Het gebeurde ook, ten tijde van *Augustus*, dat'er tot Romen een jongeling woonde, den Keyzer zoo zeer gelijk, dat niemant eenich onderscheyt kon bespeuren. Maer hier uit volgde een geestigen trek: want *Octavianus* dit vernoumen hebbende, deede hem ontbieden, en bespeurende dat een ieder de gelijkheyt en zweemende overeenkomt te meer bevont waerachtich te zijn, zoo zeyde hy uit boerterye tot den jongman: Zeg my, broeder, quam uw moeder, jong zijnde, niet somtijts binnen Romen? Neen, antwoorde den jongeling, merkende waer den Keyzer heen wilde, maer mijn Vader is'er menichwerven geweest. Zeker't was goet, dat hy den bedaerden *Augustus* voor had, die hem deze scheut als een quinkslach wel af nam.

Ik heb ook tot Londen gezien zeker Edelman te paert deur de Stadt rijden, die van menigen in't voorby passeeren seetlijk gegroet wiert, en eyndelijk van veel gemeen volk nagevolgt, zoo dat hy van beschaemtheyt naeulijks wist waer zich tebergen; oin dat yder zeyde, dat hy Koning *Karel den tweeden* op en top geleeck. Maer wy zouden op dit propooft te lang blijven, ik zal't met een laetste staeltje, uit *K. Vermander*, en eenige andere, die ik niet voorby kan, besluiten. *Frans* en *Gilles*, zoonen van den ouden *Mostaen* van Hulst, tweelingen, waren malkander zoo zeer gelijk, dat hunne ouders zelt hen niet en konden onderkennen. Hy voegt'er tot een merckeyken of nader getuigenis, noch deze klucht by: dat *Gilles* op een tijdt zijn Vaders werk ging bezien, alzo hy een Schilder, en zoo't schijnt, van de hand was, en, 't zy door yver of anders, ging zitten op den stoel, daer zijn Vaders palet met verwen op lagh; en maekte't zoo, dat den Vader, wedergekeert zijnde en zijn verwen zoo door een gebrukt ziende, zijn zoon *Frans* boven riep, die was onbesmet, en had'et niet gedaen, toen liet hy *Gilles* roepen, die beaxt zijnde, nochtans goeden raed vond; zy Tweelingen.

droe-

Die meer hier van be-geert, zie *Petrus Mef-fias*, in syn verscheide l. sten. En *Goulari* in zijn wonder-lyke Histo-rien onzes tijts. Ende *Raetsbeer* Heemskerk in syn *Bata-vische Arkadia*.

gen elk een byzonder mutsken, waer door zy in 't gemeen onderscheiden wierden, *Gillis* gaf dan aen *Frans* zijn mutsken, die daer meede, als in den parsoon van *Gillis*, voor den vader verschijnende, ook zuiver geschout wiert, en zy beyde van straffe vry. De Raetsheer *Heemskerck* verhaelt in zijn Batavische Arkadie, van twee zoo gelijke zusters. En *Goulart*, in zijn wonderlijke Historien onzes tijds, van diergelijke overeenkomst van wezen in broeders, in zusters, en ook in vreemde. Maer deeze dingen vallen zeer zelden voor, en als 't al gebeurt, zoo zalmen onderscheyts genoeg bespeuren, wanneer men die zoo zeer gelijke persoonen nevens malkander ziet.

Twee Zoonen, die hare ouders, en elkander geleeken.

Deelen van 's menschen aengezicht.

Men heeft in ouden tijden de beeltenissen van *Amsfnomus* en *Anapus*, twee jongelingen gebroeders, die hare ouders uit de uitbortelende vlammen van Etna op hare schouderen gebergt hadden, d'eene den Vader, en d'ander de Moeder op den rugh dragende, van Koper gezien, waer in niet alleen hare broederlijke bloetverwantschap was aen te merken, maer ook het Krooft van hare ouders; want hy, die den Vader droeg, schein geheelijk na hem te zweemen, en den anderen was de Moeder wonderlijk gelijk. Het aengezicht des menschen heeft niet meer, gelijk *Plinius* zegt, als tien, of daer ontrent, byzondere deelen, daer de gelijkheit of ongelijkheit in bestaat: als het voorhoofd, de oogen, die hoewel twee meest gelijk zijn, hoewel ik'er verscheyde gezien hebbe, die een blaeuw, en een bruin oog hadden, de oogleên, de winkbraeuwen, de neus, de mond, opper- en onderlip, de kin, en de wangen.

T W E E D E H O O F T D E E L.

Van de Krooftkunde.

Zy onderscheid de landaert,

Geflacht.

DE *Krooftkunde* nu is een kennis van uit de byzonderheden, die in de aengezichten of tronien der menschen bespeurt worden, haer landaert, geslacht, geest en neyging des gemoets te verklaren; ja dat noch verder gaet, en van veelen gelooft word, het geluk of ongeluk, dat iemand over 't hooft hangt, te kunnen voorspellen. Zeer lichtelijk kentmen gemeenlijk een Italiaen uit een Duitsch, een Engelsman uit een Hollander, en een Fransois uit een Spanjaert, ja met nauwer opletting kentmen by na de burgers van nabygeleege steeden uit malkander. Wegens 't geslacht zoo zietmen dat alle kinderen iets van haer ouders Krooft voeren: daer dan in deeze het vaderlijke, en in geene het moederlijke meest

meest uitzweemt. De Jooden kent men gemeenlijk uit een byzondere zweeming; en den Deurluchtichsten Stam van Oostenrijk aen d' uitsteekende onderlip. De oude Schilder *Philocharès*, twee perfoonen in een stuk geschildert hebbende, deed een yder oordeelen, dat het Vader en Zoon was: want schoon d' eene oud, en d' andere jong schein, zoo had hy het krooft en de zweeming, in deeze zoo zeer verschillende aengezichten, zoo wel waergenomen, dat het yder een merkte.

Wat de hoogheyt des geests aengaet, hier in vindik een eindeloos veld ^{Geest.} van innerlijke beschouwingen, en duistere ramingen; want wie zouwze zoeken in een gebulten *Ezopus*, of gekromden *Quevedo*? Nochtans noemmen het aengezicht een spiegel des geests, en zijne grootheit moet men in de weezentlijkheit kennen. En aldus moet een vernuftich Schilder, wanneer hy eenige Historie voorheeft, met een Poëtische uitvinding, de geest des perfoons, dien hy wil verbeelden, in het wezen brengen, en hem iets geeven, daer hy aent te kennen zy: Als ontzachlijkheit aen *Agamemnon*, listicheit aen *Ulisses*, onvertzaegtheit aen *Ajax*, koenheit aen *Diomedes*, en toornicheit aen *Achilles*. Den manken spitskop *Thersites*, moet men ook domheyt en blooheit in 't aengezicht schilderen. Maer om deeze gebaeren des gemoets aen te wijzen, en hare eygenschappen te onderscheyden, zoo wijs ik de konstoeffenaers tot de geene, die van de Krooftkunde geschreven hebben; doch voornamentlijk tot haere eygene bedenkingen. Want wie zal, wanneer hy een mensch ziet, wiens aengezicht breed en lang is, als op een berd geplakt, en neus en wangen even hoog zijn, den zelveen geen Oskop noemen? of zoo zijn oogen vaekerich staen, hem geen Eezelskop heeten? ten waer datmen 'ereenige norsheit in speurde; want dan zouw men hem eer voor een buffelskop keuren. In een kalfachtige trony zie ik een botterik: in een Aepachtige een poetsmaker, en in een schaepachtige, een Schaepshoofd. De natuer heeft aen yder Dier een zweeming na den aert van zijne neiging gegeven. Zoo voert den hond vriendschap en trouw in zijn oogleen, indien hy door geen wolvenaert verbastert is. Het paert schijnt den hoogmoet ten oogen uit, wanneer het wel deurvavert d' aerde kratst. Het zwijn is onbeleef van oog en snuit. En uit het gezicht des leeuws kentmen zijn onverbidlijke gramschap. Ontveynsde quaetwillicheit speelt in den beer: en nae zoo veel dierische byzonderheden zijn d' Eeale trekken des menschlijken aengezichts of meer of min hellende. Zoo dat *Paracelsus* wel zouw schijnen gelijk te hebben, als hy zeyt, datmen Honde menschen, Katte-menschen, Wolve-menschen, Leeuwe-menschen, en van allerley aert van diere-menschen vindt. Maer deze verschillentheit wort men allermeest gewaer in de bewegingen des gemoets: want dan worden de tronien zoo veel meer die dieren gelijk, daer

zy naer aerden, hoe de bewegende oorzaak dit of geen dier meer betreft. Maer hier van in de tweede waerneeming, noopende de Historie by onze *Klio*.

En voorzeyt
toekomende
geluk of on-
geluk.

Datmen uit het wezen eens menschen iets van zijn toekomende geluk of ongeluk zoude kunnen voorzeggen, is een oud gevoelen: en wort van den letterkonstigen *Apion* getuigt, dat *Apelles* tronyen, die hy na't leeven deede, zoo wel geleeken, dat zeeker Krooftkundiger daer uit konde ramen der gekonterfeyte luiden voorleeden en toekomende geschiedenissen, haer leeven en sterven, en dit zoude waer bevonden geweest zijn. Immers men heeft my willen wijsmaken, dat als Koning *Karel* d' eerste, van Engeland, zijn konterfeytsel, deur van *Dijk* gedaen, aen den Ridder *Bernijn* zond, om het zelve in marberte maken, de Krooftkundige in Italiën des Konings geweldige dood wel stip zouden voorzeyt hebben, en dat alleen uit de welgelijkende Schildery.

Eenige
voorbeelden
in de Krooft-
kunde.

Teikenen
van 't voor-
hoofd,
Hoofstaec-
pen,

Oogen,

Neuzen,

Lippen,

Tonge,

Hals,

Wy zullen, eer wy verder gaen, eenige waernemingen der ouden, wegens de Krooftkunde, hier byvoegen. Niet om dat wy verstaen datze altijts zeker gaen, maer alleen om den Schildergeest op te wekken, om door 't volgen van deeze of dergelijke uitvindingen, zijn voorzichtigheit te betoonen. De trekken en rimpelingen des voorhoofs beteykenen ylhoofdicheit in een zieke, zeyt *Hippocrates*. Vleyzige en uitpuilende spieren aen den slaep des hoofs, zijn, na *Scaligers* meeninge, wisse teykenen van onverstand, onwetenheyt en afkeerichheit van konsten; maer *Aristoteles* zeyt, datze ontemlijke gramschap beduiden. Hy zeyt ook dat pinkoogers bloode en bevreest zijn. 't Verblaeuwen der oogen is den kranken een wis teyken van sterven. Maer dit, als ook boven wegens d' ylhoofdicheit, behoort tot de lydingen. 't Gestadich beweegen der oogen, schrijft *Aristoteles* den wreeden, grammen, en roofachtigen toe. De geene, die platte dikke en vleesachtige neusgaten, gelijk d' ossen, hebben, zijn geesteloos, traeg, bloo, leuy, en logenachtich. Die een ronde dikke neus, met kleine neusgaten, of als een verken heeft, is plomp. Die groote welgeschikte neuzen hebben, rond en boteyndich, met middelmatich opgesperde neusgaten, zijn grootmoedich. Ook zijn dunne lippen, zacht en slap, dat de bovenste d' onderste overdekke, na't gevoelen van *Aristoteles*, teykenen van grootmoedicheit. Maer dunne harde lippen, ter zijden aen de hondstanden wat opgeheft, of ingetrokken, beteykenen onedelheyt, en van snoode of verachte werken niet afkeerich te zijn. Maer dikke lippen, waer van de bovenste over d' onderste hangt en gaept, tuigt gekheit en grofheit des verstants. Een lange en scherpe tong melt wreetheyt en quaet-aerdicheyt.

Een dikken vleyzigen hals, zeyt *Scaliger*, beduit geen groot verstant.

Een

Een aderachtigen hals dartelheyt; een breedten; betrouwen, een rondgedraeyden, oprechticheit; een langten, wantrouwen; een onbeweeglijken, hartnekkicheyt, list en verraet: een slimmen, op bedroch peinzende; een vooroverduikenden, giericheit, slofficheit, of dwaesheit.

Beenen.

Diens beenen overmaten dik en vleezich zijn, buitens beens, met eenige uitpuilingen, is, na *Aristoteles* zeggen, door zijn onbeschaemtheit by yder gehaet en geschroomt.

Het lust my noch, eer ik deeze stoffe verlaet, de geheele afbeelding van Keyzer *Julianus*, de Kriitverzaker, hier in te lassen, zoo als hem *Gregorius Nazianzenus* beschrijft. Ik en kon in dien geheelen mensch, zeyt hy, niet goets zien: Want den hals was hem gansch onbeweeglijk. De schouderen vertoonden alle opgeblaezenthent. Zijn oogten stonden wilt, en vloogten gins en herwaerts, met een wreet opzicht. Zijn voeten waren nimmer stil. Zijnen neus stontd, als om te smaeden. Zijn mondt was vol schimp en spot. Hy was zeer ongemaniert in't lachen, en schaterde luit uit. Immers hy deed zich zoodanigvoor, zelf toen hy noch jong was, dat *Nazianzenus*, hem wel deurzien hebbende, uitbarste: *O quale malum Romanorum Respub. nutrit! O wat een adder koestert de Roomsche Republyke in haeren schoot!*

Keyzer Julianus.
Hist: Eccles.
Tripartita.
lib. 7.

Maer in't affcheiden van deeze diepzinnicheden (dewijl dan d'een mensch met een haviks-of kamuisneus, d'ander met een hondtsmuil of met hazelippen, deeze met kattenoogeten, en zelf *Juno* de Godinne met blanke armen en ossen oogten van *Homeer* beschreeven word) zoo mocht nu iemand vragen, welk dan de ware gestalte van een mensch is? Ik antwoorde eerstelijck, dat dezelve alle menschen, die niet kenbaer mismaekt zijn, gemeen is. Waerinne de samenstelling der leeden onze verwondering gelijck (a) *Vossius* wel zeyt, verre te boven gaet. Maer de recht volmaekte is de volkome schoonheit: in welke men noch in het geheel, noch in eenich deel, eenige afdwalinge kan aenwijzen: diemen lichter met verwonderinge wegens de volmaektheden kan prijzen en beminnen, als den rechten regel, waer in dat zy bestaet, uitvinden. Zoodanich, geloof ik, dat onze eerste ouders *Adam* en *Eva* geweest zijn: die na den beelde Godts onverdorven geschapen, en zonder ander Krooft, zweeming, of aert, als na de wijsheit des alderhoogsten konstenaers, gevormt wierden. Van de verscheydene gestalte zal in de personeele kennis ook iets volgen. En dewijl wy nu dus veele van de zweeming-en krooftkunde gerept hebben, zoo zal hier niet qualijck voegten, iets van't konterfeyten of schilderen van gelijckenissen te spreken.

Welck de rechte gestalte eens menschen is.

(a) *G V. in de kennisse zijns zelfs.*

D E R D E H O O F T D E E L.

*Van't Konterfeyten ; of eens menschen gelijkenis
te verbeelden.*

Eele hebben zich 't na 't leeven schilderen van menschentroneien onderwonden, en zijn ook veeltijts daer op zoo verlekkert geworden, dat zy de rest van de konst geheel versloft hebben: ja zoo schandich vervallen zijn, dat zy niet alleen niet een arm of been, maer zelf niet een gezonde schouder aen den hals van haere Konterfeytsels hebben kunnen valtmaken. 't Is wel waer, dat het aengezicht het voornaemste deel eens menschen is; maer dies te min is 't te verschoonen, onbequaem tot de rest te zijn; en zy verdienen dat men hen dit vaers van *Horatius* voorleest:

*Een beeldebrodder by 't Emilis perk, misschien
Zouw licht wel 't zachte hair of nagels doen na 't leuen
In Koper; maer de rest, die waert is te bezien,
Kan hy met geen geluk de rechte welstant geven.*

Een goede trony te kunnen maken is wel prijsfelijk, maer een welstandige figuer met een maer taemelijke trony te maken, is meer. Om nu na behooren de konst van konterfeyten te oeffenen, zoo zoude ik garen hebben, dat wy de wijze der Grieken daer in volgden, gelijk *Plutarchus* die in 't leuen van *Cimon* beschrijft. Wy laeten schilderen, en na 't leuen aftrekken, zeyt hy, eenige schoone aengezichten, die goede gratie hebben, en indien daer eenige onvolmaektheyt, of icts leelijks in bevonden wort, zoo en willenwe niet, dat men dezelve geheelijk achterweege late, noch dat 'er ook te veel naerfticheyt gebruikt worde, om dezelve misfant, zoo als zy is, uit te drukken; overmits dit de Schildery zoude ontferen, en het andere, die ongelijk maeken.

Het welgelijken van een goet Konterfeytsel wort by al de werelt geacht, maer het vergoelijken, nae 't gevoelen van den Ridder *P. C. Hooft*, voornamentlijk by de Franfen. *U. E.* maect my af, schrijft hy aen *C. Barlaus*, even of de Schildery na Vrankrijk moest gaen; alwaer men altijts afflaet van de schoonheyt eender genaelde trony, die van buiten komt, nae gelang van de toegift, die daer te lande, aen de fraeye vrouwen, door 't vleyen van de Konstenaers, doorgaens te baete komt. Waer over Meeſter *Michiel Mierevelt*, vervolgt hy, nimmer een aenschijn, om derwaerts gezonden

Een goet
Konterfey-
ter behoort
ten miſten
een figuer
wel te kon-
nen teyke-
nen.

de volmaekt-
heden meer,
dan de ge-
breeken, in 't
Konterfey-
ten waer te
nemen.
151. Brief.

zonden te worden affchildert , dan met de overmaet van goelijkheid , waer toe men daer gewent is. Maer andere volken zien deze toegift al mede gaerne over't hooft , alsze met bescheydenheytt wort in't werk gestelt.

Op dit propoost komt zeer wel te pas het vaersje , dat zekere Mevrouw my toezont , nae 't zien van zekere Schildery , van een niet te schoone Juffer , by my een weynich toegegeven :

Hebt gy een Juffer , in haer beeltenis te maelen ,
 Bevallijker alsze is , te schoone op 't bert gestelt ,
 En weygertze daerom de Schildery te haelen ,
 Zoo brengtze 't mijnent , en ontfang 't bedonge geldt.

Te kennen gevende , dat een weynich toegevens niet lichtelijk iemand misnoegt ; voornamentlijk aen geen juffers.

En zeeker een schoone tronie , op 't schoonst na te kunnen volgen , is wel een meesterstuk. Hierom zeyt *Plinius* zeer wel , dat het zelden gebeurt , dat de Schilders een volmaekte schooneheit niet en verslimmen. *Apelles* , zeytmen , had *Alexander* te bruin gekoloreert. Maer *Lisippus* had de zoetigheyt , die in zijn tronie was , en 't dragen van zijn hals een weynich op de slinker zyde , wel waergenomen. *Demetrius* schooneheit was *Apelles* noch niemant machtich wel na te volgen : daerom zijnze bijster op den doolwech , die zich inbeelden , datmen zelf d' alderschoonste tronien kan toegeven (of flatteeren) want een schoone vel gaet de verwen al ver te boven ; gelijk wy by *Terpsichore* vernemen zullen. En wat de teykeninge belangt , die in dezelve wel geoeffent is , zal in een schoone tronie zoodanige bevallijke eygenschapen vinden , dat hy de les van den jongen *Plinius* wel waardich zal achten : dat is , dat hy zelfs om beters wille , beschreumt zal zijn van de voorgestelde gelijkenisse af te wijken. Zoo spreekt ook *Eunapius* van hen , die in 't nakonterfeyten van jeugdige schooneheden , de zelve door een konstgreep zoeken te vermooyen , datze de gelijkenisse verderven , en zelf deschooneheit des voorgestelden patroons overslaen. Daerom , ô Schilderjeugt ! laet het u niet genoeg zijn , in 't gros uw voorbeeld , of den persoon , diengy konterfeyten zult , aen te zien ; maer onderzoek , met een keurich en vlijtich oog , welke schooneheden of byzondere bevallijkheden , of wat weezentlijke mijnen gy daer in bevint te zijn , en volg dezelve met al uw krachten nae , zoo zal uw tronie leeven , en een aerdigen geest krijgen. Denk aen het geene wy in de Kroostkunde hebben aengeroot , en op 't geene gy voorhebt , gy zult mooglijk aerdicheden vinden , die andere over 't hooft zien. Dunkt u niet , dat *Apelles* wel aendachtich op de eygentlijke wezens der geenen , die hy konterfeyte , moet gelet hebben , dat de tronybekijkers , die *Metopacopi* of *Physognomi* genaemt wierden , zoo wel uit zijn Schildery , als uit het leven zelve , voorzeggen konden , wanneer den afgemaelden

Men kan niet altyds flatteeren.

Aenmoediging tot opmerken

Der byzon-
dere eygen-
fchappen.

perfoon zou komen t'overlijden? gewiffelijk jae. Ten is niet genoeg dat men den Filofoof *Sokrates* aen zijn kalen kop, platten ingevallen neuze en uirpuilende oogen kent. *Plutarchus* zeyt in 't gros, dat de Schilders, die na 't leven konterfeyten, yverich acht geeven op de gelijkeniffe des aengezichts, opflach der oogen, of trekken des voorhoofts, waer uit men der menfchen zeedenaert verneemt. Let dan op die deelen, als of gy haren zeedenaert nafpurde, maer met een fchilderachtich oog, vaerdiger tot uitbeelden, als tot uitspreeken; op dat, zoo wel hand als verftant, flux en vaerdich worde.

Die zich tot konterfeyten begeeft, moet alle vlijt aanwenden, om de kracht van zijn verbeelding te wakkeren. Gelijk *Dominiko Gvlandajo*, die, noch een jongen zijnde, niet alleen 't geen hy voor hem hadde navolgde, maer ook de voorbygangers en bekenden door een vaste inbeelding by onthout poogde te konterfeyten, dat menze kennen kon. *Francisko Mazzoli* van *Parmens* konterfeyte *Keyfer Karel* levensgroot by onthout, tot yder eens verwondering; en den Prinfe der oude Schilders *Apelles* trok met een koole van 't vier *Planus* den hoveling, die hem uit spottery by Koning *Ptolomeus* had te gaff gebedden, op de wand, by onthout, dat hy strax bekend wiert. *Bartholomeus Spranger* fchilderde ook jufferen in haer afzijn uit; tot behagen haerer minnaeren.

Een goet
Konterfey-
ter moet een
machtige
inbeelding
hebben.

Voorbeelden
hier van.

Maer niet alleen is den konterfeyters deeze kracht van inbeelding noodich, dewijl de gansche Schilderkonft uit de innerlijke verbeelding des Konftenaers gebaert wort, als een andere *Pallas* uit de hersenen van Jupiter. Daerom en heeft men zich niet te verwonderen in 't doen van *Freminet*, die, in 't aenschouwen van den Fransfen Koning, hier een hand, daer een voet, elders een trony, zonder teykenen fchilderde, en eindelijk dit alles tot een welftandich beelt vereenigde: dewijl een verftandig meefter niet alleen de fchets, maer zelfs een volmaekt begriip van 't geen hy voorheeft in zijn verftant voor afmaelt.

't Konter-
feyten van
afwezende
of g:storve
perfoonen.

Maer om van 't konterfeyten te befluyten, zoo reftteer 'er noch, dat men fomtijts perfoonen moet fchilderen, die men noit gezien heeft. En hoe-wel dit ons werk in alle Historyen is, dat men, als door een perfoneele kennis, daer ons *Klio* beloofte heeft eenich bericht van te doen, de voornaemfte beelden een zekere kenbaere gedaente geeft, waer doorze, nevens 't werk datze doen, voor deze en geene bekend worden, zoo en zijn wy hier inne zoo lichtelijk geen berifpinge onderworpen, om dat niemant de waere gelijkenis van de geene, die etlijke eeuwen doot zijn, in zijn gedachten heeft: maer hier wort een naeuwer en Krooftkundige berichtinge vereyft, die weynich luiden ons van den afwezigen of dooden kunnen geven, echter heb ik 't fomtijts zien gelukken dat korts geftorve perfoonen

redelijk gelijk geschildert wierden door de levende onderrechtinge van de genen, die daer gemeynzamenlijk meê hadden verkeert; en hier helpt geweldich veel toe, wanneer'er maer 't minste afbeeltsfel, 't zy van vroeger jaren, of zelfs quaelijk gelijkende, voorhanden is, dat men dan lichtelijk door een naeuwkeurich berecht kan verbeeteren: anders zalmen licht wel zoo verlegen staen, als den Griekschen Schilder in 't uitbeelden van den heyligen *Nikon*, hoewel 't hem beter gelukte, als hy zelts verwacht hadt. Ik zal u, om den geest te vermaeken, hier in voegen wat men daer van vertelt. *Malafenus* Raetsheer van Lacedemonien was zeer gehouden aen den Heyligen *Nikon*, en als deeze van hem scheidde, en na Konstantinopolen trok, zoo beloofde hy aen *Malafenus*, dat hy zijn aengezicht noch wederom zoude zien. Maer als *Malafenus* een wijl daer nae verstond, dat den Heyligen man gestorven was, zoo bedroefde hy hem van gantscher herten: Maer door zijn geloove, op het zeggen des mans, een vast betrouwen hebbende, zoo ging hy by een Schilder, en beschreef aen hem het aengezicht en de gedaente, zoo goet als hy kon, ten eynde dat hy hem die in Schildery zoude vertoonen. Maer wat den Schilder deede, schoon hy een groot konstenaar was, hy konde 't rechte weezen niet treffen: en alzo *Malafenus* te deezer oorzaeke in grooten angst was, is't gebeurt dat *Nikon* hem aldaer heeft vertoont, t'eenemaal in de gedaente, gelijk hy geleet hadde, vermaenende den Schilder dat hy hem zoude aenzien: en zoo deezen, zulks gedaen hebbende, zich wederom keerde tot zijn tafereel, om hem nae te schilderen, zoo bevond hy dat hy daer, nu al t'eenemaal volmaekt en wel gelijkende, opstont: de Schilder dit groot mirakel ziende, was verwondert en verbaest, en zoo hy zich wederom nae den Heylich keerde, om hem eerbiedicheyt te bewijzen, zoo vernam hy dat hy verdweenen was; en dus heeft *Malafenus Nikon* in deeze Schildery wederom gezien, gelijk hy voorzeyt hadt. Maer dit zy voor ons daer van genoeg; in *Melpomene* zult gy noch van een Schilderye leezen, die zich voor deeze niet en schaemt.

Baronius
An. Christi
998.

Mirakuleuze
Schildery.

VIERDE HOOFTDEEL.

*Van de welschaepenkeyt, Analogie, ofte
proportie, in't gemeen.*

Y hebben reets gezeyt, dat dit de waere gestalte eens menschen is, in welke men geen kenbaer teyken van wanstal kan aenwijken. Nu mocht iemant met *Momus* heulen, en zeggen dat wy alle mischaepen zijn: Want deezen bootsmaeker, en schalk-

nar

nar onder de Poëtische Gooden, berispte den Schepper der menschen, niet alleen, dat hy borstvenstertjes in hen vergeeten hadde, om hunne verborge raedslaegen daer door te kunnen zien, en dat zy d'oogen zoo wel binnen als buitenwaerts hadden behooren te kunnen keeren, om de gebreeken, die zy van binnen gevoelden, te kunnen naezien: maer hy wist ook wat op den stant der kuiten te zeggen, en datze op de plaetse der scheenen hadden behooren te staen, om de beenen teegen het stooten en quetsen te beschutten. Wy zullen zoodanige berispsers geen ander antwoord geven, dan dat wy hen deeze verbetering in hunne lichaemen niet en zouden misgunnen, schoon zy'er noch klauwen en hoornen hadden by bedacht. En zeggen met

De welscha-
penheyt

Albert Durer: Ontslaet u van deeze valsche waen, iets beters te willen maeken als Godt, want uwe poogingen zouden te vergeefs zijn. Maer deeze by ons gepreezene, en by alle dankbaere zielen goetgekeurde menschelijke welschapenheit is tweederley, als eerlt, een algemeene, dewelke men lichtelijk overal in het afmeetten van levende beelden kan bekoomen, en is, tegen't gevoelen van *Momus*, zoo volmaekt, en in al zijn deelen zoo bequaemelijk geschikt, datmenze nergens in berispen, en haer, als de Ridder *Hoofst* zingt, niet zonder verwondering aenzien kan.

Zegmond
in *Bactro*.

*Oogt op u: gyzult licht bevroeden, hoe uw leeden
Zoo t'zamen zijn gevoegt, en op alzulke steeden,
Dat die de macht had, en veranderde van plaets
Een lidt alleen, hem zouwd' berouwen zynes raets:
En blyken hoe al't best, dat zijn verwaent bedillen
Wist uit te rechten, was gemak, of maeksel spillen.*

Wort by
zommige
volken ver-
acht.

Maer hier schiet my in't zin, hoe niet alleen byzondere perfoonen, maer zelts geheele volken, door een verkeert oordeel, deeze natuerlijke welschapenheyt, door konst of door geweld zoeken te verbeteren. Want men vertelt van die van *Cumana*, datze de hoofden der eerstgeboore kinderen tusschen boomwolfe kussens prangen, op dat de aengezichten sinal, en dus, nae haer gevoelen, schoon zouden zijn. De *Tovoupinambaultiers* daerentegen begeeren platte tronien, daerom drukken zy de vrugt, zoo draeze gebooren is, met den duim de neus in. De *Peruanen* in't Westen, en die van *Cochin*, en zommige andere volken in't oosten, hebben zulk een lust in lange ooren, datze daer, van jongs afaen, eenige zwaerte van metael aenhangen, totze eyndelijk tot aen hunne schouderen reyken. d' *Inwoonders* by de *Riviere Gabon* hebben d' onderste lip deurboort, zoo datz'er de tong kunnen deursteeken. In't oostersche *China*, en in't westersche *Florida*, willen de mannen met geen baerden gequelt zijn, maer trekken die hair voor hair uit: *Europe* volgt tans veel deeze moode nae, maer tot meerder voordeel voor de baertscheerders. Die van *Monemugi* maeken groot

groot werk van een kijk-leelik, daerom keerenze haere oogleden opwaerts om. De Azanegen hebben de vette vrouwen lief, en byzonder die groot van boezem zijn; en om deeze schoonheyt te vermeerderen, zoo worden de mammen van de meysjes, alsze zeventien jaer out zijn, met touwen gebonden en lustig uitgerek; om tegen datze gebaert hebben, bequaem te zijn om over de schouders te werpen; want zy draegen de zuigende kinderen op den rug. De Chinezen hebben het lang hair en ongekorte nagelen aen de linker hand in grooter waerde: zy prijzen ook de kleyne voeten, maer alleenlijk in de vrouwen, die zy, van jongs afaen, zoo zwachtelen, en in enge schoenen parssen, datze hen tot het gaen veeltijts t'onbruik worden. Andere volken, als die van nieu Gallicien, en andere, mogen zelfs geen gladde huid zien, maer zy deurkerven de zelve, en verwen de litteekenen, op datze niet zouden verdwijnen. De Javaenen besmeeren haer lichaem daegelijx met geele verwe: De Kaffers of Hottentots met een zwarte, wanneerze die krijgen kunnen, al waer't met het zwart van de ketels, alsze op de Hollantsche scheepen komen; want dan houden zy dit voor een groote weldaet van de kok. Maer om noch schoonder uit te komen, zoo verwen de wilden in nieuw Vrankrijk haer aengezichten root en zwart: en die van nieuw Nederland neemen daer toe allerley bonte verwen. Andere schilderen de helft van haer voorhoofd, 't eene oog, een wang, de halve kin, en voort d' eene helft van het lichaem zwart, en geven d' andere helft een andere kleur, zoo dat het twee halve menschen aen een gelast schijnen. Eindelijk zeytmen van d'inboorlingen van Cumana, daer wy deeze verbetering van de natuerlijke welschapentheyt mede begonnen hebben, datze op hunne feestdaegen zig zelve met een gomme bestrijken. En datze dan pluimen en vederen van allerley kleuren daer op kleeven; en aldus in een nieuw slag van uilen veranderen. Zeker de mensch verschilt weynig van een beest, als de redelijkheid in hem of sluimert, of doodt is. En schoon geheele volkeren met gemelde zotheden behebt zijn, zoo zal de geene, die zijn natuerlijk verstant gebruikt, van al deeze verbeteringen walgen. Men mag de gebreeken, die't geval in de natuer geeft, wel herstellen: maer niet anders, dan nae't model van een gezonde welschaepentheyt, bestaende in een bequaeme meedevoeglijkheyt van deelen, nae den eysch van't geheel. Want de menschlijke welschaepentheyt kan ook verscheyden zijn, als kort en langachtig, tenger en gezet. Augustus was kort van lichaem, maer deeze korticheyt wiert door de geschiktheyt en gelijkvormigheid der leden, zo bequamelijc bedekt, datmenze maer alleen door de vergelijkinge met een langer man, die naeby hem stont, verneemen kon, Tiberius was lang, breet van schou- I angachtich, deren en borst, en de rest van zijn leeden nae dezelve maete geschikt. Maer wat hoegrootheyt 't zy dwerg- of Reusachtig, de overeenkomst of Analo-

En na allerley maeten zijn.

Albert Durer van de menschelijke proportie in 's derde Boeck.

gie der deelen maekt de welschapentheyt. Zoo dat het schijnt datze veelerley kan zijn, en de zelve in de natuer verborgen, ontstelt gemeenelyk onze oordeelen, gelijk *Durer* zeyt; want men bevind somtijts twee menschen zeer schoon en fraey, van de welke d'eeene met d'andere niets gemeen heeft, noch van maet noch van gestalte, en nochtans is 't niet openbaer, wie van beyden volmaekt is. Zoo duister is ons verstant, vervolgt hy, wie zal dan de waerschoonheyt beschrijven? maer hoewel 't ons niet en blijkt, zoo is 't nochtans gelooflijk, dat d'een van deeze beyde d'ander in volmaektheyt te boven gaet. Elders zeyt hy, dat de deelen van een beelt van den hoofde tot de voetzoolen moeten overeenstemmen, het zy dan rouw of glat, vleezig of mager, op dat het op d'eeene plaets niet deurvoed, en en op d'andere uitgehongert schijne; dat d'armen niet dun, en de beenen dik zijn, de borst vol, en de billen uitgeteert, 't hoofd jong, en 't lichaem oudt, en wat des meer is. Yder ouderdom moet daer toe bequaeme deelen hebben, een jong mensche moet gladt, sap-pig, en effen zijn, een oudt daerentegen rouw oneffen en mager. Die lof begeert, zeyt hy verder, vermijde de leelijkheid in zijne beelden, dat is, hy zuivere haer van alle opspraeklijke teykenen, en trachte nae 't geene gezont en behaeglijk is. En hier toe wil hy, dat men zich veel levendige menschen lichamen voor oogen stelle, en de schoonste maeten vergadere. Want de konst is in de natuer ingedoopt, als gy die daer uit zult getrokken hebben, zult gy veele dwaelingen in uw werk vermijden. Dit is 't meest al, dat den grooten *Albert Durer* tot onderwijs in zijn Proportieboek voorstelt, ik geloove, dat hem de doot, terwijl hy dit werk opstelde, verrast heeft. Wy besluiten dan dat de welschaepentheyt des lichaems bestaet, in een zekere *Simmetrie*, die des zelfs deelen onderling, en met het geheel hebben. Want een lichaem, dat dus over al zijn gedeeltens schoon is, overtreft ver de schoonheyt van eenigh uitmuntend deel. Alle de gedeeltens van een stokbeelt behooren schoon te zijn, zeyt *Socrates*, want wy betrachten niet zoo zeer de aerdige nettigheden der byzondere deelen in de kolossen, als wy wel letten op de welschaepentheyt van 't geheele maeksel. Dies is het bespottelijk dat een meester de fraeyheden in de deelen zouw waerneemen, en den welltand van het geheel verzuimen. *Parrasus* achte dit Hoofdstuk der konst boven alle andere, en *Polijkleus* bevljtgte niets zoo zeer.

Een konstige welschae-pentheyt,

De tweede of konstige kunde der gelijkmatigheyt, of proportie der menschelijke leeden, die men de volmaekte schoonheyt noemt, heeft de groote meesters in d'oude eeuwen vermoeit en doen zweeten. Den grooten *Apelles* achtte *Esclapiodorus* in deeze kennis booven zich zelfs. Deze verkieft het schoonste uit veelderley schoon: en 't valt een mensche te zwaer om in zijn leeven uit te vinden. Maer zy is by d'ouden, door veel naezoekens en lank-

lankheit van tijdt, zoodanig uitgevonden en aengegroeit, dat zy met vaste regels (waer van ons de verftooring van 't Roomfche rijk berooft heeft) haere beelden een allerschoonfte gelijkmaticheit der deelen gaven. Ja zoo zeeker, datter gezeyt wort, dat, indien men aen twee byzondere beeldhouwers (de Schilders zijn niet min ervaren geweest) alleen twee gelijke vingeren, of groote jeenen, of eenige deelen eenes lichaems bestelde, zy zonder van elkanderen te weten, twee gelijkmatige beelden zouden gemaekt hebben, wetende, uit een deel, de maeten van alle d' andere te vinden. Wy en willen ons niet ophouden met (a) *Lucianus* verhael te onderzoeken, die zeyt, dat *Phidias*, strax, op het eerste gezicht van een leeuwenklaeuwe, wist hoe grooten form hy dien leeuwe moft toepaffen. Noch ook met den landmeeter *Pulcher*, die, toen de Pontifche volken den Keyzer *Tiberius* eenen geweldigen tand toezonden, die meer als een voet lang was, den Keyzer gepaait heeft, met hem naukeurich uit te beelden, wat lijflengte den afgeltorven held, eygenaer van dien tant, plachte hebben. Maer veel aenmerklijker is het verhael van *Diodorus Siculus*, zeggende dat de twee vermaerde beeldevormers *Telekles* en *Theodorus*, zoonen van *Rhekys*, een beelt van *Apollo Pithius*, voor d' inwoonders van 't Eyland *Samos*, op een ongemeene wijze volwrochten: want alhoewel *Telekles* d' eene helft dezes beelds in 't Eyland *Samos*, en zijn broeder *Theodorus* d' ander helft tot *Ephezen* maeckte, zoo paffen deeze twee halve beelden zoo wonder wel op malkanderen, als of ze van een zelve meester t' eender tijdt waren uitgevoert, en d' Egyptifche priesters hielden staende, dat deze vasticheit in de konst den Egyptenaren eygen was, eerze van de Grieken oit was in 't werk gestelt, Ja dat d' Egyptifche konstenaers, na het zeggen dezer Priesters, de beelden niet by der gis, of by 't oog, afnaeten, gelijk de Grieken, maer als twee konstenaers de marberen, tot haer werk dienende, gedeelt hadden, zoo beraemden zy tusschen hun beiden een bequaeme maetschiklijckheit, van het meeste tot het minste, in hun werk, en regelden hun bestek door een-en-twintich deelen overeenkomende met de maete van een welschapen mensch, waer in zy zoo vast waren, datze door geen tusschen wijtte verhindert wierden, maer brachten de byzondere stukken des gemeynen werks, nae verloop van etlijke maenden en dagen, by een; tot groote verwondering van al die 't quamen te zien, en t' aenmerken.

Maer *Kalliope* zal hier afnoch iets, als zy van de schoonheit spreekt, aenroeren. Laet dit alleen genoeg zijn om u, ô Schilderjeugt, op te wekken, om deeze heerlijcke konst nae te trachten. Wy vinden te *Romen* en elders blijken genoeg, dat 'er een konstige kennis der maetschiklijckheit geweest is. En of wy schoon tot haere onfeylbaere kennis niet en geraeken, zoo zal nochtans ons oog keurlijk worden, in 't vermijden der wanfalticheden, die

By de ouden op vaste regels bekend. (a) In *Hermitimo*.

Vremde staeltjes hiet van.

gemeenlijk deur 't naevolgen van de gemeene natuer worden voortgebracht, zoo wy op de waere maetschiklykheyt beginnen te verlekken.

V I J F D E H O O F T D E E L.

Van de ontleding; en eerst van 't geraemt.

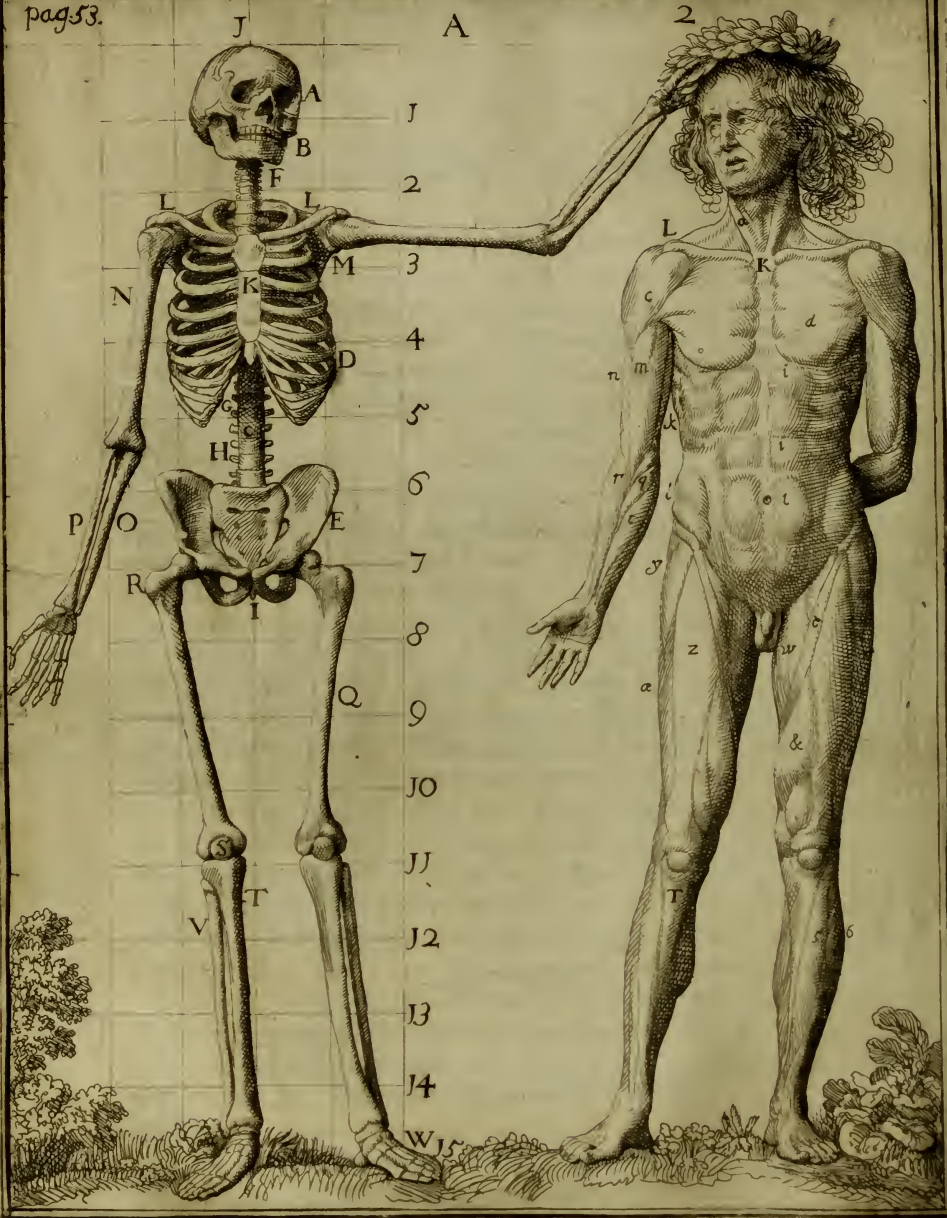
Aer eer wy tot de byzondere meetingen eens menschlijken lichaems toetreen, zoo laet ons eerst dit heerlijk beelt Gods eens ontleeden. De maetschiklykheit zal veel lichter zijn om te begrijpen, als men de byzonderheden, waer toe menze gebruiken wil, eerst kent. Ik en wil u, ô mijn Schilderjeugt, hier in geen doolhof brengen, of u te ver buiten om leyden, gelijk tot noch toe gedaen is. De Ontleedkunde laet ik de heelmeefters en geneesheeren, maer mijn lessen strekken alleen tot de Schilderkonst. Ik wil u alleen leeren 't geen u noodich om weten is, dat licht geleert wort, en groot voordeel toebrencht. Ik zal u in 't kort eerst een menschelijk geraemt beschrijven, op dat gy de schets van allerley buigingen der deelen te beter moogt leeren begrijpen. En wat ons verder onderwijs aengaet, ik zal u niet anders als een onbloedige ontleding voorstellen, en alleen diespiere en musculen aenwijzen, die in 't beweegen der leeden, of rekken of zwellen: en blijven by de waerachtige schilderachtige spierkunde, zonder snijden of villen. Mijn Godvruchte vader *Theodoor* plach te zeggen: Dat de Schilders in de kennisse der nootzakelijke stukken, die een Schilder verstandich maken, in geen onwetenheit bleeven door gebrek van boeken, of onderwijzers, maer alleen om dat zy afgeschrikt wierden door de wijtweydentheyt en lankheyt der zelve. Want wie heeft tijd of lust om, aengaende de menschlijke ontleding, al de schriften van *Vezaelius*, *Laurentius*, of *Kabrolus*, te deurkruipen? Zelf *van der Gracht* leyt meer weegs voor heelmeefters, als voor Schilders af. Daerom wil ik mijn Schilderjeugt van allen onnoodigen arbeyt ontslaen, haer een korten wech wijzen, en mijn *Bijtes* hier een bloem vol gereeden honich voorstellen, die genoeg zal zijn om haer gratige honichraten op te vullen. Ik zal haer leeren welgevoede naekten met kennis doen roeren. Maer die, door een byzondere neyging tot dit deel der konst te doorgronden, noch niet verzaet is, kan de bovengeroerde schrijvers, en meer andere na-zoeken.

Want ik wil niet datmen, door al te naukeurich in deeze wetenschap te zijn, in een wargaren vervalle, gelijk veelen gebeurt is, die hare beelden gemaekt hebben, als ofze harde en uitgedroogde stokvissen, en gevil-

Wat een Schilder maer, in de konst der ontleding, behoeft en ook behoort te weten.

Voorname Anatomisten.

de Satyrs waren, of wel zoo veel knobbels hadden, als ofze met ajuin waren opgevult; inaer datmen in een werkend beelt voornamentlijk de beweegingen der Spieren te recht waerneeme, en de vleezige opzwellingen en inkrimpingen op zijn behoorlijke plaets stelle. Het en is niet genoeg, dat eenigen op haer oog vertrouwende, de natuer, zoo zy waenen, vleezich en zacht navolgen, en dikwils misgeboorten en zoutzakken op't pãneel brengen: de doorluchte geesten hebben meerder voorzichtigheit gehad, en nare kennis der Muskulen blinkt, hoe bedekt, in hare werken uit. Den woelenden *Laocoon*, hoe gespiert en gezenuwt, heeft nochtans een zoetvloeientheit, als waert't het zachte vel: en de poezele *Liber*, hoe zeer met vet begroeit, vertoont ten minsten de plaetsen der Muskulen.

Anatomie misbruikt,

En verwaerlooft.

Voorbeelt van wel waergenome Anatomie te Rome in't Vatikãen.

Cimon van Cleonia, een Stadt in Achajen, begon ondet de oude Grieksche Schilders aldereerst de leeden, spieren, en aderen des menschelijken lichaems, in zijne werken, te vertoonen.

Maer *Antonis Pollaivoli* was den eersten, onder de nieuwe Italianen, die de muskulen met kennis onderscheyde, hebbende zelfs veel doode lichaemen, om die te leeren kennen, gevilt. *Roffo* ontgroef de dooden, en maekte een zeer schoone Anatomie, Ichrijvende ook een boek daer af, maer hebbe't zelve noit, dat ik weet, gezien. *Buonarotti* ook, met een hangenden *Kristus* van hout bezich zijnde, begon veel dooden te villen, 't welk hem namaels zijn Teykening dapper verzekerde. En de eere van't land van Kleef, of den Batavischen *Tittaen Jan van Kalker*, heeft den anatomist *Vezaalius* met zijn Teykeningen in't anatomiseeren dapper geholpen.

Wy zullen dan voor eerst het menschelijk geraemt beschrijven, gelijk wy het in de Plaet A. in d'eerste figuer hebben afgeteykent.

Het Geraemte eens menschen begrijpt vooreerst zes voornaeme deelen, als het *Hooft*, het *Lijf*, twee *Armen*, en twee *Beenen*.

Het Hooft heeft 2. stukken, als
 A. 't Bekkeneel, *Cranium*, en
 B. Kinnebek, *Mentum*,
 Het Lijf of lishaem heeft 3. deelen, als
 C. den Ruggraet, *Spina*.
 D. de Ribben, *Costa*, en
 E. de Heup, *Ilium*.
 Den Ruggraed begrijpt in zich
 F. de Nek, *Cervix*,
 G. den Rug, *Dorsum*,
 H. de Lendenen, *Lumbi*, en
 I. 't Staert been, *os Sacrum*.
 De Ribben zijn zeven hechte, en

vijt korte, twaelf te zanen, waer by gevoegt wort
 K. de Kreeft of 't Borstbeen, *Sternum*,
 L. de Sleutelbeenen, *Clavicula*,
 M. en de Schouderblaen, *Scapula*.
 De Heupen hebben 3 deelen, als eygentlijk
 De Heup *Ilium*, het Ysbeen *Ischium*,
 en den manbaeren Stoel *Pubes*; doch deeze twee laetste zijn onzichtbaer.
 I der Arm heeft 3. deelen, te weten
 N. de bovenste El, *Humerus*,
 O. de onderste El, *Cubitus*, en de
 Hand. De onderste El heeft 2. beenen,
 G 3

nen,

nen, als d'El *Cubitus*, en
P. de Handspeeck, *Radius*.

De Hand heeft twaelf beentjes, de
Vingers vijftien.

Ider Been heeft 3. deelen, als het

Q. Dgiebeen, *Femur*, 't welk onder
de Heup

R. uitbult, *Trochanter Major*, eyn-
digende aen

S. de Knieschijf; *Rotula*.

T. Het Scheenbeen *Tibia*, met

V. de Braeyspeek zijn twee.

W. de voet *Tarsum* heeft 12 beentjes,
en de teenen veertien.

Wie onderu, ô leergierige Schilderjeugt, zal zich ontzien deeze weynige naemen en deelen eens op te zeggen? Wiens hoofd is zoo kranck, dat hy geen driemaal zeeve naemen overleezende, zoude onthouden. Zeeker gy zultze strax van buiten weten, en al de beenderen kennen, zoo gy de print maer eens naeteykent, en de naemen van de bystaende letteren naeziet. Een kleyn uur kan u hier met een kennis voorzien, die u al uw leeven lang zal byblijven, en grootelijks dienen. Is een uur niet genoeg, hang'er een ganfchen dag aen. Maer ik zie alreets dat gy, van't *Cranium* af tot *Tarsum* toe, uw les kent, en van yder been bynae zijn Roomsche en Duitsche naem weet. Wel aen, laet nu uw oog ook eens gaen op de verdeeling. Ik heb dit geraemt nae 't leeven afgemeeten, het was vijf Rijnlandsche voeten lang, maer vademde wel een half voet meer, 't welk ik geloof, dat by't ontroogen der Zenuwen in den Ruggraet bykomt, en dat het daer door wel 6 duimen gekrompen was. Ik heb het in vijftien deelen, of groote palmen verdeelt, en vind een maetschik, die niet te verwerpen is. Als eerstelijk, van boven den Scheydel tot

1. Onder d'oogen.	5. 't Eynde der Ribben.	11. Onder de Knieschijf.
2. 't eynde des Neks, of op't Schoudervleys.	6. In de Heup.	12. Quartier Scheen.
3. Onder't Harteschilt.	7. Op den Trochanter,	13. Middelbeen.
4. Boven't Maegenschildetje.	8. Quartier Dgie.	14. Boven d'Enkels.
	9. Halver Dgie.	15. Onder de Zoolen.
	10. Boven de Knie.	

Dewijl gy dit nu vast hebt, zoo laet ons ook de Spieren en Muskulen, die't gebeente bekleeden, leeren kennen. Gy zult haest zoo geleert schijnen, als menig Chirurgijn.

Z E S D E H O O F T D E E L.

Van de Muskulen en Spieren, en haere werkingen, vertoont in de Figuren 2. 3. 4. in de Print A en B.

WY zullen de Spieren, die het Aengezicht beweegen, voorby gaen, en beginnen van den Hals.

Vervolg van
de nutticheit
van d'Ana-
tomykunde.

Wat dunkt u, mijn Schilderjeugt, zal u deeze les wel te zwaer zijn? zeker neen. Maer om gewis te gaen, zoo raed ik u deze Tafel der muskullen uit te schrijven, en stel'er, 't zy gy de oude Latijnsche, of nieuwe Duitfche naemen neemt, hare werkingen by. Flux aen 't van buiten leeren, en strax daer op uw beelt van dry zijden, 't zy groot of klein, nageteykent, de muskullen met letters gemerkt. Gy zult in korten tijd hare naemen en werkingen zoo vast hebben, en haere gedaentens zoo zeeker weeten, als ofze onder uwe speelmakkers en schoolgenooten verkeert hadden. Zie daer! ik zie de minste onder u allen volleert in onze Anatomie. Verbeyt, dezen geringen arbeit zal u in 't toekomende doen zien, daer andere blind zitten. Wanneerge de heerlijke statuen der oude Grieken zult komen na te teykenen, of levende naekten in d' Academien voor u ziet, zoo zult gy strax begripen, waerom deze muskels gezwollen zijn, en andere vlak leggen. En of 't u gebeurde, dat gy van onze deurluchtigste zuster *Klio* beroepen wiert, om worstelende naekten, en allerley slich van beweegende lichaemen uit te beelden, gy zult het leven in 't naschilderen met kennis aenzien. Gy zult bevinden, dat het niet genoeg en is, een levend mensch, zoo als hy voor u staet, slechtelijk na te volgen: want zoo haest hy vermoeit begint te worden, en met moeite de zelve stant moet houden, zoo doen de muskullen verkeerde werkingen, tot groote misstand, daer andere, die de kennis der muskullen en hare werkingen niet en verstaen, zich niet voor kunnen hoeden. Maer gy, die de vereyschte roeringen verstaet, zult de beweging der muskullen op haer behoorlijke beurt waerneemen, en de verkeerde werkingen met oordeelschuwen. En mooglijk zult gy, door onze aenleyding op deze kennis verlekkert, de bovengemelde schrijvers naeuwer onderzoeken, om yder muskels begin en eynde keurlijk te weeten. Want wy leeren alleen wat ten hoogsten noodich is: die meer begeert, zal wel te recht raken. Maer voornamentlijk kan u *Andreas Laurentius* hier toe dienstig zijn.

Van de be-
roeringen
der Musku-
len.

Het past de groote *Klio* de lijdingen der zielen, en de doeningen der lichaemen te leeren, en ons die van de muskullen en spieren op te zeggen. Wanneerge beelden maekt, die geweld met het hoofd doen, laet de *Mastoides* in 't voorover, en de *Splenij* in 't achterover buigen, behoerlijk opkrimpen. Laet in vechtende naekten *Deltoides* den arm oprukken, *Pectoralis* voorwaerts, *Infraspinatus*, *Rotundus* en *Latissimus* den elleboog te rug haelen; en de *Trapezij* werkelijk opzwellen. Stort uwe beelden door de werkingen van *Rectus* en *Sacrolumbus*, of *Serratus Major* en *Obliquus*, een levenden adem in. Beeld gy een drinkenden Centaurus, die een zwaere kop aen de mont zet, uit, laet *Biceps* en *Brachiauis* opspannen: en *Longus* en *Brevis* in een dreigenden arm zwellen. In een wringende hand moeten *Rotundus Pronator*, *Longior*

Supinator, en bey de *Extensores*, en *Flexores* haer werk doen, daer gy naekte Reuzenberg op berg doet stapelen, om den hemel te beklimmen. In 't bewegen der beenen rechten *Major* en *Medius* de *dye*; maer *Triceps* voertze binnewaerts. *Rectus* en bey de *Vasti* zwellen, als de schein recht uit steekt, maer de vier *Postici*, *Externus*, *Gracilis*, *Seminervosus* en *Semimembranosus*, als men den voet in den aers haelt: en *Longus* en *Membranosus*, na datmen 't scheinbeen nabinnen, of nabuiten trekt. In een beeld, dat op zijn teenen staet, moeten de *Gemelli* en *Soleus* krachtelijk haer werk doen: en *Tibialis* en *Peroneus* in 't optrekken van de teenen. Ziet dat gy deze dingen, ô Schilderjeugt! in de levende natuer waerneemt, en op een aerdige en als ongedwonge manier leert op 't papier brengen, zoo zult gy het waere nut van deze kennis genieten. Nu is 't tijt, dat wy ook zoo veel van de maet eens menschen verhandelen.

Z E V E N D E H O O F T D E E L.

Van de meetinge eens menschelijken lichaems.

DE maetschiklykheit in een menschelyk lichaem, is een wonderlyke overeenkoming der deelen, zoo onderling als met het geheel. Zommige willen, dat de Arke, die *Noach* uit het bevel Gods maekte, eenige gemeenschap zoude gehadt hebben met de maete eens menschen, die uitgestrekt op zijnen rug leyt, Want zoo luid den Text, *driehondert ellen zy de lengte, vyftich ellen de wyjtte, en dertich ellen de hoogte*: 't welk, nae de stelling van onze beelden in de letter C, zoude uitmaken een figuer of gedaente van vijftien palmen lengte, van twee palm en twee duim breete, 't zy van vooren of van achteren, en van een palm en twee duim diepte, te weten van ter zijden. Dat nu onze beelden hier niet mede overeenkomen, om datze op d' een plaets breeder en op d' andere smalder zijn, is waer: maer de Arke bestont in rechte linien, en als men in een menschenbeelt zijn breedste en smalste te zamen reekende, zoo zoude d' overeenkomst mooglijk gevonden zijn. Maer laet ons hier geen tijdt mede verletten: want ik wilde wel dat ik de Schilderjeugt een zoo korten bericht kon geven, dat zy 'er deur waren, eer zy 't wisten. Ik zal dan een proef doen met dit vaersje, daer een beelt van acht hoofden lang in wort afgeteekent, en in gelijke deelen verdeelt:

Noachs Arke nae de maete eens menschen.

Men meet, nae d' oude gang,
Een beelt acht hoofden lang,
Eerst van de kruin ter kin,
Voort tusschen tepels in,
Ten darden in den navel,

Ten vierden tot de snavel,
Ten vyfden halver dgie,
Ten zefsten onder knie,
Ten zevenst' op de scheinenen,
Ten achtfsten 't eynd der beenen.

Ruig be-
werp der
maeten van
de beelden 1.
2. in de plaet
C

H

Hier

Hier diende wel een vygeblad, maer wy ontleden de naekte waerheyt. Wyders zoo keuren wy den zin van de volgende vaersjes voor goedt, al luidenze wart vreemt :

Een menschen beelt bequaem,

Is lang zyn juiste vaem.

Zyn Middellengt men acht,

| *In d' aers en op 't gemacht;*

| *Maer rekt hy als gekruist,*

| *Dan is 't den navel juist.*

De vrouwen is het bovenlijf wat langer, nae proportie, als dat van de mannen. Maer dit zal nu vaersjes genoeg zijn, zooge deze volgende niet overslaet:

Aen hand of trony deelt

Men 't tiende van het beelt.

En deze laetste:

Een zeste deel men moet

Verschaffen aen den voet.

Zeg nu vry, dit kunnen de kleyne kinderen wel by de vyer leeren, zoo zal ik 'er by voegen, dat groote meesters zich somtijts zoo draegen, als of zy zelfs dus veel niet en witten.

Beschrijving van de Beelden in de plaet C.

MAer wy zullen de moeite neemen van een beelt van drie zijden eens wat keurlijker af te meeten. En voor eerst van een man, die wy zeven en een half hooft lang zullen maeken. Ik zal zijn geheele lengte in vijftien halfhooftmaeten of groote *Palmen* verdeylen, en de breette der gemelde palmen ook ter zijuen uitzetten. Ik bevind het getal van vijftienen zeer bequaem, schoon ik wel geleezen hebbe, dat de oude dat van eenentwintigen pleegen te gebruiken. Wat reeden zy daer toe gehadt hebben, laet ik anderen onderzoeken. Wy vinden, dat aenmerkelijk is, dat ons lichaem voor eerst in vijftien voornaeme deelen bestaet: als het hooft, de Borst en den buik. Yder been in Dgie, scheen en voet: en yder arm in boven- en onder Elleboog en Hand; 't welk vijftien samen is. De gewrichten der vingeren in yder hand maeken ook vijftien uyt. Zoo heeft yder voet ook bynae dergelijk getal. Wy dan, als gezeyt is, noemen yder vijftiende deel een *Palm*, die wy wederom in vier gelijke deelen deylen, die wy duimen zullen noemen; zijnde yder zoo veel als een seltichste deel van des beelts geheele lengte. Yder duim deelen wy wederom in tienen, en noemen die deeltjes greynen, zoo dat het geheele beelt dan zes hondert greynen in lengte beslaet. Maer dit komt aldermeest in het meeten der diktens te pas, want belangende de lengte, wy zullen daer niet anders als geheele palmen toe gebruiken. Als van den topscheydel af

Tot in d'oogen een palm.	Tot 't begin der billen	7.	Tot op 't dikfte der kuit-	
Tot in de strotpijp de 2.	Tot onder de billen en		ten	12.
Tot onder de schouder-	schaemte	8.	Op 't dikft onder de kuit-	
leen de 3.	Tot middeldgie	9.	ten	13.
Tot op de tepels de 4.	Tot boven de knie	10.	Boven d'enkelen	14.
Tot de korte ribben de 5.	Tot onder de knie	11.	Onder de Zoolen	15.
Tot den navel en heupe 6.				

	Palm.	Duim.	Grein.
Den Voet is lang	2	1	5
Den arm uit het Schoudergewricht tot d'Elleboog	2	2	4
Uit d'Elleboog tot in't gewricht der hand	2		3
Voort 't eynde der vingeren	1	2	6

Belangende de breette, wy zeggen dat dit van achteren en van vooren staende beelt 3 en 4. in de plaet C. breed is

	pal.dui.gr.		pal.dui.gr.		pal.dui.gr.
Boven't Voorhoofd	1 2	is elk been breed	1 1 3	Den voet is breed	3 7
Over d'Oogbraen	1 2 2	De Dgie in't midden	1 5	Den arm in 't dikft	
Onder Neus en Ooren	1 1 2	Boven de Knie	3 8	van den bovensten	
Den Hals onder de Kin	3 5	In de Knie	3 5	Elleboog.	2 6
Over de Tepels, of tuf-		Onder de Knie	3 1	Achter d'Elleboog	2 4
schen d'achterste Oxelē	2 3 8	Midden de Kuiten	3 8	Voor den Elleboog	3
In het Weeke	2 1	Op 't dikft onder de		Bet nae de Hand	2 4
Over de Navel	2 2 3	Kuiten.	3	By't gewricht	2
By't eynde des Buiks	2 3 5	Boven d'Enkelen	1 7	De open hand is breed	3 4
By't eynde der Billen		Onder d'Enkelen	2 1		

Resteert noch het beelt van ter zijden 5. dat wy zeggen breed te zijn

	pal.dui.gr.		pal.dui.gr.		pal.dui.gr.
Van't begin des hairs		't Been is dik		Den arm in de Schou-	
tot achter de kruin	1 1 6	Onder de billen	1 1 8	der is dik	1
Over de oogbraen	1 3 1	De Dgie in't midden	1 1 6	By d' achterste oxe-	
Over de Neus	1 2 3	De Dgie onder	1 7	len	3 8
den hals onder de kin	3 9	De knie dik	1 1	In den Elleboog	2 5
De linie boven de		Onder de knie	3 5	Bet nae de hand	2
borst	1 2 6	Midden de kuiten	1 2	In't gewricht	1 4
Over de Tepels	2 4	Onder de kuiten	3 1	De hand is dik	1 7
De linie daer onder	1 3 8	Boven d'enkelen	2 4		
Over den Navel	1 2 8				
By't eynde des buiks	1 3 2				

Dit beelt de hand opheffende tot de hoogte des hoofts, beslaet een kring, waer van de Navel het middelpunt is.

A C H T S T E H O O F T D E E L.

Beschrijving van de Beelden in de Print D.

Ermen tot het meeten van een vrouwenbeeld komt, zoo is eerst de vraag, wat maetschiklijkheit men tusschen de lengte van een man en een wijf houden zal? Den naeukeurigen *Albert Durer* spreekt'er dus van: wanneer een man en wijf vander soorten samen geordineert worden, zoo zal de linie des wijfs, daer uyt zy gemeten wort, een achiende deel korter genomen worden, als des manslinie. Anders zoude het wijf langer schijnen, als den man, om dat haer lichaem molliger en poezeller, als des mans is. Dit is te verstaen, als menze by een stelt, anders yder alleen zijnde, zoo maekt menze zoo groot, als men wil.

Wy verdeelen dit wijfsbeeld in 7 en een halve groote span, of, als den voorigen man, in 15 palmen, duimen en greynen als voren. Zy zal 8 van hare hoofden lang zijn, of tien (*) tronien.

	pal. duim. gr.	't Beel van ter zijden is breet.	pal. duim. gr.		pal. duim. gr.
<i>Van den Topscheidel meet ik</i>				de voorste oxelen	2 0 9
<i>nederwaerts de lengte</i>				d'achterste oxelen	2 1 9
Tot het voorhoofd	0 1 5	Over de oogbraen	1 2 4	d'eene tepel van d'ander	1 2 4
van daer tot de brawen	0 2 0	den hals	0 3 4	onder de borsten	2 1 4
voort onder de neus	0 2 0	over de schouderleen	1 1 8	in het weeke	2 0 4
voort onder de kin	0 2 0	over de tepelen	1 3 8	over den navel	2 3 1
voort tot het schouder- vlees	0 1 5	over de korte ribben in het weeke	1 3 0	by't einde des buiks	3 0 8
voort in den halskuil	0 2 0	over den navel	1 3 2	en hier onder staen de beenleden van malkan-	
voert onder de schouder- leen op de derde maet- linie		by't einde der heupen by't einde der schaemte	2 2 0 2 0 2	der op de schaemte	2 1 1 3 0 9
voort op de Tepels	1 0 0	't been onder de de billen is dik	1 3 0	't been onde de billen	1 2 3
tot de korte Ribben	1 0 0	op de knie	1 0 8	een maet lager op de dye	1 1 3
in den navel	1 0 0	in de knie	1 0 0	in de knie	0 3 6
achter aen't staertbeen	1 0 0	midden in de kuiten	1 0 4	midden in de kuiten	1 0 0
tot onder de schaemte	1 0 0	onder in't dunnst	0 2 5	onder de kuiten	0 3 3
tot 't einde der billen	0 1 0	den arm van ter zijden is dik in de schouder	1 0 4	onder in't dunnst	0 1 6
tot boven de knie	1 3 9	in de muis	0 3 8	den voet is voor breet	0 3 3
midden in de knie	0 3 1	in den elleboog	0 2 6	den arm in de muis	0 2 7
op't dikst van de kuiten	1 0 0	voor den elleboog	0 2 7	achter den ellrboog	0 2 3
op't dikst onder de kuiten	1 0 0	in't gewricht	0 1 5	voor den elleboog	0 2 9
tot 't dunnst van't been	1 0 0	de hand is dik	0 1 8	bet na de hand	0 2 3
en voort onder de zolen	0 9 0			in't gewricht	0 1 6
den voet is lang	0 9 0			de hand is breet	0 3 0
den arm uit het schouder- lit tot in den elleboog.	2 2 0	't Beel van vooren en ach- teren is breet		de hiel van achteren is breet	0 1 9
uit den elleboog tot in't gewricht van de hand	2 0 3	Over d'oogbraen	1 1 7		
uit 't gewricht tot 't eyn- de der vingeren	1 1 8	den hals onder de kin over de schouderleen de schouderleen staen van malkander	0 3 3 3 0 0 2 1 6		

Dit

(*) De tronien tienendeel van de geheele lengte stemt met *Vitruvius*.

Dit zal hier mede genoeg zijn tot een proef, die nu zijnen geeft verder poogt geruft te stellen, dien raede ik, dat hy zelf, op deze voorgestelde en zeer lichte manier, eenige beelden na't leven afmeet. Want dan zal hy 't onderscheyt, dat'er tusschen een grof en tener lichaem is, gewaer worden.

Een maegdeken palt de Rankicheyt, om te beter bequaem te zijn de menichvuldige sieraden, daerze toe genegen zijn, aen te doen, zeyt eender, maer onzen poet de heer Hooft, brengt'er, in zijn *Velzen*, als een voorbeeld van Amsterdam, de groey in:

Een Eedle maecht, die in haer jeugdes bloejen treet,
 't Gezicht ontfonckt: en 't ruyen van 't vernuft ontkleert
 Het vlytjge gelaet, van slechtheyd vlak tot schroomen:
 De stal des lichaems, hals en heup begint te vroomen,
 En maek sel krygt het geen datz' in haer boezem sluyt,
 Een braef heyt voeglyck blinkt ten schoonen aenschyn uyt;
 Dan paerlen, goudt en sleep. Zy wort geviert van veelen,
 Verborge nydi ontsaen haer mindere gespeelen.

Het welbehaegen der minnaers is, wegens de tenerige rankicheyt, of vroomachtige welgezetheyt eenes maegdelijken lichaems, zeer verschillich, gelijk Chereaby *Terenius* zegt:

De schouderlaeg, de borst gegort, en tlyf geprangt,
 Zoo dun gelyk een vies, dat rekenntmen voor schoon:
 Een een deurvoede Pros, die noemtm' een Amazoon,
 Of een Soldaetentros. Maer wat de mijn belangt,
 Z' is nae de nieuwe snof, te poezel of besneeden,
 Z' heeft een oprechte kleur, en vastgevoede leeden.

NEG ENDE HO OF T D E E L.

Beschryving van de Kindertjes in de Print letter E.

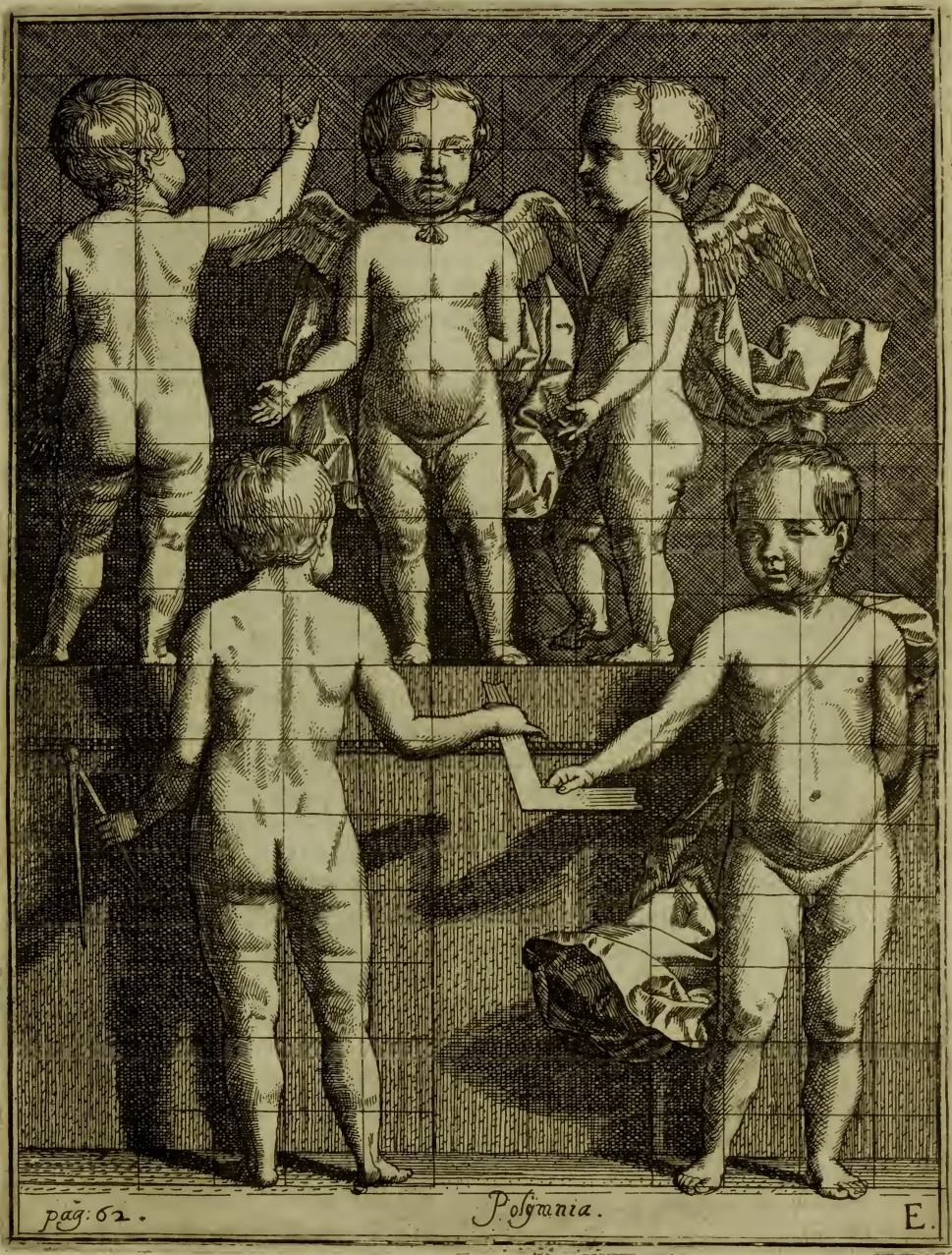

Erstelijk verdeel ik dit bovenste kint, van vier hoofden lang, in 8 palmen, yder palm van vier duimen, en yder duim, als voorheen, in 10 greyntjes. Ik zal, wat de lengte aengaet, om niet te veel vergeeffchen arbeit te veroorzaken, maer kortelyk daer over loopen.

	palm duim grein				palm duim grein				palm duim grein		
<i>Van den topscheidel nederwaerts</i>				<i>'t Kint van ter zijde, is breed ofte dik:</i>				<i>'t Kint van vooren en achterē, is breed:</i>			
Tot het oor en d'oogbraen	I	0	0	Over d'oogbraen den hals is dik	I	3	5	Over d'oogbraen den hals	I	2	2
tot den halskuil	I	0	0	halver borst	I	3	7	den hals	0	3	5
tot de tepels	I	0	0	over den tepel	I	1	2	halver borst en schouder	2	1	5
tot den navel	I	0	0	over de korte ribben	I	1	7	achter d'oxelen	I	3	4
tot by de schaemte	I	0	0	over den navel	I	1	5	de tepels staen van malkander	I	0	5
tot boven de knie	I	0	0	bové de schaemte	I	1	7	in't weeke breed	I	2	5
tot middelscheen en kuiten	I	0	0	't been onder de billen	I	2	3	over den navel	I	3	6
tot de zoolen	I	0	0	de knie	I	0	5	bové de schaemte	2	0	5
den arm van het schouderlit tot den elleboog	I	2	0	't dikst der kuiten	0	2	7	't been onder de schaemte	I	0	0
van d' elleboog tot aen de hand	I	0	3	't dunst onder by de voet	0	3	0	in de knie	0	2	6
de hand	0	3	4	den arm van ter zijden is dik in de Schouder	0	2	0	de kuiten	0	2	7
den voet is lang	I	0	8	de muis	0	3	0	by de voet	0	1	5
				in d' elleboog	0	2	6	de voet van voren	0	2	2
				onder d' elleboog	0	3	0	den arm is breed	0	2	2
				by de hand	0	2	0	in de muis	0	2	1
				de hand	0	2	2	in den elleboog	0	2	0
					0	1	4	onder d' elleboog	0	2	3
					0	1	3	aen de hand	0	1	5
								de hand	0	2	1
								de hiel van achteren	0	1	5

Dit jonge Kint van vier hoofden lang, moogt gy dan voort tot 5. 6. 7 en meer hoofden lengte doen opwassen, gelijk wy'er hier twee van vijf hoofden lang, een van vooren, en een van achteren, by gestelt hebben. 't Is genoeg, dat gy hier met Palm, Duim en Greynen te meeten geleert hebt. Die zijn voornaemste oefening in dit deel der konst stelt, zal door deezen bril ver genoeg zien, - en 't zal hem wel de moeite waert zijn, levende of doode kinderen zelfs eens in haere voornaemste deelen af te meeten; en te zien, hoedanich zy in't opgroeien verranken. De kinderen van drie jaren hebben, nae 't zeggen van *Plinius*, haer halve lengte, maer den vollen wasdom komt ongelijk.

Wy hebben byna diergelijk een manier van meeten, als wy hier gebruikt hebben, in het tweede Boek van *Albert Durers Proportie*, behalven dat hy zijn palmmaet, of meetstaf, daer wy die in yeren verdeelen, in tienen neemt. Zijn Tal en deeltjes komen anders niet qualijk met de onze over een. Hy verdeelt oock het Deeltje noch in drien, en noemt het een *Trimulum*, 't welk ik bekenne dat in't naeukeurich meeten zeer nootzakelijk is. Deze manier van meeten overtreft ook zeer verre die van zijn eerste Boek, daer hy zijn Scheider of deiler, bestaende in de geheele lengte des beelts, in half, drie, vier, vijf, zes quart, en zoo voorts, tot meeni-gerley

gerley toe klieft; hoewel wy de geene, die dezen regel behaegt, niet willen afraeden die te volgen. Die lust heeft kan ook de beelden van *Durer* in't groot stellen, en zijn verkeerder, kiezer, en vervalschers gebruiken: ook zijne buigingen, in't vierde Boek nazien. Zeeker hy heeft betoont, dat hem het onderzoek der maetschiklykheit ernst was. En hy antwoordt de geene, die zeggen, of men dan zoo veel moeiten zal doen, en zoo veel tijdt aenwenden, om alle beelden dus af te meeten, daer men'er dikwils in kleynen tijdt veele moet maeken? Wy gebieden dit niet, maer dit leere ik, zeyt hy, dat men door vlyt en naerticheyt eenige gewisheyt, die op vaste reeden steunt, behoort te zoeken: want van zulk eenen, die die gewisheyt nevens een verzeerde hand verkregen heeft, zal niemant der lichaemen afmetingen afvorderen. Want de oogen, door de konst bereyt zijnde, vangen aen een Regel te zijn, en de hand volgt de konst met een verzekert betrouwen, en sluit de dwalingen uit. Hier op volgt dan vaerdigheyt. En gy, van kennisse doordrenkt zijnde, zult niet twijffelen wat gy doen zult, noch lichtelijk een punt, of getrokken linie verzetten. Zoodanige konstwerken verdienen lof, die geensins angstich, maer lieflijk en vry zijn, en worden by yder een voor goet gekeurt. Deeze kunnen van geen onervaerene in de regels der konst voortkomen, al schoonze de vryheyt van de hand bekomen hebben. Ja zulk een vryheyt is een geboeitheit te achten, dewijlze tot dwalinge uitspat. Wat ons aengaet, wy en willen de Schilderjeugt ook ingeen te wijden zijdweg leyden. Wy beveelen hen alleen eenige weynige beelden, 't zy nae't leven, of na de beste Statuën der ouden, op onze maniere verdeelt, in Palmen, duimen en greynen, op't papier te brengen: 't en waere de noodt iet naeukeurigers, dat zelden voorvalt, vereyschte. Zoo zullen haere oogen door deeze weynige opening een regel vinden, die haer, by gebrek van die van *Polikletus*, genoeg zal ondersteunen, en bequaem maken om de natuer met verlichte oogen aen te zien. Want die te veel wil meeten, mocht zich zelf vergeten, en *Eufraor*, die zelfs van de proportiekunde geschreven heeft, wiert nochtans beschuldicht, dat hy zijne lichaemen te rank, en zijn vingers en kneukels te groot maekte, waer inne hem onze oudtstijdsche Hoogduitschen, als *Israël van Ments*, *buse Marten*, en andere, mooglijk noch overtroffen hebben; want haere naekten schijnen, als ofze uitgehongert waren. Dus dan alles wel rijpelijk overweegende, zooblijfsik noch in mijn eerste gevoelen, dat men den passer, door gewoonte van opmerken, in het oog moet zien te krijgen: en dat men in schoone proportien te maken, veel hooger zal geraeken door doen, dan door zeggen: en dat men het gezicht veel beeter tot een goed oordeel zal brengen, door de mislagen af te zien, dan alijt af te meeten. Want de maeten der deelen

In't derde
Boek zyner
proportie.

te kunnen noemen, is noodiger om onkundigen te overtuigen, dan om zich zelve te helpen.

Academy-
teykenen.

Wel aen nu, mijn Schilderjeugd, tree nu vry hooger in de school, om outstijdsche pronkbeelden, en leevende naekten na te teykenen. Streef nu elkander voorby, om den roozekrans, en hoop in't toekomende op den gewenschten laurier.

Wanneer de herfst korte dagen en lange avonden maekt, en het u beuren mach naekten na't leeven te teykenen, sla dan wel gade, wat zwier de geheele figuer heeft, schets'er uit, wijlze onvermoeit is, en vergelijk de deelen wel tegen elkander. Neem op't verkorten acht, leg de schaduwen op'er rechte plaets, en handel alles na den aert van het zachte vleisch. Hier meen veele wonder in de kunst te vorderen, maer gy zult'er tijdt en arbeyt verquisten, ten zy gy u verbindt de natuer in haer eygenschappen vlijrich na te volgen. Want schoon gy jaeren lang teykende, indien uw opletting in naeukeuricheit niet aengroeyt; en dat gy zonder oordeel alleen maer de fleur volgt, gy zult wel veel teykeningen toonen kunnen, maer geen teykeners geworden zijn.

TIENDE HOOFDDEEL.

Van de gebreeken en de leelykheyt.

De gebree-
ken te ken-
nen.

N is dan niet genoeg, ô Schilderjeugd! veel mans- en vroubeelden na't leeven te teykenen, penszakken te berdbrengen, en den tijdt te verquisten. Is't dat gy u bequaem kent een beeld na't leven te teykenen, want anders is't beter dat gy u noch ontrent plaisteren of steenen oeffent, zo zoek een leven, dat na teykenens waerdich is, op dat gy in geen quade gewoonte komt. Zie toe, of de Knien door den Koufband niet bedorven zijn, of de Dgie-muskulen, als by d'ouden is waergenomen, haer eygene gedaente hebben, of de Scheenen en Kuiten niet met kneepen, door't binden, verallt zijn. 't Vrouwvolk is dit veel onderhavich; zie toe of buik en lendenen door't parssen der kleederen niet miswassen zijn, en of de borsten op haer rechte plaets staen. En zoo zalmen, in't vermijden der gebreeken, de schoonheit vinden. De gebreeken zijn gemeen, maer de schoonheit is raer, en laet zich van niemant kennen, als van diese navorscht. De Heer de *la Serre*, door *H. Dullaert* verduist, gevalt my wel, daer hy in zijn *Onderhout* der goede geesten aldus redevoert:

Laet

Laet ons alleen van de wercken der natuer spreeken, zy heeft noyt maegt, buiten de geene, die Godt als eerste wieg, waer in hy rusten wilde, begenadigde, voortgebracht, daer niets op te zeggen viel. Daer uyt sproot dit, dat die groote schilder, die van voornemen was om de schoone *Heleena* na zijn verbeelding uit te beelden, de schoonste dochteren uit de stad verloor: op dat zijn penseel, uit zoo groot een getal van schoone aengezichten, van elks iet ontleenende, maer een eenige volmaektheyd zoude te samen brengen. Het welk ons d' onmacht van de natuer openbaert, in een schoonheyd zonder gebreck te vormen. Ik heb noch noit vrouwe zoo schoon gezien, datze aen al de werelt zouw behaegt hebben. Daer is altoos noch een kleyne smette, die het heldere glas van hare spiegels bewalmt. d' Een zal een rechtmaetige gestalte hebben, en blank zijn, en echter van mond ten ooren toe gespleeten. d' Aender zal een breet verheven voorhoofd, een kleyne mond, en vriendelijke oogen hebben, maer daer by een plate kootneus, geklooft als een waterhond. Geene zal, recht uit gezegt, aerdich van ommevang zijn: maer met geleende lokken, en gekochte tanden. Deze heeft alle trekken des aengezichts behaeglijk, maer is gebult op den krommen rug, en heeft een boezem als een volle naeszak. 't Valt my verdrietich *la Serre*, hoe aerdich hy oock is, geheel uit te volgen. Ook zoo en was ons voorneemen niet de lelijkheit te beschrijven, maer op dat de gedachten der schoonheden, bovengeroert, te beter afsteeken, zoo willen wy'er iets van reppen. Het gemeen zeggen is, dat de Schilders de gebreken, die zy zelfs in haren persoon hebben, ook veeltijts in haer werk vertoonen. 't Zy datze bijster mager, vet, lam, of gebult zijn, of wel scheel zien. De reden zouw zijn, dat onze innerlijke zinnen met onze uiterlijke gedaenten lichtelijk overeendragen. Maer wat zalnen dan zeggen? Dat alle schoone menschen in de schoonheyd, alle lelijke daer en tegen, in de lelijkheyd behagen scheppen? Zeker neen. Want men bevind menichmael het tegendeel. Keyzer *Augustus* was de langste niet, nochtans had hy een afkeer van dwergen, en een schrik van verminkten. Want hy hieltze, gelijk *Suetonius* getuigt, als spotspeeltuigen der natuer, en van quade beduidinge, verlustigende zich liever met te zien spelen, zoet klappende en welgeschape kindertjes van Sirien, en aerdige moortjes van Marokko. *Hellogabalus* daer en tegen, de schoonste jongeling zijnde, die van de zon gezien kon worden, en die d' oogen betoverde van al die hem aenzagen, liet noch wel in de badstoven tesamen roepen al de geene, die met kakhielen gequelt waren. Hy beval ook tot hem over maeltijd te brengen, acht kaelkoppen, acht scheelaerts, acht doove, acht die aen de jicht zaten, acht zwartachtige, acht die uitstekend lang waren, acht onvermogende vette, en acht, die wel dappere groote neuzen hadden, na't Grieks spreek-

Geen vrouw:
beelt daer
niet op te
zeggen valt.

Voorbeelden.

Dat de Schilders
veeltijts
haer eygen
gebreken in
haer werk
laeten blijken.

woort van elx acht; *Apant octo*. Hy belaste ook aen zommige dienaers hem op te zoeken, voor een gestelde prijs, duizent pont spinnekoppen, en men zeit, dat men hem'er tien duizent pont leverde, waer in hy zich verhovaerdichde, dat hy over zoo een stadt, daer zoo veel spinnekoppen in waren, heerfchte. Maer om by de lelijkheyd te blijven, zoo geefik den lezer deze volgende staeltjes. *Homerus* in zijn tweede boek der Iliaden beschrijft een van de Grieksche raden al tus:

Eerste staelt-
je.

*Thersyt de klapper, en den wijzen raetsverachter,
Zachscheel, en was gebult van vooren en van achter:
Hy had een spitssen kop, en naulix hair daer op.*

Tweede
stael.

Jeroon Benzo in zijn beschrijving van West-Indien vertelt dat hy, tot Kumana zijnde, een voornaemte tieren vrouwe van dat land zach, die aen den Spaenschen Gouverneur een geschenk van fruiten bracht, welkers gelijken hy in veertien jaren, die hy in de nieuwe wereld versleet, noit ontmoet heeft. Toen zy, zeyt hy, haer geschenk al stilzwygende gedaen hadde, zette zy zich op een bank neder, zoo dat wy ons over haer schoone leelijkheid met gemak konden verwonderen. Zy was gansch naekt, uitgenomen de schamelheit, want de gehuwde vrouwen dekken die met een kleet genaemt Panpanila, maer de dochters alleen met een band; zy was overal met zwart beschildert, en met hangend hair tot den gordel, haere ooren waren zoo lang gerekt, datze tot op de schouderen hingen, door't gewicht der ooringen, daerze vol van staken, gemaekt van een zeer licht hout Kakoma genoemt. De nagelen hadze uitermaten lang, de tanden zwart, een groote mond, en de neuslellen deursteecken met een ring, dieze Kari-kori heeten; zoo dat het beter een gedrocht, dan een menschlijk schepsel scheen. Is u dit te barbarisch, zoo bezie dit aerdige Inlantsche, dat de E: Raetsheer *Heemskerk*, in zijn Bataefsche Arka lie, zijn Harders en Harderinnen doet zien, alsfe russchen den h'offschen Haeg en het wijslievende Leiden hare paerden een weynich ververschten. En terstont quam daer voor den dach (zeyt hy) een onhebbelijk wijf; haer hair, in plaets van poeijer, was doorzaeit met ontelbare menichte van schilferen. Haer oogen, die, als ofze haer volle sliep niet gehad hadde, met een losse loomicheyd heen en weer draeiden, flonkerden van roodicheit: En die roodicheit, bezet met een rand van gestremt was, maekte dat alle oogen, niet anders, dan van het hoofd van *Medusa*, haer daer van afkeerden. Haer gansche bakhuis was beleyt met een puistige purperverw: en haer onbeschofte neus scheen haer uitsteekende kin te dreigen van daer in te willen pikken. Waer boven de lang gehairde winkbrauwen, door onachtsaemheit in een gewassen, een dijk scheenen te strekken, tegens de golven van't dicht berimpelde voorhoest. Tusschen de kloven van hre grove omgeslagen lippen, lagen noch hier en daer de druppelen van't drabbich dikke bier, daerze, op't eerste

Derde stael.

ont-

ontwaken, haer natgierig keelgat gulzichlijk mede gewent wās te laeven: en dat haer gansche lijf, en voor al haren vadzigen boezem, door een on- vermogen vetticheit, zoo hadde doen zwellen, dat het eene een dikgebuik- te bierton, en het ander een overladen koe-uyer geleek. Deze aerdige Hof- meesterinne, met een Toebakpijp aen de mondt, en een kan in de hand, trad al slingervoetende na den wagen, en begon met een schorre stem, en een pinkend oog het zoete geselschap, op den wagen zittende, te nooden tot een pijpje smooks, en een zoopje zoenwater, woorden die de eerbaer- heit der Harderinnen, en de bescheydentheit der Harderen zoo tergden, dat zy de voerman bevalen daedlijk een eynd van zijn drinken te maken, en zonder uitstel van dat hol der onnutigheden afte scheyden. Zie daer een aerdige leelijkheid, daer *Brouwer* werks genoeg mede gehad zouw hebben, om hare ongave begaeftheden t' overtreffen. Maer hoe mooyze ook is, my walgt'er van, en echter bevindik dat de grootste geesten somtijts vermaek genoomen hebben in dergelijke leelijkheden. Gelijk de Ridder *Philip Sidney* in 't beschrijven van *Mopsa*: en *Servantes Savedra* in 't affchilderen van een zekere *Parleryna*, die hy bynae met de volgende sieraden af beelt:

Vierde stael.

Ons *Parleryntje* lijkt een pareltjen op zy,
Want z' heeft het slinker oog verlooren deur de pokken,
Haer pokkepusjes doch zyn valletjes, daer by
Graffsteeden om 't gebroet der minnaers in te lokken.
Haer aengename neus staet puer uit panticheyz
Gekrult, om 't montje niet besnot of vuil te maeken.
Haer montjen, als ze gaept, zich tot aen d' ooren spreyt
Volmaekt, zoo haer de helst der tanden niet ontbraeken.
Haer lippen zyn vry groot, viel daer een hufspot of,
Al woeg ze vry wat zwaer, het konden lippen blyven:
De kleur is blaeuw en groen, lijk jaspes in het hof.
Maer kon ik u haer stal en lengte recht beschryven,
Gyzoud verwondert staen: doch dit's mijn macht te hoog:
Z' is wat gekromt, gebult, de knien de mont genaeken,
Maer waer het mooglyk dat men haer recht uyt verhoog,
Zoo zouw haer hoofi misschien wel aen de zolder raeken.
En deze schoone paerl had lang haer rechter poot
Aen mijnen *Bakalaur* gegeven om te paeren,
Maer laes z' is lam en dor, haer nagelen ter noot,
Die breet zyn, tuigen noch hoe aerdich dat ze waren.

Don Quichot
2 deel 47
hoofdstuk.

Maer my dunkt zeker, dat ik mijn werk met het afbeelden van deeze goelijke staeltjes meer ontfiere, dan opschik. 't Is best dat ik mijn eyge zin- lijkheit volgende voortlae, en waerdiger Schilderyen ten toon stel. En hier in zal ons niemant beter, dan de groote *Clio*, de hand bieden.

C L I O

De Historyschrijffter.

Het derde Boek.

Inhoudt.

DE trotsse Clio port iet heerlijx aen te slaen.
 Zy leert een rijke stoff, waer in de geest kan speelen,
 Wat was of oit gebeurde, op 't zinrijkst te verbeelen;
 En in wat deelen dat een konststuk moet bestaen.
 Hoe dat, wanneer m' een daedt op 't naeuwst heeft overwogen,
 Men yder landaert elk Persoon na zijn beslach
 Heeft uit te drukken: en, zoo veel de kunst vermagh,
 Elx lijding, yders doen moet toonen als voor ooggen.
 Zy stelt de beelden als op een Toneel ten toon,
 En steekt uit Gloryzucht d' Aeloutheit nae de Kroon.

Op de Print.

Hier is d' Historykunde op 's werelts top geklommen,
 Zy voert het Heldenboek, en Famaes veldbazuin,
 Waer door verstaen wordt, Hoe 't Geval somtijts in puin
 Begroef, en doofde die voorheen als fakkels glommen.
 Gins ment Prins Faëton den wagen van de Zon:
 Daer is Jupijn te raed by d' oppermogentheden:
 Hier wort te lande, gins te water sel gestreden:
 't Wort alles, 't zy men streed, of leed, of overwon,
 Door ziele lijdingen en doeningen bedreven.
 Met recht wort dees Heldin God Mavors toegeschreven.

CLIO
de
History chrystian
3.

INLEIDING.

GY zult ons nu, ô Moeder van *Jalemus* en *Hymen*, vinders van treurgezangen en bruilofts liederen, den wech tot eer en prijs maenen, en gereet staen, om de geene, die een hoogen trap der konst beklimmen, met uwen Lauwerhoedt te beschenken. Leer ons nu, welk de heerlijkste dingen in de konst zijn, en welke men, om van u met roem en glory uitgetrompet te worden, zal aenstaen. Sla ons het heldenboek van uwen (1) schrijver, en de Godlijke vaerzen van uwen (2) Poëet open, en wijs ons aen, wat de voornaemste deelen in een Historie zijn. En gy, die de ziele van de dwaelstar *Mars* zijt, lees ons de lichaemlijke beweegingen, en de teekenen van de lydingen der ziele voor; en deel ons, om yder ding zijn behoorlijke grootsheit, door byvoegselen en zinnebeelden, te geeven, de drift van uwen geest meede!

(1) *Thucydides.*

(2) *Homerus.*

EERSTE HOOFDDEEL.

Van de Algemeenheyd in de Schilderkonst.

EUterpe heeft ons bequaeme geesten tot de *Schilderkonst* uitgezocht, en haer alreede ter teykenschoole ingevoert. En *Polymnia* heeft aen haer de menschkunde geleert. Maer wy zullen de wakkere geesten aenmoedigen om algemeen te worden; dat is, zoo veel gedaentens der dingen nae te beelden, als 'er zouden mogen voorkomen: dewijlze alle te zamen, en elk in 't byzonder, door een zelve beleyt naegevolgt, en in het verstant eens Konstenacers begrepen worden. 't Is schadelijk te denken, zeyt eender, datmen alles niet zoude kunnen bevatten: Want wat is 'er dat ons verstant verzadigen kan? zeyt *Philips Mornay*, brengt 'er zoo veel wetenschap in, en vervult het met zoo veel kennissen der dingen, als gy kunt, het zal in begeerlijkheyd verwakkeren, en hoe 't meer houdt, hoe 't meer zoekt, krijgende daer door noch hoeft zeer noch quaede maege. Onze kleerkassen, zeyt *Kassiodorus*, kunnen eens vervult zijnde, niet meer bergen: dit tresoor wort nooit overladen. Maer als het alreede zeer veele heeft ingenomen, zoo gaep het gestadich nae meer, te meer, gelijk *Cicero* zeyt, dewijl dat alle vrye konsten eenen gemeenen band hebben, en als door maegschap aen malkanderen verbonden zijn. En men moet niet twij-

In de Bijbel der Natuere, cap. 14.

Alle vrye konsten hebben een onderlinge maegſchap,

hoe veel te meer een eenige in zijn deelen.

Aenmoediging om univereeel te worden.

felen, zegt *G. Voſſius*, of de eene wetenſchap is tot onderlinge hulp voor d'ander, jae zy zijn mank, ten zyze met malkander een Rey van kunſten uitmaken. Hoe en zoude dan niet aen malkanderen hangen deze onze algemeene wetenſchap, van de naebootzing aller zienlijke dingen? Dewijlze alle op eenderley wijze in 't verſtandt begrepen worden, en d'een zoolwel als d'andere in vorm en verwe beſtaet. Hier en gelt de ſpreuke der Italianen niet, dat die te veel beſtaet weynich bevat; want de Schilderkonſt blijft enkel en eenweezich, ſchoonze de ganſche natuer beſpiegelt. Laet u, *o* Schilderjeugt, daerom geen arbeit verveelen: want die een ding machtich is wel te doen, zal 't niet zwaer vallen, een ander, daer de zelve deelen, als wel teykenen en koloreeren, in zijn, waer te nemen, ook ten eynde te brengen. Maer dit gelt u alleen, die van Edelen geeft zijt, en zoodanige als ons *Euterpe* uitkoos, die met luſt en vermaek na leering haeken, en den vergetelviet poogen 't ontzwellen. Wat dunkt u? *Polydamus* de kampvechter verſloeg in zijn jeugt een verwoede leeuw zonder wapenen: zoud gy hem tegen geen Beer durven wagen? Hy kon een ſtier in het midden der kudde by een been zoolvaſt aengrijpen, dat de zelve hem niet en kon ontworſtelen, zonder zijn klauw in de vuilt te laten, zoud gy hem *Sertorius* paerdeſtaert niet toevertrouwen uit te pluizen? Hy hield een loopenden wagen met eene hand vaſt, zool dat de paerden, hoe of in en z'ook aendreef, gedwongen waren te blijven ſtaen: dunkt u niet, dat hy een roeyſchuit machtich was op te houden? Die hondert pont droeg, kan ook tachtich pont tillen, en ook negentich; want 't vermogen van iets op te heffen, ſtrekt zich tot onderſcheyde dingen uit. Zijt gy bequaem de maet en gedaente van een beelt te leeren, waerom niet van gebouwen en lantschap? Ten zal u niet zwaerder vallen veel beelden wel te leeren ordineren, als 't u gevallen is, de bewegingen, die in een beelt behooren, maetſchikkelyk te vertoon. De omſtandicheden zullen ſpel ſchijnen aen hem, dieze ernſtich by de hand neemt, indien hy in hoofdzaeken bedreeven is. De kunſt van koloreeren, 't verſtand van ſchaduw, en 't beleit van de houdinge, worden ook in de minſte verkiezingen vereyſcht. Het mach zijn dat de geen, die de konſt alleen als een Schoenmakers ambacht oeffenen, niets buiten hun leeft verſtaen: maer de geen die verſtaen watze maken, zullen ook gewaer worden, dat alle andere dingen ook door dat zelve verſtand verſtaen worden.

die't grootſte kan na volgen, zal voor het minſte niet verlegen ſtaen.

Hier op zegt *Tullius*. gelijk in d'andere konſten, als de moejelijſte dingen verhandelt zijn, 't overige niet veel arbeys vereyſcht, als wezende veel lichter om te begrijpen, ofte ook ſomwijlen den vorigen gelijkvormich; zoogebbeurt het mede in de Schilderkonſt, dat die geene, die een menſche wel kan uitdrukken, met eenen verſtaen zal, hoe men eenige andere

dere gedaente, schoonmenze noit heeft voor oogengehad, ook zal kunnen afmaelen. Zoo en behoefmen ook niet te vreezen, dat hy, die een leeuw of stier bequamelijk kan uitschilderen, 't zelve ook geen andere viervoetige dieren zoude kunnen doen; te weten, als menze hem voorstelde. Want daer en is niemant, gelijk *Quintilianus* bevellicht, die in groote zaken dapperlijk uitmunt, of de dingen van minder waarde zullen hem toevallen. Zegt hier op, *Phidias* heeft nochtans *Jupiters* beelt beter, dan den anderen toefstel uitgewerkt, daer een ander hem mooglijk ver in zoude overtroffen hebben. 't is zoo: maer *Phidias* heeft dezen omstandt voor die tijdt veracht, en heeft zijn geest daerinne niet willen vermoeyen; schoon hy 't wel konde, als hy gewilt hadde. Elders zegt den zelve *Quintilianus*, dat een Schilder, die de rechte maniere van *Imueeren*, ofte naevolgen, maer eens gevat heeft, al wat hem voorkomt, lichtelijk zal afbeelden: jae wat hem in de natuere zou kunnen voorkomen. En waerom niet? Daer alle dingen, gelijk *Socrates* haer beschrijft, haere verwen, verdiepingen, verhoogingen, verdonkeringen, en verlichtingen hebben, en of hart of zacht, ruw of gladt, en oudt of nieuw schijnen: die de Schilders dan daer in naevolgende, niet en missen te treffen.

Keyzer *M. Aurelius*, die ook de Schilderkonst oeffende, zeyde zeer wel, dat allerley oeffening, hoe goet zy ook is, ons eyndelijk vermoeit en afkeer veroorzaekt, datze daerom ongelukkig zijn, die zich maer op eenderley verstaen. En dat daeromme de ouden een eeuwigen roem waerdich zijn, die, de traegheit verdrēven hebbende, zich in d'algemeene werenschappen hebben meester gemaakt. Ons natuerlijk lichaem vernoegt zich met weynich, maer het aendachtich vernuft pafst slaeg nae meer en meer te hongeren. De braeve geesten, in 't Werelts gulden ouderdom, benaerftichden zich niet alleen om iets te maeken of te weeten tot onderhouding des levens, en verkrijging van roem, maer zweetten in alles te leeren dat men leeren mochte, en betrachtten om meer te kunnen, als 'er te voren bekend was geweest.

Toen in de vijf- en-tseventichste Olympiade veel volx op den top van den berg Olympus vergadert was, om de speelen te vieren, zoo verscheen'er ook een Thebaens Philosooph, die met zijn eygen handen gemaakt hadde, al het geene hy om en aen hadde: als zijn hemde geweven, zijn paltrok genaeit, zijn schoenen gemaakt, zijn boeken geschreven en gebonden, en zoo voort met al zijn toefstel: als nu 't volk zich van die vremdicheit verwonderde, en hem vragde, waer hy zoo veel dingen geleert hadde? Zoo antwoorde hy daer op aldus: De leuheit van u lieden is oorzaak dat de kunsten en ambachten onder u zoo verdeelt zijn, want het geene gy met u allen verstaet, behoorde een alleen altemael te kunnen. Ik zal nu niet zeggen of

Men behoort univ-
erfeel of al-
gemeen
meester te
zijn.

Voorbeelt
van een Phi-
losooph.

het

Wat de algemeenheyt verhindert wort bestraft

het volk door die redenen hadt behooren beschaemt te worden, dan of den Philosooph vol ydele opgeblazentheyd in zijn kleederen stak: maer ik derf het onze Schilderjeugt wel tot een voorbeeld stellen, op datze trachten mogen om meester in alle deelen van onze kunst te worden. De luiheit van veelen is oorzaak, dat deeze dit, engeene dat leeren schilderen; want het geene zy met hun allen kunnen, kon bequaemelijk van een alleen begrepen worden. Klaeg niet over de tijdt, datse kort, of over u vermogen, dat het zwak is: maer wijt het d' onachtsaemheit: die met wilmoediger harten zijn krachten tot oeffening inspant, en zijn veritandt te werk stelt, zal het geen hem te vooren buitenreiks schein, lichtelijk toevallen: hy zal, het geen ver af was, met'er tijdt naederen: het zwaere zal hem lichter en het donkere lichter worden. Tree maer moedich toe, de Konstgodin wil aengevochten, ja somtijts verkracht zijn: daer wil ten minsten een (*a*) *Erichthonius*, of meer dan halve volmaektheit geteelt worden, die door *Jupiters* gunst in de Karos gezet zijnde, wel voor een volkomen man zal deurgaen.

Voorbeelden van A gemeene Meesters.

En voorwaer, dezen graedt der Algemeenheit in de konst te bereyken, is zoo veel te waerdiger datm'er nae stae, om datze de kroone der gloryen aen haere verwinners geeft, grooten loon nae zich sleept, en vol van vermaek is. Men behoort ook niet licht te wanhoopen, daerinnen zoo veele voorgangeren haere hoogte heeft zien beklimmen. *Raphaël*, zegt men, was in alle dingen univerteel of gemeenzaem gracelijk, hy wist overal wech mede: 't welk in een algemeen Schilder, om goedt te heeten, vereyscht wort. *Franciscus Junius* acht hun den naem van Schilders onwaerdich, die niet vaerdich kunnen uitdrukken, wat haer hunnen verheven geeft voordraegt. Maer dit oordeel zal veelen te streng schijnen, hoewel het by een groot deel der oude Meesters in waerden gehouden is, als by *Penny*, *Porde none*, *Rosso*; *del Vaga*, *Caliary*, en veel andere, tot op onzen tijdt. Ik zal gaerne toestaen, dat een meester in groote werken hulp van anderen neeme, die in bywerk geoeffent zijn: maer die met recht den naem van Meester in Historyen draegen wil, moet ook raet weten, als 't nood doet,

Men mach wel hulp neemen.

F. Bacon in de wijsheyt der ouden.

(*a*) De Poëten zeggen, dat *Vulkanus*, op *Minerve* verliefte zijnde, haer poogde te verkrachten, maer dat, zy zich hier tegenstellende, hem, nae veel stocijens, zijn zaet ontschoot, en dat *Erichthonius* daer uit voort quam: Wiers bovenlijf een volmaekt s'chepfel was, van menselijke gedaente, zijnde de rest van 't onderlijf een gladden ael. Deze is d' eerste geweest, die een koetswagen gebruikt heeft, zoo om dat hy niet wel gaen konde, als om dat hy zich wegens z'n mismacktheyd schaemde.

Hier mede gaven zy te kennen: dat een konstnaer, die den Godt *Vulkan* afbeeldt, de konstige natuer, *Minerve*, willende trotseeren, schoon 't hem ten vollen niet en gelukt, echter wel zoodanich een werk te weeg brengt, dat'er maer een Karos, dat is gunst van opdragers en roem:rompetters, van noden is, om hem tot d' achtung van volmaektheyt te brengen.

tot bywerk. Den ouden Schilder *Dionysius* wiert den naem van *Anthropographus* (of *Menschschilder*) gegeven, om dat hy buiten zijn *Menschbeelden* niets maeken kon. Maer wat naem verdienen zy wel, die maer eenige byzondere geringe dingen, en altijs het zelve, voor den dach brengen?

T W E E D E H O O F T D E E L.

Tot voordeel van die maer tot eenige byzondere verkiezingen bequaem zijn.

DOch de geene, die 't algemeen onmachtich zijn, zalmen toelaeten, en ten is niet te misprijzen, dat zy eenich deel verkiezen, daer toe zy zich zelve bequaemst vinden. 't Is beter datmen een ding uitnemende wel kan doen, dan veel dingen maer redelijk. Die geen luitslaeger kan worden, mach leeren pijpen, zegt *Cicero*, en het is met onze konstenaers, gelijk met die van de letteren. *Huart* vertelt van dry schoolgezellen, waer van den eersten zeer gemakkelijk *Latijn* leerde, maer de twee andere scheen 't bynae onmogelijk; doch in *Dialectica* gekomen zijnde, zoo was den tweeden, die de *Grammatica* niet en had kunnen bevatten, uitnemende voortvaerende en scherpzinnich in die kunst, en de twee andere kosten'er haer leven lang niets van begrijpen. Maer wyder alle dry tot de lessen der *Astrologie* komende, zoo was 't aenmerkens waerdich, dat den derden, die noch goet *Latijn*, noch *Dialectica* had konnen leeren, in weynich tijts meer wist, als zelfs zijn leermeeſter, hoe onbequaem men hem ook in 't leeren van andere wetenschappen bevonden hadde. Waer uit bespeurt wort, dat yder vernuft nae zijn byzondere, en als daer toe geschikte konst verlangt, en dat het tot wetenschappen, die hem vreemt zijn, noit recht bequaem is. Zoo kan 't ook gebeuren, dat eenige deelen der konst zelf aen braeve geesten wederstrevich, en dat andere deelen hen als toelachende en eygen zijn. En zelf zoo hebben onze allergrootſte Meeſters, die het universeel of algemeen der konst machtich waren, iets alderlieſt geschildert. En hoe overvloeyenden geest men vindt, hy zal doch tot deeze of geene dingen te verbeelden meerder geneygt zijn, dan tot andere: of de tijd en gelegenheit zal hem tot het eene meer, dan tot het andere nooden. Italiën bemint naekten, Spanjen Santen en Santinnen, en Britanje bevallijke Jufferen. Een braef geeft staet na dat deel, dat in achtung is, daer hy zich bevind, en word ook dikwils wakker door eenich tegenstrever in de konst. 't Is ons onmogelijk ergens in uit te munten, zegt *Chrysoſtomus*, ten

^r Algemeen onmachtich zijnde, eenich deel te verkiezen.

J. Huart in d'Onderzoekinge der geesten. Cap. I.

Tegenstrijders wakkeren den geest

zy dat wy met d' allermuntenste om strijt daer nae trachten. En voorwaer het en kan twee loopers tot geen schade gedijen, datze uit Eeryver tegen elkander om strijd rennen. Dees Edele nijd zal braeve geesten ten top voeren. Zoo streed *Rafaël* tegen *Angelo*, en *Angelo* tegen *Rafaël*, en *Pordenone* met den grooten *Titiaen*. Maer dat niemand, hoe verdrietich het ook zy, het niet te zeer ter harte neeme, van voor het tegenwoordige verwonnen te zijn: gelijk *Francia* van Bolognen, die, ziende d'overbevallijke *Cecilia* van *Rafaël*, zoo veel beeter als zijn eygen werk, zoo verbaesde, dat hy van schrik te bedde viel, en van hart zeer storf. De konst strekt zich in zoo wijde velden uit, dat geen vernuftigh geest verlegen zal staen, om een wech te vinden, daer hem niemand zal kunnen achterhaelen. d'Alleroutste Schilders zijn ook al verscheyde weegen ingeslagen, en de byzondere driften haers gemoeds zijn altyds in hare werken bekennt geworden. Want *Apollodorus* betrachte de schoonheit, *Polygnotus* de gratien, *Zeuxis* was goet Fruit-schilder, maer maekte zijn menschen hoofden te groot. *Eumarus* deed alles na't leven, *Pausone* verlelijkte, *Apelles* begracyde, en *Dionysius* volgde de natuer, en kon niet dan menschenschilderen. *Protogenes* in zijn jonkheyt niets dan Scheepen, *Pausias* was best in kinderen en bloemen, *Parra-sius* was goed van omtrek, *Demon* vol geest, *Timantus* diepzinnich, *Pamphilus* geleert, *Nicomachus* vaerdich, *Amulius* schoon van verwe, *Nicophanus* net, *Mechopanus* ruw. *Serapio* was fraey in't groot, *Pyreykus* in't klein, *Antiphilus* in beyde, *Nicias* in honden, en *Ludius* in aerdige landschappen. Maer *Androcyaes*, by yder een bekennt voor een lekkeren vis-eeter, wiert vermaert, om dat hy de visschen, die hy rondom zijn *Scylla* geschildert hadde, zoo levendich hadde verbeelt. En men oordeelde, dat hem dien aengeboren vischlust in't schilderen meer vorderde, dan de konst zelve. Daer is maer eene gietkonst, zegt *Cicero*, in welke *Miro*, *Polykletus*, en *Lysippus* de kroon spanden. En hoewel deze Konstnaeren in haere werken elkanderen zeer ongelijk bevonden wierden, zoo was daer evenwel geen reden, waerom men wenschen zoude, dat yder niet by zijn eygen handeling gebleven was. Zoo is 't dan, dat de Konstnaeren elk als tot iets eygens gedreven worden, waer door men, als door een byzonder merk, hare werken kent, gelijk men de zweemingen en 't krooft der ouderen in de kinderen gemeenlijk gewaer wort. En al hoewel deze byzonderheden eer afwijkingen, dan volkomene vastigheden der konst kunnen genoemd worden, zoo zijn ze, als een bloembedde, dat verscheyde verwige tulpen en tijlen draegt, den liefhebbers een bekoorlijke vermaeklijkheyt. En het geene dat in de konst, door een eenich vernuft, onmooglijk schijnt uitgevoert te kunnen worden, wort door 't inslaen van veel vershillende wegen, die elk nae zijn ingebore lust en zinlijkheyt verkieft, door de menichte der Edele geesten te weege gebracht.

De konst
strekt zich
wijd uit.

Elk Schilder
heeft iets dat
hem eigen is.

Voorbeelden
van d'ouden.

bracht. Wie ook der Italiaensche of Nederlandsche groote Meesters is'er oit geweest, die of in 't geheel der konst, of in eenich deel, niet iets byzonders als eygen gehad heeft? Gelijk *Michiel Angelo* in deurwrochte naekren, *Rafaël* in bevallijke vrouwtjes, *Corregio* in poezele vleesachticheyt, *Mantegna* in 't navolgen der oudtheyt, *Francisko Parmensis* in edele Teykening, *Titiaan* in verheve ronding, *Paulo Kalliarj* in geestige kleedinge, *Caravaggio* in natuerlijkheyt, *Karatz* in kracht, *Bassan* in nachten en vee, en *Timuret* in alles aen te slaen. Een ander zal mooglijk lust hebben om deeze byzonderheden nader aen te wijzen, en ook van onze Duitschen: maer van de laetste tot een proef, zoo was *Durer* gezet op meest eenerley stof van kleederen, *Lukas van Leyden* op zedicheit, *Rubens* op rijklijke ordinantien, *Antony van Dijk* op bevallijckheit, *Rembrand* op de lijdingen des gemoeds, en *Goltsius* op eenige groote Meesters hand eigentlijk na te volgen. Het zouw my verveelen deeze byzonderheden verder aen te wijzen. Maer den rijkdom der natuere geeft keur aen yder geest, om iets te verkiezen 't geen met hem over een komt. Daerom willen wy de byzondere verkiezingen in volgende trappen verdeelen.

Van d'Italia-
nen,

En Duyt-
schen,

DERDE HOOFDDEEL.

Van de dryderley graden der konst.

Et eerste gilde komt met *Lippus* hervonde vond van grotissen te voorschijn, of met zwerige festons, vlecht bloemkranssen, en stelt veelverwige ruikers in potten en vazen; en Wijntrossen en schoone Pers en Abrikoos, of Meloen en Citroen, en een hederen Wijnroomer op een zwangeren Dis; met witte en geverfde Papeljoentjes, Roomsche Haegdis, en Kalabrische Tarantel, of Muyzijkboek en Vanitas in der eeuwichheit. Of zy bestellen keukens met allerley kost, van Vlees en Visch, en bekoorlijk Wiltbraet, en al wat onder den naem van stil leven begreepen is. Zoo draegt een boomgaert allerley vruchten, en zoo wort de konst in alle deelen rijp. Elke goede boom draegt zoodanich fruit, als hem eygen, of in hem geint is. En aller dingen eygenschapen worden zoo best doorsnuffelt. Maer deze Konstenaers moeten weten dat zy maer gemeene Soldaeten in het veltleger van de konst zijn.

Eerste trap.

De geene die tot het uitbeelden van de edelste verbintenissen van een geheele Historie zich onbequaem bevinden, zegt *Junius*, vallen in 't gemeen aen 't deurknuffelen van den schilt van eenich vermaert Kapitein, op een

Slechte ver-
kiezingen,

bouwvallich out Kasteel, op een zeltfame grotte met klimop, Geytenblat, Mirtel, en Wijngaertscheuten overschaduw; ofiets, daer zy best mouwen aen weeten.

Meest in 't
gebruik,

De wijl 't
volk veel-
tijts op
lechte din-
gen meest
acht geeft.

Zeker de kunst is tot zulk een inisfortuin gekomen, datmen in de beroemste kunstkabinetten het meeltendeel stukken vind, die niet anders, dan voor een lust of als in spel van een goet Meester behoorden gemaekt te worden, als hier een Wijntros, een Pekelharing, of een Haegedis, of daer een Patrijs, een Weytas, of dat noch minder is. Welke dingen, schoonze ook hare aerdicheden hebben, alleen maer als uitspanningen van de kunst zijn. Daerom zeyde *Zeuxis*, als hy hoorde hoe 't gemeene volk van eenige slechte dingen veel werks maekte, en de voornaemste over 't hoofd zach, dat zy uit onweetenheit niets anders, dan den droeffem van de kunst preezen. En hier over was 't, dat hem *Protogenes* verstoorde, toen hy vernam dat zijn geschildert Patrijsken van de menichte meer, dan zijnen *Lalysus* geacht wiert. Die den Olympischen *Jupiter*, die zoo wonder konflich en schoon is, zegt *Lucianus*, als blindeling over 't hoofd ziet, zonder die met roem te verheerlijken, en alleen zich vergaept aen het aerdig werk van den sierlijk gesneeden voetstal, of aen de welgevormde pantoffel, en daer wijt en breet van snaetert, zult gy te recht met dien botterik gelijken, die by een Rozelaer gebracht zijnde, om de schoone en geurige bloemen te zien, meer vermaek schept in de steekeldoornen ontrent den wortel en elders te bekijken.

Zeker 't is onvermakelijk te hooren, als somtijts onweetende, doch verwaende liefhebbers, het beste deel in eenich stuk willende aenwijzen, iets zoo gemeens uit pikken, dat by den Meester schier als slapende, of ten minsten van zijn voornaemen arbeyt rustende, gemaekt is. Deeze dingen zijn by de ouden als overnaet of toegift tot het voornaemste werk geacht geweest, en wierden van hen *Parerga* genoemt; en zijn by groote Meesters gemeenlijk door de hand van jongers en aenkomelingen, of van de geene, die daer een handwerk van konden, gemaekt. En waerlijk de kunst wort by veelen als een handwerk gebruikt, die al haer leeven lang ontrent een zelve, of altijts dergelijk werk bezich zijn. Deeze hebben den Schilder ook niet uit telachen, die, op Cipresseboomen te schilderen afgerecht, toen hy van een Schipbreukigen mensch verzocht wiert het droevich Zee-ongeval voor hem uit te beelden, hem vraegde, of hy niet een Cipresseboom daer by geschildert begeerde? Noch ook den Mechelaer, die op *Sint Niklaes* beeldekens gewent, als hem een lievevrouw beelt wiert afgevordert, den aenbesteede overreede, dat hy liever een *Sint Niklaes* met dry kindekens in een tobbeke zoude doen maken.

Dat niemant my nu zuer aenzie, als of ik de verkiezers, en Schilders van bo-

bovengenoemde rariteyten verkleynde: ik spreek maer nae mijn gevoelen, en laete een ander by 't zijne. d' Oude Schilders dorften van *Pierreykus* wel een Schilder van kleyne beuzelingen maken, schoon hy heele winkels met kramery: Ezeltjes met gras en kruut geladen, en tien duizent diergelijke dingen meer zeer nettekens uitsfymelde, en daer veel gelt voor kreeg. *Andreas Mantegna* hielt staende dat de Schilderyen, die maer nae 't gemeene leven, en niet nae de schoonheynt der antijke beelden aerden, weynich om 't lijf hadden. *Michiel Agnolo Caravaggio*, daerentegen, hielt voor kinderwerk, en beuzelingen, al wat niet itip nae 't leven geschildert was, hoedanich, of van wie het ook ware. En *Buonorotti* maekte zelfs van al het schilderen met Olyverwe wyvenwerk. Die dit alles had willen ten argfte duiden, zouw niet veel uitgerecht hebben. En zoo meyn ik dat zy ook niet en zullen, die my zouden willen afbrengen van dat ik het schilderen van gemelde snorrepippen en snuyfsteren in de laegfte rang stel. Maer om dit eenichzins te zalven, zoo zeggen wy met *Plutarchus*, dat wy de Schilderye van een Haegdisse, van een aep, van een alderleelijktten *Thersites* tronie, jae 't alderafschuwelijktte en verachtste, als 't maer natuerlijk is, met lust en verwonderinge aenzien, en zeggen, hoewel men het leelijke en mismaeke niet schoon, noch het slechte heerlijk kan maeken, dat leelijk nochtans mooy wort, door zijne natuerlijkheynt, en ten aenzien van de naevolginge, de zelve lof verdient die men aen't uitgelezenste schuldich is te geven.

Ontschuldiging des
Auteurs,

En zalving

De tweede bende komt met duizenderley verzieringen te voorschijn, en speelt met Kabinetstukken van allerley aert. Sominige brengen Satyrs, Bosgoden, en Theffalische Harders in het lustigē Tempe, of voeren d' Arkadische *Tityr* en *Laura* ten bosch uit, streelen 't oog met een lustich gezicht, laten de wandelweegen deurschieten, of bouwen een weelich Paradijs, daer allerley aert van Dieren langs de heuvelen grazen in de Zonneschijn. Andere komen met nachten, en branden, vastenavonden, en mommerien hervor: of met bambootsferytjes, of kluchten van Jan hagel, of met Barbiers- en Schoenmakers winkels, en verdienen den naem van (a) *Rhyparographi*, zoo wel als d'oude *Pyreykus* voornoemt, alwaert maer met Goudzoekers, en Spookmakers. Nochtans houd ik al deeze verkiezingen hoog genoeg, om de braefste geesten te doen zweeten, eerze den trap van eere, daer deeze aerdicheden te vinden zijn, zullen bekloueren. Deeze woonen in de woefte Alpen, en doen het water van de bevrooze klippen stuiven; andere bouwen steeden en kasteelen, of dryven de wollige kudde in de groene valeyen, of de melkkoe met volle uyeren by boeregehuchten, en het bolle Melkmeysje langs den dijk. Andere mengen zee en lucht onderelkander, en voeren de Schepen ten Hemel, of geplet aen de klippen ten afgrond, of met kleine golven aen elkander datze vyer spuwen,

Tweede trap

(a) Schilders
van kleyne
beuzelingen.

en hebben lust in touw en takel; of voeren *Neptuin* in een Zeefchulp, met *Trytons* verzelt, over't gladde pekel. Andere weeten *Paleyzen*, en *Kerken*, en schoone gebouwen inwendich te vertoonen, vloeren te leggen, en welffels te spannen, en zijn de geduldichste onder alle.

Zeuxis schilderde gaerne een vremde of kluchtige verzieling.

Zeuxis Schilderde ongaren gemeene Historien, 't zy van oorlogen, of de daden der helden of goden, maer zocht altijs eenige geestige verzieling, 't zy in 't uitbeelden van eenige driften en hartstochten, als in zijn *Penelope* de kuische eerbaerheit, in zijn *Jupiter* de Majesteit, in zijn worstelaers den yver tot winnen, in zijn Slangeworgenden *Herkules* den schrik van *Alkmēna* en *Amfirion*, in zijn Agrigentische *Juno*, daer hy al de dochteren der Stadt om naekt zagh, de volkomenste schoonheit, in zijn *Helene* de Poëtische drift van *Homerus*, in zijn Centauren de wonderlijke vereenigingen van half mensch, half dier. En eyndelijk in zijn oude Bestemoer zijn wonderlijken aert, want hy lachte zich zelven te berste. *Lysippus* vermaekte zich met, onder d'ander Olympische statuen, ook een beelt te maeken ter gedachtenisse van *Polydamus Schotusseus* de grootste en sterkste kampvechter van zijnen tijdt. Maer ik zoude onder de Meesters van deezen tweeden trap, die ik alleen de eer van Kapiteynen en Hooftluiden in de konst te zijn meende toe te schrijven, dus doende ook wel Veltoverstems mengen, daer wy in 't volgende meenen van te spreekē.

Het is onmogelijk dat iemand een treffelijk en roemwaardich werk zoude maeken, zonder eerst daer toe een waardige stoffe verkooren te hebben. Hierom hielt *Aristoteles* by *Protogenes* geduerich aen met hem te vermaenen, de daeden des grooten *Alexanders* af te maelen, om de eeuwich duerende faeme van deezen Vorst met zijne Tafereelen te vereenigen. 't Welk by *Lysippus* ook is in 't werk gestelt, de zelve van zijn kintsheyt af beginnende. Als de groote *Pompejus* zijne schouplaets met beelden versierde, zoo verkoos hy geen andere, als van befaemde mannen, wel wetende darze door de Konstenaers met meerder yver waren uitgewrocht. Zoo zegt ook *Plinius* ergens, dat de Schilderyen niet alleen wegens de konst, maer ook wegens de gedachtenisse van doorluchtige perfoonen, welkers daeden zy verbeelden, te achten zijn.

Wy zullen nu onze leergierige en eerzuchtige Schilderjeugt op den derden en hoogsten trap geleyden. Den wijd beroenden *Nicias* hielt staende, zegt *Demetrius Phalereus*, dat een Schilder, die lof begeerde, zich een genoegsame stoffe behoorde voor te stellen, zonder dezelve daer na te beschrijven, en in kleyne stukjes, als bloemen, vogelen en ander beuzelwerk, te verbryzelen. Hy hielt het voorgeraden, dat een goed Meester zich tot het afmaelen van geheele land-en zeeflagen begaf.

Heerlijke verkiezingē prijsselijk, als zijnde den oppersten trap der konst.

In een waerachtich Konstenaer wort, na't gevoelen van *Dionysius Halikarnassus*

karnassus, een grootmoedige natuere vereyscht, of dat hy zich ten minsten met een stantvaltich voorneemen tot allerley hoogstaetelijke en wonderbaerlijke bedenkingen gewenne. En hier op zegt *Junius* zeer wel, dat men liever de weeldericheit des ongetemden geelts in een lustbaere en overvloedige vinding, zelfs tot vergrijpens toe, moet laten speelen, als dat men de wakkerhey des voortvarenden gemoeds in een al te bekleemde stoffe zoude laeten versterven: want daer is geen overeenkomst tusschen een verachte zaek en een grootmoedigen geest. En zeker hoe zoud'et *Chares Lyndus*, den Discipel van *Lysippus*, in den zing geschoten hebben, zoo heerlijken Zonnebeelt te ordineeren, als hy voor de Rhodianen, tot een wonder in de werelt gemaekt heeft? Dit groote Collossus was 70 ellen, of hondert zesentwintich voet hoog, en zeer maetschiklijk van proportie. Yder vinger zoo groot als een levendich mensch, en de duimen naeulijks te omvademen. Het was van koper gegoten, en, schoon van binnen hol, en met zware steenen gevult, zoo hadden'er negen hondert Kemelen genoeg aen te dragen, toen men 't Metael van dit verbroken beelt verkocht had, (schoon men yder Kameel gemeenlijk met achthondert ponden belast. Men had'er ook twalef jaren aen gearbeyt, en dryhondert talenten aen gelt aen verspilt, Het stont aen de haven op twee Zeehoofden zoodanich schrydende, dat de groote Scheepen tusschen zijn beenen konden invaeren, en uitloopen. Dergelyk een grootmoedicheyt maekte *Stasivates* zoo geacht by *Alexander de Grootte*, vermits men in al zijn vindingen een byzondere grootsheydt, stouticheyt en heerlijckheit bespeurde: waer door hy oock in gedachten kreeg en voorstelde, den berg Athos in Tracien tot de gedaente van een man te formeeren, en daer van het vermaerste en duerzaemste beelt, dat oyt in de werelt was, te maeken: het welke in zijn flinkerhand zoude houden een bewoonbaere stadt, bequaem voor tienduizent menschen, en met zijn Rechterhandt een groote Rivier in de zee doen uitsorten; en schoon dit werk achterbleef, zoo heeft *Stasivates* nochtans een eeuwige geheugenisse door zijn grootmoedige bedenkingen verdient en verkregen. Zommige dan worden ook zoo tot den hoogsten en voornaemsten trap in de Schilderkonst, die alles onder zich heeft, gepoort en gedreven, welke is het uitbeelden der gedenkwaardichste Historien: Onder deze is noch onderscheyt, eenige zijn ontrent prachtige en hoogstaetlijke bezich, en doen haer werk van goud en parlen en edele steenen blinken. Andere zoeken treurige en beklaeglijke, en bewegen het gemoed tot medelijden. Andere zwieren de Helden-daden der ouden, krijgen, en verdervende oorlogen in 't hooft. Andere vernoegen zich alleen met heeren en vrouwen gelijkenissen te schilderen, en vinden het zelve 't profijtelijsst van al.

Grootmoedicheyt vereert een konstenaer.

Komt
720000.
pont.

Circensche spelen.
T. Livius.
be-1.5.

Gy nu, die van zoo hoogen geest gedreven zijt, kunt zoo naeuw niet

bepaelt zijn: lust het u mogelijk Olympifche of Circenfche speelen te bert
re brengen, zoo lust het my iets daer af te melden, om uwen geest aen te
hitsen. Eer d'overdaed inbrak, om het Renperk met beesten uit verre
landen te vullen, besteede men, in op den wagen en op't bloote
paert te rennen, naeulijks een uer: maer de spelvoogden brachten
onder andere Schouwspelen somtijts zeffich of meer gewapende jon-
gelingen in. Dit geleet ten deele een krijgfbende, maer meer na
een troep schermers in't handelen der wapenen. Deze, na de gewoo-
ne loopen gedaen te hebben, voegden zich in't vierkant, en hielden
hun schilden, die aen malkander raekten, boven hun hoofd, staende de
voorste recht overeynd, de tweede een weinich lager, de derde en vierde
noch laeger, en voorts neergeknielt met een dak van schilden boven't hoofd,
dat, gelijk het dak van een huis, allengs neerging. Twee gewapende
Jongelingen namen, dit bestelt zijnde, een loop van ontrent vijftich tree-
den verre, en malkander uitgeefcht hebbende, sprongen op deze gevoeg-
de Schildendak te beschermen, en dan in't midden daer op tegen malkander te
kampen, als op't vaste lant. En op deze wijze van speelen leerde men na-
derhand in ernst steeden bestormen. *Virgiel* zal u, die hier snaek in hebt, met
stofs genoeg verzien, daer hy't jaergety van *Anchises* met land-en water spee-
len vereert.

*Enca 5.
boek.*

*Seneka van
de begeerte
tot Rijkdom
cap. 6.*

Indien gy lust hebt tot Bacchanalen, zoo hoor toe, hoemen die van
outs eenvoudich en vrolijk plach te vieren. Men droeg'er een beker Wijn,
en een Wijngaertrank, en een korfsje met drooge Vijgen, en eindelijk een
Fallus, dat is een nagebootste manlijkheit; en men leyden een Bok om.
Maer dat alles wiert naderhand door de goude en zilvere vaten, prachtige
kleederen, gerit van paerden en wagens, en mommeryen, verduistert en
verwaerloost. Ofschept gy vermaek in de kromme sprongen van de Satyrs
en Faunen, Vader Lybers gevolg? Vier den geest vry den toom, of be-
haegt u Sileen? *Virgiel* zal u met een staeltje dienen dat vol van geneugt
is. En't luid aldus:

*Bacchanalen.
Virgil. in
Silenus.*

*Twee jongers, Chromis en Mnasilus, op den dagh,
Silenus, daer hy vast in slaep gevallen lagh,
Zien leggen in een hol, met aderen gezwollen
Van klaren wijn, die hy, een dagh voorheene aen't hollen
Gepeepen had, gelijk hy doorgaens opgevult
En vol is; hy zyn hoofd lagh krans aen krans, gekrult
Van Wijngaert, en men zagh een groote wijnkan hangen
Aen haer gesleeten oor. De knaepen uit verlangen
(Dewyl de gryzaert hen zoo menichmael bedroogh
Met zyn beloften) treén naer hem, die nu zyn oogh*

Geloocken bad, en ronkte, en knevelden met banden
Van kranffen becht en vast zyn voeten, en zyn banden:

En Egle quam op slag de bange maets te baet:

Nymf Egle, d' allerschoonste en fierste van gelaet

Der Veltgodinnen. Toen de Godt nu quam 't ontwaeken

En d' oogen op sloeg, zoo bemaeldde ze zyn kaeken,

De kin en 't voorhoofd met een moerbay pacrs en root.

Hy loegh om dit bedrog, en sprak in dezen noot:

Mijn kinders, laetme los. Waerom my dus geknevelt?

Het is genoeg dat gy my, dus van 't nat benevelt,

Betrapt ziet. Eischt nu slechts wat lied gy booren wilt:

U zal ik met een lied, haer met wat anders milde

Te vrede stellen. Toen zoo bief hy aen te zingen

Dat al de sater-rey en 't wilschier op de springen.

Van *Andreas Mantegna* komen eenige aerdige bacchanalen in Print uit. Maer ik moet u, die vermaek in Schilderachtige en Poëtische Historien hebt, ook dit volgende uit *Apuleius* meede deelen. Hy zach, noch Ezel zijnde, het vonnis van *Paris*, als volgt, speelen. Den berg *Ida* was'er met groente besteecken, daer een zijpende bronne van boven af uitqueelde, eenige Geytjes schooren de kruiden. Een lustich jongeling was'er, als den Frygiaenschen Herder *Paris* toegemaekt, met een gebreyden lijfrok, een Barbarisch kleet om de schouder, en een gulden tulbant om 't hoofd, zich veinzende over 't vee te heerschen. Daer by was noch een naekt jongeling, behaeglijk om zijn schoon geel hair, dat met klaerblinkende goude doppen deurvlochten en opgetoit was: een luchtich manteltie bedekte zijn slinke schouder, en zijn staf en roede meldden hem voor *Merkuer* te speelen. Hy quam als springende aengeloopen, en gaf een appel, met klatergout vergult, met de rechterhand aen hem, die *Paris* scheen, en met wijzen knikken en handgebaer melde hem *Jupiters* gebod, en wederom keerende pakte hem voort weêr uit het gezicht. Daer op volgde een dochter, eerlijk van weezen, als *Juno*, een witte Koninginne kroon omdrukte haer 't hoofd, en haer hand was met een staf geladen. Daer drong noch een ander in, *Minerve* niet ongelijk, met een blinkenden helm op 't hoofd, zy verhief haren schilt, en zwikte de spies, even gelijk zy ten strijde gaet. Een derde verscheen'er noch, begaeft met uitmuntende lieflijkheit en Goddelijke verwe, beduidende *Venus*, recht in zulker gestalte, als toen zy noch maegt was: betoonende een allervolmaekste schoonheit, in een byna naekt lichaam. De verwen harer dunne kleederen waren tweederley, als wit, beteykenende het deel dat van den Hemel quam, en zeegroen dat van de Zee; zy wiert van maegden als Goddinnen yezelt. Maer *Juno* van twee jongelingen,

't Vonnis
van *Paris* seer
ichilderach-
tich ver-
toont.
lib. 10.

Juno.

Minerve.

Venus.

Juno en
haer gestoet.

Minerva en
haer gestoet.

Venus en
haer gestoet.

Venus krijgt
den Appel.

Kleine,

de hoofden met helmen bedekt, die met koperen punten, de starren gelijkende, beflagen waren, en voor *Kastor* en *Pollux* uitgingen. *Juno* trat, terwijl de dertele Pijp verscheide wijskens speelde, met een ongemeente statichheit voort, beloofde met een eerlijk toeknikken, indien zy den prijs kreeg, 't geheele rijk van Azie aan den Harder. De strijdbare *Minerve* wiert van twee Schiltknepen, Schrik en Vreeze, die op bloute zwaarden dansten, opgepast. Achter haer dreunde een Pijp, met oorlogs hor, hor, vermengende een scherp geklank onder een grof gebom, op de wijze van een Trompet, bequaem om dansluit te verwekken. Zy, met een ongerust hoofd, verschriklijke oogen, en quiks gelaet, wees met vrolijke bootsen aan *Paris*, dat, zoo hy haer de verwinninge der schoonheit gawe, hy in de strijden verwinner, en wijs en vermaert zoude worden. *Venus*, met groote gunst der schouplaets, bleef midden op 't toneel lieffelijk en zoet lachende staen, omringt van poezel ronde en melkwhite kleynjes, blijde kindertjes, diemen waerlijk liefdekens, en uit den Hemel gedaelde, of uit de zee opgevlogene *Kupiden*, zoude geloofd hebben te zijn: en even daer zoo wel te pas aengekomen; want met vlekkskens, pijltjes, en alles quamen zy met de zelve overeen. Hare jonkvrouwen met ontsteekte fakkelen, als ofze een bruiloft bedienden, blonken voor haer. Hier waren de bekoorende bevalligheden, de schoone ueren, die met tuiltjes en losse bloemen te stroijen hare Godinne vereerden, en een geestigen dans maekten. De schoonhairige *Venus*, Godinne der wellust, terwijl men Lydische liedekens onder veelgatige pijpen hoorde, die der toezinderen harten zoetelijk strookten en streelden, begon haer lieffelijk te beweegen, en lanksaem, met een vertoovenden tret, zachtelijk te gaen, door de golvende vlekkskens, en met het hoofd allengskens op het zoet geluit des spels wenkende, met hartroovende bootsen en bewegingen hare stappen te planten. Sontijts zijdelings lonkende, sontijts straf dreigende, sprong en danste maer alleen met haer oogen. Zy dus voor den rechter verschijnende, scheen aen hem door het buigen der armen te belooven, dat, indien zy voor d'andere Godinnen gestelt wiert, zy aen *Paris* ten huwelijk zoude geven een alderuitnemende schoonheit, ja eene haer zelve gelijk; en toen gaf den Frigiaenschen Harder, met gewilliger harten, als een Item van overwinninge, den gouden appel aen dit meiske. Of deezen kamerspeligen dans niet schilderachtich vertoont is, geef ik den liefhebbers te oordeelen. Maer laet ons tot opwekking der geesten de pracht der Romeinsche Triomfen eens bezichtigen. De minste van deze was *Ovatum* genoemd, en den Tryomfeerder droeg op zijn hoofd een krans van myrten, te voet gaende met pantoffelen, op het geluit van pijpen en schalmeijen, aldus trat hy binnen Rome, om een schaep, dat zy *Ovis* noemden, te offeren. En zoodanich een blijde inkomst hadden de

de geene, die haere vyanden eer met minlijkheit, als met macht overwonnen hadden.

Maer de groote Triomf was verschriklijker aen te zien, om de merkteykenen van den verderflijken oorlog.

En groote Triomf.

Toen *Markus Marcellus* der Gaulen Koning *Briomarus* overwonnen, en met zijn eygen handen verflaegen hadde, klom hy met deffelfs wapenen, die als een blixem gломmen, en met goudt en zilver, en schoone werken versiert waeren, op zijnen Triomfwaegen: hebbende dezelve, aen eenen hoogen Eykelboom ordentelijk gehecht, zelfs op zijne schouderen: rijdende zoo met deze eerteykenen (want hy was de derde en leste der Roomfche krijgsoverftens, die een vyandich veltheer zelfs gevelt hadde) de geheele staadt deur. Zijn heyrkracht volgde den wagen, zingende den Goden en haeren veltheer ter eeren allerley gezangen, tot dat hy dezen rijken roof in den Tempel van *Jupiter Feretrius* had opgeoffert.

Paulus Emilius triomfeerde dry dagen lang: in den eersten dach vertoonde hy, op tweehondert vijftich wagens, niets dan beelden, tafereelen, en Schilderyen. Op den tweeden dach 't gewonnen krijgstuich op wagens: en 't gelt wiert van dryduizent menschen gedragen, in zevenhondert vijftich vaten, vier mannen aen een vat. Den derden dach met schriklijk trompetten aengeheven vertoonde eerst hondert en twintich gladde ossen met vergulde hoornen en kranffen van bloemen gekroont, geleit van jongelingen, omgort met schoone gewerkte voorschooten, en nevens hen jonger knechten, die de offervaten droegen. Daernaech zach men 't goudt, en den Koninklijken roof, en een ongelooflijke pracht.

Ziet *Plut.*
P. Emilius
17.
Lukullus
Triomf.

In *Lucullus* inkomt was *Flamini* vechterk met de wapenen der vyanden, die groot van getal waeren, en het oorlogs getuich en geschut van *Mithridates*, rondsom behangen. Voorts vertoonden zich een deel geborduerde Ruiteren, heerlijk gewapent, tien zeyzenwagens, en daer op volgden seftich gevangen overften, vrienden der twee grootste Koningen van Azia. Daer nae quamen hondert entien galeijen met koper gespoorde voorstevens. En een beelt van *Mithridates* zes voeten hoog, geheel van goudt, en een kostlijken schilt, al bedekt met dierbaere gesteenten: twintich ronde bekens-vollaeden met zilverwerk, en twee-en-dartich met bekers en harnassen van louter goudt en gemunt goudt, wierden door eenige mannen naegedraegen. Hier op volgden acht muilpaerden, die goude bedden droegen, en zes-en-vijftich andere met zilver, in gegoten plaeten: 't welk beliep ter somme van tweehondert tzeventich duyzent kroonen; nevens andere omftandigheden te lang om hier te verhaelen.

In 't 1. Boek
6. cap. der
Lybysche
oorlogen-

Maer de triomfelijke inkomt van *Scipio* wort van *Appianus Alexandrinus* met veel schilderachtiger omzwaey vertelt: die *Hannibal* in Afrika verwonnen

nen

nen hebbende, aldus binnen Rome zijn intree deede:

Eerstelijk quamen eenige Soldaten met bloenhoeden gekroont, de wagens geleidende, die met den roof der vyanden waren geladen, daer een groote menichte Trompetters al spelende voorgingen. Daer nae wierden houtetorens gedraegen, gemaekt nae de forme der ingenome steeden, aerdich beschildert: met schrijftafels en beelden, die 't geen 'er gedaen was, te kennen gaven: nae deze wiert het goudt en silver, zoo in plaeten als in gemunt gelt, gedraegen: als ook de kroonen, die de gehoorzaeme steeden, bondgenooten, of heyrlegers, aen de krijgshelden, om hunne dapperheyt en verdiensten, vereert hadden. Hier op volgden witte offsen, en wel toegerufte Elefantten, en voorts de oorloogsgevangen Karthaginenzen en Numidische Princen: en eindelijk de Sergeanten, en dienaers van den Veldtheer, omhangen met purpere mantels; verzelfchapt met een menichte Trompetters en Speelluiden op allerley muzijkspel. Al te zamen met prachtige en opgeschorte tabbaerden, hebbende yder een goude kroon op zijn hooft: gaende al zingend en spelende op de Lydische wijze: en in 't midden van deze ging een schimper of spotter, gekleet met een langen tabbaert, tot der aerde toe, die met goude plaeten geboort en gelaeden was, naebootfende met een gekkelyk gebaer de gelten en manieren der overwonne volken, om de toezinders tot lachen te verwekken. Daer nae quam de Veldtheer, op een gulden wagen zeer rijk en kostelyk gewrocht, en van vier witte paerden voortgetrokken, omheint van een menichte, die niets dan parfumeersel, wierook, en andere welriekende droogen droegen. Hy zelfs droeg een kostelyke goude kroone op 't hooft, die vol gelaeden was met dierbaeren Edele gesteenten: met een purperen mantel omhangen, geschort nae de maniere der oude Romeinen, al bezaeit met goude starren. In zijn eene hand droeg hy een yvoren Scepter, en in d' andere een lauriertak, het teken van verwinninge. En met hem waren kleyne kinderkens en jonge dochters op den wagen, en eenige jongelingen van zijn maegschap geleydden de paerden by den toom. Achter den wagen volgden de geheimfchrijvers, Schiltknaepen, en andere dienaers, en eindelijk het gansche krijsheyr, in benden verdeelt, die altezamen bloenhoeden op hun hoofden en lauriertakken in hun handen droegen: nevens de geschenken, die hun om hunne kloekheyt gegeven waren, laekende en prijzende elkander, en zelfs de daden harer Kapiteynen, nae haer welgevallen, vry en zonder vieeze; en met dezen toestel trok *Scipio* nae 't Kapitool, daer hy zijn Triomf kleet afley. Maer dit zal van de Triomfen genoeg zijn, en alleen de Schilderjeugt aenmoedigen, om, door 't uitbeelden van zoo heerlijke en rijke vertooningen, nae den Triomf in de Schilderkonst te trachten.

Men vind ook andere plechtlijkheden, die heerlijke stoffe leveren.

Als de Romeynen een oorlog ter zee zouden aenvangen, zoo zuiverden en heylichden zy eerst hunne vloot, en dit ging aldus toe: zy stelden vooreerst eenige outaren op den zeeoever, dewelke zy dan, ten aenzien van al 't volk, met zeewater besprengden, en voorts daer op offerhanden deden. Daer naetraden de hooft Kapiteinen in kleyne Jachtscheepjes, varende rondom al de Scheepen, en dragende d' overblijffelen van 't geofferde in hunne handen, biddende de Goden, dat zy op deze offerhanden wilden keeren al het ongeluk, dat hunne schepen stond te overkomen, waer op zy dan deze overblijffelen in de zee wierpen, en verbranden het ander deel, wel bewierookt op d' outaren; ondertusschen storten al de geene, die hier tegenwoordich waren, hare gebeden tot de Goden, met aendacht en stilheit.

Voorts zoo zijn de Historyen zoo rijk voor die nae den hoogsten trap der konst doelen, dat de keur veel duizenderley is. Maer wat hoeftmen verlegen te zijn, daer ons het heylich boek des Bijbels zoo rijkelyk werk verschafft? Op deezen hoogstverheven trap dan der Schilderkonst zit *Clio*, d' eerste van haere zusteren, met duizent opgeslage boeken: zy zal u stofs genoeg verschaffen, en u voor de minste, wel uitgebeelt zijnde, met roem en glory vereeren. Want die dezen trap, die de hoogste is, waerdichlyk beklimt, is in de konst niet alleen een opperste Veltheer, maer zelfs een gebiedende Prins.

Zuivering
der Zeevloot-
ten.
Appianus
Alex.lib.II

V. Cartary.
Clio signifi-
ca Gloria,
come che per
la gloria si
induca prin-
cipalmente
l'huomo à
dar opera
alle Scintie.

VIERDE HOOFDDEEL.

Vervolg van de drie graeden in de Schilderkonst.

AL hoewel de liefhebbers, door het leezen van dit voorgaende Hoofddeel, genoegzaam verstaen zullen, dat de konststukken, hoe aerdig en natuerlijk uitgevoerd, van verschillende waerde zijn: En datmenze nae de rang, die zy in de eerste, tweede, of derde trap hebben, behoort te achten: zoo zal 't ons echter niet verdrieten deeze zaak noch eens van nieuws aen op te neemen; op dat de konstkeners de stukken, die hen voorkomen, nae waerde moogen schatten. De Philosophen, van de zielen handelende, zeggen datze of van drierley natueren zijn, of datmen 'er drierley graeden van werkingen af bespeurt: d' eerste noemen zy de groeiende, en deeze zoude de oorzaeke van wasdom in alle kruiden, planten, boomen, mijnstoffen, en dergelijke toenee-

De voor-
werpen in de
natuur zijn
in dryderley
graeden te
onderschey-
den.

mende, doch ongevoelijke dingen zijn. De tweede noemen zy de gevoelijke en beroerende, en deeze eygenen zy allerley slach van levendige dieren, visschen, voogelen en de menschen toe. De derde noemen zy de denkende, de Reedewikkende, of de Reedelijke, en met deeze zouden alle menschen begaeft zijn. Nu, dit in de natuer zoo zijnde, want in ernst van onzichtbaere dingen te handelen spaeren wy voor onze *Onzichtbaere Werelt*, zoo zien wy, dat deeze drierley soorten van levens, de dingen, die zy bezitten, of min of meerder verheerlijken. Wy zien de kruiden, bloemen, Edele gesteenten, en wat er meerder zonder beweegen groeyt, met groote verwondering aen; maer hoe veel wonderlijker is 't, het voogelte, dat door een gelijke kragt van de groeiende ziele zoo schoon met pluimen en veederen bekleet is, zich daer en boven te zien beweegen, en d'aerde verlaetende, door de dunne lucht heen te vliegen. Het oog van de geringste kat verdooft al 't geschitter van de diebaerite Diamant of Karbonkel; en met een woort gezegt, zoo is 't gedierte, dat zig beweegt en gevoelt, zoo veel heerlijker, en uitmuntender dan eenig ongevoelijk schepsel, als het leeven uitmuntender en lofwaardiger is, dan de doot. Geen minder verschil van waerdigheyt is 'er tusschen deeze simpel leevende en gevoelende werking in de dieren, en de Reedewikkende uitvoering van den mensch. Want die de Hiltoryen der dieren beschrijven zeggen, dat zy, yder nae haeren aert, dus of zoo, doen: dat is, zy volgen haer natuer; min noch meer als een uurwerk, dat geen andere drift heeft, dan die de veeder aen 't raederwerk ineededeelt. Maer wie zouw al de veranderlijke werkingen, die van de menschen, door 't zoo zeer verschillende reedewikken, bedreeven worden, kunnen optellen, of in zijn verstand begrijpen? Wat vangt de wil niet al aen? En wat voert de Fortuin niet al uit? En om hier ook met een woord af te komen, zoo zeg ik: dat de doeningen der menschen, die door 't Reedewikken en de wil bedreeven worden, zoo veel van de bedrijven der andere dieren, die alleen met de roerende en beweegende ziele begaeft zijn, verschillen, als 'er verschil is tusschen een Arend, die van een hoogen tooren, daer hy zich wat geruft heeft, daer heene vliegt, en een steenken, dat hy met zijn klauwen van booven afstoot: want schoon dit steenken langs de daeken steuitende, al eenige kromme sprongen maekt, het daelt en volgt zijn gezette strecken, terwijl den vogel, nae 't schijnt, de vier oorden des werelts tot zijn wil en open heeft. Maer waer toe, vraegt gy, dient deeze wijtweydenheit? Ik zal 't u zeggen. Als gy dan met my verstaet, dat 'er zoodanige graeden van waerdigheyt en Edelheyt in de voorwerpen der natuere zijn; en daer by, dat 'er zoo veel meerder kennis en konst tot het uitbeelden van een leevendig dier, als tot iet onberoerlijx vereyscht wort; dat de konst haer uiterste kracht van noo-

den heeft in de bedrijven der menschen, en dat de Schilderyen in waerde moeten gehouden worden nae de konst, die daer insteekt: Zoo zult gy met my ook zeer lichtelijk de Schilderyen kunnen schiften, en zeggen, dit stuk behoort tot de eerste, 't ander tot de tweede, en dat tot de derde trap. Gy zult ook gewaer worden, hoe ver dat zy in dien graed, daer zy in zijn, mal-kander overtreffen, en zelfs, hoe somtijts eenige van d'eerste trap, ande-re van de tweede en derde trap in waerde te booven gaen. Want in yder graed ofte trap is noch menigerley rang, daermen de konstige werken nae haere verdiensten in stellen moet. Echter staet dit vast, dat hoe overaerdig eenige bloemen, vruchten, of andere stillebens, gelijk wy 't noemen, geschildert zijn, deeze Schilderyen evenwel niet hooger, als in den eersten graed der kontwerken moogen gestelt worden; al waerenze zelfs van *de Heem*, *Pater Zegers*, jae *Zeuxis* en *Parrasius*, tot bedriegenstoe uitgevoerd. Tot den tweeden graed behooren alle kodderyen, bambootserytjes, Brouwers poetsen, hedendaegse speeltjes, molenaers kroegjes, *Ludius* landschap-pen, en *Pyreykus* Ezeltjes. Hoewel wy daerom niet toestaen, dat alle klad-deryen, door 't verbeelden van gemelde voorwerpen, tot deeze graeden behooren. Want wy verwerpen al wat onkonstig is, en keuren af, al wat geen rang onder goede dingen kan houden: Anders zoude den derden en hoogsten graed der konst wel den alderverachtsten zijn; want men ziet overal dozijn werk van doorluchtige Historyen. De Schilderyen dan, die tot den derden en hoogsten graed behooren, zijn die de edelste beweegin-gen en willen der Reedewikkende schepselen den menschen vertoonen. En dewijl dit onderwerpen zijn, die meer dan een dierlijke beweging in heb-ben, zoo zijn de konstenaers, die hier toe een rechte bequaemheyte hebben, alderdunst gezaeyt. Maer, zegt gy, men vind History Schilders genoeg, die de Kerken, de gansche Christenheyte door, wonderlijk opfieren, die de wanden en hooven der vorstelijke paleyzen vervullen, en het druk hebben met de schoonste jonkvrouwen in alle steeden te konterfeyten. Zeeker, zeg ik, deeze behooren noch niet alle tot den derden graed van de konst: ten zy datmen in haere werken de boovengemelde Reedewikkingen of men-schelijke zielen gewaer word; want een deel hoofden en lichaemen te verga-deren, een deel armen en beenen aen een te voegen, en zoo een slach van tweevoetige gediertens samen te brengen, bereykt naulijx den tweeden graed. Jae de konterfeyters, die al reedelijke gelijkenissen maeken, en oogen, neuzen, en monden al fraeitjes naevolgen, wil ik zelfs niet buiten, of booven den eersten graet stellen, ten zyze haere tronyen met de gemelde hoedanigheyte van de verstandelijke ziele overstorten. Wat wy hier vorders om kortheyt wille overslaen, zullen wy in de volgende Hoofddeelen te overvloediger vinden.

Zoo zijn ook de Schil-deryen.

V Y F D E H O O F T D E E L.

Van byvoegfels door Zinnebeelden en Poetifche uitvindingen.

Dat het een goede Schilderye wel voegt, iets leerzaems te beduiden.

Geleertheit verfiert de Schilders,

Als de Poëten.

Alhoewel de konft van Schilderen in haer zelve groot is, zegt *Plinius*, zoo behouden nochtans de diepzinnige vonden en heymelijke verftanden, die'er fomtijts in aen te merken zijn, haeren byzonderen lof: en zeker hier inne wort het diepzinnich verftand des meelters byzonder gekent: want fchoon ik de Schilders van hennetafters en gortentelders niet en verwerpe, zoo is't nochtans den Schilderyen een luifter, datze met den eerlijken naem van d'een of d'ander leerfame beduidenis bekleet zijn.

Maer dit zal den konftenaer zwaer vallen, ten zy dat hy, nevens zijn konft, ook de zeedevormende wijsheit verftaet: waer in hy hem nootzakelijk behoort te oefnen. En zoo zal het ook heerlijk zijn, en een konftich Schilder geweldich verfieren, in de kenniffen der geleertheden, in de Natuerkunde, Historien, Poëtifche verdichtfelen, Meetkunde, en andere ervaren te zijn. Want fchoon al deeze wetenfchappen niet machtich zijn een Schilder te maken, zoo zullenze hem nochtans met een heimelijke bevallijkheit overftorten, en zijnen geest met veel fchoone befpiegelingen verrijken. En of wel veel brave Schilders buiten de konft haer hoofd niet veel gebroken hebben, zoo heeft men doch in hare werken deze hare onwetenheit in een zekere verachtlijke geringheit van hare gedachten befeurt. Gelijk derhalve, na't zeggen van *Theophilaëtus*, de verluftingen der fpeelende dichteren vol van wijsheit fteeken, zoo behooren ook onze ftukken daer af niet geheel berooft te zijn. Want het geen hier in de Poëten geprezen wort, zal ook den Schilders tot lof gedijen.

Traege verftanden, zegt *Cicero*, vernoegen zich met leekende waterbeekjes, zonder nae de rechte fpringaders, die alles voortbrengen, eens om te zien. Een zinrijke en lofwaardige vinding in d'ordenantie, kan niet dan uit een geleert en doorlettert verftant voortfpruiten. Geenerley wetenfchappen behooren een Schilder vreemd te zijn: hy behoort de gansche oudtheyt te weeten, en 't oneyndich gatal der Poëtifche en Historyfche vertellingen op zijn duim te hebben. Hy behoort met den hoogen geest der treurfpeldichters vermaegfchapt te zijn, om alle bewegingen des menfchelijken gemoeds niet alleen te kennen, maer ook, als 't pas geeft, de zelve

zelve te kunnen uitdrukken; dewijl men noit eenich beelt behoort onderhanden te nemen, zonder daer in zekere beweeging of ten minsten eene innerlijke neyging te vertoonen. Daer en is ook geene der vrye konsten, die meerder 't behulp van een algemeene geleertheit, als wel de Schilderkonst, van nooden heeft. Zois *Eufranor*, nevens zijn schilderen en beeltsnijden, in alle andere konsten ervaren geweest. *Pamphilus Apelles* meester was ook over al t' huis, en voornaementlijk in de meet-en getalkonst: en hield ook staende datmen, zonder den dienst dezer konsten, geen volkomen Schilder kon zijn. *Michiel Agnolo* was in alle kennissen uitgeleert. *Rafaël* zoo ver, dat hy nae den Kardinaels hoedt dorst dingen. *Albert Durer* begreep alles wat in het menschelijk verstant begrepen kon worden. *Rubens* was der hooge Schoolen Meester, en nam gewichtige Ambassaetschappen op zijn hals. Ick zwijge van ontellijke andere, welkers werken vol geleertheit steeken, en ons over het diep verstant haerer konststukken, doen verfelt staen. Zoo dat de geheugenis des Meesters somtijts heerlijker wort, uit d'aenmerking van de vond, als van de konst.

Voorbeelt
der Ouden.

En wie en zouw ook zoodanigen meester niet met verwondering aenzien, die een Tafereel, als dat van *Cebes*, bedacht had? De geleertheit is by de oude Grieksche en Romeinsche Schilders deurgaens nagetracht, en zoo hebben ook haerē minste werken den naem van eenige zinnespreek, of die van eenich Godt of Held, waer meede zy iet diepzinnichs te kennengaven, gedragen. Onder al de geene, die my vreemd scheenen, dacht my den lanterfant van *Socrates*, dien hy *Ocnos* noemde, en als een zeel draejende, geschildert hadde, daer een Ezel aen 't eind stond en knaegde, welden onbekentsten, tot dat ik by *Seneka* nader bescheit van hem vond, als dat hy voor een van de helsche plagen plach geschildert te worden, en het verwaerloozen der voorhandene dingen en tegenwoordige goederen beteykende. Lichter zoudemen kunnen raeden de beteykening van het Zinnebeelt van *Giotto*. Want als Koning *Robbert* van Napels hem uit kortswijl belast had, dat hy hem zijn Koninkrijk zoude schilderen, zoo maekte *Giotto* eenen gezadelden Ezel, die aen een nieuwe Ezel-zadel, die voor hem lag, met behaegen scheen te rieken: op elke zadel lag een Koninklijke kroon en Scepter. De Koning hem vraegende, wat deeze Schilderye beduide? Zoo antwoorde hy, Dus zijn uwe onderdaenen, en dusdanig uw Rijk: want zy tragten geduerig nae een nieuwen Heer. En als 't gebeurde, dat het voornemen van maer een eenich half of geheel beeld te vertoonen, de zingeving quam te beletten, zoo wisten d'ouden nochtans, door 't toedoen van eenich weynich bywerk, de toezinders haer beeld te doen kennen. Nu wederom, schoon het uitbeelden van een eenige figuer, en dezelve tot volkomenheit te brengen, een rechtschappen meesterstuk is, zoo gebeurt het

Tafereel van
Cebes.

Ocnos.

nochtans wel, dat de gelegenheit en plaetse vereifcht, dat een eenzame Historie als door Zinnebeelden verrijkt wort.

Een eenzaam stuk op 't prijslykſt te verſieren,
Geſchiet op 't beſt, uit veelerley manieren,
Met bywerk dat bedeklyk iets verklaert:
Een Zinnebeelt uit beelden dient vergaert,
Of Dieren, die de tochten en de drijfren
Ontdekken, als bekende en leesbre ſchriften.

Zinnebeelden
veeler vol-
ken letteren,

't Filoſoofs

Tafereel
oor d'Epi-
vuren.

Stadt Gods.
lib. 5. cap. 20
Schriftuer-
lijke Zinne-
beelden.

ib. 13.
cap. 21.

d' Egyptenaers, Chinezen, Japonders en Mexikanen, hebben hare boeken met Zinnebeelden, in plaets van letteren, geſchreven; en deeze wijze van uitbeelden is met de Schilderkonſt ook tot ons gekomen.

De Stoifche Filoſofen, willende andere wijsgeeren beſchimpfen, die de deugden veel prezen, om datmen daer door de Welluſt verkreeg, ordineerden een zinrijk Tafereel. Hier in zat de Welluſt, als een tedre en gemakkelijke Koninginne, in een koninklijken ſtoel, omringt van de deugden, die haer als dienſtmaegden oppaſten, en haere geboden en wenkingen waernamen. De voorzichtigheyt ſtont'er, en zach vlijtich toe, dat haere meeſtreſſe nergens in geſtoort wiert. De gerechticheyt en weldadicheyt ſchenen'er reede en mild, om al de werelt te verplichten, en niemandt te beleedigen. De maticheyt als haere Hofmeeſtreſſe bediende haer van pas met ſpijze en drank, ſchijnende haer te willen vermaenen, datze zich van al zulke dingen, welke haer te zeer behaegden, en te wel ſmaecten, zoude ſpaenen) op dat haere lichamentlijke gezontheyt niet gekrenkt en wiert; en deze was verzelt met de tucht. De vroomicheyt was hier als een Heldinne bygevoegt, ſchijnende te willen te kennen geven, dat, ſchoon haer eenige lichaemelijke zwaericheyt of pijn te beurt viel, zy echter de welluſt haere Koninginne in 't harte zoude bewaeren, om, door 't herdenken van de vorige vermaeklijkheden, de ſcherpe angels van de tegenwoordige pijnen en quaelen te verzachten. En met deze uitbeelding meenden de Stoifche de Epicureen genoeg ten toon te ſtellen, en in haer gevoelen te ſmaeden. Maer den Oudtvader *Augustinus* meent, datmen ook zoo een Tafereel behoorde te ſchilderen, en de menſchelijke eere op den troon te zetten, hoewel niet als een tedere, maer echter wel als een ganſch opgeblazen en hovaerdige vrouwe, gediend van de deugden, die hy verfoeit, dat alleen om der eeren wille in achtung zijn. Wijders verhaelt denzelven Oudtvader, dat zommige met het geheel Paradijs, daer de eerſte menſchen in geſtelt waren, en hare vruchtdragende boomen, de deugden en zeden des levens willen beteykenen. By de vier Rivieren de vier hoofddeugden, voorzichtigheit, kloekheit, maeticheyt, en gerechticheyt. En by de boomen nutte onderwijzingen en leeringen. By de vruchten, deugden en goede zeden.

zeden. By den boom des levens de wijsheit. By den boom der wetenschap bevindinge des overgetreden bevels. Of anders zoo wort by het Paradijs verstaen de Kerke, ofte de Gemeinte. By de vier Rivieren de vier Evangelien; en by de vrucht dragende boomen, de Heyligen en haere werken. By den boom der wetenschap, de eygen macht des wils. En by den boom des levens, *Christus*. Zoo wort ook *Christus* door de Rotse, daer *Moses* het water uit dede vlieten, verbeelt, en door ontallijke andere figueren des ouden Testaments. Ook zoo worden by *Agar* en *Sara* en haere twee Zoonen, *Ismaël* en *Izaak*, de twee Testamenten verstaen.

Roffo willende een *Maryenbeelt* verrijken, voegden'er *Adam* en *Eva* by aen den Boom der zonden gebonden, met den Appel der overtredinge, die hen de maegt uit den mond neemt. En in de locht *Phebus* en *Diane*, te kennen gevende, dat zy met Zon en Maene bekleet was.

Rijk Marie-
beelt.

Maer *Vasarys* Gerechtigheit was niet min rijk, hebbende een Struis in den arm met de twalef Tafelen en Scepter, en daer boven op een Ojevaer. Zy had op't hooft een helm van yzer en goud, met drie pluimen, over eenkomende met de drierley verwen van haere kleederen: haer bovenlijf was naekt, en aen haeren riem waren de zeven boosheden met gulde ketenen gebonden; als't bedroch, d'onwetenheit, vreeze, verraet, logen, wreetheit, en achterklap. Zy kroonde met haer rechterhand de naekte waerheit, die haer de Tijd aenbracht, en haer met twee duiven te gemoet trat, met een krans van Eykenloof.

Gerechtig-
heit.

Apelles (als hy door den nijdigen Schilder *Antiphilus* by Koning *Ptolomeus* valschelijk beschuldicht was, van dat hy *Tyrus* had willen verraden, en van den Koning eerst gescholden, en voor een verrader was uitgemaakt, maer daer nae, als zijn onnoozelheit bekend wiert, met hondert Talenten, en *Antiphilus* tot zijnen slaef beschonken was) heeft zich zelven niet dan met het schilderen van een Zinnebeelt ter wrake kunnen vernoegen, waer in hy de valsche beschuldiging, nijd, laeglegging, bedroch, by licht geloove, en den rechter *Mydas* uitbeelde; gevolgt van de waerheit en boete. Maer *Guevarre* schildert zoo wel op het Toneel, als wy op't Tafereel, beelden de zeker Heer uit, met een verkeert boek in de hand, als een gemaakt Filosoof; met een uistteekende tong, als een onbeschaemt klappert; met een bespottelijke blicke Myter op't hooft, als een openbaer hoorendraeger; met barnnetels in de hand, als een leuy Minnaer; met een neerleggende vaene, als een blohartich kapitein; met een half af geschoren baert, als een wy verich mensch; en met een kleed on't hooft, als een veroordeelden dwaes.

Schimp-
Schilderyen.

Maer laet ons hier op eenige Zinnebeeldende Figueren beschrijven.

de Kuisheit.

Wilt gy de Kuisheit historisch uitbeelden? Soo stelt de Vestaelse Maegt *Tucia*, met een zeef of teems vol water, uit den Tyber geschept, die zy,

zonder dat'er een drop onder uit loopt, vertoont tot een gewis wonderteyken van haer ongekrenkte zuiverheit.

De nijdt.
Metam: 2.
ook Rosses
bezadigde
Roelant. 10.
Zang.
L. A. Seneka
van de
gramschap.

De Wijsgeeren en Poëten hebben veel Zinnebeelden natuerlijk uitgedrukt. Hoor hoe geestich *Ovidius Nazo* de Nijdt vertoont:

*Hier meê vloog Pallas op, terwijl de snoode nijdt
Haer met een duers gezicht vast nazach, vol van spijt
Om hare waerdicheit, en deugd, zy stond en morde,
Met preerven binnens mounts, dat zelf het gras verdorde.*

Seneka beschrijft de Gramschap leelijk van aenschijn, verschriklijk van gelaet, en van alle betaemlijkheit verlaten: zorgeloos, wangelstaltich van kleederen, met rijzende hairen, en zwellende aderen; met een kloppende borst, rookenden adem, en door d'uitbarstende stem met een dikken hals, schuddende handen, siddrende leeden, en een geheel trillend lichaem. Onzen voesterheer van de nederduitsche Dichtkunst, *P.C. Hoofst* laet het

't Geweldt.

Geweld in *Velzens* Treurspel zich zelven aldus afschilderen:

*In 't oorlogh tred ik staeg aen Mars zijn rechtier zy,
En nergens houdt hy 't lijf verzekert zonder my.
'k Heb niet vergeefs gedooft dat my de God der vonken
In 't ruwe stael van hoofst tot voeten heeft beklonken,
En nagelvast aen 't lijf dit knarsende gezeet
Met kraft gedwongen, dat van riem noch gespen weet;
Maer nademael ik, my 't ontwaepnen 't geenen tijen
Gezwooren heb by d' Heylicheên der razeryen,
Dus gae, dus stae, dus waek, dus slaep ik, nimmer uyt
Het barffe stael, en bruik het harnas als mijn huyl.
Dit zwaert is m' in de vuist gesmeet; naektarme Reuzen
Op aembeeld, zouden 't met geen logge mookers kneuzen.*

De Hel.

Homeer en *Vingiel* hebben de Poëtische Hel geestich geopent, en *Tasso* en *Arioste* beschrijven hare gedrechten schilderachtich genoeg. Andere hebben de Hemelsche deugden sierlijk afgemaelt. Maer van byna allerley bedenklijke Zinnebeelden, heeft *Cesar Ripa* wyltloopichst geschreven, tot byzonder vermaek en nut der Schilderjeugd, om den geest te verrijken, en den wech tot nieuwer vindingen te openen.

Het levenst
en lieflijkst
te verkiezen.

Nu zoo staet een yder toetezien, in't geen hy verkoren heeft, altijs het aerdichtste, en't geen beziens waerdichst is, uit te zoeken: Want in yder ding steekt eenige bevallijkheit. En deeze zal een kunsttoeffenaer lichtelijker uitvinden, wanneer hy weet, waer op hy te letten heeft: hoewel het gemeen oordeel, dat altijs naer het levenste en lieflijkste zal neygen, hem ook genoegzaam den wegh zal wijzen. En wy zullen, daer't te pas zal komen, in ons vervolg ook nog breeder aenwijzingen doen.

Maer

Maer het wort nu tijd, dat wy, om zoo veel dingen als in de Teyken- en Schilderkonst zijn aen te merken, in ordre te verhandelen, voor eerst eens gaen onderscheyden, wat'er in een geschiedenis al is waer te nemen.

Z E S T E H O O F T D E E L.

Wat men in het uitbeelden van eenige geschiedenis heeft waer te nemen? Waer uit niet alleen geleert zal worden, wat tot een Historie, of bekende daed word vereischt; maer zelfs ook meest al wat eenich byzonder deel der konste betreft.

DEn Schildergeest nu ontwaekt, en tot het begrip der Historyen bequaem, wort zwanger van rijke gedachten, en bereyt zich vast, om uit eygene vindingen eenige voorvallen, of opgegevene Historyen, haren eisch te geeven. Maer ik wil, eer hy uitspat, hem noch met deze drie bekenkingen intoomen, en aen mijne wetten binden. Eerstelijk zoo moeten zich vast aen de waerheyt, of waerschijnlijkheyt houden, en niets anders uitbeelden, als dat is, of ten minsten' zijn kan. Om dat, gelijk *Junius* spelt, de konstige werken den aenschouwers zoo wel tot onderwijs, als tot vermaek behoorden te dienen; en, gelijk *Lucianus* zegt, dat het voordeel alleen uit de waerheyt plach t' ontstaan.

In het uytbeelden van eenige daed moet de waerheit vast staen.

Maer gy zult mooglijk met *Pilatus* vragen, wat de waerheyt is? En te meer, dewijl de Schilderkonst toelaet allerley vermitselen en fabulen op 't Tafereel te vertoonen. Ik antwoorde, dat een Schilder best zal doen, zich aen de meest aengenome gevoelens der Historyschrijvers en Poëten te houden. Als by voorbeelt: Dat men de Slang, die *Eva* verleyde, geen maegdenhoofd geve, gelijk haer *Beda* heeft toegeschreven; want dit zou een monster zijn, meer *Ovidius*, die *Cadmus* en *Harmonia* in Serpente de veranderen, passende, dan de Heylige Schriftuer.

Voorbeelden

Gy zult ook de Joden en Oostersche volken op geen stoelen of banken aen Tafel zetten, maer op beddingen bequaem om op te leggen. Zoo was het Tafelbedde van *Hester*, toen *Haman* zich voor haer verootmoedigde, en daer op vallende, om vergiffenis badt, daer hem *Artaxerxes* ook over beschrobde, als hy verstoort uit den Hof quam.

Josephus
lib. Ant. 11.
cap. 6.

Zoo lagen ook de Romeynen aen, op haer slinker elleboog, d'eerste met de rug tegen een peuluwe, en vervolgens nae malkander; want de

- tweede lach met zijn rug zoo tegens den eersten aen, dat hy met zijn hoofd zijn boezen bereykte, en de derde lach wederom zoo tegen den tweeden. En aldus mach men verstaen, dat een der Discipulen in den schoot *Jesu* zat, en op zijn borst viel, toen hy, op 't wenken van *Petrus*, die mogelijk de derde op 't zelve disbedde was, aen onzen Zalichmaker vraegde, wie de gene was, die hy wist dat hem zoude verraden? Van zoodanige beddingen
- Cap. 23. 41. schijnt ook de Propheet *Hesekiel* te spreken, als hy zegt: Ende gy zattet op eenen heerlijken bedde, voor welke stont eenen disch bereydet. &c.
- Luc 7. 38. En op deeze wijze heeft *Maria Magdalena*, staende achter *Jesus* voeten, als hy by den Phariseus at, dezelve met haere traenen kunnen nat maeken, en met heuren haire droogen, kussen en zalven. 't Welk anders, zittende niet zeer fatsoenlijk geschieden kon.

Met bescheidenheit
Instit. lib. 1.
 cap. 11.

Ten tweeden zoo moetmen bescheidenheit en voorzichtigheyt gebruiken, zoo ten aenzien van 't geene gy uitbeelt, als ten opzicht van de plaetsen, daer uw werk zal gestelt worden. *Kalvijn* zegt, dat de Martelaeren niet betaemelijk van weezen geschildert worden: En datmen in de Bordcelen en Hoerhuizen schaemtelyker en matiglyker versierde vrouwen, dan maegdebeelden in de Kerken vint. Daerom laetse toch, vervolgt hy, haere beelden een weynig schaemtelyker maeken.

Ex Horatio

Gy en moet in geen Schilderye brengen 't geene niet behoorlijk is gezien te worden; en veele zaken zult gy voor den oogen verbergen, die d'omstandigheden genoeg zullen te kennen geeven. *Medea* vermoorde haere kinders voor den volke niet; noch de schendige *Atreus* kookte het menschelijk ingewand niet in 't openbaer: nochte *Progne* werde in vogel, *Kadmus* in eene slang verandert. Alwatge my zoo vertoont, dat haet ik, en ben schuw dat te zien. Hy die wel eer de moedermoort van *Orestes* schilderde, vertoonde een billike en rechtvaerdige Schildery, want hy maekte *Oresten* en *Pilades* bezich met wraek te nemen over den overspeligen *Egist*: en liet *Klitemnestra*, als alreede afgemaekt, maer alleen als met een zwenk zien. Het geene ontfichtlyk is, behoort men te verbergen, de bescheydenheit laet niet toe, de zonden ten voorbeeld te stellen: want den voorgang der ouden stelt den koers aen de jeugt. Een jongeling, zeytmen, wiert door 't zien van de Schilderyen, daer *Ganimedes* ontschaekt wiert, van d' onbeschaemde *Nais*, die *Hylas* troetelde, van *Apollo* en *Hyacint*, zoo ontroert, dat hy uitberste: Ten is geen dooling de Goden te volgen. En *Cherea* by *Terentius*, op 't zien van een Tafereel van *Jupiter* en *Danaë*, troost zich aldus: Wat Godt is dit? 't Is hy, die den hoogen Tempel des Hemels door den donder beweegt, en hoe zoudik mensje dat niet nadoen? d' Aeloude Romeinen, zegt *Seneka*, hielden uit de plechtlykheden hunner offerhanden, daer de vrouwen meede omgingen, alle mansperfoonen: ja hielden ook de Schilderyen aller man-

Epist. 97.

mannelijke dieren bedekt. Zoodanich een Romein vondmen noch ten tijden van *Michel Agnolo*, welke dreef, dat hy de schaemte in 't groote Oordeel had te kort gedaen, en dat zoo veel onbedekte naekten de gewyde Kapel, daerze stonden, onteerden: maer hy verworf niet anders, als dat hy (schaemteloos in de Hel wiert geschildert. Kerken en openbare plaetsen moeten met nutter Schilderyen voorzien. Die van *Alabanda* wierden van *Licinius* berispt, dat de Staturen, die in haere speelplaetsen stonden, Orateurscheenen te zijn: en dat daerentegen, die op 'de gemeene mart stonden, als met de werpschijven speelden, kaersten, of liepen. Hoe veel te meer behoort de bescheydenheyt een doorluchtich Schilder 't onstichtlijke te doen vermijden, en 't stichtlijke te betrachten?

Ten derden zoo past u 't gemoed te verheffen, en den geest met een doorluchtige hoogstaetlijkheit aen te doen. Schilder my geen *Saul*, die, terwijl hy zijn voeten bedekt, een lap uit zijn kleet verliest; of iets dat te laag is. *Piereykus*, schoon in 't begin van een hoogen geest gedreeven, verviel tot beuzelmart, en schilderde Barbiers- en Schoenmakers winkeltjes. Maerby *Sint Krüspijn* dat is noch vrywat groots, in ons eeuw. *Bamboots* hoopte tot *Weenen* by Keyzer *Ferdinand* den *derden* zijn Fortuin te vinden, en liet een proeffluk van zijn hand door *Luix* aen zijn Majesteit vertoonen: Maer den Keyzer, alleen verstaen hebbende, dat 'et bedelary Schildery was, wild 'et naulijx aenzien, en liet den armen *Bamboots*, of de *Laer*, in zijn armoë steeken. Een verheven geest deelt zijne vindingen een deftigen nadruk toe, welke zijne werken als een onverderflijk zout altijts als versch bewaert: Hy kan zich met geen slechte en gemeene gedachten bezich houden, die niet alleen deeze, maer ook de toekomstige Eeuwen tot verwondering wil strekken. Maer tot opwekking van deeze defticheyt zijn geene betere middelen, dan de verkeeringen met wijze en wakkere mannen, en het leezen van hoogstatelijke boeken, welke ook zelf de slaefachtige gemoeden machtich zijn te doen opsteygeren.

Ik stelde wel eer in onze Schilderschool aen *Furnerius*, die namaels in zijn lantschappen zeer aerdich was, deeze vraeg voor: Waer uit datmen zoude weeten en kennen, of een Historie wel was uitgebeelt? Hy antwoorde: Uit kennis van de geschiedenis. Dit antwoord is kort en goet, maer onbequaem om tot een rechtsnoer te dienen. Want hier staet wederom te vragen: Wat de kennis eener geschiedenis in zich begrijpt? Hier op antwoorde ik: Datmen voornamentlijk op drie dingen te letten heeft, waer van het eerste is, de personaedjen, die ontrent de geschiedenis bezich zijn, te kennen; want daer is groot verschil in *Sokrates*, *Seneka*, en *Kato*, die met onontroerde gemoeden de dood te gemoet gingen; tegens *Adonias*, of *Nero*, die haer ongaerne ontvingen.

En deftig-
heyt.

Drie dingen
in een ge-
schiedenis
waerte ne-
men.

Ten

Ten tweeden moetmen de daed der Historie wel deurgonden, en aen wie het doen of lijden meest belangt: want de moeders, in *Salomons* eerste rechtsgewijs, wierden niet op eenerley wijze door zijn uitspraak getroffen, en den uit voerder van 't vonnis most meer dreigen, dan toeslaen. Ten denden moetmen op tijd, plaets, en omstandicheyt acht geven; want *Judith* versloeg *Holofernes* by nacht, en niet by daeg, gelijk ik 't wel geschildert gezien heb. Ook ons eerste ouders wierden in geen koude Woestijn, maer in het vermakelijk Paradijs van de slange misleyt. Wy zullen van andere omstandigheden op zijn plaets spreken, en hier eerst met de perfoonen voortveeren.

Z E V E N D E H O O F T D E E L.

*Van de Persoonele kennis; of d' eerste waerneming
in de daedt van een geschiedenis.*

Landaert.

N de Perfoonen, die gy moet uitbeelden, is ten eersten waer te nemen hunnen landaert: dat is, van welk gewest, der werelt zy zullen schijnen te zijn: want boven het groot onderscheyt tusschen Mooren en blanken, tusschen Azianen en Amerikanen, zoo heeft men noch iets byzonders in yder volk, gelijk by de Poëten op veel plaetsen aerdich word uitgebeeld, wanneerze verscheyde volken ten oorlog voeren: Als tot een staeltje, 't volgende vers uit *Tasso's* verloft Jeruzalem, daer hy de bende van Hollanders onder 't bevel van *Robbert* aldus beschrijft:

I. Zang.
Oude Hol-
landers.

*Na deeze volgde een troep van brave Batavieren,
Wiens overblanke verw en schoonheit van gestalt
Haer wapenhandeling te wonder kon versieren:
Geboren daer de Maes en Rijn in't pekel valt.*

Duitschen.

Van de Duitschen zegt *Tacitus*, dat het oneyndelijk getal dezer natie alle eenerley gestalte van lichaem hadden, te weten, groot en geweldig, met een wreet gezicht, Hemelblauwe oogen, en met geel en blinkend hair. Maer *Versiegan* geeft zijn Angel Saxons een bevallijker aenzien.

Doch om met een sprong hier af te raken, zoo zal dit vaersje genoeg zijn:

*Gy moet in aert en drift de volken ook doen scheelen:
De Pers is dartel, en d' Araber neygt tot steelen,
d' Afriker is ontrouw, de Spanjaert bars en wreet,
Den loozen Italjaen met kunst te veynzen weet,
Den Duitseh, hoe koel van aert, kan haeten en beminnen,
En ser zyn vyand, als zyn eygen tocht verwinnen;*

De

De Fransman, licht van geest, ontziet noch kling noch spits,
 Is trots en nedrich, en van beyts beleeft en bits;
 Maer den verwaenden Brit, hoe dom en onervaren,
 Houd alle volken, van wat Landaert, voor Barbaeren.

Erato zal ons yder landaert voorts kenlijker onderscheyden, wannecerze van klederen en wapenen handelt. Maer of men ons een Schildery vertoonde, daer een ruttich jongeling een krijgsheyr van louter bedaegde luiden geboot, waer zoumenze t'huis brengen? Ik zouw zeggen dat het *Alexander* ^{'t Macedonisch Heyr.} de Groote met zijne Macedoniers was: Want toen hy eerst over den Helle-spont in Azia trok, was hy niet veel boven de twintich jaeren oudt, en alle zijne Vaendrichs bereykten de festich: zijn twee-en-dartich duizent voetknechten en vijftalf duizent Ruiters waeren al ervaeren Soldaten, en de voorste zijner troepen scheenen oudsten of Raeden van een welgestelde Gemeente, bequaem genoeg tot vechten, maer niet om te vluchten.

Verder moet gy, die de daeden der Poëtische Gooden, der oude Helden, der deurluchtige mannen, of der waerachtige Heyligen voor hebt, der Perfoonen byzonderheden weeten, en van wat gedaente, aerd en natuere zy geweest zijn, en in wat staet en ouderdom gy haer verbeelden moet. Maer om in dergelijke uitbeeldingen zeker te gaen, wort een geleerdelijke Perfooneele kennis vereyscht. Gy zult Keyzers, Koningen, Vorsten, Veldoversten, Ridders, Raeden, Ruiters, Soldaeten, ^{Perfooneele kennis,} Dienaers en Slaeven nae haeren staet uitbeelden, en Pauzen, Hoogepriesters, ^{in Staeten.} Kardinaelen, Bisschoppen, Prelaeten, Priesters, Wichelaers, Vestalen, Nonnen, en Kraelen, aen haer gebaer en gelaet doen kennen. Maer om de geesten t'ontwaeken, zoo lust het ons hier een deel afbeeltsels voor den dag te haelen, wy zullen dan van de Heydensche Goden, als de duisterste oudtheyt beginnen. Nergens zag ik oit zoo onbefuisden konstenaer, zegt *Elianus*, die de Muzen, *Jupiters* dochters, vreemde en vervalschte gedaentens gaf: of haer, die d'ongemoede en zachte ruste beminnen, in't Harnas stelde. Maer by onzen tijdt zietmen somtijts zoo naeuw niet, derhalven is't van nooden, dat men d'overleveringen van d'oudtheyt naezie.

De Goon op aerd gedreeven,
 Entreen niet, maer zy zweeven.

De Goden.

Zegt *Homerus*, die de Goden dikwijls in zichtbaere gedaentens hervor brengt. *Virgiel* en *Ovidius* leeren ons haer ook kennen, maer beknopter haer uitleggers. *Cesar Malfatty* van Padua heeft'er tot hondert toe afgebeelt; maer ik zal u in't kort zeggen, hoemenze plag te schilderen. d'Oudste Grieken pleegen ze niet te onderscheyden, noch in gedaentens, noch naemen; maer zy noemdenze met een gemeenen naem *Theos*. Doch nader-

hand zijnze in gedaentens, en naemen, en in verscheyde natueren verandert.

Saturnus. Want *Saturnus* wiert kaelhoofdig, en met een zeyzen in de hand geschildert, en als of hy aen een bewonden steen knaede, omringt van vier kindertjes.

Jupiter. *Jupiter* beeltmen halfnaekt uit, met een dikken baert, en een gekroont hairlokkich hoofd, hebbende den blixem en den Arent. *Phidias* had, na 't oordeel van *Emilius Paulus*, 't welk by alle kunstkenders aengenomen wiert, zijnen *Jupiter* van yvoir gemaakt, even gelijk hem *Homeer* in zijn gezang uitbeelde, 't welk aldus luid. *Jupiter* dede teyken met zijn zwarte winkbraeuwen, en het Godlijk hair verltroide zich om zijn eeuwich Koninklijk hoofd, 't welk hy schuddende, waggelde den ganschen Hemel.

Neptuin. Maer *Euforanor* kon die Majesteit in zijnen *Jupijn* niet te weeg brengen, om dat hy *Neptuin* reets te heerlijk gestelt hadde. *Jupiter* *Hammon* is by de ouden met horens geschildert, ook met een kroon. *Neptuin* word ook een kroon op 't hoofd, en den drytant in de hand gegeven, als hy met *Amsirue* zijn gemaeline schier naekt in een schulp van Zeepaerden getrokkē over de diepte heen glijt. De *Philistynsche Dagon* moetmen half mensch half vis, of als een Tryton schilderen. *Plutoos* kroon moet zwart geamaljeert zijn, hy voert den onderaertschē Scepter, of anders een tweetandige vork in de vuist. Men voegt hem zijn geroofde huisvrouwe *Proserpina* by, met den dryhoofdigen helhont *Cerberus*. Of men stelt hem op eenen wagen van paerden voortgetrokken.

Pluto. Egli è di colore fosco, & ha in capo una corona di negro hebeno tinta della schurezza della ombrosa notte.
Janus.

Janus wort met twee aengezichten uitgebeelt, 't een jong, en 't ander oud, met staf en sleutel; en een ronde slang by hem, die den staert in de mond heeft.

Febus of *Apollo* maektmen met schoon geel hair. *Nazo* in 't wedspel tusschen hem en *Pan* zegt aldus: *Apollo* met lauren gekroont stond op. Een Purperen kleet, met goude franjen gezoomt, dat hem achter nascepte, aenhebbende. Hy hielt zijn Harp, met yvoir en kostlijke steenen versiert, in de slinker, en zijn boogjen in de rechterhand, en begon zeer lieflijk te speelen. De paerden, die voor zijn wagen liepen, waren *Pirois*, *Eous*, *Ethon* en *Phlegon*: 't Eene root, 't ander blinkende, en het derde als gloejende van verwe zijnde, maer het vierde was geel en zwart-schimmel van koleur. Of anders *Pirois* wit met roode vlekken, *Eous* uitten geelen, *Ethon* al root, en *Phlegon* kastanjebruin. Hy wiert by de *Cheronezen* onder de eeuwige goden gerekent; onaengezien de *Beociers* zijn geboorteplaats aanwezen.

Mars.

Mars den Oorlogsgodt schildertmen al in 't harnas, met schild, zwaert en piek, en een bloedigen mantel. Men spant voor zijnen wagen twee bloetgierige wolven, of men laetze van *Vrees* en *Schrik*, twee hollende

de paerden, voortrukken. En men laet de faem voor uit vliegen.

Mercurius wort zonder baert, en als een schoon jongeling uitgebeelt: geheel naekt, behalven dat hem een kleinen mantel van de schouderen afhangt. Men stelt hem eenen helm met vleugelen op 't hooft, als ook wienken aen de hielen. Zijnen staf wort met slangen omvlochten, en voor zienen wagen spantinen twee ojevaers, of haenen. Maer van outs is *Mercurer* by d' Atheners vry wat op zijn *Priapus* uitgebeelt.

Den manken smit *Mulciber* of *Vulkaen*, laetmen in 't gemeen half naekt, en in zijn smis de wapenen der goden of helden sineeden, geholpen van grove Reuzen of *Ciklops*.

Vader *Liber*, *Bacchus* of *Dionys* wort met veil of wijnrank bekrant, en men laet twee kleine horentjes uit zijn voorhoofd spruiten: Men geeft hem somtijts brooskens aen de beenen, en men verziethem ook wel met een knodze en Leeuwenhuit, waer over hem *Herkules* by *Aristophanes* uitlacht, zeggende:

*In 't zien van Bacchus barst ik schier van lachen uit,
Als hy daer heene treet met broosjes aen de beenen:
Daer hy de knodze voert, en rosse Leeuwenhuidt,
Op 't sierelyke kleet. Ey zeg, waer wil dit heenen?
Hoe past dit teer gestel van Broosjes, al te spots,
By 't heerlijk Leeuwerel, en by den Helden knods?*

Maer meest geeft men hem Luipaerts-of Lux vellen tot zijn kleeedy. Men beelt hem gemeinelijk jong, vet, en welgedaen uit, en somtijts wel out en grijnich, want hy wort ook den gebaerden *Dionysius* genoemd. Zijn gezellen zijn *Syleen*, de *Satyr*s, *Faunen*, en derazende bacchanten, verzien van symbalen, ruispijpen, en met veil omvlochte lanssen. Zijn rypaert is den Ezel, de Tijgers trekken zijn kales; en zijn vogel is de snappige *Exter*.

Kupido en *Anteros*, want mentelt'er tot dry toe, worden als gevleugelde kinderen en met pijl en boog by haer moeder *Venus* gestelt. De Ridder *Westerbaen* schildert hem aldus uit

*Men zach zyn kullebol, men zach zyn bolle wangen,
Men zach om zynen hals de zwangre pylbus hangen,
En 't bleek aen taeye boog, en aen het pluim gewas,
Dat uit zyn schouders sproot, wat vogel dat het was.*

Den geytvoetigen huppelaer *Pan* verschilt van d' andere *Satyr*s niet: men geeft hem de Ruispijp, en een stok aen 't eynde haeks wyze gebogen. Met een Losse-Luipaerts-of Tijgers vel om zijn lenden. Maer *Maro* geeft hem een sneewitte vacht, als toen hy de Maen vryde. Wat van *Herkules* en alle d' andere verdere half goden te zeggen valt, is by *Vincenzo Cartary* breed genoeg te lezen. Laet ons nu ook de voornaemste godinnen onderkeanen.

Berecintie
Moeder der
goden, anders
Ops, Cibeie,
Rhea, Vesta,
en Tellus of
Ceres.
Ziet van
haer *S. Augu-
stijn in de
Stads Gods.
2. boek. c. 4.
item 7. boek.
cap. 24.*
Juno.

100

C L I O.

Berecintie stelt *Virgiel*, het hoofd met torens gekroont, en op haren wagen door de *Frigiaensche* steeden omvarende, moedich op de goden haer zoonen, en hondert neven, die altesamen in den Hemel en boven de Starren wonen. Haren wagen wiert van Leeuwen voortgetrokken. Anders is zy *Vesta* de godinne des vuurs: Men geeft haer een gebloemden rok of mantel aen, men gaf haer ook een vaste zitstoel, beduidende de vasticheit, en een Trommel, beduidende de rondicheit van d' aerde, en tot staffiers een deel gewapende *Koribanten*, anders *Candiotten*, en haere *Priesters* waren razende gelubden.

Juno Koninginne der goden, zult gy met kroon en scepter vereeren, haer kleet moet van schoon root purper zijn, en haer Azueren mantel zult gy met Paerlen en gesteenten bordueren. Haer gelaet moet trots en belg-zuchtich gestelt zijn, en twee Paeuwen zullen haren wagen trekken.

Venus.

Zoogy *Venus* kleeden wilt, omhang haer met dunne zijde, van de *Gratien* geweven, daer men 't naekt schier deur ziet, 't zy dan met vrolijk Groen, Hemelblauw, of schoon Geel; haren gordel *Cestus* moet konstich gewrocht zijn. Maer *Clio* heeft ons *Juno* en *Venus* in 't oordeel van *Paris* reets afgebeelt,

Pallas.

en van gelijken *Minerve*, die *Homerus* een verscheyde verwich sijn Lywaeten kleet aendoet. Anders wilmen dat de Hemelverwige *Pallas* haer kleederen drierley zullen zijn, als Wit, Blauw, en Purper. Haer gulden helm moet met olijf omkranst zijn: en den Uyl is haren vogel. De Poëten geven haer

Ceres.

Katten- of Leeuwenogen, in d'eene hand een Lans, en aen d' ander een Kristallen Schilt.

Diane.

*Gratie tre,
la prima
delle quali è
Eugrosina
sopra l'alle-
grezza, &
giocondita
ja il benefi-
cio. Aglaja
sopra la
maestà, &
venustà, ri-
ceve il bene-
ficio.
Talia sopra
la piacevo-
lezza rende
il beneficio.*

Bellone schildertmen ook in 't harnas, maer verwoeder, en met vuur en stael dreigende.

Ceres stelt men op een wagen van Draken voortgetrokken, of met een fakkelt in 't zoeken van haer dochter.

Diane de Jachtgodin geefmen een zilveren booge, een geladen pijlkoeker, en een luchtich kleet. Aen *Hebe* en *Proserpine* bloemen; hoewel die eygentlijk aen *Flora* behooren; aen *Pomona* vruchten; aen *Iris* den regenboog; en aen onze Muzen yder haer merkteyken. Gelijk wy ter behoorlijker plaets aenwijzen. Zelf de drie *Gratien* zijn te onderscheiden; want men kent de heerlijke *Aglaja* uit de vreesfame *Thalia*, en deze weer uit de vrolijke *Eugrosina*.

*Talia sopra
la piacevolez-
za rende
il beneficio.*
Izis.
Anubis.
Meermin-
nen.

Izis, wiert vergezelschapt met den Os *Apis* of *Serapis*, en *Hepocrates*, die den vinger op den mond leyt. Of met *Anubis*, den Hondskop, schrijdende over een Krokodil, met een Hemelkloot, en daer op twee Starren in de handt, en by hem een Waterkruik.

De Meerminnen *Melpomenes* dochters zult gy met geen visstaerten, maer half mensch en half vogel schilderen. De dochters van 't Noodtlot, d' on-
ver-

verzetbare *Parques* of schikgodinnen zijn drie, de eerste is *Klotho*, die de doozen met spullen bewaert, en het werk aenhecht, zy is de jongste en beteykent den voorleden tijd. Hoewel andere haer over den tegenwoordigen stellen. Zy zit ter rechterhandt, en nevens haer *Lachesis*, die het druk met spinnen heeft, en den deurgaensen tijd, of den toekomenden, beteykent: daer andere ook *Atropos* voor stellen. *Seneka* (a) geeft haer een Lauwerkran om haer behaeglijke vlechten, en voegt'er *Apolby*, die met zang en snare-spel haer werk begunsticht. *Atropos*, die de nootshikdraden afsnijt, zit ter slinkerhand, en heerst over den tegenwoordigen tijd. Zy wort nochtans als d'outste uitgebeelt, om dat zy 't eynde aen alle dingen geeft. Haere kleederen moeten wit zijn, en haere hoofden bekransd met witte narcissen. Anders wordu zy ook gekroont uitgebeelt, en somtijts met vleugelen, maer meest nae 't werk, daer zy mede bezich zijn. Haer ampt is, kancelliersters in der Poëten Hemel, daer zy de tafelen der wereltsche zaken op Koper, en Yzer, en Stoffen, zoolhart als Diamant geschreven, bewaeren.

De wraekgodinne *Nemesis*, of *Rhamnusia*, wiert met vleugelen geschildert, hebbende in de rechterhand een estenstaf of tak, en in de slinker een kruike met moorjaenen bebeelt. Zy droeg een kroone van harten, en beeldkens van verwinning, zy reed op een vluchtich hart, of wiert ook wel zittende op de Maene, daer zy al de zonden der menschen, als in een spiegel, zien kon, afgebeelt. Haer ampt was de verwaende te vernederen, en de opgeblazene te dempen. Ik zwijge van de slanghairige razernyen, *Tisiphone*, *Alecto*, en *Megera*, die deurgaens quaet brouwen. En dit zal van de verdichte Goden en Godinnen genoeg zijn.

Nu moeten wy ook iets van d'oude Helden en Heldinnen aen den dag brengen.

Zeuxis schilderde *Helena*, als of hyze in *Ilium* zelfs gezien hadde; Andere de Grieksche helden, zoo alsze *Homerus* aen *Helene*, en d'oude Trojaensche heeren, in de Schesche poort zittende, levendich vertoont; toen zy nae *Agamemnon* aldus vraegden:

Noem ons dien braeven Griek, zoo schoon en breed van borst,
'k Zach noit eer waerder, noch meer zweemend naer een' vorst.

Agamemnon past een Godlijke Majesteit, en een ontzachlijk gezicht. Men kent *Ulysses* lichtelijk aen zijn zuer en wakker gelaet, zegt *Filostatus*; en *Homerus* stelt hem aldus voor, nae den oppervorst:

Wie is hy, die 't hoeft kleinder is, maer breed
Van schouderen, die als een weeder treed:
'k Gelyk hem by een Ram, een ruige weeder,
Die door de schapen rinkelt op en neder.

Het Noot-
lot, of de
nootshik-
Godinne.

(a) In Apo-
kolokyntosis

*Cloto signi-
fica Evoca-
tione. La-
chesis vol di-
re forte.*

*Atropo di-
nota senza
ordine. Ful-
gentio.*

*Ziet verder
by Vincenzo
Cartary.*

Het Faun
der Heyden
nae noemt
S. Augustus
een dom ge-
dichtfel, van
de samen ge-
ketende
blinde wer-
kingen der
bewegingen
van de Hem-
elen en
Sterren.

In 't begin
van de Stad
Gods.

*Nemesis
Questia è la
Dea che pun-
isce i mal-
uagi, & da
promis a'bu-
oni, e confes-
trice di tutte
le cose, &c.
V. Cartari.
Helena.
Agamem-
non. Ulysses*

Archus getuigt, na de beelden van *Alexander den Grooten* geweldich zweemende. En eindelijk zoo bevallijk, dat de hoere *Flora*, oudt geworden zijnde, vermaek schiep, in te herhaelen, dat zy zoo zeer op hem verliefst was geweest, datze, wanneerze by hem geslapen hadde, naulijx opstaen konde zonder hem te byten.

Augustus zult gy met klaer glinsterende oogen vol van Majesteit, en sa- *Augustus.*
mengevoegde winkbraeuwen vertoonen, met blond geel hair, den neus bo-
ven verheeven, en van onderen nederwaerts gaende, van verwe tusschen
graeuwen blank, en kort van persoon. *Tiberius* daeren:tegen moet kloek *Tiberius.*
en lang zijn, breed van schouderen en borst, wit van verwe, schoon van
aengezicht, doch wat gepeukelt, met klaere en groote oogen, waer me-
de hy zelfs in de duisterheit des nachts kon zien, met een stokstijven hals;
en een ingehaelt stuers aengezicht, geneigt tot zwijgen. Deeze eygen-
schappen moet een Schilder, zoo veel als doenlijk is, naspeuren. En aldus
moetmen den welgekemden *Antonius*, en den welgestreelden *Kraffus*, uit
den schrapelen *Kassius* en dorren *Brutus* onderscheyden.

De woedende *Attila* zult gy kort van Persoon, breed van borst, en groot *Attila.*
van hoofd maeken; kleyn van oogen, met een kamuis neus, bruin van
koleur, en met een gerazeerden baert.

Maer't is tijdt dat wy, de verzierte gooden en halfgoden, Helden en
heerlijke mannen verlaetende, ons tot den waerachtigen verlosser keeren,
zoodanigh inimmers als hem d' oudtheyt aen ons heeft overgelevert; en eerst *Maria.*
met zijn moeder. In zeker *Mariebeeld*, in een karton van *da Vinci*, zegt
Vermander, was te zien alles wat van simpelheyt en schoonheyt de Moeder
Christi mocht betaemen: bewijzende een gestadig en ootmoedig weezen in
deeze vrolijke maegt, die het schoon en aenminnig kindeken, op haeren
schoot teederlijk zittende, aenziende, en d' oogen ootmoedig nederslaen-
de, daer meede eenen *Sint Jan* schein te vergeeten, die vast speelde met
een Schaepje, en eene *Sint Anna*, die dit beziende zoetelijk schein te lach-
en. Maer ik zal u noch een beter Schildery of beeltenis, zooze anders op-
recht en principael is, voorstellen. Toen de Soudaen van Egypten't Heylig
land ende stadt Nazareth verwoefte, wiert het heylig huis, daer *Maria* ge- *An. 1297.*
booren was, en de boodschap ontfangen hadde, van d' Engelen over veel
landen en wateren tot in Dalmatien overgevoert, en ontrent vier jaeren daer
nae over d' Adriatische Zee te Pienen in Italien gebracht, en in een bosch
van *Recineti*, ontrent duizent schreeden van de Zee, toebehoorende de
Godvrugtige matrone *Laurette*, daer het noch den naem van draegt, ge-
plaetst: en wederom acht maenden daerna in de lugt geheeven, en een en
andermael verzet, Zoo dat dit huis binnen de tijdt van een jaer tot drymael
toe verhuisde. Nu met dit huis is ook de beeltenis van *Maria* met haer kinde-

Horat. Tur-
celin. Hist.
Lauret.

En't kinde-
ken.

An. 1099. 7.

ken herwaerts over gekomen, gelijk *Alexander* Bifchop van *Tersaëum*, als hy ziek en tuffchen flaepen en waeken lach, in een gezicht, van *Maria* zelfs verftont. Het beelt van cederen hout, zeyde zy, is mijn gelijkeniffe, die den Heyligen Evangelift *Lukas*, om de gemeynfchap, die hy met my gehad hadde, met koleuren zoo wel afgemaelt heeft, als het voor een menfche mogelijk was. Hoedanich nu dit beelt geweest is, vertelt de Jezuyt *Horatius Turcelinus*, dat de bywoonders van *Tersaëum* en *Flumen*, als men dit huis eerst in *Dalmatië* gewaer wiert, het zelve aldus bevonden. Daer was in dit huis een verheeven plaetsken, in 't rond met gebiesde Pylaeren bezet, en om hoog met vijf boogen verfiert van het zelve werk, maenwijs gewrocht. Op deeze plaetse zagmen een ftaande beeld van de Heylige *Maget Maria*, het kindeken *Jefus* met de flinke hand in 't midden omhelzende, en met de rechter onderfteunende: dit beeld was van cederen hout, bykans twee kubiten hoog: het aenschijn was gestreeken met amber, hebbende de glans van zilver, dan was zwart geworden door den rook der kaerffen; maer deeze verbruining, een teyken van ouderdom en Godvruchtigheyt, vermeerderde zeer de Majesteyt van het maegdelijk weezen. Haer hoofd was verfiert met een gepaerelde kroone; het effen hair hing, nae de gewoonte der Nazareen, over haeren blooten hals en fchouderen. Om het beeld hing een gulde ftoole met een breeden boort, nae de gewoonte van dien landaert opgefchort, en op de voeten ahangende. Het had op de fchouderen, boven over de ftoole, eenen blaauwen doek, alles uit den zelve ftronk gefneeden, en met verwen afgezet. Het kindeken *Jefus* zat op den rechter arm van zijn moeder, veel heerlijker van weezen, als eenig sterffelijk mensch, met een Goddelijk aenschijn zijnen goedertieren aerd vertoonende. Met de rechterhand hief het de voorfte vingeren op, als of het den zeegen uitdeelde, terwijl de flinkerhand een gulden bol bevatte. Zijn hair was heel effen, en zijn roxken, dat op de wijze der Nazareen gegort was, hing tot de voeten toe. Zie daer, of *Sint Lukas* karig is geweest, in onze Lieve vrouw en haer Kindeken op te fchikken. Maer dat niemant dit vreemd dunke, want men vertelt van een beelt eenes gekruiften *Christus*, dat met een kroone gekroont was, en van *Nikodemus* zelf gefneeden zoude geweest zijn, en dat, dooreen wonderlijk avontuer te *Luna* in *Italien* aengeland, tot *Luka* in de Kerk van *Martin* is opgefteft, Voorts datmen het eerwaerdig beeld onzes Heeren in ouden tijden, genaegelt aen den boom des Kruifes in een Koninklijke gedaente pleeg te fchilderen, schoon hy naekt geleeden heeft, meent *Cesar Baronius* dat ontwijfelbaer waer is, en dat dit een vond van den gemelden nacht Discipel *Christi Nikodemus* geweest zoude zijn, op dat de geene, die hooren zouden dat hy gekruift was geweest tuffchen twee Moordenaers, met eenen zouden zien, dat hy oprechtelijk was geweest

weeft den Koning der Koningen. Want die nae d' eerbaerheit alleen gezien hebben, vervolgt hy, hebben hem niet anders gefchildert of gefceeden, noch ten is niet van nooden hem anders uit te beelden, dan alleenlijk in een hemde, of met een doek voor. Maer om met ernst *Christus* gedaente te verbeelden, zoo waer 't wel van nooden datmen zijn innerlijkite aendacht aenprikkelde. Want zonder dat, zal niemant eenige gelijkenisse van het wezen van onzen lieven *Jefus* hervor brengen. Zeker 't geen 'er van den *Jupiter* van *Eufanor* gezegt wort, gebeurde ook aen *Leonard da Vinci*, als hy in een Avondmael al zijn kragten in d' Apostelen besteet hadde, zoo kon hy die overtreffende Hemeldeugd, die in den *Christus* vereyscht wiert, niet treffen, schoon hy na veel arbeids den *Judas* zeer wonderlijk ten einde bracht: maer den *Christus* bleef, en is noch onvoldaen. En wie zoud zich durven vermeten dit allerwaerdichste voorwerp genoeg te doen, en dit allerheyllichste beeld der Godheit na waerde af te schilderen? Ik zie een schoonheit de volmaektheit te boven, waer in zich de ernstige strengheyt en liefstallicheit vermengen, en de heerlijkheyt in een zuivere tederheyt, en de medogentheyt in rechtvaerdicheit geschakeert schijnen. Hoe overeenstemmende zijn zijne bewegingen des lichaems, gemaeticht nae de drift zijns gemoeds! en het handgebaer zeedich met een Godlijken tret.

Maer wy zullen ons houden aen het geene de outheit den Romein *Lentulus* toeschrijft, 't zy dan waer of verdicht, wegens de gedaente *Christi*, 't welk aldus luit aen den Raed van Romē:

Eerwaerdige Vaderen! ons is bekend en noch levende een mensche van groter mogentheyt, met naeme *Jefus Christus*, een Profeet der waerheit genoemt onder de volken, maer zijne Discipulen noemen hem den Zoone Godts, hy verwekt de dooden, en geneest de kranken. Van gedaente is hy edel, middelbaer, maer aenzienlijk; zijn gelaet is zeer eerwaardich, zoo dat zijn aenschouwers hem moeten beminnen en ontzien; zijn hair is van rijpe hazelnoten verwe, boven. nagewoonte der *Nazareen*, gescheyden, en tot de ooren toe effen, maer voort nederwaerts rond krullende, geelachtich blinkende, en van zijne schouderen afwaejende; hy is schoon van voorhoofd, zonder rimpel of vlekke in 't aengezicht; zijn wangen zijn versiert met Roozeverwe, hebbende niets aen zijn lichaem dat te berispen is; zijn baert is groot en overvloedich van hair, niet lang, maer in 't midden verdeelt; het opslach zijner oogen vertoon wel een simpelheyt, maer versiert met rypicheyt; zijn oogen zijn klaer en ontsachlijk, noyt bereyt tot lachen, maer tot weenengeneyt; hy heeft rechte handen, en zijn armen zijn overbehaeglijk; hy is spaerzaam in 't spreken, en zeer manierlijk in al zijnen ommegang; en eyndelijk de schoonste onder alle menschen.

Christus gedaente.

Maer wilt gy eenich geeft of Engel vertoonen? *Tasso* beschrijft zijnen
 Gabriel. Engel *Gabriel*, in het eerste gezang van 't verlostte Jerusaleim, aldus:

*Hy liet d' onzichtbaerheyt, in eene wolk, betrokken
 Met sterflijckheyt, in schyn, bejaert als tusschen kind
 En jongeling, gekroont met starren om zyn lokken,
 En vol van Majesteit: dus brak hy deur de wint
 Op witte wicken, met aen't eind vergulde pennen
 Noit afgemat van rennen.*

Wiens hart gaet niet open, wanneer hy zoo heerlijke dingen, als Majesteit en schoonheit, in schildery ziet? Deugden die waerlijk niet dan van groote meesters getroffen worden. Wy zullen ons niet ophouden, in deze Perloonee aenmerkingen, met al de Apostelen en navolgeren *Christi* hoofd voor d'Apostelen. hoofd te beschrijven, men zietze genoeg in printen uitgebeelt, alleen in 't gros zie ik geel geroofte Visschers, en Tollenaers, en Priesters, en Phariiseen onder een dringen. Deze zien de wonderen met verwondering, geene met blyschap, en andere met nijldige oogen aen. Ik zie den kleinen *Zacheus*, maer groot in 't geloove, van den Vygeboom afdaelen. Ik zie den goed-aerdigen jongeling, die op zijn 's Heeren borst leunde, godlijk bewoogen, en den yveraer *Petrus*, die zich niet schreemde, tegen een troep krijgsluy, 't geweer te trekken, zijn heete drift ten oogen uit; den twijfelaer *Tomas* de waerheyt navorschen: en den zielverkooper *Judas* zich al van langer hand stooren.

Petrus. Maer om de liefhebbers eenichzins te geryven, zoo zullen wy haer volgende afbeeltfelen ten model geeven. *Nicephorus* beschrijft *Petrus*, een weynich verheven van statuer, maer niet grof van lichaem: bleekachtich van aengezigt, met zeer wit en dik gekrolt hair, zoo wel op zijn hoofd, als in den baert, maer niet zeer lang: zwart van oogen, en de oogleen roodt van schreijen; want men zegt dat hy, sedert hy den Heere verloochent hadde, dagelijx weende: hy had bynae geen winkbraewen, zijn neus was langwerpig, meer plat dan scherp.

Jakobus. d' Apostel *Jakobus*, gezegt *Justus*, anders de broeder des Heeren, moet met ongeschooren hoofde afgebeelt worden, en met gebogen beenen: want daer wort getuigt, dat hy hem zoo zeer in 't bidden oeffende, dat zijn knien, als die van een kemel, vereelt en verhart waren. Hy gebruikte geenderley wollen kleederen, maer alleenlijk van lywaed. Dit is hy, die men zegt dat met een volders stok is doodgeslaegen, nae dat hy van de tinne des Tempels was afgeworpen.

Paulus. Dat *Paulus* d' Apostel kort van persoon is geweest, schijnt uit zijn eygen woorden te blijken, als hy tot den Korinters schrijvende, bekent 't geene andere van hem zeyden, namentlijk, dat hy *kleyn van lichaem* was. Waerom hem

hen *Chrysoſtomus* zegt drie cubiten hoog geweest te zijn. Daer *Nicephorus* ook meede overeenkomt, als hy ſchrijft dat *Paulus* klein en gedrongen van lichaem geweest is, een weynig krom, wit van aengezicht, en ouder van weezen, als hy van jaeren was; dat hy een middelbaer hoofd hadde, ſchoone oogen en nederhangende winkbraewen; met een dikken langworpigen baert, een ſchoone hoogachtige en langachtige neus. Waerom men voorzeker houd, dat *Tryphon* by *Lucianus* onderwijzende *Critias* een leerling in 't geloove, van niemant anders en ſpreekt, dan van *Paulus*, als hy zegt, *als dien Galileus by my is gekomen, dien kaelkop, dien havixneus*, die door de locht tot den derden Hemel is gevloogen, en zoo voort.

De Heyligen en Oudvaders moetmen ook, zoo veel doenlijk is, haer kenbaere gedaentens geven.

Den Heyligen *Basilus*, ſchrijftmen, was lang en recht van lichaem, droog, mager, donker van koleur, en een weynig bleek van aengezigt, verrukt in gepeynzen, welgemaekt van neus, met gekrolde winkbrauwen, weynig gerimpelt, langwerpig van kaeken, de Tempels van den hoofde een weynig uitgehaelt, lang van baert en van middelbaere grijsheyt.

Gregorius Nazianzenus was van een middelbare ſtatuer, zoet van aengezigt, maer wat bleekachtig, half kael; zijn baert was dik, maer kortachtig; zijn winkbraewen lang; hy had een laegen neus, en het rechter oog een weynig ingetrokken, door 't gebrek van een litteyken.

De Patriarchen en vorſten des ouden Testaments vereyſchen ook, datmen 'er 't geen 'er van te vinden is, naezoekt.

Mofes was een lang goutgeel man, draegende lang hair met een grooten baert, van zeer eerwaerdigen aenzien; zegt *Alexander Polyhiſtor*. Maer datmen hem met horens ſchildert, is belachelijk. Want als hy van den berg daelde, is hy wel glinſterende van aengezicht, maer niet gehorent geweest.

David was bruinachtich, met ſchoone oogen, en van goeder geſtalte. *Saul* was de ſchoonſte man, die men zien mocht, en daer by een hoofd langer, dan al het volk. Maer alles overal uit te ziſten, valt my langwylich; dies laet ik de liefhebbers, nae dat ik hen den weg gewezen hebbe, voorts begaen.

Echter, dewijl ook de groote Filoſofen verdient hebben, datmen haere beelteniſſen ſomtijts te pas brengt, zoo laet ons ook zommige van hen opzoeken. *Plato* was ſchoon en ſterk van lichaem, zoo dat men zegt, dat hy, van wegen zijne breede ſchouderen, groot gezicht, en kloek lichaem, den naem van *Plato* verkregen heeft, daer hy te voren *Ariſtoteles* genoemt was.

Maer zijn meeſter *Sokrates*, zegtmen, dat een kaelen kop met een weynich blond hair hadde, en voorts een platten neus, bultige ſchouderen, en kromme beenen: Zoodat *Zopyro* uit de krooſtkunde hem oordeelde een welluſtich en verlooren menſch te zijn. *Speuſippus* wiert geſchildert met een krom-

men hals; *Aratus* met een gebogen nek; *Aristoteles* met een uitgestrekten arm; *Xenokrates* zijn been een weynich oplichtende; *Heraklytus* met gestloten of schreyende oogen; *Demokrytus* al lachende.

Zeno met een gefronst voorhoofd; *Epicurus* met een glad gespannen huid; *Diogenes* met een ruigen dichten baert.

Chrysippus hielt zijn vingeren samengedrukt als tellende; *Euclides* schijnt die te openen, als om daer mede te meten; en de vingers van *Kleanthes* waren beknabbelt.

Eschilus was kael, en glad van kop; *Esopus* en *Krates* mismaekt en gebult. Maer ik zal ophouden, op dat ik, met al nae te kaekelen, wat andere voordeezee gezegt en geschreeven hebben, niet onweetende liege.

Het kan ook voorvallen, datmen de geschiedenissen van ons Vaderland afbeelde. Maer dan dient het vooral, datmen eenige kennelijkheid in de perfoonen brengt. De geessel van Nederland den Hartoge van *Alva* was reyzig van lichaem, zijn troni meer schoon, dan aenvallig, mager, hooogd en straf vangelaet. Prins *Willem*, de grondlegger van onzen staet, was van meer dan middelbaere lengte, geestrijk van oogen, en dezelve, als ook het aenschijn en den baert, bruin. In zijn ernstig gelaet stak een gunstige en joviale vrolijkheit uit, gematigt nae zijnen staet, hy was eenichsins mager, nochtans vroom en welschaepen. Dus moetmen ook op de gedaentens der andere beroemde Vorsten, en der naebuerige Koningen letten, zoo alsze door de schrijvers beschreeven zijn, of datmen verneeme, of men zelfs geen Schilderyen, of printen van haere beeltenissen kan vinden. Maer alles na te vorschen, zou ons te moeylijk vallen, en dit Hooftdeel te lang maken, derhalve laeten wy de rest aen de onderzoekers der oudheyt.

A C H T S T E H O O F T D E E L.

Van de hartstochten en driften des gemoeds : Zijnde het eerste lit in de tweede waerneming; te weten van de daed der Historie.

Alldus dan de Perfoonen, die gy voorneemt uit te beelden, u zelve voor oogen gestelt hebbende, zoo moogt gy u tot de tweede opmerking bereyden, welke verkeert ontrent de daeden en bedrijven in de Hiltoryen. Als daer zijn offerhanden, Feeften, Triomfen, Speelen, Reyen, Renloopen, Jachten, Strijden, Kampgevechten, Schipbreuken, Brulofsten, Besnijdingen, Doopen, Sterven, Aenspraken,

ken, Raetplegingen, Moord' en Roveryen, Schakingen, Verloffingen, en al wat'er onder de menſchen kan geſchieden. 't Zy dan welke gy ook voorneemt uit deze of andere gebeurlijkheden op 't Tafereel te brengen, zoo worden'er, ten aenzien van de beelden, noch drierleye onderſcheydene aenmerkingen vereyſcht. Als eerſtelijk, om *de waere en rechte driften der gemoederen*, die de geſchiedenis veroorzaken, in yder Perſoon, nae 't belang, dat hy in de zaak heeft, te doen zien. Ten tweeden, om *de eygentlijke bewegingen* den lichaemen nae haere doeningen toe te paſſen. En ten derden, datze zich op een manier *vertoon*en, die de konſt eygen is. Gelijk wy dan van deze twee eerſte aenmerkingen vervolgens zullen handelen. Wat de derde belangt, zy is *Kalliop*e ten deel gevallen.

Van de driften des gemoeds, lijdingen der ziele, ofte Hartſtochten ſtaet ons dan eerſt te ſpreken. Leer nu, ô Schilderjeugt, deze allerkonſtichſte rol ſpeelen. *Polus*, als hy de perſonaedje van *Electra* op 't Toneel t' Athenen vertoonen, en haer gejammer over de gewaende moort van *Orestes* met de valsche doodbus uitbeelden zoude, zoo heeft hy de waerachtige doodsbeenderen van zijn eygen lieſtten Zoone opgegraven, en met de zelve de rol van de bedroefde Princes overwonderlijk uitgeboezemt. Zoo moogt gy ook, als u eenigen druk overkomen is, u met de konſt trooſten, en als u iets behaeglijk voorkomt, zoo is 't tijdt, dat gy aenmerkt wat innerlijke gevoeligheden en uiterlijke bewegingen deeze lijdingen veroorzaken.

Ariſtides Thebanus was den eerſten, die de hartſtochten en beroeringen des gemoeds in zijn tronien vertoonde. Hy beelde een gewond leggende vrouwe in een overrompelde ſtadt uit, die haer kruipend zuigkind van hare bebloede borſten zoogt af te weeren, daer de flauwicheit in 't ſterven, de moederlijke voorzorge, kommer en droefheit, een yders verwondering verwekte. *Nicearchus* ſchilderde *Hercules* ganſch bedroeft en beſchaemt over zijn razerny. *Cteſilas* maekten een doodbrakenden menſche, daer in men zien konde, hoe veel leeven'er noch in was. Hy ſchilderden ook *Jupiter* in arbeit gaende van *Bacchus*, al kreunend en kermende. Maer deeze bewegingen des gemoeds worden wel meeft in het aengezicht beſpeurt, na welkers trekkingen die van het lichaem zich ook voegen: zoo dat, wanneer men die van het aengezicht machtich wort zich zelve in te beelden, men die van het lichaem te lichter zal kunnen raemen.

Wie de eerſte hertſtochten begon te vertoonen.

Jupiter in barenſnoer. De tochten worden meeft in het aengezicht beſpeurt..

Wilmen nu eerinleggen in dit alleredelſte deel der konſt, zoo moeten zich zelve geheel in een toneelſpeeler hervormen. Ten is niet genoeg, datmen flauwelijk een *Historye* kenbaer make, *Demosthenes* was niet ongelerder als anders, toen hem het volk walgelijk den rug toe keerde: maer ſedert *Satyrus* hem *Euripides* en *Sophokles* vaerzen met beeter toonen en bevallijker bewegingen had voorgezeyt, en hy hem zelve met een half geſchooren

Hoemen
zich hier in
moet oeffe-
nen.

't Gelaet des
aengezichts.

d'Oogen.

Blyfchap.

Lacchen.

S. Duplex
vervolg van
van Livius.
2. boek.
Verscheide
droefheden.

hoofst somtijts drie maenden opgefloten, en geheel den komediant leeren nabootfen hadde, sedert, zeg ik, hoordemen hem als een orakel der wel-
sprekentheit. Dezelve baet zalmen ook in 't uitbeelden van diens harts-
tochten, die gy voorhebt, bevinden, voornaemlijk voor een spiegel, om
te gelijk vertooner en aenschouwer te zijn. Maer hier is een Poëtische geest
van noode, om een ieders ampt zich wel voor te stellen. Die deeze niet en
gevoelt, tree vry te rugge; want hy en zal de zaak niet machtich zijn; ten
waer hem eenich Godt of Poëet de hulpige hand bood. Het gelaet des aen-
gezichts wort wel te recht den spiegel van het hart genoemd; waer in gunst
en wangunst, liefde en haet, vlijten en traegheit, vreugd en droefheit, en
zoo veel hartstochten, als 'er in 't gemoed zich oyt beweegen kunnen, ge-
zien en als geleezen worden. De goedaerdige schaemte ontdekt zich in een
vloed van deugdelijk bloed, en de vreeze in een ebbe. Maer een kalm ge-
moed rust in een wel getemperde verwe.

Onder alle deelen des gelaets schijnt de meeste veranderingh in de oo-
gen, die dikwils door een onmerkbare beweging nu een blygeestich
schijnfel uitgeven, of door eenige droefachtige wolken benevelt schijnen.
In wereltsche menschen beeltmen *Latitia* dat is blyfchap uit, maer in de
geene die na Godt leven, *gaudium*, dat is, verheuginge. *Praxiteles* maekte
van beeldstof een zeer blijde lacchende tronie, en daer tegens een andere
zeer natuerlijk schreyende, beyde na de gelijkenisse van *Phryne*; betoonen-
in twee gelijke tronien zoo verschillende driften. Zoo had ook den Giet-
konstenaer *Myron* vermack in een oudt geestich dronken wijf met een byzon-
dere aerdicheit uyt te beelden, waer door hy grooten roem behaelde. Maer
zulk een vreugde bequam *Zeuxis* zoo wel niet: want terwijl hy met dierge-
lijk een drollige bes na 't leven te schilderen bezich was, barste hy zelfs zoo
geweldich in lacchen uit, dat hy daer van verstikte en storf. Een Sardonise
lach is die niet over de lippen komt, en zoo loeg *Tygranes* in 't bedekken van
zijn verbaeftheit. Wat vorder de droefheit betreft, den vermaerden *Ti-*
monthus zijn *Iphigenia* voor het Altaer en offerrede schilderende, maekte
al den omstand droevich schreyende, over 't sterven van d'onschuldige
maegt, maer zoodanich, datmen yders treuricheyt van eens anders kon
onderscheiden: want den waerzegger *Kalchas* stont 'er gansch bedroeft, *Uli-*
ses zwaermoedich, *Ajax* als raezende tegen de goden, en *Menelaus* als haer
Oom jammerlijk weenende. Maer als hy quam tot *Agamemnon*, zoo maek-
te hy hem het aenschijn bedekt, met een slip van sijn mantel, om dat hem
den druk des benaeden en jammerenden Vaders, over 't nootlot van zijn
lieve Dochter, onmogelijk dacht te kunnen uitdrukken. Hier en kan ik
niet voorbygaen, hoe wy Schilders gewoon zijn, in het bitter lijden *Christi*,
de Moeder *Maria*, als den Zalichmaker aldernaest, met de grootste bewee-
ging,

ging, die ons mogelijk is, uit te beelden: 't welk gemeenlijk is met haer te doen bezwijmen, en in d'armen van d'andere *Maryen* van haer zelve te doen vallen: groote Meesters hebben dit niet oneygen geacht, wy hebben hen ook hier in nagevolgt. Maer zeekeren *Johannes*, tans by de zijne genoemd Bisschop van Utrecht, beweert in zeeker tractaet, dat deze wijsfche teederheyt aen de grootmoedige en hoog verlichte Maegt niet en past, die haer zoo gansch overgegeven hadde, om alles wat haer van God overquam, geduldich te lijden. 't Welk ook van *Metaphrastes* uit zeekere oude fchriften betuigt wordt, en dat zy haer wel betoonde als een Moeder, maer Moeder van den geenem, die aen de hartstochten maet stelde. *Johannes* den Evangelist zegt, dat zy met d'andere *Maryen* by den kruisse stonr, en aldaer het bevel ontving, van den Discipel, dien de Heere lief hadde, tot Zoon aen te nemen, en van hem als Moeder aengenomen te worden. Ik, wat my aengaet, wil haer in 't toekomende liever, met *Timantibus*, als *Agamemnon* het aenschijn bedekken, als my, met haer te veel weemoedicheyt, of anders te veel stantvasticheyt toe te eygenen, te vergrypen. Dit dient echter by een vernuftich Schilder vast te staen, dat hy de beweegingen van droefheyt, zoo veel hem mogelijk is, nae den aerd en eygenschap der Persoonen, of meerder of minder doe blijken. De Stoiken riepen, dat deeze hartstocht een rechtschaepen man noit en behoorde te beweegen: maer de Schilders en Treurdichters geven aen haere Tafereelen en Toneelen, door het uitbeelden van verscheyde droefheden en jammerklachten, het beste sieraet.

Droefheyt
Marie.

Demon van Athenen, om de konst in top te voeren, heeft wat vreemts bestaen: Want als hy een beelt, als *Genius* van zijn geboorte stad, zoude maeken, zoo nam hy voor, al de driften der Attische steedelingen daer in te vertoonen. Endes eenige figuer zoude schijnen te zijn dartzel, ongestadigh, korzel, onrechtvaerdich, en nochtans spraekzaam, goedertieren, stout en ontfarmende, opgeblazen en ootmoedich, en eyndlijk ontzinnich en vervaert. Een vrende mengeling van hartstochten, die voorwaer niet wel zijn te vereenigen. Maer de groote geesten hebben meer ter proeve gestelt, als uitvoert. Ik houde veeler, dat hy de twijfeling zal uitgebeeld hebben, zijnde een gedaente des aengezichts, waer in verscheyde bedenkingen onder duistere winkbraeuwen en onvaste oogen overhoop leggen.

Strijdige
driften in
een beelt,

Twijfeling.

Hoewel het ook wel mach zijn dat hy, door byvoegen van verstand uitbeeldende dingen, zijn voornemen uitvoert heeft: als met de gedaenten harer kleederen, handtuigen, gedierten, en dergelijke, daer *Cesar* Ripa byna al wat bedenkelijk is, meede uitbeelt. De Poeten doen hare personaedjen ook wel veelerley driften byna al tefens vertoonen, gelijk *Tasso* van *Armide* zegt:

Weiffeling.
bedenkinge.

Nu bootfze kniiffche fchaemt met neergelagen oogen,
Dan zietze in't ronde elkaen, en heeft'er al bewoogen
Als in een oogenblik door een byzondere drift
En duizentderley flach van haer bedekt vergift.

Verwondering.

Myron maekten een Satyr, die zich over zijn pijpen verwonderde. *Theodorus* fchilderde *Leontium* de vriendinne van *Epicurus* als opgetogen in een diepe bedenkinge. Zoo heeft *Protogenes Pluliskus* ook als in een verruktheit uitgebeelt. *Virgiel* fchildert *Latinus* dochter in droefheyt en fchaemte aldus uit: *Lavinie* hoorde haer moeder kermen, en de traenen biggelden langs haere blaekende wangen: z' ontfak van fchaemte zoo root als vier, en al haer aenschijn gloeide: gelijk ofiemant Indiaenfch yvoir met bloetroot purper overltreek, of gelijk weerfchijn van roode roozen onder witte lelien speelt, zoo bloosde de maegt in haer aenschijn. Zeeker het koloreeren valt den Poëten lichter, als ons Schilders. *Echion* fchilderde een nieuwgehuwde, die een merklijke fchaemte hadde. Voorts wegens het uitbeelden van tochten, en voornaemlijk van droefheit, heeft *Broer Lippi* van Florencen geen kleine eere behaelt, want hyze zoo natuerlijk vertoonde, dat niemant zijn werk zonder deernis kon aenzien. Een verwoeden befchrijft *Seneka* met een bars

Een verwoede.

Een vergramde.

en dreygend aengezicht, treurich voorhoofd, fchriklijke gedaente, verhaefte gang, trillende handen, veranderde verwe, en met barftende zuchten. En hier by gelijkt hy de vergramde, hun oogen branden en glinfteren, hun aengezicht is rood van 't bloed, dat uit het diepste van hun ingewant opwelt; hun lippen beeven, en hun tanden klapperen, hun hairen ryzen te berge, hun adem is geprangt en hijgt, hun vingeren kraken in 't wringen, hun ftem is heefch en fchor, zy llaen in de handen, en stampen met voeten, hun geheel lichaem fiddert en dreygt fchriklijk, hun gelaet is leelijk gezwollen en verderft zich zelve. Zoo zegt *Mofes*, dat *Kains* gebaer zich van toorn veranderde. *Timomachus* heeft den raezenden *Ajax* afgemaelt, en

Korzelkopen.

Domitiaen gram, hoogmoedich en onbefchaemt

hoe hy zich in deze ontzinnige dolheit al aenftelde. *Silanion* verbeelde den wrevelmoedigen konftenaer *Apollodorus*, en maekte hem niet alleen gelijkende, maer zoo, datmen'er zijn korzelkoppige kriegelheit in befpeuren kon. *Coeffeteau* zegt van *Domitiaen*, datmen de gramschap in zijn oogen zach glinfteren, de hoogmoed zich op zijn voorhoofd vertoonen, en d' onbefchaemtheit op zijn aengezicht uitbarften, diens bloozende verwe, van de natuer tot een teyken van zedicheyt daer op gefchildert, eer een dek mantel van zijn onbefchaemtheit, dan een teyken van fchaemte was. Wilt gy een onverftandich menfche, onleerzaam, en van fchelmachtigen en verraderfen aert, onkuis en lichtvaerdich, jae van alle ondeugden famengezet, te bert brengen, zoo fchildert een groven dikkop, met hair, als zwijneborftels, met groote fcheeloogen, met hangende wangen, met een

Een ondeugend menfch.

breed

breed ingebogen neus, met omgekrulde dikke lippen, met zwartetanden, voor en achter gebult, korte dikke kromme beenen, often minsten mank gaende; en laet dan vry een Physiognomus uw meening spellen, ik wedde dat hy zeggen zal, dat gy 't rechte wit getroffen hebt. En nochtans wort *Sokrates* zoodanich beschreven, die door 't overwinnen van zijn wederwaerdige natuer, eyndlijk zoo ver gekomen is, dat hy door *Apollos* orakel, den wijsten onder alle menschen is genoemt geworden. Dat dan *Sokrates*, *Efopus*, en dergelijke, uit dezen konstregel worden uitgezondert; en ons ten prikkel dienen, om onze aengebore gebreeken ook te wederstaen. Maer wy geraeken dus wederom in de Kroostkunde; waer van ons *Polymnia* reets staeltjes genoeg gegeven heeft.

De vreeze, die den wijzen niet en palt, en welx stede de voorzichtigheyt behoort te bekleeden, versiert een Schildery, als menze wel uitdrukt.

De manier van een bevreesde natuerlijk uit te beelden, wiert *Francisko* Stael van een bevreesde. *Monsignori* van *Gonzaga* Hartoge van Mantua geleert: Want als den Schilder met alle vlijt eenen Sint *Sebastiaen* naer 't leeven geschildert hadde, zoo begon den Markgraef, als hy hem zach, *Francisko* te berispen, zeggende: Dat in dezen geschilderden Heylich de schreum en vreeze van geschoten te worden, die hy meende dat 'er in behoorde te wêezen, ontbrak: en dat 'er noch behoorlijke schrik in het aengezicht, noch rekking en trekking der zenuwen en spieren te zien was: dat hy derhalven, als hy zijnen man, 'twelk een arbeyder was, wederom gestelt en gebonden hadde, hem zoude roepen, hy zoude hem toonen, hoe 't behoorde te zijn. *Monsignori*'s anderen daegs zijnen gast gebonden hebbende, riep heymelijk den Markgraef, doch zonder te weten wat hy voor hadde. Maer *Francisko Gonzaga*, tot zijn voornemen bereyt zijnde, quam als zeer verstoort, met een geladen en gespannen kruisboog uit een andre kamer, roepende tegens den arbeider: Ha jou verrader! Nu zijt gy dood; hier was 't dat ik u begeerde. Den armen man in doodangst wrong en trok om de touwen te breeken, zijn aengezicht wiert doodverwich, de zenuwen spanden geweldig, en vrees en schrik speelden haer natuerlijke Rol. En aldus wiert door aenwijzing van Markgraef *Franciskus* den geest van den Schilder *Franciskus* zoo wakker, dat hy zijnen *Sebastiaen* een geheel andere, maer gansch verschrikte gedaente gaf.

Hier nevens noch een ander stael, maer niet zoo gevaerlijk. Mijn broe- Een ander. der *Johan*, als hy by my tot *Weenen* was, en nevens een beschuldigende dienstmaegt, een bedeesden Sint *Pieter* wouw schilderen, ging op den Graven, of de matt, ontrent de oude en gevryde bedelaers; hy vont 'er een, dien hem dacht dat hem diende, dien hy verzocht hem te volgen. De

goede man, op hoop van een milde aelmoes, quam met hem tot in ons huis, zonder te weten wat hy doen zoude, alzoo hy mijn broeder, die geen goet Hoogduits sprak, niet en verstont; maer als hy hem tot in zijn kainer geleide, en hy die zoo vreemt, hier met een dootshoof, en daer met een hoofdelooze leeman op zijn Schilders verzien zach, begon de goede man als gansch ontfelt te beeven en sidderen: des hy hem te minlijker toefprak, en te meerder vorderde om te gaen zitten, met goede beloften van kost en loon. Maer den armen man bracht wederom alle verschooning in, en zocht t'ontglippen, en rondom ziende kreeg de deur. Den Schilder gestoort zijnde, scholt hem voor een leuijaert de aelmoessen onwaerdich. Hy wederom zeyde: Ach ik heb den heer niets misdaen, daerom laet my gaen, ik ben een oprecht man. Ik quam juist t' alle geluk op dit geschil en gerucht in huis, en verstont uit hen beyde, wat 'er gaens was. En voornamentlijk van den bedelaer, die om zijn leeven bad. Het waer my onnooglijk geweest hem te paeijen, maer verscheyde perfoonen toefschietende, onderrechten hem zoo wel, dat hy eyndlijk overwonnen wiert: maer hy zat met zulk een vrees en ontsteltenis, als of hy *Sint Pieter* zelfs geweest was; zeer dienstich tot het voorgenomen onderwerp, en eens uit ons huis komende liep hy, als waer hy uitgebroken, en wat beloften hem namaels gedaen wierden, hy wilde noit meer wederom komen, ter plaetse, daer hem dacht, dat hy bey Duivel en dood gezien hadde. *Aristides* beelde een smekenden uit, dat het hem zelf aen de stemme niet en scheen te ontbreken. Maer laet ons tot vermaeklijker driften komen. Van de verliefde *Armide* komt dit vaers:

Smekende.

Van verliefden.

Met lachende oogen heeft zy hem ter sluik bevochten,
En voerde in yder lonk wel duyzentderley tochten.

Onzen Poëet *Vermander* zingte van verliefde gelieven op volgenden zin:

Zoo gy de tochten van verliefden wilt verbeelen,
Zoo laet haere oogen vol van minnevonken speelen,
Een mond vol vreugd, en een toeneygend aengezicht,
Omhelzing, strengeling, en wat de minneplicht
Verliefden onderling oyt eerlyk leerde pleegen,
Neem waer, en mijd u van 't geen beter dient gezweegen.

Eerbaerheyd

Onnoozelheid.

De *Penelope* van *Zeuxis*, beelden een volmaekte eerbaerheit en zedicheit uit. *Parrasius* schilderde twee jongetjes, daermen een kintsche onbekommertheit in zach: desgelijx maekte *Cephisodorus* van Marber. In de deugdsume liefde, en begrafside heylicheit in tronyen, en bevallijk gebaer, heeft *Barozio* van Urbijn grooten lof verdient: maer niet minder zijn landgenoot *Rafaël*, gelijk te zien is in de hooge Altaertafel in *Araceli*, daer in de *Maria* Heylicheyd: een ootmoedich en zeedich weezen; de Moeder *Christi* betamende, zweeft.

En

En in den *Johannes* soberheit, oprechticheit, en gewisheit des gemoeds. Andere en meer *Marie* beelden vind men noch van *Rafaël*, waer in hy zoodanich een godlijke zeedicheit heeft uirgebeeld, datmer de onbesmettemaegdelijkheit in schijnt te zien: gelijk van een tot Florencen gezegt wort, welkers oogen verzelt zijn met zeedicheyt, 't voorhoofd met eere, de neuze met gratie, de mond met deugd, en het kleed met simpelheyt en eerbaerheyt. Zoo wort ook van *Buonarotti* getuigt, dat hy in een rond stuk een *Maria* schilderde, met bey de knien geknielt, haer kindeken aen *Joseph* toereykende, in welkers om ziende aengezicht starende op 't schoone kint, men een zalich en volkomen genoegen scheen te zien: En dit was het stuk, waer van *Agnolo* zijn eysch tweemaal verdubbelde. Wy moeten ook niet voorby gaen de *Cecilia* van *Rafaël*, die zoo godlijk als opgetogen naer een Hemelsch koor Englen luistert: of de *Maria Magdalena* in 't zelve stuk, in wiens verheugend weezen men 't vernoegen over haere bekeeringe ziet. *Mander* prijft dit stuk hemelhoog, en teykent dit vaers aen, dat'er in Latijn opgemaekt is:

Pingant sola alij referantque coloribus ora;

Cecilia os Rafaël, atque animum explicuit.

Een ander schildre slechts 't uitwendig wezen na;

Urbijn maelde ook den geest in zyn *Cecilia*.

Van een *Marie Magdalena* van *Tiiaen* wort aengeteykent, dat zy de oogen rood bekreeten ten Hemel slaende, hoewel schoon zijnde, den aenschouwer eer tot gelijke tocht van boete als tot wellust verwekt. Dergelijk zach ik'er een van den Ridder van *Dijk*, geheel als met een Hemelsche gunst overgooten.

NEGENSTE HOOFDDEEL.

Van de doening, in de daed der Historie, het tweede lid der tweede waerneeming.

Imon Kleoneus heeft allereerst een tronie van ter zijden in zijn schilderyen te pas gebracht, doende door dezen nieuwen vond niet alleen zijn beelden omzien, maer de zelve ook somtijts, na vereyfch der zaken, de oogen op en nederwaerts slaen. En deze konstgreep noemden *Caragrapha*. Van die tijd af begoftmen de beelden, als zich beweegende, of iets bedryvende, te vertoonen: tot dat *Myrons* schijfwerper, *Discobolus* genoemt, in een heftige beweeginge staende,

Wie de eerste beweging begoft uit te beelden.

de, alle oogen vol verwondering tot zich trok. Het zy nu, datmen een enkel beelt, of veele te zamen voor hebbe, men moet toezien, datmen alleenlijk een oogenblikkige beweging, welke voornamentlijk de daed der Historie uitdrukt, vertoone; gelijk *Horatius* zegt:

Een enkele en oogenblikkige daet uit te beelden.

*Breng yder werk stuk, zoo't behoort,
- Slechs enkel en eenweezich voort.*

Dat elks beweging met de drift des gemoeds over een kome,

Op dat het werk eenstemmich den toezinder, als een anderen omstander verrukke, van een felle daed doe schrikken, en door het zien van iets blygeestichs doe verheugen: of dat hy door eenich aengedaen ongelijk met meedelijden bewoogen worde; en in een rechtvaerdige daed zich vernoeget bevinde. Hier vereyscht dan voor al, dat de doeningen of bewegingen des lichaems met de lydingen des gemoeds overeenkomen, al waert zelf in byna stilstaende vertooningen, gelijk *Tasso* van *Armide* zingt:

*Zy hield van spreken op, maer toonde in haer gelaet
Grootmoedicheit getergt van gramschap, spyt en smaet
Met droefsheyt het gezicht ontslak; zy scheen te deinzen
Met eenen voet te rug; en toverde door veinzen.*

'Al waert 't in byna stille beelden.

Poëtische Schilderyen zijn my lichter, dan geschilderde, hier te boek te stellen. Zie dan, doch met een bezadicht oog, de dartele *Armide* noch eens met *Reinout*:

*Hylach op bloemen in de schoonste maegden schoot,
Van weergalooze zeeden.
Zy had haer blanken hals geheel ontdekt en bloot,
De goudkuif hing beneden.
't Ontsteken aenzicht glom een weynich als bezweet,
Natuerelijck blanketzel!
Haer zinnen zyn verrukt; het weelich oog en weet,
Den wellust geen beletsel.
Nochtans 't wantrouwend hart om nieuwe minn' te voen,
Schept nieuwe en lieve lonken.
Zy kust, hy kust weerom. Mijn penne niet te groen,
Om geenen brand 'ontvonken.*

Zeker de Poëten verluitigen zich in haere Personaedjen, nae vereysch der zaeken, behoorlijk te doen beweegen: gelijk *Homerus*, die van d' *Ithaker* aldus zingt:

*Ulysses opstaende om te spreken, zach slecht neer,
Hy hielt zyn Scepter stil, en zonder veel te zwieren,
Als onbedreeven, sprak onnozelen: maer wanneer.
Zijn stem voort aenwies, zelf tot bulderen en tierren
Gelyk een sneeuwolk in de winter, uit de borst,
Dan was 'er niemant die hem oyt antwoorden dorst.*

Wat

Wat de bewegingen der byzondere dingen aengaet, zy worden gezegt 7. Motus of
zevenderley te zijn, gelijkmen met dit volgende vaersje plach uit te druk-
ken: bewegin-
gen.

't Was op, of neer, 't quam tot ons, of verzwond:

't Ging slinx, of rechts, of draeyde zich in 't rond.

Maer de buigingen der leeden beschrijft *Albert Durer* zesderley, als geboogen of geknikt, gekromt, gewend of gekeert, gewonden, gestrekt of gekrompen, en verschoven. En deeze zes bewegingen stelt hy als de grontvest tot zijn vierde boek, daer hy dan allerley beroeringen der menschelijke leeden op bouwt. Maer wy zullen onzen voorgenomen trant volgen.

Gelijk dan het hooft het voornaemste deel des lichaems is, zoo is het zelve ook het voornaemste werktuig, waer meede men de bewegingen des gemoeds met een uiterlijke beweging te kennen geeft. Het hooft achter Van't hooft, over den nek gedrongen, geeft hoovaerdicheyt en trots, maer voor over Trotsheyt, nederwaerts geslagen, nedericheit, en op zijde hangende flaeuwmoedicheit te Nedricheyt, Flaeuwmoedicheyt, kennen. Het hooft, dat zich met een onbeweeglijk stijven hals opsteekt, Steegheyt, beeld norste steegheit en barbarische hartnekkicheit uit: maer een ingetrokken hals en geschorte schouderen kouw of vreeze. Met het hooft stemt men En vreeze, toe, of slaet af, door toeknikken of schudding, waer meede men ook het mis- 't Stemt toe, noegen te kennen geeft. *Jupiter* misnoegt, zegt *Ovidius*, schudde drie of toont mis- viermael zijn hooft, dat 'er Hemel, Aerd, en Zee van daverde. Doening der oogen.

De byzondere deelen des aengezichts zijn, als bovengeroert, tot het uitdrukken der lijdingen en driften des gemoets zeer bequaem. Wat de doeningen aengaet, in de oogen heeftmen het sluiten en ontsluiten, in den neuze de beweging van het snuffen of ruiken; in den mond het blazen, gapen en bijten. Hier op valt my de vreemde wijze van Zegelen der oude Batavieren onze voorouders in den zin; want eer het snijden van wapenen of merken, in metael of steenen, by hen in gebruik was, zoo beeten zy in het was, dat zy aen hare brieven hingen, met haer kiezen of wangtanden, gelijk dit out rijm verklaert:

In witnesse of the sothe,

Ich han bitten this wax with my wang tothe.

Dat is.

In wetenschap van de zekerheit,

Heb ik gebeten, dit was met mijn wangtanden, of kiezen.

Wat de handen belangt, door dezelve worden voornamentlijk alle daden Van de han-
den, ofte doeningen uitgewerkt, ja der zelve bewegingen zijn byna by een algemeene spraek te vergelijken. Zy begeeren en belooven, zy vragen, zy weyden, zy betoonen vreugde, droefheit, leetweezen, erkentenis, vreeze Bequaem tot een algemeene spraek voor alle kan volkeren.

kan worden; door de beweegingen der handen verstaen wy d' allervreemste barbaren: zoo datmen met recht de sprake der handen voor een algemeene sprake aller volkeren des aertbodems te houden heeft. Hoewel 'er somtijts groot onderscheit onder de volkeren van verscheiden landaert bespeurt wort.

Hoewel
eenige ook
hier in ver-
schillen.

Gelijk in 't tot zich roepen; want als wy Duitschen iemant tot ons roepen of wenken, zoo heffen wy de hand op, en slingeren de vingeren nae ons aengezicht, 't welk by den Italianen oneerlijk geacht wort; maer zy de hand uitstreckende, slingeren die na beneen, bynae gelijk als wy de hondkens tot ons roepen, maer van verre te zien, van ons weghwijzen, of gebiedten van vluchten, niet veel verscheelende. Gelijk mijn Vader *Theo-*

Stael hier af.

door, in zijn eerste reyze in Italien, zeer belachelijk wedervoer: want hy in zeker steedeken in Lombardyen met zijn reysgezel komende, meende een Edelman van zijn kennis daer te vinden, en verstaende dat hy te landwaert zich vertrokken hadde, vervolgde met leetweezen zijn reys: maer een veldweegs buiten de stad zijnde, hoorden zy hen wederom roepen, en omziende zagen van verre eenige persoonen, die hen op de Italiaensche wijze met het nederdalen der handen wenkten, en met luider stemme toeriepen. Waer over zy verbaest, vreezende ergens in misdaen te hebben, en waenende datmen hen gebod te vluchten, 't hazepar koozen; tot datmen hen te paert vervolgende, van hunnen waen en vreeze verlostte, en, de wederkomst van hunnen vriend bootschappende, ook wederom voerde.

Rechter-
hand.

De rechterhandt verheven uitgereykt, plach het aenbieden van vrede te beteykenen: maer om laeg uitgesteeken, was een teyken van ootmoedige beede. De handt te laeten aengrijpen, was 't verleenen van genaede; maer die te verbergen gaf onverzoeuwaerheit te kennen.

Zeker Cartaegs gezant, aen *Andromachus* Prins van Tauromenion in Sicilien gezonden, toonde aen hem, zeer gestoort, het binnenste van zijn rechterhand, en die omkeerende het buitenste, hem dreygende, dat zoo zijne stad zouw omgekeert worden, ten ware hy de Korinters verdreef. Maer *Andromachus*, daerom lachende, toonde hem ook eerst 'et binnenste, en strax wederom het buitenste van zijn hand, zeggende: En zoo zal men uwe galeije omkeeren, indienje niet terstont van hier vertrekt. Antwoordende hem aldus in de zelve taele.

Ik kan hier ook niet voorby gaen 'tgeene *Theodoretus* van den Heyligen man *Militius* vertelt: hoe hy, als hy door't bevel van Keyzer *Konstantius* zijn gevoelen van de Godtheyt zoude uitten, gelijkenisser wijze drie vingeren opstak, en daernae de twee ingetrokken hebbende, en een alleen uitgestrekt houdende, deeze korte woorden uitsprak: Drie zijnder, die verstaen worden, maer wy handelen en spreken alleenlijk als van eenen. Doch *Sozomenus* verhaelt het aldus: dat de overste Diaken in zijner Kerken, als *Mi-*

litius

luis noch sprak, zijn hand uitstreckte, en zijnen mond toehielt. Maer dat hy daerentegen met zijne hand, zijn meyninge klaerder, dan met woorden, aenwees: Want drie vingeren d' een van d' ander uitspreyden, en daer nae de hand wederom sluitende, gaf hy 't volk met deeze figure te verstaen, dat die drie een zijn. 't Welk hy als den Diaken affiet, met luider stemme bevestichde, roepende, datmen zich aen de kerklijke besluitingen van Nicene most houden. Hoe d' Oudvaders door 't opleggen der handen pleegen te zeegenen, leert ons de H. Schriftuer. 't Zelve deden de Opperpriesters ook in 't inwijden der offerhanden. Ook leyden die 't gehoor hadden den lasteraer de handen op 't hoofd, als zy hem overtuigden, en omgesteenigt te worden verweezen. *Fairus* verzocht onzen Zaligmaeker, dat hy by zijn Dochterken, dat in haer uiterste lag, komen zoude, en haer de handen op leggen, op dat zy in den leeven mogt blijven. Gelijk de Heere ook aen de kinderkens, die tot hem gebracht wierden, gepleegt heeft. Dit hebben d' Apostelen ook naegevolgt, wanneer zy iemanden tot het Leeraerschap afzonderden, of haer de gaeve des Heyligen Geestes meede deydten. En als'er een geheele vergaderinge zoude gezeegen worden: 't welk ongeleegen scheen om aen hoofd voor hoofd te doen, zoo geschiede zulx alleenlijk met het opheffen der handen.

't Welk de tegenwoordige Pauzen met uitgestrekte vingeren wel deftig weeten nae te bootfen. Maer deeze plechtlijkheyt is ook by de Heydenen in gebruik geweest; want wanneerze een Tempel zouden inwijden, zoo most de Priester zijn hand op d' een of d' ander Pilaer van 't gebouw leggen, terwijl hy beezig was met de woorden van de toeheyling uit te spreken. Met de duim iemand te drukken beduide gunst en gewogenheyt; maer die om te keeren, was een teyken van haet.

Met de middelste en langste vinger op iemand te wijzen, was 't merk-
teyken van schimp en hoon. Vingers.

De vingers en handen in malkander geslooten, voornamentlijk, als men de knien daer mede tē samen hielt, wiert ontrent een vrouwe, die op 't uysterste zwanger is, voor een wangunstige Toverye gerekent. Maer hoe het bolle Meysje *Gallantis Lucina*, die dit kunsje speelde, bedroog, doet *Ovidius Alcmene* byna op dezen zin vertellen:

*Ik van een Godt bevrucht, riep staeg Lucyne om haet,
Zy quam; maer omgekocht van Juno zat op straet
Voor onze deur, en sloot met saemgevlochte handen
Haer kniejen dicht by een. Ik kreet, ik schreeuwde in banden;
Maer al vergeefs, tot dat ons Roothairige Galant,
Die nukken merkende, haer uittoeg: Wel wat schand*

*Is't, zeyze: dat gy hier dus zit en ziet zoo oolick,
Alcmene is van een Zoon verlost: kom wees meê vrolijk,
Lucyn dit hoorende sprong op, en als vervaert,
Liet bey haer handen los, en strax heb ik gebaert.*

Wat de verdere beweegingen der handen aengaet, en hoe zy de sprake te hulpe komen, en de verdere hartstochten gehoorzamen, zult gy, wanneer gy 't vorige lit deezes deels, daer wy van de driften des gemoeds spreken, grondich verstaet, wel uitvinden. De beweegingen des lichaems volgen die van 't hoofd en handen. *Maucerus* maekte een ademtochtigen wortelaer. En *Demon*, of zoo andere zeggen *Parrasius*, maekte twee stukken, *Hoplidides* genaemt, waer in den eenen zijn adem als gansch vermoeit zijnde, bezwaerlijk scheen te halen, terwijl hy bezich was met het ontgespen van sijn rusting: En den anderen in't volle harnas zoo geweldig te loopen, dat hem het zweet ten aenschijn uitberste. De borst, of liever het hart, deelt aen't geheel lichaem sijn beweging mede. Hoor wat *Virgiel* wegens de wagenmennende jongelingen in den renstrijt, hier van zegt:

³: Lichaem.

Ademhalers.

Loopers.
Van de borst
of 't herte.

*Gy ziet in 't renperk, als de raden, regelrecht
Geschooten uit de lÿn, om strÿt ter baene in rennen,
Hoe 't aengeprikkelt hart der jonkheit, onder 't mannen,
Van angst en vreeze beeft, en popelt in het lÿf,
En hoeze met de zweep vast klatten fel en stÿf;
Hoe zy den teugel op den nek der paerden leggen;
En hoe de heete raën met kracht party ontzeggen,
En vlieden langs het perk, en hoe de Voerman vlucht,
Dan zit, dan overendt om hoog, door d'ope lucht,
Voor wind in't ruime schÿnt te zwieren, en te zweeven.
Zy jagen immer voort, en worden aengedreven,
Dat hun het stof alsins om d'ooren stuift en vaert.
Zy worden nat van schuim en waessem van het paert.
Zoo groot is ook de lust naer lof, ook zelf met smarte
Den braven renner gaet de renprijs zoo ter harte,
Dat hy eer 't leven wenscht te missen, dan het merk
Van zeege, en zonder prijs te keeren uit dit perk.*

Hoe de beweegingen der leeden met her werk, dat het beeld doet, moeten overeenkomen, hebben wy onzes bedunkens nu genceg geleert. Nu moetmen acht geven, of deezze bewegingen ook slap of geweldig zijn. Anders voeren de vorsten het zwaert, wanneer zy haere Ridders maken: en anders wort den Sabel in de hitte van 't Kampgevecht gebruikt. Wanneer den oorlog stond aen te yangen, zoo namen de Roomsche Vorsten de bloedige Speere,

Speere, die by *Bellonaes* Tempel bewaert wiert, en keerden dezelve met de punt nae de gewesten der vyanden, als door deeze plechtlykheit hen den oorlog verklaerende. Dergelyke bewegingen worden zeediglyk uitgevoert: gelijk ik gezien hebbe, toen *Leopoldus*, tans Roomsche Keyzer, tot Koning van Hongaryen gekroont was, en hy, nae d'oude gewoonte, den Sabel, op een hoogen heuvel gereeden zijnde, teegen de vier winden zwaeyde. Die dit, of iet diergelyx schildert, moet wel toezien dat hy een plechtelijke, en geen vechtende beroering vertoon. Zoo ook ontrent aadere hoogstaetlyke of kerklyke zaaken. Legt uwe hand onder mijn heupe, zegt Abraham tegens zynen knecht, en ik zal u bezweeren by den Heere. Dit moet aendachtiglyk, en niet als schermerwijze toegaen. maer daer den Engel te Pniel, als hy *Jakob* niet over en mocht, hem de heupe verlemde, wiert meerder geweld gebruikt. Nu ik van de heupe gewach maeke, zoo moet ik dit noch van de beenen zeggen: dat haer werk is het lichaem te draegen, en dat zy in gaen, staen, loopen, tillen, reiken, jae zelf in zitten en leggen, zich nae't bovenlijf voegen. 't Was aerdig, dat *Alcarnenes* den manken Smit Vulkaen zoodanig had afgemaelt, datmen in hem een heymelijke, doch welvoegende lammigheit bespeurde; schoon hy gekleet was, en stokstil stont. Hoewel dit aen andere, doch tegen haeren danck, genoeg toevalt, dat haere beelden lam schijnen, schoon zy geen *Mulcibers* voor hebben. In den zittenden vuigen arbeyder van *del Sarto* stak de leuiheyt in al de leeden: en in den *Ocnos* van *Socrates* een verfoeilijke sloffigheit. *Pithagoras Leontinus* maekte zynen Hinckepoot zoodanig, dat d'aenschouwers de smerte zijns verzworeen beens meenden te gevoelen. Maer dit en kan niet konstichlyk in't werk gestelt worden, ten zy men het derde lit dezer tweede waerneeming meester is, dat is, datmen weet, op wat wijze men deze aerdicheden in't werk stellen, en op't gevoeglyklyk vertoon moet, waer van ons *Kalliope* belooft heeft te handelen, alsze van deschoonheyt en graeffelijckheit gewach maeke. De groote *clio* zal zich nu vernoegt houden met het geene wy tot aenmoediging, om algemeen in de konst te worden, gezegt hebben: En hoemen de konststukken in drierley graeden verdeelen kan. Wy hebben, met haere hulpe, de dingen, die in een Historye zijn waer te neemen, aangewezen: van de perfoonele kennisse gesproken, van de tochten en lijdingen des gemoeds gehandelt, en voorts betoont, hoe de lichaemen zich na de hartstochten bewegen. De jeugt aldus in deeze derde Schoole ingeleyt zijnde, zal stoffe genoeg vinden, om den geest voor eerst werk te geven. *Erato* zal ons dan wijders de derde waerneming op haer beurt leeren, en te kennen geven, hoemen tijdt, en plaets, en wat meer tot de omstandicheden behoort, na vereysch der voorgenome geschiedenis, moet onderscheyden.

Plechtlyke bewegingen moeten niet fors, maer deftig zijn.

E R A T O.

De Minnedichtster.

Het vierde Boek.

Inhoudt.

DE Liefde Zanggodin ontluit het vierde School.
 Zy leert Historyen omstandich te beleyden,
 En wijst den tijd, waer in iets beurde, t' onderscheyden,
 Als ook de plaets: Zy bouwt de kunst een Kapitoel,
 Met gaenderyen en ontelbre bouw-sieraden:
 Zy voert ons in een beemd, waer langs het Beekje daelt:
 En melt wat roem men ook wel eertijts heeft behaelt
 Aen wildt en tam Gediert; aen allerley Gewaden;
 Geweer en Wapenen. Maer 't is te groot een spijt,
 Dat die meest omslaet, minst met schilderen bedijt.

Op de Print.

ZY die hier ongebult met Rooze-en Mirteblaeren
 Gekroont zit, en den Hoorn van overvloet omvat,
 Is Erato, gestaeg onledich, om al wat
 Te samen stemmen kan, te voegen en te paeren.
 Zy deelt de vochtige aerd' de Zonnestraelen meê:
 Zoo worden berg en dal bezwangert van gewassen:
 't Gediert uit d' Ark te veldt gedreven: en de plassen
 Vol visschen aengefokt: Vrouw Venus, uit de Zee
 En't Godlijk zaet geteelt, zendt daerom, volgenoegeen,
 Kuyd' om zich altijts by dees Godin te voegen.

INLEIDING.

D Erato! die aenuwen *Thamiras* d'eerste minnedeeuen voorzongt, en *Sappho* uwe liefdevaerzen ingaest, geley ons nu in lustige gebouwen, daer uwe staetjufferen u wachten. Gy die een *Venus* onder de Muzen zijt, en Roozen in Mirten strengelt, open ons de binnekameren, daer de Hofjufferen zich ten dans bereyden, of in haer sierlijke bedkameren van liefde zuchten, en geley ons van daer, of in 't lommerich geboomt, of in de luchtige beemd; daer de Veldnimsjes, van u gevleugelt wichjen getroffen, het Bosch en 't Gebergt niet dan van liefdelietjes, doen wedergalmen. Wijs ons de Tuinen en Boomgaerden, waer uit gy uwen overvloetschooren vol plukt, wanneer gy met loffe tuiten en ongekemt hair zoo vroeg in de weer zijt. En terwijl wy buiten zijn, zoo verroon ons de weydende kudden, en *Clio* vervolgende, zoo zult gy met al wat in een Historie waer te nemen is, besluiten.

EERSTE HOOFDDEEL.

*De derde waerneming, in 't uitbeelden van een Historie, is d'omstandige gelegenheit oprecht te ver-
toonen. En voor eerst op wat tijdt
de zaake geschiet is.*

D E derde nootzakelijke aenmerking, in het uitbeelden van een Historie, is d'omstandige geleegentheit: welke wy verdeelen in tijd, plaets, en nootzakelijke, of ten minsten bequame byvoegselen, van stoffeeringen en Tamme of Wilde gediertens.

In de tijd komt ons voor eerst de lieflijke Lente te voeren, in welke men wil, dat God de werelt geschapen heeft. Dan zult gy uwe beelden met geen overlastich bont bekleeden, noch ook niet al te naekt uitschudden; ten waer uwe Historie, ontrent den Zonneriem voorgevallen, voor geen Lentebeuyen te vreezen hadde. In deeze tijt zijn de lichaemen allergematichst, en de geheele natuer wort dan als vernieuwt en verquikt.

*Natuer is rijk van wondere sieraeden,
Wanneer de Lent, in haer saphergwaeden,*

Q 2

Gelegen-
heit der
Historyc.

Eerst op wat
tijdt.

In de Lente.

T 2

Te voorschijn komt. Hoe wonder vers en fris
 Is't grazich veld! De blonde Ceres is
 Wel in haer schik, haer dochter plukt weer bloemen;
 De zwangre beemd geeft kruiden zwaer te noemen:
 En d' akker golfte gelijk een groene stroom.
 't Is alles nieuw herschapen; Zie den zoom
 Van geene beek, geboort met riet en lissen,
 Vervrolykt zelf de dobberende vissen.
 d' Hinniden gaen ten reyje op 't groen tapjt,
 En't pluimgediert dat quinkeleert om strjdt,
 In welfselen van beukelen en Eyken,
 En Ceders, die tot in de wolken reyken.
 De Harder drift zyn kudde langs der Hey,
 En't Vee ontluikt in klaverige Wey.

Zomer.

Na de Lenten volgt de Zomer; of gy nu het dorstige *Israël* aen de Steen-
 klip, door *Moyzes* staf geborsten, voor had te verbeelden, zoo zult gy niet
 alleen de klippige *Woestijn*, en 't gebergt van *Kruit* en *Love* ontbloot,
 vertoonen, maer ook de brandende Zomerlucht overal doen spelen. Dat
 uwe gloeiende tronyen van de Zon gerooft als na 't water snakken, en de
 verzengde gronden door 'er weerschijn den reyziger schijnen te verstikken.
 Zoo machmen ook *Krassus* afwijk in het barre *Armeniën* schilderen, dat den
 toezinder dorst krijge, en de warme locht schijne te gevoelen. Den af-
 gaenden *Herfst* geeft ook zyn merkteykens, dan zit vader *Lyber* in zyn
 kracht, en *Sileen* is dronken van den nieuwen most.

Herfst,

of Winter.

Maer lust u de bevrooze *Satyr* te bert te brengen, en hem heet en kout uit
 eenen mond te doen blazen, steek dan den houtkliever vry in een warmen
 dos, maer laet het *Bosch* bladerloos en met rijp en sneeuw beladen zyn, en
 de bevrore beek, schoon de zwaen in de bijt zweimme, den huisman tot een
 brug strekken: Laet de locht dyzich zyn, en alle schoorsteen rooken,
 den steeling vry de neus druipen, en zyn hair en baert vol yskegels hangen,
 wanneer hy de snippige noordewindt te gemoet treet. Maer hoor, hoe on-
 zen *Silvius* de vier tijden des jaers afnaelt:

De vier tij-
den des jaers.

Kom schilder ons de *Lent'* met roodt geversde wangen,
 Met geurge bloemen om en wederom behangen,
 De dieren op 't geboomt te schetteren van vreugt,
 De beesten in de *Wey*, en wat gy meerder meugt.
 Bestuwt de Zomertjdt met rijpe koren-aeren,
 Den Landtman in de weer de vruchten te ver gaeren;
 Den *Herfst* met druiven daer het rijpe sap uitspat,
 De trossen in de pors, en *Bacchus* op het vat.

Den ouden gryzaert, voor den winter half bevrozen,
 Wiens kaeken door de kou, en niet door hette bloozen,
 't Ombelzen d' heete vlam, als was s' hem liefen waert,
 En zijne scheenen te verzengen aen den haert.

Wymochten hier ook van den morgen, middach, en avond reppen;
 maer *Melpomene* heeft dit op haer genomen.

De tijd geeft ons ook verscheyden weder, 't welk ook dikwils nootzaak-
 lijk is in Schildery t' onderscheyden, en met goet beleyt op storm en onguere
 tijdt, als ook op den aert van schoon weder acht te geven. *Ambrozius Lau-*
renzetti was d' eerste, die tempeeft, regen, en onweer, wederom heeft
 beginnen na te bootsen. Waer in *Apelles* by de ouden, door zijn stukken,
 die *Brontes*, *Astrapes*, en *Ceraunobolus* genoemd wierden, zeer geroemt is Storm en
 geweest. Naderhandt heeft den ouden *Jakob Palma*, in *Sint Mark* tot Veneti- onweer.
 tien, een heerlijke Schipstorm in een gruwzaam Zee-onweder, met grooten
 aendacht uitgebeelt; brengende in de beuyige lucht de windgoden al bla-
 zende, die den voortgang van 't Schip, dat *Sint Markus* lijk voert, en door
 de schuimende golven met kracht van riemen heenen snuift, schijnen te wil-
 len beletten. Hier speelt de behendicheyt des Schippers, 't buigen der rie-
 men door de kracht der roeyers, 't geweld der winden, 't beweegen en bree-
 ken der baeren, 't blixemen uit den Hemel, en des Schilders hooge geest,
 zoo wonderlijk deur malkander, dat het geheele stuk in 't aenzien schijnt te
 bewegen. Onzen Aert van *Leyden* heeft ook in 't schilderen van 't Schipken
Petri zijn gedachtenis vereeuwicht: en de brave *Rubens* heeft het ook zijn
 arbeyt waerdich geacht, Zee- en Land-onweder vervaerlijk afte beelden.

Indien 't u lust een stormwindt te verbeelen,
 Zoo buig 't geboomt, en laet de takken speelen,
 Laet regenen, laet vry den blixem slaen,
 En masteloos een Schip te gronde gaen:
 Dat ongeluk en zal toch niemand schaeden,
 Maer liever zach ik dartle *Nimfjes* baeden,
 By Zomerdagh, in een Kristalle bron:
 Een schoon Paleis staen blikren in de Zon:
 Het wit gewolkt in 't schoon *Lazuer* verspreyen:
 En aerdich volk zich in een beemd vermeyen.
 Want al wat in natuer het oog vernoeget,
 Heeft ook al 't geen een Schildery best voegt.

Schoon wee-
 der.

T W E E D E H O O F T D E E L.

Van de Plaets.

Wat plaets.

Goufche
Gebouwen.d'Antijksche
zijn als vol-
maekt,En niet om
te verbete-
ren.(*) Com-
pofita.

Engaende de plaets, die tot uw voorgenomen oogwit vereyft word, die kan veelderley zijn. Als binnen of buitens huis, in stad, of op't landt; en hier doet zich de gantsche wereld, ja Hemel en Hel ter keure open. Aengaende de gebouwen, de Outvaders leefden in hutten en tenten, gelijk als noch de Tartars en Arabiers. Of, gelijk onzen *Nazo* zegt, in hollen en holle steenrotsen. Sedert is de Bouwkunft by de Babiloniers, en naderhand by d'Egiptenaers en Grieken, tot volkomene volmaecktheyt opgerezzen: die naderhand, door den overloop der noortsche volkeren, weder schier t'eenmael is te gronde gegaen. Maer na dat de woefte Gotten, die alles in puin en affche hadden vernielt, haer woefstenaert een weynich begosten af te leggen, bestonden zy de bouwkunft, doch op een Barbarische wijze, wederom in treyn te brengen; waer van de overblijffels noch wel te kennen zijn. Maer sedert *Europe* den adem herhaelt heeft, zoo zijn de vonden der Dooren en Joonen, nevens de sierlijke Korinter, en stevige Tuskaner ordeningen van gebouwen, weder als uit het graf gehaelt: welkers volkomentheden zoodanich zijn, datze als uit Hemel schijnen gedaelt, en van zoo volmaekten schoonheyt, datze, byna zoo weynich als een menschen beeld, eenige hervorming kunnen lijdén.

*Maetschiklykheit en overeenkomst speelt
In een gebouw, als in een menschen beeld.
't Geheel bestaet in voeglykheit der stukken,
Daer d' oorzaak niet zoo wel is uit te drukken,
Als datze wel verwondrens waerdich schijnt.
Stel eenich geest te werk, dat hy zich pijn
De deelen van een mensche te verschikken,
Dit kleyn der of dat grooter, gy zult schrikken
Zoo eenich deel verplaect is; d' evenmaet
Van ons gestalte is in volkomen gaet.
Ik poogd' ook vaeck d' aeloude vier kolommen
Door eene nieuwe in schoonheit t' overkommen;
Maer na vergeeffchen arbeit viel op 't lef
Aen 't mengen, en vondt (*) d' ongemengde best.*

Dies

Dies floot ik, dat met recht een schoonen Tempel
Geleeken wort by't Menschenbeelt, Gods stempel.

Louis de veertiende, Konink van Frankrijk, schoon met krijgsbereytsfelen ^{1671.}

beezich, had echter zoo groot een verlangen nae een nieuwe Architectura, die hy de Franfoufche wilde noemen, dat hy verkondigen dede, zijn konterfeytsel, omzet met rijke Diamanten, te willen vereeren aen den genen, die den naesten wegh daer toe opende. Wat hier toe in de Academie

Een nieuwe
order zwaer
te vinden.

der bouwkunst, tot Parijs nieulijx ingeltelt, door *Blondel* of iemand anders zal ingebracht worden, moet den tijdt leeren. Ook al in de voorige Eeuw heeft

Michiel Agnola, schoon hy deurgaens d'antijken en *Vitruvius* volgde, eenige nieuwe kornifsen, kapiteelen, bazen, tabernakelen, sepulturen, en andere sieraden bedacht, openende zoo den wech voor de nakomelingen, om haer eygen vernuft ook in 't werk te stellen. Maer elk zie toe, dat hy door 't

Nochtans
behoud een
Konfenaer
de vryheit in
sieraden.

opspeuren van zijdwegjes niet en verdwaele, voornamentlijk Schilders, die, schoon de meeste vryheyt hebbende, werx genoeg vinden zullen, schoon zy 't met den gedaenen arbeit der ouden in de bouwkunst laten beruften. *Baltazar Peruzzio* begon een boek van aenteykeningen over *Vitruvius*, doorzoekende en teykenende alle outheden tot Rome, waer van zich *Sebastiaen Serlio*, die 't namaels verkreeg, wel heeft weeten te dienen. *Serlio* is van *Pieter Koek* in duits vertaelt, en heeft door zijnen arbeyt de kennisse der bouwkunde

eerst in deeze landen begin genomen.

Indien u, ô Schilderjeugd! de bouwkunst bekoort, gy zult overvloed van onderwijs by byzondere fchrijvers vinden. En voorwaer dit deel der konst is het arbeytzœmste van allen, en verdient om zijn hoogstaetlijkheit milde liefde en belooning. Echter blijft de oude spreuke waerachtich:

Bouwkunst
Arbeytzaam.

Dat, die met schildren wil bedijen,

Veel bouwfiaden moet vermijen.

Nochtans hebbe ik het tegendeel in 't Florentijnsche hof bespeurt; en de schoonheyt van een wel gefchildert gebouw heeft aldaer zijn vergelding genooten.

Ik kan my naeulijx zonder lachen onthouden, als ik onze landslieden zie geheele bundels papier uit Italic meede brengen, waer in zy de gebroke muren en uitgegeete steenen van zoo veel Vorstlijke Paleyzen, als 'er te Rome zijn, hebben afgeteykent, zonder datze eens hebben nagespeurt de ordinantie en gedaente der gebouwen, waer uit ze iets bezienswaerdigs zouden geleert hebben, aen den dach te brengen. Ik en wil niet verhindren, dat ergens iemand, op vervallen en gebroke steenen verslingert, zijn werk daer af make: laet hem vry zijn oubolligen geest volgen, en de Liefhebbers ver-
maken. Maer die de waere schoonheyt bemint, zal de antijsche vervallen met hooger aendacht beschouwen. Wie wort niet opgetogenten Kapitoof

Ruwijnen.

Schoone en
kostelijke
Tempel.

opklimmende, alwaer den Tempel van *Jupiter*, die d'eerste *Tarquyn* boude, gestaen heeft? Waer van hem de grondlegging alleen, te dien tijde, veertich duyzent mark zilvers koste. En van welke, alsze ten vierden maele door *Domitiaen* herboud was, de vergulding alleen beliep ter somme van zeven milioenen, tweehondert duizent kroonen. De pylers waeren van *Petileens*ch marber, en zoo konstich, dat *Plutarchus* meeynt, dat een weynich verslijpens en versnijdens haer de volkome schoonheyt, dieze noch t' *Athene* zijnde hadden, vry verminderde. En nochtans wilde hy deezen Tempel in kostlijckheyt, niet eens by de galeryen, poortalen en badstoven van *Domitiaen* vergelijken. d' Oude Grieken openden haere huisdeuren nae buiten, maer andere volken, als wy, nae binnen. Doch *Publicola* wiert gegunt zijn deur ook buitenwaerts open te doen. *Lepidus* was d'eerste, die d'ingang van zijn huis met *Numidisch* marber, ten tijde van *Sylla*, versierde, en hy had het prachtichste huis dat t' zynen tijde binnen Rome was, hoewel'er binnen vijf-en-dartich jaeren daer nae wel hondert, en noch vijftich jaeren verder, wel tienduizent geboudt wierden, die schoonder en heerlijker waren dan t' zijne.

Eerste Mar-
ber-en bouw-
pracht bin-
nen Rome.
S. Duplex
in't vervolg
van *Livius*.

Tempel van
Diane te
Ephezen.

Maer de Aziatische gebouwen zijn in d'oude tijden zeer kostelijk geweest. Den Tempel van *Diana* t' *Ephezen* wiert in tweehondert en twintig jaeren van geheel Azie op 't heerlijkst getimmert, was vierhondert en vijfen twintig voet lang, en tweehondert en twintig breed, hebbende hondert en zeven-en-twintig kolommen, elk van een Koning gemaekt, zestig voet hoog, en zes-en-dartig daer onder konstiglijk uitgesneeden. Ik zwijge van den Tempel *Salomons*, en hoe de zelve naemaels herbout is.

Dit dient maer tot ontwaeking voor die de vervalte gebouwen komen te bezichtigen.

Hierom, ô Schilderjeugt! als gy na *Romen* trekt, om de outheden na te speuren, vernoeg u niet alleen met de vervalte overblijffelen van hare grootheyt op te garen, maer poog ook zelf d'oude Paleyzen, zoo alsze geweest zijn, t' onderzoeken. *Nero* boude een huis, dat zich van 't gebergte *Esquilie*, daer nu *Maria Major* staet, tot aen 't Paleis toe strekte, 't welk men het gouden huis noemde. In des zelfs voorzaele stond een groot kolossenbeelt na zijne gelijkenisse, hondert en twintich voeten hoog. Hier waren dry dubbelde galeryen met overwelfelen, duizent voeten lang, hier in zachmen een stilstaende meir, als een stadt rondom met huizen omringt. Het had ook *Teellanden*, *Wijnbergen* en *Bosschen*, daer allerley *Veebeesten* en wilde dieren onderhouden wierden. Dit huis was overal met gout vergult, beschildert, en met schelpen, paerlen, en kostlijke gesteentens deurwrocht. De welfelen der eertalen hadden yvoire draeyberden, om, als't pas gaf, een zoeten hagel van bloemen neer te storten, en eenige pijpkens, door

Neroos huis.
Ziet. *Sueton*:
in *Nero*.

Aerdige
welfels.

door welke men de kostlijke reukzalven afliet. Maer de voornaemste eetzaele was rondt, en draaide gestadich nacht en dach, als een werelt, rondom; voorts wierden zijn badstoven niet alleen uit de Tyberstroom, maer zelfs uyt de zee bewatert.

Wondere Eetzalen.

Van Menelauw eetzael, spreekt Telemachus by Homeer aldus:

Bezie deschoonbeyt van dees wondere eetzael vry,
Versiert met gloeyend goudt, en silver, schildery
En Beeldwerk, nae de konst gewrocht, zy kan de zaelen
Der Goon beschaemen, of ten minsten daer by haelen.

Odissea.
lib. 4.

Maer dewijlik reets van Neroos badstoven gewaegt hebbe, zoo moet ik u ook andere tot een model geven. De groote Scipio, verlosser van Rome, wiesch zich, nae de gewoonte zijns tijds, in een klein badt, dat zijn licht ontving door kleine spleeten, in steede van vensters, in de steene muur gehouwen. Maer ten tijde van Nero waren de gemeene badstoven kostlijker; want de wanden spiegelden met ronde en kostelijke steenen, het Alexandrijnsche marber was met Numidisch lijstwerk verdeelt; of de gladde muur was met besprikkelt lakwerk bekleet; of met den steen Thafus, eertijts alleen tot versiering der Tempelen gebruikt, omringt. De welffels waren van glas, of verglaest; en het water liep uit zilvere kraenen. Maer de byzondere badstoven der vrygemaekten overtroffen deze zeer verre, zoo in overvloedt van Beelden, als in pylaren, niet datze de welffels ondersteunden, maer alleen tot sierat verstreken. 't Water storten 'er met groot gedruis over marbere trappen in, en de zon schein 'er door groote glaeze vensters den ganschen dach, en zy waren op zoodanige plaetsen gebout, dat de baeders aengename uitzichten, van zee- of landt verschiet, tot tijdverdrif genieten konden.

Seneca 86.
brief.

Badstoven.

Gy zult ook, lust het u, theatren en schouwtonelen Venus toegewijt, verbeelden, en de Amphitheatren ter eere van Mars gebouwt, op 't pannel brengen. Ik zal 'er u een staal of twee van voorgeven: Want het is mijn werk niet alles te beschrijven. Ik zwijg dan van het Kolosseum van Vespasiaen.

Het Theatrum van M. Scaurus was met drie stelladien, onderschoort van driehondert festich marbere pylaeren, daer tachtich duizent perfoonen in zitten konden. Behangfels, Schilderyen, en bekleedingen waren niet min heerlijk, als 't gebouw. Het Toneel had vier deelen: als het voorste 't welk zoo gemaekt was, dat het schierlijk omdraeyde, en zoodanige Tafereelen vertoonde, als tot de handelingen vereyscht wierden: het tweede was de plaets, daer de spelen op gespeelt wierden: en op het derde was de muzijk, en het gezelschap der zingers en danfers; daer ook de Poëten en Redenaers haere vertoogen deden.

Schouwtonel van M. Scaurus.

En van
Curio.

Maer de groote Theatren van *Curio* waren van hout getimmert, en hing-
gen ofrusten op twee haeken. Ende toezinders zaten des voormiddachs
verdeelt rug aen rug, en zagen de spelen aen, maer des nae middachs deur
een schierlijk omdraeyen zagenze malkanderen vlak in't gezicht: maer te-
gen den avondt beyde de haekken aen een komende, zoo wiert daer uit een
schoon Amphitheatrum, zonder dat het volk van zijn plaats week, en nae't
einden der andere speelen zoo ving dan eerst het vechten van schermsers met
scherp aen. En aldus droeg *Curio* de Romeynen tuschen Hemel en Aerde.

DERDE HOOFTDEEL.

*Van Bouwstoffering, Huisprael, en vryheit in't verziere
en versieren.*

Bouwstoffee-
ring.

At der oude Romeynen huisprael aengaet, *Virgiel* heeft'er al
een wyl voor *Nero* van gezongen, en voert ons aldus ter trotse
poort in:

2. Boek,
Langedich-
ten.

*Daer zich de drang vergaep aen stylen, en aen wanden,
Met Schiltpadde ingeleit; aen kostelyke randen
Van kleet by kleet, dat stijf van gout en paerlen staet;
En aen Korinthischen erts; aen witte wol, verzaet
Van dierbaer purper, dat d' Afrijsche overbrengen;
Aen Kasia, daer zich olyven onder mergen.*

Geen koste-
lykheit te
ontzien.

Wat rijker Hemel doet zich hier nu open! voor die onkostelijk met ver-
wen bouwen, en zijn huizen versieren wil. Schilder my des werelts rijk-
dommen in de Roomsche binnenhoven en de Lydische schatten op't Ka-
pitol.

Troon.

En of't u voorviel den Keyzer *Konstantyn* op zijnen troon te stellen, zoo
moet gy hem in pracht onder een koper vergulden boom zetten, die zijn
takken en gulde bladeren wijt uitspreyt, daer allerley gevogelte door konst
bereyt inschijnt te huppelen; want zy scheenen niet alleen te leven, maer
yder zong zijn gezang: zoo dat het eer een tovery, dan een konststuk
gelijk was.

Beeld gy Perfsche hoven uit? Zoo dek de vloeren met gestikte Tapij-
ten; laet de Pylers vry Agaet, Porfyr, of Jaspes; en voet, en kap,
louter Gout zijn. Ontzie geen overdaet, *Darius* Schatkist mach'er teegen;
en hier is u *Mydas* handt zoo gevaerlijk niet, als zijn oordeel. Schilder my
de Byzantijnsche huisprael in *Solimans Serailje*: de Paryssche Loe-
vre: en is dit niet genoeg, zoo tover Paleyzen op uwe doeken kostelijker
als

als dat van den Ridder der versmaetheyt, daer *Arioste*, in zijn *Röeland*, *Vierde Ge-*
held *Reynout* verdoolt inbrengt. Ten zal u niet kostelijker vallen, als aen *zang.*
den Poet, schoon het zoo dierbaer was, dat de schatten van twee vermo-
gende Koningen niet genoegsaem geweest zouden zijn, om de kosten van
zoo heerlijken Paleys uyt te voeren. Of bou een schoonder, als dat van *Poetsche*
Armide, of daermen *Rogier* ophielt. Voeg het zilver by den spikkeligen *Gebouwen.*
Porfier, zet Marbere Pylaren op gulde voeten, en bewint de hoofden met
gouden loofwerk. Gy behoeft den veelverwigen Agaet, noch Jaspis,
noch toets, noch Azuersteen niet te spaeren: maer maek, als 't pas geeft,
zelf Pylasters van Bergkristal. Beschilder de zolderingen met festoenen en *Vloeren.*
beeldwerk, en laet uwe vloeren aerdich geplaveit, of met loofwerk, uit
wortelen gezaegt, aerdich ingeleit zijn. Of bestroyze met Saffraen, want
zoodanigen dertelheyt is ook uit Azie tot binnen Rome overgewaait. Zijn
u de zalen te naeuw? tred in den binnenhof, verbeeld ons bebeelde voor-
gevels, weerschijnige vyvers, of mael my van verre een gansche Stad met *Nieuwe*
Tempels en Torens, gelijk de steeden van China, want daer zijn de Pa- *vonden ver-*
leyzen met een geele verglaezing bestreeken, zoo datze van verre als met *zinnen.*
goud gedekt blinken, en zoo is ook al het houtwerk met gouden Lakwerk,
*Cie*genoemt, overtogen.

Maer om uwen geeft noch verder op te wekken, zoo verzier nieuw slach
van Amphiteatren, Paleyzen, Raethuizen, Vechtperken, Renbaenen,
Tempels, Badstoven, Gewelven, Trappen, Kolommen, Gesnede stee-
nen, Pedestalen, Bazementen, Pyramiden, Sepulturen, Vazen,
Schouptotten, Statuen, Fonteynen, Lustgaerden, Galerien, of wat u *Nieuw*
lust: of schilder my het nieuw Jeruzalem naer onzen Trant: *Jerusalem.*

Van een zeer hoogen Berg, zach ik ter heilger steeden
Het groot Jeruzalem afdalen naer beneden,
In Godes heerlijkheit; het blonk gelijk Kristal,
Of dierbre Jaspis, licht en schoon, haer hooge wal
Had twalef poorten, daer zichtwalef Englen stelden,
Waer op men 't walef tal der Stammen Jakobs spelden.
Drie poorten zacht in 't Oost, en drie in 't Noorden staen,
Drie zagen Zuitwaert uit, en drie ten Westen aen.
De Muer der steede steunde op twalef grondgebouwen,
En in elk stuk was een Apostelsnaem gebouwen.
Maer hy, die met my sprak, bestond de groote Stadt
Met eene streng van goud te meeten, en hy mat
Haer wÿte en lengt gelijk: twalef duizent stadjen breette,
En even juist zoo hoog, recht vierkant waer hy't meete.
Zoo mat hy ook de muer van Jaspis hel en klaer,

Op hondert ellen en noch vier en veertig, maer
 Na maet eens menschen, die een Engel wiert bevonden.
 De Stad was blinkent goud als glas. De mueren stonden
 Op Eedle steenen, d'eerst was Jaspis als de Zon,
 De tweede een blaeuw Saffier, de derde een Kalsedon,
 De vierde van Smaragd, voorts Sarden, Chrizophrazen,
 Beril en Sardonix, Jacinten en Topazen:
 Een dierbren Amatist en waerden Krizolijt.
 Haer twalef poorten elk een Paerle, breet en wijt
 En zuiver gepolijst, haer goude straten glommen
 Gelyk doorlucht Kristal. Geen Tempel op kolommen
 Was in de gansche Stadt: d'almachtige Opperheer
 Is haren Tempel en het Lam. Geen Zonnekeer
 Noch Maenlicht hoeft de Stadt: Godts heerlijkheen en glanssen
 Verlichten 't al, en 't Lam, een kaersse op hare transsen.
 De zaelgen zullen zich vermeyen in dit licht:
 En d'eer der Vorsten wort hier ingevoert met plicht:
 Een stagen dach verbiet de poorten oyt te sluyten:
 Alle eer en heerlijkheit der volkeren van buiten
 Wort in de Stad gebracht: doch geen onreinicheên
 Van gruwellogenen en worden hier geleên;
 Maer al wie aengeschreeven
 In't boek des Leevens en des Lams is, zal hier leeven.

Doch hier toe zal u en verwe en vermogen te kort schieten; want dit groote werk is alleen d'opperwerkmeester aller dingen machtich. Gy zult nochtans iet ongemeens voortbrengen, indienge maer den Tempel in Vatikaen, of de Kapel, die de Florentijnsche Vorsten tot Florensen met eedle steenen verrijkt hebben, of iet vreemts en kostelijks nader by de hand tot voorwerpt neemt.

VIERDE HOOFTDEEL.

Kolommen, Piramyden en andere toefstel tot de Bouwkunst behoorende als mede van vaertuig.

Of de bouwkunde behooren ook de byzondere Kolommen, Gedenkpylaren, Pyramiden, Graven, Zeegeboogen, Beelden, en zoo voorts.

Men

Men gebruikte van outs niet alleen gladde schachten, gegroefde en gekromde, gelijk die aen 't hoog altaer in St. Pieter in vatikaen, tot Rome, voor Pilaren: maer men stelde ook beelden op bazementen, die de kappen of kapiteelen droegen: als Satijs, Nijmsen, of Centauren, gelijk *Vitruvius* van 't toneel te Tralles gewach maekt. Zoo heeft men ook vryheit om de schachten met loofwerk te versieren, ja zelfs met laegverheeven beeltwerk daer op te snijden.

Beeltpilaren,

Tot Romen zijn de twee allervermaertste kolommen van *Antoninus* en *Trajanus* vol van rondachtich beeldwerk. Maer tot Konstantinopolen is 'er eene, die deeze beyde, zoo men zegt, ver overtreft, zoodanich verdeelt, dat de bovenste en onderste beelden eeven groot schijnen.

Gedenck-Kolommen,

Tot Konstantinopolen staet ook een Kopere Pilaer, van dry omkrinkelende slangen, aen den top, in manieren als een dryhoek verscheyden weegen kijkende; derdehalf vadem hoog, en negen spannen dik. En noch is 'er de kolom van Keyzer *Konstantyn*, met noch een, die men 't Kolossus noemt, maer gants verdorven, doch voorheenen met Koper vergulde platen bedekt geweest.

Voor den Tempel van Sofia tot Konstantinopolen staet een deftige hieroglyphische naelde, van Thebaensch marber. Tot Alexandrien zietm 'er twee van de zelve steen, zoo hard byna als porfier, maer rooder van verwe, doch eeven zoo gefpikkelt, genoemd Pharos naelde: en buiten de wallen staet 'er noch een, zes en-tachtich handbreed hoog, en zes-en-dartich dik, uit een stuk steens, gestelt op een vierkante boog, doch, dat te verwonderen is, niet half zoo groot, als de voet des pylaers, die men *Pompejus* pylaer noemt.

Beeld Schrif-tige naelden.

De Egyptische Pyramiden zijn meer monsterwonders, dan kunstaerdich: de grootte van drie is beneden vierkant, acht bunderen lands beslaende: yder zijde is dryhondert treden: het vierkant op den top, schoon maer van drie steenen, is groot genoeg voor zestich personen om op te staen. Zy heeft 255 trappen, yder trap boven de drie voet hoog, en breed naer behoorren. Deeze pyramide geeft na de luchtstreek van Egypten bynae den ganschen dach geen schaduwe. d'Anderetwee zijn minder in groote: maer zoo bekend als d' eerste. En hier ontrent leyt het grootte Kolossus, of Sphinx, zestich voet hoog, meest uit een rots, en ten deele met groote steenen geholpen, wonder vreemd om aen te zien.

De drie Pyramiden in Egypten, ontrent Memfis.

Wanneer gy outstijtsche steeden schildert, zoo stel vry kopere *Trytons*, in steec van weerhaenen, op de spitssen der toorens; want dit was een out gebruik, en by *Andronikus Kirhestus* gevonden.

Trytons voor weerhaenen.

Nu wy van Kolossen spreken, mochten wy ook wel tot de statuen koo-

Statuen.

men, als zijnde den schoonsten huisprael, en de beste kunſtboeken, daer is de ouden haere kenniſſen met ſtael hebben ingedrukt, om ons de vruchten van haeren arbeit na te laeten. Maer deeze zijn binnen Roome zoo overvloedig geweest, dat *Casiodorus* meent, datze in getal bynae met de leevende menſchen gelijk waeren: zoo van Marber, Koper, doch meest van Zilver, Goudt en Yvoir. *Domitiaen* leet niet, datmen hem andere, als Goude beelden maekte, en deeze moſten ten minſten hondert pont weegen, Maer die van *Commodus* woegen al veel zwaerder. De Tempelen binne Roome blonken englinſterden van al't gouden beeldwerk: en het ſtond yder een vry zijn eygen naem door een koſtelijk beeld te vereeuwigen; tot dat 'er Keyzer *Claudius* door een wet in voorzag. Maer deeze glory heeft de tijdt geheel veredyelt, en dit aenlokkend metael is van de naekomers, en de roofgierigheyt verſmolten: zoo datmen tans, behalven eenige weynige van Koper, geen andere dan van marber vind. Beeter geluk hebben d'oude Zilveren, en Goude Medalien gehadt, die weegens haere beknoptheyt noch geſpaert en bewaert zijn. Ontrent Alexandria, zeyt *Sandys*, worden noch ſomtjits, voornamelijk by ſtortreegens, edele geſteentens en Medalyen gevonden, met gekonterfeyte Goden en Helden, zoo konſtich gedaen, dat de geene, die nu gemaekt worden, maer als kreupele en doode daer by te vergelijken zijn. Maer wy zullen de Liefhebbers by *J. Oudaen* wijzen, die de Roomſche outheden zoo heerlijk uit zijne Medalien heeft opgegraven.

Medalieu.

Scheepen.

De Scheepen behooren ook onder de gebouwen: eenſchoone verkiezing voor die luſt tot touw en rakel heeft, in hooge Kampanje en gulde Galioenen. Want van outs pleeg men 't achterkaſteel des Schips met d'een of d'ander beſcherm Godt te verſieren, even gelijkmenze tans met Heyligen, of met andere eermerken uitmonteert. Beelt ons Spaenſche kraken en Adriaetſche Galeyen af, laet haer met riemen de zee veegen, dat 'et ſchuimt, of met gezwolle zeylen als Zeemonſters de golven klieven. Of luſt u de Bataeſſche machten, en Britaenſche zeegevaerten aen een te hitſſen, laetze elkanderen heele laegen in de ribben ſtooten, en met kopere Cerbren elkander te keer gaen. Hier zult gy 't water in vuer doen veranderen, en ginder de Zon en den Hemel met ſmook en damp bedekken. Speelt u de outheyt in 't hooft, zoo verbeelt ons de Schipbreuk van *Eneas*, uit *Virgiel*: of die van *Uliffes* uit den bevaeren *Homeer*. Offchilder de Scheepſlach van *Auguſt*, en de vlucht van *Cleopatre*; of hoe zy eerſt *Antonius* in de gedaente van *Venus* ontmoete. Maer mooglijk zoud gy ons Sardammer jachten, boots, of bylanders vertoon: Neen, laet uwen geeſt zich in d'oudheyt oeffenen, en bouw ons platboomde eyke vaertuygen, voor de Bretaenſche Veneti: de roeibanken van voerdikke plaaken, en met duiſdikke yzere nagels gehecht, met hooge voorſtevens: laet haere ankers aen yzre kettingen, in ſtee van kabels, hangen

gen, en span de zeylen van flap leer of beestevellen. Laet de Roomfche vloot hun want met yzere haken aen stuk rukken, of, gelijk in de flach van Maffilien, yzere dreggens overwerpen, onder een hagel van javelijnen en harpoenen. Of vertoon ons *Nafidius* in d' engte van Sicilie, met fcheepen van binnengeheel met koper bekleet. Wilt gy gebrek van vers water uitbeelden, laet de verdedken met vellen bespreit zijn, en matroos den dauw in de Morgenfont daer uit perffen. *cesar* ruste en vreemt flach van vaertuig toe, toen hy door de Afranianen benaeut was, de bodems en t geraemt timmerde hy van licht hout, en den buik wert met rijswerk gevlochten, en dan met leeder overtoogen: toen deeze gemaekt waren, heeft hyze twee-en-twintich mijlen, op faemgevoegde wagens doen vervoeren, en in de Rivier zetten, daer mede zijn Soldaten over den stroom geraekten,

In d' uiterfte Noortfche landen, zegt *Olaus de Groot*, worden de fcheepen, van pijnboom, of denne planken, by gebrek van fpijkers, met dunne wortelen van boomen aen malkanderen gebonden: of met darmen en bereyde zenuwen van Rangifeeren famengenaet, en met pek van pijnboomen besmeert. Deze Schepen buigen voor de weerkaetsingen der Colven, als ledere zacken. Men gebruikt daer ankers van kromme wortels der sterkste boomen, die door de zwaerheit der steenen vast blijven: en zeelen van Popelieren of van Berkeboomen tot kabels gedraeit. De zeylen zijn wolle lakenen, met stronken van boomen, voornaemelijk in staende wateren. d'Oude Franfe inwoonders, van Yka en Arika, zeylden met opgeblaze zeewolfs vellen. Van andere werктаigen zullen wy in een der volgende Hooftdeelen handelen. Maer laet u dit niet verveelen, want deeze kennissen verrijken den geest; en geeven stof tot vernuftige vonden. Die vermaert wil worden, moet wat deftig ter hand slaen, d'aeloudheyt omroeren, om nieuwe vonden daer uit te trekken: want daer is niets in deeze laetste eeuw dat geheelijk nieuw is.

Noortfche Schepen.

Ankers.

Zeylen.

V I J F D E H O O F T D E E L.

Van Landschappen.

DE Landschappen en uitzichten geeven aen de Historyen een groote welstant, maer zy moeten eygen en natuerlijk zijn. Want het waer belachelijk, dat men het heuvelig Britanje met Zwitferse klippen bestuwde, of dat men het bergachtig, en met Spelonken uitgeholde Palestine met Hollandfche weyden plaveyde. Dit zijn leugens in de konst, min noch meer als van de twee Babilonische boeven,

Boomen.

Virg: Meli-
beus.Boomen
wassen van
zelfs uit ker-
ne of wortel-
stekken.Veelerhande
aert van
boomen.En Wijn-
gaerden.

ven, waer van den eenen zeyde, dat hy *Suzanna* onder eenen Lindeboom, en den anderen, onder eenen Eykenboom in ontucht gezien had. De byvoegfels moeten eygen zijn, of gy wort daedelijk als een valsche getuige gedoemt. Leer ook de boomen wel onderscheyden; want eenderley slag van bladeren past aen alle boomen niet. *Muzziaen* hielt den Kastanjeboom voor den schilderachtichsten, andere mogen d'eik voor andre stellen. De Populier behaeg *Herkules*, de Wijnstok *Bacchus*, de Mirt *Venus*, de Laurier *Febus*, maer *Fillis* bemint den Hazelaer. Vorder moetmen zien, waermen de boomen te pas brengt: want d'Esseboom spant de kroon in het bosch, zegt *Virgiel*, de Pijnboom in den tuin, de Populier aen den stroom, en den Denneboom op hooge bergen. Het past den Lantschapschilder den eygen aert der boomen te kennen. Natuer teelt voor eerst, zegt *Virgiel*, verscheyde slach van boomen; zommige wassen van zelf, zonder iemants hulp, op ruime velden, en langs bochtige vlieten heene, gelijk zacht *Geyl*, taeje *Brem*, Populier, blauwe en witachtige *Willigen*: zommige worden gesteecken; gelijk de hooge *Kastanjelaer*, en *Eekelaer*, die de grootste van alle boomen, *Jupijn* tereere opgroeit; en d'Eik, by de Grieken voor een Orakel gehouden: Zommige spruiten dicht en loofrijk uit hunnen wortel; gelijk de *Kriekelaer*, en *Olm*; en de lauer *Apollo* toegewijt, waft op in de breede schaduwe van eenen grooten Lauwerboom, zijn Moeder.

*Men kan, behalve dit, een ongelijkheit raemen,
In boom en plant genoemt met eenderhande naemen,
Den sterken Olm, en Loot, en Wilgeboomen meê,
En Kandischen Cipres, gevoert van overzee.
Ook valt de vette Olyf verscheiden van natuere,
De ronde en lange, en ook de Olyfvrucht, die de guere,
En bittere kernen draegt. Het Alcimoïsch oost,
En d' Appelaer ons veel verscheydenbeên belooft.
De Krustumijnsche Peer en Siriaensche zullen
Verschillen, ook, die groot en dik de handen vullen.
Geen eenderhande druifons takken nederdrukt,
Het Eylant Lesbos ook verscheide trossen plukt,
En ranken, van de stad Methymne hier gezonden.
Het Eylant Thasus draegt, veel wijnen op zijn gronden,
En Mariotiss prijst zijn witte Muskadel.*

Maer wy zouden ons zelve in de lekkere Verzen van *Maro* schier ver-
geeten.

Landschappen te verbeelden, heeft *Ludius*, ten tijden *Augusti*, op 't
nieuw als hervormt: want hy bracht een wijze voort van op de mueren te
schil-

schilderen Lanthuizen, Hoeven, Kruiden, Bloemen, Boffchen en Wilderniffen, Heuvelen, Beeken, Rivieren, Havens, Strandén, of wat men begeerde: en deeze zijne Lantschappen stoffeerde hy met wandelaers, Viffchertjes, en andere, die hun vermaek op 't water hadden: met Jagers en Vliegers, of die in den Oegft, of in de Wijnbergen bezich waren: met geladen Wagens of Ezeltjes. Hy beelde zeer natuerlijk broekachtige en flibberige weegen uit, daer eenige vroutjes, als om de gladdicheyt wille, fcheenen te vallen, en andere als op haer hoede gingen. De buiftenfte mueren, die in de opene lucht ftonden, versierde hy mer zeefteeden en luftige gezichten. Naderhand heeft *Polydoor* van *Caravaggio* de landschappen met verftandige fieraden wederom vereert, en zoo veel aerdicheden, als 'er in Italiën over 't hoofd gezien wierden, van vervallen gebouwen, grotten, en deurzichten, zijn door hem aenmerkelijk gemaekt. *Joachim Patenier*, den meester van 't kakkertje, en *Herry de Bles*, die 't uiltie voerde (want dit waren als de merken, die zy in hun flukken, in fteede van hun naem, ergens in een verborgen hoek plaetsten) hebben het lantschap schilderen in deeze landen tot een hoogen trap gebracht. Hoewel *Albert* van *Ouwater* al te vooren, in het lantschap Schilders voortbrengende Haerlem, den prijs behaelt heeft; Zoo dat zelf d'Italiënen al voor lang bekennen mosten, dat de Nederlanders hen in landschappen te boven gingen. Waerom zich ook *Titiën* niet gefchaemt heeft eenige der zelve by hem in huis te nemen, om hen die kunst af te zien. 't Welk hem, nevens zijn groot oordeel in het navolgen van 't leeuen, tot den besten Landschapfchilder van de Werelt gemaekt heeft. Ik en wil my niet vermoeijen met de werken van *Muzziaen*, *Glaude*, en andere, die, als op de fchouderen hunner voorgangeren gefteegen, wonderen hebben uitgerecht: noch van onze landluiden fpreeken, die als noch met Landschappen bezich zijn: want ons oogwit is voornamentlijk de Schilderjeugt tot de natuer te wijzen, en maer fomtijts, als 't pas geeft, haer door voorbeelden aen te prikkelen. In 't lantschap moetmen voor eerst de gronden, vlaktens, velden en weyden, elk in haeren aert wel onderscheiden: en zich al vroeg gewennen de vlakte in 't wech wijken waer te nemen.

By d'Italiënen,

Nederlanders,

En Haerlemers;

Tot groot licht der nakomelingen.

*Bemerk hoe vlak en Weyde en Akker leyt,
Verschietend' naer het zichte ynd. Hoe playeyt
Natuer het veld! want schoonm' in berg en daelen
Meer vryheyts heeft, dan in gewelfde zaelen;
En hoven, die in nacuwer wetten staen,
Zoo heeftmen doch in 't Landschap acht te slaen
Op vaste grond, wat onder 't oog verschoven
Zich uitspreit, of wat afdaelt, als van boven.*

Op 't vlak-
leggen der
gronden wel
te letten.

Daer na dat ook de Heuvelen, Bergen, Rotffen en Klippen, Duinen en Dijken, vast leggen.

Gebergten,

*My lust te zien een stuk van Lombadyen,
Zoo als ik 't zag van d' Alpen, ginder glyen
Een klare beek vol witte keijen, hier*

En Valeyen.

*Het afgaen van 't gebergte, en ginder schier
Een Wereld van bevallyke Lanúsduwen,
En Heuvelen, en Daelen, en Gebouwen:
De Wijnstok om den Olm in 't akkerveld,
Elk op zyn plaets en na de kunst gestelt.*

Duizent ongemeene aerdicheden zien wy dagelijks in dit aengename deel der Natuer, maer men behoorde altyts na 't schoonste uit te zien, en, indien 't aen my lach, ik zouw veel Landschapchilders van haere al te gemeene en slechte verkiezingen afleiden. Ik wilde, datze my 't betoverde Bosch, daer Tasso zijn Reynout in voert, eens uitbeelden: ofwel de beemden en Boschen der gelukzaligen in d' Elyzeesche velden, zoo als 'er de Poëten van zingen. Of wel 't Theffalich Tempe, of 't veerijk Arkadie. Hier most de geile Sater in schaduw der ruige takken zijn roof beloeren, en schoone Amaril, aen d' overzy van de beek, zich in 't klare water spiegelen. Het kristalline vocht most ten berg af nederzijpen. Of lusten 't ons, men liet Kupidoos hof, dat Psyche besloot, van verre zien: d' Albaste gaenderijen tegen de Zon tintelen: men dekte de Tinnen met Koper, en boude de toorens na de Jonische wijze. Tempe kon niet te lustich zijn, en daer den Poët speelen gaet, heeft ook den Schilder vryen toom. Wiens Schildergeest zouw niet tot wat ongemeens uitspatten, die de Poëten zoo Schilderachtich van lantschap hoort zingen, gelijk de Ridder Hoofst's Zeegemond in deeze verzen doet:

*Verloft Je-
rusalem 18
Gezang.*

Poëtische
Landschap-
pen.

*Wat Marmersleene vloer ook zoud zich kunnen roemen
By voertappeet van kruidt, gespikkelt met haer bloemen?
Wat wanden rijk vermaelt, of wat beeldhouwery:
Wat ordre van gebouw is zulke, datze by
Een schaduwrijke beemd in Majesteit mag halen?
Al deden Porfir, Jasp, en Goudt, des Hemels stralen,
Met Spiegel gladdede glans, afsteuyten, en de Zon
Daer, met zyn hel gezicht, geen oog op houden kon:
Wat zoud het wezen by de pñlers der Boschaedjen,
Zoo reizig, en gekapt met weeltige pluimaedjen
Van aerdig vloeient lof; by stammen nimmer los
Van klim op, geborduert op groen fluweelen mos?*

Het kostelyke koor zal d' oogen haest verveelen :
 Maer nimmermeer het frisch der scheemrige prieelen :
 Welk, als gy duizendmael en duizendmael beziet,
 Van duizendmael aenschout op een gestalte niet.
 Want waer gy opkykt, of daer is nieuw groen gesprooten,
 Of vogel schudt de blaen; of wint verschiet de looten.

Tre dan, ô Schilderjeucht! ten boschwaert in, of langs de heuvelen op, om verre verschieten, of boomrijke gezichten af te maelen; of met pen en krijt de rijke natuer in uw tekenboek op te gaeren. Val aen, en betracht met stadich opletten u te gewinnen noit vergeefs op te zien; maer, zoo veel de tijd, of uw gereetschap, toelaet, alles als op te schrijven, en in uwe gedachten den aert der dingen te prenten, om daer na uit de geeft, wanneer u't natuerlijk voorbeeld ontbreekt, u met een voorraet, in uwe geheugnis opgedaen, te behelpen. Zie toe, indien gy met een losse zwier de spartelachtige meijen der boomen nabootst, dat gy elk in haer eygen aert uitbeeldt; want de beezemachtige Cipres, en den kronkelenden Eykeltak gelijken elkander niet. Linden en Willigen loof verschilt te veel; zoo verschilt de stam des Kastanjebooms van des Beukelaers. Onderschey Rotssen, Grotten, Geboomten, Struiken, Stanmen, Biesbossen, Bloemen, Lovers en Takken. Merk op de ruyme schaduwe, waer de dichte takken elkander prangen, en wijs zachtelijk aen, daer de heldere lucht in de boomtoppen schemert. Neem naukeurich acht op de klaere voorgrond, met Doornen en Distelen en breede blaren bewerkt, laetze klaer en groot, vry een hoek van uw werk vullen, en beeldt de verre gezichten met een zachte handt uit, die naer u toe komende, even zoo veel kenlijker dienen aangewezen, als zy tegen de achterste vergrooten. Laet het kromme wagenspoor, ofter rechter of slinkerhandt, zachtelijk rijzen, hier week en slikerich, enginder ten heuvel op, of in mulle zanden, of barre heyden, vlak leggen. Dat de wijers, daer de Waerden en witte Zwaenen zweinmen, waterpas, en de beekjes ten dale glijen, uw gebouwen vast staen, en de boere gehuchten vry koddich en bouvallich op zy leunen. Merk op onderscheyt van weer en wind, en op detijt des jaers, gelijk wy booven vermaent hebben; de Mey geeft dik en sportelijk geboomt: de Herfst schut de blaren af: de Kruisdooren geeft vroegh loofwerk, de Wijnstok laed vruchten; maer de Lawrier en palm en steyle pijnboom zijn't geheele jaer groen. Komt gy een wel geschikten tuin met sierperken en deurzichten t'ontwerpen, plant vry Sitroen en Oranjeboomen, en Granaetappels aen d' affschutsels, ley de Pers en Abrikoos tegens de Noorderwal, bekleed de Prieelen met Kornoeljen, en laet'er Neglentier en Mirte deurslingeren. De plantasiën moeten ordentelijk, maer de wildernissen wild zijn. Plant op uwe gronden in't wout vry

Opwekking
en onder-
wijs.

Tijt des
jaers.

Tuinen.

Beeken en
poelen.
Rivieren.

Distelen, Dokkeblaen, en allerley kruiden. Laet de klaere beeken met keyen, en de mosachtige poelen en slooten met Endekrooft, Kannebladeren, en Biezen versiert zijn. Laet haer al krinkelende de dalen zoeken, en zich eyndelijk in een grooter plas verliezen. Maer begeert gy groote Rivieren, daer de baren hol gaen, in uw werk te pas te brengen? Gy zoud somtijts dienen door eenich merkteyken het zoet van het Zeewatet te doen kennen, gelijk *Neacles* dede, in zijn Scheepsstrijt tusschen d' Egypters en Perfen: want als hy 't water van de Nijl, dat hy voorhad, van geen Zee-water kon onderscheyden, zoo maekte hy een drinkenden Ezel, op den oever, die van een Krokodil, bewoener van den Nijl, beloert wiert; 't welk de plaets genoeg te kennen gaf. Maer lult u, zat van vermaeklijkheden, de woedende Zee, van een veyligen oever aen te zien, laet de golven vry hol gaen, en de donkere wolk de Schepen dreygen. *Protogeen*, zegtmen, was tot zijn vijftich jaer toe een Zee-en Scheep Schilder; maer laet ons aen de wal blijven. Men moet ook zijn vlijt aenleggen in den geestigen zwier der wolken wel waer te nemen, en hoe haere drift en gedaente in een zekere evenredenheyt bestaet; want het ooge des konstenaers moet de dingen ook zelfs uit haere oorzaken kennen, en van de zotte waen des gemeenen volx vry zijn; daer dit vers van spreekt:

Somtijts
wonder
vreecht.

*'t Gebeurt ook, als de wolken zich verdikkem
Of spreijen, dat d' onnoozelen verschrikken
Van Beelden, die zy aen den Hemel zien,
Als teykenen, van 't geen noch zal geschien.
Veel wonders is gewis in 't zwerk te speuren,
't Zy als het stormt, of als de wolken scheuren;
Maer dat men dier of Schip daer uit bootseert,
Is domme waen van 't graeuw, dat ongeleert
In onze konst, door waenzicht wort bedroogen;
Een Schilder heeft hier toe vry beter oogen;
Hy kent en kleur en omtrek, nevens 't licht,
En oordeelt met naeukeuriger gezicht.*

Maer dit zal nu meer als genoeg zijn, voor zoo veel als de plaets betreft.

Z E S T E H O O F T D E E L .

Van de Omftandicheit , ofte bywerk.

Gy, die de zefte onder de Zanggodinnen zijt! vorder ons in deeze onze vierde Schilderwinkel, en leer ons omftandigheden uitvinden, die aen ons voornemen paffen. 't Is uw werk, aerdicheden uit het hoofd te verzinnen: toonze ons zoo overeenftemmende tot ons hoofdwerk, als de toonen van uw minlijk gezang met de klanken van uwe lier maet houden.

d'Omftandigheden van bywerk, geven aen een historie geen kleyne welstant, en der zelve verfcheydenheyt verlufticht het aenzien.

*Verfcheidenheyt, in veel veranderingen
By een gevoegt, en by werk geeft de dingen
Een luifter: zoo m' ook eenich tam Gediert
Te pas brengt, of gepluimt gevogelt, 't fiert
Het werk: zoo vind het oog ook een vernoegen
Somtjts een Moor by maegdekens te voegen:
By d'ouderdom een dertel speelend' kind:
Gewapenden by naekten: maer noch vind
Men ruimer ftof, in veelerley gewaeden,
In diensftetig, feftoenen en fieraeden.*

De omftandigheden moeten de Historie eygen zijn, niet gelijk als den Schilder, Sint Jan, met een jong Geitjen in zijn arm, en een papierrol aen zijn ftaf, met opfchrift, *Ziet het Lam Gods*, had afgebeeld. Maer dit was meer uit onnoozelheit, dan uit moedwil; want hy dit lieve beesje, dat zoo wel een Lam geleek, bygeval krijgende, heeft 'et gekonterfeit, zonder aen de lammerewol te denken.

*Geen Dier zoo net een Lam gelijkt,
Indien het waer met wol verrijkt.*

Ik heb ook gezien een uitnemend ftukje van 't fterven *Marie*, komende uit het hof van Mantua, daer de Apostel e al met Roozekransjes of Vaderons-kettinkjes gefchildert ftonden, waer in den Ouden *Breugel*, die 't gemaekt hadde, wel betoonde een goet Katolijk te zijn. Maer hy fcheen niet geweeten te hebben, dat den infsteller van de Roozekransjes, *Sint Dominikus*, zoo veel hondert jaer na d' Apostelen geleeft heeft: En 't is hem te meer te vergeven, vermits men al lang voor hem gewoon was den Apostel *Jacobus de Mindere* met een Pater-

*Vicenzo Car-
tari Reggia-
no. Erato
vuol dire
inventione
di cose simi-
li, perche co-
lui che impa-
ra, bisogna
che habbi
difcorfo di
ritrovar an-
cor egli cose
nove simili.*

Omftandig-
heen moeten
eygen zijn.

Exempels.

noolter in de hand te doen schilderen. Ik zal niet zeggen van die zich ver-
greepen hebben in tot een krom zwaert een rechte scheede te maeken, of
van hem, die van den Boer berispt wiert, dat hy een Vogel, op een Ko-
renayr stellende, de zelve niet en hadde doen buigen. 't Gemeen oordeel,
en *Apelles* Schoenmaker zal die gebreken licht ontdekken. Men vind echter
geschiedenissen, die, om d'oneygentlijkheit der Persoonen, met de om-
standigheden raer zijn, als of men de listige *Ulysses* de Schelpstrant en het zan-
dige duin zach ploegen: of de groote *Achilles*, door dwang van zijn bekom-
merde Moeder, om *Themis* orakel en 't nootlot van een verradersche doodt
t'ontwijken, zich onder de Hofjufferen van *Deidamia* in Scyros zach palee-
ren; daer hy in vrouwe gewaet van den schalken Griek betrapt wiert; toen
hy zijn lust tot den krijg in 't aentasten der wapenen liet blijken. Zoodanige
geschiedenissen zijn, wegens haere onvoeglijkheden, aenmerklijk, en
worden, om hare oneygentheit, ten toongeltelt. Gelijk niet minder de
doorluchte *Karel* de vijfde, toen hy zijn Koninkrijken en Keyzerstaf, na't
voorbeelt van *Diokletiaan*, had afgeleit, en by 't graf van *Sertorius* boomen
snoeide, bloemen queekte, zonnewijzers stelde, of, dat noch vreemder
is, met de Monikken in 't Klooster van Sint *Jooft* zijn eygen lijkvaert hielt.
Een zelve omstandicheit is niet altijs eeven voeglijk. d'Oude Romeynen,
die van Harders en Boeren opquamen, pasten in 't vrede de ploeg te men-
nen, en van d'Akkers tot oppergezaghebbers verkoren te worden, of met
gebrade rapen, na de gewoonte van haere opvoeding, vernoegt te zijn.
Rome behielp zich lang met laege gebouwen, maer in macht aangroeyen-
de, groeiden ook de gevels. Allenatiën, ja alle persoonen hebben iets,
dat hun eygen is. Aen d'Oostersche Koningen voegt prachtigen omstant;
Azia was van outs vol Badstoven, en Lustkameren: in Sparta niets dan
nootzaeklijkheit. 't Voegt wel, dat men *Hannibal* in 't harnas schildere:
dat men *Krezus* by de schatten, *Mydas* in 't gout, *Kato* in den Raet, *Demos-
thenes* al preekende, en *Jakob* by de Schapen afmaele. *Epaminondas* was ver-
lieft op armoe, en *Diogenes* verzot op ongerijf. De Profeeten voegt het
droomen en vremde gezichten te zien, d'Apostelen onder 't volk te zijn,
Monikken by 't sterven, Papen by d'Offerkist, Soldaten by 't boereplagen,
Joden by 't schacheren, en Jan hagel de mirakelen by te woonen. Maer ik
wil ook niet, dat gy in uwe omstandigheden al te gebonden zijt, en voor-
namentlijk aen meeningen, die niet al te zeker gaen. Want schoon'er zijn,
die willen dat het kruis *Christi* van vierderley hout was: Te weten, de voet
van Ceder, de blok van Cypres, het bovenste van Olyfboom, en de
dwarsboom van Palmhout, zoo zult gy mogen bestaen met eenderley hout,
ja al was 't maer met Eyken. Voor een Roomsch Keyzer zult gy een bran-
dende vierpanne doen draegen; en voor een Raetsheer een strafbijl, de

Quiri-

Ten ware
het de Histo-
rie geboort.

Exempels.

Yder natie
ja yder voor-
naem per-
soon met zijn
eyge om-
standicheit
uit te beel-
den.

Schilders
vryheyt.

Kenteyke-
nen van staet
of beroep.

Quirinaelsche Priesteren zalmen aen haeren hoet, als een huive, kennen. Een Senator aen een schelp, als van een Schildpadde, in den erm; en een Rechter aen een schrijftafel; een Ritmeeter moet een heirhamer voeren, en een Hopinan te voet een Wiinpelken; d'Orateur een boek, de Schermer een zwaert, de Snijder een schaer, de Smit een hamer, de Zilverwerker een klein aembeelt; en voort kan yder iets tot een teyken van den dienst of het ambacht, daer hy mede omgaet, by zich draegen. Want dit was by de Romeynen niet alleen in't gebruik, maer door de Westen bevesticht, en niemant vermocht, zonder zoodanich een kenteyken, achter straet te gaen.

Het kenteyken der Koningen plach in oude tijden een spieffe te zijn, welke de Grieken *σπίερα* geheeten hebben, want noch te voren hadden de ouders de spieffen voor goden geëert, tot welkers plichtige geheugenis, zy daer na de beelden der Goden spieffen in de handt gaven. Maer namaels zijn de Koningen met kroonen versiert geworden. De Heylige Schrift maekt ook gewach van de spieffe, die *Saul*, d'eerste Koning van Israel, gevoert heeft. Maer oft u ook nodich was de kenteykenen der Roomsche Koningen te weten, wel aen, de *Fasces* of bondelroeden, met bylen, moet gy voor uit doen draegen, voorts een goude kroone, met een yvoiren stoel, en zekere Rokken van byzonder maeksel: als de *Trabea*, de *Pretexta*, de *Palmeta*, eenige Ringen, en andere staetlijkheden. Maer vooral zult gy de zeegekoets daer op 't heerlijkst byvoegen. Wat teykenen ook *Scipio* aen *Massinissa*, toen hy hem Koning noemde, vereerde, is by *Livius* na te zien.

Wilt gy ook weten, waermede het opgergezach van Sparta wiert uitgebeelt, als de *Ephori* iemand ter zee of te veldt zonden? Ik zal 't u zeggen: zy hadden twee gelijke ronde stokken, waer van zy'er een aen de Zee- of Landvoogt mede gaven, en deeze wierden *Scytale*s genoemd. Als zy nu aen den zelve iet gewichtichs te gebieden hadden, zoo wonden zy een riem van parkement om den stok, dien zy behouden hadden, in zulker voegen dat den stok bedekt wiert, en het parkement dicht aen malkander floot; en dan schreven zy daer op 't geene zy wilden. En dit parkement, ook *Scytale* genoemd, ontwonden zijnde, droeg wel letteren, maer men kon'er geen zin uit raemen, tot dat den Kapiteyn, daer het aen hielt, het zelve ook om zijnen stok, op voorige nette wijze, gewonden hadde; want dan ontmoeten de letteren malkander wederom, gelijkze geschreven waren. Het ontfangen van dusdanigen *Scytale* of brief, heeft zelf de grootste krijgshereen van Sparta in haer voornemen te ruch gezet.

Koninklijk
kenteyken.
Een Spieffe.

Trogo Pom-
pejo lib. 43.

Roomsch
Koninklijke
Teykenen.
Polid: Vir-
gel. l. 2. c. 3.

De Staven
Scytale's.
Ziet Plus.
in Lyxand.
10.

Z E V E N D E H O O F T D E E L.

Van't Hair.

NU dewijl *Clio* noch *Polymnia* ons niets van 't gebruik des hairs hebben gerept, zoo zal 't mooglijk onze *Erato* te vergeven zijn, alsze dit op volgende wijze verhandelt.

Verscheyde volken hebben meest altijts het hair op een verschillende wijze gedragen. d' Oude Egyptenaers begosten de gewoonte van het hair te laeten scheeren, ten tijde dat *Apis* stierf, dien zy als een God aerden, niet alleen van 't hoofd maer van 't geheele lichaem, als een zuivering, maer d' Avantes lieten het voorste van haer hoofd bescheeren, en deeze manier wiert Thezeide na *Theseus*, die 't hen in een offer voor dede, genoemd. 't Welk *Paulus* schijnt aen te wijzen, als hy zegt: Dat 'et den mannen een schand is, 't hair ongeschoren te dragen. Maer *Lycurgus* geboot de Spartaenen hun hair te laten wassen. Zeggende dat het hair den schoonen lieden noch schooner, en den mismakten oorlogsman noch verschriklijker maekte. De Tarters, Slavoenen en Hongaren, scheeren den ganschen kop, behalven een voorlok: maer de Tarters en Parthen pleegen, na *Plutarchus* getuigenis, hun hair te laeten wassen, zonder het zelve eenichzins te leggen of te kemmen: doch de Meeden droegen het sierlijk in een huive. De Duit-sche Suevoi streeken haer hair zydelings op, of bonden 't in vlechten, en dit was 't dat hun als vrye luiden van de slaeven onderscheyde. Het scheeren des hairs is by ouden tijde een teyken van droefheyt geweest, of wel een versmading: want als de Sirakusers *Nicias* verwonnen hadden, versierden zy hun eygen paerden, en schooren die van hunne vyanden. Zoo ook deden de Thebaenen en Theffaliers haere paerden, tot teyken van rouw, als ook *Alexander* in 't afsterven van *Hephestion* de maenen der paerden en muilen; en de Persen schooren ook hen zelve uit droefheit: doch onzen Batavier *Claudius Civilis* schoor zich niet, voor hy zijn wil in 't oorlog had. By *David*, Koning van Israël, wiert het als een groote smaet geacht, datmen zijn gezanten geschoren t' huis zont. Wanneer de Ephori binnen Sparta in hare overheyt traden, deden zy omroepen, dat alle Spartaenen hare baerden zouden laten bescheeren: 't welk van een iegelijk wiert nagekomen, tot een bewijs dat zy bereyt waren, zelf in d' aldergeringste dingen, zonder tegenstribbeling, hen te gehoorzamen.

Het hairscheeren was, na 't getuigenis van *Seneka*, rouw of vernedering, en

Pl: in The-
seus.

Scheeren wat
het plachte
beteykenen.

Droefheyt.
Vernedering
Smaet, en
gehoor-
zaamheit, by
de Lacede-
moniers.

en daerom sneeden d' oude Grieken haere lokken af, over haere dooden: gelijk *Electra* by onzen *Sophocles* zegt:

En sny veel liever af de tippen van uw vlechten

En 't zachte hair van my.

Maer de hedensdaegsche Edelvrouwen der Grieken verzellen de lijken van haer maegschap met hangenden haire, en bloote borsten, die gelegenthyt waerneimende, om haere schoonhey, die deurgaens verborgen is, aen yder een te laten zien. De verdorventhyt des tijts heeft den Romeinen, na de klachte van *Seneka*, zoo verwijft gemaakt, dat zy hen alle daeg lieten scheeren, krullen, en kemmen: en onze hovelingen hebben bynae den halven tijd de kam in de Parruik. Echter was het een gebruik onder de Romeynen, de slaeven, als zy in vryhey geftelt wierden, hun hoofden te laeten scheeren en kleyne hoeden daer op te zetten. Men plach de volkeren bynae aen de verscheydenhey van hun hair te kennen. Zommige Mooren hebben lang, zommige wolachtich hair, in eenige landschappen trekt het ten bruinen, in andere ten zwarten, en in andere ten blonden, doch het rood en ongebonden hair is geen wonder by de Duitschen. Maer wat verder de bescheeringe aengaet; de Longobarden, zoo als in de Schilderyen, die *Theudelinda* hare Koningin hadde doen maken, te zien was, droegen het hair voor zoo laag, als tot den mondt hangende, aen beyde zijden van het voorhoofd verdeilt, maer haren nek was geschrapt, en tot het achterhoofd toe ontbloot. Voort was het by hen een straffe, alsze iemand beschoren, gelijk van *Rotharia* vertelt wort. Koningin *Semiramis* was te Babel met hangend hair op d' een zijde uitgebeelt, om datmen, wanneer zy gekemt wiert, haer den afval der zelve Stadt hadde gebootschapt, waer op zy haer andere zijde niet en wilde laten optoojen, voor dat zy de Stadt wederom met geweld had bedwongen. By de monikken beduidt de hairscheeringe een versmadinge van de overdadigheden der werelt, hoewel 't veele vergeten.

Seneka in zijn kortheit des levens.

Onderscheit na Landaert.

't Hair der Longebarden.

Tot besluyt moet ik de jeugt noch een weynich met poëtische gedachten zien t'ontvonken; Van *Eva* boogt *Apollion* by *Vondel* aldus:

Ik scheyde, doch met pijn, en zagh wel drywerf om.

Nu blinkt geen Serafijn, in 't Hemelsch Heylighdom,

Als deze, in 't hangend hair, een goude nis van straelen,

Die schoon gewatert van den hoofde nederdaelen,

En vloejen om den rug. Zoo komtze, als uit een licht,

Te voorschijn, en verheugt den dagh met haer gezicht.

Laet perle en perlemoer u zuiverhey, te belooven;

Haer blankheit gaet de perle en perlemoer te boven.

Den Schilderachtigen *Apulejus* zijn *Fotis* uitbeeldende, vertelt hoedanich haer genoegsaem dik hair, dat met een onachtsame zwier over de schouderen

T

hing,

Bevallijkheit
in 't Hair.

hing, en van daer wederom opgeschort, en op den kruin met een knoop lach, haere bevallijkheit vermeerderde. Wat vermaek is het, zegt hy, wanneer de krollen wel gekamt en gestreelt zijn? Zy maken het aengezicht aenzienlijker en voller, en matigen de lengte van den rug. Men versiere een schoonheit vry met gulde kleederen, en verzieze met juweelen; zy zal nimmer behaeglijk zijn, ten zy men haer het hair met behoorlijke teuijeringe hulle en opschik. *Tasso* ook in 't verbeelden van zijn *Armide* begint eerst van 't Hair:

*Haer vlechten zijn van goudt draet, los van zwieren,
Die 't aenschijn nu bedekken, dan versieren,
En tergen 't oog van al 't nieuwsgierich volk.
Zoo speelt de Zon door eene lichte wolk,
Of toont zich bloot; en schijnt met heeter straelen.
De Weste wint doet haere lokken praelen,
Al kronkelende, als golven door de lucht.*

De Poëten geven aen de Goden ook verscheyden hair, zy hangen *Jupiter* Goden hair. een lok over 't voorhoofd, dat hy 'er scheel afziet. Maer *Virgiel* hult *Apollo* met dit vaers:

*Apoll' zijn lokken toyt, die langs zijn schoulers roeren,
En vlechtze met groen loof, gestrike met goude snoeren.*

Dit zal genoeg zijn voor de Schilderjeugt, om het onderscheyt, dat 'er in 't hair, ten aenzien van beteykening, en landaert, aen te merken is, waer te neemen. Het zelve nu uit te beelden, moet, als gezegt is, met een losse zwier geschieden, nochtans met de zelve waerneming, als alle andere dingen. Maer wy zullen deeze stoffe met den aerdigh hairschilderenden Schilder, *Hans met den baert*, besluiten. *Jan Vermeyen* van Beverwijk, Schilder van *Karel de vijfde*, was een schoon en lang persoon, hebbende eenen schoonen breeden baert, zoo lang, dat hy overeynde slaende, daerop kontreeden, welken hy ook dagelijx met grooren vlijt havende. Den Keyzer nam somtijts vermaek in hem aen groote personen te vertoonen; want den wind in zijnen baerd waejende, sloegze hen wel in 't aengezicht, schoonne te paert zaten.

d' Aeloude Engel Saxons vermochten haeren baert niet te scheeren, voor dat zy een der vyanden gedoodt, of ten minsten gevangen, en van zijn wapenen ontbloot hadden.

Maer dit had ik mijn Schilderjeugt bynae vergeten te waerschuwen, dat zy in d' oude Romeynsche daeden te verbeelden, geen lange baerden te voorschijn brengen; want Keyzer *Adrianus* was d' eerste, die, om zeker litteyken, dat hy aen de wang hadde, te dekken, zijnen baert liet wassen, waer in hy, als 't hoofft van al de werelt, voor een lange tijdt wiert naegevolgt.

Baert van
Vermeyen.

R. Verste-
gan. In the
Englisch
Antiquities.

Baert wan-
neer in 't ge-
bruik ge-
bracht.

volgt. *Julianus* de verlochenaer droeg zijn baert zoo lang, dat die van *Antiochien* uit spot zeyden, dat men ze moft affnyden, om 'er een zeel af te draejen: welke spotredenen hy haer met het fchrijven van een boek, *Misopogona* genoemt, vergolt.

ACHTSTE HOOFDDEEL.

Van bekleedingen.

DE looze slang, eerze noch op den buik kroop, en aerde at, verleyde ons aller moeder *Eva* tot de bekoorlijke vrucht, die aen haer en aen *Adam* de kennisse gaf, datze naekt waren, zoo datze zich schaemts halven met vygebladeren mosten bedekken. Maer het opperlte meededoogen bekleede hen met vachten. De peltfery was dan d'allerleerfte bekleedinge, waer aen zich noch geheele volkeren houden. Gy zult de Tarters al in Schaepsvachten uitbeelden, en de Samoeden in allerley bont. De Beemin past een enge Pels, en de Beijerin een bonten hoofstieraet. De Mofis nu een gemeen winterweer voor alle volken: maer bont te draegen plach men niemant hier te lande, als aen voornaeme stamhuizen, toe te staen. En dat van de Armynen behoort als noch niet dan aen Vorstlijke perfoonen, Het bont en allerley peltfery natuerlijk uit te beelden, bestaet meest in 't zelve natuerlijk en zacht te koloreeren: wy zullen ten aenzien van de Teykening meer zwiers in kreukelich lywaet vinden. d' Alderoudste Schilders pleegen haere kleederen zonder vouwen of kreuken te maeken, tot dat eenen *Cimon* van *Achajen* van die stijvigheyt afweek, en zijn kleederen een losse zwier gaf. De kleederen der oude statuen zijn meest als nat lywaet, dat om het lijf kleevende met rechte ploojen neerhangt.

Maer voor alle dingen komen ons hier de hoofstdekfels, teuijeringen en bewindfelste vooren, aerdicheden daer een Schilder zijn geest ruim genoeg in kan doen weyden. Maer dit dient geweten, dat men de Romeynen geen ander dekfel, als een slip van haer kleet op het hoofst, mag geeven: want zy droegen geen hoeden, als by nacht, in 't reyzen, in de schouspeelen, en in de Saturnaele feestten. De Parsische Koningen zult gy met den Tyaer of hoogen hoet zonder rant vereeren. *Darius* Sidaris, of Koninklijke hoofstpronk, was met een Hemelblauw band, met wit afgescheyden gegort, en alle Aziatische Prinsen droegen den Koninklijken band, of sleuijerkroon.

d' Egyptische vorsten voerden Diademen, rondom versiert met gelijkenissen

Diademen.

Laurier-
kroon.

Tulbant.

d'Apex en de
Gabyfche
gording.Der Vrou-
wen hulfelen

niffen van *Aspis* flangen. Diademen, zeg ik, welke ook, federt *Konftantyn de Groot*, van de keyzeren, en naederhand van alle Europifche Koningen gedraegen zijn. Want het keyzerlijk hoofcieraet was van outs den laurier, niet als een tak, die los om 't hoofd ging, als in vroeger eeuwen, maer de laurierblaederen van gout gemaekt laegen ordentelijk op zijde of zachte ftoffe, die het hoofd niet en quetfte, gehecht: en vertoonden zich wel zoo fierlijk, als 't oosterfche Koninklijk snoer, of den witten diadeem, van een duim breed, bezet met dierbaer gefteente, die te vooren met den Koninklijken naem by de Romeynen was verworpen geweelt; doch zoo wiert den laurier in den nek ook met een gouden gefpwerk, in maniere van een lint, famengeftrikt. Sedert is de Keyzerlijken Diadeem met een kruis en een kam vergroot, gelijk die tot Neurenburg bewaert wort, zijnde van een Barbarifch maekfel, met ongeflepe Robijnen, Turkoyzen, Smaragden en Paerlen omzet, en plomp genoeg gegraveert, draegende den naem van *Conradus* (zoo ik gifte, die voor *Frederikus Barbaroffo* geregeert heeft) en weegt veertien ponden. Maer de ftamkroonen van 't huis Ooltenrijk zijn tot een helmet, boven toe gegroeit. Ik zal der andere Koningen kroonen voorby gaen, en zelfs den Pauzelijken Mijter, fchoon met dryhooge ftraelkroonen omringt. Ook des Grooten Sultans hoogen tulband, van gedaente, hoewel drymael zoo groot, als een Pompoen.

Maer wat de outheyt belangt, den Roomschen *Apex*, het priesterlijk hooftdeksel, was van witte wolle gemaekt, en wiert met purpere banden onder de kin valt geknoopt: het spits, dat pijnappelsgewijs boven toeliep, droeg een takje van eenich heylzaem gewas. Anders droegen zy ook over 't hoofd een ruim lywaet, dat tot op d'aerde hing, over den Gabijfchen gegorden Rok, die mede van lywaet, en zoo lang was, dat hy gefleept zou hebben, ten waere hy was opgefchort. Daerom ziet men in de penningen, ftatuen en halfronden, dat het Pricfterlijk kleet *Camifum*, of opperhemdt met fchooten of ploojen over den gordel hangt.

De Joodsche en andere Priesterlijke Hooftprael, en Vorftelijke verfiersfels loop ik willens voorby, als bekende dingen. My luft wat ongemeens. Nergens is oit meerder vlijt in aengewent als in vrouwen hulfels, verandert door teuierungen van topsleuyers, voorhoof-tiersfels, hairgeltrik, en paerlegequik, op duizenderley wijze. Van vrouwehulfelen en teuierungen was *Andries Verochio* d'eerfte onder de Italianen, dieze geeltich uitvond. *Rafael Urbijn* gaffe een zeedige bevallijkheit, maer *Roffo* en *Salviati* hebben'er meer vreemdicheits toegevoegt. Doch onzen *Lukas* van *Leyden* week voor niemand. Maer die luft heeft tot vreemde optoifels, die verfieren de gekrolde hairlokken der Athenienfen met goude Sprinkhanen. *Sandys* befchrijft die der Jodinnen, zoo hyze in *Paleftina* zach, aldus: d'Oude muffelen haer hooft

in Lywaet, met knoopen achter af hangende, andere draegen hooge mutsen van dun blik; ik heb'er ook van geslagen goud gezien. Zy dragen bortrokken met broeken onder aen, des somers van lywaet, en 's winters van laken, en daer over losse purpere vliegers. Maer de wijzen van gemaekte kleederen zijn oneyndich. My gevalt *Venus*, zoo alsfe *Eneas* ontmoete: De handige boog, (zegt *Virgiel*) wapperde op hare schouders, gelijk een jagerin, het hair vloog om't hooft in den windt, het lange kleet hing om haer lijf opgeknoopt tot boven de bloote knien. En gelijk zy zelve zegt: De Tyrifche maegden zijn gewent pijlkokers te draegen, en purpere laerzen op de scheenen te strikken. En niet min zoo alsfe *Apulejus*, noch *Ezel* zijnde, in vertooning zach. Een deurschijnich zijden kleet met franjen was al wat zy aen had, 't welk van den wint, die'er dartel in speelde, sountijts verblazen wiert, en steelswijs liet zien, 't geen zy wilde bedekken, of de leeden drukkende der zelve gedaente zoo wel, als of zy naekt was, vertoonde, gelijk gy uit *Klio* reets verstaen hebt. Maer dit in spel vertoont, wort nu by de *Turksche* Jufferen zoo wel nagevolgt, dat de geene, die haer te zien komt, door haer dunne kleederen haer ook als naekt ziet. Doch dit in zyne waerde laetende, zoo zijn echter de kleederen, die de gedaentens des lichaems niet en verhinderen, aller prijswaerdichtst in Schildery. *Vermander* prijft zeer eenige beelden van *Pieryn del Vaga*, welke aerdich en vrolijk toegemaakt zijnde, en met dunne zijdekens omvangen, nochtans het naekt natuerlijk vertoonden. Maer in dit vertoonen des lichaems moetmen groote bescheydenheyt gebruiken, dat de kleederen ook als kleederen haere natuer met een zekere ruime grootsheit behouden. Daerentegen is alle overtollicheit misprijfelijk.

Enkleederen

Het is bespottelijk en haetelijk een klein lichaem met een onmaetich sloderend' kleet te omhangen. Dat gewaet is aller gevoeglijkst, dat geen stof en verwekt, noch onder de voeten slingerende vertreeden wort, zegt *Simachus*. 't Sieraet behoort zich na zijn eygen gelegentheit te schikken. *Virgiel* brengt *Dido*, noch te veel bezwaert noch te schaers behangen, voor den dach:

Een kleet moet na't lichaem zija.

*Zy komt op 't laetst met een Sidoonschen Fachtrok uit,
Met lijsten geborduert, een goude Pijlbussluit
Den rug, het hair is net met goud draet opgemaakt,
En 't purpren kleet met een sijngoude gesp gehaekt.*

Dido.

De Roomsche Jufferschap zult gy met oor- en vinger-ringen, en arm- en halsbanden versieren: geef haer ook parelhulfels, bortjuweelen, en riemen en ketenen, en behang de kleederen onder met bellekens. Want deze manier van dracht was lang by hen gemeen. Maer de *Vestaler Nonnen* zult gy een wit kleet met een purperen lijst geboort, toevoegen, en zetztenze een witte wollen huif op het hooft.

Roomsche Juffers.

De Vestalen.

Heliogaba-
lus,

En Darius
kleeding.

Sierlijke
kleederen
ontsieren de
mismaecken.
*Uit Trogo
Pompejo.
lib. 38.*

Kleeding
eens Cyni-
schen Filo-
soofs.

Kinder klee-
dy,

En die der
Romeynen.

De verwaten Keyzer *Heliogabalus* droeg een prachtige Vrongkroon, met paerlen en kostelijke gesteenten bedekt, na de wijze der Persiaensche Vorsten. Zijn kleederen waren van purper, en goud laken, en blonken van de kostelijkste gesteenten van Oosten. Hy droeg aen sijn Sleuyers Diamanten, Esmerauden en Robijnen, heel konstich gesneden. Zoo droeg eertijts *Darius* de laetste Koning der Persen, een overkostelijke purpere rok, met witte streepen ingeweven. Zijn korte rok met gout ingewerkt, was met Roofvogels, die met hun bekken gelijk tegen malkander pikren, sierlijk opgemaakt. Hy droeg aen zijn goude gordel, die hy slappelijk en vrouwelijk toegorde, een Sabel, daer af de scheede van gesteenten gemaakt was. Maer dit alles komt niet te pas by de pracht, die naderhand verzonnen is. Koning *Attalus*, nae *Plinij* zeggen, is d'eerste geweest, die de gewoonte van't gout in de kleederen te weeven, heeft opgebracht. Waer van ook alle kostelijke gewaeden, en zelfs Tapytseryen, den naem van Attalische kleederen verkreegen; ja men noemde zelfs al wat kostelijk was Attalischen huisraet.

Sierlijke kleederen vermeerderen de schoonheit; maer de leelijkheid bespot zich zelve dikwils, in een opgepronkt gewaet. *Ptolomeus Phisco*, kort, en groot van buik, en wanschapen van aengezicht, schein eer een monster, als een mensch te zijn, om dat hy met blinkende en deurschijnende kleederen zich waende te versieren; want men zach daer door niet alleen zijn mismaecktheit, maer zelfs het geene een eerbaer man met alle vlijt gewoon is te verbergen.

Sebastiaen del Piombo wiert in zijn kleederen, fluweelen en lakenen zeer geprezen.

Lust u eenen menshaeter, *Laërtius* vertoont den Cynischen Filosoof *Menedemus* in eenen bruin donkeren rok, met een vlamwigen gordel opgeschort. De twalef beginselen der Nature waren door dé weef konste in zijnen Arkadischen hoed afgebeeld: hy ging op tragische bortekynen: zijnen langen baert hing over zijn riem; en in de hand zwierde hy een effchen stok.

Kinderen zult gy kinderachtich toetakelen.

De Roomsche kinderen van onder de acht jaeren moogt gy met konstich speldewerk de halsjes versieren, met de naemen van hare ouderen deurschtrikt. De knechtjes tot onder de veertien jaer zullen korte rokjes, *Aelicula* genaemt, aen hebben.

Maer nae de veertien jaer moetm'er een ander kleet, genaemt *Pretexta*, boven aen de rechterschouder met een litse vastgemaakt, maer aen de slinker toe, en onder met purper geboort, by voegen; zoo't kint anders van vrye luiden geboren is; want dit kleet van sieraet was den slaeven verboden. Daer boven over moogt-gy't een beeltenis, *Bulla* genaemt, van goudt of zilver, van gedaente als een waterbobbels als't begint te regenen, of gelijk een Hert, aen

aen den hals hangen. Want dit versierfel was den eedelen kinderen door de wetten toegevoegt; daer die van de vrygemaekte zich alleen van een leedere bagge mochten dienen. En deze gewoonte, doch onder een anderen dekmantel, is by den Romeynen en Romeynsgezinden als noch in't gebruik, en zelfs, nae dat zy het kinderlijke kleet hebben afgeleyt. Den mannelijken tabbaeat moet zonder purper zijn, en tot de voeten toe afhangen. Deze kleeding, *Togata* genaemt, was allen Romeinen in tijd van vrede gemeyn, en wiert den jongelingen met plichtlijkheden, in verscheydenheit van ouderdom, als een teyken van mondicheit, aengedaen.

Belangende de verwe, de Romeynen gingen alle zonder onderscheyt, en tot de schoenen toe in't wit, dat is, in ongeverwde wolle, of lywaet: 't welk by de voornaemste zeer schoon en zuiver, maer by't gemeene volk besmeurt en vuil der uit zag. Maer den witten tabbaert der Heeren Vaederen, *Toga lati clavi*, was met kleyne spikkels gevlekt. Doch ten tijden *Augusti* leyden de meeste haere witte *Togas* af, en liepen slechts in *Tunicis*, of onderrokken, die zy toen ook begosten zwart te doen verwen. En zy floegen den krijgsmantel, *Lacerna*, om de schouderen: die 't gemeene volk zwart, maer de rijke van Scharlaeken, Purper, of van een andere kostelijke verwe droegen.

De kleederen der oude Duitschen plegen zeer sober te zijn; want zy droegen maer een kort kleetjen, en de rest van't lichaem was gansch naekt; jae de rijkste zelf hadden haere kleederen zoo eng, dat dezelve merkelyk alle deelen des lichaems uitdrukten, bestaende veeltijts in vellen van zee- en waterbeesten, met allerley vlekken versiert; maer *Cezar* geeft haer vachten van geyten en schapen. Der vrouwen kleederen verschilden weynich van die van de mannen, alleen waren ze van Lywaet, en in't gemeen met purper deurwrocht. Het bovenste van de borst was bloot, en de armen naekt zonder mouwen; doch zoo was hare naektheit met eerbaerheit bekleet. Maer *Lucanus* maekt hunne kleederen ruimer, doch ik houde, dat hy Moskovieters of Polen voor Duitschen heeft aengezien.

R. Verstegan, schrijvende van de Sax Engelsen, zegt: dat zy geboorde rokken droegen, jae dat de rijkste die met paerlen versierden; mannen en vrouwen geeft hy mantels, met gepikkeerde schoenen, die met scherpe punten voor om hoog boogen.

De Longobarden droegen wijde, en door de bank lywaete kleederen, gelijk naderhand ook de Angle faxons, als boven, versiert met breede en verscheyden verwige boorden.

De Schoenen der Longobarden waren tot het opperste van den grooten teen geopent, en wierden van d'een zijde na d'ander opgebonden. Naderhand begosten zy hoozen te gebruiken, een dikker en sterker soorte van

Kleederen
der Duit-
schen.

Corn. Tacitus in de
zedes van
Duitslant.

Cap. 3.

Kleederen
der Longo-
barden.

kou-

koufen daer over trekkende, als zy te paert gingen; maer dit hadden zy van de Romeinen geleert. De Edele Romeynen kendemen aen zekere halve-maentjes, die zy aen haere schoenen droegen.

Ruffen kleed-
dy.

*Uit Olee-
rius.*

Der Boeren,
Burgers,

Heeren,

En vrou-
wen.

De klederen der Ruffen zijn gemeenlijk onkostelijk: de lantluyden gaen in lywaet, hare schoenen, gelijk die van de onduitsche Lijflanders, zijn van breede basten, die yder een voor zich zelve kan maken. Zy draegen lange rokken met enge mouwen, die tot op de voeten hangen, over hoozen en onderrokken. De bovenrokken der burgers zijn in 't gemeen fiool donker bruin, of staelgroen, voor en onder aen de splitsen met luffen en lange quaften, en op den rug met een breede kraeg verzien. Haer onderrokken zijn van wollen, of wel van zijde stof, daer achter in de nek een vierkante sammette kraeg op staet, Haer mode is by groot en kleen meest gelijk, en wort zelden verandert, zy zijn ruim in 't gewaet. De henden der rijken steken om hals en handen een duimbreet uit, geflikt met zijde, gout, of paerlen: daer aen d' einden der halskragen dan twee paerlen, of goude of zilvere knopen, van af hangen. Zy draegen alle groote mutsen, ja de Knezen en Bojaren byna een elle hoog, van vossen of sablen: andre van sammet met litsen van gout en paerlen geflikt, en met zwarte vossen gevoedert. Der wijven klederen zijn die van de mans niet ongelijk, veel van Persisch katoen, ook met litsen, knopen en quaften. Maer haere hemtsmouwen zijn by de zes, en somtijts wel over de tien ellen lang; in 't aentrekken met kleine vouwen geschoven. Haer breede mutsen zijn na yders staet, 't zy van goude laken, atlas, of damast, geboort met passement, of geflikt met gout en paerlen, en met bevers gezoomt. Haer volwasse dochters laten 't hair in een tuit gevlochten onder uit haer vossēmuts, met een zijden quaft op den rug hangen, maer kinderen onder de tien jaer zijn 't hooft geschoren, behalven twee lokken, die nevens d' ooren hangen: daer de meiskens groote ringen in draegen, daermenze aen kennen mach. 't Vrouwetimmer blanket zich bijster, en schildert zich zelve roode kaken en zwarte winkbraewen.

Nu op dat gy weten moogt, van wat belang dit stuk, van aller volken kledy te kennen, voor een Schilder is, zoo hoor wat 'er *Agrippa*, in zijn Onzeekerheyte der konsten van zegt, als hy de ontzachtbaerheyte en 't geloof, dat de Schilderyen hebben, aenwijst. De Augustiner en Regulier monniken, zegt hy, twisten over de kledy van den Heyligen *Augustijn*, voor den Roomschen Paus, te weten, of hy een zwarte palsrok op een witten tabbaert, of een witte op een zwarte gedraegen hadde, maer beyde niet zekers bybrengende, zoo verbleven de Roomsche Rechters dit stuk aen de Schilders, om uit de oude Schilderyen de waerheyte op te zoeken, en daer uit het vonnis te wijzen. Wat dunkt u, of men dan niet wel mach toezien, wat klederen men uitbeelt? Maer dat den zelve *Agrippa* vertelt, dat hy door dit eyge mid-

del heeft uitgevonden, dat de Duivel den eersten vinder van de Monnixkap is, ruikt dapper nae de mutfert. Hy deurzocht, zegt hy, al de geschilderde Historien van het oude en nieuwe Testament; hy bezach al de Profeten, Priesters, Apostelen, Farizeen en Schriftgeleerden; hy bekeek *Elias*, *Sacharias*, *Johannes*, en zelf *Annas*, *Cayfas*, *Pilatim* en *Herodes*, maer zach nergens een kap, en weerom op 't nieuw alles naerftich deurzoekende, vind hy eyndelijk een gekapt Duivel, die *Christus* in de woestijne verzocht. Bly was hy, zegt hy, dat hy in de Schilderyen gevonden hadde, 't geen hy in geen boekken had kunnen lezen. Datmen dan de Duivel met een Monnixkap schildert, is een oude traditie, die wy hem ook niet en willen onttrekken; want mogelijk heet in de gedaente van een Engel des lichts te verschijnen, met een Monnixkap bedekt te zijn.

Duivels
kleedy.

NEG ENDE HO OFT DE EL.

Van Wapenen, en Krijgsgeweer.

B Reng ons nu, *o Erato*, uw gewapende benden te voorschijn, en vertoonze ons met een schilderachtige aanzienlijkheit.

Welaen, het lust mytans een deel van *Xerxes* Heyrleger te monstren, en met zoodanige wapenen, als toenze over den Hellepont met zeventienmael hondert duyzent mannen in Europa vielen. De Persiaenen droegen ondoorhouwbaere tulbanden, geschubde wapenen, scheenplaeten, en rondassen, korte speeren, maer groote bogen; den pijlkoker hing onder, en de pook ook aen een draegband op de rechter dye.

Herodoot
in Polymnia.
Wapenen, en
Soldaten.
Kleedingen,
der Persen,

De Parthen, de Meden, Baktrianen en Hirkanen waren op de zelve wijze uitgerust, van gelijken de Cissiaenen, behalven datze Myters, in steê van Tulbanden, op 't hoof hadden, en d' Assiriërs kopere Stormhoeden.

Parthen,

De Saken of Scyten droegen gekamde helmen, boven recht spits toeloo- pende, en hadden scheinhouffens aen, voerden boogen, pook en heyr- bijlen.

Assiriërs,
Scyten,

d'Indiaenen hadden kleederen van hout gemaekt, riette bogen en schich- ten, voor met yzer beslagen. De Sarangen waren met veelverwich gekleur- de kleederen uitgestreken, en hadden broekken aen, d'Arabiers gedorde rokken, en deze droegen kromme, maer handige boogen.

Indiaenen,

Arabiers.

De Mooren waren met vellen van Luiperts en Leeuwen gekleet, haere dadelboomenhoutboogen waren by nae een vadem lang, haer lange riet- schichten, in steede van yzer, met een scherpen steen verzien, en haer

Mooren,

speeren met boxhoornen. Zy droegen ook knodzen met yzer beslaegen, en, wie zou't verzinnen? d'eene helft haeres lichaems was met kalk, en d'ander helft met vermiljoen beschildert. Maer d'Oosterse Mooren, die aen Indien grenzen, en van d'eerste, die uit Afrika quamen, alleen in het hair en de stem verschilden (want deze hadden afhangent, en d'ander gansch gekruist hair) droegen bynae de zelve wapenen, als d'Indiaenen, en hadden op't hooft een stuk van een Merryen hoot, staende de Paertsooren op hun hoofden steyl overeynd, zoo dat de maenen haer tot pluimaedjen verstrekten; en in steede van schilden hielden ze vellen van kraenen vooruit. De Lybiaenen waren in't leer, en droegen gebrande werppijlen. De Pamflagonen waren geschoeyt, en met geslage helmten behoet, hadden korte speeren, werpschichten en pooken; en met de zelve toerusting waren ook de Syriers, Frygiaenen, en Armeniers gewapent. De Traegen droegen stormhoeden van Vossellen, lijfwapenrokken, menigerley kleurige kleederen; en koussen van vellen: en tot geweer werppijlen, rondassen en pookjes: Maer die in Azia woonden droegen kopere helmten met ossenhoornen, en ooren van het zelve metael met plumaedjen versiert, en een yder had twee Lycische Zwijnsprieten, en een korte Rondas van ongetouwt leer, maer de beenen waren met Fenicisch laken bewonden. De Milyaenen hadden opgegespte kleederen, stormhoeden van beestvellen, speeren, en Licische boogen. Maer de Kolchers waren met houte, en de Maren met gevlochte helmten gedekt. En dit was de toerusting van't meeste voetvolk. Wat de Ruitery aengaet, zy verschilden in kleeding en wapenen weynich van de voetgangers, uitzondert de Sagaritaenen, die, behalven pooken, geen koper noch yzer geweer voerden, maer alleen touwen en strikken van tinnen gemaekt, dieze in't vechten haere vyanden of de paerden om den hals wierpen, en dan tot zich trokken, en de gevangene, half verstikt zijnde, voort vermoorden. Zoo vol van veranderlijkheit was den toestel van dit schriklijk heyr. En hier uit kan de Schildergeest gewaer worden, dat hy in't uitbeelden van gewapende volken, een wijruitgestrekte vryheit heeft; en niet kaerich noch naeuw gezet in eyge vonden behoeft te zijn. Maer eer ik't vergeet, zoo moet ik u ook berichten, hoe gy de vermaerde Amazonen ten oorlog zult toerusten. *Thalestris* haer Koninginne, die de landen tusschen den vloet *Fasis*, en't gebergte *Kaukasus* beheerschte, en aen de Riviere *Thermoodon*, in't lantschap *Themiscyra* hof hielt, trok buiten de grenzen van haer Rijk, om *Alexandert*'ontmoeten. Zy, verlos gekreegen hebbende om hem te begroeten, trok tot hem met driehondert van haere vrouwen: Zoo haest zy den Koning zag, sprong zy, twee speeren in de rechterhand draegende, van haer paert, en mackte de kennis, die namaels zoo berucht wiert. Belangende haer gevolg, d'Amazonen houden haere slinker zijde, en de borst, daer

En andere
volken.

Ruitery.

Amazonen.

daer zy haere kinderen van vrouwelijk geslacht aen zoogen, onbedekt, maer de rechter borst, die afgezengt is, om den boog gemakkelijk te spannen, en de schichten te werpen, is als de rest van 't lichaem bedekt; doch de zoom van hun kleet, dat zy met een knoop toe knoopen, strekt echter niet tot boven de knien.

Het voetvolk van *Antiochus*, toen hy tegens *Phrahartes*, den Parth, ten oorloog trok, had zelfs koussen met goudt en zilver versiert, jae al 't vaetwerk in de keukens was van enkel zilver, en dit metael, daer de volken om vechten, was 'er om de veelheit schier ongeacht; en de Parthen gebruikten 't nergens toe, dan aen haere wapenen, want haere ringpantfieren, die man en paert bedekten, waren somtijts van louter goudt. Anders droegen zy deurschijnende en vloeyende kleederen, op de maniere der Meden; en haer geweer was op het Scytische fatsoen.

Kostelijk
krijgsvolk.

De Romeinen stachrede trokken haer beste krijgsrokken over haere Harnassen aen, en droegen haere stormhoeden en schilden, die zy in gemeene tochten met lederen overtrekfels bedekten, bloot op het hoofd en aen den arm. De *Velites*, als de voortocht of verloren hoop, in jongelingen tusschen de zeventien en vijf-en-twintich jaeren bestaende, droegen een schilt van anderhalf voet groot: een zwaert, en een worppijl twee ellebogen lang, en een vinger dik, met een scherpe drietakkige punt, negen oncen zwaer, die in d' eerste worp brak of omhoog, op dat hem de vyand niet weerom zouw kunnen werpen; deze waren ook op slingers afgerecht.

Romeinsche
Wapenen.

Velites.

De tweede orden, van vijf-en-twintich tot dertich jaeren, *Hastati* of pijl-draegers genoemd, bedekten zich met een grooten ovalen schilt van vier voeten lang, en derdehalf voet breed, ja somtijts grooter, van twee berden aen malkander gelijmt, met leer overtrokken, en rondom met een koperen bandt verzorgt, van binnen hol en van buiten, daer haere naemen, en tot wat bende zy behoorden, op te leezen stonden, uit gebult. Zy droegen koperen borstwapenen, dgie- en scheenharnas, en een stormhoet, met drie overeindstaende donkerroode of zwarte pluimen; maer de rijkste hadden, in stede van 't borstharnas, een gemelijt lijfrokjen aen. Hun beschadigend geweer was een scherpsnedich zwaert, en een schicht van dry ellebogen lang, met een scherp yzer aen de schacht omgekromt; om te vaster te hechten; nevens noch twee andere schichten van onbepaalde maet.

Hastati.

Die van de derde orden, *Principi* of voornaemste genoemd, en van dertich tot veertich jaeren oudt, waren de *Velites* in wapenen gelijk, en scheenen alleen wegens haere ervarentheyt achter of buiten de tweede orden gestelt te worden: want de gene, die nae hen quamen, en *Triary*, of derde orden, van outsgenoemt wierden, en uit bedaegde lieden, van veertich tot zeven en vijftich jaeren, bestonden, verschilden zelfs alleen maer hier

Principi en
Triary.

inne, van de *Hastati*, en *Principi*, dat zy, van werpgeweer ontbloot, zich alleen met spies en zwaert staendevoets behielpen; want zoo lang de voorloopers, pijldragers, en voornaemsten vochten, zaten zy met d' eene knie op d' aerde, achter hun groote Schilden te rusten, om in den uitersten noot of te verwinnen of te sterven. *Vegetius* geeft hun, en de twee andere, elk noch vijf loode kogels, die aen hun schilden hingen, om mede te werpen. Maer onzen Schildergeest zal 'er mooglijk noch wel andere krijgstuigen toedoen.

Wapenen
der Duit-
schen.

d' Oude Duitschen, en Batavieren, zoo te voet als te paert, zult gy een geschilderden schildt aen den arm geven, en in d' andere hand een halve piek, meest zonder helm of pantsier, maer naekt, of met een kort kasjaksken, aen het lichaem met een gelsp, of by gebrek van dien, met een doorn vast gemaekt; maer de Saxons, die Engeland innamen, gebruikten Hellebaerden, en Pieken, ook Bijlen, en Kruisbogen: en haere zwaerden waeren als zeyzens gekromt.

Achajers.

Zoodanich een doch kleiner schildt met een vederpies, plegen ook d' Achajers te gebruiken, tot dat *Philopamen* hen met een grooter Schildt, Stormhoet, Ringkraeg, dgie-en scheenplaeten, en met de lange spieffe verzach.

Krijgstey-
kens der
Israëlijten.

Wilt gy ook de stammen van *Israël* aen haere banieren onderkennen? Zoo zult gy het legioen van *Juda* een leggende leeuw in zijn wapenen geven. En daer en boven zult gy de stammen *Juda*, *Issachar*, en *Zabulon*, die daer onder te velde trokken, noch met drierley verwen, als die van *Chalcedon*, *Saphir*, en *Sardonix*, onderscheyden.

Het tweede legioen van *Ruben* had ook *Simeon* en *Gad*, en de koleuren van *Sardijn*, *Topaes*, en *Amatist*: in de wapenen stont een mensch, of, zoo andere willen, een Hert.

Het derde legioen onder *Efraim* voerde een *Os*, en ook de verwen van drye Edele steenen.

Maer het laetste onder *Dan* moogt gy een *Arendt*, of anders een slang geven; want hier in is verschil: en de verwen van de reesterende bekende gesteenten; De Romeynen voerden *Arenden*, *Rechterhanden*, *Wolven*, *Paerden*, *Zwijnen*, *Minotauren*, *Stieren*, en de beeltenissen der *Keyzeren* onder hunne legioenen: 't zy van zilver, gout, of vergult op een halve steng, aen 't ander eynde met scherp beslagen: daer somtijts een kleyn vaenken, daer des veltheers of des volx spreuke *S. P. Q. R.* ingeschreven stont, aenhing. Hoewel d' arenden al lang te voren by de *Perlen* in 't gebruik waren, daer de Romeynen hen mooglijk van ontleent hebben, gelijk zy van de *Scyten*, zoo men zegt, naederhand onder *Trajanus* de *Draken*, het vreemste krijgsteyken, dat men zien mocht, geborgt hebben. Want

En Romey-
nen.

zoo veel ik vernemen kan, zoo waren deze monsters van geweeve stoffen genaeyt, en van binnen hol, dat'er de windt in speelen kon, waer doorze, op goude stengen, die met gesteenten versiert waeren, in de locht opgeheven zijnde, somtijts scheenen te leven, den staert te slingeren, en uit haeren verschriklijken en wijtgapenden bek eenich geluit te geven. Maer een andere geeft dit aen d' Indiaenen: d' Indiaensche Ruitery, zegt hy, plach goude en zilvere hoofden van wijtgapende Draken op lansien te voeren, en wimpels van getwernde zijde, slangswijze genaeyt en gesneeden; daer aen te hangen, welke met opgesperde kaeken in 't rijden den windt ontfangende, den zijdenbalg en staert ook opvulden, en op een verschriklijke wijze beweegden. Wijders zegtmen dat d'oude Trojaenen in haere baenieren een verken gevoert hebben; dat de Beotiers een *Sphinx* tot haer krijsteyken gebruikten; dat de Trasiers den Afgodt *Mars* in haere standaerden voordroegen; dat d'oude Gothen met een Beyrinne pronkten; dat d'Alani, toen zy Hispanien overweldigden, een kat tot haer wapen hadden: dat de Gaulen, en van gelijken de Sassen, of Zaxen, onze voorouders, een Leeuw voerden; hoewel deeze laetste wel somtijts een strijdbaer paert tot velteyken gebruikten: en dat de Cimbren een wilden Os in haere vendelen schilderden. Ik zwijge van de byzondere teykenen, die de verwinrende vorsten gevoert hebben, als de Leeuw met een zwaert by *Pompejus*, den Arend met een overweldigde Draek by *Antiochus*; en duizent andere, zoo schrikdieren als merken, die sedert by den Duitschen Adel verzonnen zijn; en die tans, tot belachens toe, in ons Vaderland, en zelf by 't gemeene volk gebruikt worden; jaehy mach schier niet mee, die geen met gout versiert wapen heeft. De Helmetten en Stormhoeden der ouden zijn van wonderlijke stoffen en gedaentens geweest: *Homeer* beschrijft die van *Agamemnon* met drie hoofden in 't rond geboogen, met vier ringen versiert, en aen eenen hals vast. Die van *Dolon* den Trojaensen bespieder maekt hy van wezels vellen, en die *Thrasimedes* aen *Diomedes* vereerde, van een stiershuit. Maer die *Meriones* aen *Ulysses* schonk, beelt hy uit met leedere reepen, en van buiten bedekt met de tanden van een wilt Zwijn.

Krijgsteykens van andere volken.

Helmetten. *Ilias lib. 11.*

Stormhoeden.

Helmen.

Indien gy *Pyrrhus* de Molosser in 't heirspits vertoonen wilt, zoo stel hem een helmet, versiert met Boxhoornen, en een grooten vederbos op 't hooft. Of voert gy *Alexander* ten oorlog in Azie, gy zult hem een helmet van klac blinkend yzer, als sijn zilver geven, zoo als 't *Theophilus* smeede, met een kam en een grooten bos witte pluimen, daer een paerdestaert van afhangt. Men plach de kopere helmetten wel met Corinthys werk in te leggen, en de stormhoeden te graveeren. De helmen der Romans in 't steekspel moogt gy met vederbossen, een halve vaem hoog oppronken. En de Roomsche hel-

den zult gy somtijts met een burgerkroon, steedekroon, of scheepskroon vereeren. Aen geene zijde, zingt *Maro*, staet de trotsse *Agrippe*, wiens hair met een kroon van galjoenen, een trots oorlogsmerk, glinstert.

Alexanders yzere ringkraeg was met kostelijke gesteenten bedekt. Onzen Soldaet plach die te draegen met gout deurstreept, of met vergulde nagels beslagen. De Goden en outste Helden schildert men met een kopere plaet op de borst, daer het slanghairige Hoofd van *Medusa* op gedreeven staet. 't Borstharnas van *Agamemnon* wiert met tien banden van donker paers metael, en zoo veel van goudt, en twintich van tin vast gemaeckt. Men zach drie perfecte Draeken nae den hals opstijgen, die van weerzijden den Regenboog geleeken.

Panfiers.

Het pansier, dat *Alexander* over een toegegorden Siciliaenschen rok droeg, was veel reyzen dobbel van gepikkeert laeken, maer zijn wapenrok was wel kostelijker, en het handwerk van den ouden *Helikon*, hem van de stadt *Phodis* geschonken, zijn yzere halskraeg was met flikkerende gesteenten bezet. Maer ten is mijn voornemen niet, een rustingkamer van allerley slach van Harnassen toe te stellen, 'tis genoeg, dat ik u aen duizent verzieringen van velrokken en schubbige kolders doe gedenken. Want allerley slach van Boogen, Pijlkokers, Trompetten, Bazuinen, Keteltrommen, Trommen, ook Standaerden, Banieren, Velteikens, Plumaedjen, Paertstaerten, Hoofdbanden, Gordels, Broozen, Voetzoolen, Rijgschoenen, Kroonen, Ketenen, Oorringen, zouw onste lang vallen te beschrijven. Dit staeltje van *Eneas* geheele rusting zal genoeg zijn, om d' aendacht te wakkeren, zoo alsze dien Trooischen Heldt by *Maro* overziet:

Eneas wapenrusting.

*Hy weyt zyn ooggen vast in stuk voor stuk byzonder,
Keert om en wederom elk bemelswerk en wonder,
Den helm, die vier braekt, en afsgrijlyk is van kam,
Het doodelyke zwaert, de gloende vlam by vlam
Van 't kopren Harrenas, een wolk gelijk, die blikkert,
Waer in de zon van verr' met gloet van straelen flikkert.
Hier na bespiegelt hy de laerzen, met sijn gout
En silver overkleet, de speer van glinment hout,
Den beuklaer, zoo vol kunst deurvlochten, als 't kan lyen,
d' Aenstaende Roomsche macht ontdekt door wichlaryen.*

Jupiters Schilt.

Op Rondassen en Schilden plachmen zeer zinnelyk te zijn. De blaeuw-oogde *Minerve*, zegt *Homeer*, voerde *Jupiters* schilt, waer op vrees en verschrikken, twist, tweedracht, gekijft, gramschap, dreiging en geroep. en in 't midden 't hoofd van de *Gorgonne* zeer grouwelyk geschildert waren; zy was ondoorboorlyk, en van hondert goude plaeten yder aen hondert strikken hangende, en wel in eengevoegt, saemgezet.

Op

Op den schilt van *Achilles* had *Vulkaen*, ter liefde van *Thetys*, duyzentderley dingen uitgebeelt: daer was den Hemel, de Aerde met de Zee, den loop van Zon, Maen, en Starren, den Hemelriem, de Plejaden en Hyaden: ook twee steeden, en in d'eene, daer men brulofte, de bruit met tortsen geleyde, danste, en de vrouwen op de drempels zittende roekkeken. Elders pleytemen voor 't recht, om eenen dootflach, waer in alle doeningen des lichaems en lijdingen der tochten wonderlijk waren uitgebeelt. d'Anders stad was belegert, daer men raet hiel, uitviel, en lagen leyde, onder 't gezach van *Mars* en *Minerve*, op de kant van een beek, daer 't vee quam drinken. Hier speelden twee boerse ruyspijpers zonder achterdocht over de geene, die reets het vee wechvoerden, en hen met de doot dreygden. Ginder zachmen ontzet uit het leger komen, moort en gevecht. Verder lach een akker, die driemaal geplougt schein, en ongemeen vet van gront: hier ploegden de boeren met gejokte Ossen, terwijl ginder eender hen met een kanne wijn quam laeven, en dat waerdich om zien was, men merkte duidelikhoe veel bruinder de versch geroerde aerde was, als die men voorheene geplougt hadde. Elders sneeden de maejers 't gewas op den vruchtbaeren akker, andere maekten schooven op 't wenken van hun lantheer, andere bereyden de maeltijt en den offer onder geeykelde eyken. De dienstmeyden brochten de werklieden spijzen, en broot met sijn wit meel overstroit. Gins zachmen een wijngaert met rijpe druiven, zwart van blaewicheit, omtuint; hier droegmen de vrucht in wisse korfkens uit. Hier speelde een boerman een boertich liedeken, terwijl andere in de handen klappende dansten; gins quam'er een kudde Ossen, bewaert van negen doggen, met vier harders van stal, na de vlier, terwijl twee Leeuwen een Stier uit den brullenden hoop rukten, vergeefs van de honden beblaft. Noch warender stallen, keeten, en eyndeling eenen schoonen dans van knechten en maegden, der knapen kleedinge was van sijn geweef, en blonk als met oly besmeert, de maegden hadden langplojige keursen, en op haer hoofden vers bloemige kransen, zy sprongen duizenderley katesprongen; zoo dat al die't aenzagen zich schenen te verwonderen. Dit moet by *Mulciber*, wel een proefftuk van den manken Smit geweest zijn, dat hem *Quintyn Messys*, zelf met *Kalthofs* hulp, zwaerlijk zouw hebben kunnen naemaeken. Maer wat zeg ik van proefftuk? *Virgiel* beschrijft den Schilt van *Eneas*, van den zelven Meester, al veel heerlijker, die 't lust mach hem in *Maro* nazien, 't zouw ons verveelen alles uit te schrijven. Hier volgt alleen 't geen hy zingt van den schilt van *Minerve*, in 't Eylant *Vulkaen*:

Achilles
Schilt.

Drie Reuzen van *Vulkaen* zich spoeden met hun kyaepen,
Bruineerden elk om strijt, verbolge *Pallas* wapen,
De dreygende *Rondas*, gezoomt en rijk geboort
Met *Slangeschubbe*, en gout van *addren*, dol van moort,

Eneas Schilt.

Pallas Schilt.

Gerlock

*Gevlochten onder een. Meduze zelf hier inne
Verdraeit noch, op de borst der strydende Godinne,
Haer afgesneden hals, en d'oogen dat men't ziet.*

Agamem-
nons schild.

Agamemnons kostlijken schild, die zijn geheel lichaem bedekte, was met tien kopere ringen omringt, met twintich plaeten van tin, en in't midden stont een schriklijk *Meduzaes* hooft, op een donker paersen gront uitgeschildert, met schrik en vreeze, daer een zilvere band uit quam, in de welk een Hemelverwige draek bewonden was. In *Ulyffes* schild stont een Dolsijn.

Ulyffes
schild.

In die van *Alcibiades* een *Kupido*, die den blixem omhelst, en was van gout en yvoir.

Alcibiades
schild.
Scipioos
schild.

Scipio Afrikanus droeg de beelden van zijn Vader en Oom op zijn beuke-laer; maer Alexander de Groot gebruikte een klein blinkent schild. Voorts van slach- en steekgeweer heeft men degens, zwaerden, houwers, sabels, kreitsen, ponjaerts, spießèn, lansien, speeren, hellebaerden, strijthamers, heyrbijlen, pinknodzen; en wat de wreetheyt oyt kon verzinnen.

Steekge-
weer.

Agamemnons zwaert, met goude plaeten versiert, stak in een zilvere scheede.

Gevesten.

De gevesten der oude Soldaten wierden konstich met zilver en yvoir ingeleit. In den hecht van *Pausias* degen was een wagen met vier paerden gegraveert. Men plach ook scheinwapenen met zilvere gespen te draegen.

Scheenwa-
penen.
Slingerge-
weer.

Gy zult de slingeraers somtijts met een *Cestrophendonas* doen werpen. Dit was een scherp yzer van twee spannen lang, aen een kleine schacht van een halve el, en een vinger dik, gehecht, daer aen drie veeren gelijk aen een pijl staken, om het recht te doen gaen. De slinger had in 't midden twee ongelijke lijnen, en 't yzer vloog, als de slingeraer wierp, zoo snel als een kogel uit.

Boogen.

Pandarus booge was van de hoornen van een wilde geyt, zestien spannen lang uit het hooft gewassen gemaekt, en aen d'eynden met gout beslaegen.

Stormtuig.

De stormtuigen der ouden, als muerbreekers, ramskoppen, wipgalgen, vuerpotten; en dergelijke, zijn ook veellerley geweest.

Balista.

Indien gy belegerde steeden vertoonen wilt (ik en spreek niet van dezetijs, dewijl ervarener, als ik, dat stuk genoeg verhandelen) onderzoek met wat schutgeweer zy elkander beschadigde. De *Balista* of werpslinger, schoot gespifste balken van twalef voeten uit, die door vier heyningen hordens der wijt afgeleegene beschanzingen heen dreeven. Ik zwijge van Blyden, en wat'er van dien aert meer was. Men had ook menigerley zeysen wagens, die aen yder zijde van 't juk drie Zwaerden hadden. De Dissels voerden speeren met yzer beslaegen, en voor tusschens de raders was een hegge van picken. Zy gebruikten ook strijtkarren, en andere, daer de Helden, met een wagenmenner verzelt, op stonden of zaten, en de werpschicht van uitschooten.

Strijtwagens.

De Grieksche karren wierden met zilver ingeleit, en de oorlogs rolwagens der

der oude Britten waren gegraveert, maer die van de Perfische Koningen waren met gout beslagen; en met de beelden van oorlog en vrede versiert; daer eengouden Arend met gespreyde vleugelen tusschen in stont.

Wilt gy de plechtlykheden tot den Godsdienst behoorende verbeelden, *Aaron* ten offer voeren, of zijn naevolgers voor 't altaer stellen? *Moisesen* Offerhanden. *Jozesus* zullen u de gereetschappen, en wat tot den Tabernakel behoort, breet genoeg leeraeren. Maer wilt gy de Athener boden de Deliensers doen bezoeken, zoo vlecht kranfen om haere staeven, niet op haer hoofden, en bouw een Altaer (Ceraton genoemt) van hoornen. Die al t'samen aen de slinker zijde zoo wel in malkanderen gehecht zijn, datze zonder binding een Altaer maken. Altaer.

Den Phocischen drievoet, daer de maegt *Pythia* den geest van *Apollo* in waerneemt, en daerze, gekleet als *Diana*, veylich voor 't besmetten van zijne aenblazingen in zit, zult gy op drie pijlers doen rusten, bynae in gedaente van onze kopere potten met drie voeten. Maer op dat ons de damp van 't hol der vraegbaeke niet besmette, gelijk 't de geene, die 't aldereerst uitvonden, uitzinnig maekte, zoo laet ons liever in d' oope locht blijven. Den Delfischen drievoet. *Romulus* wichelstok, *Lituus* genoemt, was een roede aen 't eynde omgekromt, waer van mooglijk de Bisschopstaven der Christenen haere gedaente ontleent hebben. Wichelstok.

Ik vermijde van offerbanden, slachtmessen, bijlen, bekkens, dekkleeden, en festoenen te spreken, en rep alleen van 't geen my behaegt, en nu en dan in den zin schiet. Verder Offertuig.

TIENDE HOOFDDEEL.

Van allerley Huisraet.

IN den Huisraet moetmen de Schilderyen niet vergeeten, die wy Huisraet. echter met allerley kabinetten, pronktafels, spiegels, rustbedden, legersteeden, schabellen, banken, stoelen, kuffens, troonen, voorhangfels, tapijten, spreijen, gulde leeren, beestevellen, franjen, quaften, koelbakken, en wat de weelde oyt bedocht heeft, overslaen.

Men plach groote waterpotten met *Corinthys* werk in te leggen, en in *Lesbos* maekte men gegraveerde vaten. De Atheners hadden kopere vaten, die zy *Profupoutta* noemden, ontrent den mond met Leeuwen of Ossen- Vaten van koper. hoofden versiert: en de konstenaers, die de zelve maekten, wierden Pro-

- Aerde, fopopoioi, dat is tronymakers genoemt. Het gemeen aerdewerk by de Romeinen plachmen grof, maer d' allerfijnste zinnelijk en nae de kunst te bootfeeren. Haere glaeze koppen en'bekers waren, zoo wel als d' onze, met wijngaertranken gedrit of gefneeden. Haere kruyken, kannen, lampen, kandelaers, wierookvaten, en allerley tuig, is van aerdich maekfel geweest.
- En Glas. Ja zelfs het broot, als uit *Plinius* te merken is, dat anders kruiskant was, en lichtelijk van een brak, om dat het met sneedekens aen een hing, was met verscheiden soorten van graveersel versiert. Wilt gy overdaet uitbeelden, zet vry een geheel verken met klein gebeent opgevult, op een Roomsche tafel. Dit opdissen is eerst van eenen *Servitius* bedacht geweest, en van andere nagevolgt. De Lakoners waren vernuftich in 't maken van onkostlijken en gemaklijken huisraet, haren beker *Kothon* is beroemt geweest, byzonderlijk by 't krijgsvolk, om dat hy alzoo gemaekt was, dat men door de verwe het water niet en konde kennen, dat somtijts zeer troebel zijnde, in de legers gedronken wiert, en in dien by geval eenich slijk in de grond was, het zelve bleef in den buik, en door de keel quam niet als het zuiverste voor de geene, die dronk. *Menalkas* beuke bекers, by *Virgiel*, waren door *Alcimedons* konst, met een taejen wijngaert, daer bleek veyl en beezien van eykloof zich met een luchtigen zwier omkrulden, versiert; daer twee beelden *Kanon*, en den vinder van den graedboog, in 't midden gesneeden stonden. Maer in die van *Dametas* was *Orseus*, die bosfchen na zich sleepte, in 't midden van zacht beereklaeuw uitgebeeld. Zet de oude Helden gebrade Ofsetongen voor. Maer wilt gy de maeltijt, die *Hekamede* voor *Nestor* en *Patrokles* bereyde verbeelden, zoo stel een heerlijke tafel met metale voeten, en zet daer een kopere schotel met ajuin op, verschen honich, broot en geheylight meel, en laet de maegt het meel met verscheyde wijnen mengen, in een heerlijke kroes, met goude nagels beslagen, en met vier handvatsels, twee onder en twee boven, en aen yder handvatsel twee goude duiven, daer genoeg aen te tillen schijnt. Maer toen d' overdaedt Roma verheert hadde, en de dartelheit meester wiert, toen vond men uit, des Somers den drank in Ys en Sneeuw te verkoelen: en 't was armoë, zoo men des Winters geen roozen by de wijn hadt.
- Nestors tafel. Anders hadden de Romeynen ook tafels, die van Dolfynen onderschraegt waren, en drinkvaten van 't zelve maekfel. Ook wierden haere zoutvaten nae de gedaente van eenich Godt gemaekt.
- Somer- en winter-drank. Maer oft u voorviel in de Oosterse en zelfs Roomsche pracht door handfaeme flaeven branthout aen den haert te doen brengen, laet het vry Cederen, en kostelijk hout zijn. Jaesomtijts geheel over vergult; want zoodanigen overdaet is 'er al gepleegt geweest.
- Tafeltuich.
- Branthout.

Polidoor en *Roffo* hebben de keuken- en tafel-gereetschappen der ouden als vernieuwt, en de volheynt daer van aen onze Eeuw naegelaeten.

Wyders zoo waren de voeten der oude ledekanten veeltijts met het beelt *Ledekanten.* van *Mercurius* besneeden, als een bezorger van slaepen en droomen.

De wiechjes der jonge kinderen plachmen met allerley soorten van ver- *Wiegen.* scheidverwich hout konstich gesneeden in te leggen.

Den wagen van Koning *Darius* had aen beyde zijden veel goude en zilvere *Wagens.* beelden der Gooden: het jok was met Edele gesteenten bezet, uit het welke twee goude beelden, elk een elle lang, uitstaeken, 't eene zijnde dat van *Ninus*, en 't ander van *Belus*, en tusschen beyde stond een Arend met gespreyde vleugelen.

Indienge voor hebt hollende wagens, of karren, die in d' Olympsche speelen om prijs loopen, neem acht op uw voorneemen, want *Aristides* *Wielen.* maekte de wagenwielen, als ofze omdraiden, en onzen *Donw* heeft dit zelve in een snel om loopend spinwiel ook te weeg gebracht.

Die van Sparta hadden zekere draegsetels: van gedaente als Gryphoenen, *Draegzetels.* Harten, of van Bokken, daermen de jonge dochters op voerde, in de gewijde ommegangen, die men door de stad deede. Maer zoodanich maekt- *Plutarch: in* men tans onze sleeten, daer de jeugt des winters mede over het Ys, of langs *Agefilaus.* de besneeuwde wegen vaert.

Wilt gy Moskovische heeren, in stee van Karos, ter sledewaert voeren? *Sleeten der* Gy zult de sleeten met rooden Damast of Atlas voederen, witte beerenhui- *Ruffen.* den daer over spreiden, en noch daer over schoone Turksche dekens leggen. *Olearius.* Schilder dan de trekpaerden met vergulde maenen, en behang haer met vof-
sestaerten.

E L F D E   H O O F T D E E L .

Van Gedierten.

DE Aeloude meesters hebben niet alleen in menschen, maer ook in de Dieren de schoonheynt waergenomen. Doch voor al moet men in beesten de natuerlijkheit betrachten, om in haere gedaente en aerd niet te missen: op dat men niet en vaere, gelijk den ongelukigen Haene Schilder, daer *Plutarchus* van zegt: dat hy geen levende haenen ontrent zijn Haene Schildery wilde dulden, om datze hem niet en zouden beschaemen, derhalven stelde hy een jongen met een kluppel, om die af te keeren.

Dieren moeten natuerlijk zijn.

Maer voorzigtiger was meester Nikolaes:
 Dezen hadde geschildert een Hond met een Haes,
 En hoewel dat den hond den haeze geleek,
 Zoo veranderde hy niet eene streek:
 Maer om te blijven meester en baes
 Zoo schreefhy'er by, dits een Hond, en dits een Haes.

In de Poeti-
 sche heeft
 men vryheit.

Gy moogt u veel liever vermijden in uw werk eenich gedierte te pas te brengen, zoo gy geen raed en weet om 't zelve natuerlijk uit te beelden, voornamentlijk de geene, die byyder bekend zijn, als Paerden, Ossen, Honden, Katten, Schapen, Geyten, of dergelijke. In Griffioenen, of Eenhorens, Baziliken of Draken, hebt gy vryheyt genoeg om uw zint te volgen; als ook in de halfslachtige Centauren, Satyrs, Trytons, Meerminnen, Zeepaerden, Harpyen of Sphynxen.

't Paert van
 Appelles.

Voorwaer nae den mensch vind men geen dier, waer in meerder schoonheyt, als in een Paert, gevonden wort. Veel groote meesters hebben zich bevylicht paerden om prijs te schilderen, onder anderen *Appelles*, tegen eenige Schilders, die tegen hem wedden, wie den anderen hier in zouw overtreffen: maer hy, vreezende dat de gunstelingen zijner wederstrevers hem zijnen verdienden prijs mochten ontwijzen, en die aen een ander toeleggen, verkoos liever het oordeel der beesten, als der menschen: want hy liet vooreerst de geschilderde paerden der andere in 't gezicht van leevende paerden stellen, die daer gansch geen werk van maekten, maer zoo dra hy het zijne hervorbracht, en op de plaets stelde, zoo begosten de levende paerden te brieschen; 't welk hem de verwinning gaf, en een eeuwigen naem maekte. Noch zeytmen dat *Calanus* in 't afbeelden der Paerden niemant zijns gelijk hadt. *Rubens* en van *Dijk* hebben een Paert wel te maken niet minder als eenich beelt geacht. De Poëten hebben ook haer vermaek gehad in die sierlijk uit te beelden. Deze beschrijft een bruinhairich paert, met zwart gekruifde maenen, doch zoo zacht als zijde; met een klein mager, doch voladerich hooft, verzien met een kleine witte kol, even als een star: kort en scherp van ooren, met geyten oogen, en wijde neusgaeten, zoo veel als een trotse long tot uitdamping van nooden heeft. Een wijde spitse muil, vol dik schuim, wegens 't geduerich knaewen op 't gebit; een korten, verheven, en aen de schouderen gekromden hals; breedt van borst, en voorts van vooren tot achteren kort in een gedrongen, met een schoon kruis, dun en dor van beenen, en hoog van voeten. Maer best dat wy u eenige staeltjes uit haere gezangen voorlezen. Hoor dan hoe *Virgiel* van *Didoos* paert zingt:

Een schoon
 Paerts ge-
 stalte.

Haer klepper briesst, met rijk Scharlaken tuig behangen,
 En stampst en schuimt van moed, op 't bit met goude slangen.

Maer breeder laet zich onzen Poëet hooren, in't beschrijven van een goet paert :

Het edelst vee is 't paert, dat, hoog van moed,
't Gewapent heyr des vyandis trots ontmoet :
Dat niet alleen zijn meester zal bekennen,
Maer zich ter doodt gehoorzaemt op zijn menmen.
Stel ons een paert naer een gewenste maet,
De hoornen aen zijn voeten als Agaet,
Met schoone knien en ranke voorste beenen,
met aderen en wel geplaetste zeenen.
Een breede borst en schoer, de billen vet,
Een korten buik en lenken net gezet,
Een breeden hals geplooyt, en spits van ooren,
Een groote mont en oogen, 't hoeft van voeren
Wat mager, en elk neusgat als een kolk,
Die vuer en vlam uitademt in een wolk;
Gy zult den staert gestrickt of lang versieren;
En laet de maen ter rechter zijde zwieren.

En Maro zingt aldus :

Wilt ge uwen stal met puik van hengsten rijk stoffeeren,
Een veulen, trots van aert, zal andere braveeren,
Steekt d'ooren in de lucht, is wakker, snel te been.
Het loopt en draeft met lust ontrent de moeder been,
En durft de voorste zich in eenen lantstroom doopen.
Het rent de brugh op, daer 't ooit over heeft gelooopen.
Het is uit schichtig, en het heeft een' scherpen nek,
Een' kleynen kop, het lijf, dat vry is van gebrek,
Valt kort, de schoft heel plat, de borst weet zich 'ontvrouwen
Ten breetste, en 't is heel glad, en wonder wel gebouwen.

En verder :

Een recht geschapen hengst, die wapens en trompetten
Van verr' hoort, trapt en stampet, en weet zich schrap te zetten;
Steekt d'ooren schichtig op, leeft over al zijn lijf.
Hy briesst, blaest vier en vlam ten neuze uit sel en stijf,
En schut ter rechter zy zijn mane dik en vlugge.
Het ruggebeen loopt recht en dubbel langs den rugge.
Hy krabt het zant, en schrapet den grond op met de hoof,
Zoo rustich dat het klinkt. Zoo schrabde, tot een proef
Van zijne moedicheyt, Cyllaer in d'oude tijden,
Toen Kastor het betemde, en d'eerste dorst berijden

Virgilius,
in't derde
boek der
Lantge-
dichten.
Paertveulen.

Hengst,

In Lakonye ; ook 't fier gespan van Vader Mars,
 Waer van de Griek Homeer zoo heerlyk zong en bars ;
 Ook 't paert, dat eertijts trok Achilles oorlogswagen.
 Zoo liet Saturnus zelf, verkeert, uit angst voor lagen,
 In paertgestaltenis, zyn mane om d'ooren heen
 En schoften waeyen, en, terwijl hy aen quam treen,
 En rennen, brieschte luidt, dat holen en spelonken,
 Den gantschen Pelion, vol bosschen, over klonken.

En wijders :

Een hengst, die out is, springt noch arbeid dan niet meer,
 En als hy kampen zal, ter eere van zyn' Heer,
 Dan raest hy al vergeefs, gelijk de stoppelvieren,
 Die krachteloos de lucht vervullen met hun tieren :
 Dies let wel op zyne oude en moedigheid, daer nae
 Op andere deughden en zyne afkomst niet te spae,
 Ook hoe hy d'ooren en het hoofd terstont laet hangen,
 Wanneer hy onder leght ; hoe hy, van trots bevangen,
 Het hoofd om hoog steekt, als hy prijs en eer bevecht.

Maer dewijl my de Dichtkunst tans prikkelt, zoo moet ik hier de achtien
 deugden, die de Liefhebbers van zes bekende dieren ontleenen, en diese
 begeeren dat in een goet paert zijn zullen, in rijm stellen: te meer om dat
 het bewerp daer van uit de Schoole van den Ridder *Antony van Dijk* komt.
 Let'er dan wel op :

Een moedig deugdig Paert, van onbepaalde waerde,
 Moet om volmaekt te zijn nae driepaer dieren aerde :
 Eerst toont het, als een vrouw, een schoone borst en krop,
 't Is rond van billen, en neemt niet onwillig op.
 Ten andren heeft het, als een Vos, een uitverkoren
 Beknopte en kleyme kop: en korten hals en ooren.
 Het is een Wolf gelyk, in't draeven zagt en staeg,
 In goetheyt van gezigt, in't eeten wonder graeg.
 Het loopt gelyk een Haes, het weet in alle kringen
 Te keeren, waer men wil, en wijdt en ver te springen.
 Voorts heeft het met de Paeuw een trots' en hoogen moedt,
 Een luide stem, zyn kleur is schoon en hel van gloedt.
 Van d' Ezel moet het ook een sterken rugge ontleenen,
 Gezonde hoornen aen de voeten, dunne beenen.

Zy zijn ook onderscheyden wegens haer Landaert, derhalven ontfang
 dit volgende vaers tot een toegift:

Haer Landaert moett' ook aerdig onderscheyden,
 't Zyz' over d' Eems, of d' Ysters vette weyden,
 Of aen de Teems, of Taeg, of aen de Poo,
 - Zyn opgequeekt. 't Is verder niet van noo
 Dat ik beschrijf haer sprongen loopen keeren;
 Men zal die best by haer berijders leeren.

Als Pauson had aengenoomen een tuimelend paert voor iemand te schilderen, zegt Plutarchus, zoo hadde hy't rennende of springende gemaekt, waer over zich den aenbesteeder verstoorde, waenende dat hem Pauson hadde te leur gestelt: Maer den Schilder het stuk 't onderste boven keerende, bewees dat zijn paert zoo wel een tuimelaer als een viervoeter was; want hy hadde met voordacht geen grond onder de voeten geschildert. Nisias raede den groote meesters het uitbeelden van ruitergevechten by de hand te nemen, daer niet alleen schietende, slaende, en doodelijk gewonde Ruiters, maer ook allerley gestaltenissen van loopende, steygerende, en nedervallende paerden, worden te pas gebracht.

Zijne bewegingen.
 Het tuimelende paert.

Philostrates achte 't geen kleine zwaericheyt, vier paerden in zulker voegen samen te gareelen en in te spannen, dat niet zoo veele, als een van de paerdebenen door een onschiklijke verwarring qualijk gestelt zy, zoo ook, dat deeze dappere beesten, in 't midden van haere moedige hitte, na den room schijnen te luisteren. Het eene staet stille, alhoewel tegen zijn dank, het ander begint te steygeren; het derde laet zich vaerdichlijk gebieden. Het vierde verlust zich in de schoonheit van Pelops, en stelt zich door het openen zijner neusgaten tot neyen. Hy verwondert hem ook, dat de konst zoo veel te weeg brengt, dat men uit haere rond gefronste neusgaten, uit haere nedergedrukte ooren, en samen gedrongen ledematen een gereede begeerte bespeurt om't aen't loopen te stellen, schoon men weet dat ze onbeweeglijk zijn. Maer eer wy verder gaen, zoo moet ik de konstlievers waerschuwen, datze toch wel op de natuerlijke eygenschap van yder dier letten: Want schoon Nicomachos t'Athenen, in de gaelderye Pekile, een uitnemend schoon paert geschildert hadde, daer men een zonderlinge kracht der konst in bespeurde, zoo wiert hy echter van een iegelijk bespot, om dat hy de onderste oogscheelen hairich gemaekt hadde, 't welk tegen de natuer der Paerden is. En voornaementlijk moet men de schoonheit in haere maetschiklikheyt waerneemen. Andreas Verochie heeft de maete, en proportie in paerden nagespeurt, en ook een maniere aengeweezen om dit te bevorderen. Maer in de ontleding der zelve, en de spieren en muskelen te onderzoeken, heeft zich Michiel Agnolo zeer bevljicht, doch Leonardo da Vinci heeft'er uit zijn eygen vermaek een gansch boek van geschreeven, 't welk tot groote schade verlooren is.

Bataljen.

Wagengespan.

Gelijkmatigheit, en ontleding der paerden onderzocht.

Maer

Leelijke

En besto-
vene.Ossen en
Koejen.In't derde
Boek.In't Convi-
vium Reli-
giosum.

Maer gelijk veele der ouden na de schoonheyt in paerden getracht hebben, zoo zjn daer en teegen veel andere, van onzes tijts lantslieden, meerder op de leelijkheid, magerheit, en ongezienheit der zelve verflingert geweest: niet dat ik zulx geheelijk verachte, want de stoffe, die men verkielt, nootfaekt ons dikwils tot onaerdicheden, die door haer wel te pas gebracht te hebben aerdich worden. Gelijk in de paerden van *Ambraus* gepreezen wiert, datze niet alleen bezweet, maer geheel vuil van 't stof waren, 't welk, of het hen wel iets van de schoonheit benaem, nochtans een te grooter schijn van waarheit gaf. Laet de vorstlijke paerden rijkelijk behangen zijn, en befla *Neroos* Muilpaerden met zilvere hoeven: die van *Poppea* waren zelf met goudt geschoeit. Wy zullen van den *Os*, den metgezel van des Schilders Heylich, niet veel zeggen; de liefhebbers mogen onderzoeken welke de grootste horens hebben. Dit dier is nochtans by offerhanden, en zommige andere historien noodich. *Maro* schildert een Koe in zijn Landgedichten aldus uit:

*Een stuure en norffe Koe is wel van d' alderbeste,
Die groot van hoofst is, lang van nek, en die zich mestie,
Zoo dat de kossom van de kin hange op de scheen,
Wiens lenden byster lang zich uitstrekt, lang van leen,
En voeten, en die 't oor ruig opsteekt by den horen.
Een die gegremelt is, zal mijne keur niet stooren,
Of die onwillich 't juk wil draegen, en, vol vier,
Somwyl met hoornen stoot, gelijk een norffe stier,
En, hoog en groot van leest, met zonderling genoegen
Den staert langs d' aerde strijkt, en nasleept onder 't ploegen.*

Het plach ons geen klein vermaek te zijn, in onze bloeiende jonkheit, de koetjes in 't veld, zoo als zy lagen en erkouden, na 't leeven te teykenen, en hare manieren van leggen, gaen, staen, van ter zijden of in 't verkorten, aen te wijzen: maer mijn lust ging over, toen ik de volgende klucht las:

Als zeker Schilder in zijn werk eenen *Os*, beter dan al de rest van zijn werk gemaekt hadde, en *Michel Agnolo* gevraegt wiert, hoe dit by mocht komen? Zoo antwoorde hy: dat alle Schilders haer eygen zelfs beeltenis best konden maken. *Clio* heeft ons de heerlijkste werken der natuer nae te bootsen aengeprezen, maer onzen (*a*) *Erasmus* doet zijnen *Eusebius* zeggen, dat die dieren alleen waerdich zijn uitgebeelt te worden, diemen zelden ziet, of boven andere uitmunten: want, vervolgt hy, waerom wilmen Ganzen, Hennen en Eyndvogelen schilderen? Zijn landsluiden niettemin scheppen noch 't meeste vermack in geschilderde Kalveren, Verkens, en Ezels. Maer laet ons al voort gaen. Want hoe kleyn men deeze verkiezingen acht, *Klio* heeft 'er

in

in den tweeden graet der konst gestelt, en 't is heerlijker, in den tweeden graet, d' eerste in rang te zijn, dan in den derden graet ver achter af verschoven te zijn. Gelijk *casar* zeyde, dat hy liever in een kleyne stadt d' eerste was, dan dat hy binnen Roome voor andere zouw moeten wijken. *Pausias* de Sicioner wist zijn beroemde Koe zoo net van vooren te stellen, datmen echter haer gansche lengte en dikte bequamenlijk kon zien. Maer *Joan da Udine* schilderde een Koe op lywaet, om daer meede uit jagen te gaen, en daer achter schuilende, het wild te verschalken. Deezen Schilder was een recht liefhebber van gedierten: want noch een jongen, en dikwils met zijn vader uit jagen zijnde, zoo teykende hy altijs Honden, Geyten, Haezen, en allerley dieren en vogelen, die hem maer voorquamen, en zoo geestich, dat elk een zich verwonderde: 't welk ook oorzaak was, dat hy by *Giorgione* om de konst te leeren bestelt wiert. En zeker, het gebeurt dikwils, dat de bequaemheden des vernufts door de uitwerkingen der speelende natuere bekend worden. Gelijk gebleeken is aen *Joan Verzelli*, die vermaek nam in allerley gedierten, Papegajen, Apen, en alle vreemt gedrocht in huis te hebben. Hy hield ook een Rave, die zijn spraeke natuerlijk nabootste, en de geene, die hen quaemen bezoeken, antwoord gaf. En als eenich Edelman, of iemant in huis quam, begosten al zijn dieren, daer toe gewent zijnde, zuik een gezang en spel aen te rechten, datmen zou gedacht hebben, in *Noachs* Arke te zijn, hoewel vry zotter, 't welk hem, die deeze dieren wel schilderde, in te meerder aenzien bracht. Maer *J. Fransisko Rustici*, gaf hem hier in niet toe; want een groot beminder van beesten zijnde, hadt een Egel, of yzere verken zoo tam gemaekt, dat het onder de tafel, als een huishond liep, zonder iemant te horten; en hy had ook een Rave, die gelijk een mensch sprak. Hy hield een Arend, en veelerley aert van Slangen, in een daer toe gemetsfelden bak, daer hy wonder vermaek in nam, voornamentlijk des Somers, hare vreemde grimatsen en felle woelingen te zien. Maer zeker onzen *Otho Marsens* (*alias Snuffelaer*) heeft zijn bequaemheit in de konst, en tot wat deel hy neygde, genoeg laten blijken: want als ik in 't jaer 1652 by hem te Romen was, verwonderde ik my over zoo veel gedrochten, als hy onderhielt en voede: welkers natuere hy ook zoo wonderlijk deurgronde, als hy hare gedaentens levendich heeft uitgebeelt. Zoodanige liefhebbers van geestige beesterye zouden mooglijk vermaek hebben in Honden en Geyten (gelijk *Sandys* verhaelt in Egypten gezien te hebben) met hare vier voeten op de vlakke van een palm, en op de toppen van daer toe gedraaide pijlaertjes, zich gezwind als een tol te zien omdraeijen, na 't believen haers meesters; of wel in den dans van zwaerlijvige Kameelen, die, op 't spel van eenich snaertuig, zich naer den trant beweegen; 't welk ook van grauhairige Ezels

De bequaemheden der natuer worden door kenteykens openbaer.

Snakeryen van getemde dieren.

Hoe dit aen
deze dieren
geleert wort
Ziet Sandys
in Cairo.

Een Geyt
bedrogen.

Patrijzen
bedrogen.

Een vogel-
ken Terran-
fi bedrogen.

Een Hond
bedrogen.

in d' Oosterse landen wort nagevolgt; of wel in Olyfanten op de koorde te zien danssen, gelijkmen ons wijs maekt, dat in ouden tijden vertoont is. Wy hebben een weynich hier vooren van het oordeel der paerden over *Apelles* Schilderye gesproken, en eeven nu iets van de geyten geroert, maer ik zal, om mijn algemeene als ook byzondere plicht te voldoen, hier een geytenoordeel over Schildery instellen. Het gebeurde dan, dat mijn vader *Theodoor* in een *Bacchanalia* een geyte na't leeven schilderde, welke ik, noch zeer jong zijnde, voor hem vast hield, met behulp van touwen en koorden, om haer in bequaeme stand te onderhouden, 't welk ik met grooten arbeyt ten eynde toe uithielt: maer de geschilderde geyte nu bynagedaen zijnde, en mijn vader het stuk, dat al reedelijk groot was, wat uit de hand zettende, om het zelve eens van verre te zien, zoo gevielt, dat de geyte by geval de geschilderde ook gewaar wiert, waer over zy, als in gramfchap uitberstende, uitspatte, breekende de touwen, en my ter aerde werpende, vloogse met zulk een geweld tegens de hoornen van haer geschilderde zuster aen, dat zy den doek door scheurde, en de Schildery verdorf; tot verdriet van hem, die zijn vlijt daer in zoo lofslijk had betoont. Maer zeker deze Schildery zouw om dit voorval waerdich geweest zijn te bewaeren, ja was alleen genoeg geweest om den meester in onsterflijke gedachten te brengen, had hem de roemzucht zoo wel, als de stille deugt, ter herten gegaen. Want waerom zoude men dit geytbedriegen minder achten, dan het patrijsbedriegen van *Protagenes*? wiens geschilderde Patrijs de levende, diemen daer by bracht, dede schetteren. Maer dit in zijn waerde laetende, zullen wy noch iets van deezzen aert hier by voegen. *F. Monsignori* hadde te Veronen, ten huize van Graef *Lodewijk da Sessa*, een kindeken geschildert, dat zijne moeder met een uitsteekende hand scheen te willen troetelen: als 't nu eens gebeurde, dat de Gravinne dit stuk by kaerslicht aen eenige heeren vertoonde, zoo wiert zy ook van haer zoontjen gevolgt, die een vogelken, dat zy aldaer *Terransi* noemen, op de hand hadde; want men gewentze als valken op de hand te zitten; maer terwijl zy bezich waren met de deugden van dit stuk hooglijk te prijzen, zoo wiert dit vogelken deeze als uitsteekende hand gewaar, daer het na toe vliegende poogde op te gaen zitten, maer tegen de Schildery aenstootende viel ter aerde, proevende nochtans een en andermael 't zelve wederom, 't welk deeze Schildery als ook den meester zeer beroemt maakte. Maer geen minder lof heeft deezzen zelve *Franfisko Monsignori* met zijnen Turkschen hond behaelt, deezzen hadde hy geschildert op een muur; staende op een geschilderden steen. Dezen hond was zoo wel gedaen, dat een anderen hond, des natuerlijken Turksen honts vyand, daer by geleyt zijnde, losbrak, of zich ontlaste van de geene, die hem leyde, en meenende zijn levenden vyand

vyand voor te hebben vloog tegen de Schildery, en met het hoofd tegen de muur aen, dat hy den kop aen stukken brak. Wy hebben ook van de hand, die ons niet en past te roemen, diergelyk bedroch, doch niet zoo doodlyk, meer dan eens gezien. Maer laet ons onzen tret wat verhaesten.

Indien u, ô Schilderjeugd, den toetenden jachthoren behaegt, en gy *Meleager*, of den verliefden *Adoon* wilt afbeelden, gy zult geen kleyne eer inleggen met den ranken windhond en fieren brak af te maelen. *Snyders* heeft hier in wonderen gedaen, ende wilde dieren uitnemen natuerlijk afgebeeld. *Bassan* en *Benedetty Kasiljon* drijven 't vee met gansche kudden in hare stukken. Aengaende d' uitbeeldingen van zweimmende Enden, of Hennen met kiekens, 't kan voorwaer, behoudens *Erasmis* waerde, niet onvermaeklyk zijn, de dingen, diemen tot vermaek houdt, in Schildery te zien; en voornamentlyk alsze geestich en op 't levendichst zijn uitgebeeld.

Het zoude, by *Simson*, een groote ondankbaerheit zijn, dat wy den Ezel, wiens naemdraeger ons zoo trouwlyck verzelschap, vergaten, daer hem *Kornelis Agrippa*, die op ver na zoo veel niet in hem gehouden is, in zijn Onzeekerheit der wetenschappen, zoo lofslyk gedenkt, dat hy hem by by nae tot een Sant in den Hemel verheft. En voorwaer, men en kan niet volmaekt in historien, zoo heylige als onheylige, zijn, ten zy men hem ook somtijts konterfeyte. Wy mogen de Sinezen verwijten, dat zy misgeboortige menschebeelden in hare kerken hebben: maer onzen Ezel is tot in de binnenste kapellen, en hoogste altaertafels der Europers ingedrongen: hy wort geschildert als opwachter in de alderheylichste geboorte, hy draegt meer dan *Kristoffel* in d' Egyptische vlucht, en voert al triumferende 's werelts Heyland over palmen en gespreyde kleederen, hy spreekt *Biliam* aen in zijn eygen tael, en is 't gewoone rypaert der Patriarchen. In de onheilige historien, op dat ik duizent andere oversla, vind ik geene zoo vermaeklyk, als de ontmoeting van den stuerfen *Marius* en den lachenden Ezel; want als dien grooten Krijgsheld voor zijn vyanden vluchte, en gansch beslikt te Minturnas, by de gehoonde *Fannia* ter Herberge geleyt wiert, ontmoete hem een Ezel, die hem wel blijde en met een vrolijk gelaet, eerst stillstaende, aenkeek, en strax daer na zeer luide runnikkende en op en nederspringende, na 't water liep om te drinken, op zijn manier te kennen gevende, dat dezen Romein eer te water dan te lande behoorde te vluchten, welke Historie *Marius* ook liet uitschilderen, en in de Minturnische kerk hangen. Die in dit schoone voorwerp zich noch niet vernoege kan, mach het gansche leven van *Apulejus*, zoo lang hy Ezel was, uitbeelden. Maer veel van onze Schilders zijn ook wel zoo Ezelliefdich, dat zy een vervalle muertje met een Italiaensch Ezeltje voor een waerdich onderwerp keuren. Zoo dat ik wey-

Van den
Ezel.

nich Liefhebbers hier te lande weet, die tans geen Ezels in haer kabinet hebben. Zijn gedaente is den verstandigen zoo wel bekend; dat zy hem voor geen aller haezen Moeder met den Slezinger zullen aenzien. Zijn eere wort by zomnigen hoog verheven. Zijn figuurlijke uitbeelding, is lijdzaamheit. Zijn ooren beteykenen onverstand en verkeerd oordeel, en passen in den Tulband van *Mydas*. Van *Uliffes* borstelige gezellen zal ik niet reppen, ik late hen daer mede begaen, die van *Circes* roede geraekt zijn.

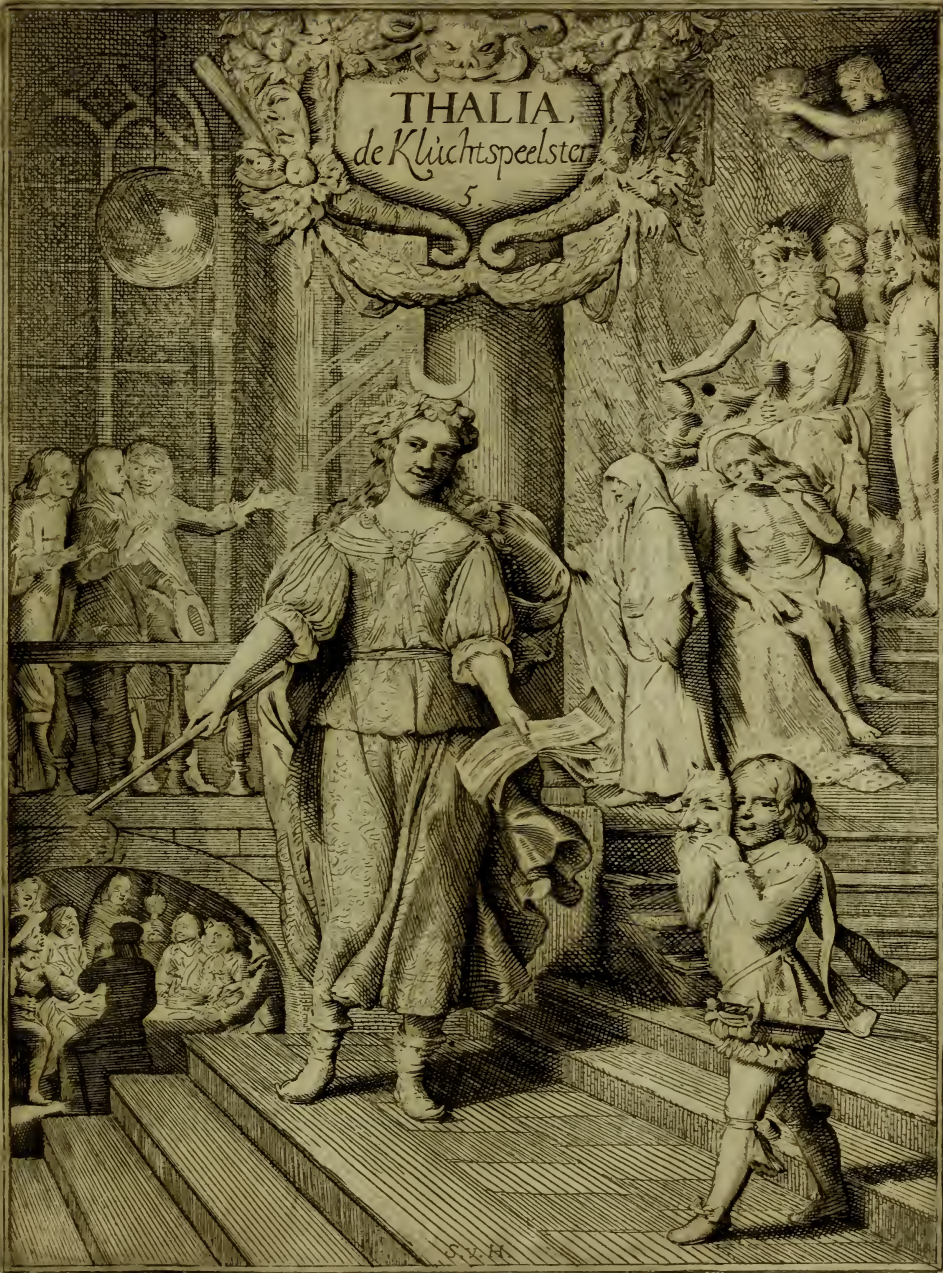
Vremde
plichtlijkheden
der Macedoniers.
T. Livius.
4. Boek.

Noch zijnder omtandicheden, die door plichtplegingen de volken doen kennen:want indien't u lulte de Macedonische heiren onder *Filippus*, of andere Koningen te doen monstereen, zo zult gy haer tusschen het hooft van een Teef, midden deurgesneden, doen deurgaen: Waer van d'eene helft met het voorste deel en het ingewant, ter rechter zijde van de wech, en het achterste met d'ander helft, ter linker zijde gestelt is. De krijgslieden zullen in de voortocht de wapenen en vaendels van al de voorgaende Koningen voeren, gevolgt van de tegenwoordige Vorst in't midden van zijn lijfwacht. Maer mijn werk zouw te groot worden in zoo wijd buiten't spoor te weyden, en dit wordt begrepen in't onderzoeken der outheyt.

Nu reesteert'er noch een Muze, om zoodanich een Historie, als men verkieft, met een bevallijke overeenstemming te vereeren, of een gezellinne van *Venus*, om de beelden in goede ordre grafelijk by een te voegen; maer dit zal ons niemant beter, als de geestige *Thalia*, te weeg brengen.

THALIA,
de Kluchtspielster
5.

T H A L I A.

De Kluchtspeelster.

Het vijfde Boek.

Inhoudt.

T Haleie als Hofmeestres der Eedle konst, gewoon
 In kamerspel en klucht met vreugde te verkeeren,
 Leert hier de grage jeugt de zwier van't Ordineeren:
 De min-en-maetschap, en gevoeglijkheit van toon:
 De sprong en troeping en voort al't schikkunstig schoon.
 Zy raedt in Print, als't past, tot oeffning uit te geven
 De vrucht van lange vlijt. Vermits m' ook in dit lee-ven
 Niet altijs eeven staeg kan zingen eenen toon;
 Zoo geeft ze ook onderwijl, om droefheit te verbannen,
 De geesten vryheit om eens eerlijk uit te spannen.

Op de Print.

Hier raekt de Konstgodes bezwangert eens aen't baeren,
 De nooten zijn gestelt, zy zingt een vreugdezang:
 Haer Speelkint past de Mask: zy kan ons het belang
 Der schikkunst, Grieksch en Roomsche, ontbinden en verklaeren.
 Een schilderbending aenschout hier met bedaeren
 De vremde vonden van haer geestige bewint,
 En ziet zich aen den schik van't toonspel stom en blint,
 Daer zoo veel aerdicheen op't wonderlijkst vergaeren.
 Een veilkran dekt haer Kruin, als Liber toegedaen:
 Zy treet in broosjes, en verandert als de Maey.

I N L E I D I N G.

Meen ordinantie geestich en aengenaem te schikken, moet ons nu de meestresse van komedyen en kluchtspeelen, *Thalia*, de hulpende hand biên. En zy die met boertige sokken ten toneele treet, en haer voorhoofd en gehoornde grijs met klimop overschaduwet, zal onze zinnen in 't schikken der dingen wakker houden. Want in 't ordineeren moet men zich vooral van zwaarmoedicheit wachten. Begunfich ons dan, ô Godin! die altyts groen en bloejende zijt, met den geest van *Virgiel*, uw gezwooren Poëet: en leer ons een vrolijk vergaderen, en 't by een schikken op een bevallijke wijs. ô Meestresse van de nacht, die de blinkende Mane, tusfchen haer speelnoots de Starren, zoo ordentlijk ten reije voert! wijs ons aen, wat men voornamentlijk, en wat men maer halvelings vertoonen moet. Ik zal, eer ik van dit boek fcheyde, u ter eere noch den boog ontspannen, en van uitspanningen en vermaeklijkheden vertellen, die met uwen aert over een komen. Men eygende u van outs de bevaftaemheyte oft het begrijpen toe: en zeker dit is in de konft van 't wel ordineeren ten hoogften van noode. Want zonder 't begrip der zaken zou men te vergeefs de Schikkunft beginnen.

E E R S T E H O O F T D E E L.

Van 't ordineeren in 't gemeen.

Thalia fignifica capacita, effendo bifogno à colui che vol imparare, effere capace, & inteligen-te di quello che legge. V. Cartaro. in Imagini de i Dei, &c. Vroeg te leeren ordi-neeren, en uit den geest te teykenen,

MK zoude de jeugt al vroeg aen 't ordineeren fteilen, op dat zy, haer gebrek in de kennis der dingen gewaer wordende, te meer yveren mochten, om allerley zaken en gedaentens der dingen in haer begrip op te gaeren, en door 't vlijtich opmerken, en 't veel doen, ftoffen te bekomen.

*Door veel te doen geraekt de geest aen 't fpeelen,
En zwanger, om van zelf niet uit te beelen.*

*Hoe flecht het is, vaer voort, en pijn u fterk,
Met zinen geest, zet al uw kracht te werk,
Herschet de fchets van 't geen gy hebt begreepen;
't Verftant wort door een misflach beft gefleepen.*

Het geen gy dus uit eigen houtje snijt,
 Ontdekt, hoe ver gy knaep of meester zijt.
 Een noodigh stuk om uwen geest te noopen,
 Om meerder stof door arbeit op te koopen:
 Om d' aendacht en geheuchenis, in 't zien
 Van konststuk of natuerwerk, te gebiën,
 Al d' aerdicheën als schatten te vergaeren.
 Zoo gaert een bie den honich uit veel blaeren.

Waarom.

Maer gelijk 'er by de Poëten verscheyde bequaemheden zijn, en deze, door den Geest van onze *Thalia* ontfteeken, niet dan aerdicheden hervor-
 brengt: daer een andere, van *Melpomene* bezeten, een hooffer tael, in kra-
 kende broozen, ten toneele uitbromt: en een darde door de gunst van *Clio*
 met grootfer heldevaerzen her voor komt; zoo schoeit de Schildergeest, op
 dergelijke leefsten.

De drift en
 Natuer der
 geesten ver-
 schilt.

Het is ons geraetsaemst (zegt *Tullius*) de leydingen onzer eygene natuere te
 volgen, en onze betrachtningen daer nae te richten: want te vergeefs zoude-
 men de zelve tegenstreeven in het bejaegen van 't geene wy onmachtich zijn:
 gelijk 'er gezegt wort, dat het onmogelijk is de bevallijkheit in de konst,
 ten spijs van *Minerve*, te treffen. Zeker de Schilders staen hier wederom met
 de Poëten, gelijk die van *Horatius* deeze vermaening hebben:

Indien gy schryven wilt, zoo dient een stof gezocht,
 Die met uw macht gelijkt, om niet te blijven steeken.
 Denk wat gy draegen kunt, wat gy wel overmogt,
 Zoo zal u klaere stijl noch ordening ontbreken.

Alle verkiezingen zijn even nae, maer, gelijk men zegt, niet al even
 nut. Hierom moet yder een zich zelven onderzoeken, om 't geene hem ey-
 gen is voornamentlijk in 't werk te stellen: want 't geene andere gelukt, zal
 ons juyft niet toevallen, maer 't geene ons eygen is, zal ons licht afvloei-
 jen. De kamerspeelers verkiezen niet altijs de beste, maer de bequaemste fabu-
 len, die haere personaedjen gelijk zijn. Die stout van stein waren, pleegen
Epigonos en *Medea* te speelen. Die beweeglijk van gebaer waren, hadden be-
 haegen in *Menalippe* en *Clitemnestra* te vertoonen. *Rupilius* verbeelde *Antiope*,
 maer *Aesopus* nam noit de rol van *Ajax*. Zoo hebben de voornaemste Schilders
 ook altijs iets, dat hun best meevalt. Dezen zal 't lusten, wat stof hy ook voor-
 heeft, de zelve deur aerdige deelen wonder behaeglijk te doen schijnen, als of
 hy meer vermaeks had in 't vertoonen van een soorte der medewerkende
 dingen, als in 't gros van de zaak; 't zy in geestige bewegingen, tro-
 nien, toetakelingen of teujeringen. Een andere zal dezelve deelen door een
 gedwongener ordre, door schikschadawe en beeldesprong wonderlijk ver-
 groot-

grootsen. Maer de derde acht alleen een bloote en onbedwonge vertooning en bralt quansuys op 't ware groots, volgt de Roomsche zwier van *Rafaël* en *Angelo*, en houd staende, dat der dingen defticheit door 't uitbeelden der geringe lijdingen gekreukt wort: dat de Schilderkonst in top is, daerze alleen op heldachtige deugden acht geeft: dat het bedwang der lichten en schaduw en een brosse kruk is: en onrecht datmen, om het eene te verschoonen, het andere verduistere. Wat ons aengaet, wy geeven deze, en, zoo 'er noch meer verschillende geesten zijn, yder de vryheyt haer behaegen te volgen; en verwerpen geen tulp om dat het geen roos, noch geen roos om dat het geen lely is. Wy zullen de konstdeelen verhandelen, een yder verkieze daer uit 't geen hem 't waerdichst dunkt. Al wat de konst stuk voor stuk vertoont, is een nabootsing van natuerlijke dingen, maer het by een schikken en ordineren komt uit den geest des konstenaers hervor, die de deelen, die voorgegeven zijn, eerst in zijne inbeelding verwardelijk bevat, tot dat hyze tot een geheel vormt, en zoo te zamen schikt, datze als een beelt maken: en dikwils een menichte beelden eender Historie zoodanich schikt, dat 'er geen de minste te veel noch te weynich in schijnt te zijn. En dit noemtmen met recht een waerneming der *Simmetrie*, *Analogie*, en *Harmonie*. Ten is niet genoeg, dat een Schilder zijn beelden op ryen nevens malkander stelt, gelijk men hier in Hollant op de Schuttersdoelen al te veel zien kan. De rechte meesters brengen te weeg, dat haer geheele werk eenweezich is, gelijk *Clio* uit *Horatius* leert:

*Breng yder werkstuk, zoo't behoort,
Slechts enkel en eenweezich voort.*

Rembrant heeft dit in zijn stuk op den Doele tot Amsterdam zeer wel, maer na veeler gevoelen al te veel, waergenomen, maekende meer werks van het groote beelt zijner verkiezing, als van de byzondere afbeeldsels, die hem waren aenbesteed. Echter zal dat zelve werk, hoe berispelijk, na mijn gevoelen al zijn meedestrevens verdueren, zijnde zoo schilderachtich van gedachten, zoo zwierich van sprong, en zoo krachtich, dat, nae zonniger gevoelen, al d' andere stukken daer als kaarteblaren nevens staen. Schoon ik wel gewilt hadde, dat hy 'er meer lichts in ontsteeken had.

Deze kunst van ordineren zullen wy met Duitsche woorden noemen, een wisse treffing der medevoeglijkheyt, overeendracht, en maetschiklijkheyt; zonder welke alles verwart en vol strijt is. Hoe noodich het nu is, dat de geest tot dezen Regel der vindingen in 't werk te stellen bequaem zy, is licht te begrijpen. Want schoon gy alle de byzonderheden, die tot een Historie behooren, kent, en machtich zijt, zoo kunnen deeze geen goede ordinantie uitmaken. Eeven gelijk alle de byzondere gedeeltens van een gegootte fi-
guur,

Maer wy
laeten elk
zijn keur
vry.

Wat de kunst
van wel or-
dineren is.

En hoe nood-
ich.
Voorbeelt.

guur, in een gietwinkel overhoop leggende, niet machtich zijn een beelt op te maken, ten zy der lit in zijn eygen gewricht geplaetst worde. Want het zal een afkeerlijk monsterdier uitmaken, indien men de deelen mis neemt, en een oor in plaets van de neus voegt, of dat men een been, in steede van een arm aenzet. Ik heb nochtans van een Hoogduits Beeltkonstenaer gezien, dat hy, in 't vernieuwen van een ouden houten Engel, den rechter arm aen den linker schouder, en den linker onder den rechter vleugel had vast gehecht. Maer dit mach 't verzuim van zijn leerjongen geweest zijn. Op het wanschiklijk ordineeren past ook dit vers van *Horatius Flakkus*:

Van wanstal.

In de Dicht-
kunst.

Zoo eenich Schilder ons een menschen hoest verbeelde
 Met eenen paertshals, en met veedren geschakeert,
 En arm, en been, en buik, in 't wilt door een verdeelde:
 Of had een vrouwen beelt op 't schoonste gebootseert,
 Wiens onderlyf wel een mismackten vis zouw lijken,
 Wie zouw niet lachen zulk een wanstal te bekijken?

De dingen, die buiten goede ordre zijn, kunnen niet bestaen, maer vallen overhoop.

Geregeltheên en ordentlijke zeeden,
 Zijn steunselen van staeten, huizen, steeden,
 En rijken. Want daer wet noch regel is
 Staet alles los, en draeit op 't ongewis.
 Al 't schepsel is vol order. Zelfde dieren
 Als nutte byen, en arbeysame mieren.
 Wilt doch uw werk, ô Schilderjeugt, geschickt
 Beleggen. Kom bevlytich u, en mikt,
 Om deezen prijs, zoo dierbaer, te gewinnen:
 Maer order eerst door regels uwe zinnen.
 Gelyk een beeld in veele leên bestaet,
 Zoo beeld u in, dat een geschiede daed,
 Die gy verkiest, om uwe kunst te toonen,
 Ook leeden heeft; want van een troep persoonen,
 Is deeze 't hoest, die 't lichaem, die de hand,
 Verbeeldend 't saem het zinnebeelds verstant.

Een geschie-
denis wort
by een beeld
vergeleken.

T W E E D E H O O F T D E E L.

Hoemen't ordineeren moet aenvangen.

ROog nu nae d'eere, die *Amphion* beroemt maekte, want *Apelles* stelde dezen boven zich zelven in't ordineeren. Wel aen, laet ons nu het vorstelijk Toncel openen, en gedenkwaardige daeden vertoonen: uit ons zelven vaeren, of, om beter te zeggen, in ons zelven de gordijn opschuiven, en in ons gemoed de geschiede daet eerst affchilderen, en daer toe al onze krachten te werk stellen. Want, gelijk *Seneka* leert, ten zoude niet voeglijk zijn, datmen menschen bloet dede vergieten, als 't een Schilder te pas quam eenich gevecht uit te beelden. Maer't zal ons vry staen, met den vermaerden Schilder *Theon*, een trompet te laeten blaezen, om den geest wakker te maeken. Want dezen *Theon* veruoegde zich niet, zijnen strijvaerdigen Soldaet vol moed en dapperheyt afgebeeld te hebben, maer hy liet ook onverhoets een trompet steeken, als hy de gordijn van dit stuk voor de liefhebbers liet opschuiven, om de gemoederen tot het zien deezes oorlogsmans te bequaemen, Wanneer de zaek, die gy voorhebt, in uw verstant wel begrepen is, zoo neem, nae uw keur, een oogenbliklijke daedt, want de verkiezing eens Schilders is vryer, als die van een History schrijver, zijnde deze verbonden de dingen van den grond op te verhandelen, daer een konstenaer plotselijk of in het begin, in het midden, of wel in het eynde der Historie valt, nae zijn lust en goetdunken, Hy verbeeld of het voorgaene, het tegenwoordige, of het toekomende, en is niet verder verbonden, als met 't geene in een opslach der oogen tevens gezien kan worden, uit het eeuwich vervolgd der zaeken te vertoonen. En dat op't aller gevoeglijkste, schiklijkste, vermaeklijkste, levendichste, bevallijkste, en op't onbekrompenste aenden dach te brengen. Deze vindinge nu valt staende, zoo moetmen die, als gezegt is, onophoudelijk overleggen.

Verkiezing
vry.

Die wel
t'overleggen

Eer gy begint iet waerdichs af te beelen,

Zoo laet de daed door uwe zinnen speelen

Met indruk: jae totge in den geest kunt zien

De dingen zelfs als in der daedt geschien.

En zich in te
beelden,

Zijn gedachten zoodanich gewennende, datze met der tijd de zaeken, als ofze tegenwoordich waren, in denkbeelden geschildert zien. Maer op datmen dit op't allerbest aenvange, zoo waer't wel van nooden, datmen zich *Klioss* vermaeningen erinnere, om de zaeken, door te grooten schroom,
niet

niet te arnhartig voort te brengen. En wederom datmen de verwaende In bequame
grootsheyt in tegendeel vermijde. *Nicophanes* wiert gepreezen, om dat'er grootsheyt-
in zijne werken deurgaens een zonderlinge defticheyt en Tragifche parman-
ticheyt gefpeurt wiert. Welke deugt een bekljvende achtbaerheyt toege-
fchreeven wort. Dat is waerlijk groots, zegt *Junius* uit *Longinus*, 't welk ons
t'elkens wederom als verfch voor d'oogen verfchijnt; 't welk ons zwaer,
of liever onmogelijk is uit den zint te stellen; welkers gedachteniffe gedue-
rich, en als onuitwiffelijk, in onze herten fchijnt ingedrukt; 't geen alle
menfchen te gelijk behaegt. Want het overeenftemmende oordeel van zoo
veele verfcheyden gezinsheden moet d'aenzienlijkheyt van de waere groots-
heyt nootzakelijk bekrachtigen. Elders wil hy, dat d'inventie niet ver-
waent, maer behoorlijk groots bevonden worde; niet afbreukich'fteyl,
maer zachtelijk verheven; niet rokkeloos en onbezint, maer volko-
mentlijk krachtich; niet pijnelijk droevich, maer rijpmoedich straf; Lib. 3.
niet traechelijk lankzaem, maer ftemmich bedaert; niet aelwaerdich
dartel, maer heugelijk vreugdich, en zoo voort; waer meede hy te
kennen geeft, datmen den middelwech voor den beften en zekerften
moet houden. Doch dat niemant te lang in deeze overleggingen blijve
fteeken, maer stoutelijk voortvaere. *Zeuxis*, door de deure, die hem *Apollo-*
dorus geopent hadde, ingetreden zijnde, is stoutelijk voortgeftapt; dit
heeft het penfoel, dat nu alles beftaen dorft, meerder eer en aenzienlijk-
heyt aengebracht. Gy ook, die de zaak nu wel begreepen hebt, tree stou-
telijk toe. *Des Cartes* fchreef zich zelven deezen zetregel voor: dat hy 't gee-
ne hy nae zijn vermogen eens voor goet gekeurt hadde, stoutelijk moft uit-
voeren, als oft het befte waere, ter tijd toe, dat hy door kragtiger reedenen
geheel overtuigt wiert; en hy meent dat deeze flantvafstigheid veel nutter is, In zijn be-
dan datmen door veel twijfelens blijft waggelen. *Francifko Ruffici* zeyde, dat leed. 3 deel
men zich eerft wel moft bedenken, waer uit dan gemakkelijc een ruw be-
werp konde gemaakt worden: datmen dat bewerp nae lang herfchetsen eyn-
delijk in Teykeningen tot meerder volkomentheyt moft zoeken te brengen.
Want door 't befchouwen van al de byzonderheden ter zaeken vereyfchende,
zoo zal den nimmer stillen geest yder ding in zijn eygen plaetse zeer bequaem
en ordentelijk fchikken, en de gedeeltens, daer toe noodich, zoo behen-
dich en onuitvindelijk famenknoopen, datze nu niet meer gedeeltens, maer
gezamentlijk een geheel en volkomen lichaem zullen fchijnen te zijn. Vor-
der wil *Ruffici*, boven gemelt, datmen deze Teykeningen dan weeken en
maenden ongezien laete leggen, om met verfche gedachten dan de befte te
kiezen, en in 't werk te ftellen; hier inne de leere van *Horatius* eenichfins
volgende, die zegt: Houw uwe fchriften negen jaeren by u 't huis, wat niet
uitgegeven is kan men telkens weder uifchrabben. Maer ik vinde hier inne

Om daer nae
te verbeter-
ren.

Hoe nood-
dich d'ordi-
nantie goet
moet zijn.

ook deeze zwaericheyt, dat de geest door het uit de weeg leggen der aengevan-
ge ordinantien gemeenelijk verslapt, en in zijn hitte verkoelt; jae dat de reets
opgegaderde aerdicheden wech vluchten en verdwijnen, zoomenze niet tij-
delijk waerneemt, en in 't werk stelt; ook is al te groote schreumherticheyt
een hinderpael in de konst. Daerom raed ik, dat men liever al zijn krachten
te werk stelle, om het eens met yver aengevangen onderwerp, zoo veel
mogelijk is, tot volmaektheyt te brengen, en 't zal u over negen jaeren daer
nae eeven vry staen, dit eerste door een ander te verbeteren. Aen een be-
quaeme vinding in 't ordineeren hangt het geluk of ongeluk van het gansche
werk: want wat zoudt u lusten veel arbeys in de byzondere deelen te bestee-
den, wanneer u 't geheele bestek mishaeft? In tegendeel, wanneer u 't ge-
heel vernoeft, zoo zal u geen deel voorkomen, hoe zwaer het ook zy, of
de lust zal 'er u door reddén. De Schilders, Beeltsnyders, jae de Poëten
zelve, zegt *Tullius*, wenschen, dat de liefhebbers haere werken op 't alder-
naeukeurichst deursnuffelen: ten eynde dat zy, al 't geene met reeden berispt
wort, verbeteren mochten. Dit zal u dan niet t' onpas komen, als gy verze-
kert zijt, dat uw algemeene stelling en ordinantie goet is. Dan zal 't u niet
hinderen, of gy u al, als *Apelles*, in een schoenriem vergreepen hadt: of
als *Phidias* ergens een neus wat te dik of te lang had gemaakt. Dan zult gy niet
beschaemt zijn, datmen u eenige gebreeken aenwijst, maer alles zal u tot nut
en voordeel gedyen. Gy moogt ook, om in 't oordeel over uw wel beleyde
ordinantie verzekert te zijn, een getrouw vrient in de konst dezelve toonen,
en zijn berispingen gaede slaen: want zoo diende zich *Apelles* van het gevoe-
len van *Lysippus*, en deeze wederom van het oordeel van *Apelles*: en *Praxiteles*
hielt dit voor zijn beste werken, die hy met raedt en daedt van *Nicias* gedaen
hadde. Verzin derhalven voor 't begin, of ten zal u niet beter gaen als *Pun-
tormo*, die somtijts van 's morgens tot savonts voor zijn werk zat, om zich
te bedenken, en scheyde doch zonder iets te verrichten of te verbeteren: om
dat hy mooglijk zach dat het te laet was, het geene dat qualijk begonnen was
te recht te brengen.

*Ziet gy te spaede uw misverstand, zoo moogt gy 't hoeft wel klouwen:
Wanneer de steen is uyt de hand, zoo baet geen naeberouwen:
Dog, is men op een quaede weg, strax keeren kan veel winnen;
Maer best is 't, met goet overleg zijn zaeken te beginnen.*

DERDE HOOFDDEEL.

*Van de minzaeme harmonie, of gevoeglijkheit en maetschik-
lijkheit in hoegroothheit.*

WY hadden, toen ik noch Discipel was, dit vragstuk: Welk daer was de grondles en regel van wel te ordineeren: *Fabritius* antwoorde, De edelste natuerlijkheden te verkiezen, en by een te schikken. Maer hier op wiert gevraegt, welke die edelste natuerlijkheden waren? Waer op hy vervolgende antwoorde, Dat de dingen zich edel in de natuer vertoonden, wanneerze nevens andere dingen, die als een naegschappy met hen hadden, vervoegt wierden. Zeker dit moetmen toestaen, datter veel dingen, wel voor zich zelve goet zijnde, niet by een voegen, en dat daer en tegen veele dingen, schoon slecht en simpel, by iets anders gevoegt een groot sieraet inbrengen. Maer hoe kander grooter maetschappy bedacht worden, mocht iemant zeggen, als datmen veel dingen van eenderley gedaente by malkandere voege? Ik antwoorde, dat de Hennen geen tier hebben, zonder een Haen, en dat te veel van eenderley, walginge baert. Zeker Schilder, mijn lantsgenoot, had laetst zijn vlijt dapper betoont: want hy had eengroote en wel opgehoopte schootel met schoone Persikken uittermaeten sappich en net uitgeschildert, en zich in stuk voor stuk dapper gequeeten. Ik verwonderde my, die ziende, over zijn vlijten gedult: maer ik kreeg een walging van d' onnoozele verkiezing, en den overvloet van zoo veel eenderley kost; en achte, dat hy zijn tijdt onnuttelijk besteedt hadt: want met dien zelven arbeyt had hy bynae alle soorten van vruchten in deeze schootel kunnen opschaffen, en het oog met keur van lekkernyen verlustigen: gelijk d' oude Schilders wel geweeten hebben, als zy haere tafereelkens, die zy *Xenia* noemden, toestelden; gelijk gy van *Thaleye* in *Calliope* hooren zult. Die eengastmael aengenaem maeken wil, moet nae verandering van spijzen omzien: want wie zal zeggen wel getrakteert te zijn, die men niet anders dan enkel patrijzen, of anders fazanten, heeft voorgezet? *Hopman de Rijk*, in de burgerlijke oorloogen van de voorleede eeuw, wiert, aen de Spaensche zijde gevangen zijnde, op 't blokhuis van Gent in een duister hol gesteecken, doch zoo wiert hem eens vooralt' zijner keure gelltelt, met wat spijze en drank hy gedient wilde weezen: hy daer op verkoos kalfsvleesch en deelewijn, en kon sedert geen andere verwerven. Maer deeze goede spijze en drank wiert hy in zeeven maenden zoo zat, datze hem al zijn lee-

Dingen die elkander, be-
mionnen, by een te schik-
ken.

Niet te veel van eender-
ley gedaente

ven lang ter keel uit walgde. Verandering van spijs maekt nieuwen eetlust, zoo vermaekt zich het ooge in veel verschillende zaaken. Zie maer toe, dat die verschillentheyten geen strydicheyten invoert, maer dat'er de minzaeme *Harmonie* blijve. Ten past geen tengre meysjes Serpentes te troetelen, of hongerige Leeuwen nae een Hardersliet te luisteren. *Orfeus* stem en lier had alleen vermoogen haere wreetheyt te temmen, en die gemeenzaemheyt met ondieren is, sedert vader *Adams* goude dagen, verdweenen. De kuysche *Diaen* en lijdt geen *Satyr*s in de maegdenrey, noch *Venus* vermaekt zich recht met grijze hayren. *Silenus* rolt onder zorgelooze *Bacchanten*, en drukt het sap uyt de zwangere tros, dat langs zijn vette borst afdruipt. En vader *Lyber* kan vader *Sileen* niet missen. *Pomone* en *Flora* vereeren elkander, en *Pluto* den Helgodt acht geen broeder voor *Mars*. Zoo dat de dingen niet alleen in groot tegen klein, maer ook in gevoeglijkheyt, vrientschap, en afkeer tegen elkander vergeleken worden: en even zoo groot een misflach, als hy beging, die het paert grooter, dan de stal vertoonde, begaet hy, die de Leeuwen en Zwijnen aen een zelyen troch wil stellen, *Omphale* zet *Herkules* wel aen de spinrok, maer niets past hem beter, dan knodze en Leeuwenhuit.

Voeglijkheit. Ik wil hier niet waerschuwen van datmen, gelijk 't wel gebeurt, geen dwergenschouders aen Reuzenhoofden passe, en kinderarmen aen volwassen tronien voege. Dit behoort tot de gelijkmaticheyt eens menschenlijken lichaems, by *Polymnia* verhandelt, en is zoo belachlijk, als 't geene van *Flakkus* hier vooren ontleent is. Noch ook lust het my, hen over te haelen, die aen een schoone vrouwetrony een mismaekte borst en buik schilderen: want dit behoort tot de schoonheyt en waerdige verkiezinge. Maer hier staet alleen aen te merken, wat dingen wel of qualijk by een voegen. Wy zeggen dan met *Horatius*:

Des Schilders vryheyt moet niet misbruikt worden.

De Schildersvryheit moet bepaelt zijn na den aert:

Men pooge 't harde van het zachte 't onderscheyden:

De Slangen dienen met geen vogelen gepaert.

Men moet geen Tijgers by de Lammeren doen weyden.

Men moet ook de Heylige zaaken met geen afgoderye vermengen, gelijk *Sedrenus* verhaelt, dat zeecker Schilder ten tijden des Keyzers *Leo* tot *Konstantinopelen* voor hadt, te weeten, *Christus* te gaen schilderen met den blixem in de hand, en in de gedaente van *Jupiter*: het welk hem zoo qualijk bequam, dat zijn hand op een bot verdroogde, en zoodanich bleef, tot dat hy zijn schult bekennende, van den Bisschop *Gennadius* geholpen wiert. Maer men moet al't geene men voor heeft, in zijn eygen Element plaetsen, en zich van alle strijdigheden wachten. Wat niet eygen tot de zaak is, is ongerijmt, en, gelijk *Flakkus* aenwijst, berispelijk:

Als

*Als of een Schilder wouw een zee met zwijnen beelden,
Of toonde een landschap daer de Dollesjns in speelden.*

De vernuftichste der Dichters, zegt *Seneka*, hadt de Zundvloet, nae de grootsheyd van de zaek, aerdichlijk uitgebeeld, toen hy aldus zong:

*De zee verzwolg de landen,
En kende geene stranden.*

Hy sprak van groote dingen, en verbeelde die groote verwarring in deze vaerzen uit:

*De vloedden, uit hun bedt geborsten, overstromen
't Gansch Aerdtrijk, Bergen, boomen,
En hooge toorens zijn gedoken in een zee.*

Dit zou heerlijk zijn, indien hy'er niet by voegde:
De Wollef zwemt by 't Schaep, de Leeuw drijft op de golven.

Kanmen zwemmen in zulk een overvloeying en storting van water? Of is niet alle vee met de zelfde drift, daer mede het wechgerukt wiert, verdronken? Of *Seneka Ovidius* hier met recht berispt laet ik ervarener oordeelen: maer dit zal de Schilderjeugt hoedsamer maeken, en tot waerschuwinge dienen, om geen heerlijke ordinantien door beuzelmart te onteeren. 't Gedenkt my dat ik, in zeker aerdich geordineert stukje van *Rembrant*, verbeeldende een *Johannes* Predicatie, een wonderlijke aendacht in de toehoorderen van allerleye staeten gezien hebbe: dit was ten hoogsten prijslijk, maer men zach'er ook een hondt, die op een onstichtlijke wijze een teef besprong. Zeg vry, dat dit gebeurlijk en natuerlijk is, ik zegge dat het een verfoeilijke onvoeglijkheyd tot deze Historie is; en dat men uit dit byvoegzel veel eer zou zeggen, dat dit stukje een Predicatie van den Hondschen *Diogenes*, als van den Heyligen *Johannes* vertoonde. Zoodanige uitbeeldingen maeken het onnoozel verstant des meesters bekent; en zijn te bespotlijker, alsze in geringer opmerkingen dwaelen. Zeker Schilder tot Amsterdam had laetst een lustigen wijnroomer op een tafel wonderlijk bekoorlijk afgemaelt: Wat meer? hy had'er ook een heerlijk fluweelen kleet onder geschildert: dit mocht noch passeeren: maer op dit zindelijk Tafelkleet had hy eenige slymerige Schelvis geschildert. Waer uit men besluyten most, dat dezen Schilder een sordich huishouder most zijn: want wie had oyt zoo vuilen slet in zijn keuken, die de morslige vis op sulp of fluweel zouw neerleggen? En dit was by de domme liefhebbers noch wonder goet gekeurt. Het is ook onvoeglijk, datmen de heymelijke zonden in Schilderyen ten toon stelt, of onvlaetige en felle daeden, die ergens ter sluik verhandelt zijn, tot onstichting openbaer maekt, gelijk *Horatius* leert:

*Veel zaeken zultge voor het oog verbergen,
't Een past gezien, en 't ander past behoort;*

't Onylaticch zou 't gezicht met aenstoot tergen.
 Medea deé voor 't volk geen kinder-moort,
 Noch Atreus kookte ook geen vervloekte spijzen
 Van Hoerekrooft, uit wraek, voor yders oogh.
 't Verandren ook van Kadmus, vol afgrijzen,
 Zach niemant, noch van Progne, toen ze vloog.

C. Sueton.
 in Tiberius.

Wacht u dan, ó Edele geesten, van de schandelijke onkuisheden van Tiberius in 't Eylant Kapreen in uwe Tafereelen te vertoonen. Laet ook d' Outvader Noë niet schaemteloos naekt leggen, daer Sem en Japhet haer aenzichten van afkeerden. Want die tot zulke schandlijkheden geneygt zijn, verdienen den vloek zoo wel als Ham en Kanaan. En dewijl ik van Tiberius reppe, zoo volg ook Parrasius niet nae, van wien men zoo schandlijken Tafereel van Atalanta en Meleager tot Romen zach, dat ik my schaeme 't zelve te beschryven: echter was het aen deezen dwingelant zoo lief, dat hy tienmael Sestertien, die hy in de plaets van 't zelve hadde mogen ontfangen, daer voor ontzeyde.

Onvoeglijke
 en wanstaltige
 Monsters.

Maer dewijl wy in 't voorste Hooftdeel van wanstal der leeden, uit Horatius, hebbengerept, zoo zeg ik met Junius, dat het een konstenaer niet wel kan voegen, grillige wanschepfels, die de natuer niet en kent, aen een te klampen. Gelijk Vitruvius zegt, dat de verdorve gewoonte het daertoe gebracht hadde, dat men in de grotissen veel eer gedrochten en monsters, dan eenige waerachtige dingen vertoonde: tegende gewoonte der ouden, die haer kamers, gaenderyen en eetzaelen, met konstige naebootsingen van 't geene natuerlijk was, oppronkten. Hy wil dat een schip een schip, een beelt een mensch, of een beest, of een beent, of immers natuerlijk gedier te zal gelijken. En hy ist' onvreeden, dat men uit dingen, die tegens de waerschijnlykheyt strijden, vermaek schept. Daer zijn eenige te Romen, zegt Plutarchus, die goede Schilderyen en Statuen versmaeden, en op de monstermart haeren tijdt besteden, met luiden zonder armen of beenen, of die drie oogen, een struizen kop, of noch iets afzichtlijker hebben, te bekijken; die zy nochtans niet lange, zonder daer van te gruwen, kunnen zien. Zeker my walgt hier van, en zelfs van de schriklijke monsters, die Lucianus in zijn alderonwaerschijnlijkste waerachtige Historie uitbeelt, en in de lucht doet schermutsen. En zelfs kan ik my niet vernoegen in 't bezien der Helische gedrochten van den Helischen Breugel, Jeronimus Bos, of Zachtleven, hoe geestichze ook mogen geacht wordē. Dewijlze door haere al te onordentelijke gedrochtlykheyt de natuer schijnen gewelt aen te doen. Zeker de Hel der Poëten wort met bezadichder en stichtelijker waerschijnlykheid geopent; en schoonze verziert is, zoo draegtze de merkteykenen van gebeurlykheyt; gelijk te zien is by Virgilius, als hy dus opheft:

Het vijfde Boek.

In 't portael van Helleborg,

Den mond des afgronds, woont bedrukte rouw, en zorg,
Die 't hart verteert en knaegt.

185

Enes 6
boek.

Daer op hy dan zeer aerdig de verdere Helse quaelen vervolgens beschrijft: gelijk *Ovidius* die ook zeer zeedig en natuurlijk ten toon stelt, als hy dus sum-
pelijk aenvangt: Metam. 4
boek.

Den duistren afgang nae de Hel is doodlijk koud,
Vergiftig, stinkend, en vol doornen menigvoud,
Daer langs de zielen, strax nae 't lichaemlyk ontbinden,
Gaen doolen, tot dat zy de (*) druzent poortstad vinden.

(*) *Stigia*
Plutoos
residentie.

Ten tweeden is 'er waer te neemen, hoe de dingen in maetschiklykheyt tegen malkander te vergelijken zijn: men heeft dan wel aen te merken, hoedanich het eene lichaem zich tegen het ander vertoont. *Plinius* stelt, op 't waarnemen van hoegrootheid, den slaependen Reuze van *Timanthes* ten voorbeelt: want hy had 'er, zegt hy, eenige Satyrs by geschildert, die zijnen duim met wilde klimop afmaten, om de grootte van een Reus, in zoo kleinen stuk werks (want het was maer een tafereelken) te beter te verstaen te geven. En hier by voegt hy dezen lof: Datmen altyts een dieper zin in zijne werken vond, als men in 't eerste aenzien wel zoude vermoed hebben. Zoo dat, schoon zijn konst groot was, zijn verstant die noch verr overtrof.

Satyrs tegen
een reus ver-
geleken.

Vorder wat dwaesheyt waer het, een Oliphant met een Muis in eenderley gareelen te slaen? En een vlieg van geen kameel in hoogte t' onderscheyden? Men slae dan acht op de natuer, die de groote dingen een Reusachtige grootsheyt, en de kleyne een onnaespeurlijke netticheyt mededeelende, dezelve op een behaeglijke wijze tegen elkander vergelijkt. Zoo ook een konstenaer moet het een deel van zijn werk door het andere niet verderven. Hier op plegen de beelthouwers zelfs in 't maken van stokbeelden acht te slaen, wanneerze dezelve op een voet of *Pedestal* stelden, dat 'er een maetschiklykheyt en overeendracht tusschen den voet en het beelt was. Ten tijden van Keyzer *Adrianus* wierden de stokbeelden van *Mercurius* en *Philesius* bestraft, van te kleyn te zijn voor den Trapezuntischen Tempel. *Plutarchus* berispt de geene, die, door 't maeken van al te groote *Pedestalen*, haere beelden verkleynen. Want voornamentlijk moet een beelt, om hoog gestelt, met het geene, daer het op staet, eenige regeltheyt hebben. Den Tempel van *Jupiter*, in de Grieksche stad *Olympia*, wiert voor een van des Werelts zeven wonderen gerekent, maer nochtans wiert in dezelve, door de kunstverstandige, een onverschoonlijke wanstal aangewezen: namentlijk, dat den zittenden Afgodt, die *Fidias* gemaekt hadde, zoo groot was, dat, indien hy gestaen hadde, het dak te laeg zouw geweest hebben om hem te besluiten. Want even gelijk, nae der Bouwmeesteren zetregel, alle de deelen van een geheel gebouw, door

Maetschik-
lykheyt

In hoe-
grootheyt,
een

een maetschiklijke schikking elkanderen moeten beantwoorden; zoo moeten ook de beelden, 't zy gehouwen of geschildert, noch te groot, noch te kleyn zijn. Men zie toe, datmen geen poort of deure kleynder dan de menschen maeke, ten zy men *Filemons* wooninge, om bukkende in te komen, voorhebbe: op datmen de berispinge des grooten bouwmeesters *Apollodorus* niet onderworpen worde: want als den Keyzer en Schilder *Adrianus* een model of ontwerp van *Venus* Tempel gemaekt hadde, en mogelijk de misstal van de beelthouwers des boven genoemden Trapezuntschen bouw, heeft willlen vermijden, zoo viel hy in de gebreklykhey van die van gemelden *Olymp*; want *Apollodorus* wees hem aen, dat de Godinnen, daerinne onder 't welffel zittende, niet en zouden kunnen opstaen om daer uit te gaen, vermits zijn Tempel te laeg was, om bequamelijk den toefstel der schouwspelen, die men 'er 's nachts in vergaderde, 's morgens onvoorziens ten toneele te voeren; en de beelden, die 'er in geordineert waren, te onbeschoft en te groot voor zoo eng een plaets: voegende daer by, doch met al te grooten vryheyt, dat hy, namentlijk de Keyzer, liever kouwoerden zoude gaen schilderen, als een zake, die hy beter verftont, en in geoeffent was: welke berisping en verwijtinge dien vermogenden Schilder zoodanich troffen, dat hy *Apollodorus* dede dooden; meerder finert gevoelende van zijn mislach, in de vergelijking van zijn gebouw met zijn beelden, aangewezen te zien, als hem het leven van zulk een man waerdich was, die wat hy voor een meester geweest is, genoeg heeft doen blijken, in 't maeken van *Trajanus* kolom, die zijn naem schier zoo berucht, als die van zijn al te strengen tuchtheer, gemaekt heeft.

VIERDE HOOFDDEEL.

Gematichtheyt in 't ordineeren.

't Werk niet
te overlafen;

Egens de maetichcyt zoo zal ik u vooreerst raden, dat gy uw werk niet te zeer met onnodige dingen overlaf: want *Niet hoe veel, maer hoe eel*, schreef de *Heem*. Een merichte van beelden, die geen werk doen, is walcheljk.

Als Varro vreugde zocht, zoo nood' hy weynich gasten.

Zoo prijst men ook voor 't best een werk niet 't overlafen.

's Treurdichters oude wijs staet noch, van niet te veel

Persoonen nae 't belang te brengen op 't Toneel.

Die d' oude wijsgeers oyt voorheen met oordeel hoorden,
Die preezen meest de reën, vervat in weynich woorden.

Dus 't geenge voorhebt breng met matelyk beslach,
En kennelyk en klaer, aendachtich aen den dagh.

Een historie eygentlyk uit te beelden is prijslyk: maer ik en kan zoo veel on-eygenbywerk, als Mander uit *Sannazarius* in een Vonnis van *Paris* aenteykent, niet voor goet keuren.

Men moet ook een Historie niet te sober voor den dach brengen, en de Koe als achter den Dijk laeten; noch hem te veel volgen, die een Vorstelyk Paleys zonder eenich levende beeld geschildert hebbende, en daer over berispt zijnde, in een der portaelen een stuk van een hellebaert maekte, als ofze een lijfwacht, die intrat, op de schouder had: laetende ontrent den dorpel als van een ingaende voet noch de spoore zien. Noch ook als eenen *Bee-rings*, die *Noachs* Ark, in een regenende locht en water, zonder eenich beeld van mensch of beest of geboomt schilderde: en als men hem vragde, wat het was? antwoorde hy, de Zundvloed: en wederom, waer dan de menschen waren? vervolgde hy, zy zijn alle verdronken, en men zoudeze zien, als het water gevallen was. Hier op past het oordeel van *Ausonius* zeer wel: Het vermaek van een geschilderde nevel, zegt hy, verdwijnt met het gezicht. En zeker, de geene die zich bevytigen iets uit te beelden, daer niet waerdichs in te zien is, besteeden haren vlijt qualijk. Wy en berispen hier in het byzonder geen mist of nevel somtijts te pas te brengen: maer prijzen, met den zelven *Ausonius*, deeze verkiezing, als 't de zaak vereyscht. Gelyk hy van een stuk zegt, daer de bleeke schimmen, *Hero*, *Sappho*, *Pasiphaë*, *Dido*, en andere oude en rampspoedige heldinnen, den minnegodt te keer gaende in het onderaertsche rijk, dat met een dikke mist meerendeels bedekt schein, wel heerlijk in geschildert waren, maer wy versmaden met recht de traege geesten, die haere stukken vol smeeren, zonder iet beziens waerdichs daer in te vertoonen: en wy houden 't met *Sokrates*: Alhoewel een geschilderde wapenrusting genoege fame vermakelykheyt in zich heeft, zegt hy, zoo isze nochtans nergens toe nut. Maer, *ô Herkules!* wat zal men dan met den meesten hoop der snorrepipen, van veele onzer lantsluiden, uitrechten? Hier met een Sitroen, en daer met een Queepeer, die by de waerdicheit van een wapenrusting niet te pas komen. Het minste dat men ter handt slaet, behoort een volkomen zinte hebben; gelyk by de groote meesters, zoo oude als nieuwe, altyts is waergenomen. Zy hebben zich, 't is waer, dikwils bevyticht maer een eenige figuur met eenich bywerk eygentlyk uit te voeren: maer wachten zich echter van iets uit de hand te laten gaen, dat de naem van een werk onwaerdich was, en hunnen naem tot verkleyning mocht strekken.

Noch ook te sober vertoonen,

Of te gering,

Maer een volkomen zin;

Om nu eeniger maten een regel in 't ordineeren te stellen, zoo willen wy, dat ten minsten yder werkstuk in drie leden besta, na 't gemeen spreekwoord:

Dat alle goe daën

In drieën bestaen.

Een werk-
stuk ver-
eischt ten
minsten drie
leden.

Drie vullen uw Toneel, zegt den meester van de Dichtkunst. Het getal van drieën is de Gratiën eygen; daerom wil *Aulus Gellius*, datmen in gasterijen noit min dan drie, of meer dan negen gasten noodige: andere hebben het getal van zeven bequaemst geacht, houdende dat van drieën te sober, en van negen te woest. Maer *Plinius* zegt, datter van outs niet meer dan vijf op een banket verscheenen, nochtans hebben andere 't getal tot twalef toe uitgerekkt; voegende de Gratiën by de Muzen. Nu mocht iemant wel lacchen, dat ik van 't schilderachtich ordineeren spreken willende, van gasten en gasterijen beginne. Maer deze mogen *Æmilius Paulus* hooren, die de geene antwoorde, die verwondert waren, dat hy, die *Perseus* verflagen, en het rijk der Macedoniërs vernieticht hadde, zich zoo bezich en zorgvuldich bemoeide in 't aenstellen van zijn gasterijen, en in zijn gasten met onderscheyt na haere waerde te trakteen. Daer wort, zeyde hy, een gelijke voorzichtigheyt vereyscht in een banket wel te bestellen, als in een slachorden te maken: 't eene om by den vyanden verschriklijker, en 't ander om by zijn vrienden aengenaemer te zijn. Te kennen gevende, dat 'er een zelve voorzienicheit in 't ordineeren der zaken vereyscht wort, hoe veel zy ook van den anderen verschillen, De Heer *Povy*, een overgroot liefhebber tot Londen, en schatmeester van den Hartog van *York*, was by yder een vermaert om zijn wonder wel geordineert en konstlich versiert huis, en noch meer om zijn behaeglijken onneming: maer ik bemerkte eens, hoe bequaem hy in 't ordineeren was: want my de eer aengedaen hebbende van, nevens vier of vijf heeren van de *Royal Societeit*, tegalt te nooden, zoo wiert 'er tot vijftien toe aengerecht. Als nu een van 't gezelschap zeyde, dat hy geloofde dat dit nu 't laetste was: Zoo gaf hy met een aerdich woort te kennen: dat wy eeven ter halver baen waren. Alzoo wiert 'er tot tienmael afgenomen en opgezet, en alles zoo sierlijk, veranderlijk, en ordentlijk, dat het te verwonderen was; ook niet overkostlijk, en nochtans liet hy ons van vier-en-twintigderley soorten van uitheemse wijnen proeven.

Plutarchus
in *Paulus*
Æmilius.

Hoegeringen zake, ó Schilderjeugt, gy ook moogt voorhebben, wiltze ten minsten met eenich bywerk verrijken. Schilder geen enkelen wijnroemer op een leedige tafel. *Bacchus* vereyscht *Ceres* en *Venus*: de kluchtspelen bestaen noit min dan in drie deelen. Indien gy na eer en glory tracht; zoo deel uw werk ten minsten in drie of vier groepen, of benden. De Roomsche legioenen bestonden eertijts in *Velites* of licht gewapende; in *Hastati* of pijldraegers, *Principi* of voornaemste, en in *Triary* of bedaegden, waer in de meeste kracht bestont. Vergelijk uw voornaemste werk by de *Triary*: het tweede, dat

Of vier,

dat weinich min van waerde moet zijn, by de *Principi*: het derde, 't zy verschietende of halfgezien by de *Hastati*: en het minste by de *Velites*. Maer een volkomen werktuk, dat aengenaem zal zijn om dikwils gezie te worden, moet min noch meer dan vijf leden hebben, gelijk *Horatius* de spelen verdeelt:

Een spel dat zal bekljven
Zy juist van vijf bedrijven.

Vijf,

Vijf handelingen behooren tot een wel geschikt spel. Die *L. van den Bos* aldus verdeelt:

Den eersten stelle ons voor den zin die gy besluit,
Door middel van uw volk en dicht te voeren uit:
Den tweeden stelle in 't werk de zaek voorheen gesproken:
Den derden roert, en komt de twist noch hooger stoken:
Den vierden toont van veer den uitkomst van de zaek:
Den vijfden sluit het werk met druk of met vermaek.

Maer dewijl een spel hierinne tegen een Schildery verscheelt, dat het in yder handeling een byzondere tijdt, plaets, of daedt begrijpt: daer de Schildery maer een oogenbliklike daedt of zaek vertoont, zoo laeten wy 't liever blijven by het geene wy van de Roomsche slachordeninge gezegt hebben. Dat is, dat de hooftpersonaedjen zich alderbequaemst voordoen, die van minder belang, en echter tot de zaek behoorende, gezien en gekent worden; en de toegevoegde minst in de weeg zijn. Of anders, dat den voornaemsten groep de Hiltorie uitbeelt: den tweeden daernae de nootzaekelijkste meedewerkingen: en dat den derden tot vergrootting of tot versiering van 't geheele werk diene.

En meer,

Doch gelijkmen in hoogtijdige feestten 't getal dergastten ziet aangroejen. en de slachordens deur hulptroepen meerder benden maekten: en somtijts ook de treurspelen verdubbelt, of deur 't aenklampen van een blyspel verlengt worden: Zoo weyt den Schildergeest somtijts breeder in groote werken uit, en deelt dezelve in tien of twalef hooftgroepen, waer in wederom yder zijn *Friary*, *Principi*, en *Velites* behoorde te hebben. Gelijk wel waergenomen is by *M. Agnolo* in zijn groot Oordeel, en by meer andere, my te verdrietich om al t'famen aen te wijzen. En deze regels moeten niet alleen waergenomen worden in beelden of stillevens, maer ook in gebouwen en landschappen.

Na 't pas
geeft.

Wat nude plaets in 't ordineeren betreft, men moet waernemen, gelijk wy reets begoft hebben te zeggen, datmen de hooftzaek, waer van 't werk den naem zal draegen, onbelet vertoone: en dat men die in de beste plaets van 't werk schikke. *K. Vermander* zingt bynae op dezen zin:

De hooftzaek, die gy voorkebt, stel in 't best
Van 't stuk, en speel voort aerdich met de rest.

De hooft-
zack

In't voor-
naemste van
't werk.
Deurzicht
aengenaem.

*De hoeken moogt gy wederzijds wel stoppen,
Maer 't binneste niet al te zwaer beproppen.
Een deurzicht geeft welstandicheit en aert,
Waer in het oog verlust en speelen vaert.
Zie toe, dat 't geen gy voorhebt, niet bedwongen,
Of in de lijst geprangt staet, of gewrongen.*

Ongemack-
te onacht-
sime orde-
ning.

Veel gehaspel van armen en beenen, als ook van lichten en schaduwen, moet vermijd worden. Maer van schoone lichten en grootse schaduwen wel op haere plaats te schikken wort op een ander aengewezen. Het geeft somtijts een schijn van gevoeglijkheit, als eenige dingen in een rijk en wel gestoffeert huis als verzuimelijk verstroit leggen, en gelijk lekkere spijs somtijts door 't toedoen van eenige zerpicheit in de sause smakelijker gemaekt wort, zoo helpt het tot de bevallijkheit in 't ordineeren, als men 'er een schijn van losse onachtsaemheit in kan brengen; daer een te gemaekte ordening die gevoeglijkheit mist. Maer deze onachtsaemheit moet door een kunstgreep verbonden zijn, of men zouw geheel buiten 't spoor geraken.

VIERDE HOOFDDEEL.

Samenbeweging, sprong en troeping, of de Muza der Teykenkonst.

Samenbe-
weging.

Sprong.

Troeping, en

Verdeeling
vergroot.

Aet uwe figuren met malkanderen een welstandige beweging hebben: niet als de domme toneelspeelers, die de reedenen, dieze elkander behoorden toe te duwen, voor op 't toneel aen de toehoorders komen uitbraken. Neem een aardige sprong waer, dat is een welkuntige, maer in schijn ongemackte plaetsing uwer beelden: op dat menze niet, by wijze van spreken, al te gelijk (als in formige Doelstukken) de hoofden kan afslaen. Gy zult u in dit punt oefnenende, rijke stof vinden, en beroemde werken met oordeel leeren aenzien.

Laet uw werk in aardige groepen of troepen verdeelt zijn; want om een groote ordinantie recht groot te doen schijnen, zoo is 't wel van nooden, die in troepen te verdeelen. Een rijk man schijnt rijker te zijn, wanneer zijn goederen in verscheyderley zaken bestaen, als dat alles onder eenen naem schuilt. De bloemen op verscheyde bedden in ordre groeiende, zullen meerder aenzien hebben, als datze alle verwart op een bedde stonden. Een lange reden behoorlijk verdeelt zijnde, zal meerder uitwerken, als ontallijke zinspreuken. Hy maekt zijn toehoorderen verdrietich, die onbepaelt spreekt, en veel

veel te zeggen heeft: en hy verblindt de aenschouwers, die te veel teffens vertoonen wil.

*Geboomt, gebouw, en beelden laet vrij troepen,
En deel uw werk in sierelijcke groepen.*

*'t Geen hier en daer gezaeit is, schoon elk deel
Wel goed is, geeft geen welstand aen 't geheel.*

Niet dat uwe beelden als op elkanderen gepakt schijnen, maer gy moetze een vrye zwier laten. Byna op volgende wijze spreekter onzen dichter van:

*Laet overhoop en paert en ruiter storten,
Of tuimelen of leggen in 't verkorten.*

*Stel een op 't schoonsf, in 't harnas, of halsnaekt;
Wat achter dees verschuilt is reets gemaekt.*

De beelden dus beknopt by een te paeren,

*Moet zijn gelijk het klinken veeler snaeren,
Naer eysch der kunst, nu hoog dan laeg geraekt.
Verscheydenheit van veele toonen maekt*

*Een maetzang, tot lust van al die 't hooren;
Zoo moet men ook elx oog door kunst bekooren.*

Is als een
maetzang.

Dit hoofddeel heeft *Leonardo da Vinci* in zijn beroemden Carton van de Bataelje verstandichlijk waergenomen. *Tintoret* en *Paul van Verone* waren hier meester in: en den begrasiden *Rafaël* verwonderlijk. *Rembrant* heeft deeze deugd dikmaels wel begrepen, en de beste stukken van *Rubens*, en zijn navolger *Jordaens*, hebben een byzonder welstandige sprong en troeping. Deeze konit, van behaeglijke ordre en konstige schikking, dunkt my te recht te zijn een muzyk of maetzang, die, eeven gelijk de vois van een welgemaekt liedeken, de woorden versiert, de dingen ook grootelijx vordert, en met welltant vereert.

Den wegh, om zeker en gewis in het ordineeren te worden, is, datmen zich gewenne veel Schetsen te maken, en veel Historyen op 't papier te teykenen; want de wetenschap zal u weynich dienen, zoogyze door geen oeffening vast krijgt. Het zal een leerling zeer vorderlijk zijn, als hy vermoeit is van 't penseel, des avonts zich tot het teykenen van Historien uyt de geest te begeven, daer in somtijts te passe brengende 't geene hy nae 't leven heeft opgegaert. Maer ik raede hem, dat hy 't geene hy des avonts ontworpen heeft, des morgens wederom overzie, en verbeter; want een versch oog in de morgelstond overtreft somtijts eens meesters onderwijs. Ik wil ook, dat hy opmake al wat hy begonnen heeft, op dat hy tot geen wispeltuerigheydt uitspatte, en dat hy'er alle weeke ten minsten een, zoo goet als hem mogelijk is, ten eynde breng, Zeker, men zal door deze ge-

Veel ordi-
nantien uyt
den geest te
teykenen.

woonte ongelooflijk vorderen , en door't veel missen , de bovengeroerde regels leeren kennen. Maer wat schreemt gy ? Gy zegt dat u veel dingen ontbreken : Laet daerom niet af : ten zal u geen schande zijn gemist te hebben. Schets en herschets, en speel de historyen, en yder personadie eerst in uw gedachten; uw papier kan veel uytstaen; en laet niet af voor gy een aerdige ordening hebt uitgevonden. Doch zoo 't u gebeuren mach twee of drie uwer gezellen tot hulp te hebben, laet hun eens een proef doen, ofze de voornaemste groep van de daedt, die gy wilt uitbeelden, eens te zamen vertoonen kunnen. Zoodanich een kamer spel hebben veel groote meesters te hulp genomen. Maer dit is nootzaaklijker tot de lessen van *Clio*, om de doeningen en lijdingen te zien; onze *Thalia* leert alleen de schikking. Ik hebbe wel eer in den Haege gezien eenen *Samuel Smits*, een ervaren schilder: dezen hadde de gewoonte, dat hy, 't geene hy ordineeren wilde, eerst van Was int kleyn bootseerde: ik zach op zijn Schilderkamer verscheyde Berden met kleyne losse beeldekens, ruw afgeduwt: hier zat *Tyresias*, die den twist, die *Juno* met haer gemael had, vonniste: daer zachten *Pan* en *Apol* om best speelen, en ginder spiegelde zich *Narsissus* in de kristallijne beek, toen hy op zijn eyge schaduwe verliefte was: de kleetjes waren van wit en geverft eerst nat gemaekt papier, groots en aerdich geplooyt, 't geboomt van eyke en andere taxkens, de gronden en grotten geestich van mos, en 't water van spiegelglas. Dit staet u al vry nae te volgen, maer zie toe, dat gy, door te veel hulp neemen, u zelfs niet verliest. De meesters raed ik, alsze de Teykeningen haerer discipelen overzien, datze de zelve, met schetssen op 't zelve voorwerp te maeken, verbeeteren. Dit oeffent ongemeen, en heeft veelen geweldich in de schikkunst geholpen.

Voorbeeld.

Veel te
schetssen.]

Z E S T E   H O O F T D E E L.

Hoemen zich van eens anders werk dienen zal.

DOog met al uw kracht, ô yverige Schilderjeugt, u te bequamen tot eygen vindingen. *Apelles* en *Protogenes* weeken van de wegen van *Micon*, *Diores*, en *Arymnas* haere voorgangers af. Zoo deden *Paulo Kalliary* en *Tyntorci*, en sloegen nieuwe wegen in. Wie weet of de konst noch hooger te brengen is. Taft stoutelijk toe, en waag'er uw papier aen, mooglijk zal u d'oeffening overvloeyende rijk van ordinantie maeken. Niettemin zal't u geoorloft zijn, wanneer u eens anders wel geordent stuk te vooren komt, de vois of wijze der toonen, dat is, de

de zwier van koppeling en sprong daer uit t'ontleenen. Even zoo wel als eenich dichter, die een nieuw liedeken op een oude stemme maekt. Ten is geen schande op een bekende vois, die reets al de werelt behaegt, eenige vaerzen te dichteu. Maer hier in moetmen toezien, datmen een andere stoffe verhandele: en aldus heeftmen dien Schilder prijswaerdich geacht, die dezelve kracht der konst in zijn Schilderye van *Achilles* te weeg bracht, die men wel eer in den *Alexander* van *Apelles* bespéurt hadde. Zoo wort *Virgilius* als een Vorst der Latijnsche Poëten geëert, om dat hy in zijnen doolenden *Eneas*, den doolenden *Uliffes* van *Homerus* volgende, zijn voorganger nergens en wijkt. En schoon men zeggen kan, dat hy hem somtijts naebootst, zoo kan men niet zeggen, dat hy hem ergens iet ontsteelt. Maer hy schijnt van den zelven geest ontsteeken in de loopbaen der eeren om prijs te rennen. Dat den Schildergeest ook vry deeze baene inslae, jae ten zal geen kleyne eere zijn, op deze wijze met *P. Calliary* te kampen; schoon men zelfs wat achter leyt. Zommige ontleenen ook wel stukken uit eens anders werk; maer dit dient niet te veel, en mét voorzichtigheit gedaen te zijn: op dat de schimpfpreuk van *Michiel Agnolo* niet verdient worde: want deezen grooten konstenaer eene Schildery ziende, die al uit anderen geraept was, en gevraegt zijnde, wat 'er hem van dacht? Antwoorde: zy is wel. Maer ik en weet niet, als alle lichaemen ten oordeele hun eygen leeden zullen weder neemen, hoe 't met dit stuk zal gaen, want 'er met allen niets zal blijven.

Eens anders goede ordening naevolgen.

Wel gekookte Raepen is goede pottasie, zegtmen: maer die altijs naeloopt, zal nimmer voor uit komen. Indienge by geval iets uit de outheit neemt, zoo dient de rest van uw werk het geleende gelijk te zijn, of liever in deugt te overtreffen. *Rubens* wiert van eenige zijner tegenstribbelaers gehekelt, dat hy geheebeelden uit d'Italiaenen ontleende: en dat hy, om dit te lichter te doen, teykenaers op zijne kosten in Italiën onderhiel; die hem alle fraeycheden naeteykenden en overzonden: maer deeze groote geest dit vernemende, gaf tot antwoord: zy mochten 't hem vryelijk naedoen, indien zy 'er voordeel inzagen. Hier meede te kennen gevende, dat yder een niet bequaem en was zich van dat voordeel te dienen. En zeker de werken onzer voorgangers zijn ons even zoo vry, als aen de geleerden de boeken der ouden. Maer ons altijs met die te behelpen, en die te kopyeeren, verdient geen meerder lof, als het uitschrijven en aen een laffen van verscheyde gedichten.

Raepen, Hoe wijd prijslijk.

Rubens scheut.

Dewijl ook de Poëzy met de Schilderkonst in veel dingen gelijk loopt, zoo zal 't onze Schilderjeugt geoorloft zijn, met het stomme penseel, de spreekende penne der dichters te volgen. *Phidias* schaemde zich niet te belijden, dat hy het weezen en de grootzicheyt van zijnen Eleaenschen *Jupiter* van *Homerus* ontleent hadde. Zoo heeft ook *Apelles* zijne *Diane* nac des

Poëten naevolgen.

zeiven Poëts voorschrift geschildert. *Timantheus* bracht ook zijnen *Agamemnon*, met een sleuijer bedekt in zijn Tafereel, gelijk hem *Euripides*, by 't offer van *Iphigenia*, had op 't toneel gevoert. Zoo volgde *Praxiteles* denzelven *Euripides* in zijnen *Bacchus*. En voorts alle andere Schilders en beelthouwers denzelven in 't uitbeelden van *Medea*.

Indien de dingen, die gy voorhebt, niet voorhanden, maer alleen in anders werken te vinden zijn, zoo staet u 't raepen en navolgen geheel vry. Zoo behielp zich *Rafaël*, en zijnen *Julius* met de Roomsche outhet, de kolommen van *Trajanus* en *Antoninus* weezen hun de gedaenten der Roomsche arenden, vendelen, velttekens; stormbokken, en allerley wapenrustingen. Zoo moogt gy ook, in hoe verschoven hoek, uit *Viruvius* en andere, de gebouwen der Jonen, en oude Korinters weder optimmeren; of de gedaente van eenich vreemt dier van eenich landbeschrijver ontleenen. Ik kon my naeulijx van meedelijden spaenen, als ik te Roomen eenige van onze, zoo zy meenden, vlytichste jonkheit zoo beezich zach, in allerley slach van Schilderyen en Antijken zonder onderscheyt na te teykenen, waenende dat zy een schat vergaerden, en datze in haer vertrek van Rome al de konst in een boek wechdroegen. Zeker dits een goede wech, maer op ver nae de naeste niet. Hoor wat *Vermander* van *Elsheimer* aenteykent: Daer is noch tot Romem, zegt hy, een uitnemend Hoogduitsch Schilder *Adam*, gebooren tot Frankfoort, een kleermakers Zoone, welken in Italien komende, noch tamelijk slecht was: maer is tot Room wonderlijk toegenoomen, en door bezicheit een konstlich werkmán geworden. Hy begeeft hem weynich tot nateykenen, maer zit, in Kerken en elders, de dingen der fraeje meesters stadich en bezieet, drukkende alles vast in zijn gedachten. ó *Elsheimer!* wat had gy ons al vruchten van uwe betrachtungen nagelaten, indien uw onmedoogent lot u in vryheit bewaert had. *Rubens*, waer in kunst en natuer zoo rijk een bronader storten, wiert, tot Rome zijnde, van een zijn beezige metgezel berispt: dat hy zoo weynich Italiaensche Schilderyen kopieerde, of nateikende, en alleen zijn dierbaren tijt met wandelen, kijken, en stilzitten doorbracht, daer men, om een groot meester in de kunst te worden, wel nacht en dach behoefde te arbeiden. Maer *Rubens* betaelde hem al lacchende met de bekende spreuk: *Ik ben aldermeest beezich, als gy my leedigh ziet.* d'Ander hem dit als een verwaentheyit optijgende, voegde hy'er getergt, dit noch by: *Ik geloof beeter onthouwen te hebben 't geen ik wel bezien hebbe, als gy, die 't hebt nateykent.* Waer over zy in wedding geraekten, wie dat, van hun beyde, zeker stuk, dat *Rubens* alleen wel bezien, en d'ander had nagemaekt, best by onthout zoo strax zoude uytteykenen: maer *Rubens* overtrof zijnen berisper, uit den schat zijner inbeeldingen, hier in zoo verre, als in de rest van de

Ander meesters werken te betrachten.

Voorbeeld van Elsheimer en Rubens.

de kunst. Een Schildergeest mach als een nutte Bye, die op allerley bloemen vliegt, maer niet dan honich zuigt, ook allerley nutticheit uit de voorbeelden van andre trekken. Alles na te teykenen is te slaefs, jae onmoglijk: en alles op zijn inbeelding te betrouwen vereyscht wel een *Rubens*. De Schilders, die haer herte geheelijk overgeven om anders werken na te maken, en alleen zich bevljtigen om het werk te voleinden, worden van *Jesus Sirach* by boeren, harders, en ambachtsluiden gestelt; onkundich der wijsheit, daer de waere Schilderkonst een ophooping van allerley kennisse en wijsheit in zich begrijpt. Voert u't geval in Italiën, of ergens, daer gy voor korten tijd goede dingen ziet, en zijt gy zoo verre in de konst, dat gy de deugden onderscheyden kunt, wel aen, gy zult de werken van braeve meesters meest altijs in eenige deugd byzonder zien uitmunten: teyken dan deeze deugd niet alleen op uw papier, maer in uw hart uit, en zoo weer by andre: zoo zal u den tijd noch den last niet vermoeyen: en gy zult den paerdestaert der konst eyndlijk by hairen ten eynde komen. Hier zult gy geestlich koppelende groepen van beelden een aardige sprong zien maken, en een geschiedenis geschikt en ordentlijk, als zaegt gyze gebeuren, zien afgebeeld. Ginder zult gy in een wonderlijke verziering den hoogen geest des meesters zien. Hier wederom zijn de beweegingen des gemoets en des lichaems, en de persoonen, als of menze kende; en daer de grootste schoonheden en volmaektheden uitgebeeld. Waer eenige uitnemende werken u voor komen, gy zult de uitnemenheden, ook by naemen kennen: of twijfel vry, of er de deugd, daer van geroemt wort, ook in te vinden is. Maer op dat gy door eygen laetdunkenheit niet en verdooit, zoo laet een anders oordeel, en voornamentlijk, daer gy overstemt zijt, by u verkoelen, eer gy't verwerpt of aenneemt.

Ecclesiast.
cap. 38.

Van een die wel d'antijken natykende, en hun manier volgde, zeide *M. Agnolo*, die altijs navolgt, loopt noit voorby.

Z E V E N D E   H O O F T D E E L .

Zijn Konst openbaer te maeken.

Anneer gy nu uwe vindingen in ordening hebt uitgevoert, en gy het oordeel van vriend en vyand derft uitwachten, laet dan vry uwe werken in print uitkomen, zoo zal uwen naem te spoedig al de werelt over vliegen. *Albert Durer* en *Lukas van Leyden*, wondere Schilders, hebben nochtans hun grootste gerucht door het graef-

Zijn werken
in print uit
te geven.

zyzer verkreegen. Maer sedert is 't graefzyzer van het pinseel byna geheel afgezondert, en tot een werk, dat een geheel mensche behoefde, geworden. En zeeker, de plaetsnijders zijn sedert als lofblazers en trompetters der grootste Schilders geweest, en de printen zijn als booden en tolken, die ons den inhoud der konstige werken, die of ver van de hand, of nu al verouderd zijn, verkundigen. Het plaetsnijden geschiet of in koper met graefzyzers, of wel in hout met beytels en mesjes. De koperplaeten geven d'eerste drukken 't bruinste, maer de houtplaet wort grover in 't afflijten.

Plaetsnijden.
Hourprint.
En met verscheide plaeten.
Printschildery.

De wijze van met drie hout plaeten te drukken geeft schilderachtige printen. Maer *Herkules Zegers* heeft papieren ofdoeken, met zachte gronden, van luchten, verschieten, en voorgronden, eerst een verfken gegeven, en daer op de print gedrukt, zeer aerdich en schilderachtich. *Durer* heeft ook eenige dingen in tin gesneden, 't welk een zeer lichte manier is. Maer het etsen is veel teykenachtiger, hier toe gebruikten verscheide grove en fijne naeldens, en de plaet moet overgront zijn, met mastix, aspalt, en wit was. Maer dewijl dit de plaet bruin maekt, zoo kanmenze met wat lootwit in eywit gemengt overschilderen, en dan in 't koper, als met root op wit, teykenen. Maer die lust tot deeze konst heeft, die leeze *A. Bosse*, die de zelve met al haer aenkleeven wel naukeurlijk beschreeven heeft; of hy gae ter Schoole by den aldergeestigsten *Romeyn de Hooge*.

Tinne plaeten.

Etsen.

Zwarte kunst.

Sedert heeft Prins *Robbrecht* Paltsgrave, of yemant anders voor hem, een manier van plaeten toegerecht, om als zonder trekken te drukken, en dit gaet aldus toe: de plaeten wel geschaeft zijnde, worden heene en weder ktuiswijs overschrabt, wel dicht over een, zoo dat de gansche plaet, als menze liet drukken, al geheel zwart zoude zijn; hier op sponsien sy haer voorgenomen werk, en beginnen dan, met bruineeryzers, de plaetsen, die lichtst moeten zijn, geheel te effenen, en de rest na vereisch minder; in manier als of men met gout op zwarten toets teykende, of liever met licht Kryon op zwart papier: en dezen vond wort de zwarte kunst genoemd. De eerste print, die ik van deeze slach gezien hebbe, was een beul na *Spanjolet*, en wiert my van gemelden Prinse, dieze gemaakt hadde, vereert. Een gebrek heeft deeze kunst, dat een plaet zoo weynich drukken geeft; maer dit goet wederom, datmen op een zelve plaet telkens wederom wat nieuws kan beginnen.

Eenige natuurlijke dingen afgedrukt.

Tot deeze voorgemelde vonden, die in kunst bestaen, zoo hebben eenige ook aengevangen de natuer zelfs af te drukken: als het loof van heesters, kruiden, en mossen, met behulp van loogen en zappen, ja zelfs ook witties of kappellen en schoenlappers met haer natuurlijk afgaende verwe, 't welk hen tot verwonderens toe gelukt is. Dewijl ik in 't voorige Hoofddeel aangewezen hebbe, dat het den leergierige geesten nut en pro-

profijtelijk is, somtijts de werken van andere beroemde baezen nae te volgen, zoo past'er dit ook voor de liefhebbers by, dat de konstige stukken der groote meesters door 't nakopieeren van goede gezellen ruchtbaer worden. Want dewijl dezelve gemeenlijk in konstkamerē opgeslooten zijn, en de Kopyën in alle Rijken worden omgezonden, zoo krijgenze daer door alleweegen zoodanich een luister, dat de Konstminnaers zich niet en ontzien veel dachreyzen af te doen, om de prinsipaelen eens te beschouwen. 't Welk ook gemeenlijk met zoo groot een vooroordeel geschiet, dat zy zich zelfs inbeelden te zien 't geen'er niet en is; waer van ik proefs genoeg ervaren hebbe: want ik hebb'er ook met verwondering zien staroogen op ydelheden, die zy zelfs konden verbeteren, en op dingen, die de konstenaers zonder eenigen vlijt of opmerking hadden heen geslingert; hoewel ik wel weet, dat in den schijn van onopmerken somtijts ook wel de hoogste kunst speelt. Die dan ook kenbaerlijk onder den naem van eenige deugt moet uitblinken. Want te zeggen, daer steekt ietwes ik en weet niet wat verborgens in; is zoo veel, als, ik zie dat'er niet en is.

Goede kopyen maken goede stukken ruchtbaer.

De Schilderkonst is bepaelt binnnen onze Schoolen, en alsze al op't hoogst is, zoo gaetze niet buiten de lessen van *Calliope*. Maer dat niemant zich inbeelde, dat hy die volkome kracht der Konst, die in de origineelen of oorspronkelijke werken der treffelijke Meesters is, in de kopyen zal vinden. Want zulx is onmogelijk, ten waere eenich Godt den naevolger met den zelve geest des eersten meesters begenadigde.

Verskil van kopyen.

Daer is altijs een bevallike lusticheit in d'origineelen, zegt *Dionisus Halikarnassus*, die in de kopyen ontbreekt: want hoe wel datze zijn nagevolgt, zoo wijzenze nochtans hier en daer iets uit, dat niet uit de natuer, maer uit een pijnlijken arbeyt schijnt voort te komen. Ook ziet men, dat de deugden des eersten prinsipaels in de kopyen met veele gebreeken omringt zijn, min of meer als de gedrukte bladeren, van eenich onverstandich letterzetter nae eenich moeylijk schrift geslanst, vol drukfouten en feylen zijn, die den zin of verduisteren of omkeeren. Daer dan noch aldermeest in de gemeene welstandige Harmonie en Gratie gefaelt wort. Zecker, 't is een belachelijke zaek, de waenwijze konstkeners somtijts over eenige Schildery haer oordeel te hooren: want zy bedriegen niet alleen d'onkundige liefhebbers, met voddige kopyen voor oprechte prinsipaelen te verkoopen, en dat quansuys goe koop en voor een geringe prijs, maer zy bedriegen ook zich zelfs, vermaek neemende met zich, in steede van de deugden, de slimste fouten en gebreeken als wonderen voor oogen te stellen, en dat gene te prijzen, dat alle verachtinge verdient, tot kleynmaeking van den meester des prinsipaels, die zich van die dingen, die zy 't volk voor wat ongemeens aenprijzen, geschaemt zou hebben. En nochtans hebben deeze

En origineelen.

Ezels in veele steden zoo veel geloof, datmen haer oordeel boven dat van d'oprechte konstkenders acht; daer het nochtans gewis en zeker is, dat niemant recht van de deugt eender Schilderye kan oordeelen, dan die de gronden der konst, en zoodanig als wyze in dit werk verhandelen, recht en wel verstaet. Daerom gy, ó liefhebbers, indien gy spot en schade verhoeden wilt, zoo betrouw het oordeel niet van die schacherende bedriegers; maer gae met Schilders en Konstoeffenaers te raede, die goet van geweeten zijn; en die zelfs, door 't opgaederen van goede kunst, blijk geeven datze de goede werken van anderen ook lief hebben. En op dat gy ook van deeze haer oordeel moogt verzeekert zijn, zoo proef de konststukken teegen onze grontreegels; want ik wil u verzeekeren, dat gy niet alleen bevinden zult, dat de treflijke meesters onze wetten hebben waergenomen, maer dat gy, te langer gy haere stukken beziet, te meerder daer in zult vinden, datze van onze Muzen zijn bestiert geweest.

Besluit van 't
ordineeren.

Nu, dewijl 't buitengewoonte van *Thaleyeis*, lang op 't Toneel te blijven, en zy haeren winkel gewoon is vroeg op te sluiten, zoo wil ik mijn Schilderjeugt haere lessen noch eens in 't kort erinneren. Zy wil dan, datmen zig al vroeg in de kunst van 't ordineeren oeffent, want hier door krijtmen een zekere stoutigheyt, die aen den leerling byzonder noodig is. Zy wil, datmen voornaementlijk zulke dingen vertoont, als'er in onze inbeeldingen schijnen gezaeyt of geplant te zijn, dan zal yder Schildergeest zoodaenigen vrucht voortbrengen, als hem natuerlijk en eygen is; want niemant is zoo algemeen in de kunst, ofhy vind iets, dat hem boven alle andere verkiezingen vermaekt, Zy wil, datmen 't geene men voorheeft uit te beelden, zuiver en enkelt vertoont, niet gelijk de dwaaze dichters, die in bruiloftsgezangen van fellen oorloog donderen. Zy wil datmen derhalven zijn eygen gemoet eerst zuivert, en de zaak, diemen voorheeft, wel overweegt. Ik heb maer een hoofd, en een staert, die een scherpen angel heeft, van nooden, wanneer ik een lierdigt maeken zal; maer in klaegliederen moet ik de wufte gedachten eerst met traenen uitwissen, eer ik de pen op 't papier zet. 't Geen malkanderen goed doet wil zy, datmen te samen koppelt, en op 't gevoeglijkst by een schikt; en datmen een behoorlijke maetschiklijkheit waerneemt. Zy gebiet in 't ordineeren noch te vrek noch te milt te zijn, maer wil datmen een historie met zijn vereyschte toefstel verzielt: en zy leert, hoemen 't werk in leeden verdeelen zal; op dat de Hoofzaak zijn behoorlijke grootsheyt hebbe. Wijders wijst zy aen, hoemen de figueren een behaeglijke sprong zal geeven, dat is, datze, 't zy hoog of laeg, met malkanderen een gedaente maeken, die 't oog bevallijk is, en datze, door haere verscheydenheyt onderling schijnen te speelen; en geen walglijke rijen maeken: en hoemenze in aerdige groepen en troepen by

by een zal voegen, om de gezaeytheyt en eenderleyheyte te vermijden. Zy wil datmen in deze oeffening volhart, en middelen in't werk stelt, die deeze kennisse bevorderen. Zy bepaelt, hoe wijd het geoorloft is, zich met een anders arbeyt te behelpen: en eyndelijk raed zy, om in zijn eygen licht niet te verzenge, datmen zijn ordinantien met het uitgeeven van printen openbaer maekt, om het oordeel van anderen daer over te hooren: en om in't toekomende die gebreeken te mijden, die van vriend of vyand met reeden zijn aengeweezen.

A C H T S T E H O O F T D E E L.

Wegens d'Uitspanning.

MYn Geest, nu van schrijven vermoeit, verlangt wat te rusten, om te wakkerder het koloreeren, dat ons tans voor de handt Uitspanning. staet, aen te tasten. Maer dit zal onze rust zijn, dat wy van de uitspanning, die een afgesloofde Schildergeest somtijts vereischt, ietwes handelen. *Seneka*, in zijn traktaet van de Gerustheit des gemoeds, stelt, na vijftien hulpmiddelen om zijn oogwit te verkrijgen, deeze voor de laetste: Datmen het gemoet niet altijts in een zelve zaek moet beezich houden, maer somtijts tot vermaek noodigen. Hy vervolgt aldus: *Sokrates* schaemde zich niet met de kinderen te speelen. *Kato* verheugde zijn gemoed, van de gemeene bekommernissen wars zijnde, somtijts met wijn. *Scipio* oeffende zijn strijdbaer en zeegepraelend lichaam met danffen. Men moet aen de ziel eenich vermaek toelaeten: want zy wat gerust hebbende, rijst beeter en wakkerder weer op. Gelijk men de vruchtbaere landen niet te zeer belasten moet, vermits d'al te groote vruchtbaerheit hen bederven zou; zoo word ook de kracht van't gemoed door te geduerich een arbeyt gebroken. De geene, die zich een weynich ontspannen, en die iets rusten, krijgen nieuwe krachten. De geduericheyt van den arbeyt baert een quyning en verfstomping van den Geest. De begeerte der menschen zouw hier toe niet strekken, zoo'er niet een natuerlijk vermaek in spel en jokkery stak; welkers gebruik alle zwaermoedicheit wechneemt. De Slaep is tot de verquikkinge noodich, en zal echter niets anders, dan een dood zijn, zoo gy nacht en dagh slaept. De Wetgeeevers hebben vierdagen ingestelt, op dat de menschen gedwongen zouden zijn zich in't openbaer te verheugen: in voegen dat zy deeze dagen, als een nootzakelijke matiging van den arbeyt, daer onder vermengt hebben. Ja eenige voor-

Geduerigen arbeyt maekt den geest stomp.

naeme

Hoe men
den geest
verquikken
kan.

Gebruik van
Wijn.

Hoedanich.

naeme mannen hielden viertijd voor zich, in zekere dagen van de maent, eenige verdeelden yder dagh in arbeit en rust. De reedenaer *Pollio* deed na tien uuren niets, ja las niet een brief, maer stilde in de twee volgende ueren de bekommernis van den geheelen dagh. Men moet aen't gemoet iets toelaeten, en eenige rust daer aen geeven, die aen den geest voor voedsel verstrecken, en hem krachten beschikken kan. Men moet de ziel in d'ope lucht laeten wandelen, op dat zy grooter worde, en met een ongebonde geest den Hemel aenzie. Men verkrijgt somtijts nieuwe kracht door in vreemde gewesten te reyzen: door met malkanderen te eeten, en ruime-lijk te drinken, ja tot beschonkens worden toe: niet om ons in den Wijn te verdrenken, maer om de bekommernissen af te spoelen. Want den wijn verdrijft de bekommelingen, en beweegt den geest van onderen op; en gelijk zy eenige ziekten geneest, zoo verdrijft zy ook de droefheit. De vinder van de wijn wort geen *Liber* genoemd om't ontbinden van de tong, maer om dat hy't gemoed van zorgen ontlast, en verzekert, stouten en onvertzaegder tot alle aanslagen maakt. Maer gelijk de maetigheid van vryheit, zoo is ook de maetiging van wijn noodig en heylzaam. Ja men geloof dat *Solon* en *Arcefilaus* in den wijn vermaek geschept hebben. Men heeft aen *Kato* dronkenschap verweeten. Maer de geen, die dit aen hem verweet, zouw lichtelijker de dronkenschap eerlijk, dan *Kato* snood gemaakt hebben. Doch men mach dit maer zelden doen, op dat het gemoed geen quaede gewoonte aenneeme. Men mach echter den geest somtijts in blyschap en vryheit uitrekken, en de droeve soberheyt voor een weynich tijts verdrijven. Want, zoo wy de Grieksche dichters gelooven, *Is somtijts geneuchlijk den zot te speelen: Zoo Plato, De geen die wel by zijn zinnen is, klopt vergeefs aen de deure der Dichters: Zoo Aristoteles, Der heeft noit een groot vernuft zonder vermenging van zotheyt geweest.* Een bewooge Geest kan alleen iets groots, en dat andere overtreft, voortbrengen, en de gemeene dingen verlaetende, en door een heylige inblazing verheven, zingt dan eerst iets, dat hooger is, dan't geen dat uit een sterflijke mond kan komen. Ja't gemoet kan niet, zoo lang het by zich zelfs is, iets dat hoog en moeilijk om by te komen is, bereyken. Het moet van zijn gewoone tret afgaen, en opwaerts stijgende, den breydel tusschen de tanden neemen, en den bestierder wechvoeren, en ter plaets brengen, daer't door zijn eygen beweging niet darde komen. Dit leert ons *Seneka*, maer men had in deze uitspanning wel stadich een *Seneka* by zich van noode, om de maete te treffen. Ik voor my, schoon ik't geen *Plato* zegt niet en ontkenne, dat het vernuft door drierley bewegnissen ontkeniert, en uit zijn hengfels als geheeven wort: namentlijk door een Godlijke aenademing, een Poëtische geestrijzing, of een verheffing door de wijn: zoo zeg ik nochtans, dat deeze laetste meerder dertelheyt, of vад-

vadzige slaepericheyt veroorzaekt, alsze wel wakkerheyt des geefts en verquikking des vernufts meedebrengh. Ik zwijge noch van 't gevaer, dat de tong en de hand lijd, van op een van duizenderley manieren te misdoen. Maer mooglijk zult gy ook, door Schilders gemeenen yver, vreemde landen willen bezoeken: wel aen, 't heugt my noch, dat ik van die drift gedreeven wiert: en dewijl ons Thaleye verlof geeft, om wat buiten de regels der konst te weyden, zoo luister een weynig nae 't beginsel van mijn eersten uittocht; van Dordrecht tot Weenen in Oostenrijk toe.

Gelyk de Kraen, in't bloeyen van de tijd,
De Zonne volgt, en roert zyn vlugge veeren,
Soo dede ik meê: 'k verliet mijn stadt, om wijd
Van kant een wyl by vreemden te verkeren.

Ik steeg te paert, met moed geharrenast
Niet minder, als met Deegen en Pistoolen,
En teeg op reys: tot driemaal zat ik vast
En zag te rug, ik zey: wat wil ik doolen?
Is't Vaderland my dan niet lief geweest?
Waer kon men meer behaeglykheyt betrachten?

Hoe wort mijn ziel dus droevig? en mijn geest
Zoo zeer onstelt? Hoe wankelen mijn krachten?
De Nachtegael gaf antwoord: kom, ey kom,
En schep een lust in beemden en waeranden;
De Vryheyt is een waerdig Koningdom,
Gae zoek haer nu in vergeleegte landen.

Mijn stadt, uit zicht, gaf ik de laetste groet:
Ik zwonk den toom, en noopte 't Ros met spooren,
Dat briede en pruijste, en rende, snel te voet,
Langs dijk en dal, door weyde en veld met kooren,
Tot Utrecht toe, in't wylt vermaerde Sticht,
De Veluw op, in ongestaegte vlaegen,

In storm op storm, verzelt met Blixemlicht,
Maer haest verzoet door Meytjds schoone daegen.

Dus reed ik over d' Elterberg, verdacht
Van rovery, daer Reyzigers voor schroomen,
Door Emmerik, en Rees, en Wezel. Zacht
En zeedig streelt de Ryn hier met zyn stroomen
Langs d' oever heen: zyn overzoete lucht
Begon mijn long een luchtier aem te geeven:

Maer ach! wat hoorde ik jammeren en gezucht
Van't arme volk, door krygsgewelt verdreven?

C c

1651.
Den 16 Mey
van Dor-
drecht nae
Utrecht.

Den 18 dito,
door de Bilt,
Doorn,
Ameron-
gen, Reenen
en Wagenin-
gen, en des
avonds te
Rinkom.
Den 19 op
Aernhem,
over den El-
terberg en
Den tot Emme-

Den Rynvoogt lagh, geschonden en gescheurt,
 Op't puin, in d' as van omgekeerde steeden,
 En schoon de Vreed' hem reets had opgebeurt,
 Zoo zat de schrik en d' angst noch in zyn leeden.
 Hier krulde een Slang, gins brulde een Wolvenest,
 Noch dacht het my een Tempe, trots Thessaljen:
 Aen d' ander kant verrees een hooge vest,
 Een wijd gebouw, bedekt met blaeuwe schaeljen:
 't Was (a) Agrippyn, berucht en groot van naem
 Van oudts, en tans door 't graf der Oosterwyzzen,
 En Urzels stoet: noch zal haer eer en faem
 Met meerder glans voortaan ten Hemel ryzzen
 Op Vondels veêr. O Hoogduitsch Mantua!
 Verhef zyn beeld aen uwe Hoofstgebouwen.

Den 28 deur
 Nuis, op
 (a) Keulen.

Dit zeyde ik vast, en quam terwyl zoo nae,
 Dat ik nae wensch haer Kerken kan beschouwen.
 Maer hier verzaed, en weder op den tocht,
 En over Laen, de bergen opgesteegen,
 Beplant met wijn, die Dordrechts Doel bevocht,
 Langs Moezelstroom en Rijn, die sibrend veegen
 De zachte grond, en langs het Nekker nat:
 Den dorst gelest aen Zwalbachs zuivre vlieten:
 Te Wisbaed my gewentelt in het bad,
 Dat uit den grond al kookend op komt schieten.
 Dit gafm' een lust, dit trok mijn' geest om hoog
 Den Schepper van die wonderen te looven.
 De Duitsehe mart van Frankfoort rees in't oog,
 Zoo wel bekend in alle Vorsten hooven.

Den 1 Junij.
 Uit Keulen
 eerst over
 den Rijn, en
 tot Bon we-
 der over Ryn,
 en aldaer
 vernacht.
 Den 2 voort-
 by de Zeven
 berg en, Bry-
 zich, langs
 Andernach
 over de
 Moezelbrug,
 en tot Ko-
 belens.
 Den 3 over
 Rijn, en te
 Lansteyn
 over de Laen
 gevaren: te
 Brobach
 't gebergte
 opgeklo-
 men, te
 Nachsteede
 en voort nae
 de Zuebron
 van Zwal-
 bach, deur't
 Zwalbacher

Hier droeg de Meyn haer roem op Meriaen;
 Hy noopte my om staedig op te klimmen:
 Geluk gewenscht, nam ik de naere baen
 Van't Mastebos met Hemelhooge kinmen;
 De bogtige Eyk de steyle Lynboom kust'
 In dichte schaeuw van duisire wildernissen.
 Terwyl mijn hart dus lag, als heel verlust,
 Zag ik een beek, en om mijn dorst te sliffen,
 Zoo klom ik af: maer, welk een vreemt gezicht!
 Van traenen die van een Godinne vlooten,
 Een schoone Maegt, met oogen klaer en licht
 Gelyk de Zon, haer boezem scheen deurschooten,

Het
 Walt, en in de nacht te Wisbaeden Den 4 te Franckfoort, ten van de Heer Meriaen wel ontfangen. Den 7 uit
 Franckfoort over de Meyn, deur Bovchoezen, en tot Overenburg. Den 8 deur Miltenburgh, Achebil, en tot
 Piffesem. Den 9 over berg en dal, en 's nacht in een Posthuis. Den 10 na Redel, en tot Koningshoven.

Het schoon gelaet gequetst, de hand bebloet,
 Het kleet gescheurt, de hairen uitgetoogen.
 Ik stond verbaest, en riep: Wie zoo verwoed.
 Die niet ontzag den blixem van deze oogen?
 Zy hoorde niet, maer klaegden immer voort:
 Mij'n Duitschland, ach! hoe zijt gy dus vervallen?
 Mij'n Maegden zijn geschonden of vermoort:
 Mij'n Steên gevelt, met Toorens, Kerken, Wallen:
 Het veld is vol van stinkend lijkgebeent;
 Gelijk men ziet om Nortling allerweegen:
 't Gemoe'd mijns volks, door Krijgsgetier versteent,
 Is nors en stuers, tot heushey't ongeneegen.
 Dus klaegde zy, de Landvoogdes vermaert
 Van't Duit'sche Rijk: haer jamm' ren deê my zuchten
 Den ganschen weg. Voorts zag ik Donauwaert,
 En Zwabenland, wel eer zoo vol genuchten;
 En Augsburg, trots op heere'lyk gebouw,
 Een schoon juweel, een pronk der Duit'sche steeden,
 Het klaegde wel, en treurden in den rouw,
 Maer bralde doch op welgemaekte leeden:
 Op Toren, Kerk, en Huizen schoon bemaelt,
 En Straeten, rijk van springende Fonteynen,
 En Statuën: den burger die onthaelt
 Den vremdeling eerbiedig. Voort om Weynen,
 En't Hof te zien, met Keyzerlyke pracht,
 Zoo voer ik af, op saemgehechte boomen,
 En masten langs de Legh, die door zyn kracht
 De steenen rolt, en schuimt met snelle stroomen,
 In d'oude kruik der ruime Donau. Ey!
 Die schoonste vloed, Princes der stroomgodinnen,
 Die Water slang, diens pruisfende geschrey
 De Watergoon haer streelen doet beminnen:
 Hoe kust zy d' In, die ver uit d' Alpes borst;
 De Drae, en d' Ens! zy brui't met zeeven monden
 In Pont Euxin. Ik stond verbaest, zy torst'
 Ons Boomvlot op haer rugge in korte stonden
 Langs Stad, en Dorp, en Veld, en Berg, en Rots,
 En kromde zig weerzijds door enge klippen
 Of sluimerden in't ruim; dan quam zy trots
 Met groot getier al schuimend' af te glippen,

Den 11 deur
 Wendling,
 en tot Do-
 nauwaert.
 Den 12 op
 Augsburg,
 deeze Stad en
 ook de voor-
 naemste hier
 onder ge-
 noemt wel
 bezien.
 Mij'n paert
 verkocht,
 en den
 17 uit Augs-
 burg de Leg
 afgevaren, op
 een lang vlot
 balken, daer
 voor ons on-
 trent het
 midden een
 bequaem
 huysje ge-
 timmert
 was. Naer-
 middag qua-
 men wy op
 de Donau,
 en sliepen te
 Neustad.
 De 18 voor-
 by Ingolstad,
 Keulheim,
 en deur de
 enge Velzen,
 tot Preus-

Cc 2 Of

lingen. Den 19 Regensburg bezien, voort deur Donaustrauen voorby Strogeningen op Dekkendorf. Den 20 voorby Oosterhoven, Wilshoven, Passau, en des nachts te Wefenover. Den 21 voorby Alsch, Lints, het Slot Woltzen, 't Vlek Greyn, en deur den pruisfenden Stroedel, voorby de Wervel, en 's nachts te Ips. Den 22 voorby Melch, langs Trinitseyn, en een uer van Weenen geslaepen.

Of draeyden in Charybdis afgrond heen,
En zwolg een teug de diepe Hel te drenken.

Roemrijke stroom! my jammeren uw ween,
Die't Zweetſche heyr u aenbracht op haer zwenken.

'k Zag hier een ſtadt, die tot den grond verplet
Het hoofd begon half zwiymende op te ſteeken,

Den Akker als den Wijnberg, certijts net
Gehavent droeg het eerste vrede teeken;

Heb dank de vree. De Vreedevorst bewoont
En zwaeit zyn ſtaf in Weenens Hoofkaſteelen,

Daer lande ons vlot, wy treen in Steel, men toond'
Ons duizenden van wonderen. Wat juweelen

Draegt vrouw Natuer in haer veelverwig kleet!
Mijn Hart verheugt die vremdigheen t' aenſchouwen:

Ik ſtar oog rond: mijn oog zig zelfs vergeet
In huis, in ſtraet, in hof, en pronk gebouwen.

De Hooffche jeugt beſchrijt het Hongers Ros;
En ylt, gevolgt van aerdige lyvreyen,

Ten Hoof, geſiert met trotſen vederbos
In't midden van haer Pagien en Lakkeyen.

Dit trotſt wijn moed, en brengt my vol gepeys:
Mijn Konſtgodin hier op den troon te zetten

Beſluit ik. Op, 't is geen verlore reys,
't Vernuſt op't ſcherpſt voor Cezars troon te wetten.

Dus wort mijn luſt in dag noch nacht vermoeit,
Om vrouw Natuer haer weezen af te maelen:

Van yver 't zweet my uit het voorhoofd vloeit;
Mijn ziele brand om eens te zeegepraelen.

Geen welluſt lokt mijn fier en jeugdig hart,
Dan deze alleen mijn konſtgodin te ſmeeken.

De knoop wort met gewelt en ſiael ontwart.
Men kan door tijd de ſterkſte muer verbreeken.

Dus voede ik my met een gewenſchte hoop,
En eyndigde mijn dicht ter halver loop.

Tot Weenen in de maent van July 1651.

Ik zal u met geen verder dagregister laſtig vallen; maer kan echter niet naelaeten de Reysliefdige jeugt noch met het volgende vaers, nu verſch uit de pen komende, te vereeren; daer zy ſommige leſſen in vinden zullen, die haer geen kleynen dienſt zullen doen, zoo zyze maer wel naekomen, al waer't zelf binnen Rome.

Den 23 Juny des morgens tot Weenen geland.

Zoo iets bekoorlijk is, zoo is 't de zoete vreugt,
 Die in het reyzen steekt, door verre en vreemde landen.
 Myn hart gaet oopen, in 't herdenken van myn jeugt,
 Toen ik nieuwsgieriglyk van heete reyslust branden.
 Ik gaf die zucht den toom, bezocht veel braeve steen,
 Ik zag veel vreemdigheen, van Bösschen, Bergen, Daelen,
 De Hooftrivieren van Europe, en 't ongemeen
 Dat men d' uitlanders toont, de Prinselyke zaelen,
 En 't hoflyk leeven dat men by de Vorsten voert.
 't Geval was my niet wars, maer scheen my voort te stuwē.
 Maer als ik al 't gevaer herdenk, wort ik ontroert,
 En wat me al over 't hoofte gewaeyt is. Ik moet gruwen.
 Geen eene Scylle alleen, of een Charybdis keel,
 Heest my op 't onvoorziens gedreygt om in te slokken,
 Maer al d' Harpyen, en Syrenen, namen deel
 Aen myn verderven, 't zy door laegen of verlokken.

De jeugt tast blindeling nae 't schoon bekoorlyk ooft,
 Daer slang en Adder zich bedeklyk achter schuilen:
 Daerom, als u delust van 't reyzē speelt in 't hoofte,
 Zoo my voorzichtig al die doodelyke kuilen:
 En hou verdacht al wat gy niet voorzeeker kent,
 Geen landaert lichter als ons volkje te verleyen,
 Zy zijn luidruchtig, licht verlokt, en veel gewent
 Aen Bacchus. Maer op dat gy dit niet moogt beschreyen,
 Ontdek aen niemand oit, hoe ver uw reyse strekt.
 Vlie licht gezelschap, en verkeer met vroomē lieden,
 En voert gy gelt mee, zie dat gy 't voor elk bedekt;
 Want altijt zijnder, die uit rooflust u bespieden.
 Neem nergens herberg, als by een' bekenden waert:
 In kleyne kroegen schuilt gemeenlyk 't rot der dieven.
 Zie datge in 't noodeloos al uw verquisten spaert,
 Om, waer 't de nood eyscht, u op 't eerlykst te gerieven.
 Zijt heus van ooge en mond, en laster noit de zeen,
 Die yder Stads of volks gewoonte keurt voor 't beste:
 Laet Staet en Godsdienst, hoeze u ook mishaeget, met vreen;
 Of gy bespeurt te spade uw dwaes bestaen op 't leste.

Drie dingen zijnder noch, die gy vermijden moet,
 Dat's, noit of zelden met uw landaert te verkeren:
 Want onder twintigen vind gy maer eenen goet,
 Ten minsten hindren zy u in de tael te leeren.

Reysleffen.

Ten tweeden, moet gy u wel wachten voor de wijn;
 Want wa:men dronken doet, baert nachteren berouwen,
 En 't geen u vreugde gaf, verkeert in boos fenijn.
 Maer 't lest en 't quaerst is, het gevaer der lichte vrouwen.
 Mijn lieve Schilderjeugt, wat ik u bidden mag,
 Laet u van dit gespuis verleyden noch bekooren;
 Hier schuilt de schelmery in een gereynst gelach,
 En lieffelijk gelonk: gy zijt gewis verlooren,
 Iudien gy Jofefs tol hier niet kloekmoedig speelt.
 Errinner u gestaeg, waerom gy zijt uitlandig?
 Dat 's om in weetenschap en konst, en niet in weeld
 Uw kostelijken tijd te spullen; poog verstandig
 Te leeven. Wel, ik neem dat gy te Roome zijt,
 Dit 's de beroemde School, hier zijn de meesterstukken,
 De schoone statuen, 't geheug van d'oude tijd,
 Hier vind gy bloemen, die wel waerdig zijn te plukken.
 Vroeg op nu, gae bestee de tijd van dag te dag,
 In alles te bezien: gewen met teykenstiften
 't Best nae te bootsen, en, zoo veel uw macht vermag,
 d'Aeloudbeyt 'oegsten, en het pit daer uit te ziften.
 Maer wijl 't onmoglijk is, 't ontelbaere getal
 Der Marbre beelden, en beruchte Schilderjen
 Al nae te teykenen, ó Schilderjeugt, zoo zal
 't U nut zijn, om in konst en kennis te bedyjen,
 Dat gy u zelfs gewent den alderbesten aert
 En wijs van schilderen door naersstigheid te leeren:
 Doch zoo, dat gy niet blind de meesters, hoe vermaert,
 Als naeaept, maer met ernst, als woud gy haer trotsereen.
 Behalven nu, dat gy u dus met konst verrijkt,
 Zoo zal 't wel voeglijk zijn, dat gy de vremdigheeden,
 d'Aeloutheen, en al wat d'uitlander noes bekijkt
 Aen teykent: ook 't bestier der hooren, wondre zeeden,
 Gewoonten, en al wat d'ervaerentheit u vast
 Geleert heeft: want dewijl een Schilder by de grooten
 En wereltwijzen veel verkeeren moet, zoo past
 Hem een gespraekzaembeyt met kennis overgooten.

Die dus zyn reys aenstelt, 't zy dat hy keert of blijft,
 Geen wonder, waer hy is, dat hy daer wel beklift.
 Maer my dunkt dat ik, in 't schrijven van dit vaers, wederom binnen
 Roome geraekt ben. Zeker jae, want hier zijn wy nu juist voor het ver-
 maer-

maerde Paleys van Farneze. Hier gaen wy den grooten *Hercules*, en de *Flo-* Paleys van
ra, en andere pronkbeelden, voorby. Maer binnen zullen wy in de kunn- Farneze,
kamers, met yzere deuren bewaert, vrouwbeelden van *Raphaël* en *Parme-*
zaen, en konterfeytsels van *Titiaen* zien: den *Christus* van *M. Agnolo*, en de
konst van *Da Vinci*, en *Carais*. Ook een zaele van *Taddeo Sukaro*, wijders
veel statuen, het groot en minder gewelf, en verscheyde kamertjes van *CA-*
rais, en andere van *Lanfranco*.

In dat van *Lodowize* zult gy een schoonen hof met ontelbaere statuen vin- Lodowize,
den, en in een vierkant lufthuis d' uitnemende *Fama* in 't welfsel van *Guar-*
sin Dacent. Ik zwijg van 't kabinet met rariteyten, en 't ledekant met edele
gesteenten; want veel raerder en edelder zult gy de Galery en dry kamertjes
vol van uitnemende steenen beelden vinden. En in 't groot paleys de *Pluto*
en *Proserpyn* van den Ridder *Bernyn*, en, nevens veel andere statuen en stuk-
ken, vier schoone figuren van *Guido*.

Gaet gy in dat van *Montalto*, gy zult, nevens de kunst van statuen en Montalto,
stukken, u ook over veel lustige fonteynen verwonderen.

In dat van *Oldobrandyn* zult gy, onder honderden andere Schilderyen, Den Oldo-
de konst van *Paulo Veroneze*, en den schoonen *Bacchus* van *Titiaen* vinden. brandyn.

Maer holla, ten luit my tans niet geheel Rome deur te wandelen, de
Bendvogels mochten my als groen wederom opvatten, en ten tweede-
mael van de key snyden.

De Nederlantsche Schilderbende is te Roome in onze voorouders tijd Roomfche
ingestelt, tot verquikking der sluimerende geesten. Daer ontfangtmen de Bend,
de groene aankomelingen met geestigen toetel, en naekte vertooningen,
voor 't hol der geheimenissen, by d' oude Sybille; en vereert 'er met nieu-
we naemen van krachtigen zin. Daer spoeltmen de zorg en laetdunkende
waen in zoeten Albaen af, en herwiegtmen de geen, die noch niet wel ge-
bakert zijn. Ô Hoe gelukkig zijnze, die dit ten goede gedijt! en die,
als den verjongden Ram van *Medea*, uit den Bendketel springen, daer zoo Is gevez-
menigen *Pelias* in versmoort blijft; jae overgelukkig zijnze, die haere dwaes- lijk.
heden overleeven, en haere zotneden nazien. Deeze uitspanningen zijn
zeeker heuglijk, maer vol van gevaer, en te meer voor een leevende geest,
die lichtelijk verliest, en verleyt wort. De Tas van Faxhall gaf ons tot Lon-
don een zoete zotterny, vermitswe om den uitlech van *Renjans Reliquen* staetig Beed van
aerdige geesten by een kreegen, daer dan van dingen gerept wierd, daer ons de Tas.
leven te kort toe zouw zijn, om aen alle te gedenken, ik zwijg uit te vin-
den. Maer deeze is met onzen eeuwich bew eegvinder *Kalibhof*, ik ineen zoe-
ker, in stilheit verdweenen. De schilderachtige Florentijnen, onder
Schilders en liefhebbers, nu hondert en vijftich jaer geleden rechten onder
hun twaleven een vermakelijk, maer kostelijk gild op, dat zy van de *Pan* Gild van de
noem- Pad.

noemden: hier onder was den uitnemenden *Andreas del Sarto*, en uitstekenden *Joan Francisko Rustici*: deeze hielden op zekere bestemde tijden een avondmael, waer in yder een by beurten waert of heere was: yder van de gasten mocht 'er vier meede brengen, nevens een byzonder present tot het gastmael, en wanneer twee iets gelijks brachten, zoo vervielenze in boeten. Toen *Joan Francisko* op zijn beurte 't gezach voerde, hadde hy gemaekt een groote *Pan* van lywaet, geschildert, dienende voor tafel, waer in zy altemael zaten: den staert van de *Pan* kromde zich met kandelaers om hoog, met overvloed van lichten, de gasten in 't rond gezeeten opende zich de *Pan* in 't midden, waer terstont een boom met voor yder twee gasten een schotel met spijs, op zijn takken geladen, uit oprees, die ontlast zijnde weer nederdaelde, terwijlmén konstich op instrumenten speelde, en de genoodde zich vermaekten: achterna bracht den boom ook het tweede, en voorts het derde gerecht; en men dronk 'er lieflijken Hetrusschen wijn. *Rusticys* geschenk tot de *Pan* was op dat mael een ketel van pasteydeeg, waer in *Fazon* zijn vader om te verjongen doopte; deeze twee figuren waren twee gezoodde kapoenen, geheel als menschen of pigmeen gevormt, alles goed om te eeten.

Caupret.

Andreas del Sarto vereerde eenen Tempel, gelijk die van *Sint Jan* te Florencen, met acht kanten, doch staende op kolommen. De grondvest was een zeer groote schotel *Gelé*, te weeten, van gestorkerde sode gemaekt, van verscheyden verwen van Mazaik, zeer lieflijk om t'eeten: de porfiere pijlers waren worsten, de Bazen en kapiteelen Parmezaen kaes, de kornifsen gebakke suiker, het koor gestoelt marspein, den lessenaer kalfsvlees, den zangboek deeg, en de noten en letters pepergraenen: de zangers waren gebraden lijsters met open bekken, met koorkleen van dunne verkens vliezen. De bashouwers waren duiven, en zes vlasvinken hielden als den bovenzang. Eenen *Spillo* bracht een ketelaer, gemaekt van een groote Gans, hebbende by hem allerley gereetschap, om, zoo 't noot deede, de *Pan* te verstellen. Eenen *Puligo* leverde een braetverken in gedaente van een spinster, acht slaende op een broet kiekens voor de *Pan*. Een ander had een smake-lijk aembeeld van een varkens hoofd, en andere stoffe voor de *Pan* toege-
recht. ô *Lukullus*, wat uitspanning is dit! ô Wat schooner voorbuig van 't
Luylekkerland. Maer wacht, laet ons ook van 't gild van de *Truffel* hooren. Deeze vrolijke Tuskaners op een tijd in een hof geavondmaelt hebbende, en noch ontrent Roomkaeskens beezich, die zyelkandere al spelende in den mond kaetsten, had onderwijlen van hen een *Truffel*, en wat kalk daer op, alzo 't schijnt datmen daer iets metfelde, gevonden. Hy hem behendich in 't spel voegende, wierp een, die om Roomkaes gaepde, de beslagen kalk in den mond; des wert van 't gezelschap zeer gelachen, en
ge-

Truffelgild.

geroepen, de *Truffel*, de *Truffel*. Hier uit ontstont het gild van de *Truffel* van vier-en-twintich perfoonen, twalef meerder en twalef minder geheeten: hun teyken was de *Truffel*, en hun patroon *Sint Andries*. Dit gild, bestaende niet dan in goed sier maken, spel en vrolijkheit, bekoorde zelf groote heeren, als van *Medicis* en andren. Deeze waren gehouden, als 't hun Feestdagh was, ter plaetse, daer 't den heere bescheyden hadde, opeen byzondere wijze gekleet te verschijnen; want die elkander gelijk waren, vervielen in breuke; ook wiert elk, na dat zijn kleet hem voordeed, ter tafel geplactst en geëert. Eens onder andre geviel't, dat zy alle door 't bevel van den heere in metsers kleeren verscheenen, met *Truffel* en hamer in den riem, en d'opperknechts met hun gereetschap: de Heer van het gild wees hun opeen tafel, de grond van een Paleis betrokken, dat hy hun beval te bouwen. d'Opperknechts brachten flux stoffe om te werken, te weten, een lekkeren kost van dun deeg, datmen daer noemt *Lafanga*, in hunne bakken, in plaets van kalk, ook verschen kaes en room hart gezoden, dat zy *Ricotta* heeten, wel bestroit en vermengt met suiker, geraspten kaes, en specerye: in plaets van zant, konfitueren, suikerbroot, en struiyen. De gehouwen steenen in korven en bakken aengevoert waren wittebroot, koeken, taerten, en dergelyk, om den grond vast te leggen. Zeker grooten steen wert van den meester als mishouwen afgekeurt en doorklooft: deeze was vol gebraden lijsters, leverbeulingen, en dergelyk, het eerste onbijt voor de opperknechten. Noch brachtm'er een groote kolom, die zy opbraken, en vonden hem gevult met gezoden kalfspensen, kalfsvlees, kapoenen, en zoo voort, 't welk zy aten, nevens de baze van Parmezaen kaes, als ook het kapiteel, wonder aerdich gemaekt van gebraden kapoenen, kalfvlees en tongen. Ten lesten wert 'er op een wagen een uitnemende konstige architrave, met haer frijze en kornise aengevoert, met zoo veel goede spijzen toegemaekt, dat het verhaelen te lang zouw vallen, en alzo 't scheydenstijt wiert, zoo viel 'er, na eenige donderslagen, een regen; des zy 't werk verlieten, en yder naer huis trok. Een andermael, toen eenen *Panzona* heer van dit gild was, ging 't 'er aldus toe: Die van 't gilde gezelschap ter plaetse gekomen zijnde, en by hunnen heere zittende, zoo verscheen 'er *Ceres*, zoekende haer dochter *Proserpina*, die van *Pluto* ontschaekt was, hen bidde zy wilden haer volgen tot in de Helle. De broeders, nae eenich overleg, stonden 't toe, en komende in een kamer met weinich licht, vonden zy een wijdgapenden mond van een Serpent, welks hoofd alleen den ganfchen muer besloeg, *Cerberus* driemael gebast hebbende, zoo vragde *Ceres*, of haer verlore dochter daer niet binnen was? Men antwoorde jae: maer *Pluto* weygerdeze wederom te geeven, doch bad de moeder en al't gezelschap ter bruiloft. Dit eyndlijk bewillicht zijnde; traden zy by deelen tusschen

Metselmael.

De Helle-
feest.

de tanden in: want het serpent ontfloot en floot den mond, tot dat zy al binnen waren. Zy quamen eyndlijk in een ronde kamer, daer alleen een klein lichtken was, zoo datze naeulijx elkander bekennen konden. Hier verscheen een leelijken droes met een gaffel, die hen aen een tafel met zwart bedekt deede zitten. *Pluto* beval, datmen, ter eere zijnder bruiloft, de hellsche pijnigingen zou laeten berusten; toen zagen zy, door het hoofd van een walvisch en verscheide gaten, aerdige inzichten, en de hellsche straffen, gelijkze den Poëet *Dantes* beschreven heeft, schriklijk geschildert. De gerechten van deeze feest scheenen al gruwlijke gedierten, maer van binnen waren 't verscheyde goede spijsen. Gemelden droes met de gaffel was hofneester in 't opdissen, en eenen zijn makker schonk uit een glazen hoorn, van buiten als een leelijke slang toegestelt, delikaten wijn. Het banket dezer bruiloft was niet dan doodsbeenderen, maer van zuiker gebak. Toen zey *Pluto*, dat hy met de bruit te bedde wilde, en datmen de verdoemden weer zouw aenvangen te pijnigen. Strax met een wind raekten al de lichten uit, en men hoorde een verschriklijk gehuil en geroep; maer kortz daerna quamen de lichten wederom, en zy vonden het droevich banket wechgenomen, en in steede van dien een prinselijk avondmael aengerecht. Ten eynde van dit quam een schip, brengende allerley kostlijke konfiteren voor koopmanschap. De schippers zich gelaetende weder te laden, brachten allengskens al de mannen van 't gild op een Bovenkamer, alwaer op een geestlich toneel een blyspel of klucht van *Philogenia* gespeelt wiert, die ontrent den morgen eindigende de feest besloot, en de galten gingen vrolijk naer huis.

NEG ENDE HO OF T DE EL.

Vervolg van 't voorgaende.

L. da Vinsys
speeltjes.

VI T deeze twee staeltjes kanmen genoeg verstaen, wat het Trufselgilde in hield. Tot deeze vrolijke geesten behoorde ook *Leonardo da Vinci*, hoewel hy mooglijk haer aller meester geweest is. Hy rechte op de verkiezing van *Paus Leo de tiende*, veel aerdicheden aen: hy maekte van dun deeg eenige vogelkens en dieren, die hy vol wind blazende deede vliegen. Hy deede veel Schaepedermen 't vet af doen, dun maken, en valt aen een, dat menze al mocht bevangen in de palm van een hand: en van in een andere kamer liet hy in beyde einden blazen, met twee Smitsblaesbalken, zoo dat de gansche kamer daer hy met de Heeren was, schoon al vry groot, vervult wiert. Hier by geleek hy de konst,

konst, die van klein tot groot opwies. Nu wy van 't verkiezen eenes Paus geroert hebben, zoo zeg ik dit: dat de uitspanningen eens Schildergeests ontrent verkiezingen van Vorsten, Krooningen, inhaelingen, of gelukwenschingen menichmael vorderlijk zijn. Hier kan de geest zich vermeyen in 't uitvinden van Schoutoneelen, Zeegewagens, Triumfboogen en Trofeen: hier wort al speelende lof en loon verkreegen, en een konstnaer in 't eeren van vorst en volk geëert.

't Maeken van Schoutoneelen, Zeegewagens, triumfbogen,

Gy moogt ook, lust het u, de verlooren vonden der oude Bouwmeesters weer opzoeken, die zekere Beelden van zelfs deden rijzen: en van Schilderyen heymelijk in de hoogte te verspreyen, en andere onverwachte vermakingen bedenken; en te weeg brengen, dat het geen, dat te vooren vast was, zich opent, of dat het geene, 't welk te vooren open was, zich te zamen voegt; of dat het geene dat uitsteekt, te zamen krimpt, en tot zich zelfs komt. Want dusdanige konstige bedriegeryen stellen al de werelt in verwondering, en maeken dat men een groot gevoelen van den vinder heeft.

En andere kunstvonden.

d'Egyptische Priesters, in de konst ervaren, wisten haere afgooden in de kerken op een ontzag verwekkende wijze te plaetsen, en sountijts zoo, datze door verborge openingen, die in de wanden of welffels waren, een schierlijk licht van d'opgaende Zonne ontvingen, waer door de vergulde Zonnen, of kroonen, die zy op 't hoofft droegen, scheenen te branden, en om her te lichten, tot groote verschrikking van d'aendachtige aenschouwers, die, d'oorzaak van deeze trek niet kennende, waenden, dat deeze Godheeden, als met een wonderdaed haere devotie begunstigen. Zeker een gruwelijk misbruik van deeze konstvonden, daer ik wel wenste dat onze genaemde Christenheyt geheel vry van was. Want ik heb ook gezien, dat men dergelijke oogbeguichelingen in Kapellen en Kerken in 't werk stelde, die men dan een heylig bedrog noemde, en hoewelze d'aendagt der toezinders, gelijk ik zelfs niet en ontken, scheenen te vermeerderen, zoo houd ikze voor ongeoorlofde middelen, voor snoode bedriegeryen, en voor voortplantingen van overgeloof en verdoemelijke Afgodery. De konst verliest den naem van konst, als men de toezinders daer door in gevoelen brengt, dat'er een meer dan menschelijk vermogen onder speelt, jae men magze dan met recht een schelmachtige guichelerye en Toverye noemen. Maer dit loopt buiten onzen winkel. Ik zal u de byzonderheden der toestellen, hoemen overgrooten Paerden of Reuzen met latten, horderakken, en strooy opdraemt, en naderhand bepleistert, of met papier beplakt, niet leeren, veel min Zeegeboogen en Wagens te verziern, de Schilderkonst en haer bespraekte Zuster zullen'er gezamenderhand werks genoeg in vinden. Men moet in zoodanige werken vooreerst een zinspreuk zoeken, en dan de geheele orden tot des zelfs verklaring en uitbreyding schikken. Van de Poëtische uitvindingen is boven

Seneca Epist. 88.

Oeffening in Poezy.

geroert. Het oefenen van de Poëzie, of ten minsten het leezen der zelve, is de Schilderkonst zoo eygen, dat het byna nootzakelijk schijnt; maer elk zie toe dat hem deze *Sirene* niet te wijd vervoere. Ik zwijge van de uitspanningen, die de Schilderjeugd, in't na't leven te gaen teykenen, met malkanderen heeft, als meer tot belang van de kunst, als tot uitspanning behorende. Wy willen alleen, wat zy al speelende te werk stellen, aenroeren. Wy hadden in Italiën drie speelen, waer meede wy, als wy maer houtskool vonden, alle wanden vervulden. 't Eerste was, van met zeer weynige ja by byna zonder trekken, deeze of geene bekende, 't zy zijn weezen, stand, of beweging, zoodanich uit te beelden, dat hem een yder straks kende; 't welk somtijts zoo wonderlijk gelukte, dat men het in een met arbeyt beleyde Teykening zwaerlijk had kunnen verbeteren. Het tweede was, dat iemant eenich dier, halve maen, haspel, of wat hy wilde, op de muer teykende: beveelende aen een ander, daer dan met eenich toedoen, een Drinkvat, gebergt, of gereetschap van te maken, of wat hem in den zin schoot: waer op dan een yder staerende, de inbeeldingen dapper wierden opgewekt, en hier uit zachmen dikwils belachelijke, en somtijts verwonderlijke gedaentens verschijnen, die uit een's menschen begrip zwaerlijk zouden hebben kunnen voortkomen, te meer als dit bevel, van dit of dat uit het alreets daer staende werk te maken, van den tweeden tot den derden, en zoo voort tot den laetsten voortging. Het derde was, dat twee of drie zonder eenich bestek op een groote muer op verscheyde plaetsen elk een trony, hand of voet, of rugge of elleboog, of wat hy wilde, bestont te teykenen, tot dat de muer met stukken en brokken redelijk bezacet was, als wanneer zy aenvingen elk des anders begonnen stukken voorts op te maken, en middelen te zoeken, om de zelve op de beste wijze in een tamelijke orden te brengen; en door byvoegingen of aen, of tot malkander te lassen. Waer toe geen kleine opmerking en kracht van inbeelding vereyscht wiert. *Polymnia* heeft ons van eenen *Freminet*, die op dusdanige wijze ook schilderde, reets verhaelt. Wijders zoo is 't wel een nootzakelijke uitspanning lief hebbers aen te fokken, waer toe den handel van papierkunst geen kleine aenleyding plach te geven. Zeeker, het past een Konstenaer wel, dat hy de printen en teykeningen der voorgaene Meesters in eeren houd: want buiten dat hy de konst in't geheel in aching stijft, zoo vind hy gestadich eenige voorwerpen, die hem den geest wakkeren, en aen eenige nieuwe vindingen doen gedenken. Deze liefde tot papierkunst is in onze dagen zoo hoog gesteegen geweest, dat ik voor een moezelmannetje, gezegt *Uilenspiegel*, van *Lukas van Leyden*, by de tachtich rijksdaelders, door *Rembrant*, heb zien geeven: en de ronde passie van den zelve meester is noch voor ongelijk meerder prijs verkocht. Maer deeze

zot-

Uit teiken
nen gaen.

Teykenspe-
len
Eerste,

Tweede,

Derde.

Mecenaten
verwekken.

Handel,
Van Printen

*Handel
van
printen*

zotheyt is door een noch veel arger waenwijsheyt tans by nae versmoort; en d' oude papierkunst wort door domheyt van haere achtting berooft, en van vermeetele Ezels met de voet getreen: om dat zy, op haer eygen broderij verliest, in d' oude kunst niet dieper zien, dan in een wetsteen. Het koopen, handelen, en verruilen van Schildery, voegt ook een Schilder, op dat een yder, door zijn voorbeelt aengemoedicht, daer toe worde opgewekt. Want wie zal liefde tot de konst krijgen, zoo de Schilders zelf niet voorgaen? En hier door bekomt men ook de gonst van andere meesters, alsze zien, dat gy ook aen haere werkende eere doet van die te begeeren. *Apelles* kocht al op, wat hy van *Protogenes* bekomen kon, zoo doet onzen braven *Lely*, al wat'er van den Ridder van Dyk veylis. *Rubens* merkende dat hy van zeker Schilder om zijn hooge achtting benijd wiert, besteede den zelve dadelijk een stuk werks aen, hem het zelve na zijn vollen eysch betalende, en stak hem door die beleeftheit zijn nijdige oogen uit. Zeker, het is een groote zaek, door een konstliefdige voorgang veel vermogende liefhebbers in de kap te brengen: op dat zy de konst niet komen te vergeeten. Ik wenschte wel, hoe vreemt het ook luiden mach, zelf liefhebbers als Keyzer *Augustus* te kennen: dezen machtigen vorst liet somtijts, op zijne banketten, eenige Schilderyen 't achterste voor of omgekeert, van bank tot bank te koop veylen: waer voor de gasten dan by der gis mochten bieden, en de hoogste in 't bot was kooper, 't zy dan dat hy winst of verlies dede. Maer zy dienden van *Augustus* geluk meede gedeelt te zijn, die dus, gelijkmen zegt, een kat in een zak wilden koopen. Wy raeden onze liefhebbers liever eerst de waerde der stukken t' onderzoeken, op dat zy niet bedrogen worden, en geen walg van de konst krijgen. Eindelijk, het lezen van goede boeken, en de historien des ouden en nieuwen tijts tot uitspanning te onderzoeken, is al te noodigen zaek, en te wel by yder bekent, om hier gestelt te worden. En wat tot de oeffening der zedige deugt, d'oprechte en waere uitspanning des Schildergeests, behoort, past ons niet hier te leeren; maer mooglijk zult gy uit onze *Calliope* noch wel iets verstaen.

En Schilderyen.

Vreemde koop van Schilderyen. *Sueton. in August.*

Lezen der Historien.

Oeffening der deugd.

TERPSICHORE

De Poëterffe.

Het zeste Boek.

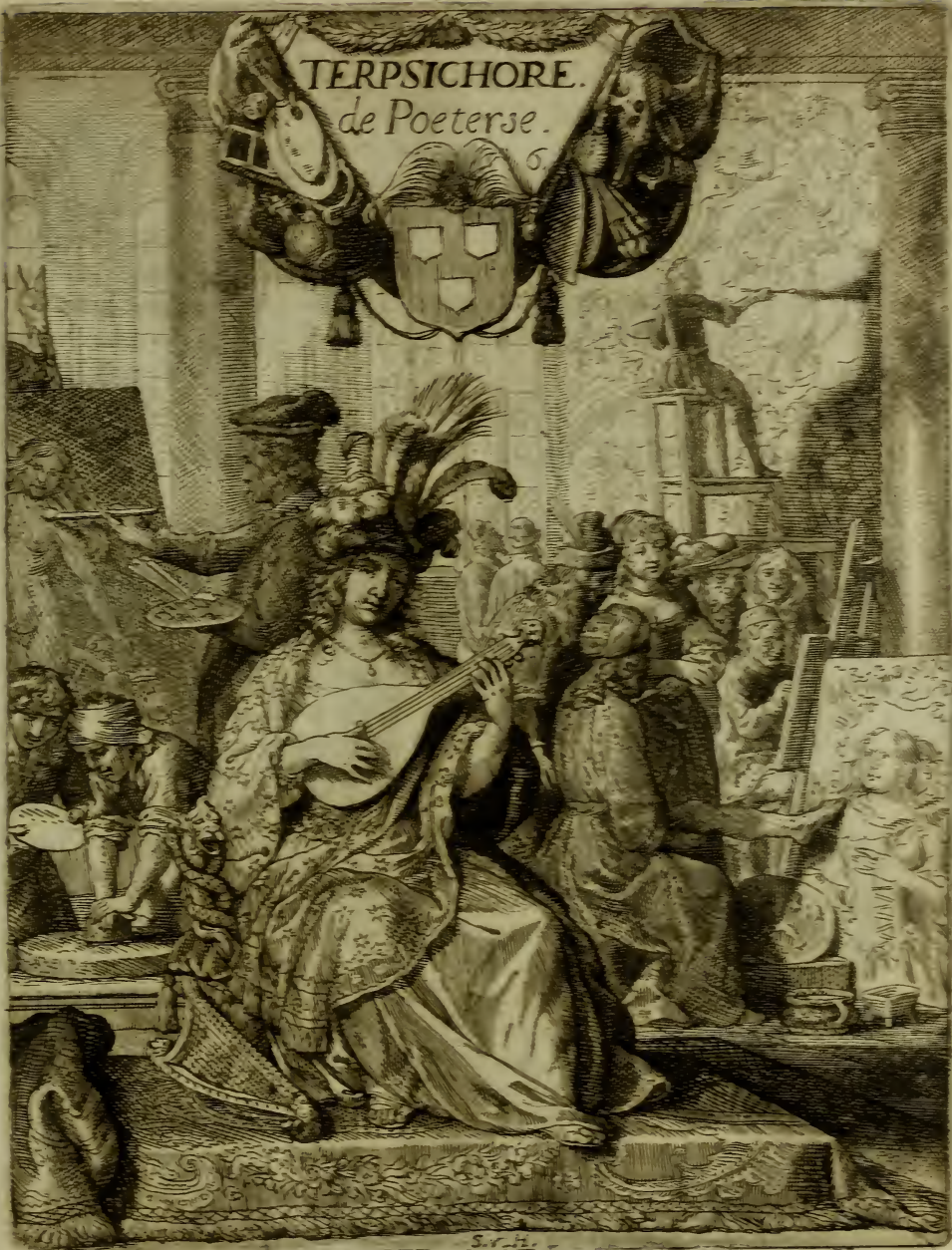
Inhoudt.

NUroert Terpsichore des Schilders eygen snaer :
 Z' ontsteekt een yvervier , om op de Tafereelen
 Te speelen met palet , en borstels , en pinseelen :
 En wat de verwen al vermogen , toont zy klaer .
 Zy handelt verder , van't Natuerlijk koloreeren :
 Hoe 't Poezle zachte vlees zachtrondich dient gemaelt :
 Dat elks dings kolorijt met vlyt dient achterhaelt :
 Een goede Handeling van jongs af aen te leeren .
 Men noem' 't wel teiknen vry de gront-vest , Raem , en Kiel ,
 't Wel schildren is dan 't zeil , 't gewelf , of eer de ziel .

Op de Print.

DES Schilders Muze past een hoofpronk van pluimaedjen
 Van veele verwen , nu zy 't Scbilderschool beheert :
 Met recht wort dees Godin als Jupiter geëert ,
 Die Schilder en Poëet verrijkt met haer sieraedjen .
 Dees meld met kleuren , die met woorden , 't geen hy wil :
 d'Een voert de zwaenepen , en d'ander zwaeneschachten :
 Maer Ketel schilderde , schoon niet om te verachten ,
 Met vinger , voet , en duim , een overvreemde gril .
 Som zijn tot kleinicheyt en netticheyt gedreven :
 Maer andre zoeken 't grootst en heerlykst uit het leeven .

TERPSICHORE.
de Poeterse.

I N L E I D I N G.

NU leen ons uwen vederbos, ô *Terpsichore*, uw veelverwige pluimaedje! op dat wy van de verwen en't koloreeren spreekende, de waarheit verklaeren. Godin, die in schoonheyt al uwe Zusters te boven gaet, en zoo luchtich na de maet van allerley snarenspeel danst, leer ons ook pinseel en verwen na de gelijkheit der natuer voeren, En gy die, van *Jupiter* begunsticht, een lust hebt voor alle goden uw kunst te toonen, deel ons ook uwe gaven meede: op dat onze Schilderkonst haere oogen mach voldoen, en zy voortaan zoo hoog opsteygere, als zy immer geweest is.

E E R S T E H O O F T D E E L.

Tot Aenmoediging.

KOM nu, mijn Schilderjeugt, die van de eer en glory der groote Meesters tot wakkerheyt wort aengeprikkelt, laet u vry dien naeryver ontsteeken. Laet d'eerzucht vry uw slaepen verhinderen, want de deugt heeft ook dien aert, datze 't gemoet tot een yver verwekt om de voorste voorby te stappen. *It is no Herezy to ontlymn Apelles.* Een grootmoedich harte staet niet alleen, om al die noch leven, in vermaertheyt in te loopen: maer zelfs, om al die oyt doorluchtich geacht wierden, voorby te rennen. Zoodanich prikkelen de sporen van naeryver en volgzucht, datze de slaepende eergiericheyt ontwaeken, en alle krachten doen inspannen, om zelfs boven vermogen te geraeken. Door naeryver quam *Zeuxis* tot zoo hoogen graet in de Schilderkonst, dat de vogelen door zijn geschilderde druiven bedrogen wierden. En die zelve drift leide de hand en't verstant van *Parrasius*, dat hy dezen zegepraeler overwon. Dit zelve vierontstak *Raphaël Urbijn*, om den grooten *Buonaroti* de loefafte snijdē: En *Michel Agnolo* om een ongenaekbaere hoogte te beklauteren. Zie dan vry, ô Leerlingen, malkanderen in de kunst met, dorst ik't zeggen, nijdige oogen aen, doch zonder van de heusheyt in het borgerlijk leeven te wijken. Poog vry met *Cezar* nae d'eerste plaets, en met *Alexander* om meer dan een werelt t'overwinnen. En schoon't u zwaer valt, en u de natuer niet zoo zeer begunsticht heeft, en gy de hoogte van de bovenste plaetsen niet en kunt bereyken, verliest daerom den moed niet; want het zal zelf geen geringe eer zijn, als u de tweede, jae wel de derde te deel valt. De
 Naeryver verwekt.

braeve geesten des ouden tijds mocht het koude zweet van angst ten hoofde afdruipen, als zy te Rhodus den schoonen *Falyzus* van *Protogenes* beschouwen, daer *Apelles* zelf van verstomde, jae daer nae uitbarste, dat hy een wonderin de kunst zacht: of andere, als zy aen de bevallijke *Venus* te Koos geheylicht geen hand dorsten slaen, om iets weynichs, dat 'er noch aen ontbrak, te voltooyen. De Beeltsnyders ook, mochten zich over den *Jupiter Olympius* ontzetten, en in 't zien van de statue van *Doryphorus* bleek worden: maer zy lieten daerom niet nae te meerder te yveren, en queeten zich zoodanich, dat haere werken, schoonze niet al de verwondering verdienden, nochtans meerendeels lofsijk en prijswaerdich wierden geoordeelt. Het is ook enkel deeze drift van naeryver geweest, die op eenen tijdt teffens zoo veel heerlijke meesters in de kunst heeft voortgebracht. En men ziet met verwondering, dat niet alleen in de tijden, die met de kunst in den hoogsten graet gepraelt hebben, maer zelfs in die eeuwen, in welke de konst als wederom opgedolven wiert, de voornaemste geesten meer hebben getracht malkander te tarten en de kroon af te winnen, als datze het doelwit, dat de waerachtige konst voorstelt, hebben gezocht te treffen. Zoo kampfden d' oude antijken onderling, om de volmaekte schoonheyt. De Romeynen in de laetste Eeuw, om die wederom van den dooden op te wekken. De Venetiaenen, om wel en natuerlijk te koloreeren. De Duitschen, om tengere naekten met geplooyde kleederen te dekken. En naederhant de Nederlanders, om met verkrampde litmaeten een wonder zwierte weeg te brengen: en eyndelijk, in onze tijdt, om met onnoodich fijnelwerk malkander blind te schilderen; hoewel dit by de geene, die wijzer zijn, vermijdt wort. Echter lachen deeze futselaers de rechtschaepe Schilders uit, vermitsze de stikziende liefhebbers, die zich over kinderlijke kunsjes verwonderen, op haer zyde hebben: dieze, neevens de zindelijke vrouwtjes, met zindelijke Borretjes, somtijts in kasjes opgeslooten 't gout uit de beurs lokken; en wijs maeken, dat 'er geen andere Schilderyen, als die van haeren trant, goet zijn.

T W E E D E H O O F T D E E L.

Van 't koloreeren. En eerst van iets v lax.

2. Boek van
de Gram-
schap.

Oog is het wel teykenen, zegt *Vermander*, maer boven al het wel schilderen of koloreeren, waer toe alles strekt, te achten. De verwegeeft eerst de rechte volkomenheit. In onze lichaemen, zegt *Seneka*, worden eerst alle deelen, die of onaengenaem of aengenaem om te zien zijn, op hare plaetse geschikt: maer de verwe, die

die d' oogen meest roofst, wort in 't leste, als 't lichaem zijn volmaektheit alree heeft, daer over gestort.

En even gelijk de Teykening de waere grondvest van de Schilderkonst geacht wort, zonder welkers vasticheit zy kreupel en verminkt is; zoo is de konst van wel koloreeren wel by een schoon gebouw te vergelijken, zonder welke de Teykenkonst van haere voornaemste versieringen ontbloomt blijft. En gelijk een gebouw zonder vaste grondvest, hoe schoon opgesmukt, ontstelt, vervalt, en te niet word; zoo blijft de deugd van een goede grondvest door onbequame timmering ongeacht.

*Wanneer de Teykenkonst als 't lichaem wort gepreezen,
Zoo moet de Schilderkonst de geest en ziele weezen,
Het hemels vuer gelijk, dat in Prometheus beeld
Het leeven eerst ontstak: de konst van teykenen teelt
't Geen door de Schilderkonst als leevend wort geboore,
Van al de Goon begaest met gunsten als Pandore.*

En de ziele
daer af;

Want schoon 'er veele konsten op de Teykenkonst gefondeert zijn, zoo en is 'er geene, die dezelve tot zoo hoog een top van volmaektheit opvoert, als wanneer zy een waerdich voorwerp verbeeld hebbende, door het wel koloreeren geholpen, een wonderwaardige Schildery maekt. Daer en tegen, wanneer de koloreeringe valsch is, zoo zouden mooglijk de trekken en linien wel goet kunnen zijn, maer zy beelden niet uit 't geen zy anders vermogen, dat is, de natuer gelijk en onfeylbaer te vertoonen, welk de ware Schilderkonst in haer volmaekten graedt stoutelyk belooft.

Zonder welke zy van
hare macht
ontbloomt is.

Dat is, de
natuer
gansch ge-
lyk te schij-
nen:

Michiel Agnolo Caravaggio zeyde, dat alle Schildery *Bagatelli*, kinderwerk en beuzeling was, wiens werk het ook zijn mocht, die niet na 't leven geschildert was. Vermits 'er niets beter, niets goet, als alleen de natuer te volgen zijn kan. Des wegen schilderde hy noit streek anders, als na 't leven.

Het onderwerp der Schilderkonst is, gelijk te vooren geroert is, alles na te beelden: haer voorwerp dan is de geheele zichtbare natuer, waer van zich niets in onze oogen vertoont, of het heeft zijn eyge vorm en gedaente, waer van wy tot noch toe gesproken hebben; maer zelfdēze gedaenten worden eerst zichtbaer door hare koleuren, die de dingen by zich zelfs hebben: welke bestaen of in enkele onvermengde, of vermengde. De enkele koleuren zullen eenen konstoeffenaer niet zwaer vallen met gelijke enkele verwen na te volgen, ten ware zy buiten reyks van de onze in kracht uitstaeken, waer in wy ons somtijts wel verleegen vinden. Maer veel naeukeurige geesten hebben 'er zoodanige uitgevonden, die de gemeene ver overtroffen; doch hoedanich wy ons daer in, 't zy in 't uitbeelden van vier, glans, en licht gedragen zullen, volgt hier achter. Enkele verwen beezichtmen in adellijke wapenen: maer wy zullen dit gebruik, alste gemeen zijnde,

Eyge ver-
wen, die de
dingē in haer
zelfs hebben.

Enkele ko-
leuren met
verwen, af te
beelden in
platte din-
gen,

Zelf in eeni-
ge ronde
zonder scha-
duwe, valt
licht.

Kopieeren,

overflaen, en ſpreken alleen van het Schilderachtich enkel: als by voor-
beeld: in uw werk een gladder mueragie, of eenig quaſtig beſchot te bren-
gen, zal niet zwaer zijn, maer een vorderlijke wegh en bequaeme trap tot
de kunſt. Hier komt de ſpeelende Schilderjeugt haelt met gemeene dingen
na't leeven gekoleurt, en uitgefneeden, of met brieven en kammen te voor-
ſchijn: en vind gemak in iets vlaks op een vlakke te verbeelden. Nochtans
is hier ook eer meede ingeleit, wanneer vorſten en vorſtinnen bedroogen
wierden. *Parraſius* lywaet, of voorhang, behield hem de zeege tegens den
moedigen *Zeuxis*: en den *Malthazer* verkrijgt noch daeglijx grooten roem,
in zijn geſchilderde tapijten. Ook zijn 'er, die ſchoonverwige Papeljoentjes,
gelijk gezien heb, weeten af te drukken, die dan met verwen opgequikt
vry wat wonders ſchijnen; en d'onweetende bekoofen. Andere maeken
moffige grondetjes, en drukken 'er bladeren op, gelijk ik toonen kan, en
weeten die dan, alleen met de kleur bekommert, aerdich op te ſieren.
Slangen, Haegdiſſen, Tarantels, en Kikkers, en alle ongediert, mach ik wel
wederom op deezen eerſten trap ſtellen, en van een geſchilderde Vliege of
Spinne is ſomtjits van eenige waenwijzen groot werk gemaekt. Laet ons 'er
allerley kruiden en bloemen, zeege was en hoorens, en wat des meer is,
byvoegen: en hoewel geen van al deeze genoemde dingen zonder ronding
en ſchaduwing beſtaen kunnen, zoo zullenze nochtans, in een open lucht,
en overal gelijk licht nagevolgt, den aankomeling doen zien, dat zijn vly-
tige opmerking ook meesters zal doen vergiffen.

Tot iet vlaks op een vlakke nae te maeken, behoort ook het kopieeren
van allerley Schilderyen, een gewoone en zeer nutte oeffening voor d'aen-
komende jonkheyt, byzonderlijk als zy een goet ſtuk tot haer prinſipaël
hebben: want dit geleyt hun als met de hand tot zelfs ver buiten hun begrip,
en doet hun een zaek verrechten, die hunne krachten te boven gaet. Maer
gelijk een onervaeren Stierman, zonder kompas en zonder kaerten in een
kleyn Schip de zee kruiffende, een groot Schip, daer hy weet dat een goet
Pyloot in is, in zijn zog volgt, en t'elkens zijn koers nae zijn voorganger
herneemt, en ſnedich toeziet: zoo zult gy, ô Schilderjeugt, met zorg-
vuldicheyt toezien, dat gy den rechten wech zeylt: dat is, dat gy den
rechten zin van het meesterſtuk treft. Ik kon my naeulix zonder lachen
houden, als zeker gewaent goet kopyiſt my laetſt zijn kunſt toonde, wel-
ke hier in beſlont, dat hy in 't kopieeren van oude en eenichzins verdorven
ſchilderyen, de berooktheyt, ſchimmel en verſterving hadt naegevolgt,
jae beter, als de reſt van 't geen 'er noch goet in was. Hy bedriegt zich
zelve, die met zulk een nae-aeping der outheyt onkundigen poogt te bedrie-
gen; want dus volgende zalmen altijs achterblijven. *Mamurius Veturius*
wiſt den Schilt, die *Omnia* 't volk wijsmaekte dat van den Hemel gevallen
was,

was, wel zoo konstich nae te smeden, datmenze van den eersten niet en konde onderscheyden; maer mooglijk is dien eersten ook van zijn eygen handwerk geweest. Zoekt gy gelijkheyt, zoo maekt uw werk zoo deugdelijk als 't prinsipael. Zoo zal uw wel naevolgen u den rechten wegh leeren gaen: en beeld u in, dat gy het aengevange werk alleen met de hulp van dit voorbeeld volvoeren zult, om te gemakkelijker strax daer aen iets dergelijx uit u zelven te maeken, Ik zoude ook meesters in de kunst niet ontraeden, iet goets van een ander, 't was dan van ouden of uitlanders, somtijts eens nae te volgen: want mooglijk kon dit, door de vernieuwing, de sluimer uit onze oogen drijven; maer die zich inbeelden meester te worden met altijts te kopyeeren, zonder oyt zelfs iets uit eygen vinding te bestaen, acht ik bijster verdoot. *Chares* heeft de gietkonst van *Lysippus* niet geleert, met dat hem zijn meester somtijts een hooft van *Myron*, eenige armen van *Praxiteles*, of een borst van *Polycletus* voorstelde, maer hy heeft zelfs al deeze dingen zijnen meester helpen maeken. Men moet andere meesters werken naevolgen, om zelfs meesters werken te leeren maeken. En dit had *Lysippus*, die eerst maer eengering koperfinit was, van *Eupompus* onthouden, die, gevraegt zijnde, wat meesters handeling men most trachten te volgen? op de mart, die vol volx was, geweest had: en met eenen gezegt, datmen de natuer als een groot meester behoorde te volgen. Eer wy nu wijder van het schiften der verwen oft het koloreeren spreken, zoo laet ons eens zien wat de enkele verwen zijn. Maer ach *Eustranor* van *Isthmos* in *Peloponezien*, heeft ons zijn boek niet naegelaeten; was ons dat geluk te beurt gevallen, wy mochten u beter vergenoegen.

Om zelfs
daer nae met
onderwijs
iet nieuws
aen te slaen.

DERDE HOOFDDEEL.

Van de Verwen.

Alle dingen hebben haere koleuren in de scheppinge bekomen, en zijn door het eerste licht zichtbaer geworden. Verschaf ons nu, ô *Terpsichore*, een verwrijke winkel. En laet het niemant vreemt dunken, dat wy de kunst verhandelende, ook van de werktuigen ophaelen: want onze verwkennis is zoo noodich aen de Schilderkonst, als de letterkonst aen alle vrye konsten. En gelijkmen tot het schrijven van eenich woort verscheyde boekstaeven in yder lettergreep neemt, zoo neemtmen in het koloreeren van eenich ding tot yder pinsel streek ver-

scheyde verwen. Dat wy dan onze gedachten eerst over de enkele verwen laeten gaen, zal niet vruchteloos zijn.

Datmen de natuer en kracht der verwen behoort te kennen, cermen in de breekingen zeker gaen kan.

Het is t' eenemaal onmogelijk, zegt *Hermogenes*, datmen de vermenging der dingen grondich zouw kunnen verstaen, voor men een byzondere kennis van elk vermengbaer ding heeft. Indien iemant een graeuwe of middelverwe, of liever tusschekleur (*of mezetinte*) na den eysch zijns werks zoekt, zoo is 't hem van noode, dat hy de natuer van de donkere en lichte verwen kent, om de waerachtige breekinge te voorzien. d' Oude zegtmen, dat maer vier verwen gebruikten. *Apelles*, *Echion*, *Melanthius*, en *Nikomachus*, hebben haere wijtberoemde werken, zegt *Plinius*, alleen met vier koleuren gemaekt, en nochtans wiert elk byzonder tafereel, voor den schat van een gansche stad verkocht.

De kostelijke verwen moeten, nae den eysch der wetten, zegt *Vitruvius*, van den aanbesteder, en niet van den aenneemer des werx verschaft worden.

De Hoofkoleuren zijn zeven, en de planeten toegeeygent; maer de verwen, die wy daer toe hebben, zijn onbepaelt in 't getal.

't Geel.

Panaw, *Phidias* broeder, schilderde de mueren van *Minerves* tempel in Elis met Saffraen, in melk gemengt: maer andere naemen Sil Atticum, of den Atheensen oker. 't Bekoorlijk gout wort ook onder de verwen getelt, en is *Sol*, of de Zon toegeeygent. Het beteykent wijsheyt, edelheyt, of grootmoedicheit. Den Zeegodt *Neptuin* plachmen met een geluwen mantel te bekleeden. 't Geel, dat wy gebruiken, is lichten en bruinen Roomschen oker. Mastekotten en schietgeelen. Men kan het opriment in schoone kleederen ook somtijts te pas brengen.

Parrasius bezichde tot zijn werk zekere aerde, gebracht van Eretria, de hoofstad van Negropont. Deze was wit, gelijk krijt, en een goet geneesmiddel. Maer *Melantius* wit was, gemaekt van Tripoli of Melinum.

't Wit.

't Wit behoort *Luna* toe, en beteykent onnoozelheit, zuiverheit, en waerheyt: maer by de Javanen droefheit. By ons is het schelp-of lootwit meest in 't gebruik.

't Roodt.

Het Root der ouden was *Sinopis Pontica*. Wy gebruiken Indiaens en bruinroot, vermeloen en meny. 't Root behoort *Mars* toe, en beteykent hoogte en koenheyt. De Menie wiert by d' oude konstenaers zoo sparich gebruikt, zegt *Plinius*, als by ons de geneesmiddelen. Maer in zijnen tijd bestreek men geheele mueren met deze verwe; tans wortze door konst gezuivert en niet geheel ondienstig bevonden. Van vermeloen en meny haer natuer en gebruik by de Indianen, als ook by d' oude Romeinen, ziet *Acosta*. l. 4. cap. 11.

't Zwart.

't Zwart was de vierde verwe by d' oude Grieken: want men houd dat zy geen

geen andere als Wit, Geel, Rood, en Zwart gebruikten; en dit Zwart was Vitriol, of anders Trigmon van gebrande wijndroeffem, of druifker-
nen; hoewel men ook zegt, dat het yvoir of Walrus zwart van *Apelles* ge-
vonden is. By de Javanen beteykent het zwart vreugde, maer by ons rouw
en treurichheit; men voegt het *Saturnus* toe. Men gebruik nevens 't yvoir en
Walrus ook uitgebrand lampzwart, maer met beeter geluk gebrande wijn-
gaertkoolen. 't Goudt met andere metalen gemengt, geeft een blaew schim-
mel van zich, dat by eenige ver boven den ultramaryn gestelt wort. Maer
wonder dunkt het my, dat d' Aeloude Schilders geen blaew zouden gehad
hebben, als alleen 't geen uit hun Wit en Zwart gemengt wiert, daer onzen
Jan van Eik, uitvinder van d' Olyverwe, zoo schoonen lazuer tot zijn wil
had, dat toen *Coxie* zeker zijn stuk kopieerde, daer een blaewen mantel
van een Mariebeeld in was, hy in 't zelve kleet 32 dukaten aen lazuer ver-
schilderde; deeze was hem door begeerte van Koning *Philips*, uit Venetien
van *Titiaen* toegezonden; en, zoo men gelooft, uit het gebergte van Hon-
garyen; en beeter te krijgen, eer den Turk daer meester wiert, gelijk 'er
veel verwen voorheen bekent geweest zijn, daermen tans niet van en weet.
In een rotse by Baja, schoon alles verdorven is, zietmen noch de over-
blijffels van kostlijke verwen, daer verschildert, die tans raer te bekomen
zijn. 't Blaew hoort aen *Jupiter*, en beteykent kennisse en getrouwicheit.
Wy hebben tot ons blaew, Engelsche, Duitsche, en Haerlemse Assen,
Smalten, blaewwe Lakken, Indigo, en den onwaerdeerlijken ultramarijn.

't Blaew.

De groene verwe verquikt de quaede oogen, zegt *Seneka*; maer ik
wenschte wel, dat wy zoo wel het groen, als het Rood of Geel, tot on-
zen wil hadden. Terra verdejis te zwak, en spaens groen te wreed, en d' assen
t'onbestendig. Het berggroen is by ouden tijden tot het aensmeeren van
kladderyen gebruikt geweest. 't Groen beteykent jeugd, schoonheit,
vreugd en onverdorvenheit, en past *Venus*.

't Groen.

De purperverwe, zoo hoog by d' ouden geacht, wiert genomen uit een
zeekere schelpvifch, hebbende in hare kieuwen een witte ader, daer die
kostlijke vochticheit in besloten lagh. De vindinge van dien schrijftmen *Her-
kules* toe, of eer zijnen hond, want men zegt, dat *Alcides* eens met zijn be-
minde *Tyros* langs der zee wandelde, en dat den hond by geval een deezer
vifschten, by andere flekken, of mossels, die naemaels *Purpurea* genoemt
wierden, van de zee opgeworpen, in den muil vatte, verwende zich
zelven met die schoone koleur: waer over *Tyros* verwondert zijnde, den
halfgodt hare liefde weygerde, voor en aleeer hy haer een kleet van die ver-
we verschafft hadde; het welk dien Held korts daer aen te weeg bracht. Dit
bloet uit de geopende ader wiert in een looden klok gezyprookt, en met den
waesslem van wat ziedend water overgehaelt. Men most deezen vis leeven-

't Purper,
't Paers, en
zoo voort.

dich vangen, en dit geschiede aldus: den purpervisch heeft een tong, van ontrent een vinger lang, voor spits, zoo dat hy daer meede een oelster kan opbreeken. Nu zoo omhingen de visschers biekorven met oelsters, die zy in de zee wierpen, waer op dan de visschen aenquamen, prickende in de oelsters, om daer mede wech te zwemmē: maer dezelve zich sluitende en vast zijnde, wierden de vissen gevangen. Zy vertoonden haer in 't begin van 't voorjaer, maer in 't opkomen van de hondstarre waren zy niet te vinden. Haer verwe was verscheyden, na de kusten, daer zy zich onthielden; want ontrent Afrika wasze violetverwich, maer ontrent Tyrus, daer de beste viel, roozenroot.

Onder de schatten, die *Alexander de Groot* te Sufa verkreeg, zegten men dat drie hondert duyzent ponden zwaerte van Hermonische purperen gevonden wierden, die men aldaer vergadert hadde, in den tijt van hondert ende negentich jaren, en hadden niettemin de levendicheyt van verwe, alzo frisch, of zy noch geheel versch hadden geweest, behouden: en men zegt, dat de oorzake, waer doorze zoo goet zijn gebleven, was, dat zy geverwt hadden geweest met heunich, inde wollen, die te voren in root gesteken waren geweest, ende met witte olie in de witte wollen: maer men vind'er vande zelve geverwt van zoo langen tijdt af, die noch de kracht van haer verwe heeft, zuiver ende affschijnende. Het pont purperverwe wiert ten tijden *Augusti* met hondert penningen betaelt, maer het dubbel purper, dat zy *Dibapha Tyria* noemden, golt duizent penningen, dat is, hondert goude kroonen. *Philander* meent, dat het *Sil Atticum*, of den *Atheenschen oker* ook purperich was. Wat daer van is, kan ik niet verzekeren. 't Purper wort *Mercurius* toegewijt. By ons zijn de lakken in gebruik, niet alleen de paersse, maer ook de Blauwe, Groene, en Bruine, of schietgeelverwige. Maer dit zy genoeg tot ons voornemen. Wy laten de rest de verwinkels, en den naeukeurigen liefhebbers bevolen.

VIERDE HOOFDDEEL.

Van der Verwen beteykening.

Der Verwen
beteikening.

Y moet, nevens de kennisse der Verwen, ook iets van haere beduidingen weeten, om of 't u voorviel in verzieringen en zinnebeelden, door de koleuren der kleederen, uw uitbeeldingen te bekrachtigen. Gout en blaeuw beduit 't gebruik van 's werelts lust: maer gout en graeuw zorgvuldicheyt. Inkarnaet beteykent maetigen rijkdom, en violet trooft van liefde. Oranje met groen vermengt meld hoop en vrees. En het grijs met het geel geeft te kennen kommer in het verkregen goet te bewaren. De

De gematichheden onzes lichaems beeld men aldus uit; Root beduidt bloetrijk, blaeuw galachtich, wit koutvochtich, en zwart zwaerinoedicheyt. Zoo beeltmen ook de vier hoofsttoffen: 't vier door root, de locht door blaeuw, 't water door wit, en de aerde door zwart uit.

Gematich-
heden des
lichaems.

Van gelijken de vier tijden des jaers, als door 't groen de Lenten, door root of geel den Zomer, door blaeuw of blaeuw en root den Herftst, en door 't zwart of bruin purper den Winter.

Tijden des
jaers.

Wilt gy de trappen des ouderdoms door verwen te kennen geven? Het wit past tot de zeven jaer, 't blaeuw tot de vijftien, 't goutgeel tot de twintich, 't groen tot de dertich, 't root tot vijftich, 't purper tot seventich jaeren, en 't zwart tot de doodt.

De verwen, die de deugden best passen, zijn, het goud en den topaes aen't geloof: 't zilver aen de hoop; 't root of inkarnaet aen de liefde: 't blaeuw aen de stantvasticheit, en de gerechticheit: 't groen aen de sterkeheit: 't violet weerschijn aen de getempertheit; en het zwart aen de wijsheid. Maer wy laten 't genoeg zijn met deeze staeltjes; want te veel muizenesten in't hoofte hebben maekt de zinnen verluft. Gy moogt, als gy verder verleegeen zijt, met *Cesar Ripa* te rade gaen.

Deugden.

De Schilderyen te vernissen was van outs in gebruik: maer zommige zijn zoo verblind, in aen haere onaerdicheden deezen glans meede te deelen, datmenze wel by *Zotte Kleef* mocht vergelijken, die niet alleen zijn bedorve Schilderyen, maer ook zijn kleederen, kap, en bonnet verniste, en zoo al glimmende langs straet ging. *Apelles* gebruikte tot zijn heerlijke werken een zeer dunne vernis, die zijn Schilderyen voor stofbewaerde, en een schoone glans gaf, ja zoo glad maekte, dat, als menze aenroerde, men'er van besmeert meende te zijn. Deeze gafde verwen een zachte en gloejende luister; en was by niemant dan by hem alleen, bekend. Maer ik houde dat dit op was verwe of liever lakwerk geweest is. Onzen vernis van Terpentijn, terpentijn oly, en gestooten Mastix gesmolten, is bequaem genoeg tot onze werken.

Vernis,

VIJFDE HOOFDEEL.

Van de vermengde verwen.

Pollodorus d'Athenienzer, die in alle dingen de schoonheyt zocht, heeft de breekingen der koleuren, en haere verminderingen uitgevonden, en zijn geboorte stadt, met dien roem vereert. Een schoone en enkele verwe komt met de behaeg-

Van de bree-
kinge der
verwen *Con-
rasie* of ont-
wordinge
genoemt.

lijk-

lijkheyt van een enkele klank of toon in de muzik overeen, zegt *Verulamius*, maer de breekingen van verscheide koleuren maeken een aengenae-me harmony: te weten, als deeze breeking nae de kunst geschiet. Nu zoo zijn onze olyverwen tot deeze breekingen wonder bequaem: zoo dat de vermengingen, die *Zeuxis* te weeg bracht, in zijne Centauren, of half menschelijke en half paerdelijke lichamen, daer de schrijvers zoo wonder van roepen, in d' olyverwen zeer lichtelijk zijn uit te vinden; ende Hermoge verdwijning of versmelting, door de zelve gemakkelijk te vertoopen is.

Sir Kennelme Digby vermeet zich van de vermengeling der verwen te schrijven. De veranderlijkheden van middel koleuren, zegt hy, mogen wy van de Schilders leeren, dieze op hare paletten vermengen, met een zamenvoeging der strijdige: zy geven voor, dat als het wit een bruine verwe vermeestert, dat daer dan een root of geel uit ontstaet. Maer, als het zwart het wit sterk overtreft, dat daer dan blauwen, violetten, en zee-groenen uit voortkomen. Zeeker, de Schilders, die dien zoo hoogverlichten man dus onderrecht hebben, verdienden van *Apelles* verwrijvers bespot te worden. Want noch root noch geel en kan 'er uit wit en bruin voortkomen, ten zy het bruin alreets overmatich rood of geel is, noch deeze verwen en laten niet af rood of geel te zijn, schoonze bruin zijn. Zoo zullen ook geen blauwen, groenen noch violetten uit de kracht van meerder zwart vermengt worden; maer een weynich wits kan zwartachtich blauw, paers, of groen, wel ietwes, of, zoo veel men wil, verlichten. De vermengelingen van twee verwen, indienze elkander bevrieten zijn, brengen geen andere middelverwe uit, als die na beyden aert, als groen uit geel en blauw, purper uit blauw en root: gelijk de vermengingen in den Regenbooge te zien zijn. Daer en tegen zullen de vyandige verwen elkanderen byna geheel vernietigen, en niets anders dan een graeuwachticheit voort brengen, als te zien is in 't zamennengen van groen en root. Een graeuwachticheit, zeg ik, maer zoo mocht men alles, wat juist niet root, geel, of blauw was, graeuw noemen. Neen. Deeze overeenkomst en strijdicheit der verwen heeft ons 't vermogen van byna al wat in de natuer gezien wort na te koloreeren, toegebracht; zoo datter niets anders als een wel geoeffent ooge, om de natuer met oordeel aen te zien, van nooden is. Het oordeel van de verwe is hier het voornaemste, indien maer het dingen in de natuer tusschen de uiterstens onzer verwen bepaelt is. Want te vergeefs zoumen de Zon met oker nabootzen, ten ware zy taende, of door een wolk schein. Wel aen dan, gy stelt dat de dingen, die gy na koloreert, noch lichter, noch geeler, rooder, blauwer, groener, paerfer, zwarter, noch wat 'er meer is, dan de verwen op uw palet zijn. Zeeker,

In his Treatises of books, cap. 30.

Vermenging van geenege en strijdige verwen.

Haer groot vermogen.

ker, indien uw oordeel maer kracht heeft, zoo hebt gy 't gewenste in uw vermogen, en de oeffening, mits dat uwen yver blijve, zal u zeer doen naderen. Ten zal u aen de verwen niet ontbreken, indien uw oordeel maer goed is, en gy uw krachten in 't werk stelt: want gy hebt meer dan *Apelles* proeffstuk alreets op uw palet. Kunt gy de breekingen der verwen, die gy voor hebt na te volgen, maer wel met het verstant bevatten, gy zultze zonder grooten arbeit wel uit uw palet zien. Ja lichter dan den beelthouwer, die een slapenden *Kupido* met zijn verstand in een vierkant stuk marber zach, even gelijk hem *Psiche* by *Apulejus* bespiede, doch van Parifen steen, waer toe hy geen anderen arbeit deede, om den zelve daer uit te krijgen, als dat hy den steen rondom zijn hant afkapte, en hem voort wederom glad met haeje vellen polijste. Was dit beelt in den steen? zoo leyt een volmaekte Schildery ook reets op uw palet. Zie maer toe, dat gyze daer uit krijgt. Men heeft deurgaens een doordringende kracht van opletting van nooden, om de dingen in hare juiste en onbesmette breekinge der koleuren wel na te speuren, en die met onze verwen te verbeelden. Want wy en zullen den lof, diemen aen onnatuerlijk gekoloreerde stukken geeft, nimmermeer toestaen, hoe zeer 'er de waenwijze liefhebbers mee pochen: de natuerlijke koloreeringe is alleen lofwaardich. En dat veele zich miswennen, en van den wech doolen, geschiet of door een verloffing in hare opmerking, of door een verwaentheit, van door een van *Midas* gepreeze manier van koloreeren zelf de natuer te verbluffen. Ik en wil hier meede niet tegenspreken, datmen het schoonste uit de natuer verkieft, en het zelve op 't levenst en lieflijkst weet te schikken; want dit roemen wy boven al. Maer veele hebben zich, met een verdorven oog, tot groen, geel, blaeuw of gloeyend roodt, jae tot zwart schilderen begeven. Andere hebben hare tronyen bloozend, als ofze gevild waren, gemaelt. En andere wederom hebben 't wit schilderen als een schoonen vond om de juffers aen te haelen aengevangen. Maer de zuivere natuerlijkheit zal alle valsche vonden verbluffen en verdueren. Zeker, het wel koloreeren is zelf veel groote meesters te zwaer van gewicht geweest: want schoonze wel raed wisten, om haeren hoogen geest in teykeningen los en aerdich te betoonen, zoo is den zelve wel slaperich geworden, en half in de verwen versmoort, eerze iets, dat de natuer geleek, konden op 't Tafereel brengen: waer over veele als wanhoopende zich alleen een wijze van koloreeren gewenden, om hare Teykeningen in Schildery te brengen; zonder op eenige natuerlijkheden te letten, als of de kolorijt hun niet aenginge. Niemand duide 't my ten euvel, dat ik zelfs vermaerde mannen noeme, *Kornelius van Haerlem*, *Bartholomeus Spranger*, *Julio Roman*, en den grooten *Michel Agnolo* hebben 't koloreeren byna geheel over 't hooft gezien. Daer en tegen hebben *Titiaen*,

Vermits men zegt, dat d'oude maer vier verwen hadden.

Dat is, de dingen haer natuerlijke verwen geven.

Op 't levenste en lieflijkste.

Wat daer buiten is, is vals en verwerpelijk.

't Wel koloreeren is veel te zwaer gevallen,

En heeft andere geheel tot zich getrokken.

Giorgione, Caravaggio en andere, 't zelve zoo hoog geschat, dat hunne be-
nijders hun, als wande voirich in de Teykenkonst te zijn, dorsten beschuldigē.
Men moet in de Teykenkonst geduerig zien op te klimmen, en in 't bree-
ken der verwen, in 't koloreeren, de natuer zien nae te komen: en die
laetste, hoe onnaspeurlijk het in 't eerste schijnt, zal door de gewoonte
van opmerken hoe langs hoe lichter en doenlijker bevonden worden.

Z E S T E H O O F T D E E L.

*Wegens de kolorijt van het menschelyk naekt.
Ronding. Hair, &c.*

't Vermen-
gen der Ver-
wen.

Voorna-
mentlijk in 't
naekt.

Vleesachtic-
heyt.

DE bloote Teykening (zegt *Plutarchus*) heeft nergens nae zulk een
bewegende kracht, als de verwen: gemerkt dezelve, door het
bedroch van een levende gelijkenisse, alleen machtich zijn ons
gemoed te ontroeren. Echter derfik wel zeggen, dat'er geen ko-
lorijt en is, dat geweldich met ons gezicht strijt: want schoon monsters en
gedrochten ons doen yzen, alsze in 't leven zijn, zoo hinderenze ons doch
in Schildery niet. Zoo dat deze ontroering de volmaektheyt des geheelen
werks moet toegeschreven worden. En zoo zegt ook *Demokritus*, dat de ver-
wen, door een bequame vermenging, in een maetschiklijke Teykening
eerst haere kracht en vermogen bewijzen. Dit is waerachtich, want de
Teykening wort door de natuerlijke koloreeringe, en de koloreeringe door de
zekere en maetschiklijke teykening tot volkomentheit gebracht. Maer deze
twee ontmoeten elkanderen noit heerlijker, als in het naekt van een mensch,
waer in de natuer haer grootste vermogen, zoo 't schijnt, in 't werk stelde,
om aen die schoone gedaente zoodanich een Edele koloreeringe en verwe
deelachtich te maken, als tot het meesterstuk des alwijzen Scheppers schijnt
te behooren. Daerom hebben alle groote meesters, by wien de konst van 't
wel koloreeren in achtig geweest is, in naekten en tronien al haere krach-
ten gebaert, om de natuer voornamentlijk hier in nae te volgen. *Plinius*
zegt, dat *Apelles* een van de oude Helden naekt schilderende (want de Grie-
ken waren niet gewoon iets te bedekken) zich zoo pijnde, als of hy de Na-
tuer zelfs wilde uittarten, en ten strijdt beroepen. De natuer der zachtvlee-
zige verwe is zoo bekoorlijk, datter geenerley blanketzel by halen mach.
Homeer en *Virgiel* vergelijken het menschelyk vlees somtijts by yvoir met
root overstreken; somtijts by lelyen en roozen. Maer stort vry, ô Schil-
derjeugt! een benne met blydroode roozen uit, en stroy'er spierwitte lelyen
met

met handen vol onder, aenmerk de smeulende wederglans, die gy in die bloemen ziet, ten zal u op ver nae geen vlees en bloet uitmaken. De Poet weyt hier met zijn pen buiten spoor, maer 't pinseel is aen naeakeuriger wetten verbonden. Men houd zoodanige Schilders alleen voor de beste konstenaers, zegt *Nazianzenus*, die aen de geschapene dingen op haere Tafereelen de waerachtige natuerlijkheit geven, daer andere door een dwaze vermenging van vermakelijke kleurkens, niet dan wiltzang vertoonē; en niet alleen van de rechte konstoeffening afwijken, maer ook den eerlijken naem van Schilder onwaardich zijn. Treflijk voorwaer, want men vint'er, die waenen meesters in de konst te zijn, schoon haere naekten schier gevilt, of ten minsten geverft schijnen; gelijk *Pan* by *Virgiel*:

d' Arkader veegod: Pan quam meē, daer gy dus slooft,
Hy glom van menyroot en vlierheffe om zyn hoof.

Ten is zoo lichten zaek niet, in't wel koloreeren genoeg te doen. Den grooten *Parrasius*, die geroemt wiert van bynae ten top der volkomenheit, in't deurschilderen van zijn werk, gekomen te zijn, wiert echter van *Eufraanor* berispt, wegens zijnen *Theseus*, tegen welken den laetsten een om strijd schilderde: dat die van *Parrasius* met roozen, maer den zijnen wel met goet vlees was gevoed. Zelf de beste Italianen hebben, in de vorige Eeuw, vry wat steenachtich roodt gekoloreert. En 't en verontschuldicht haer niet geheel, schoon men vertelt, hoe *Raphael Urbijn* een berispenden Kardinael betaelde, gelijk dit vaers te kennen geeft:

Sint Pieter ziet te root, zey een der Kardinalen
Tot Raphael van Urbijn, en dat behaeght ons niet:
Hy was beschaemt, zey dees, als ik hem af zouw maelen,
Om's leven, dat by hier zyn volgers leyden ziet.

Want schoon een van de Zon verbrandt viifcher de roodtheit zeer eygen is, zoo moetze de eygenschap, die in vel en vleesch vereyscht wort, niet te buiten gaen. 't Is dan niet genoeg, dat men schoone kleuren mengelt, maer men moet de waere natuerlijkheit naspouen. Want noch marber noch albast, noch blinkend yvoir, is by 't zachte vel te vergelijken. Des sneeuws witheit trekt niemant tot zich, maer het poezele naekt bekoort, ja betovert. Het zy dan datmen naekten van kinderen, of jongelingen, of lijvige worstelaers, of magere en uitgeteerde lichamen, of baedende nimfen, ja hemelsche Godinnen schildere; men zie toe, datmen de verwen zoodanich breeke, dat het vlees schijne; datmen de kalkachtige witheit mijde. *Vermander* zegt, dat eenen *Jaques de Bakker* tot Antwerpen eerlt een vleeschachtige maniere van schilderen invoerde, koloreerende zoo niet met enkel wit, maer verhoogende met een natuerlijke karnatie. Zeker, zijn naemgenoot *Jaques de Bakker* tot Amsterdam is hem zoo wel in deze prijslijke waerne-

Carm. 10.
 De konst be-
 staet in geen
 schoone
 kleurkens,

Niet te root,

In *Gallus*.

Een berisper
 beschimp:

Noch te wit

Niet te geel, ming naegevolgt, als hy hem in naem is gelijk geweest. Ik zwijge van *Rembrant* en andere, die dit konstdeel wonderlijk hoog achten. Andere die de steenachtige roothet vermijden, en van het wit een afkeer hadden, zijn tot een houtachtige geelheit vervallen, en haere beelden schijnen als schouwegers, met roet bestreken: en deze meenen, datze *Titiaan* of *Pordenone* wel navolgen, vermitsze van deeze meesters werken gezien hebben, die 'er of beroekt, of door ouderdom, wat taenachtich uitzien. Eeven moet gy toezien, dat uwe naekten, door een lootachtige blaauwheyt, of wel groenheyt, geen visschen schijnen; het vleesch heeft een veel gebrokener verwe, en speelt in duizent veranderlikheden binnen 't bestek van zijnen aert. De roorpuiſtige Sileen blijft vleesachtich, hoe zeer zijn trony gloeit: zoo blijft de geelgerooſte visscher *Proteus*, de blanke *Galate*, en den bestorven *Aſis* of *Adoon*. Men ziet een vleesachticheit in een moor, en hem zelf schier verbleyken en verbloozen; gelijk *Heliodorus* van den moor *Meroebus* zegt:

Noch te blaauw, of te groen.

Eygenſchap pen en toevallen.

*Door ſchaemt en blyſchap hem het bloet in 't aenzicht ſchoot,
Want ſchoon hy zwart was, wiert hy bruin, of purprich root.*

Gy zult het vleeschachtich kolorceren ook geen kleyn ſieraet geven, wanneerge de toevallen met beſcheydenheit vertoont: gelijk *Del Sarto*, die zijnen ontkleeden *Izaak*, ter plaetſe, daer hy meest ontdekt ſcheen geweest te hebben, wat van de Zon verbrand maekte. 't Zy nu dat gy arbeydende handen eengekloofde en rompelige huiſt geeft, en een opgeſtroopten arm aen den Elleboog doet verblanken, of dat gy de voetzoolen zandich maekt, of met eelt bezet, zie wel toe, aen wien dit paſt: want de beſmettingen en gebreeken, te veel waergenomen, worden walgelyk.

Ronding.

Nae de vleeschachticheit volgt de ronding. Hier in wiert *Nifias* by d' ouden boven andere geprezen, want zijn dingen ſtonden ofze verheven en half rond waren geweest. De ronding waenen eenige door harde en zwarte ſchaduw en blinkende lichten, die zy hoogſelen noemen, te weeg te brengen, maer zoodanige naekten ſchijnen eer van metael, dan zacht vleesch te zijn: of ten minſten vertooningen van kaerslicht. De beſte Schilders hebben de ronding eer door poezele zachticheit, dan door gewelt te weeg gebracht: want het natuerlijke naekt rond zoo wel in een gemeen licht, als in een al te gedwonge ſtrael, en beter, wanneer 't het licht van vooren, als te ſnel van ter zijden ontfangt. Want de ronding is niet anders, als een omwijkende vermindering.

Z E V E N D E H O O F T D E E L.

Van't Hair en Kleedy.

HAir wel en natuerlijk te koloreeren, staet fierlijk. *Holbeen* zegt-
men, dat veeltijds de huid, ontrent voorhoofd of kin, eerst schilt Van't hair.
derde, en daer na de hairties, streek voor streek, daer over trok. Ik
laet dien grooten meester in zijn verdiende waerde, maer hou-
de meer van de verwe, die 't vlees en hair te zamen maekt met een lossic-
heit na te bootsen; de glansen en wederglansen op haer rechte plaets
te zwieren, zonder juist hair voor hair aen te wijzen. Maer wy zullen hier
niemant te naeuwe wetten stellen, houdende ons aen dit vaers:

*De rechte zwier komt uit den geest alleen,
Van aerdich hair, gewolkte, en losse kleen.*

By welgeschildeerde naekten voegen ook aerdich gekoloreerde kleederen,
op dat uwe beelden daer door te meerder welstant mogen genieten. Indien
gy Vorstinnen uitbeelt, zoo laetze vry in zijden gewaet en met paerlen en
edele gesteenten schitteren: Maer zie toe, dat u niet en geschiede als *Apel-*
les Discipel, die *Helena* schilderende haer zoo opschikte, dat *Apelles* het stuk
ziende, zeyde: Zeker, gy hebt deeze prinsesse rijk geschildert, in steê
van schoon. Waerom men ook naderhant dit stuk de goudtrijke, in plaets
van de schoone *Helena*, genoemd heeft. Lust u den Turkschen Sultan in
zijn pracht te verbeelden? zoo schilder hem in't wit Satijn of zilver laken
met groen vermengt, en met groote bloemen doorwrocht. Stel hem den
hoogen Tulbant met geschildeerde veeren op't hoofd.

Rijke kleederen.
Helena.

Gy kunt ook in behangfels en Tapijten eer behaelen, gelijk gezegt word
van *Parrasius*, die zijn tegenstrever *Zeuxis* alleen met een gordijn voor zijn stuk
te schilderē (als genoeg bekend is) bedroog en overwon. *Johan da Udine* schil-
derde t'einden een galery van't Vatikaen, een tapytsery of behangel, en als
den Paus daer langs de schilderyen quam zien, zoo liep een staffer voor uit,
om, gelijk zy gewoon zijn, 't zelve op te lichten, maer vond zich bedroog-
gen. In deeze dingen heeft het wel koloreeren voornamentlijk heerschappy,
en een volkomen vermogen, zoo lang als het geene wy navolgen binnen
onze verwen bepaelt is. Gelijk wy daer proeven genoeg van zouden kunnen
aenwijzen. Maer wanneer eenich ding, of door zijn groote schoonheyt
van verwe, of door zijn lichte glans daer buiten is (gelijk *Vazary* gebeur-
de, hebbende Hartogh *Alexander de Medicis* onderhanden, want als hem de
troonie wel gelukt was, en hy het harnas na't leven schilderde, kon hy'er

Behangfels
en Tapyten.

de glans niet krachtich genoeg inbrengen; zoo lang hy't natuerlijke daer by hield) dan moetmen behendicheit gebruiken, en al de rest zoo veel bruinder navolgen; maer dit behoort tot de houding.

A C H T S T E H O O F T D E E L.

Van Gedierten.

(a) Ziet Ca-
ron van Ja-
pan.

Dreikus wiert om't schilderen van zijn aerdige beestjens zeer ruchtbaer. (a) En een zekere schilderye met Kikvorschen wort voor een van de grootste Juweelen van Japan gereekent. Allerey aert van gedierten behoort een schilder, die liefde tot de kunst heeft, als't hem gebeuren kan, na't leven te schilderen, en voornamentlijk die vreemd en raer zijn. Achmets Muilezel, die als een Tijger, of als een Poolfschen hond, gevlekt was, is niet daeglijks te bekomen. Elefanten, Kameelen, Leeuwen en Beeren, Struizen, Arenden, Slangen en ongedierten, zijn niet altyts by der hand. Maer hebt gyze, toen't ubeuren mocht, na't leeven gemodelt, haer natuerlijk kolorijt zal uw werk geweldich versieren. Maer Honden en Katten zult gy beter tot uw gerief hebben. Schoone Paerden zijn ook waerdich dat men haer met aandacht na't leven schildert; want daer men die niet en vind, ten waer binnen Venerien, behoortmen ook geen Schilder te vinden. Van de verwerde goede of slimste paerden zegt Maro:

*Het Paert blaeuw schimmel, en kastanjebruin voorwaer
Is't beste, wit en vael het allerlimste haer.*

En Vermander zingt de Schilderjeugt by na aldus voor:

De Paerden zijn van veelderhande kleur,

Hier vind de geest des Schilders ruime keur.

Men hielt van outs blaeuw, graeuw en donker roode,

Voor d' alderbest; maer somtijts is van noode

Een zuiver wit, koolzwart of schoon geplekt;

De kunst uit keur een kostlyk voordeel trekt.

Terpsichore maekt deeze Hooftdeelen wat kort; want zy, die de rechte Godin *Pictura* verbeelt, houd meerder van doen, dan van zeggen.

NEGENSTE HOOFDDEEL.

Van't Landschap.

d' Lleraengenaemfte verwe, zegt *Plutarchus*, verfterkt en verheugt het gezicht, door hare levendicheyt en blyheyt. Voorwaer deeze verwe heeft geen byzondere naein; maer ik acht datmenze in het algemeen van een duyzend gebrokeverwich lantschap in 't oog krijgt, wanneer de lieve lente beemden en velden vernieuwt, en het bosch zijn nieubewasse kruinen opsteekt.

Als den boomgaert, wit van bloesem, overvloet van fruit belooft, laet u dan, ô Schilderjengt! door geen vadzige vaek dien onwaerderlijken tijd ontsteelen, maer begin dingen die nooit te vooren gezien zijn. Schilder my dan de groente, daer den dauw afdruipt, en de versche bloemen na't leven uit; gy zult kleuren vinden, die nooit Schilder te werk ley. Ontzie de schoonheyt, die de natuer heeft, niet te volgen, maer geloof vry dat het geen in 't leeven zoo vermaeklijk is, uw werk ook zal doen beininnen. Al lang genoeg gemeene dingen gemaekt, die den prikkel van eerliefde gevoelt, slaet wat hoogers ter hand, en vind licht een zeldsamen en nieuwe vonduit.

Boomgaerden.

Aen de lief hebbers van't Lantschap.

Kom Schilderjengd, al lang genoeg gezeeten,
Genoeg geblokt 't verstant schier stomp gesleeten,
Ontspan den Boogh en geef de zinnen rust:
En morgen vroeg, om weer een nieuwe lust
Te queeken, laet ons 'saem na buiten treden,
En daer den tijd in nutte vreugd besteden.

Ziet Tytons bruit, hoeze in 't Saffraene bedt
Oprijzende, de Dachpoort open zet,
Wyl Febus zijn vier schimmels in gaet toomen,
Al schilderend' met Roodde en Goude zoomen,
Het purpere gewolkt met Hemelkleur:
't Azuer gebergt begint zich ginder, deur
Der Zonnen glans, van verre als op te klaren:
Een blonden dauw op loveren en blaeren
Beslaet het veld; ey zie dien Fager, ras
En snel te voet, by laet een streek in't gras,

Een Morgenstond.

Een

*Een groene streek al waer, zijn honden blaffen.
Dit tijd verdrijft kan u veel nuts verschaffen.*

Men moet de eygenscapen der simpele natuer zeedichlijk navolgen.

Onweer,
met weer-
licht en don-
der.

*Maer wilt gy 't oog doen staeren en verwonderen,
Verbeelt een storm, met weerlichten en donderen :*

Watervallen.

*Een naer gezicht in 't Zwiitserfche gebergt,
Dat met zijn kruin en wind en onweer tergt.
Laet glinsteren zijn wit besneede huiven,
Daer 't water krom en dronken af komt stuiven ;*

Loofen bla-
ren.

*Hier rotsen als yskegels uitgeknaegt,
En daer een klip, die zwaere masten draegt.
Gewen uw hand tot loof en losse blaren,
Elk in zijn aert op 't geestichst na te klaren ;
Want hair, en locht, en loof, en los gewaet,
Leet u den Geest, dewyl 't in geest bestaet.*

Al te zeer
een eygen
wijze van
koloreeren te
hebben niet
zeer prijstijk
Rotsen.
Edelgesteen-
te.
Zeegewas.

Het is een gemeen gebrek onder de konst oeffenaers, dat zy zich een wijze van koloreeren aenwennen, als of de dingen aen haere manier, en niet haere manier aen den aerd der dingen verbonden was. Echter hebben veele, door een zekere toeneyging der natuer, manieren van koloreeren aengenomen, die tot dat deel der konst; waer toe zy meest geneigt waren, zeer bequaem scheenen. En aldus was *Herkules Zegers* ontrent wilde gebergten beezich: en eenen *Lijfring* koloreerde geestige steenrotsen. 't Eedel gesteente is ook wonderverwich: en de aerdicheden in zeegewassen, en schelpen hebben hare byzondere liefhebbers. Van de Zee zegt onzen Poëet op volgende zin:

Zee.

*De ruime zee gelijkt het Chamiljoen,
Ontfangende in zijn lichaem, dat na 't groen
Wel ietwes trekt, des Hemels kleur en luisster.
By helder weer en dachlicht, en by duister.
Hoe zeer Eool ook buldert, 't ruime vocht
Vertoont altyts een spiegeling der locht.*

Augustinus zegt, dat de zee somtijts 't blaauw, en somtijts 't purperroot, als zoo veel verscheyde kleederen, aentrekt.

TIENDE HOOFDDEEL.

Van de Handeling of maniere van Schilderen.

Terpichore, de zevende onder de Helikoniden, gewoon met haere vingeren op harp en klavesimbal te slaen, is van natuere tot onderwijs genegen, haer ampt is wel te oordeelen, het goede aen te nemen, en het quade te verwerpen. Wie dan anders, als zy, kan ons de beste handeling des pinseels leeren? En de quade weegen door een goet oordeel doen vermijden?

Men noeme de Poëzie vry een spreekende Schilderkonst, maer zoo veel het doen zwaerder is, als het zeggen, zoo veel zwaerder valt ook het schilderen, als het dichten: want daer de penne, wanneer den dichter met zijn vaerzen in zijn geeft vaerdich is, zonder arbeit heene vloeit, daer verliest den Schilder bynae al wat hy begreepen heeft, eer hy 't met verwen kan uitdrukken. *Protogenes* en *Neacles* vonden zich verlegen, hoe grooten vlijt zy ook aenwenden, in het schuim, d' eerste van een hond, en de tweede van een paert, uit te beelden, ja geraekten in zoo slechten zaek buiten gedult, bewerpemde haer werk, als wanhopende, met de sponsiën; en schoon de besmette sponsiën 't begeerde te weeg brachten, en hun dieren zeer natuerlijk deden schuimbekken, zoo bleek hier uit, dat hun oordeel fix genoeg, maer hunne handt te traeg was. Doch, gelijk *Seneka* zegt, zoo is dit het eenige, dat den Schilders by geval gebeurt is, in het uitbeelden van iet natuerlijx.

Zoo is 't nu van nooden, dat men zich een wijze van doen gewenne, die 't verstand vaerdich kan gehoorzamen: dies is allermeeft te prijzen, dat men zich tot een wakkere pinseelstreek gewoon maeke, die de plaetsen, die van andere iets verschillen, dapperlijck aenwijze, gevende de teykening zijn behoorlijke toedrukkingen, en de koloreeringen, daer 't lijden kan, een speelende zwaddering: zonder ooit tot lekken of verdrijven te komen; want dit verdrijft de deugt, en geeft niets anders, als een droomige stijvicheit, tot verlies van d' oprechte breekinge der verwen. Beter is 't de zachticheyt met een vol pinseel te zoeken, en, gelijk het *Jordaens* plach te noemen, lustich toe te zabberen, weynich acht gevende op de gladde in een smelting: dewijl de zelve, hoe stout gy ook zult toetatten, door 't veel doorschilderen wel van zelfs zal inkruipen. De vroege dingen van *Titiaen* zijn zeer in een vloeyende geschildert, 't welk nochtans met een vol pinseel

Terpsicore significa guidicioso, perche l'huomo dotto deve haver buon giudicio nel l'elegger le cose buone, e regittar le cattive. Vincenzo Cartary. De Schilderkunst is zwaerder dan de Poezy;

Wegens de handeling.

Een vol Pinseel,

gedaen is, maer in zijne laetste, toen hem de scherphheit van't gezicht faelde, heeft hy de vlakke plaetstreeken onverwerkt gelaten, welke uit de hand staende, ook dies te grooter kracht hebben.

Tot den einde toe,

In korten tijdt eenich ding met een losse zwier een welstant te geven, is zoo verwonderlijk niet, als met vernuftigen arbeit 't zelve tot het uiterste toe uit te voeren. Een goet begin behoort moed te geven, maer de grootste kunst is, wel te voleynden. Wanneer de opletting vers is, dringtze door, nochtans isze, wanneer het werk ver gebracht is, aldermeest noodig. Zoo zietmen dikmaels gebeuren, dat veele zeer geestich haer werk beginnen, maer daer nae, in 't opmerken verslaeuwende, daer niet anders in brengen, als een gladdes stijvicheit, of een nette fijmeling. Welke noch menichmael de verstandelooze liefhebbers zoodanich behaegt, datze door een ontijdige lofuitery den aenkomenden leerling in slaep wiegen, en jammerlijk bederven. Menich edel geeft wort hier door, van den trap, die hy zou kunnen beklimmen, opgehouden, en de kunst te kort gedaen.

Wort anders licht stijf.

Hondborst gelukkig Haegs hofschilder had in zijn bloeiende tijdt een wakker penseel gevoert; maer, 't zy om de juffers te behaegen, of dat hem de winst in slaep wiegde, hy verviel tot een stijve gladdicheyt: waer over hem *Linschoten*, die gewoon was zijn werk dapper aen te tasten, beschimpde, zeggende: dat hy *Hondborst* tans niet een brave streek meer toonen kon. Ik doe nochtans dagelijks beter streeken dan gy, hernam den ander, en zald' u een toonen, die gy my niet kunt naedoen: dit zeggende, haelde hy een hand vol dukaten uit zijn beurs, en de zelve op een tafel geschoten hebbende, streekze teffens nae zich, willende te kennen geven, dat hy met zijn schilderen, het waer dan hoe 't wilde, wel gelt wilt te winnen, daer *Linschoten* met zijn groot penseel maer een armen bloet bleef. Maer andere heeft een los penseel groot voordeel ingebracht, gelijk onzen Gelderschen *Lely*, wiens aerdich togetakelde konterfeytfels tot Londen genoeg betoonen, dat hy een schoone *Lely* in de konst is. Dies ik wederom ernstich raede, datmen met wakkere zinnen ten eynde toe lustich toetaste, en doorgaens deze gedachten hebbe, van de natuer in deze twee dingen, namentlijk, in kracht en zachticheyt te willen overtreffen; datmen licht en schaduw zijn plaets geve, en 't geheel wel t' samen binde, en van den beginne tot den eynde toe in manier niet verandere, noch in opmerking verslaeuwe. Zoo zal 't verstandt doorgaens scherper, de manier van handeling onnavolgelijk, en uw werk de natuer in de deelen der kunst gelijk worden. Bekreun u weynich met een handeling of manier van schilderen te leeren, maer wel, om gestadich in de opmerking vast te worden, en de deelen der konst wel te onderscheyden, en met wakkerheyt nae te volgen. Zoo zal de hand

Geen tygen handeling te betrachten, maer alleen de natuurlijckheyt.

en't

en 't penfeel het oog onderdanich worden, om manierlijk de verfcheyden-
heyt der dingen, elk nae zijn aert, op 't zwierichft uit te beelden.

Ik en kan geen behaegen krijgen in 't geene de Ridder P. C. Hoofte, 133 Brief.
van Mr. Dirk Barentszoon, des vermaerden *Titiaens* leerling, zegt: dat hy
dryderley penfeelen, als goude, zilvere, en kopere hadt, en hy der be-
richte nae zijn gelt: want het penfeel eens konftenaers moet altyts oprecht,
en nimmer valsch zijn, om de deugt en waerheyt wel uit te drukken, en
schoon alle stukken niet even zorgvuldelyk tot den eynde toe worden uitge-
voert, zoo zullen mooglyk die geene, die met een wakkere toezicht als
ter vlucht overloopen fchijnen, meer gouts uit het penfeel hebben, als daer
de laetste handaen gehouden is. Doch 't zygy de dingen wilt eeven aen-
wijzen, of ten netften uitvoeren, zoo laet doch de hand en 't penfeel uw
oog en oordeel gehoorzaemen, op dat uwe wijze van handeling met het na-
tuerlijke in zijnen aert over een drage.

Want daer behoort een andere lofsficheit van handeling tot het luchtige
hair, het lillende loof, of iets dergelijx: en wederom, een anderen aert
van 't pinfeel te roeren in 't fchoone naekt, en het blinkende marber. Maer
gy zult in alles wel te recht raeken, als uwe hand maer gewoon is aen het
oog en het oordeel te gehoorzamen. *Kornelis Ketel* heeft, om te betoonen
dat den meefter, en niet het pinfeel, den Schilder is, zonder pinfeelen al-
leen met zijn vingeren zeer welstandige stukken gedaen: en hier niet mede
te vreedem, zoo heeft hy ook eenige dingen met zijn rechter, en weer
andere met zijn flinker voet gefchildert: kunsjes, beter om tot vermaek
te vertellen, als om nate volgen, ten ware den noot of het ongeval van
hand-of vingerverlies, iemant flings, of tot een voetschilder maekte.

Ketel schil-
derde met
zijn vinge-
ren en teen-
nen.

Nu zoo moetmen ook zijn handeling voornamentlyk veranderen na de
plaets, daer het werk te ftaen heeft: want het zal u wel dapper berouwen,
wanneerge in 't fchilderen van een stuk, dat hoog uit de hand zal hangen,
en van verre moet gezien worden, veel tijts met kleinicheden verquift
hebt. Neem dan vry borftels, die een hand vullen, en laetyder ftreek'er
een zijn, en de verven op veel plaetsen byna onvermengt leggen; want de
hoogte en de dikheit der lucht zal veel dingen fmeltende vertoonen, die by
zich zelven fteekende zijn *Michel Agnolo* bezach eens zeker beeldwerk, dat
gemaekt wiert om ergens buiten te zetten: en alzo den *Beeltsnyder* zich
zeer bemoeide om de venfters te fteffen, om goedt licht te geven, zoo zey-
de hy: En doet geen moeite, want het befte is het licht op de mart. Te
kennen gevende dat de dingen, die in 't openbaer te ftaen hebben, allerley
licht behoort te kunnen verdraegen. Maer daer is onderscheit van wat wijt te
een werk, fchoon open ftaende, gezien wort, 't zy van naby of van verre;
en hier op kunnen wy het exempel van twee beelden, om ftrijt gemaekte

Onderscheit
waer een
Schildery te
ftraen heeft.

niet voorby gaen: Toen eens de Athenienfen voor hadden ter eere van haere befchermingodinne *Minerve*, eenfchoon beeld op een hoogen pijler op te rechten, zoo verkoren zy *Alcarnenes* en *Phidias*, beloovende den beftdoender van deeze twee heerlijk te beloonen. Zyom malkander te tarten, teegen vierich aen 't werk, en brachten eyndelijk yder zijn beeldt te voorfchijn. Dat van *Alcarnenes* was wonder lieflijk en aengenaem gehandelt, en beviel yder een, die 't zach. Maer dat van *Phidias* was met wijdt opgefperde oogen, een drieultige neus, gapende en van een gefcheide lippen, en in d' oogen der aenschouwers zoo mismaeft en wanfchapen, datmen de menichte naeuwelijx beletten kon van hem te steenigen. Maer hy met veel smeekens badt hen, zy wilden hun oordeel opfchorten, ter tijdt toe men de beelden om hoog gefteft zou hebben: 't welk gedaen zijnde veranderde de kans; want de bevallijkheden verdweenen uit het beeld van *Alcarnenes*, toenmen 't van verre zach, en de wilde draeijen, en harde steeken, in't beelt van *Fidias*, verfmolten tot een geeftige en sierlijke fchoonheit; 't welk hem en zijn konft in hooger eeren bracht. Door een dergelijke kunstgreep heeft *Amulius* te weege gebracht, dat zijn beeld van *Minerve*, tegens de gewoonte van ronde beelden, een yder, waer hy stond, fcheen aen te zien, ja de *Diane* in *Chios*, zach de geene, die eerft in den Tempel quamen, met een ftuers gezicht aen, en de geene, die den altaer voorby gegaen en geoffert hadden, met een gepaeit weezen. Maer om wederom van de beytelflagen tot de pinfeel ftreeken over te gaen, zoo zeggen wy in 't algemeen, dat zy gelukkig zijn, die met een wakkere hand, terwijl de geeft noch onvermoeft is, hunne werken kunnen ten einde brengen; want hun komt *Apelles* roem toe, die van hem zelfs zeyde, dat hy hier in den noit voldanen *Protogenes* overtrof, dat hy van zijn werk wift af te fcheiden, 't welk den anderen zwaer viel; want hy zeeven jaeren over zijnen *Falyfus* bezich was; fchilderende zijn dingen dikwils viermael over. Veelen mochten nu *Apelles* wel in 't afcheiden van hun werk navolgen; maer 't is zeker datmen tot de vaerdicheit de gunft der Gratien van nooden heeft, eermen *Sophocles* vaers verdient te hooren:

Wat Venus of Kupidoos welbehagen

Heeft hier, ô goon! De hand aen't werk geflagen?

Epift. 121.
Een meefter valt de handeling niet zwaer.

Een goet konftenaer, zegt *Seneka*, handelt zijn gereetschap behendich, of met een zonderling gemak. Een Schilder, die om een beelt te maken veel en verfcheiden verwen rontom hem geplaeft heeft, verkieft vaerdichlijk de geenen, die hem dienftich zijn, en zwiert met een gezwinde hand en oog tuffchen de wasverwen en zijn werk. *Plutarchus* vergelijkt de Schilderyen van *Nicomachus*, met de fchriften van *Homerus*, en zegt, dat zy, onder andere bevallijkheden en volmaektheeden, die 'er in gevonden wierden, noch dit daer en boven hadden, datmen merken kon, dat zy lichtelijck

lijk en zonder grooten arbeit gemaekt waren: daer de tafereelen van *Dionysus*, als de dichtten van *Antimachus*, wel vol kracht en zins zijnde, zwaermoe-
 dich en met hooftbreking gedaen scheenen.

Zonder ar-
 beid, en met
 arbeid.

Moelijk gedaen, moeilijk omte zien, zegmen. En dit viel de Schilderyen van *Baccio Bandinel* te beurt. Want deezen dacht dat hy de Schilderkonst, zonder haerte oeffenen, verftont. De vaerdicheit komt door een langduerige oeffening, en 't veel doen. 't Zy dan dat het verftandt bequaem-
 heyt krijgt, om daedelijk het begeerde denkbeeld te vormen; of dat het oog in de ruwe fchetffen van gevallen voorwerpen eenige vormen uitpikt, gelijk wy aen den haert in het vuer pleegen te doen; of dat de handt, door gewoonte, iets formeert, min noch meer als wanneer wy fchrijven; want een goet fchrijver maekt goede letteren, fchoon hy 'er niet aen gedenkt, en zijn oog en verftandt fchijnen in zijn hand geplaeft te zijn. Ik moet u een Schilderkamp, van drie Schilders, dus byzonder begaeft, vertellen. In 't begin deezer eeuw waeren de wanden in Holland noch zoo dicht niet met Schilderyen behangen, als zetans wel zijn. Echter kroop dit gebruik dagelijx meer en meer in, 't welk zommige Schilders dapper aenporde om zich tot ras fchilderen te gewennen, jae om alle daeg een ftuk, 't zy kleyn of groot, te vervaerdigen. Zy dan hier gewin en roem in zoekende, zoo viel 'er eyndelijk een wedding, van binnen fonneschijn een ftuk te maeken, dat in deugten waerdy d' andere zou te boven gaen. d' Eerfte dan deezer kampfchilders, *Knipbergen* genoemt, ftelde een tanelijk grooren doek op den Ezel, en, de hand of 't penfeel tot zijn wil hebbende, begon dapper te fchrijven, dat is, op zulk een aengewende wijze te fchilderen, dat al wat hy ter needer zette, gedaen was; want lucht, verfchiet, geboomt, gebergte, en ftuivende watervallen, vielen uit zijn penfeel, als de letteren uit de pen van een bladschrijver. Hy floeg zijn bladerwerk en fpartelende groente op een gezette wijs; de zwadderige wolken dreeven hem als van de hand, en de klipachtige rotflen en oneffe gronden wierden als uit zijne verwen gebooren. Nevens deeze zat *Jan van Goojen*, die op een gansch andere wijze te werk ging: want hy zijn geheel paneel in 't gros overzwadderende, hier licht, daer donker, min noch meer als een veelverwige Agaet, of gemarbert papier, beftont allerley aardige koddigheeden daer in te zoeken, die hy met weynig moeiten en veel kleyne toetsjes kenlijk maekte, zoo dat ginder een aardig verfchiet, verfiert met boere gehugten, zich opdee; hier zagmen een oude fteevest met poort en waeterhoofd voor den dag komen, en in 't aenkabelende water wederglanflen, fcheepen en fchuiten, met vragt of reyzigers beladen, af en aen'haelen, en in 't kort zijn oog, als op het uitzien van gedaentens, die in een *Chaos* van verwen verborgen laegen, afgerecht, ftierde zijn hand en verftandt op een vaerdige wijs, zoo

Kamp van
 vaerdig
 fchilderen.

Handteft

datmen een volmaakte Schildery zag, eermen recht merken kon, wat hy voor hadt. De derde was onzen *Parselles*, dien grooten *Raphel* in 't zeefchilderen! Maer de liefhebbers gaeven den moedt bynae verlooren, als zy zagen hoe traegelyk hy met zijn penseelen handelde, jae het scheen in 't eerst, dat hy moedwillens den tijdt verquiste, of niet en wift, hoe te beginnen: en dit quam, om dat hy eerst in zijn inbeelding 't geheele bewerp van zijn werk formeerde, en in zijn verstandt een schildery maekte, eer hy verw in 't penseel nam. Maer den uitflag toonde wel, dat dit de rechte manier is; want schoon hy in langsaemheyt volharde, hy nam alles zeeker en gewis, en was des avondts zoo wel klaer met zijn stuk, als zijn tegenstrijders; en hoewel *Knipbergens* stuk grooter, en van *Gooyens* volder van werk was, *Parselles* had in het zijne keurlijker natuerlijkheyt, en nae de kunst iets ongemeens, datmen nimmermeer, in de dingen, die zoo nae een zekere fleur van de hand rollen, of anders als by geval gezocht en gevonden worden, bespeurt. Eindelijk, dit stukje wiert by de kendens waerdiger dan d' andere twee gewaerdeert; schoon yder in 't zijne niet en was te verwerpen. In d' aengesmeerde verwen, vernissen en olyen wonderen te zoeken, was *Jan Lievens* dapper t' huis. Maer laet ons weegens de vaerdicheyt vervolgen.

Niemant, zegtmen, dat *Roffo* in vaerdicheit gelijk was. *Polydoor* was ook ongelooflijk gezwint. *Pordenones* werken zijn deurwrocht, en echter ras afgedaen. *Frans Floris* een deel leevensgrootte beelden, tot de tryomfelijke inkomst van Keyzer *Karel* tot Antwerpen, schilderende, maekten 'er yder dach zeeven, in de tijdt van zeven ueren. *Pieryn del Vago* schilderde voor zijn huiswaert, om niet ondankbaer van zijn onthael te zijn, dewijl hy wegens de pest schielijk most vertrekken, op een doek ruw lywaet, van ontrent vier ellen, tegens den muer gespykert, op eenen dach en nacht, een koperverwige historie, daer *Pharao* in de roode zee met krijgsvolk, paerden en wagenen vergaet, met gewapenden en naekten, d' een zwemmende met nat hair en baert, d' ander een paert om den hals grijpende om t' ontkomen: en op den oever der zee *Mozes* en *Aaron*, en d' Israëlitén, mannen en vrouwen, die Godt looven, dragende een deel aerdich verzierde potten en vaten, en de hoofden der vrouwtjes met sierlijke hulfelen toegetakelt; zeker spels genoeg, om zich maenden lang meede op te houden. Toen *Tintoret*, van die van *Sint Rochus* gilde, nevens *Paulo Veroneze*, *Frederijk Zuochero*, en *Joseph Salviati*, eens ontboden was, en daer beloofd wiert, dat die van henlieden de beste teykening, van haren Sant met veel engelen en beelden, zoude maken, het stuk aenbesteeet zouw worden, zoo liet *Tintoret* zijn meedestreevers teykenen datze zweeten, maer hy de maete van het werk nemende, spande een doek op, ordinerde, schilderde, en bracht het stuk al gedaen op zijn plaetse, toenmen de Teykeningen bezien

Speel
St aelen van
ras schilde-
ren.

zoude: zeggende, dat zoodanige Teykeningen best waren, om niemant te bedriegen. Zeker van zulk slach van geesten mocht *Sebastiaen del Piombo* wel zeggen, datze 't werk van een jaer in een maend afdoen. En voegd' hy'er by: Ik zal, indien ik 't leven mach, noch alle dingen beschildert zien. Spreek hier op.

't Was een schraelder eere, die wel eer zeeker gezwind Schilder te beurt viel: Want hy aen den prinse der Schilders *Apelles*, zijn werk toonende, 'en daer by voegende, dat hy dit in zeer korten tijd hadde afgeklaert: zoo antwoorde dezelve: dat hy zich daer over niet en verwonderde, maer wel daer over, dat hy'er in die tijd niet meer en hadde gemaekt. 't Welk *Rubens* ook zeer wel vatte: want als eender hem een stuk liet zien, en ook de korthheit des tijts, die hy'er in besteet hadde, noemde, zoo schoot hy hem ook het loon zijner verwaentheyte toe, met te zeggen: dat hy zulx aen hem niet en behoeftet' openbaren, dewijl men 't aen 't werk zelfs wel zien kon. Veeltijts ook valt het spreekwoord waerachtich,

Haest gedaen, haest vergaen.

Of, gelijk de Latijnisten gewoonlijk zeggen,

Sat cito, sifit bene.

Is 't goed genoeg, zoo is het ras genoeg.

Daerom besteede *Phidias* tijts genoeg in zijne beelden, op dat zijn konst het marber mocht verdueren, jae hy bleef lang bezich over *Minerves* pantoffel. *Plutarchus* vertelt, dat als *Agatharchus* zich van zijn gezwint schilderen beroemde, *Zeuxis* hier tegen zeyde: En ik beroem my, lang met mijn werk bezich te zijn. Want de schierlijke rasheit en geeft geen bestandige schoonheit, maer gestadigen arbeyt en lankheit van tijdt geeft aen het werk kracht en duerzaamheit. 't Welk men wel waerachtich vind; want vaerdige Schildery is gemeenlijk 't versterven en verschieten onderworpen: ook zoo zietmen veele stukken der ouden, die met tijdt en vlijt zijn uitgevoert, welke noch als nieuw en versch gedaen schijnen te zijn, daer veele der nieuwe byna als deur ouderdom vergaen zijn. Daerom zegtmen dat *Protogenes* zijn beste werken als tegen de oudtheit gewapent heeft, met dat hyze viermael met volle verwen overschilderde, op dat, wanneer de bovenste begosten te verdwijnen, het onderste werk wederom in volle luister verscheen. *Leonardo da Vinci* zegtmen, dat over zijn schoone *Mona Lisa* vier jaeren bezich was, en haer noch onvoldaen liet, hy had de minste deeltjes, die de natuer heeft, in haere tronie waergenomen; in het waterachtich blinken der oogen zachmen de kleynste adertjes, de hairtjes aen d' oogen en winkbraeuwen haere byzondere eygenenschappen: men speurde de zweetgaetjes in het teedere vel: en in de keelput, onder den hals, zachmen, zoo 't scheen, de pols speelen. Zeker dit kan in leevens groote eenigen roem

waer-

Zeuxis antwoort.

Deurwrochte Schildery,

En nete,

waardich zijn: maer sommige heeft tans den lust tot netticheyt zood anich verleyt, dat zy, zelfs in tweespannebeelden, dergelijke bynae onzienlijke dingen zinnelooselijk bestaen uit te beelden. Deurwrochte werken zijn in 't gemeen beziens waardich, zegt men, om dat den konstenaer, tijdt van beraet hebbende, daer in al zijn krachten te werk leyt. *Eufranor* van *Isomos* heeft zijn heerlijke werken al zijn leeven lang zoeken te verbeteren: maer of deze verbetering in de netticheit bestaen heeft, staet aen te twijfelen. Want men zelfs met goede reeden te vermoeden heeft, dat de heerlijke stukken van *Protogenes*, boven geroert, door haere netticheyt ontsiert waren: dewijl *Apelles* zeyde, dat'er de gratien, die haer ten Hemel mochten voeren, in ontbraeken. Wat my belangt, ik geloof dat men de gratien uit zijn werk wech drijft, als men het te dikwils over schildert. Deze zuivere en Hemelsche Godinnen willen, zoo 't schijnt, niet beplamoot zijn.

Ruwe.

Al te grooten haest is ook gevaerlijk, om in de beste deelen der konst te missen. *Antidotus* schilderde ruw, maer miste dikwils in de maetschiklikheyt. Ten zijn niet al *Nikomachen*, die een vaerdige handt hebben: noch *Tymoretten*, die stout in 't penseel zijn, De deugt van 't werk bestaet in bevallijke natuerlijkheyt, en als men die met haest onmachtich is, zoo behoort men 'ertijdt toe te nemen. Want der is een groot onderscheyt in de geesten, zoo dat, daer des eens begrijp aenwaft, des anders, terwijl het beezich is, in slaep valt: nu hoe men zich gestelt bevint, zoo heeft men byzonderlijk acht te geven, dat men een wel begonnen werk niet en bederve, maer dat men zijn opletting met spooren noop, om tot den eynde toe eeven wakker de volkomenheit te zoeken, 't Geene de konsten voortbrengen, zegt *Plutarchus*, is in 't eerste gansch onhebbelijk en mischappen, tot dat elk byzonder lit zijn eygene gedaente bekome: daerom plach ook den Gietkonstenaer *Polykletus* staende te houden, dat het werk aldermoelijkst is, wanneer men de kley tot den nagel toe gebracht heeft.

't Volharden
in opletting.

Noch is 'er een andere pest, die de konst zeer naedeelich is, dat is, dat sommige een verkorting des tijdts in de konst hebben willen zoeken. *Philoxenus Eretrius*, zegt *Plinius*, heeft niet alleen naegevolgt de voetstappen van den aldergezwinsten Schilder *Nikomachus*, maer heeft boven dien noch een naeder en korter toepat tot de Schilderkonst verzonnen. Maer *Petronius* getuigt, dat dit zoeken en vinden van toepaden, voornaementlijk by den Egyptenaers, den volkomen ondergang van de konst heeft veroorzaekt. Gelijk dan ook wel te begripen is, dat, wanneer 't mooglijk waere volkomen Schilderyen te drukken, gelijk *Herkules Zegers*, in onzen tijdt, met lantschappen heeft aengevangen, men niemant lichtelijk meer vinden zoude, die lust zouw hebben zijn werken met grooten arbeyt en tijdt uit te voeren.

Toepaden

ren.

ren. Zelfs het maeken van dozijnwerken, met hulpe van jongens en vrouwen, heeft de meesters van de zelve niet alleen in de konst doen te rug gaen, maer, door den afflach, die de Schilderyen daer door in prijs verkreegen, zoo is hun beoogt voordeel ook in wind verdweenen; want hoe zy meerder werx konden afschrobben, hoe zy ook genootzaekt waren meerder te doen. Even veel winnen zy, die door overschommelen, glazeeren, en door 't vuer gemengde olyfels dat geene beoogen, datmen door 't vermengen der verwen, en de waere konst van wel koloreeren alleenlijk behoorde te zoeken. Ik zwijge van de geene, die door 't plakken van papiljoentjes, witjes, blaederen van kruiden, of ander loof, een lof by de blinde liefhebbers zoeken, die zy noch door 't wel teykenen, noch door 't natuerlijk koloreeren machtich zijn te verdienen. Een wel deurwrochte en gladde Schildery heeft vooreerst die deugt, datze minst van stof en vuilnis beschaedicht wort. Zy behaegt ook den onkundigen, gelijk *Arioste* zegt, zoo ik hem anders recht verstaet:

Gladde
Schildery.

*De verwen veelderley en konden niet verzaên,
Met driemaal te bezien, zoo gladt was 't werk gedaen.*

Maer de Hooftleermeester der dichtkunst *Horatius* zingt beter aldus:

*Dees Schildery moogt gy van by bekijken:
En d' ander heeft meer welstants uit der hand:
De derde zal in 't donker vry wat lijken:
Maer deeze, die 't scherp oordeel en 't verstant
Des kenners niet ontziet, kan 't licht verdragen:
Een ander slach naer eens te zien verflout:
Maer deze zal u meer en meer behagen,
Schoongyze tien ja hondertmaal beschouwt.*

Eer ons *Terpsichore* nu verlaet, zoo moet ik mijn Schilderjeugt waer- Men kan in de konst te rug gaen.
schuwen, van doch altijts in de wel aengewende aendacht wakker te blijven: want schoon de geleerden zeggen, dat de goede *Homerus* somtijts wel slaperich schijnt, zoo heeft zich niemant te belooven, van wederom wakker te worden, als hy in de kunst eens aen 't sluimeren geraekt is. Beelt u dan vry in, dat gy uw geheel leven lang als tegens een sterk ebbende stroom moet roeyen: die u, zoo drae gy ophout in de riemen van wakkerheit naerstich te reppen, te rug zal sleepen. Men kan, zoo 't blijkt, in de kunst noit de zelve blijven, want men vordert, of men deynst achterwaerts. Ik zal u niet zeer moeylijk vallen met dit te bewijzen, dewijl gy het dagelijx aen alle meesters bespeuren kunt. Den ouden *Kallimachus*, die zoo vry van alle verwaentbeyt was, dat hem zijn eygen werk nimmer en voldeê, jae die 't versmaede en verachte, waerom hy ook *Kakizotechnos*, dat is, konstverachter genoemd wiert, verloor zelf door 't geduerig blokken

alle bevallijkheit, zoo gevaerlijk is 't, zelf een bequamen geeft onbehoorlijk te pijnigen. Van *Jakob van Puntormo* wort gezegt, dat hy in de kunst te rug liep, toen hy hem zelfs pijnde, om alle anderen en zich zelven te overtreffen, en dat hy, dit merkende, van droefheyt storf, schoon hy een mensch was, die boven alle dingen voor de doodt vreesde. Hoe zou dan iemand, die het vuer van zijne wakkerheyt laet uitgaen, en als kout wort, de zelve man blijven? Jae *Titiaen* zelve wilmen, heeft deze te ruggedrijving, door 't verslappen zijns ouderdoms, niet kunnen wederhouden, want men zegt dat hy de dingen, in zijn bloeyenden tijdt gedaen, op 't laest wilde verbeteren, en dat hyze dapper verergerde, maer dit zal, nae mijn gevoelen, in netticheyt geweest zijn: want dat zulk een man, die zich zoo geheelijk had overgegeeven, om de natuer, met penfeel en verwen, belliptelijk nae te volgen, in d'opmerking verslaeuwt zouw hebben, kan in my niet koomen. Ook heb ik in andere gezien, dat zy, als haere oogen eenichzins door den avont des ouderdoms verduistert wierden, met te meerder stoutigheyt het penfeel begosten te handelen. Wy moeten onze rol hier afskortten, dewijl *Melpomene* reets met geopende gordijnen ten toneele treet.

MELPOMENE,
de Treurdichtster.

7.

MELPOMENE,

De Treurdichtster.

Het zevende Boek.

Inhoudt.

Melpomen ten Toneele op Treurspel afgericht
 Toont dat wat zichtbaer is, in's Hemels gulde zaelen,
 Op d' Aerde, en onder d' aerd', ja daer de geesten dwaelen,
 Die zichtbaerheyt ontfangt door vuer of Zonnelicht.
 Zy meet het onderscheyt van meer en minder lichten,
 In kleur en klaerheyt, en zy wijst de graeden aen,
 Zy leert de schaduwten op 't grondichste verstaen;
 En, verre ziende, rept van schoone Deurgezichten
 Is't Treurspel 't schoonste, dat vertoont wort op't Toneel;
 De daeg-en schaduwkunst is hier geen minder deel.

Op de Print.

Hier is ons afgebeelt de braeffst der Zangheldinnen:
 Den Blixem vult haer vuist, zy heeft de Zon om't hooft,
 En is aen't Hemels vuer, of eer Apol, verlooft;
 Vulkaen kon zonder haer zijn proeffstuk niet beginnen.
 Haer brantglas straelt altijts, waer of zy't wendt of keert:
 Treurdichters worden meest door haeren geest bereeden:
 Fortuin, of wel't geval, verdraeit zich op haer schreeden:
 Zyschept vermaek in't geen vermindert of vermeert:
 Verdonkert en verklaert: ontluikt of raekt aen't zwichten;
 Met reden dan beheert zy schaduwten en lichten.

I N L E I D I N G.

C. Malfatty
stelt haer de
vierde Muzc.
Maer. V.
Cartary de
derde, daer
hy dus
spreekt:
*La terza
che é Mel-
pomene,
s'interpreta
dilettatione
percioche se
la Scientia
non dile-
tasse, mal si
affaticareb-
be alcuno
per acqui-
starla.
Melpomene
sopra l' Ar-
monia & le
Tragedie
assegnata
al Sole.*

Icht en Schaduwe wort voornaementlijk van de Zonne be-
heerscht, en de Zon volgt den trant van *Melpomen*. Zoo is dan
Melpomen, de derde dochter van *Mnemosyne*, met recht Mee-
stresse van dit ons zevende Boek. Zy scherpt den liefhebber en
het waere vermaek der konst in; zonder welk vermaek men bezwaerlijk iets
leeren kan. Zy vesticht d'aendacht, en prikkelt den lust, om de waere ken-
nissen der beminde kunsten te bekoomen: En zy, die gewoon is, met een
deftige stem, Treurspeelen uit te brallen, en in hoofsche broozen te ver-
schijnen, zal ons in deeze, hoewel korte uitkomst, haeren aert doen ken-
nen: En gelijk het Treurspel door zijn blijde en droevige gevallen zijn
kracht bekomt, zoo deelt zy aen de Schilderkonst denzelven luister mede,
wanneer zy ons onderrecht, hoemen met kennis en oordeel moet daegen
en schaeduwen. Maer eerze daer toe komt, zoo zalze van den opgang der
Schilderkonst eenig verslag doen, en hoe, waer, en wanneer deeze konst
eerst in't licht quam: en hoeze somtijts, door de veranderingen der werelt-
sche zaeken, het hoofd wederom heeft ondergehaelt, en als in een scha-
duwe verdweenen is. Zy zal hier inne niet buiten haren trant gaen: want
het bloeyen der konst wort te recht by den dach, daer en teegen het vervallen
der zelve by een droevigen nacht, vergeleeken.

E E R S T E H O O F T D E E L.

Van't begin, opgang, en ondergang der Schilderkonst.

't Begin der
konst,

DE Schilderkonst is der Gooden vond, hebben eenige van d'ouden
gezegd, andere hebben *Prometheus* als den maeker van d'eerste
statue verdicht. Maer *Suidas* zegt van *Adam* aldus: *Adam* was
d'eerste statue, nae welke de konst van't beeldevormen gericht
is. Zoo was dan d'eerste staetue, namentlijk *Adam*, van Godt gemaekt,
gelijk *Lots* wijf de tweede. Maer dit is te verre gezocht. d'Eerste oorsprong
der konst schijnt de kracht onzer ingeboore verbeelding geweest te zijn, die
d'afweezende zaeken als in't gemoed schildert, en dezelve door eenige
merkreykenen aen den zin van't gezicht poogt te vertoonen, of datze
eenige bewerpselen zoekt, die in het aenzien eenichzins overeenkomen
met

met de denkbeelden, die wy van de waerachtige dingen hebben. Hier op verteltmen, dat zeeker Harder de schaduwen zijner schaepen allereerst met zijn staf in het zand teykende; en dat hy, alsze weg liepen, met vermaek haere beeltenissen op den grond zag, en daer door lust kreeg om deeze kunst-greep verder te vervolgen. En wijders: Dat de dochter van *Deburatus*, Potbakker van Sycionien, de schaduw van haer minnaers tronie van ter zijden met een houtskoole op de muer trok, om zijn gedaente, terwijl hy in den krijg was, gestadich voor haere oogen te behouden: dat de Vader dit beginsel opmaekte; en dat hier uyt de eerste schilderye wiert. Zoo slecht een beginsel zou onze heerlijke konst gehad hebben. Of nu de beelthou-wery of de Schilderkonst ouder is, wil ik niet betwisten, want ik geloof datze, als tweelingen van eender dracht, uit de Teykenkonst zijn geboren. Doch zeer ruw en ongelekt, want, gelijk *Elianus* zegt, d'alderoutste Schilders maekten haere gelijkenissen zoo erbarmelijk, datze'er, dit's een os, dit's een paert, of, dit's een boom, mosten by schrijven. En de stokbeelden, voor de tijden van *Dedalus*, waren zeer lomp en grof, met gestoten oogen, neerhangende armen, saemgevoegde beenen, en zonder eenige konst. Ja zoo, datmen de mannen van de vrouwen niet en konde onderkennen, tot dat eenen *Eumarus*, alles na't leven doende, het onderscheyt van kunne in zijn werken deede zien. Hier moet ik bekennen, dat my *Junius* wel te pas komt, want hy vertelt een kluchjen uit *Atheneus*, dat aldus luit: *Parmeniskus*, uit het hol van *Trophonius* gekeert, was byster grynich en onlustich: maer alzo 't hem begon te verveelen aldus zijn leven te slijten, zoo ging hy by *Apollo* te vragen, hoe hem het lacchen eens weder zou lusten? 't Orakel antwoorde:

Door's Moeders zicht

Uw druk verlicht.

Hy daer op spoeit zich nae huis, en verhoopt door't eerste aenzien zijns Moeders genezen te worden, maer vind zich bedrogen, en waent van *Apollo* bespot te zijn, tot dat hy eyndelijk in't Eyland Delos komende, 'alles wat waerdich om te zien was, bezichticht, en terwijl hy graeg om't beelt van *Lato-na* *Apollo's* Moeder te zien, yvert, met inbeelding van yet groots en wonderlijks, zo toont men hem een oud wanfchaepen en leelijk stokbeelt, daer hy zoo geweldich om begon te lacchen, dat hem de droefgeesticheyt verliet, en't orakel vervult wiert: want hy verkreeg hier door't zien van *Apollo's* wanfstaltige Moeder, 't geen hy by zijn eyge Moeder te vergeefs gezocht had. Deeze schoone beelden zullen moogelijk op die maniere gemaekt zijn geweest, gelijkmen in't boek *Sapientia* leeft. Dat een timmerman het beste hout van een boom vertimmerd, en de spaenderen in de keuken verbrant: Maer dat

Was eerst
zeer slecht.

Cap. 13.

heeft, en dat hyze vlijtich en meesterlijk, nae de konst, die hy heeft, tot een beelt vormt, 't zy dan van een mensch of van een veracht dier. Dat hy't zelve dan met roode en witte verwe aenstrijkt, en waer ergens iets haepert, 't zelve toestopt. Dat hy dit, dus gemaekt zijnde, in een huisken aen den wand zet, en het met yzers verzorgt, op dat het niet en valle. Wat dunkt u? of men van zulk een werkbaes, en uit zulk een krom hout, niet wel een bylter werkstuk te verwachten hadt.

Der goden beelden zijn verboden by de Joden; (a) Cap. 14. Tacitus in de zeeden van Duitsland.

By de eerste Romeinen;

By de Pythagoristen.

Ziet verder by Plutarchus in Numma.

Of de Schilderkonst by de Joden in gebruik geweest is, weet ik niet: ja geloof eer neen: dewijl zy meest in hutten en tenten gewoont hebben. De beelden der afgoden waren hen recht na de wet een gruwel, (a) het boek der wijsheit vertelt oök haren oorsprong. d' Oude Duitschen zijn ook van meyninge geweest, datmen de Hemelsche Gooden, ten aenzien van haere heerlijkheit, in geen Tempelen en tusschen mueren besluiten kon, en datmen haer niet kon maeken nae de gelijkenisse van eenig menschelijk wezen. Zy heyligden derhalve de bosschen en geboomten, en die hoogste verborgtheyt der zelve, die zy alleen met de eerbiedigheyt haerder harten aenschouden, noemden zy met de naemen der Gooden. *Numa Pompilius*, de tweede Roomsche Koning, was van den zelve zin: hy verboot de Romeinen te gelooven, dat Godt de gedaente van een mensch of dier hadde: alzo dat in de eerste tijden binnen Romem geen geschildert noch gegoten beelt van Godt was. Zy bouden in de eerste hondert en seventich jaren wel Kerken en Kapellen, maer daer en was noch beelt noch eenige afbeelding van Godheyt binnen; houdende het voor een schennis de godheyt door iets aerts gelijk te verbeelden; dewijl God alleen door 't verstant te begrijpen is. *Numa's* offerhanden waren ook niet anders, dan een weynich uitstortens van meel, wijn, of melk, maer hy gebruikte andere listen om het volk te beguichelen, haer wijs makende, dat een van onze Musaes hem onzichtbaerlijk onderhielt, om zijne leeringen kracht te geven. Waer in men zeyde dat hy *Pythagoras*, en misschien meer andere navolgde, die 't volk, door een schijn van onzienlijke hulpe Gods, tot hen trokken. Want *Timon* de Phliafienfer heekelde deezen met dit vaers:

*Pythagoras de Tovenauer bedroog
Elkeen, als hy schijnheylich voor het oog,
Met stemmicheyt zyn schyndeugt wist te dekken;
Om 't blinde volk in waengeloof te trekken.*

Zeker den Raet van Romem en hadde geen ongelijk, toennien, veel jaeren daer nae, de nagelate boeken van den beeldehatenden *Numa* by geval opgroeef, datze dezelve lieten verbranden, uit vrees dat hare stadt, die alreede vol van Godebeelden was, daer door mocht ontruft worden. Dit kunsje, van zonder beelden 't volk te verleyden, heeft den Arabischen *Ma-*

homet

hommet met geen minder geluk, als iemand van zijn voorgangeren, in 't werk En Maho-
geffelt. De Siriers, gelijk Moizes van Laban zegt, hebben beelden gehad; metaenen.
van gelijken d' inwoonderen van het gebergte Efraim, als onder anderen
Micha, die een Levijt tot Prieſter hadde. De Philifteen hadden 't beelt van Judic. 18.
Dagon. Maer de Tyriers en Sidoniers hadden de beelden al vroeger. Zoo
ook de Perſen: Darius hadt het beelt van Artifstone, Cyrus dochter, in gout
vaſt gehecht. En Mandrokles, de Samier bouwmeester, maelde d' overbrug-
ging van den Bosforus en Koning Darius zittende op een Medifchen troon,
en voerende zijn heyr over, nae 't leven af, en wijde dit afbeeldel den Tem-
pel van Juno toe, met dit opſchrift:

De Bouwvoogt Mandrokles, die 't naeuw van Bosforus,
Deede overbruggen, op 't bevel van Darius,
Heeft dit gedenkſtuk hier aen Juno toegevoijt,
Dat hem tot glory en tot Samos eer gedijt.

Den eerſten opgang der verwige Schilderkonſt (want eerſt maekte men
by de Grieken een verwige Schilderyen, die men *Monochromata* noemde) is
door grooten ouderdom verholten. d' Egyptenaers, Lydiers, Tuskanen
en Grieken hebben, nevens de beelden, de veelverwige Schilderkonſt ge- De konſt
oeffent. Maer voornaementlijk toen Xerxes Griekenland met oorlog hadde bloeyt in
aengetaſt, en dezen gevaerlijken tocht buiten verwachten tot voordeel der Grieken.
Grieken uitviel, waer door zy, vijftrich jaeren in ruſt en vrede zittende,
rijk en weelich wierden. Toen, zeg ik, ſtelde de konſt haer zeetel in de
Griekſche ſteeden, voornaementlijk t' Athenen, daer *Phidias* geen van de
minſte was. Welke leefde ten tijde van *Perikles* en *Themiftokles*. Vijf-en-dar-
tig jaeren daer nae bloeide de tweede *Polignoot* ten tijden van *Niceas*, dee-
ze verbeelde de tronyen zeer levendig, en gaf zijn vrouwen ſchoone ver-
ſierfelen. Vijftien jaeren daer nae was *Apollodorus* in kragt, tien jaeren daer
nae waeren *Zeuxis*, *Demon*, *Parrhaſius*, *Timanthes* en *Eupompes*, die de
Sifionifche manier van ſchilderen inbragt; want men had buiten deeze noch
de Joniſche en de Attiſche. In de hondert vierde olympiade lichte *Pamphilus*
en *Eufranor*. Maer veertig jaeren daer nae, en over de 300 voor *Chriſtus*
geboorte, rees de konſt met de Griekſche Monarchy tot den top van vol-
maektheyt, want *Ariſtides*, *Apelles*, *Melanthius*, en ontellijke andere, heb-
ben ten tijde van *Alexander de Groot* gebloeit, als in de rechte Schilders eeuw.
Toen vernoegden zich de konſtenaers niet ineer mer de natuer na te volgen,
zoodanich alszeis, maer zoo alsze behoorde te zijn. Sedert de doot van
Alexander wiert zy door de oorlogen zijner nakomelingen wel eenichzins ver-
hindert, maer zy hielt ſtant in Egypten. En toen de zevende Koning In Egypten.
Ptolomeus Carſergetes veel voornaeme mannen uit zijn rijk dreef, en in bal-
lingſchap verzont, zoo zijn de konſten weder met hen in de Griekſche Ey-
landen

De konſt
bloeyt in
Grieken.

In de 83
Olympiade.
anno mundi.
3484.
90 Olymp:
A. mu. 3519
93.
95.

112. Olym.
A. mu. 3632.

Daer na tot
Romen.

Wort we-
derfproken.

Eerste beelt-
penningen
te Rome.

Was in Pli-
nius tijd aen
't zakken.

landen verspreyt. Want deze lieden, in goede konsten onderwezen, hebben uit nood de zelve geoeffent, om haer te geneeren, en hebben die wederom aen anderen voortgeleert. Onder deze Eylanden was Sicilien geen van de minste, en de Hoofftstadt Siracusa stofte op de konst. Maer *Marcellus*, die stad ingenomen hebbende, voerde het meestendeel der schoonste Tafereelen, Schilderyen, en Beelden, nae Italiën, om Rome daer mede te versieren, 't welk van te vooren niets byzonders noch heerlijx hadde, noch kende, van 't geene onze konst betreft: want in stede van deze aardige en bevallijke versieringen van Schilderyen en gesneede werken, zoo zachmer niets dan Barbarische wapenen, rustingen, roofgoederen, en bloedige zeegeteykenen, kroonen, en merken van overwinningen en triomfen; zeer schriklijk en afgrijpslijk om aen te zien. En dit bracht *Marcellus* dapper in de gunst van de gemeente, als zy zagen, hoe heerlijck hy de stad van Roomen met de Grieksche konstige werken verheerlijckt hadde. Hoewel 'er veel luiden van aenzien *Marcellus* berispten, van dat hy over de stad een groote nijdscheit der andre volken verwekt hadde; vermits men 'er niet alleen de menschen, maer zelf de Goden, in Triomf had omgevoert, en gevangen hielt: en datmen 't volck, dat te voren niets wist, als van den akker te bouwen, en ten oorlog te gaen, nu gaende gemaekt hadde, om den geheelen dach deur te brengen met van de konstige werken en de vermaerde meesters te praeten. Maer *Marcellus*, zich hier niet aen stoorende, vernoegde zich met by de Grieken te roemen, dat hy de man was, die door de Grieksche konsten, binnen Rome, zoo veel liefhebbers verwekt hadde. Sedert steeg de konst in top, want of men zeggen wil, dat 'er te voren reets kopere penningen, ter gedachtenisse van *Sp. Cassius*, die van zijn vader gedoodt was, om dat hy nae 't Rijk hadde gestaan, gemaekt waren, dit is nochtans geen opgang van de konst geweest. En schoon ook *Plinius* getuigt, dat de Schilderkonst haer eerste en voornaemste aenzienelijckheit te Rome bequan, door het toe doen van *M. Valerius Maximus*, wel veertich jaer voor *Marcellus*, toen hy het zeegevecht, daer mede hy de Kartaginenzen met samen den Koning *Hiero* in Sicilien verwon, aen de een zijde van het Hostilische Raethuis dede schilderen; zoo is dit maer een voorbereyding geweest, om de oogen des volks tot het zien van de Grieksche tafereelen bequaem te maeken.

Van *Marcellus* tijden af rees de konst, en bleef bloeyende tot eeven in het beginfel der Keyzerē. Maer 't geen wonder is, men leest nergens wat vermaerde Schilders 'er toen geleest hebben: als alleen van eenen *Ludius* een Landschapmaeker, en weynig andere. In *Plinius* tijd was zy weder geheel afgedaelt: dewijl alles met Marber en gout, in stede van Schilderyen, bedekt en

en bekleet wiert. En schoonze ten tijden des Keyzers *Hadrianus*, dieze zelfs oeffende, 't hoeft weereen weynig opftak, gelijk als noch te zien is in de heerlijke beeldekolom, van hem ter eeren zijns ooms *Trajanus* opgerecht, hoewel andere zeggen datze ten tijde van *Trajanus*, en in het zevende jaer zijns rijx begonnen, en in het veertiende voleynd is, daer de verwinningen van dien vorft tegen de *Dafen*, en andere volken op 't heerlijkft in gefneeden zijn, zoo zeeg de konft in 't wellen al wederom, en neigde nae den ondergang: en schoon'er hier en daer noch uimuntende meesters waren, gelijk blijkt aen de noch fttaande uitfteekende kolomme van *Antoninus*, hoewel ten deele door de barbaren verduiftert, en ten deele door den blixem verbrant, maer van Paus *Sixius* de vijfde herftelt, en boven met een koper vergult beelt van den Apoftel *Paulus* verfiert, daer de daden van *M. Aurelius* in de Markomannifche oorloogen, en hoe *Jupiter*, door 't voorbidden der Christenen, flagregens en blixemen onder de vyanden zend, op gegraveert ftanen, zoo zijn de konftenaers eyndelijk overal uitgestorven, gelijk men bespeuren mach in den zeegebooge te Roomen, tuffchen de bergen *Palatinus* en *Celius*, niet verre van 't Koloffeo of Amphitheater van *Domitianus*, ter eeren van *F. Konftantinus* gebouwt, daer men den val der konft merkelyk in zien kan. Want het is een oudt en algemeen gevoelen, dat de Schilderkonft en Beelthouwery altijs gelijkelyk klimmen of daelen. En schoon in deezen booge veel goede dingen gezien worden, zoo zijnze uit de kolomme van *Trajanus*, en uit andere geraept.

Anno 120.
een weynig
ontwackt.

An. 106. 113.

Anno 176.

Anno 312.
weer aen't
daelen.

Maer het lust my den loop der Beelt-en Schilderkonft onder het Christendom van wat hooger op te haelen, en de vertellingen, die geloofwaerdige fchrijvers daer met ernft van doen, hier in te laffen. Zy verhaelen dan, dat de Heere *Christus* zelve zich niet ontwaerdigt heeft van uitgeschildert te worden, en dat *Agbarus* Prinse van Edessen een Schilder heeft gezonden om den Heere te konterfeyten: maer dat deeze Schilder dit niet en konde doen, om den grooten fchijn, die zijn aenschijn van hem gaf: en dat daerop de Heere *Christus* den doek nam, en de zelve aen zijn aengezicht duwend, zijn beeltenis daer in drukte, en dat hy dit aen *Agbarus* zond, om zijn godvrugtige begeerte te voldoen. Dat dit waer is, betuigen veel oude fchrijvers, jae de Grieken pleegen'er op den zestienden Augusti jaerlijx een feestdach over te onderhouden: en dit zelve beelt zou in den jaere 944 tot Konftantinopolen vervoert zijn geweest, daer het zich ook wederom op een nieuwen doek volkomentlijk heeft laeten overdrukken. En om kort te gaen, dit beelt zou veel mirakelen gedaen hebben, en als noch binnen Roome in de Kerke van den H. *Silvester* bewaert worden. Wijders betuigt het Concilie der Apoftelen, zegt *Baronius*, tot Antiochie gehouden, dat onder andere het beelt onzes Heeren aldaer plach te zijn. En dit, vervolgt hy, is geen-

Anno 30.

Anno 362.

sins om te verwonderen, aengezien, toen de Heere zelfs noch op der aerden was, hy gestelt is geweest in een kopere beelt, van de vrouwe, die hy van de roode loop had geneezen. Welk beelt over de dryhondert jaeren is blijven staen, tot den tijd van den verloochenaet *Julianus* toe, te weeten, in de stadt Cesarea Philippi, booven de poorte van het huis der gemelde vrouwe: en waren eygentlijk twee kopere figuren op hooge pylaeren geveft: d'een als een vrouwe, die met een weynich geboogen knien en uitgestrekte handen iets schijnt te verzoeken, en d'ander als een man, die manierlijk gekleet, met een gestrekte rechterhandt haer verzoek schijnt toe te staen; en dit zoude nae de gelijkenisse onzes Zaligmakers gemaekt zijn geweest. *Eusebius* be- tuigt dit werk gezien te hebben: maer hy noemt dit, als den Christenen vreemt, een heydense gewoonte: gelijk hy ook zegt van de geene, die *Petrus* en *Paulus* beeltenissen te zijnen tijde vertoonden. Nochtans schrijft *Tertul- lianus*, datmen de beeltenisse onzes Heeren op de kelkken plach te snij- den, in gelijkenisse van een Harder, die een schaep op de schouderen draegt. Ik vind ook, als de Christenen meester wierden, en de Af- goden afwierpen, dat zy de waere konst noch uit eerbiednisse verschoon- den: want als de Keyzer *Theodosius* met den Romeynen verdroeg, datmen voortaan alle Heydensche offerhanden zoude staeken, de feestdagen af- schaffen, en al de staende beelden der afgoden omsmyten, zoo wiert'er dit bygevoegt: *behalven de konstige beelden, die van de vermaertste beeltsnyders ge- maekt waren. Want deeze zullen blijven staen, of tot versieringe van de stadt, maer niet tot afgodendienst verplaetsi worden.* Zoo dat d'oude Christenen zel- ve de konst geëert hebben. En of wel de meeste deezer beelden naederhand van de Gothen verbrooken zijn, zoo zijn'er ontellike onder d'aerde be- waert, en naederhand, in beeter tijden wederom opgedolven; gelijk'er dan ook noch te deezer tijd somtijts eenige in 't graven gevonden worden.

Ziet Baro-
nius.
Anno Chri-
sti 389.

Epiphanius
verscheurt
een geschilder-
den voor-
hang.

Wat de Christelijke kerken aengaet, zy waren, nae 't gevoelen van zomni- gen, onverzien van de minste Schildery, gelijk men kan merken uit den brief, die *Epiphanius* Bisschop tot Cyprus aen *Johannes* te Jeruzalem schrijft: Als ik met u in de heylige stadt Bethel geweest was, zegt hy, en wy in 't dorp Anablata quamen, zoo zagen wy een licht, en vernemende, dat'er een Kerke was, zoo ging ik daer in om te bidden, maer in den ingang van de Kerkdeur vond ik een geschilderden voorhang, of vaendel, en daer boven noch iets, dat my ontchoten is, een beelt *Christi*, of van eenen heyligh: ik dit ziende, datmen in de Kerke, tegen het gebodt der heyliger schrift, eens menschen beelt hing, hebbe't gescheurt, en den koste geraeden een arme doode daer in te winden om te begraven. Nu heb ik een anderen voor- hang gezonden: maer gy, wilt de priesters dier plaetse beveelen die aen te neemen, en voortaan gebieden, zulken voorhang in de Kerke *Christi* niet

meer

meer op te hangen; wijl het tegen onze Religie engeloove is. Maer *Baronius* gelooft, dat dit in den brief van *Epiphanius* door eenig godloos rabaut of beeltstormer is ingelapt. Hoewel de konst ook ouder is, en de luiden van eeren haere eygene afbeeldingen in huis hadden, zoo wierden 'er echter te dezen tijden, als *Theodosius* de jonge regeerde, al beelden in zommige Kerken gezien; en dit quam aldus by: *Pontius Paulinus*, Bisschop tot nolan, bestond jaerlijx met zijn volk een geboortedach te houden, waer op zy eerlijk leefden: deeze liet aldereerst de mueren des Tempels overal met figuren uit het oude Testament beschilderen, op dat den gemeynen disch, door het aenschouwen der oude voorbeelden, te stichtelijker en betamelijker mochte gehouden worden. 't Welk ook zoo oorbaerlijk bevonden wiert, datmen het voort in alle kerken naevolgte. En dit zoude, nae zommiger gevoelen, den aldereersten intredt der beelden in de Kerken geweest zijn. Hoewel de konst, mijns bedunkens, even nae deeze tijdt, door den inval der barbaeren, op haer sterven lag. *Cedrenus* schrijft, dat het katolijk volk, noch wel vijftig jaeren daer nae, een grooten oproer gemaekt heeft, om dat de Keyzer *Anastasius*, in zijn Paleys, zekere monsters van beelden hadde doen schilderen, die geen gelijkenisse en hadden met de kerkelijke beelden. Maer wat monsters dit geweest zijn, is duister te raeden. Een wijl daer na zond Keyzer *Jusimianus* de derde aen den Paus te Romē, een gouden schup of schulp, twee zilvere beekers, en twee zilvere schotels, vijftien pond zwaer. En zijn krijgsoverste *Belisarius* voegd'er by een zwaer gouden kruis, met edel gesteente versiert, toen begon de konst weer te herleeven, zoekende een yder der oeffenaers iets te maken om bekend te worden. Maer dewijl alle trëslijke voorbeelden vernielt waren, zoo kan ik my niet inbeelden dat de konst dezer konstenaeren veel om't lijf gehadt heeft. Dit was in den tijd van Paus *Gregorius de Groot*, die des Schilders grootste vyand niet en was, vermits hy de Schilderyen, onder den naem van der leeken boeken, in de kerken voorstond, niet om die aen te bidden, maer om den volke met een begrijpelijke maniere te leeren. In het zeste Concilium, tot Konstantinopolen gehouden, beslootmen, datmen dit zelve Concilium in alle ingangen der kerken zoude schilderen; maer de Patriarch *Johannes* liet, met hulpe des Keyzers *Philippus*, het weeder uitwiffchen, 't welk nochtans door den naesten Paus en Keyzer weder vernieuwt wiert. Daer nae kreeg de konst, onder den Keyzer *Leo* den derden, weer een harde smak, vermits hy tot Konstantinopolen een gebodt liet uitgaen, dat wie de beelden van Christus, Maria, of eenig ander beeld der Heiligen hadde, hy het op lijfstraffe op de Mart zoude brengen, daer men ook al de beelden, die in de Kerken gestaen hadden, te zamen bracht, en met vuer verbrande; en dit gebodt wiert al het land deur uitgevoerd.

Schilderyen
An. 413. eerst
in de kerken,
450.

Anno 506

An. 686.

Aengengen,
men,

En afgestelt
weer aengengen.
An. 718. af-
gestelt en
verbrandt.

Maer de begunftigers der beelden wijten dit den Jooden, en zeggen, dat eenen *Serantapikus*, Kapiteyn van dit volk, en daer beneven een tovenaer, aen *Gizidus* prinse der Sarazynen beloofde, dat hy zijn rijk dertig of veertig jaer zoude bezitten, indien hy al de beelden, die onder zijn gehoorzaamheyt in de Christe kerken waren, wilde afbreeken. *Gizidus* dit geloovende, liet door al zijne landen een gebodt uitgaen, dat men van stonden aen alle beelden en Schilderyen zoude afwerpen, uitschrabben, verscheuren en verbreeken, 't zy datze waren op paneelen, mueren, heylige vaten, kleederen, autaeren, of andersins. En hier toe heeft hy gezonden een deel Hebreen en Arabiers, die niet alleenlijk de staende beelden, die tot sieraet op de marten stonden, om ver haelden en verbranden, maer ook alle schilderwerk uitwischten, 't zy met kalk of met verwe; nae den raedt van haere dolheyt. *Johannes Damascenus* van deeze *Iconoclasten*, dat is, beeltstormers, spreekende, zegt, dat zy de zelve in kleyne stuxkens hebben gebrooken en in 't vier geworpen: dat zy de geene, die op de mueren geschildert stonden, hebben uitgevaegt, zomnige met warm water, andere met kalk, en de derde met inkt. Maer *Theophanes* betuigt, dat *Gizidus*, in plaetse van lang te heerschen, binnen anderhalf jaer storf, en dat zijn zoon *Ulidus* de beelden niet alleen wederom in eeren oprechte, maer dat hy den Jooe *Serantapikus* ook deede ter wraeke om den hals brengen. Maer Paus *Gregorius* de derde heeft de konst wederom herstelt: want hy heeft niet alleen binnen Rome verscheyde kerken opgerecht, en de zelve met veel kostelijke Schilderyen verzien, d' eene van den Zaligmaker, d' andere van de H. Moeder en Maget *Maria*, de derde van eenige Apostelen of andere heyligen, maer ook, door een Concilie van wel duizent Bisschoppen en Prelaten, de Schilderyen en beelden tegen Keyzer *Leo* beschermt: verbiedende schatting aen hem te geven, en hem straffende met den ban. Toen her kreeg de konst weer nieuwe zenuwen, tot dat *Leos* zoon *Konstantijn* de vijfde weer een stok in 't wiel stak, met een Concilie van driehondert dertich geleerde Grieken. Eyndelijk wiert tot Nicea de konst, door eeven zoo veel bisschoppen, uit de schrift verdedicht, en hoemenze achten of eeren zoude, aldus befloren:

Nam Deus est, quod imago docet, sed non Deus ipse:

Hanc videas, sed mente colas, quod cernis in ipsa.

't Is Gods, dat du beeld leert, doch Gode zelf is 't niet:

Zie aen, eert met uw hart, 't geenge in 't gemoed als ziet.

Anno 800. Dit gaf voedsel aen 't pinseel, en de konst spreide zich toen weer, nae 't
An. 814. 816 vermogen des tijds, in alle landen uit. Hier toe hielp Keizerin *Hirene*, stotende haren zoon, den konstvyand *Konstantijn* den zelfen, in den kerker, en steekende zijn oogen uit. En hoewel nadertand wel eenige wederspor-

Beeltstor-
m. rs.
Anno 723

Anno 733.
Paus Gre-
goor be-
schermt de
beelden.

Anno 742.
afgestelt.
Anno 787.
En weder
herstelt.

lingen voorvielen, zoo heeft *Karel de Groot* in 't westen daer genoeg in voorzien. Maer in 't oosten heeft *Keyzer Leo Armenikus* de beelden eerst wederom in twijfel getrokken, en daer nae tegen de voorstanders der zelve dapper gewoed. Maer zijn nazaet *Michael* liet die wederom opstellen, behalve te Konstantinopolen. Daer en tegen was *Theophilus*, die nae hem regeerde, de beelden niet alleen vyandig, maer hy liet yder een by de kop vatten, die de zelve niet en verzaekte. Hier mach ik niet overslaen 't geen 'er vertelt wort van eenen Monik, gezegt *Lazarus*, een groot konstnaer in 't schilderen, nae dien tijdt, deezen zocht de *Keyzer* in aller manieren met zoetigheyt tot hem te trekken, maer *Lazarus* bleef onwillig, waer over hem de *Keyzer* zeer wredelijk heeft doen pijnigen, en in den kerker werpen. Den Monnik zijn gezontheit weer bekomen hebbende, heeft wederom eenen dapper, en op een nieuw begoft heylige beelden te schilderen, dies hem *Theophilus* de palmen van zijn hand met gloeiende yzere plaeten liet verbranden: maer hy is door 't bidden van de *Keyzerin* verlost, en in de kerke van *Sint Jan den Dooper* versteeken, daer hy echter, zoogestelt als hy was, het beelt van dien voorlooper geschildert heeft, gelijk hy dan al zijn levenlang, en zonder ophouden in 't schilderen van heylige beelden volhardig bleef. Deze *Keyzer Theophilus* is de laetste der Beeltstormers geweest; want toen hy gestorven was, zoo hebben de Schilderyen en beelden rust gehadt, maer de konst helaes had 'oogen geloooken, en deeze Rustlievende *Godin* was al lang uit de werelt gejaegt: want *Europe* haer gewoone zitplaats was vervult van Barbarische volken. Zoo dat men nergens leest, dat in de volgende vier of vijf hondert jaeren eenich beeldt of Schildery nae de konst is gezien. Ik leeze wel, dat 'er in den jaere 870 een *Mariebeelt* van *Jeruzalem* nae *Damaskus* gebracht is, dat eertijds te *Konstantinopolen* op een houten paneel was geschildert geweest, en dat de Schilderye, op het zelve bort, als levendig en van vleesch was geworden, daer geduerig een heelzamen oly van affliep. Dat den *Eremijt Paulus Latro*, als hy een kopy begeerde van die Schildery, die onzen *Zaligmaker* nae *Edeffen* gezonden heeft, op *Photius* een *Patritius* verzocht, dat hy een doek van de zelve grootte van dat heylig beelt zoude nemen, en den zelve daer op drukken en hem overzenden. En dat dit gedaen zijnde, bevonden wiert, dat het zelve aenschijn *Christi*, dat zonder handen gemaakt was, door dat aenduwen of drukken alleen, volmaektelijk is blijven staen op den nieuwen doek. Datmen eenige Schilderyen van *Nicodemus* heeft voor den dag gehaelt, en van dergelijke beuzelmarten meer. Maer wat de konst betreft; het is alles plomp en lomp en Barbarisch geweest, watmen in deeze eeuwen geschildert, gesneden, gebouwt, of gemaakt heeft. 't Zy ook van hout, goudt, of eenigerley metael, gelijk onder anderen te zien is

Anno 821.
Anno 830.

Anno 842.

De konst is doodt.

Anno 870.

Anno 934.

918.

De konst be-
gint weder-
om, Anno
1250.

Anno 1240.

aen de Keyzer-of Koninklijke Rijkkroon, Zwaert, Scepter en Appel, die de stad Neurenburg in bewaring heeft, zijnde van zo plompen en konsteloozen maeksel, dat het te verwonderen is. En schoon wy by *Eraio*, uit den naem van *Conradus*, die in de kam te lezen is, gegift hebben, dat die kroon van Keyzer *Koenraet* al voor den jaere 1150 doen maeken is, zoo zullen wy'er niets tegen hebben, zoo iemant voorflaet; datze veel eer van den eersten *Koenraet*, Koning der Franken en Duitschen, al in den jaere 918 is naegelaten, om aen *Hendrik* van Saxon zijn naezaet overgelevert te worden. Want van die Eeuwen af aen, is de konst gansch vertreden geweest, en voornamentlijk in Duitslant, zoodanich dat de beste konstenaers de gedaente van het eene dier van het andere niet en wisten te onderscheyden. Daerom moet het niemant vreemt dunken, als hy verstaet, datmen, dit's een Hond, en dit's een Haes, plach daer by te schrijven. Want toen *Uladislaus* de tweede, Hartoge in Bohemen, om zijn trouwe bystant, van Keyzer *Frederikus* in den jaere 1158 tot Koning gemaekt wiert, en hem een witte Leeuw in een Root velt tot zijn wapen vereert was, zoo had de Schilder, die't wapen voor dezen nieuwen Boheemschen Koning te schilderen was aenbevolen, den Leeuw zoo gansch onkenbaer gemaekt, dat de Bohemers twijfelden, of het een Leeuw of Aep was, en alzo de konst dies tijts echter dit gebrek niet en wist wech te nemen, zoo heeft Keyzer *Frederik* al lachende aen den konstenaer belast, hy zoude den Leeuw twee staerten, en die lang genoeg aenzetten, op dat men hem immers van een Boheemschen Aep zou kunnen onderscheyden. Hoe slecht ook de konst hier in't westen was, betoonen ook d' oude medalien der Gothen. Immers de konst lag doot, jae zoo, datmen nergens in geheel Europe, ik zwijge van d' andere deelen des werelts, uitgezeyt mogelijk Japan en Sina; eenich meester in de Schilderkonst kon vinden. En ofwel, tentijden *Cimabué*, door den overheer van de stad Florensen eenige Grieksche Schilders ontboden waren, om de konst wederom op te wekken, zoo was't deerlijk, haere werken aen te zien; want zy maekten niet dan stijve figuren, met platte tronynen, en ronde klapmutsen, eeven of erger als de Indiaensche porseleynen. En schoon'er nu al 400 jaeren, sedert de laetste beeltstormery in Grieken, verstreken waren, zoo zijn de ronde of gesneede beelden in geheel oosten afgekeurt, en de Grieksche Christenen, schoon zy de platte Schilderyen deurgaens in haere kerken hebben toegelaten, zoo hebben zy de beelden en alle verheeven werk voor atgoderye gehouden; en dit gevoelen blijft by henlieden noch tot op deezen dag. En dus is't geen wonder, dat men noch hier en elders Grieksche Schilders vond; daer de beeldhouwers echter geheel waren uitgeroeit. Maer *Cimabué*, tot herstelling der konst gebooren, verbeeterde deeze botte Grieksche manier met zijn lijm-of eyverwen, doch

zoo, dat, dewijl hy geen raedt en wift om de driften en doeningen wel te onderscheyden, hy zijn beelden met letteren uit den mond gaende maekte, op dat men zoude kunnen leezen wat zy wilden zeggen. Dus wiert de konst door hem, en *Andries Tafi*, die de Mosaik ook verbeeterde, en andere Florentijnen wederom eengedaente gegeven, tot het eynd van de dertiende-eeuw, toen *Giotto* in kragt quam, dieze niet alleen te Florensen, maer ook te Romem by *Benedictus* den negenden, te Avignon by *Clemens* den vijfden, en te Napels by Koning *Robbert* in achtting bragt: terwijl de kluchtige *Buffelmacco* hier ook 't zijne toe dee. Sedert wies de konst van 1340, al van langer hand aen, doch meest, in 't gebied van Florensen, daer *Tomas Masaccio* haer als teffens in top had gestelt, indien hem de dood niet te vroeg had weg gerukt. Maer het is verwonderens waerdig, dat, daer de konst onder de spitszinnige Italianen noch zoo jong en zoo groen was, ons Nederland zoo vroeg met rijpe vruchten voor den dag quam. Want *Jan en Huybert van Eyk*, gebooren te Mazeik op de Maes, hebben niet alleen, ontrent of voor den jaere 1400, wonderen met het penseel gedaen, maer zy hebben, met het vinden van d'olyverwe, die tans noch booven alle andere manieren de kroon spant, een nieuwe Schilderkonst opgebracht, die mogelijk voor de waschverwe der ouden niet en wijkt. Welke nieuwe wijze, van doen, door eenen *Antonello van Messina*, uit Nederland tot Venetien is overgevoert, van waerze voort over geheel Italiën verspreyt is. Sedert bleef de konst niet alleen te Florensen, maer *A. Mantegna* oeffende die ook te Mantua, en binnen Rome, onder *Innocentius d' achtste*. En *Leonardo da Vinci* bragt ze zelf in Vrankrijk, daer hy in d'armen van dien konst liefdigen Koning den geest gaf. Onder tusschē ontstak den yver tot de konst binnen Florensen al meer en meer, voornaementlijk toen *Laurens de Medices* al wat tot de geleertheit en konsten behoorde, in Grieken, daer *Bajazet* regeerde, liet opzoeken, en een leerschoole vol van Antijksche beelden met groote kollen oprechte, daer hy veel jonge Schilders en Beeldsnyders in aenfokte, daer den grooten *Michel Agnolo* ook zijn eerste zog der konst uitgezooogen heeft. Maer de vonken van dit vier spreiden zich over geheel Italiën: want Venetien pronkte met *Giorgione*, en Lombardyen met den wonderlijken *Antony Corregio*. Maer wat wonder was dit? Duitslant had alreede *Israel van Mentz*, en *Hupse Maerten* gehadt: en den weergadeloozen *Albert Durer* was reets in den jaere 1470 gebooren, en arbeyde tot 1528 toe. Zwitserland bracht ook, buiten vermoeden den zeer konstigen *Holbeen* voort; en Zoest in Westfalen den vlytigen *Aldegraef*. Jae ons Vaderland was ook niet onvrugtbaer; want het baerde, nevens yeelandere, *Geertjen tot Sint Jans*, en *Aerijen*, en *Lukas van Leyden*: lichten die de konst deurluchtig hebben gemaekt. Ik zwijge van *Antonis Moro*, *Jan Schorel*, *Heemskerken* en *Bloklandt*, al Schilders van d' uittrekenste

Anno 1300.

1443.

1400.

1487.

1512.

kenste slag. Terwijl het nabuerig Brabant op *Quintijn Messys*, *Jan de Mabuze*, en, om kort te gaen, op den vermaerden *Frans Floris*, roem droeg. Maer ons wederom over d' Alpen begevende, Italien bloeyde nae den jaere 1500 zoo schoon, als men wenschen kon, en de konst gaf een rijken oegst. Toen blonk de Prins der Schilders *Raphel van Urbyn* als een Zon, tot vermaek van *Julius den tweeden*, en den konstliedigen *Leo den tienden*. Toen leefde 't penseel door *del Sarto* tot Florensen: door *Pordenone* en den grooten *Titiaan* te Venetien, door *Rosso* te Parijs; door *Polidoor* en *Julio Romaen*, *Salviati* en *Succaro* te Romen, door *Fransis Mazzoli* te Parma. Maer het zou my te lang vallen al de groote meesters, die Italien, nevens *Tintoret*, *Paulo Calliary*, *Veronees*, *Bassan*, de *Caratsen*, *Palma* en *Josep van Arpyn*, tot den jaere 1600 al gehadt heeft, op te tellen, en het zouw my moeilijk zijn, al de voortreffelijke mannen, die in dees eeuw daer gebloeit hebben, te spellen. Laet het dan genoeg zijn, dat wy zeggen, dat gansch Italien deeze laetste vier hondert jaeren aen de konst geschaeft en gebeytelt heeft, Romen haer gepolijst: Lombardy en Venetien haer niet alleen met schoone verwen versiert, en blinkende vernist, maer ganschelijk het leeven gegeven hebben. Zy is in schoonheyt opgewassen, en bloeit noch door de gunst der Vorsten over geheel Europe. En zeker, zonder deeze gunst kan zy zwaerlijk bestaen: want toen het Pausdom eens, voor een korte tijdt, door *Adrianus* van Utrecht, een vyand der konsten, beheert wiert, raekten al d' eedele oeffeningen in verachting; en de konstenaers schier gestelt om van hongre te vergaen.

Sterf 1520.
1600.

Daer en tegen klimt de konst in top, wanneer de Prinzen zig in de zelve verlustigen: gelijk men tans in Vrankrijk gewaar wort, daer men de Schilderkonst niet simpeljk oeffent, maer met ordre en toeverzigt te werk gaet; daermen in een hooge schoole, mogelijk met die van onze Muzen overeenkomende, behoorlijke lessen geeft: daer de *Bruin* als hoogleermeester of Professor de toezigt bevolen is, die prijzen aen de geene, die best vorderen, uitdeelt, en een yver vier onder de konstliedige leerlingen aenstookt. Zeker, ik beloove my, dat'er wonderen door dat middel moeten voor den dag komen. Gelijk ik ook derstoezeggen, indien men met vlijt de schoollessen van onze Muzen in 't werk stelt. Ik heb de Italiaensche meesters, die Italien van deeze Eeuw gehadt heeft, overgeslagen. d' Italiaenen zullen zelfs haere landgenooten genoeg aen d'onsterflijkheyt opdraegen. Maer ons Nederland heeft, in 't midden van den woesten oorlog, in deeze laetste tijdt overvloet van treffelijke geesten gevoed. Brabant mach zich verhoerdedigen op den Grooten *Rubens*, en zijnen edelen discipel *Antony van Dijk*; op den beezigen *Jordaens*, den grafelijken *Willeboorts*, op *Jan van den Hoek*, en *Theodoor van Tulden*, *Schut*, en ontellijke andere, die ik om kortheyt voor-

voorby gae; want mijn voornemen is niet van de Schilders, maer van de Schilderkonst, te handelen; een ander, die beter tijdt heeft, mag haere levens beschrijven, en *Karel Vermander* vervolgen. Om echter te toonen, dat de konst, sedert de Beeltstorming in de voorgaende eeuw, in Holland niet geheel vernietigt is, schoon ons de beste loopbaenen, naementlijk de kerken, daer door geslooten zijn, en de meeste Schilders zich dieshalven tot geringe zaeken, jae zelfs tot beuzelingen te schilderen, geheelijk begeeven, zoo zal ik eenige met naemen aanwijzen, die meest op 't gros der konst en de edelste verkiezing hebben gezien. Als daer is geweest *Strazio Voluto* of *Gilliam Fermout*, *Lastman*, *Mierevelt*, *Theodorus Babuere*: *Pieter Fransen de Grebber*, die d'eer heeft, dat hy nevens andere tot discipel gehadt heeft den edelen en volmaekten *Pieter Leely*, die in 't hof te Withal van Koning *Karel den tweeden* tans als een alderuitgeleezenste bloemebloeit; *Hondhorst*, *Ravesteyn*, den verzierlijken *Rembrant*, nae de dood van mijn Vader *Theodoor* mijn tweede Meester: *Jaques de Bakker*, *Goyert Flink*, *Gerrit Douw*, *Stokkade*, *Jan Lievens*, *Mieris*, *Doudeins*, *de Baen*, maer holla, ik wil de tans noch levendige, om geen jalouzie te verwekken, overslaen. Dus is de konst opgeheven, en weder ter needer geworpen, gestorven en weder opgewekt. Doch ons Christenrijk schijnt noch konstliefdig genoeg, om de Schilderkonst op haren troon te bewaeren. Dus gy, die haere gunst zoekt, en nae haeren dienst tracht, kom volg ons met verwen en pinseelen in haer deurluchtige school, sla de handen aen't werk, en stel de lessen, die wy u spreekende geven, al zwijgende te werk.

Sraet aen te merken, dat al die van Vermander genoemt zijn, hier worden voorby gegaen.

T W E E D E H O O F T D E E L.

Van veelerley Licht.

DE koleuren of verwen zijn veranderlijk door onderscheyde verlichtingen, die eerst van de Zonne of van 't vuer veroorzaekt worden. Wy zullen overslaen wat de wijsbegeerigen van *lux* (licht) of van *Lumen* (schijnsel) zeggen, en alleenlijk van licht en verlichtinge, zoo veel het onze kunst betreft, handelen.

De eygentlijke koleuren der dingen stel ik vast, dat alleen in 't Zonne-licht onvervalscht zijn; want hoe onzeker men van een verwe by kaerslicht oordeelt, is een yder bekend. Alle andere lichten zijn niet anders, dan wederglanfen, en deelen aen de dingen, die zy beschijnen, haer eyge

De Zon is alleen een onvervalst licht.

verwe meede. De Zon alleen is hier vry van, waer in het waere licht in de scheppinge zich vergadert heeft, daer alle andere dingen onder de starren haer licht van ontfangen. Onze Poëet zingt op volgenden zin:

*Wy lagen als in dootse en donkre naerheit,
Ten waer de Zon, die 's werels ruim gesicht,
Van't midden der Planeten, door zyn licht
Hérleeven deede in aengename klaerheit.*

Van 't Zonnelicht, en van de blaauwe locht,

Hoe veel het Zonnelicht van het licht eens zuiveren blaauwen Hemels verschilt, zult gy in een schoonen dach best gewaer worden: wanneer gy, te velde gaende, de schaduwe van eenich enckel ding in de ope locht, een weynich afftaende, tegen 't licht vergelijkt; gy zultze geheel uit den blaauwen bevinden. Nu zal iemant drijven willen, dat het Zonnelicht zich gloeiend en uit den geelen vertoont; ik zal dit garen toestaen, in een lucht met warme dampen: want dan vertoont zich de Zonne zelf van die koleur, maer nimmer in recht klaer weder. Het Zonnelicht dan onbezwalkt zijnde, vertoont de dingen oprecht in haer eyge verwe.

*Hoe aerdigh schiet de Zon een blijde strael
Door geene wolk! kom jonge Schilders, mael,
Met verwen af deeschaduwige wallen,
En laet het licht op geene torens vallen.*

Des dage-raets.

Maer als de Zon haere straelen door nevelen heenschiet, gelijkze in't op en ondergaen gemeenlijk plach te doen, dan geeftze, als door beschilderde glazen, verkeerde doch aengenaeme verwen uit, en vermaekt het oog door die verandering.

*Wiens hart en zinn' verheugt niet, als Auroor
In't Oost azuur bereyt het Zonnespoor?
Of doet het West nae d' ondergang noch bloezen,
En stroit op't blaauw haer Lelyen en Roozen,
En schildert in al't geene, watze ziet,
Oranje op Purper in het ruim verschiet?*

Van gewolkt,

Het licht van een klaere wolk, tegen over de Zon staende, is het Zonnelicht aldernaest, vermits het niet en verwt, maer aen yder ding zijn eyge en natuerlijke koleur laet.

Maen en Starlicht.

't Gesternt en de Maen geven een bleek en twijfelachtich licht; want schoon de Maen, alsze vol is, de voorwerpen van bergen en landouwen bescheydelyk genoeg laet zien, wannecrze haer schoone gedaente in een stille stroom afdrukt, zoo blijven nochtans de, andersfins genoechlijke, bosschaedjen verschriklijk om aen te zien, en de heuvelen en spelonken zijn met vreeslijkheit geverwt. Ik heb een Maneschijn met deze eygensschappen op't aldernatuurlijkst van *Johan Lievens* gezien. Een *Pieter Della Franssca* wiert

wiert in 't uitbeelden van nachten en duisterniffen geprezen. Op allerley aert van nachtlicht past dit vaers:

De bleeke Maen verlicht met bleeke twijfellichten:

De blixemen met blaauwe uit haere solferfchichten.

Het vuur schijnt gloejend geel, maer na men fiookt of brant;

En ook wel bleek, en vael, doch meest in 't turrefland.

Blixemen en weerlichten geven fontijts brandige, maer meest blaauwe Van Blixem. lichten, zwaer om uit te beelden, 't welk nochtans van groote meesters niet ontzien is: want men vertelt van *Apelles*, dat hy weerlichten, Blixemen, en donderende onweeren overwonderlijk uitbeelde. En deze stukken wierden *Brontes*, *Astrapes*, en *Cerannobolus* genoemd.

Zommige vuuren geven dan, 't zy een doots, blaauw, of een zeer gloejend licht, maer alle vuur of kaerslicht wort meest door zijn kantige schaduwe van het dachlicht onderscheiden. De dingen door vuur verlicht, zegt *Seneka*, zijn anders, als die van een wijder licht omscheenen worden. De kanticheit der schaduwe komt, om dat het licht van een kleine vlamme, even als uit een punt, straelt: en alleenlijk trefst op de dingen, die het rechtlijnich kan bereyken, en daer het zelve komt te missen, schampt het kort af, en laet de rest onverlicht: daer de dachlichten, grooter zijnde, dan de byzondere deelen, die zy beschijnen, de zelve eenichzins ook als omschijnen, en door haere grootheit omringen. Maer dergelijke verlichting is ook by nacht door het behulp van veel lampen, kaerssen, of fakkelen, te weeg te brengen. Ook zoo kanmen de kaerslichten, achter geolijde papieren gestelt zijnde, bynae als daglichten uitbreiden. 't Welk in toneelvertooningen, voornamentlijk daer Schilderyen in te pas komen, daer een breet licht toe van nooden is, als ook in na 't leven teykenen by winterse avonden, te pas kan komen.

Vuer en
Kaerslicht

Verschild
van 't dach-
licht.

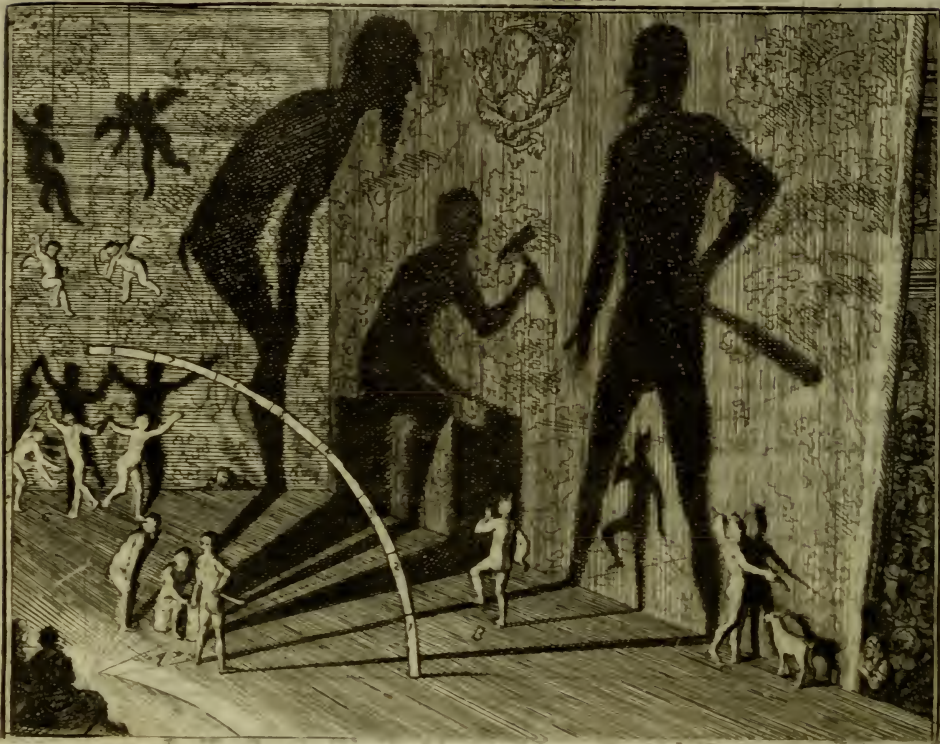
DERDE HOOFTDEEL.

Van de graeden van schaduwen en lichten.

DE kanticheden, die de schaduwen van een eenich licht ontfangen, zijn bequaem tot den aerdigen vont van den schaduwendans. Die men aldus in 't werk stelt. Men spant, achter de gordijnen van het ber eyde toneel, een grooten en geheelen voorhang, van wit papier, daer na stelt men achter op 't toneel, een eenige groote waskaers: als 'er dan eenige Personaedjen tusschen het licht en den voorhang ver-

't Spel van
den Schaduwendans.

schijnen, de gordijnen geopent zijnde, zoo vallen de schaduwen op den papieren voorhang: die dichtst by 't licht zijn schijnen zeer groot, daer en tegen, die voor aen'toneel zijn, minder. Welken dans, door aardige geesten gespeelt wordende, vermakelijk om te zien is. Ik zal hier een print van een schaduwendans inlassen, en vertellen, hoe geestichik die heb laeten spelen.

De Gordijnen opgeschoven zijnde, zoo vertoonden zich, voor een menichte toezinders, een dans van gehoorde Faunen en Veltnimfen, of, om beter te zeggen, haere schaduwen op den verlichten voorhang, vrolijk, zoo 't scheen, in't verwelkomen van den jongen *Acis*, en de koolzwarte *Galaté*, terwijl *Kupido* in de locht zwevendé veelerley fratsen bedreef tot vermaak van de feest. Daer op volgde den manken *Vulkaen* dansfende in 't midden zijner werkgezellen, vry ruim zoo groot als Reuzen, zich spoedende na *Etna*, om d'uiterste duisternis voor *Pluto* te smeeden. Daer op quam *Acis* en *Galaté* wederom met een minnedans, de welke geeyndicht zijnde, zoo stelden zy zich in een hoek van 't toneel tot onderlinge lief-

liefskoozery. En korts daer op sprong *Poliphemusaen* de stranden hervor, zich kemmende met een egge, en't schein ook, dat hy zijn baert met een zeyfsen schrapte. Hy speelde op zijn hondert rietige ruispijp, of iemand anders voor hem op grover speeltuig, en schein behagen te nemen in zijn bruine schoonheit, tot dat hy, *Acis* gewaer wordende, begon te bulderen. *Galaté* verzwond, maer haer minnaer wiert door *Polipheem* met een oorkussen, ik wil zeggen, met een' stuk van een rots verplet. Hier op danste de Reus met zeegesprongen, en de Siklops in *Mulcibers* smis begosten te smeden. Wijder quam'er een schip met Grieken aen, die al t'famen van *Polipheem* gevangen, en met zijn schapen in zijn hol gedreven wierden. Maer hy wiert van een der zelve, zoo't schein, met een goede kruik wijn beschonken, en die uitgedronken hebbende, zette hy zich neer, en schein in staep te vallen. Hier op quamen de gevangene met den staf van de Reus, of den mast van haer schip, rechtende de zelve, en drukten die in het oog van *Polipheem*: hy daer op ontwakende danste den blinden dans, en zocht te vergeefs nae *Ulyffes* knechten. Eindelijk quamen de Faunen, Ninphen, en de bedroefde *Galaté* wederom, als ter lijkstafy van *Acis*. Maer *Eskulapius* was reets bezich om hem weder op te wekken. *Acis* rees, en wert hoe langs hoe grooter, verzwond, en verscheen wederom, nu als een mensch, dan als een reus; dezen trant wiert van al zijn gestoet gevolgt, dan scheenen't Siklops, dan gestaerte Faunen, dan zachmen haer, dan niet, tot datze eindelijk al nae malkander in de papiere locht verdweenen. Dit spel, hoe slecht, is voor den Schildergeest dienstich, om het afkanten der nachtschaduwen recht te begrijpen, en het straelen des lichts te verstaen. Wy hebben in de plaet verscheiden beelden op verscheide plaetsen gestelt, naby en verre van't licht: en, tot meerder bevatlijkheit, een vierdepartkring met de sijffers, 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. beschreven, door welks middel de vermindering van licht tusschen de figuren A. B. en C. zeer licht te begrijpen is. Want daer een van de beelden A. door zijn nabyheit tot het licht, geheele 4 streeken beslaet, B. niet boven 2, en C. noch minder, zoo moeten de beelden A. nootzakelijk tweemaal zoo licht zijn, als B, of zoo veel meer, als zy in't vatten der streeken verschillen. Daer en tegen moeten de beelden C, of andere noch verder, zoo veel minder verlicht zijn, als zy van minder straelen bescheenen worden. 't Welk alles nader te berekenen ware, als men de straelen of streeken 1. 2. 3. &c. elk in't byzonder in vier of meer streeken verdeelde. Maerick acht het genoeg, dat een Schildergeest alleen het begrip hier van hebbe, om alles deur het oog te leeren giffen. Want heerlijker is 't

Zijn nutticheit.

Graden van vuur of kaerslicht. Vermeerdering of vermindering.

De reden te weten,
Als altijd te meten.

Ook van
Schaduwē.

Het vuer of kaerslicht is als het middelpunt van een kring, dat zijn straelen rondom afschiet. De dingen, die verlicht worden, ontfangen die zoo veel te meer, als zy te nader komen: en daerom geven twee beelden van gelijke groote ook zoo veel verschillende schaduwē, als in de schaduwē van de beelden A. B. C. te zien is. Want schoon het beelt A. niet veel boven de helft meerder licht, als het beelt B. ontfangt, zoo is deszelfs schaduwē onvergelykelyk grooter, niet alleen om zijn naeheit van 't licht, maer ook om de groote wijtte tot den voorhang, die in de beelden C. noch meer vermindert. Deze en diergelyke waerneming heeft al van outs *Antifilus* zeer beroemt gemaakt, in 't uitbeelden van eenen jongen, die 't vuer opblies, niet alleen om de natuerlykheit des blazenden monts, maer ook, om dat hy een heerlijk huis hadde uitgebeelt, dat door 't ontfonkende vuer, op een behoorlyke maete, maer een weinich verlicht wiert. Wy zullen wegens de graden van licht in 't vervolg handelen. Lampen en brandende kaerssen zijn van *Gerrit Douw* en zijn navolgers zeer zinnelyk geschildert; Maer *Hans de Vries* heeft tot Hamburg, in een kapelle, een brandende lamp in een geschilderde kornis om hoog hangende, zoo natuerlyk uitgebeelt, dat 'er veel om verwed wiert, of zy niet los hing en brande.

Verscheide
lichten in
een stuk ge-
oorloft.

Men mach ook, als 't de zaak vereyscht, wel verscheyden lichten in een zelve stuk te pas brengen. *Francisko Parmens* heeft zich hier van in een besnijdenis, die hy voor Paus *Clemens* maekte, lofslyk gedient: laetende zijn eerste figueren door een glans van 't aengezicht *Christi* beschijsnen, en 't omzwierend gewoel door een toortze, en het lantschap en verschiet door een opklarenden dageraet. Dit ziet men ook naeukeurich in den *Sint Laurens* van *Titiaen* waergenomen, daer het vier van onderen, en verscheide toortsen ter zijden, elk haer byzonder werk doen. Zoo heeft *Vazari* in een Kersnacht de natuer van drie verscheide lichten wel verstaen.

Reflectie,
weerglans.

Weerglans is wel eygentlyk een wederomkaetsing van het licht van alle verlichte dingen, maer in de konst noemen wy maer alleen reflectie of weerglans, de tweede verlichting, die in de schaduwē valt. De volmaekteste weerglans is spiegeling; wantze haer oorzaak byna gelijck wort, behalven datze alles averechts of omgekeert vertoont.

Spiegeling.

*Kom schilder my dien weerglans in den stroom,
Van lucht, gewolkt, sievesi, en brug, en boom,
En berg, en bouw van hooggetinde hoven;
Het spiegelt zich al 't samen 't onderst boven.
Het drinkend vee, de visser, zwaen en ent,
En bies en lis, vertoont zich omgewent.*

De Spiegeling geschiet in water, glas, metael, gepolijsten steen, en dergelyke gladdicheit, maer de dingen, die mat rul en oneffen zijn, ontfangen

fangen maer alleen een gemeene verlichting, na de verwe van't geen, daer Weerglans van verscheide verwen.
 zy door verlicht worden, ook na de tusschenwijte, en haere eygenschap.

*Een schoone bruis, om bruinicheit te mijde,
 Versier zich met wit lywaet, witte zijde,
 En paerlen: 't wit de schaduw zelf verlicht.
 Scharlaken root verblooft het aengezicht.
 Die zich in't groen des Zomers gaet vermeiden,
 By Zonneshijn in beemden of in weiden,
 De schaduw van zijn trony wort gestelt
 Nae't groen of geel van't klaer verlichte velt.*

Maer men moet deze tedere waerheit niet misbruiken; want schoon zich geen verlicht ding ontrent een schaduwe vertoont, of het deelt zijn licht en verwe aen de zelve meede; zoo moet men toezien, dat men het grootste geheel door te veel fateringen niet en bederve. De tusschenwijtte is in't weerglansen met die van't vuurlicht overeenkomende. En de eygenschap van weerglans t'ontfangen is, als die van verlicht te worden. Eer wy van de weerglans affcheiden, zoo moet ik van den schilderachtigen vond spreken, waer mede men al de dingen, die buiten zijn, in een beslote en duistere kamer door weerglans kan afmalen. Gelijk ik tot Weenen by de Jezuiten, tot London aen de Rivier, en op meer plaetsen wonder aerdich gezien hebbe. Tot Weenen zach ik ontallijke menschen in een kleyn kamertie op een papier wandelen en keeren: en tot Londen honderden schuitjes met volk, en de geheele Rivier, lantschap en locht, op een muer, en al wat roerlijk was, beweegen. En dit maekt men aldus: men verkiest een kamertje, buiten welk venster eenige waardige voorwerpen zijn, 't zy mart, wandelplaets, of Rivier: dit zal men gansch dicht donker maken, en dan in een venster een rond gat booren, stellende voor't zelve een brilglaesje, zoo zullen de stralen van de dingen, die buiten in't licht zijn, afschieten deur het gat, en zich gaen werpen tegen den muer, en met de zelve verwe al't geen, dat buiten is, in't klein schilderen, doch alles het onderste boven. Maer indien uw kamer te groot is, zoo moogt gy, nader by, een papier hangen; 't zal ook goet zijn, dat gy lang blijft zien; want in't eerst zijn de oogen de donkerheit ongewoon, en zoo bequaem niet. Ik ben verzekert, dat het zien van dezen weerglans in't donker't gezicht van de Schilderjeugt geen klein licht kan geven; want behalve dat men de kennis van de natuer verkrijgt, zoo ziet men hier wat gros of generael een recht natuerlijke Schildery behoorde tē hebben. Maer dit zelve is ook te zien in verklein glazen en spiegeltjes, die, hoewelze de teykening wat verbuigen, het gros der kolo-reeringe en houdinge zuiverlijk vertoonen.

Door-

Doorschij-
ning.

Doorschijning is, wanneer eenich ding, een licht bedekkende, nochtans zoo vast niet en is, om het zelve geheel te beletten door te schijnen, als kristalle vaten, glazen, gordijnen, ja somtijts tedere naekten, of, dat beter te gelooven is, een vlakke hand voor een kaers.

VIERDE HOOFDDEEL.

*Wat de schaduw, schamping, en dikte der locht,
aen de verwen verandert.*

Schaduw. **D**Udten Polignoot en al zijn tijdgenooten schilderden zonder schaduw; maer tot de zaek, De koleuren of verwen zijn veranderlijk door verhinderingen van eenige lichaemen, die de zelve beschaduw, of door schampingen. De bepalingen van de schaduw worden in de perspective geleert. De veranderingen, dieze in de verwe maken, is na de maete van haere donkerheyt. Weynich schaduw geeft na haere maete weyniger verandering in de verwe, maer de volle duisterheit maekt alle dingen gelijk; dat is, geheel onzichtbaer. De schaduw is eygentlijk niets van zich zelve, maer een dervinge, ofte niet zijn: 't welk den Outvader *Augustinus*, in zijn stadt Gods, zeer wel uitdrukt. *Want*, zegt hy, *zoo wanneer het gezicht over de lichamentlyke gedaentens loopt, zoo en ziet het nergens duisternissen, dan ter plaetse, daer het begint niet te zien.* Veele slechthoofden roepen te vergeefs van klaere schaduw: de klaerheyt moet in het licht zijn, en de schaduw mach niet klaer zijn, ten zy daer iets is, dat de zelve verlicht. Schamping is, wanneer het licht niet vlak op de dingen straelt, maer noes, gelijk langs heenen, en kan zeer bequaem in een ronde pilaer aangewezen worden: want het licht heeft alleen zijn volle kracht ter plaetse, daer 't allernaest is: komende door de ronde omwijking meer en meer te schampen, tot dat het zich eindlijk geheel in schaduw verliest.

Lib. 12. c. 7.

Schamping. De verhindering, die de gemeene dikte der lucht, of eenigen mist, nevel of rook geeft, bezwalpt ook de verwen. En men ziet dat de koleuren der dingen ook vermindert worden door het verre af zijn, voornamentlijk, in de ope lucht; want die vermindering in een bestoten gebouw, geschiet veel meer door het verre af zijn van het licht, en verdonkering, als door de dikte der locht, die, hoe klaer weder het is, echter de dingen, die ver af zijn, belet en belemmert, omze zoo klaer, als van naby, in haere verwe te onderschey-

Dikte der
lucht,

Belet.

Rook.

Rook en mist van gelijken beletten méér de schaduwe te zien, dan 't licht. Maer dewijlik van rook spreek, zoo kan ik niet vergeten den schoonen, doch droevigen morgen des jaers 1666, den 12 September. 't Was Sondach, en ik tot Londen in Wijstriet ontrént mijn boeken bezich, was verwondert, dat de straelen der Zonne zoo root en gloejende in mijn kamer scheenen. Waer op ik de venster naderende zach, dat een roffelinook, die ik 't zwerk waende te zijn, zuitwestwaert overwoey. Ik hielt my hier ingerust, tot dat ik, ontrént ten elfuuren voormiddach, een groot gerucht op straet hoorde, want al 't volk liep t'er naeste Kerk uit, roepende *fire, fire*, zoo veel te zeggen, als brand, brand, en gevraegt zijnde, waer, en hoe? Zoo wiert 'er geantwoort, dat de Franschen en Duitschen de stad beneden hadden inbrant gesteken, en dat elk gewaerschuwt wiert het zelve ook elders te verhoeden. Dit was een vals vermoeden, maer de hand Gods en zijn rechtvaerdige gramschap was alleen oorzaak. Zeker, de Zonne schein dien dach zoo bloedich, dat ik schrik daer aen te gedenken.

De stad, in brand, schein Stygis woesten romp.

De Zonne deur den domp,

Als vuerich taende, en schein zoo rood als bloet,

Haer straelen eenen gloet.

Men konde *Loth* van zoodanich een licht doen beschijnen, als men hem schilderde, daer hy, in de spelonke tot *Zoar*, door den wijn en de troetelingen van zijn dochters verhit, zich zelve, zijn huisvrouw, en 't brandende *Sodoma* vergeet: gelijk *Moizes* zegt, dat 'er een rook van den lande opging, als den rook eens ovens. Ons vaers op den brand van Londen vervolgt aldus:

Maer Sodom gas noit schriklijker verschiet,

Als toen ons 't licht verliet:

Toen steeg de vlam als in den Hemel op:

De Wolken in den top

En 't vuur om laeg, vertoonden van rontom

Een vuurige kolom:

Of wel een Hel, die pek en solfer spoog,

Afgrypslyk voor ons oog.

Mist. Nevel.

Van mist is elders by *Thalia*, in 't Hooftdeel van 't gematigt ordineeren, gerept.

VYFDE HOOFTDEEL.

*Van licht en schaduwe in't gemeen, en desselfs graeden,
van lichter of donkerder.*

MEn zal bevinden dat het licht, vallende in een beslote kamer of gebouw, ten waer het onmiddelbaer door de Zonne wiert veroorzaekt, donkerder is, dan zelf de schaduwen vallende in de ope lucht, daer de Zonne schijnt. Want deeze van het bescheenen lichaem vallende, hebben nochtans meer lights van den Hemel, en andere verlichte dingen, dan de lichten binnens huis uit deur of venster kunnen genieten. Waer in zich groote Meesters dikmaels vergrypen, latende het mindere van binnen het meerdere van buiten overtreffen. Laet dan, om deze zaak wel te verstaen, gezegt worden de klaerheit van de Zonne zelf hondert, maer haer licht, dat zy aen de dingen, die zy bescheijnt, gevende is, tien te zijn: de schaduwe in d'ope lucht vijf: het lichtste in een kamer vier: de weerglansen twee: de opene schaduwen een: de holle dieptens O: dat is, zonder licht, of ten uitersten donker. Hier mocht nu een konstenaer, om zijn voorneemen in zijn macht te hebben, met zijn verwen te rade gaen, en overleggen, hoe veel trappen hy beklimmen kan, beginnende van zijn zwart of duisterste verwe, als voor ( ), d'uiteerste donkerheit, tot d'eerste trap 1, van verlichting, stel lak, omber of ombers waerde. Tot de tweede 2. de hoogte van bruinroot, *Terra verde*, of diergelijk. Tot de derde 4. 't Vermogen van oker of verniljoen. Hy zal genoeg te doen vinden om met witten of mastekottten, of wat noch klaerder mach gevonden worden, de glansen of spiegelingen van het uiterste licht vijf, in een kamer te bereyken. Maer dewijl dit een zaak is, daermen niet te naeuwkeurich in kan zijn, zoo laet ons deeze verdeeling noch eens hervatten. Wy laeten de Zon buiten 't bereyk onzer verwen, en raeden, dat niemant zijn hoofd breeke met dat licht, daer ons oog te zwak toe is, om het in de natuer eens aen te zien, nae te bootsen. Maer 't zy dat wy van voorneemen zijn iets binnen of buitens huis te verbeelden, wy zullen wel doen, als wy het in de volgende vijf graeden van licht en verdonkering aenmerken, gelijk wy 't hier achter onder de plaet van 't Kamerlicht in vijf perkjes hebben aangewezen. Wy zeggen dan, dat het geene vlak van het licht, dat wy onderstellen buiten ons werk te zijn, bescheenen wort, een *volkomen licht* is, en dat des selfs uiterste glansen, binnen 't vermoogen van

t Licht
binnens huis
donkerder,
dan de schaduwe
buiten.

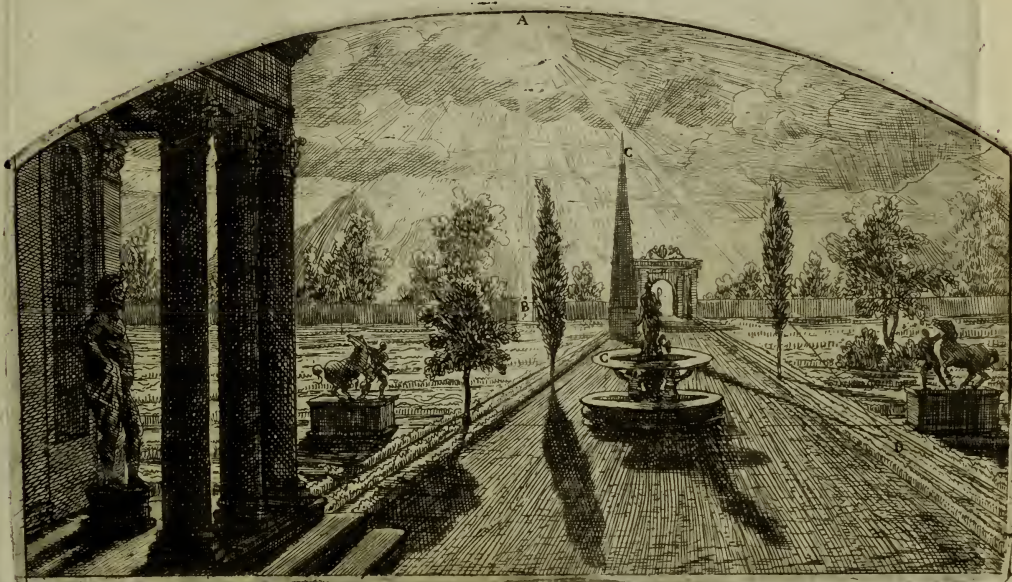
Graden der
verminderingen.

Van Lichten.

d' alderlichtste verwen, als witten en mastekotten, moeten bepaelt blijven. Ik meyne hier niet, datmen geverfde kleederen of iets dat van natueren bruin is, noch zelfs het blanke naekt, met witten of mastekotten moet op-
 hoogen, want dat acht ik belachelijk; maer ik wil datmen deeze verwen
 alleen met d' alderklaerste lichten vergelijke, en haer dus met zijn gedach-
 ten in den eerstengraet stelle. In den tweeden graet stellen wy, als half
 verlicht, de schampingen, en vergelijken die met onze mezerinte, of half-
 verwen op de bruinte van ookers. In den derden graet stellen wy, als maer
 een vierdepart verlicht de gemeene reflexien of wederglansen, deurschij-
 ningen, en al wat in de schaduw eenige kennelijkheid veroorzaekt; en
 vergelijken die tegens bruin root. De rechte schaduwen, die echter noch
 eenich scheemerlicht deelachtich zijn, als misschien een achtste deel,
 stellen wy in den vierden graet: en vergelijken die met omber. Maer de
 holle dieptens, die van alle licht of wederglans berooft zijn, stellen wy in
 den vijfden en laetsten graet, en vergelijken die met onze zwarten, en
 alderdiepste verwen. Deeze aenmerking zal ons voorzichtig maeken, om
 niet meer t' onderneemen, als het vermoogen onzer verwen toelaet. Want
 als wy te hoog opheffen, zoo zullen wy om laeg te kort schieten, gelijk
 een gebeurt, die in 't schilderen van een nachtsluk een brandende toors of
 hen kaerse voor aen stellen: want zy hebben de macht niet, het resteerende
 werk zijn behoorlijke klaarheit te geeven. *Rembrant* heeft de maet van een
 kaerslicht in eenige bruine printjes nae zijn vermoogen uitgebeelt, maer
 als men die lichjes toedekt, zoo blijft de rest van 't werk donker: daer wy
 gewoon zijn, als men ons iets by de kaers laet zien, onze hand voor 't licht
 te houden, op dat het onze oogen niet en belette alles op 't klaer en ken-
 lijkt te onderscheyden. En zeker, wanneermeniets byzonders in Schildery
 vertoonen, en alles in volle kracht doen zien wil, zoo is 't ook wel
 waert, datmen de vlam van een kaerse of fakkel ergens doe achter schuilen:
 want die bloot laetende, zoudenze 't vermoogen van onzen eersten graed
 van licht alleen behoeven. En zoo men zijn voornaemste werk in volle
 kracht geschildert hadde, zoo zouden 'er verwen tot de lichten ontbree-
 ken. De Schilder, die in *Juno* en *Pallas* al de schoonheeden, die hy bedenken
 kon, gebracht had, en toen als uitgeput was, zette *Venus* van achteren. Zoo
 zal 't ook geoorloft zijn deeze lichten te dekken. Maer ik wil de geesten die
 voor geen wet opdringen. Heeft iemand lust om de lichte vlam van kaers of
 lamp eens in zijn tafereel te doen schijnen, wel aen, dat hy dien lust vry
 boete, en 't verschil, dat 'er tusschen 't licht en 't verlichte is, wel waer-
 neeme; gelijk het van *Gerrit Douw* en zijn naevolgers tot verwonderens toe
 is te weeg gebracht.

Z E S T E H O O F T D E E L .

Van de schaduwen der Zonne , en haere streekvallen.

Laet ons nu voor eerst de schaduwen der Zonne , en haere streekvallen beschrijven. Wel aen , stel dat zy van achteren Schaduwen van de achterzon. boven den Orizond , of de scheydlijn in uw stuk schijne. Laet dan uit de Zon A een lootlijn in B op uwen Orizond vallen.

Laet uw boomgebouw of Piramyde C, waer 't ook wil, geplacet zijn. Laet dan de schaduwlijnen, uit het punt B getrokken, deur de voeten van C C heenglyen, zoo zult gy voor eerst zien, welken weg de schaduwen loopen moeten. Laet dan de lijnen uit de Zon A de toppen van de voorwerpen C C raekende, voortvaeren, totze de schaduwlijnen aentreffen: zoo hebt gy de lengte, daer de schaduwe affaet; gelijk in het punt D, daer de schaduwe van de Piramyde C eyndigt, gezien wort. En dus, hoe gy de Zon hooger stelt, hoe de schaduwen korter wordē, gelijk men hier met een opslach van d' oogen leeren kan; tot beschaemtheit van die Schilders, die reets door haere andere gaven een naem verkregen hebben: en echter in dit val-

len der schaduwen zoo los gaen, dat zy haere deurtwrochte werken niet alleen kreupel, maer zelfs bespottelijk maeken.

Van de voorzon, en hoe al de schaduwen nae de scheidlijn op een zee-kere steek of punt loopen.

Indien de Zon recht van voren in uw werk valle, zoo moeten de schaduwen over al na de steek of 't oogpunt loopen.

Voorzon.

Maer zoo men begeert, dat de Zon ontrent van vooren in het stuk schijne, zoo stel voor eerst uw oogpunt op de scheidlijn, daer 't u lust, in A; stel dan in uw stuk de plaets op de scheidlijn, daer gy wilt dat de Zon lijnrecht tegen over sta, als in B, neem de juiste lengte van A B, en stel C en d' ander zy van A, dat A C en A B even lang zijn. Laet uit C een lijn opklimmen tot D, zijnde eeven de hoogte, die gy wilt dat de Zonne staet, laet uw pilaer, beelt, of gebouw E zijne schaduwe na 't punt B trekken, daer zy onfeilbaer henen moet, als staende recht over de Zon. Laet dan een lijn uit het punt C langs de gront van 't werk, beelt, of boom E komen, en een ander uit D den top raken, makende het punt F; dit punt na het oogpunt A gehaelt,

zal

zal de schaduwlijn deursnydende de rechte lengde aenwijzen. Hier is wel aen te merken, dat alle schaduwen nae het punt B loopen, gelijk in de Prent op den voorgrond aen de Paerdevoeten te zien is. Want in deeze waarneming wordt gemeenlijk zelf by de beste konstenaers gedoolt.

Bezydezon.

Indien gy wilt dat de Zon recht van ter zijden, 't zy van de rechter of slinker hand, in uw stuk schijne, wel aen, laet de dingen, zy zijn dan boom, beelt, pilaer, of piramyde, recht ter zijden uit schaduwen. Nu is de vraeg, hoe hoog dat gy begeert, dat de Zon is? Want dikwils is 't noodich, datmen de tijd van den dach ook uitbeelde. Wy zullen den liefhebbers op een zeer lichte wijze hier van berichten.

Verdeel den Zonneloop van dat hy opgaet, tot op zijn hoogst, gelijk als in den Zona Torrida, Heeten riem, in zes gelijke ueren, gelijk hier booven in de plaet van de voorzon, ter slinkerhandt in de locht, geteykent staet. Dit is een zekeren wech om de lengtens der schaduwen in een rechte bezydezon te verstaen: en om alle moeilijkheit te vermijden, zoo kan deeze zonwijzer alleen ons genoeg doen: want verkies zoodanich een uur, als gy begeert, en laet een schaduwlijn van den top van 't geen zijn schaduwe geeft, afdaelen, die eevenwijdich met de verkoren uurstreek heenegaet, zy zal u de rechte lengte van de schaduwe wijzen. Of lust het u zelf te kennen te geeven, hoe veel graeden de Zonne hoog is, zoo laet uw linie eeven wijdich met de begeerde hoogtens linie loopen. Maer dit's wat naeuw gezocht. De reden waerom dat ik deeze aenmerkinge hier invoer, is, vermits ik bespeurt hebbe, dat zelfs goede inzichtmeesters niet alleen zich vergrepen hebben, dat zy op d' een plaets van haer werk de schaduwen, als of de Zon hoog, en op een ander plaets als of zy laeg was, hebben uitgebeelt: maer ook tot waerschuwing, voor die beelden, lantschappen, of iets anders schaduwen; datze mogen acht geven, dat de lengtens der schaduwen door haer gansche werk een gelijkmaticheit hebben. Dit zy genoeg van de Zonneschaduwen in d' ope lucht, daer die van een lichte wolk ook meede overeenkomen.

Van 't beslooten of kamerlicht.

Het daglicht in een besloote plaats, 't zy kamer, zaele, kelder, of wat des meer is, stellen wy tweederley. Als van een gemeene lucht, of van een in schijnende Zon. Van een gemeene locht komen zy in haer streekvallen eenigzins met het vuer of fakkellicht overeen, behalve dat zy zookantig of snel niet en zijn: want zy krijgen, nae de maete der grootheit van 't licht, een wederzijdsche zachtigheyt, en voornamentlijk, die naest by 't venster zijn; want deeze van beyde zijden omscheenen, verliezen zich in een punt, en behouden haer voornaemste bruinte alleenlijk in de middelstreek.

Of met een inschijnende Zon.

De schaduwen van een inschijnende Zon binnens huis, koomen met die van d' oope lucht overeen, behalve datze sterker, en binnen 't bestek van deur of venster bepaelt zijn. *Albert Durer* heeft zich in een inschijnend Zonnelicht, in zijnen *Jeronimus* in de kamer, geweldich vermaekt.

Het aenmerkelyk in dusdanige verlichtingen zijn de weerglanffen en reflexien, welkers streekvallen alderbest met het vuer of fakkellicht overeen-

cen-

eenkomen. Wonderlijk heeft zich onzen *Rembrandt* in reflexeeringen gequeeten, jae het schcen of deze verkiezing van 't wederom kaetten van eenich licht zijn rechte element was, had hy hem maer wat beter op de grondregels deezer konst verstaen: want die alleenlijk op zijn oog en gewaende ondervindinge steunt, begaet dikmaels feylen, die den spot van leerjongers, ik zwijge van meesters, verdienen: en zoo veel te meer, daer deeze zekere kennissen, voor die 'er zich een weynig aen laet gelegen zijn, zoo gemakkelyk zijn te bekomen.

Het vuur- of toortslicht hebben wy 'in den schaduwendans vertoont, en genoeg te verstaen gegeven, hoedanich het vallen moet: naementlijk, dat de linyen uit de gront van de kaers, de gront van het schaduwende lichaem deurloopen, en daernaer door de lichtlijnen worden afgesneeden. Zeggen dan met *Vermander* tot besluit:

*De schaduw neemt alijts haer streek
Van 't licht, als u: een punt of streek.*

Vuer-kaers-
offakkell-
licht.

ZEVENDE HOOFDDEEL.

Van de Deurzigtkunde.

DE wijl gy nu, ô Schilderjeugt, door onze *Melpomene* begreepen hebt, hoemen ligten en schaduw en in graeden kan afdeelen, en hoemen haere streekvallen en bepaelingen moet waarnemen; zoo is 't tijdt, dat gy de *Deurzigtkunde* by der hand neemt, om in alderley verkleyningen en verkortingen zeeker te gaen: en op dat gy, door de onseylbaerheyt van deeze konst verligt, de ondieptens der doolingen, daer zoo veel waenwijze Schilders schipbreuk lijden, zeeker moogt deureylen. Deeze weetenschap acht ik zoo nootzakelyk, dat ik rond uit zegge, dat zonder de zelve niet zeekerlijk iets goets te maeken is: gelijk men dagelyks ziet in de Schilderyen, die zonder 't beleyt van deeze kennisse gedaen worden, datter soemtijts zulke onnoozele en belachelijke (maer ik wil liever zeggen erbarmelyke) mislagen in bespeurt worden, dat de meesters daer van hun schaemtshalven zouden verschuilen, in gevalle hund' oogen eens geopent wierden, en dat zy 't zelf konden zien. Schoon gy niet en weet, zegt *Seneca*, waerom de breette van een wandelry, nae 't oog der geene, die haer van verre aenschouwen, haer gestalte en deeling verliest,

Deurzigt-
kunde,

Hoe nootza-
kelyk.

In 't derde
boek,
Van de Wel-
daeden.

en zich in 't uiterste tot een benaede engte inkrimpt, zoo dat de pijlers zich geheelijk schijnen aen een te voegen, enz. zoo zal 't u echter niet veel schaeden, dat gy in dit, dat u niet vorderlijk is, onervaeren zijt; als of hy zeggen wilde, dat deeze byzondere wetenschap tot de zeedige wijsheit niet en behoort. Maer dat een Schilder, diens werk het is, al wat in 't zien bestaet wel te onderscheyden, daer in onweetende zoude zijn, is niet te verantwoorden. De zelve *Seneka* zegt op een andere plaets: De pijlers van lange wandelryen schijnen malkander te raeken, dewijl 'er niets lichter bedroogen wort, als het gezigt. Maer ik zegge dat een Schilder, diens werk het is, het gezigt te bedriegen, ook zoo veel kennis van de natuur der dingen moet hebben, dat hy grondig verstaet, waer door het oog bedroogen wort. En deeze kennis brengt ons ook zoo ver, dat wy bescheydelyk weeten, hoe verre het eene ding van het ander is, schoon het in d' oogden der onkundigen als in malkander hangt.

Waer toe
dienende.

Allerley
hoekken
recht,

Ik zal hier oversien uit te drukken, op wat wijze men door kaetslijnen mismakte gedaentens in spiegelgloben, winkelglazen en silinders haer opregte form kan geeven; dewijl dit meer konstgreepen, dan nootzaakelijke weetenschappen zijn. Maer nochtans behoorde een meester de wortels, daer deeze vermaeklijkheden uit voortspruiten, te verstaen; om, ingevalle hem een schuinhoekig, rond, of anders vreemt getaltig gebouw of gewelfvoorquam te beschilderen, niet verleegen te staen: want de welffels of wanden mogen zoo hoekich zijn, als zy willen, men kan 'er echter door deeze konst zoodanig bedeele, dat zy geheelijk een andere form zullen schijnen te hebben, en men kan de hoeken en verkortende muuren zelf als weg schilderen; en in gevalle men dan daer beelden of historyen byvoegt, zoo zal het alle verwondering, zoo't anders van een recht verstandige gedaen is, te booven gaen. Door deeze kennisse kan men ook een kleyn vertrek zeer groot doen schijnen: dit betoonde *Julio Romano* te Mantua, in 't paleys del T, daer hy den Reuzenstrijdt teegen de Gooden, in een verwelfde kamer heerlijk verbeelt hebbende, door wegwijkende doorzigten 't gebouw, dat maer vijftien voet breed was, in een wijsd strekkend veld als vertoverde. *Fabiusius* heeft hier ook wonder meede gedaen, gelijk tot Delft ten huize van den konstliefdigen Heer Zal: *Do. Valenius*, en elders noch te zien is; maer 't is te bejammeren dat zijn werken niet ergens in een vast Koninklijk gebouw of Kerke geplaatst zijn: want deezen aert van Schilderyen bint zich geweldig aen de plaets, daer menze toe maekt. Wat wijders een ander voor den Keyzer tot Weenen, en ook in Engeland met deeze konst te weege gebragt heeft, past my niet te melden. Door de kennisse van deeze weeteuschap maekt men ook de wonderlijke perspectyfkas,

De Perspe-
ctyfkas.

dic,

die, alsze regt en met kenniffe geschildert is, een figuur van een vinger lang als levensgroot vertoont. Het verstant van deeze konst gafaen *Giorgione* de stoutigheyt van staende te houden, en metter daed te betoonen, dat de Schilderkonst, zoo wel als de Beelthouwery, een zelve beelt van veel zyden kan laeten zien: want hy schilderde een naekte figuur, die in zijn werk wel van achteren, maer van d'eene zijde in een spiegel, van d'andere in een blank waepen, en van vooren in een glad aftraelende waeterqueel te zien was. Van *Goltzius* gaet ook iet dergelijx in print uit, daer *Venus*, geknielt zittende, van gelijken in een spiegel, als meede in het tatereel van een Schilder, die haer afmaelt, vertoont wort. De Perspectiven en doorzichten zijn, om haere aengenaeme bedrieglijkheyt, altijns en overal in hooge agting geweest. *Hans de Vries* heeft in de voorleeden eeuw menig mensch doen verwonderen, met het verbeelden van opene deuren, en inwendige verrekken, daer veele konstig meede misleyt zijn geweest. Hy heeft ook zijn vlijt wel openbaer gemaekt; want hy meer dan vijf-en-twintig boeken van metselryen, gebouwen, deurzigten en sieraeden heeft uitgegeven. Deeze konst der Deurzigtkunde is ook al by d'ouden gelukkig gebruikt, want als *Klaudius Pulcher* zijn beschildert Toneel opende, zoo vlogen de Ravens tegen de geschilderde teegelen om op te rusten, en waren daer zoo wel bedroogen, als met de druiven van *Zeuxis*. Ook moet den ouden *Serapius* deeze konst wel verstaen hebben, toen hy de stellagien der schouspeelen schilderde, en *Kalafes*, die de Tafereelen voor de komedianten maekte, en daer door grooten roem verkreeg; want als dusdanige werken d'oogen der aenschouwers niet en bedriegen, zoo zijnze eer bespotens als prijzens waardig. Maer wat behoefik veel byzonderheeden, daer deeze kennis dienstig toe is, aen te wijzen? *Dewylmen*, als gezegt is, *zonder de zelve, niet ter werelt zekerlyk goet kan maeken*. Zeker, 't is den Schilder schandelijker, als den Poëet, in eenig deel verleegen te staen. Hoor wat *Horatius* zegt:

Een beeld van vier zijden te zien.

Doorzigten.

*Wat roem ik m' een Poet,
Daer ik noch kan noch weet
Den eysch van alle dingen,
En haer veranderingen,
Te stellen zoo 't betaemt.
Of zal ik konst ontbeeren,
Om dat ik niet wil leeren,
Uit een verachte schaemt?*

Neen zeker, dit waer een kleynmoedigheyt, die aen braeve geesten misstaen zouw, de konst is te edel: daerom hebben alle voornaeme Meesters

Verkortin-
gen.

Schryvers
van de Per-
spectief.

zig van deze weetenschap verzien, ja den grooten *Raphaël* schaemde zig niet de zelve van broer *Baccio di San Marco* te leeren. Want hoe zouden eenige verkortingen kunnen maeken, en echter doen schijnen, als of de beelden haere volkome lengte hadden? Hoe zoude *Phidias* geweten hebben, dat het slordig beeld, dat hy tegen *Alkamenes* om strijdt gemaakt hadde, zig in de hoogte zoo schoon zoude vertoonen? Laet dit dan genoeg zijn tot betooning van de nootzakelykheyt en nuttigheyt deezer konst, sjae den Passer en den Maetstok etlijke winterse maenden ter hand. Nu paste 't my wel de gronden der Deurzigtkunde hier te verhandelen, maer andere hebben daer zoo breed en omstandig in geweyt, dat het my verveelt, hier ter plaetse daer iets af, of toe te doen. En 't zal in deeze myne inleyding genoeg zijn, dat ik u voor eerst een deel boeken in de hand geef: lees dan, dien 't u lust, of *Albert Durer*, *Hans de Vries*, *Maroldis*, *Guido Baldi*, of den nieuwen vond van *Des Argues*. En mooglyk, zoo't my de tijdt en de lust toelaet, zoo zullen wy u door een toepad noch een veel korter weg aenwijzen.

CALLIOPE,
de
Heldedichtster.
8

Flora

C A L L I O P E,

De Helledichtster.

Het achtste Boek.

Inhoudt.

DER Muzen Koningin Calliope berecht
 Ons door de Gratien, het schoonste uit schoon te keuren,
 Een levendig bedrijf der beelden nae te speuren:
 Terwijl Glycera vast en krans' en ruikers vleght:
 Der verwen vrientſchap, en't verbant van ſchaeuw en daegen,
 Verkorten, wijken, en verheffen, of den vondt
 Van voor doen komen, wort getoont, en hoe men rondt.
 Maer om zich zelven en een yder te behaegen,
 En wel te leeven, zoo v'rmaent zy voort de jeugd
 Tot goede zeeden, als Godin der waere deugd.

Op de Print.

DE Majesteit van dees Godin der Helledichten
 Wort hier in't klein vertoont: haer was d'eendrachtigheid
 Van al de Hemelen, by d'ouden toegeleyt:
 Een Scepter en een Kroon, daer Juno voor most zwichten:
 Zy baerde Orfeus, die door zijn ſtem en ſnaerenspel
 De Dieren temde en't volck tot zeden kon verſpreken.
 Virgiel was als Homeer ook van haer' geest ontſteeken:
 De drie bevallijkheen ſtaen reede op haer bevel:
 Haer pracht verdooft de Paeuw, hoe ſchoon van ſtal en kleuren:
 Haer lieffelyken aëm al Floraes zoete geuren.

C A L L I O P E .

I N L E I D I N G .

Van de Gratien in't gemeen.

Calliope tanto importa quanto perfezione di Scienza, & è la superiore, & il capo di tutte le altre essendo che quando l'humano è perfetto non ha piu bisogno dell' altrui ajuto, ma è egli il superiore di tutti.
V. Cartari in Imagine de i Dei. &c

Moeder van Orfeus! en voornaemste der Zanggodinnen, die, wanneerze al gelijk aenheffen, als meestresse de maet staet, en de gansche Harmonie maekt. Gy die gewoon zijt volkomentlijk te leeren uitdrukken, al't geene door een goedt oordeel alreede voor't beste gekeurt is. Uw naem komt van *Kalé ops*, dat is goede stem, waer meede gy al de uitvindingen uwer Gezelliunen versiert. Gy zijt voor de waere Hemelsche *Venus* bekennt, en schoon gy onder de Dwaellichten geen byzondere starre beheerscht, zo eert men u nochtans als Godin van al de sterrekringen, daer gy in zoo veelerley omzwaeyen de Harmonie en overeenstemmende ordening in bewaert. Leer ons nu in weynich woorden 't geene daer zoo veel aen valt is; te weeten, hoemen een Schilderye met de volmaektheit zal overstorten: en die konst zelve, die den volkomen meester maekt. Ontdek ons hoe het bykomt, dat zelfs overkonstige werken onaengenaem zijn; en andere daer en tegen met haere gebreeken verlustigen. Gebie aen uwe staetjuffers de drie bevallijkheden *Aglaje*, *Eufrosine* en *Thaleye*, datze ons vergezelschappen, en de schoonheit, grafelijckheit en bevallijkheit doen kennen; Goodengaeven, die niet dan door een Hemelval te leeren zijn. Doe de duisterheit van onze oogen af, op dat wy de zoeticheit, leventheit en lieflijkheit, daer de werken van die groote Meesters, *Apelles*, *Raphaël*, *Parmens*, en van *Dijk*, meede versiert zijn geweest, moogen onderfcheyden.

Gratie be-
staet in de
ontmoeting
van al de
deelen der
Konst.

Zeeker de Gratien zijn 't, die een konststuk ten Hemel voeren: wanneer de volmaektheeden elkandeten gelijkelijk ontmoeten: wanneer de vindinge rijk en vernuftich is, de Teykeninge vast en zeeker, de beroeringen beweeglijk, d'omstandicheeden eygen, de schikkinge groots en gevoeglijk, de koloreeringe natuurlijk, en het daegen en schaduwen op vaste reeden staet: en hier dan noch by komt, dat *Aglaje* de schoonste verkiezing daer toe brengt; dat *Eufrosine* die op't best vertoont; en dat *Thaleye* de houdinge en Harmonie der verwen daer toe voegt. Deeze deugden by een te kunnen brengen maeken een volkomen meester uit: want in d'eerste toont hy zijnen edelen geest, wanneer hy een bezienswaerdige zaake by de handt neemt, en verwonderlijke uitvindingen ten toon voert: in de tweede zien wy zijn groote ervarentheit en vasticheyt in de Teykenkunst: in de derde zijn deurdringend vernuft, als hy de doeningen des lichaems, en delijdingen des geestes uitbeelt; in de vierde wort men gewaer, dat hy in alle deelen der konst cryacren, over al t'huis is, en tot alles

alles raed weet: in de vijfde vertoont hy zijn meesterschap, wijl hy van veel deelen door 't ordineeren een geheel maekt, en zijn soldaeten als Hoofman in geleeden kan stellen: in de zelte en zevende deugden waer te nemen betoont hy geheelijk een Schilder te zijn, wanneer hy yder ding zijn natuurlijke verwe geeft, en de lichten en schaduwen behoorlijk waerneemt. Maer al deeze deugden zullen den welstant missen, ten zy'er de schoone verkiezinge, de bevallijke en levende vertooninge, en de lieflijke houdinge bykomt. En hier van moet ons *Calliope* door de dochters van *Jupiter* en *Eurinome* de helpende handt bieden.

E E R S T E H O O F T D E E L.

Van de Schoonheyt, dat 'er een Kunstgeregelde Schoonheyt is.

D At dan de milde en heerlijke *Aglaje* hervor treede, en ons de schoonheyt aenwijze, en haer vermoogen ten toon stelle. *Aristoteles* gevraegt zijnde, waerom 't geene schoon was, bemint wiert? antwoorde te recht, dat dit een blindemans vraege was. Want zeeker de schoonheyt schijnt wel iet Godlijks te zijn, dewijlze door een eenige verschijninge een yders oog tot zich trekt, en op een wonderlijke wijze zoodanich de harten rooft, dat d'alderbarbariste gemoeden, door haer vermogen, in hoe tenger een Personaedje zy zich voordoet, overwonnen, geteint en gevangen worden. Maer eer ik voortgae met van de kunschap der nae de kunst geregelde schoonheyt te spreken, zoo valt my in, dat de zelve van sommige kunst onkundige zelfs ontkent is te zijn.

Fransiskus Bacon, van de schoonheit spreekende, brengt de konst in verkleyning. Dat is het beste deel van schoonheyt, zegt hy, 't welk geen Schilder kan uitleggen; noch door geen eerste aenzien kan bemerkt worden. En daer en is geen zoo uitmuntende, die geen wanstal onderworpen is. Men kan niet weten of *Apelles*, of *Albert Durer*, grooter gek was, van welke de eene, een beeld van Geometricale proportien wilde maken, en d'ander de beste deelen van verscheyde schoonheden nemende, eene daer uit bestont te formeeren. Maer zulk een afbeeldinge (dunkt hem) kon niemant behaegen, dan den Schilder zelfs. Niet te min (dunkt hem voorts) zoo zouw een Schilder wel een beeter beelt kunnen maken, dan 'er oit geweest is, maer dat zoude door geluk, of by geval, geschieden; gelijk 't gebeuren kan, dat een muzikant in zijn speelen een zoet geluit maekt,

Schoonheit *whence?*

Ofze is.

Bacons tegenstelling.

Hy meent
de Gratiën.

zonder eenigen regel. Maer hier op moet een konstnaer uitroepen, *ô Bakkon!* Uw hooge wijsheyt doet u doolen, en dit is vermetelheyt buiten uw leeft. Zeker 't geene *G. Vostus* zegt, dat hoe groot ook een schoonheyt is, zy wort van verscheide beelden overwonnen, geschiet niet by geval, schoon 'er somtijts wel eenige toeval van Gratie de helpende handt toe verleent heeft. Onzen grooten *Verulamius* wort van een ander schrijver nagevolgt, hy meent, zegt hy, de beste meesters hebben altyds de schoonheyt geltelt in de gelijkmaeticheyt van deelen, of anders in een alderbeste medemeetlijkheyt van 't geheel tot yder deel, en wederom van de deelen onderling tegen elkander. Maer andere hebbenze in een zekere bevallijkheyt van gedaente en verwe begrepen, en om dat zy haer niet en kenden, zoo hebbenze haer als onkenneijk beschreven. En dus voortgaende meent hy al verder, dat wanneer kuntige Schilders een groote schoonheit uitgebeelt hebben, het zelve geensins deur regels van de kunst, maer alleen door een slach van 't geluk, en by geval gebeurt is. Ja hy meent, dat *Apelles* schilderyen, die uit veelerley schoonheden getrokken waren, niemant anders, als hem zelf zouden behaegt hebben: noch hy wil ook niet gelooven, dat de meesters, daer *Claudianus* van gewaegt, zijn t xempel volgden. Maer hy meent, dat het al luk op raek was, gelijk het werpen van *Protogenes* spons, die het schuim, dat hy door zijn konst niet en had kunnen volmaken, uitgaf. Maer zulk slach van schrijvers spreken als de blinde van de verwen, en voornamentlijk dezen; want schoon hy even te vooren een juffer, voor zoo veel zijn verstant hem toeliet, na de kunst geformeert heeft, als hy op 't papier wierp:

Lumina sunt Melita Iunonia, dextra Minerva,

Mamilla Veneris, sinistra maris Dominae.

Godinne Theys zette aen Melita de beenen,

Den boezem Venus; de besneede handen scheenen

Van Pallas, het gezicht van Jovis Gemalin.

Of als hy een andere toeltelt, met een hoofd van Praeg, de borsten uit Oostenrijk, den buik uit Vrankrijk, den rug uit Brabant, de handen uit Engeland, de voeten van den Rijnstroom, en de dgiejen uit Zwitserlant: en zegt, dat deze by een Schildery, die hy stelt gezien te hebben, niet haelen zouden; zoo breekt dit des Schilders Regel niet. En hy bekent stiltzwijgens, dat dien konstnaer zijn werk nae een beter denkbeeld gemaekt hadde. Alle menschen, zegt *Plutarchus*, zijn niet begaeft met de zelve oordeelens kracht, 't eene gezicht is meer door de natuur of door de konst geholpen om het schoone te onderkennen. Hier uit ontstaet het, dat geoeffende Schilders vaerdichlijk van de gestaltens en gedaentens der dingen kunnen oordeelen. Zeker waenwijs Idioot riep volmondich uit, dat hy

Dat een geoeffent konstnaer van de schoonheyt recht kan oordeelen.

de

By een ander toegestemt.

Jan de Bruyn, in zijn Wetsteen

2. Boek. c. 6.

de *Venus*, die *Zeuxis* geschildert hadde, niet schoon en vond. Maer *Nikomachus* zeyde, Neemt mijne oogen, en zy zal u een Godinne schijnen te zijn. Het moeten konstverstandige oogen zijn, die van de schoonheyt recht zullen oordeelen: en de recht kunstkundige meesters hebben nimmermeer gemist een waere schoonheyt, volgens de regelen van de konst, voort te brengen, zoo dikwils zy 't zelve hebben voorgenomen: 't welk hen lichtelijk gemist zou hebben, indien 'er geen vaste en zekere regels by hun bekent waren geweest, waer in dat de waere schoonheyt bestont.

Hier op zegt *Albert Durer*, Dat niemant uit zijn zin en gedachten een schoonheyt kan uitdrukken: maer dat het noodig zy, dat niemant, die een schoonheyt uit zijn gemoed wil voortbrengen, de zelve daer in te vooren opgegaert en bewaert heeft, door een vlytige naevolginge, en datmenze dan voor diens eygen niet houden moet, maer voor een meesterschap door arbeyt verkreegen, die deeze vruchten baert, door het geene te vooren in 't gemoed gezaeyt was: en die de van binnen ontfange gedaente als een verborgen schat uitbrengt. Dat derhalven geoeffende meesters de leevendige exempelen, om haere beelden nae uit te drukken, niet van nooden hebben, dewijl 'er door een lange oeffening, in haer gemoed zoo veel is samengevloeyt, datze, al wat hun beliest, daer uit scheppen kunnen. Vorder besluit hy, dat dit voortbrengen van schoonheden van den ongeleerden en onvervaren niet te hoopen is.

T W E E D E H O O F T D E E L.

De schoonheyt wat ze is, en waer ze in bestaet.

IK vroegde wel eer aen mijn medeleerling: *Wat 'er toch, tot overtreffing aller dingen, die onder onverbeterlyk staen, te betrachten stont?* Hy antwoorde: *de schoonheyt.* Trefflyk voorwaer. Maer nu zoo mocht ons wel een wijzen *Paris* ontbreeken, die van haer zouw oordeelen, om de rechte te kennen. Wy zeggen dan, datter een Watze is in't gemeen. schoonheyt is, dat is, in allerley gedaentens een eenich allerschoonste, 't welk *Momus* zelf geen gebrek en zoude kunnen optijgen, noch eenich deel daer in aenwijzen, dat de gelijkmaticheit te buiten ging.

Alle schoonheyt des lichaems is een gelijke overeendraginge der deelen, Stadt Gods. lib. 22. c. 19. met een zekere zoetichheit en lieflijkheyt van verwe, zegt *Augustinus*. En gelijk wy schoonder en schoonder gedaentens zien, zoo is, dunkt my, wel te begrijpen datter in haeren aert ook alderschoonstens zijn. Even gelijk

Een onge-
breklijke
volmaekte
gedaente,

Als moog-
lijk ons eer-
ste ouders
hadden.

als uit veelerley by geval getrokke ronden, het eene beter dan 't andere is; maer dat geene alleen volmaekt is, 't welk in zijn omtrek nergens te ver van, of te naby zijn middelpunt buigt. Alzoo wort de schoonheyt ook gezegt te zijn, zoodanich een gedaente, die van alle onschoonheden vry is, en deswege een volmaekte gedaente. Beeld u nu vry zoodanich een Helmelsche *Venus* in, waer van gy niet zeggen kunt, dat haer voorhoofd of neus te kort of te lang is, haer oogen en mond te groot of te kleyn zijn; ja dat geenich deel of leedeken uw oordeel aenstootlijk is: en voeg'er dan de gratien by, gy zult zeeker geen onbehaeglijk denkbeeld hebben. *Polymnia* meent, en 't wort van veel geletterde toegelaten, dat onze eerste ouders zoodanich geweest zijn: 't welk niemand vreemt behoort voor te komen, aengemerkt zy van zoo volmaekt een meester gevormt zijn. En te meer, dat wy zien dat veelerley onschoonheden uit quaede locht, voetzels en landaerts voortkomen, daer zy vry van geweest zijn; gelijk ook van het onderscheydelijk krooft, dat de menschen, door veelderley gebreken haerer voorouderen geerft hebben, en noch dagelijks door nieuwe toevallen verergert, of ten minsten verandert, aen haere kinderen overzetten en meedeelen. Dewijl my nu geen Schildery by de hand is, om u haere gedaentens te vertoonen, zoo hoor *Vondels Apollion*. Hy poogt dit paer aldus na't leeven afte maelen:

*Dit eischt Natuurspenseel, geen verf, maer Zonnestraelen.
De man en vrouw zijn bey volschapen, even schoon,
Van top tot teen. Met recht spant Adam wel de kroon,
Door kloekheyt van gedaente, en majesteit van wezen,
Als een ter heerschappy des aertrijks uitgelezen:
Maer al wat Eva heeft vernoeget haer Bruigoms eisch;
Der leeden tederheit, een zachter vel en vleisch,
Een vriendelyker verf, aenminneheit der oogen,
Een minnelyke mont, een uitspraak, wiens vermoogen
Bestaet in eedler klank; twee bronnen van yvoor,
En wat men best verzwyge, eer dit een geest bekoor'.*

Alhoewel nu deeze volmaektheyt, die wy onderstellen dat in dit eerste paer geweest is, in de naekomers nu min dan meer verkreupelt is, zoo zietmen nochtans sountijts van de zelve eenige verwonderwaerdige blikken: want de natuer vormt nu en dan schoonheden, die men zoude zeggen, datze de volmaektheyt bereyken, of zeer nae komen: daer de konstenaers dan haere denkbeelden, die zy tot de volkommentheyt bereyden, nae verbeeteren.

Demetrius
schoonheit.

Demetrius was zoo wonderbaerlijk en uitnemende schoon van gedaente, zegt *Plurarchus*, dat niemant onder de Gieters of Schilders zijn gelijkenisse bequaem genoeg kon uitdrukken. Want gelijk men daer in een zoete be-
val-

vallijkheit, een aenzienlijke defticheit, een stuerse schriklijkheit, en een ganfch lieflijke fchoonheit vernam, zoo zachmen mede daer in een dapper zeltzaeme vermenging van zijn jeugdicheyt en stoutmoedigheit, met een onnavolgiijken heldachtigen fchijn, en Koninklijke faerlicheyt, die in hem te vinden was; en nochtans hebben de beste Konftenaers desgelijks uitgebeelt, wanneerze het denkbeelt, dat zy in haere herfenen door de konft gereelt hadden, in haere werken voortgebracht en gebaert hebben. *Hifpafpes* en zijn jonger broeder *Zariadres*, Vorften van Meden, wierden over haere wonderlijke fchoonheit voor Zoonen van *Venus* en *Adonis* uitgefprooken. En nochtans zal een ervaren Konftenaer zoodanige kinderen, als 't hem luft, voortteelen, wanneer hy de waere *Idea* van fchoonheit in zijn harfens heeft.

Het zy u nu, met den Italiaen en Duitsch, een vette poezel, met den Spanjaert een fchraple, of met den Engelsman een goede Taly behaegt; want deezer ftrijdige fchoonheden gefchil zullen wy niet ten eynde brengen, vermitsze in't reeden geven noch alle onverwonnen zijn; zoo moeten in allerley aert de fchoonheit zoeken, de eygene van de vreemde leeren onderscheiden: en yder deel tot het geheel zoo gelijkmaeticht maeken, dat men niet en kan zeggen, dat het hoofd te tener is teegen de borft, de heupen te breed tegens de fchouderen, of armen of beenen te zwaer. Maer het eene deel moet eeven zoo gevoed fchijnen, als het andere. En yder byzonder lit, 't zy dan fchrapel of poezel, moet tot het geheel paffen. Ik zal 'er't geen *La Serre* zegt, byvoegen: Indien gy weeten wilt, waer in de fchoonheit beftaet? Ik zal u zeggen, dat dit in de gelijkvormicheit der deelen is, en in d'eevenmaticheit der leedematen, d'eene na d'andere paffende. En indien gy nieuwgierich zijt om'er noch meer vante weeten: een vrouwe mach haer zelve niet fchoon noemen, indien zy niet fier van geftalte is: zwart, of asgraeuw van hair: het voorhoofd verheven, breed en glad, blaeuw, of bruin van oogen, en wel geklieft: zuiver en doorfchijnend van verwe, met een kleyne mond, witte tanden, en een korte en wat gekloofde kin, kleinen boezem, en wel geplaeft, en het overige des lichaems eenpaerich fchoon, naer alle zijn gedeelten, en daer en boven moet'er noch een volkome gezontheyt bykoinen, en een geeft, die verwonderens waerdig is. Dus weyd *La Serre*, en zekerik houde hem al voor een verftandich keurmeester. Het en is geen fchoone vrouwe, zegt *Seneka*, wiens dgyen of armen prijswaerdich zijn, maer diens aengezicht de wonderbaerlijkheit van alle d'andere leeden vermindert en verdooft. Dit paff *Seneka* mogelijk, maer *Ariftenetus* berft dus uit: Al is't dat mijn lieve *Limonia* in fchoonheit van aen gezicht alle andere vrouwen te boven gaet, nochtans wort het zelve verduiftert, wanneerze in't ontkleeden d'andere

Zy is in allerley aert.

La Serre.
War de fchoonheit is.

Epist. 33.
Of de fchoonheit des aengezichts, of van alle d'andere deelen in een vrouwe meest te achten is.

heymelijke en verborgene deelen ontbloot. Maer wy keuren dit zelfs voor onschoon, wanneer het eene deel het andere verbluft: en zagen liever, dat de gelijkmaeticheyd zoo net getroffen waere, datmen niet en kon zeggen dat 'er ergens een belte of slimste deel was.

Nu dewijl men niet altijs een geheel naekt schildert, zoo moetmen zich voor al de deelen, die meest gezien worden, bevlytigen: en nae schoone tronyen, welgemaekte halzen en welgeplaetste borsten omzien.

Des mans borst, die met tepels verfiert is, heeft een schoonheyd zonder gebruik, zegt *Augustinus*; maer dit mochtmen zoo wel ook van de manlijke, als van de vrouwlijke navel zeggen: die zommige verdichten dat *Adam* en *Eva* niet gehadt zouden hebben. Maer wy zullen die geschillen aen andere laeten; en de schoonheyd der leeden, zoo als wyze gevonden hebben, in de natuur betrachten.

Men moet ook voornaementlijk nae schoone handen omzien: want in de zelve is zulken kragt, datze zelfs ontzach en eerbiedigheyd tot zig verwekken. d' Oudheyd vertelt ons, dat 'er verscheyde bedriegers nu en dan geweest zijn, die zich voor Vorsten en Koningskinderen uitgaven, maer dat haere schelmeryen meest door 't bezichtigen van haere handen ontdekt wierden. Zeker, ik zal die beelden ook voor onecht en mismaeckt houden, die met geen schoone handen verzien zijn. Waer van de middelvingers niet min noch meer dan de halve lengte maeken, en de spichtige nagels tot de helft van 't lit, daer zy aen staen, reyken. Daer de vingers, schoon alle al eeven schoon, geen behoorlijk verschil van gedaente hebben; en de minste niet een lit korter zy, dan de langste. In allerley, maer voornaementlijk in vrouwen handen, is *Sir Antony van Dijk* wonder aengenaem en aerdich geweest; want behalven de bevallijke en gemakkelijke greepen, heeft hy byzonder op de schoonheyd gelet, zoo datze van den zelve aert schijnen, daer onzen Poët van zingt:

Tengere
handen.

*Der handen scheuticheyt, en't tengere gebeent,
Is met een mollich vleesch en poezelheyt vereent:
De vingers voor wat dun, en voorts volmaect van deelen,
Zijn grupers, om een hart op't onvoorziensf te steelen.*

Gezang. 7.

Maer dewijl deeze volmaekte gedaente, daer ik gezegt hebbe dat de rechte schoonheyd in bestaet, met een gemeene stijl zoo gemakkelijk niet en is uit te drukken, en ik ontrent vaerzen geraekt ben, zoo lust het my *Arioste* ook naete bootsen, daer hy de schoone *Alcine* op 't alleraerdichste uitschildert, om den Schilders tot een model te dienen:

*Haer lichaem was zoo schoon, de deelen zoo besneden,
Dat zoo een Schilder, die uit lust in volle leeden*

Iets wedergadeloos te schilderen beston,

Noit grooter schoonheit noch volmaekter toonen kon.

Haer hair verblufte 't gout, dat blond en lankzaem zwierde:

't Ivoren voorhoofd glom, en roos en lely sierde

Haer lieve wangen, wit en root door een gespar.

Een paer bruine oogen, of wel eer twee zonnen, prat

En lieflijk aen te zien, en gierich in't belonken,

Zachm' onder welffels van twee sijne braeuwen pronken.

't Scheen of de liefde daer rondom al spelend vloog,

En in het spillen van zyn pylon, tot zich toog

En stadich roofde al der aenschouwers ziele en harten.

Midd' in het aenzicht stondt een schoone neus, men tarten

De Nijdt vry, of zy daer wat op te zeggen wist:

Daer onder was de mondt, met levend roodt vernist,

Gestrekt van dal tot dal, twee uitgepikte ruygen

Van paerlen schoolen met de lipjes in het zwygen,

Of blikten, als den mondt het minste woord ontviel,

Dat machtich was, om zelf ook d' allerwreetste ziel

Te temmen, en zoo zy quam tot een lach te trekken,

Zoo scheenze een Parady's, dat dooden zouw verwekken.

Haer hals was rond en wit, en haere keel als melk:

De borst wat breet, daer twee, als onrype appels, elk

Om 't geurichst, deur den aem nu reezen, dan wat weeken,

Gelyk de Zee op 't strand met wel verdeelde streeken.

De rest was Argus zelf onmooglyk om te zien,

Maer zonder twyfel recht volkomen: boven dien

Was in'er armen een maetschiklykheit, te wonder!

Haer hantjes wit, wat lang, en poezelachtich, zonder

Veel adren; eindelyk de voeten, die al dees

Volmaektheen droegen, kort en rond, en wel in't vlees.

Dit Hemelsche gebaer, deze engellyke mynen

Kongeen bewimpelen berooven van te schynen:

Haer lacchen, zingen, gaen, haer spreken, yder blik,

Jayder deel des lijfs, had een gespannen strik.

Wat dunkt u van zoo schilderachtigen Poet? Maer laet ons, wyl mijn
geest vaerdich is, Tassoo's Armyde hier ook byvoegen:

Haere oogen, om in zeedicheit geducht

By elk te zyn, zyn gierich op heur lonken;

En spaeren als met voordacht deze vonken.

Langs 't zuiver wit van hare kaken heen
 Speelt Roozeverf, als waer 't op elpenbeen.
 Haer lipjes, als twee Roozeknopjes, geven
 Een zoete lucht, en aen de liefde 't leven:
 't Beweegen van haer aengenaeme mond
 De zeedichste tot in de ziel doorwond.
 Haer witten hals by sneeuw is vergeleeken,
 Daer doch *Kupid* 's zyn fakkel komt ontsteeken.
 Haer borsjes rond zyn overhalf bedekt:
 O nijdigh kleet! dat ons 't gezicht ontrekt
 Der deelen, die de Minnaers zoo bekooren,
 Zy zullen met gedachten u doorbooren:
 Gelyk de Zon door 't glas zyn straelen schiet,
 Zoo zal den zin van die zoo'n voorwerp ziet,
 Schoon 't de *Tyran* gewoonte gaet bedekken,
 Wel door 't gewaet tot op 't gewenste strekken.

D E R D E H O O F T D E E L.

Hoe de Schoonheit by d' ouden is betracht.

M

Aer mogelijk zal nu iemant voorflaen, waeromme men doch zoo veel werks maekt van dingen te verbeelden, die nergens volkomen in de Natuur en zijn? of immers zoo zelden gevonden worden? Ik antwoorde hier op, datze, hoe raerder hoe waerdiger, in de denkbeelden van een doorluchtich en geoeffent verstant gevormt of gevonden worden: en immers zoo schoon of schoonder, als'er oit beelt van een konstige hand gezien is. *Apelles*, willende zyn *Venus* op't alderschoonst uitbeelden, heeft eerst zijne gedachten boven alle zichtbaere schoonheden, die hem oit voorquamen, verheven; hy heeft in zyn vernuft een beelt geschildert, dat in alle volmaektheden uitstak, en in deze opgetogentheythet pinseel voerende, heeft hy wel deeze onberispelijke Godinne, tot verwondering van al de werelt, op't tateraal gebaert, inaer noch geensins de volkomene gelijkenisse van zyn Godtlijk denkbeelt hiervoor gebracht. *Phidias* heeft *Jupiter* niet gezien, zegt *Seneka*, nochtans heeft hy hem gemaekt als donderende. *Minerva* is hem noit verschenen, nochtans scheenze als van den Hemel gedaelt. Maer *Phidias* is eerst in zyn vernuft als in een Poëtschen Hemel opgeklommen; hy heeft eerst als in een verrukking de Majesteyt en heerlijkheyth dezer Hemellieden gezien, eer hy't ontwerp

De Schoonheit is in des Konstenaers idea.

werp dezer heerlijke gedaentens by der hand nam. Zijn beelden kregen een wonderlijke majesteyt en schoonheyt, maer hoe veel heerlijker zijn noch de denkbeelden daer van in zijn konstkennende vernuft geweest! Doch hoor, hoe 'er de oude wijzen van redenkavelen. Hebben *Phidias* en *Praxiteles* den Hemel beklommen? vraegt *Thespision*, en de gedaenten der Goden tot de konst nedergebracht? Of is het wat anders, waer door zy hunne gestaltenissen hebben leeren afvormen? Vry wat anders, antwoordt *Apollo-nius Tyaneus*, en dat vol van alle wijsheyt. Wat is dat? Zegt d' eerste: Want gy en kont buiten de naevolginge niets voortbrengen. De innerlijke verbeelding, zegt d' ander, heeft deze dingen voortgebracht: en betoont dat een geoeffent konstnaer de navolginge ver overtreft. Want de naevolginge boort alleen 't geene gezien is nae: daer de verbeeldingen zelfs 't geen ook noit gezien is, vormen; en dingen voorstellen, die de natuur, als haer proefstuk, t' eeniger tijdt zoude kunnen voortbrengen. De naevolginge wort ook dikwijls door eenige bedwelmt heyt verhindert: maer de kracht van eenich denkbeelt wort zoo licht niet gestut, maer vaert koenlijker voort in 't geene zy voor heeft. Zoo heeft hy, die 't denkbeelt van *Jupiter* in zijn gemoed vormt, ook de beelden van zijne heerlijkheyt, de tijden, de Starren, en den Hemel zelve; en zoodanich was *Phidias* bezwangert, eer hy handaen 't werk sloeg. Om *Pallas* wel af te maelen moetmen zich eerst den Reuzenstrijt; diepe aenslagen, en alle hooge konsten voorstellen; als ook, hoe zy wel eer uit de hersenen van *Jupiter* op 't allergeestichtst quam voortspringen; eermen de stouticheyt aenneemt van haer op't bert te brengen. Dis is de rechte wijze om iets schoons en heerlijx voor den dach te brengen, en zoo wort de schoonheyt, als *Minerve* in het breyn van *Jupiter* geteelt, uit de hersenen eens konstnaers geboren; want deze Godinnen, die met de Hemelsche *Juno*, wegens de schoonheyt om den gouden Appel dorsten dingen, zijn van geen gewoonlijke geboorte. Want gelijk *Pallas*, die de inwendige schoonheyt is, gezegt wort met een diamante bijl door den arbeytsamen *Vulkaen* uit het harsbekken van *Jupiter* geklooft te zijn: zoo is *Venus*, die de uiterlijke schoonheyt beteykent, van Hemelschen bloede, uit de gestadich bewegende Zee der denkbeelden eenes geoeffenden konstnaers te wachten.

De Schilderkonst is ook onzes bedunkens zoo edel, datmenze schier als schande aendoet, wanneer men iets, dat niet beziens waerdich is, daer door uitbeelt. Jae men behoorde niets, dan wat aerdich en bevallijk is, door haer te vertoonen. En hierom wort alles, wat men schoon, geestich, en volmaekt in de natuer vind, zelfs van den gemeenen man schilderachtich genoemd. Jae men zegt, zoo schoon als een beeld, waer door men te kennen geeft, dat de beelden de gemeene natuur overtreffen. Ook, zoo volmaekt,

t Voegt de
konst het
schoonst te
vertoonē,

maekt, of 't geschildert waer; te verstaen gevende, dat de Schilderye de volmaektheyt gemeenlijk naetracht. Poogen ook de Poëten en Dichters haere vaerzen met keurlijke spreuken en braeve stoffen op te pronken, zoo past het den Schilders, die oprijklijker vracht vaeren, de alderschoonste dingen van natuur tot haer onderwerp te kiezen; en die majesteyt, die men niet dan met hulpe van *Aglaje* verkrijgen kan, op 't vlytichst nae te trachten.

't Welk van
veele ge-
zocht is.

Den Haerlemschen *Kornelis*, zegt *Mander*, was uitnemende vlytich in 't teykenen na 't leeven, daer toe uitzoekende van de beste en schoonste roerende en leevende antijske beelden, die wy hier genoeg binnen 's lands hebben, als de gewiste en alderbeste studie, die men vinden mach, als men een volkomen oordeel heeft van het schoonste uit het schoon 't onderscheyden. Maer hier behoort veel toe. En 't en is onzen Haerlemmer, noch zelf den deurzoekenden *Durer* niet volkomen gelukt. Ja zelf *Michel Agnolo*, als hy des grooten *Titiaens* werk zach, en wegens 't koloreeren prees, verzuimde niet daer by te voegen: dat het jammer was, dat de Veneetiaensche Schilders in hun begin niet genoeg en leerden teykenen; want indien zulk een meester, als *Titiaen*, zoo begaeft in de natuur en 't leven te volgen, deur de Teykenkonst geholpen waer geweest, en zijn grooten geest en levende handeling op de studie gesteunt hadde, hy waer alles te boven gekomen. Laet nu dit oordeel vry wat eenzijdich zijn; want de Teykenkonst wort hier niet genomen voor wel het leeven te volgen, maer voor altijs het schoonste te verbeelden, gelijk *Agnolo* in zijn grooten Laetsten dach wel beertoont heeft, daer hy zijne beelden met een grootse maniere, en in schoone getaltenissen, voeglijk aen d' opstanding, heeft voortgebracht. Want hem gaet na, dat hy delichaemelijke schoonheyte der menschen, om in zijn kunst nae te volgen zeer beminde, hoewel hy zeer kuis en een vyand van oneerlijke gedachten was. Maer wat zalmen zeggen? Hy heeft wederom de schoone koloreeringe van *Titiaen* en andere gratten verzuimt. Zoo dat de schoonheyte als in geding geraekte. Want schoon *Sebastiaen del Piombo*, toen hy des schoone en begrafside werken van *Raphaël*, boven de diepzinnige en bearbeide van *Michel Agnolo* hoorde prijzen, de zijde van *Buonarrotti* hiel: zoo zullen 'er van geen minder oordeel genoeg de zijde van *Rafaël*, of ook van *Titiaen* voorstaen. Maer dit zal ons niet hinderen; altijs is 't zeker, dat zoo veel doorluchtige voorgangers den wech tot de waere schoonheyte tot ons voordeel hebben geopent. Het beste is altijs hard om uit te vinden, en hard om te oordeelen, zegt *Appollonius Tyaneus*. Maer ik zegge, dat het daeromme te waerdiger is. d' Antijske Grieken gebruikten veel schoone levende beelden, om aen een eenich beelt een schoone en waerdige gedaente te geven; gelijk vertelt wort van *Zeuxis*, toen hy voor die van *Agrigenten*

Voorbeeld
der antyken.

mae-

ken zoude de groote *Juno*, om in haeren Tempel, welke stont te *Lacinium* in Calabrien, nu *Capo di Colomnigeno*emt, te offeren: dat hy eerst al de dochteren der stad naekt zach, verkiezende uit haer alleen vijf, de schoonste van stal, en uit deeze zocht hy wederom de schoonste deelen uit, tot volmaking van zijn werk. Dit wiert deze dochteren niet alleen tot geen schande gerekent: maer zy wierden daer over met lofdichten vereert. Of dat by ons goet gekeurt zou worden, laet ik daer. *Apelles* bracht de vermaerde *Lais*, eer zy noch volwassen was, dikwils te pas. Van gelijken *Phryne* en *Campaspe*, op de welke hy zoo geweldig, om haer uitnemende schoonheit, verliefde, dat *Alexander*, dieze ook beminde, uit edelmoedigheid, haer aen hem overliet; op dat hy niet ruste, de uit der Zee opklimmende *Venus*, by de Grieken *Anadyomene* genoemd, na haer mocht voltrekken; welk stuk hy ook zoodanich uitvoerde, dat, toen het lang daer na, onder aen een weinich verdorven was, geen Schilder zoo stout te vinden was, die het dorst ondernemen te verhelpen. Andere Schilders hebben de schoone *Gratina*, *Theodota*, en meer andere vermaert gemaakt. Zy onderscheyden ook den landaert, want zy vonden meer schoonheit in d' *Abderitaenen*, als in andere, dies zy die meest in haere werken gebruikten. Want men vint volken en geslachten, die andere in schoonheit overtreffen. Andere zijn wederom, gelijk *Johannes Bocatius* van de mismaekte *Baronchiers* zegt, als ofze ons Heer gemaakt hadde in zijn eerste tijdt, toen hy noch eerst leerde schilderen. De groote beelthouwers gooten menichten van armen, beenen, en welgestelde lichaemen af, waer uit zy de schoonste deelen verkooren, ende gebrekkelijke uitschooten. De Bootseerders, Schilders, en Gieters, zegt *Galenus*, zoeken maer alleen het geene volkomelijk schoon is, na te bootfen, en zijn door geduurich navorschen zoo verre gekomen, dat hunne beelden voor de nakomers tot een valten regel dienen, ja men heeft zeker beelt van *Policletus*, *Policleti Canon* genoemd.

Dit quam deur het geduurich onderzoek van veel achter een volgende vernuften; want dat een mensche alles op 't best zouw kunnen uitvinden, schijnt onmogelijk. De konst is lang, en ons leven kort, zegt *Hippokraet*: die de met arbeit uitgevonde kennisten der voorouders in zijn jeugt als in de pap krijgt, en in 't verder ondervinden volhart; klimt als op zijn meesters schoulers, en ziet haer ver over 't hooft. Ook zoo hebben zy in zeer weynige stukken haer gansche leven besteed. Ja zy maekten zoo veel werx van een marberen of koperen beelt, door dien 't hen mildelijk betaelt wiert, dat'er zeer weynige van een meester opgemaakt wierden. En zelf *Buonarotti*, schoon hy negentich jaeren out geworden is, zouw maer elf beelden van marber geheel voldaan hebben. Zeker weynig, maer genoeg; als zijn kinderen, vermitsze hem als onsterflijke nakomelingen verstrekken. Want

Zeuxis zoekt de schoonheit in al de maegden van *Agrigenten*, *Apelles* in *Campaspe*;

Andere in *Gratina*, *Theodota*, en d' *Abderitaenen*;

In afgegoten deelen.

Tot een Regel of *Canon*.

Weynigh werken gemaakt;

Maer onsterflijke.

toen hem gevraegt wiert, Waerom hy niet troude, om kinderen te verwekken? beriep hy hem op de konst, dat hy die voor zijn wijf hielt, en dat zijne werken zijn kinderen waren; die, zooze dochten, hem loflijker gedachtenis zouden geven, als *Bartolucio* van de zijne hadde, die al verteerden wat hen was nagelaeten, en die alleen in loflijke gedachtenis bleef door zijn nagelaete werken: Wat van deeze heerlijke afkomelingen van *Angelo* in wezen is, hebben wy met verwondering in Italiën gezien.

Maer laet ons noch eenige getuigenissen der ouden van de beroemste werken aenhooren. Waer over *Libanius* wel te recht zeyde, dat de werkmeesters, die d'oude pronkbeelden sneedden of gooten, van de Goden iets ontfangen hadden, dat de gemeene natuur te boven ging.

Venus.

Het zweet brak my aen alle kanten uit, zegt *Damascius*, toen ik de *Venus*, die *Herodes Atticus* gewijdt hadde, gezien had; van weegen den schroomelijk verwarden zinnestrijdt, dien ik in mijn gemoed gewaer wiert. Mijne inlichste gedachten wierden door 't levendig gevoelen van een onuitspreekelijke vermakelijkheid zoo gekittelt, dat het my byna onmogelijk was t'huis te gaen, en schoon ik my derwaerts spoede, zoo wierden mijn oogen nu en dan, door de gedachtenisse van zulk een zeltzaemen gezicht, te rug getrokken. Wie zouw geen lust krijgen, om zoo heerlijken beelt eens te mogen bezien, en zijn oogen in zoo lekkeren konststuk te verzaden? Het beelt van *Hector* in de stad Trojen opgerecht, zegt *Filostratus*, draegt de gelijkennisse van een halven Godt, en schijnt aen alle die 't aenzien, vol van welbezinde moedicheit, staetlijke-stuursheit; en lustige vrolijkheit: men vernemt 'er een sterke gezetheyt des lichaems in, een jeugdige lieflijkheit der leeden, een onberispelijke schoonheit, vervult van zoo levendigen geest, dat den aenschouwer lust krijgt om het aen te roeren.

Schoonheit
in't beelt
van Hector

En Paris.

In den *Paris* van *Euphranor* zietmen, dat hy den oordeeler der drie godinnen, den vryer van *Helene*, en den ombrenger van *Achilles* geweest is. Wat dunkt u, of onze *Aglaje* deeze meesters niet met wat heerlijks heeft vereert? om niet alleen in haer leeven beroemt te zijn, maer zelf de wankelingen der tijden te verduuren. Want dit blijkt noch in d'overblijffels, die men noch hier en daer verspreyt vind, en voornaementlijk binnen Roome, dat de schoonheit by henlieden niet alleen met grooten arbeyt naegetracht, maer ook gelukkiglijk gevonden is.

Daer zult gyze niet alleen in jongelingen en maegden, maer ook in volrijpen en afgaenden ouderdom zien. Niet alleen in poezele jeugd, maer in lichaemen als tot arbeyt gewent. Daer zietmen den schoonen *Apollo* in 't *Belvideer*, als uit den Hemel gevallen; en den Trojaenschen *Laokoon* van ouderdom en zorgen vermagert: de Grieksche *Venus* op *Monte Trinita*, en *Latone* met haer ongelukkige dochters, den volmaekten *Herkules*, en behaeglijke

lijke *Flora* in 't paleis van *Farnese*. Elders *Faunus*, den jeugdigen *Bacchus*, en ontallijke andere, welkers schoonheden machtich genoeg zijn, om de konstliedige geesten tot zich te trekken, uit d'alderafgelegenste gewesten. Deeze overblijffels der vernuftige, maer verstorvene eeuwen, hebben Italiën, in 't vernieuwen der tijden, als Fakkelen, in de duisterhey der konst weer eerst doen zien. Dies zy niet te vreedden, als onze Duitschen, met de gemeene natuur te volgen, de schoonheit met alle macht hebben uitgezocht. Ja zy schaemden hen niet, den afgedaenen arbeid der voorouderen tot hunne hulp te nemen; dewijl tot alles zelf te onderzoeken eens menschen leeven veel te kort is. Ja *Michel Agnolo* was op de schoonheit der Grieksche statuen zoo verslingert, dat hy, als hem van ouderdom het gezicht verzwakt was, noch vermaek schiep het lichaem eenes Riviergodts, in Vatikæn, somtijts te komen betasten; zich niet kunnende genoeg, zonder zoo uitnemend een schoonheit te betrachten.

Voorbeeld
der Italia-
nen.

Deeze heerlijke voorbeelden hebben niet min den bevallijken *Raphaël* verlicht, en schoon de alverdervende tijdt alreede het beroemde werk, in *Maria de la Pace*, voor onze oogen verborgen heeft, zoo heeftze nochtans, als uit medelijden, de welffels in 't paleis van *Gigi* voor de jeugt gespaert. Hier spiegelt de schoonheit der Grieksche gratien, en den *Linceus* uit *Belvidèer*, in den *Raphaëlschen* Hemel. ô Gelukkigen *Julio*! die de trekken van zoo begrafiden handt voor u had, toen gy dit werk hielp uitvoeren. Hier wrocht *Urbijn*, toen hy verliest was; *Venus* deede hem *Venus* op het schoonst ten toon brengen, en haer gestalte zonder missen treffen. Het geen onmooglijk schijnt kan de liefde uitvoeren: want de geesten zijn wakkerst in verliefde zinnen. Maer op dat men weten mach, waerom al deze schoonheden niet zoo veel vermogen, datze ons in het eerste opslach geheel tot zich trekken, zoo zeg ik, datwe meest qualijk berecht derwaerts komen; want men behoeft in deze stukken niet te zoeken, of *Tintoretse* wondere opdoeningen, of *Veroneesche* ordinantien, oogenbliklike bewegingen, of gedwonge schikking: veel min *Fabritische* deurzichten, of *Rembrandische* verwen: maer de Grieksche statuen in den bevallijken *Rafaël*, de schoonhey zonder pronk, en een spiegel van d'oprechte outheit.

VIERDE HOOFDDEEL.

Van de Dansleyding, dat is, de welstandige en bevallijke beweging der Beelden, of anders de Graefelykheyd in allerley doeningen.

DAt nu de vrolijke *Eufrosine* hervor treede, en den Schildergeest met haer bevallijke handt ten reye geleyde Het derde lit van de tweede aenmerking in een Historie, is in *Klio* vertooninge genoemd. Want (schoon men de hartstochten, en de doeningen des lichaems al wel begrepen heeft, zoo wort'er noch een kunstige wijze van vertoonen vereyscht, om de beelden op't graeffelijkt voor te doen. En zeker, deze kunst van bevallijke vertooninge is t'allen tijden zeer geacht geweest. d'Athenienzen vereerden het borgerrecht aen *Aristonikus Karistius*, en rechten hem een statue op, zoo zeer niet, om dat hy *Alexanders* Speelgenoot was, als wel, dat hy zich in't Kaetspel met zulken bevallijckheit wist te bewegen, dat hy een dansleydige konst in't speelen scheen te gebruiken. Diesgelijk hebben de *Estiai* en d'*Oritanita* ter eere van *Theodorus* gedaen, om zijn bevallijke handgrepen en bewegingen aen't dambart. Zoo heeft ook *Ptolomeus Philadelphus*, *Kline* zijn mondschenkster, met statuen door gansch Alexandryen vereert, om haere bevallijckheit, en zy wiert afgebeeld, staende zeer graeffelijk in een enkel rokken met een teutikan of schenkpote in de handt, gelijk zy haeren dienst plach te verrichten. Is dan deze gratie zoo aengenaem in de levende bewegingen, hoe nootzakelijk moetze dan in onze konst geacht worden, daer de bevallijckheit zoo vorderlijk is. De steyloorachtige stijvicheyt geeft aen yder reedelijk mensch in't leven een afkeer. *Johannes Chrysostramus*, zegt men, was zoo onbevallijck in't eeten, dat hy noit met yemant tafel hielt, maer altijts alleen at. Indien de konst ook met onaengenaemheyt bevekt is, zoo machmenze wel opsluiten: want lompicheyt baert walging: en 't is te bejammeren, datmen zelfs in de werken van beroemde Meesters vind, dat in zommige beelden, schoon maetschiklijk van deelen, en (schoon genoeg van teykening, een gebrek van wellstant vernomen wort; waer door wy zelfs door de deugt, die'er in is, niet bewogen worden.

Achting de-
zer konit.

Haer te mis-
sen baert
walging.

't Is niet genoeg, dat een beelt schoon is, maer daer moet een zekere beweelijckheit in zijn, die macht over daenschouwers heeft; Gelijk *Horatius* van het dichten zingt.

Een schoon gedicht zal my niet licht beroeren,
Maer vriendlykheyt kan hert en ziel vervoeren.

Men lacche, of ween', d'aenschouwer raekt op't spoor:

Dus wilt gy dat ik schreye, schrey my voor.

Zoo is't ook met de Schilders, zy beroeren't gemoed niet, zooze deeze beweglykheyt overslaen, en dit zal hen gemeenelyk gebeuren, wanneerze deeze kunst, die wy de Dansleyding noemen, of verzuimt, of niet verstaen hebben.

't Gebeurt wel zelf in beelden schoon van stal,
Dat hen ontbreekt de rechte Hemelval
Bevallykheyt, door heymlyke gebreeken,
Die in de zwier van haer beweging steeken.
Dus is't van noo', dat Venus en haer zoon
Het werk versier', bevallyk maeke en schoon.
Bevallykheyt port aen om te beminne,
Het zye speelt in Bosnimf of Godinne.

Door verzuimelyk in deeze waerneeming geweest te zijn, wiert de groote Zeuxis berispt, dat hy zijne vrouwen te manlyk van gebaer vertoon hadde, daer men den voorzichtigen Homeer ook niet vry van keurt, en dat hy de zeedicheyt, die die sexe pait, had over't hooft gezien. Want het voegt niet, dat men van wel opgebrachte Juffertjes Appelteeven maekt, hoewel zelfs in d'alderruwste noch iets van haere kunne deurschijnt, ten waere men verwilderde Amazoenen, of Hellsche Razernyen voor had. Om dan in't algemeen van deeze konst te beginnen, zoo zeg ik: Dat men geen geweldige beweging aen zijn beelden moet geven, als'er maer een maetige vereycht wort. Plutarchus bestrafte beyde Schilders en Beelthouwers, en hy wijst aen, dat het onmaetich uittrekken, het wijt stappen, en het mond opsperren niets groots in zich heeft. Het is somtijts gebeurt, en voornaemelyk ontrent het begin deezer Eeuw, dat braeve geesten den geest al te ruimen toom gaven, meynende misschien de natuur t'overtreffen met hunne beelden zeer weyts en zwierich te doen draeyen en zwaeyen, en handen en voeten met Sprangerse greepen gansch verkramp, en uit het lit te doen buigen. Maer hoor wat'er Junius van gevoelt: Zy schiepen haeren meelten lust, zegt hy, in de wellende opgeblazenheyt van een schijn-grootse manier. Zy zochten den voornaemsten lof haeres verliants van een wilde onbeschoftheyt t'onleenen; weynich daer nae vragende, datze de rechte konstmaet en de Natuur zelve te buiten gingen. Zy namen een grooten moed op't ydele hand geklap van etlyke onweetende betrekroezen, die haere foeyfraeye werken met een verbaefde verwondering scheenen te aenschouwen; zoo dat zy daer door op haere eygene dwalingen verliest wierden.

Gemeene
regels.
Geen over-
maetige be-
weeging.

Of ver-
kramping.

En stijg-
heyt te
midde.

den. Maer men moet zich hier in, gelijk in andere gewichtige zaeken, voorzichtig dragen, op dat men, in't midden van *Scylla*, niet in *Charybdis* verdrenke, en in't midden van een ondeugt in een arger vervalle; gelijk aen eenige gebeurt is, die steunende op het gemeene gevoelen, datmen van d' Antijken heeft, dat de maetige beweging in veel staetuen wonderlijk is waergenomen, haer zelve hebben ingebeelt, dat zy die volgende, niet en konden missen: waer doorze dan ook niet dan onbehaeglijke steene figuren hebben voortgebracht: en in steeede dat hen den geelt der voorgangers met een levende gratie te staede quam, zoo veranderden haere beelden in steen, min noch meer, als of hen het hoofd van *Meduze* was voorgehouden. Zeker ik zach noch liever in de beroeringen eenige verkrampingen, als datmen my met zulke geestelooze koolstruiken d'oogen bedampre. Maer om op den rechten wech te komen, en zeeker te gaen, zoo moet een konstoeffenaer zich tot de leevende natuur keeren, en zien, hoe ver het hem in de bewegingen geoorloft is te gaen.

Om nu van een welbeleyde en konstige beweging der beelden, en yder der byzondere leeden te spreken, zoo mocht ons den Kamerspeeler *Rosius* wel te hulp komen: die tegens *Cicero* wel dorst twiltten, of het vermogen eens Orateurs meest in de welsprekenheyt, dan of in de kunstige en bequaeme gebaeren, bestont. Waer van hy zijn deel zelfs in een boek verdedigde. Want de kamerspeelige dansleyding was een wijze van stomme beweging, daer in zy de leeden nae den eysch des spels kunstichlijk wisten te gebruiken, jae zoodanich, dat men hen in alles verstont, schoon'er niet een eenich woort gesproken wiert. En dat meer is, zoo bootste een zelve persoon een bestevaer nae, dan wederom een kint; strax de Heer, dan de knecht; nu de Vrouw dan de maegt; bezaedichtheyt, dronkenschap, en voort allerley neyging met een geneuchelijke bootsmaekery; 't welk voor de kijkers van allerley landaert zoo verstaenbaer was, als of zy in hun byzondere taelen gesproken hadden. By gebrek dan van *Rosius* moet ons *Eufrosine* den geelt verlichten; om de alderbequaemste, natuurlijkste en schoonste bewegingen in onze werken te vertoon. En aen haer beveel ik u, ô Schilderjeugt, voornaementlijk wanneer gy nae de Teykenschoolen of Academien gaet, om mans-of vrouwe-naekten nae 't leven in de warme stooven te teykenen. Zie dan toe, wanneer gy het beelt of 't model in postuur stelt, dat het niet alleen dit of dat schijnt te doen, maer dat deeze doening nae de Dansleydige kunst vertoont wort. Zeker, ik beklaeg my, wanneer ik mijn oude Academiteykeningen overzie, dat men ons daer van in onze jonkheyd zoo spaerich heeft onderrecht; daer het niet meer arbeyt is een graesselijk postuur, dan een onaengenaem en walgelijk na te volgen.

De bewegingen of beroeringen stelt *Makrobius* zeevenderley: Als, van be-

beneden nae boven : van boven nae beneden : achterwaerts en voorwaerts : ter rechter en ter linker zy : en laetstelijk, in't omdraeyen. En deeze worden in een menschen beelt in het hoofd, in het lichaem, in armen en beenen, en in de minder leden aengemerkt. Nu past een konstenaer deeze bewegingen nae vereysch des werks op't aldergemakkelijkst te gebruiken, en zich van verkeerde grimmatfen te ontslaen. Den Hoogduitsen zwaertvechter schijnt zinneloos in't opneemen van't geweer, maer een ervaren Soldaet voert de Spies met gemak.

Om nu van een staende beeld in't gemeen te beginnen, zoo is't voor eerst van nooden, dat men aen de beweging, die het te doen heeft, gedenke, en dat men dan al de leeden op't gemakkelijkst daer nae schikke. Laet uwe voorzichtigheyt acht geven, om het hoofd wel op de schouderen te doen dragen, de schouder en borst op den buik en de heup; en dat de beenen wel onder het middellijf passen. Wanneer zich de borst ter rechter zijde went, zoo laet het hoofd vry ter linker zy' hellende omzien. Laet noit hoofd geheel tot ter zijden uit omdraeyen, ten waere in d'alderheftichste bewegingen, maer nimmermeer verder, als gelijk met de schouder: laet de laegste schouder noit last dragen. Welke heup ook mach uitzwanken: stel de schouderen in een recht staende beeld even hoog. *Vermander* spreekt'er by nae van, als volgt:

Een staende beeld gelykt vry by een boog,
 Waer van de Pees recht neer gaet van om hoog:
 Zoo moet de voet, die vast staet, lootrecht onder
 De keelput staen, men doe die heupe ronder
 Uitzwanken, maer het andre been is vry;
 Men buige't hoofd nae de geplante zy'.
 Laet rechter been en linker arrem zwaeyen
 Een zelve weg, en't hoofd een weynich draeyen
 Na d' arm of hand, die uitsteekt. Veel gedraey
 En keurtmen oit in schoone beelden fraey.

En wijders zegt hy :

Veel verder als een voet van voet,
 Een staende beelt noit schryden moet.

Laet uwe beelden geen drommedarisgangen gaen, met het voortzetten van de geheele zijde. Men prijft een kruisbeweging, ten zy het beeld iets heffe, of op de teenen staet.

Indien uw beeld noch heft noch staet op teenen,
 Zoo maek verschil in zwaey van arm en beenen;
 Wanneer het staet op zynen luchter voet
 Den rechter arm noit opwaerts reyken moet.

Eerste lit.
 Zeven roe-
 tingen.

Staen.

Gemeene
 stant.

Beweging
 van hoofd
 armen en
 beenen.

Schreede.

Kruisbewe-
 ging.

En haere
 uitsonderin-
 gen.

Beel-

Beelden, die trekken of steeken.

*In sieekende figuren, of die trekken,
Moet rechter been en rechter arrem rekken.*

Wicht en
tegenwicht.

Laet het gewicht en tegenwicht uwe beelden in de waeg houden, gelijk den stok aen den Koordedansers, op datze in alle beweegingen, 't zy staende, of steunende bestaen mogen, ten waere in't loopen of vliegen.

De onvoeglijke en onnatuurlijke bewegingen moet men voor al mijden.

Zitten.

*Een zittend beeld mishaeft ons, met de knien
Aen een, en voort de voeten ruim te zien.*

Ook wegens 't verdraeyen :

Vallen of
vechten.

*En schoon uw beelden ook of vielen ofte vochten,
Laet zulx natuerlijk zijn, en myd verdraeide bochten.*

Want gelijk dit vaers luit :

*Gewoel en werkingen vol geest zyn prijzens waerdich,
Maer buiten mooglijkheit is alle zwier onaerdich.*

Gaende Ve-
nus.
Eneas
1. boek.
Van achte-
ren.
Luijaert.

De Poëten geven menichmael den Schilder door eenich duister woort zoo groot een licht, als veel moeilijke onderrechtingen zouden kunnen te weeg brengen. Want wie zal zich geen allerbehaeglijkste zwier inbeelden, als hy van *Venus* by *Virgiel* deeze woorden leeft? Zoo spreekende, gingze heene, blonk over haeren roosverwigen nek, het hair gaf een goddelijke locht, als ambrosie, van zich, het kleet sleepte na, en haer tret wees wel uit, datze waerachtich een godinne was. Een naekten rugge een weinich verheven of geboogen, wort niet onschoon geacht.

Del Sarto behaelde lof in een leuijen arbeyder, die zija handen op een sinpele manier zat en klouwde, als of hy in twijfel was, van of hy tot het werk, daer hy toe genoodicht wiert, gaen wilde, of niet.

Stant van
slapen.

Anthol.
4. 12.

Eindelijk moet men deze stant der dansleyding ook op 't bevallijxt in slaepende, jae zelfs in doode beelden, waerneemen. *De Satyr slaept*, zegt *Philostratus*, in de Schilderye van *Mydas*, laet ons zachtelyk spreken, ten eynde dat zynen slaep niet gebroken en worde; want zoo doende zouden wy de lieflykheit van dit gezichte strax quijt zyn. *Diodorus*, zegt *Plato*, heeft den slaependen *Satyr* aldaer neergeleyt, en niet gegraveert. Hy zal op het minste schudden dadelyk ontwaken. Het zilver is met een zachten slaep bevangen. En hoe veel braeve geesten hebben zich verwondert over het schoon en grafelyk beelt des nachts, van *Michel Agnolo* gemaekt tot het graf van *de Medicis*. Waer van onder anderen aldus gezongen is :

*De nacht, die hier nu slaept, een Engel heeft
Uit steen geteelt: wie denkt niet datze leeft,
En zachjes rust? Of zouw 'er iets ontbreken?
Ontwaek 'er dan, gy zultze hooren spreken.*

Waer

Waer op *Michel Agnolo*, voor zijn beeldt, op dezen zin antwoorde :

De slaep vermoegtme, en dat ik steen ben meê,
 Dus knaegt my schand, noch schae, noch harte weê.
 Dat ik noch zie noch hoor, is niet te laeken;
 Dies houd u stil, en wilt my niet ontwaeken.

Het tweede lit van de beweegingen nae de kunst te vertoonen, is, datmen de zelve in staet, kunne, en ouderdom der perfoonen wel onderscheyde; Tweede lit.
 gelijk wy in 't volgende vaers uitdrukken :

Den ouderdom en kunne t' onderscheyden,
 Door eygenschap hun eygen, acht ik raer :
 Laet der tile jeugd vry speelend' zich vermeyden,
 Maer maegden past een zeediglijk gebaer ;
 Ten zy men stelt verwilderde Amazoonen.
 Een stoute stant past aen een kloek soldaet ;
 Een jongman past een fierheyt te vertoonen ;
 Daer d' oude geen verkleumtheyt en misstaet.
 Zoo zalmen ook groot onderscheit in 't werken
 Van heer of slaef, of boer of burger merken.

Overeenkomende met *Horatius*, den leermeester der Poëzy, die dit onderscheyt zijnen leerlingen ook indachtich maekt, en de Schilders, die de stomme Poëzy oefnen, hebben 'er niet minder op te letten. Hy zegt bynae aldus :

Veel scheelt het, of de knecht of meester spreekt,
 Een oude man, of die vol hitte steekt
 Door 't bloeyen van zijn jeugd, of stasy-vrouwen,
 Of Reyzigers, of wel die d' akkers bouwen :
 Of Kolcher, of Asirer, of Thebaen :
 Dit onderscheit is noodig te verstaen :
 't Gemeen gerucht zal u hier veyligst stieren,
 Of anders moogje iet dergelijx verziieren.

Onderscheit
 in staet, kunne
 en ouder
 t' onderscheyden.

En een weynich verder verbeeldt hy de trappen des ouderdoms aldus :

Het kind, dat eeven nu begint te gaen en queelen,
 Heeft in 't gemeen een trek met zijns gelijk te speelen,
 Is gram en licht gepaeit, in ongestagen zwang.
 Een jong aenkomeling gaet, buiten's meesters dwang,
 Met Paerd en Honden zich by d' offerplaets vermaken :
 Is licht verleyt, en helt tot d' ontucht, neygt tot wraken
 Van onderwijs, is traeg zijn oorbaer te verstaen,
 Verquistsich, en geneygt de zinnen om te slaen.

't Kint.

De jongeling.

De man.

De manlyke Ouderdom verandert de gemoeden,
Hy haekt nae vrientschap, staet nae eere en rijke goeden,
En wacht zich te bestaen 't geen naemaels rouwen mag:

d'Oude.

Veel druks en ongevals komt met den ouden dag,
Hy zoekt gestaeg na goed, en speent zich van 't verkreegen,
Is eygenzinnich, en tot korzelheit genegen.

En wat laeger:

Op datm' een besteraer geen jongmans Rol doe klappen,
En 't kind geen mans bedryf, zoo merkelx eygenjchappen.

Maer ten is niet genoeg, datmen een oude vervallen en verschrompelt afbeelt; want ongemak, ziekte en arbeyt verhaesten den ouderdom, die somtijts ook door maticheyt en gezontheit schijnt te verdraegen.

De Civitate
Dei lib. 16.

Sara de Huisvrouw *Abrahams* was in haeren hoogen ouderdom van negentich jaeren, nae't gevoelen van *Augustinus*, noch van zoodanigen schoonheyt, dat'er de Koning van Gerar *Abimelech* op quam te verlieven, zoo wel als'er *Pharao* lang te voren in Egypten op verliet was geweest. Maer om een staeltje wegens de waerneming van kunne en ouderdom in onze kunst voort te brengen, zoo gevalt my geen beeter, dan de Schildery der Centauren van *Zeuxis*, welkers kopye *Lucianus*, dieze gezien hadde, aldus beschrijft:

Zeuxis Cen-
tauren,

In een dichten stoel, of bosch van groene kruiden leyt een Centaurinne, met al de deelen, die in merrie zijn, ter aerde, en het kruis of achterdeel zydelings over nedergestrekt: maer de vrouwelijke leeden, als zittende rusten op den elleboog: de voorste beenen leggen ook niet overzijds, maer het eene leyd, als of zy knielde, gevouwen met den hoorn inwendig nae haer toe, en het andere recht zich om hoog, klouwende d' aerde met den voet, gelijk de paerden, wanneer zy poogen op te staen. Van twee tweelingkinderen halve veulens, heeftze het een op den arm, en geeft het op menschelijke wijze haer vroulijke borst: het ander, dat meerder van des paerts aert heeft, is vast aen de speene, gelijk de jonge veulens gewent zijn aen de moeder merrie te zuigen. Boven in 't Tafereel, op een puntige rots, vertoont zich een Hengst Centaur, steekende den kop uit het werk, doch zijn lichaem vertoont zich niet verder, dan voor zoo veel als hy mensch is; dit is, zoोक meen, den man van deeze Centaurinne, die op twee verscheyde plaetsen, als gezegt is, haer jongen zoogt, 't welk hy al lachende aenziet, terwijl hy met zijn rechterhand een jong leeuwken boven zijn hoofd wikt, en geneugt schijnt te neemen met dit speelding de kinderen te verschrikken. De rest van deeze Schildery, hoewel wy deeze konst niet grondig verstaen, vertoonde een groote volkomentheyt, en ontdekte een uitnemende vlijt. Ten eersten, den omtrek schein voortgekomen uit een

vaste

vaste hand. Ten anderen waren de verwen zeer konstig gebrooken, en het byzonderste van 't werk was overstort met een rijklijke gratie. De verdiepingen, verkortingen en buigingen, waren wel ter deege waergenomen, zonder dat 'er iets verzuimt was van 't geene men zoude mogen wenschen, zoo van gestalte, maetschiklijkheyt, ordinantie, als van alle andere deugden, die de verstandige Schilders gewoon zijn te betrachten. My aengaende, vervolgt *Lucianus*, ik loofde in *Zeuxis* byzonderlijk die groote kracht van zijn wetenschap, waer door hy, in zoo gelijk een gezelschap, de kunne en ouderdom zoo kunstiglijk heeft onderscheyden. Want den Centauwer heeft hy heel wreet, moedig, en gruwlijk uitgebeelt, 't hair overeynd staende, voorts bykans geheel ruig en ruw, niet alleen 't geen dat paert is, maer zelf ook dat mensch is, met breede en verheven schouderen, en ik en weet niet wat grenikken of grijnen in 't aengezigt, daer echter zijn ongetemt en woest weezen doorheene schijnt. De vrouw gelijkt beneeden zeer wel een oorlogsmerry, gelijk de Thessaliaensche, die noch ongetemt, en van niemant bereeden zijn: haer menschelijk deel is uitnemende schoon, uitgenomen d'ooren, die hy, als die van de Satyrs, mismaeckt en spits heeft uitgebeelt. De vergadering der twee lichaemen is niet bottelijk al teffens afgescheyden, maer van verre beginnende ontsleelt zich uit d'oogen der aenschouwers, en smelt zich al dieflijk 't een in 't ander. Belangende dé twee kinderen, in het eene zweemt een wreet gelaet, zoo wel als in den Vader, en in die teedere jeugt speelt een ontemmelijke gruwzaamheyt. My schein ook verwonderens waardig, dat zy zoo kinderlijk zien op den jongen leeuw, en ondertusschen de mammen vatten, en tot die invallen, die zy beyde in hair en verwe gelijken. Dus verre *Lucianus*. En zeker, hy heeft zeer wel aengemerkt, dat het recht onderscheyden van kunne en ouderdom geen van de minste deugden in een Schilderye is; te meer, dewijl men by overleveringe heeft, dat de oudste Grieksche Schilders haere beelden zoodanig maekten, dat men niet en wist, of 't mannen of vrouwen waren, tot dat eenen *Eumarus*, die alles nae 't leven deede, de konst zoo ver bragt, dat men ze kon onderscheyden. Ik agt dat dit eenigzins by quam, om dat vrouwen en mannen meest op eenderley wijze zich kleedden.

Treflijk onderscheyden in kunne.

Dat nu al die van de kunst is, onze *Eufrosine* nae d'oogen zie, om al verder en verder van haer onderweezen en geleert te worden: want ik heb niet anders, dan een inleydinge tot al deeze hooge Schoolen beloofst; echter meen ik dat deeze winkel van *Calliope* reets stofs genoeg zal in hebben, om de braefste geeften te doen zweeten.

V Y F D E H O O F T D E E L.

Thaleye de derde Gratie. Van de Houding, Samenstemming, of Harmonie in't koloreeren.

TErpsichore heeft van 't wel verwen, Melpomene van lichten en schaduwen gehandelt. Zoo resteert'er noch van der zelve overeendrachtige ordening en meedevoeglijke schikkinge te spreken. Welke geheymenis der konst wy gewoon zijn met het woort *Houding* uit te drukken; 't welk in het koloreeren even het zelve be- teykent, als in de konst der maetschiklykheit de woorden *Simmetrie, Analogie, Harmonie, en Proportie*; zijnde ook als de overeenstemming en bekoorlijke zangwijze in de Muzijk. Want het begrijpt in zich een zuivere vergaderinge van samenstemmende kracht: het wel schikken der koleuren, 't welk wy de Tuilkonst noemen: en de ordentlijke schikking van lichten en schaduwen: nevens het voorkomen, wechwijken, ronden, en verkorten; en laet eyndelijk niets uirgeslooten van al't gene dat, booven 't geene dat reets verhandelt is; tot een volmaekte Schilderye behoort.

Samenstem-
mende
kracht en
zichtigheit.

Over deeze Houdinge nu heeft onze *Calliope* de behaeglijke en altyts welgeneygde Gratie *Thaleye* gestelt; *Thaleye*, zeg ik, die onder de Gratiën even het zelve ampt bekleet, dat d'andere *Thaleye* onder de Muzen heeft. Want zy vergelt de bevallijkheden haerer Zulteren met een wel geschikte ordening. Wy zullen onder haer opzicht dan van de samenstemmende kracht beginnen. Deeze begrijpt in zich een gelijkmaeticheyt in klaerheyt en gloejentheyt, waer uit dan een byzondere zachticheyt volgt, die aen het werk een wonderlijk vermogen toedeelt.

*Zacht schildren is niet flaeuw het werk te doen verdwynen,
Als veele meenen, maer de krachten te doen schynen
In Eendracht, 't klaer by 't klaer; geen verw en is zoo hart
Dat zy geen makker vind, het donker lijd het zwart:
Noch geeft en locht en licht vermenging en verzachten
Door schaeuw en weerglans, en behulpsaemheyt van krachten.*

Binding.

De zachticheyt van samenstemmende kracht is als een band van 't geheele werk, en wort daeromme binding genoemd: zy doet in het schilderen of koloreeren even zoo veel, als het wel troepen en bondich ordineeren in de Teykenkonst te weeg brengt.

Wy hebben in *Melpomene* de graeden van licht en schaduwe eenichzins uit-

gedrukt, maer het behoort voornamentlijk tot de Houdinge, dat men verscheyde lichten, en verlichte dingen tegen elkander wel vergelijkt. Indien eenich naekt oflywaet, daer geen flinkerende glansen in te wachten zijn, de klaerste dingen in uw werk zijn, zoo moogt gyze vry met al uw macht op't aller verlichtste uitbeelden. Maer indien'er spierwitte Satynen, blinkent gout of zilver, vyer of vlam ontrent is, zoo moet gy de kracht van uwe verwen in deze groote glanssen alleen op't alderhelderst te werk stellen: houdende de rest zoo veel sommerder, als zy in licht van deze heerschende lichten verschillen. *Plutarchus* berispt *Apelles*, dat als hy *Alexander* met den blixem in de hand had afgemaelt, hy zijn natuerlijke verwe niet wel uitgedrukt, maer hem bruinder en duisterder geschildert hadde, als hy was; want hy was van natuure blank, en die blankicheyt was vermengt met eenige roodigheyt, die inzonderheit in zijn aengezicht en op zijn borst bleek, ontstaende uit een goede getempertheit, warm en vyerich van aert, waer door men zegt, dat hy een zoetgeurigen adem hadde, en dat zijn vlees lieflijk rook, ja dat zelf de kleederen, die zijn lichaem raekten, daer door als geperfumeert waren. Maer mooglijk zouw *Apelles* hier in wel te verschoonen zijn, dewijl hy al zijn vermogen van licht in den blixem en d'uitstekende hand, die de zelfde voerde, gespilt hebbende, genootzaekt is geweest de klaerheit in de tronie te verminderen, om door een maetschiklijke houding van meer en minder licht de wetten der konst te volgen. Want indien hy de tronie van *Alexander* zoo klaer hadde uitgebeelt, als men hem beschrijft, het en waer hem niet mogelijk geweest de vyerige glans aen den blixem te geven. Die echter de regels, in *Terpsichore* geleert, wel waerneemt, zal zelfs wel blankicheyt in een sommer licht vertoonen kunnen: maer of hy daerom van alle berispinge vry zal zijn, voornamentlijk van die't niet en verstaen, wil ik niet verzekeren. Mijn raed is, dat wanneer u een zoo schoonen *Alexander*, of liever eenich schoon vrouwebeelt, te konterfeiten voorkomt, dat gy d'omstandigheden zoo schikt, dat gy in de tronie, of't naekt al uw kracht van klaerheit besteden moogt, op dat u de wetten der houdinge niet en dwingen uw hoofdwerk te verbruinen, 't welk, indien 't niet ontsiert, u ten minsten in gevaer zouw brengen van als *Apelles* berispt te worden.

Proportie of

Houdinge van mindere regens meerdere lichten.

Z E S T E   H O O F T D E E L.

Van de Tuiling, Schakeering, of byeenschikking der verwen.

Ae zoo voort mijn *Thaleye*, en ondek ons, wat een welstant een aengenaeme byeenschikking der verwen maekt; en hoe bekoorlijk deeze kunst voor het oog is. *Euphranor* van *Istmos* schreef'er tot onderwijs een geheel boek van: maer de tijd heeft'er ons van berooft. *Pausias*, de *Sicioner*, vond de Tuilster of bloemverkoopster *Glycera* hier zoo aerdigh in, wanneerze haer kransjes, festoenen en ruikers vlocht, dat hyze daerom tot zijn Meestres verkoos: en zy gaf hem door haere geesticheyt, in't by eenvoegen der verscheyde sierlijke verwen, zoo veel werks, dat hy de kransvlechtster, *Stephanoplocos* genoemd, die hy dus door haer beleyt gemaekt hadt, voor zijn meesterstuk hielt. Het koste *Lukullus* naederhand noch twee talenten, toen het eenen *Dionysius* voor hem kopyeerde. En zeeker, een verstandich konstenaer zal dit deel der konst wonder bevallijk in Bloemen en Kruiden zien, wanneer hyze nae zijn geoeffent oog een weynich schikt; en men vind in de gemengde bloemen zoo voeglijke samenvoegingen van elkander toegeneegte verwen, datze 't gezicht in haere behaeglijkheden doen verlieven.

In fruiten, bladeren en bloemen heeft *Rafaël Urbyn* zich gedient van eenen *Jan*, een Vlaming die by hem woonde, schilderende de zelve op een vry lossen en natuurlijker wijze, als men te *Romen* gewoon was te zien. Door wiens voorgang *Jan da Udine* ook zoo zeer verlicht is geworden, dat hy fruiten, druiven, groenicheyt, bloemen en allerley vogelkost, als koren, haver, gerst, vlier, venkelknoppen, en *Turksche* terwe, in festoenen gevlochten, en elk een tijdt des jaers uitbeeldende, zoo konstich en levende koloereerde, datze aen de muuren, in d'omloopen van de stukken, in't welsel van 't Paleis van *Gigi* scheenen te hangen. Niet minder zijn de veelverwige velden in de lenten lieflijk, die door zoo veelerley groen, doch byna yder weyde of akker van den anderen verschillende, in't geheel als een welstandige *Harmonie* maken.

Natuur is zeer genegen deze deugt te vertoon, het zy wanneer de vrolijke *Auroor* des morgens den Hemel opent, of dat *Tethys* de vermoeyde *Zonne* paerden uitspant, of de dingen by een schikt, die tot elkander behooren. *Vermander* zingt hier van byna op dezen zin:

Ik

De Tuiling
leert men
uit de Bloemen.

Akkers en
velden.

Het achtste Boek.

303

Ik zwijge van den bloffen dageraet,
 Zoo fierlyk in't veel verwigh pronkgewaet.
 De goude Zon en Maen en Starren, zwieren
 In't blaeuw Azuur, het goud verheugd Saffieren.
 't Hoofs purper mint het gulden borst kleynoot.
 De Papegaey braveert met groen en root.
 Het wit albast in't groen zal't oog vernoegeen:
 Doch't wit kan zich by alle verwen voegen.
 Hoe geestlich dat natuur het pluimgediert,
 En't zeegewas beschildert en versiert,
 't En belgt zich niet: d'eendrachticheyt, in't schikken
 Der verwen, schijnt onze oogten te verquikken.
 Roo verwe en past niet zonder wit by't naekt,
 Maer purper, blaeuw, en groen, en geel vermaekt
 Het bloote vel; zy lyden ook elkanderen.
 Noch kann' een kleur in veelerley veranderen,
 By voorbeelt; groen, wat geeler of wat blaeuw;
 En't eindeloos in allerhande graeuw;
 Dees zachticheen elkanderen verdraegen.
 Maer't voegt somtijts, en't zal het oog behaegen,
 Datm' ietwes schoons vertoone, daer de rest
 Zich sommer houd: maer hoed u wel voor't lest
 Een hardicheit te lijden: licht en luister
 Verklaert de lucht en schemert tegen't duister.

Dageraet.

Hemel.

Sieraeden.

Eenige les-
 sen van be-
 minnende
 verwen.

Om zich in het wel houden en by een schikken der verwen te oeffenen, plachten d'oude Meesters somtijts haer te verlustigen in stukskens, die zy Xenia noemden, te maken. Want men hadt de gewoonte, als vrienden elkandere vergaften, eenige bakskens of kortkens met fruit, of andere min gemeene dingen, fierlijk op gehoopt en schilderachtich gefchakeert, aen malkanderen te schenk te zenden; welke men Xenia of galfgaven noemde: die somtijts zoo kunstich deur een gemengt waren, dat zy de kunst scheenen uit te tarten. 't Wit en groen is elkander gunstlich, als in Maroos vaers:

Tuiling van
 Xenia.

De Boschgodt quam'er by, bekrans't met loof, en bladen,
 En zwaeide Lelijen, en Meyen onbeladen.

Wit en
 groen.

Maer deze welstant openbaert zich voornamentlijk, wanneer men groene hoven met spierwitte beelden, van Marber of Pleister, versiert ziet: of dat de latachtige priëlen, met ceruze overstreeken, en met groen loof doorylochten zijn. Onzen Maro tuilt verder aldus, in zijnen Alexis:

De Nymfen korf by korf vol Lelybloemen brengen.
 De blanke Naïs plukt, om onder een te mengen,

Fico-

Veierley
bloemen.

Fiolen, Mankop, en vlecht Tjdeloozen meê,
En Dille, bly van geur, een yeder op zjyn steê,
Lavender, en meer kruit, te keurich uitgekooren,
Schakeert de Goutbloem met de zachte Ridders spooren.

Maer natuur schakeert de verwen nergens zachter onder een, als in den
Reegenboog.

Den Regen-
boog,

In't afgaen van de tijd wort deezen booge
Wel meest gezien. Hy toont zich voor het ooge
Op't klaerst, wanneer hy valt voor donkre locht,
De Zon, altyts recht over zynen bocht,
Schiets kyngs gewijs de straelen door de dampen,
En schildert, daer zy rochter lucht beschampen,
Den Reegenboog; ja somtyts ook wel twee.
Ik zach een boog in't stuiven van de Zee,
Maer omgekeert, dat 's met den bocht naer onder.
Ook ziet men dit behaegelyke wonder
In't stuiven van fontein of watervall,
En omgekeert, wenn' uit der hoogte in't dal
Dit zien kan, 't welk maer zelden komt te beuren.
Hy strekt zich uit met overschoone kleuren,
Als purper, paers, oranje of helder root,
En geel, en groen, tot blaeuw in't purper stoot.
Hier ziet men al de verwen, die den ander
Beminnen, als omhelsdenze malkander.

Des Kartes komt met deeze beschrijving des Reegenboogs by nae over een:
want hy geeftze eerst purperroot, voorts inkarnaet, oranje, geel, groen,
blaeuw, en asgraeuw, waer van hy zegt, dat somtijts 't eerste, en wederom
sometijts het laetste, of binnen of buiten komt. Maer ik hier mede niet te
vreedden, hebze op't nieuw naer't leeven aldus naegevolgt, en hebze bevonden
eerst purper, dan paers, voorts roodt, geel, groen, blaeuw, en paers-
achtig, en daer onder wederom geel, groen en purper. Immers de ver-
wen, die malkander in den Reegenboog verzellen, zijn elkander recht be-
vriend; gelijk dit vaers te kennen geeft:

't Blaeuw past by't purper, en het purper weer by't roodt,
't Roodt by't oranje, daer het geel niet tegen stoot,
't Geel mint het groen, en 't groen heeft graeg met blaeuw te doen.

't Schoonst
n't best.

Wijders, dewijl 't zeer wanschiklyk zoude zijn, het geheele werk met
gemelde vermaeklyke koleurkens te overlafen, zoo zal't prijsslyk zijn,
dat men, in het voorste of voornaemste van 't werk, yder verwe op zyn
schoonst maekt (men bedekt in't schilderen, zegt *Plutarchus*, de duistere
en

en droeve verwen, en brengt de lichte en blyde voor of boven) op datze met een gemeene en met malkander verdraegsaeme kracht en gloejentheit her-voor dringen. Echter wil ik niet, dat de verwen juist eeven licht, eeven bruin, als een droom verschijnen; maer gelijk een goede muziek somtijts den toon verheft, en somtijts met een diepe bas dreunt, zoo machmen spierwit lywaet by blaeuwe zijde dartel doen krinkelen, en schitterend gout by alle verwen passen. Zoo praelt de bleeke maen by gulde starren in d'azuure lucht, zoo blinkt het rijpe graen in de groene velden. De figuren, meer tot bywerk, als nootzakelijk, zal men voorzichtig zoodanich kleeden, dat het oog in het opslach van het voornaemste werk niet en wort afgetrokken: niet datmenze juist alle zal beschaduwen, of in den rouw kleen, maer men zal met een kunstige behendicheit door haer een welstant in het hoofwerk veroorzaken; 't zy zy in verder afftant de voorste klaerheden eenichzins missen, of alleen een weerglans ontfangende, van 't voornaemste licht berooft zijn.

Z E V E N D E   H O O F T D E E L .

Schikking van schaduwen en lichten.

Ons oog scheidt eenen zonderlingen lust in d' alderglinsterenste koleuren, zegt *Maximus Tyrius*, nochtans zal ons dit vermaek een klein vergenoegen toebrengen, ten zy dat men het aengenaem schijnsel van zulken helderen verwe, door een nabuurige bruinte een weinich zoekt te helpen. De jonge *Plinius* zegt, dat de aengenaemheit van 't licht in een Schilderye aldermeest door de schaduw e wort veroorzaekt. Hier op zegt *Quintilianus*, datmen te vergeefs eenige bevallijkheit in de Schilderyen zoude zoeken, die niet dan met flaeuwe lichten, welke alleen een harde oneffenheit hebben, besprengt zijn: want deeze ontbeeren niet alleen de krachtige affteeking, maer verbergen ook de aengenaemheit van die dingen, die wegens hare zachtheit zouden geroemt worden. En *Junius*, van wien wy dit gemelde ontleenen, berispt de harde aeneenstooting van licht en bruin, en zegt, dat dergelijke Schilderyen wel schaekberden gelijken. Vorder wil hy, datmen de macht van schaduwen matich gebruike, gelijk als men den honich met 't uiterste der vingers, en niet met de geheele hand neemt; want dit zullen gewis wel schaek- of damberden gelijken, die vol van lichten en bruine schaduwen geplakt zijn. Daerom beveele ik u niet te veel met lichten en schaduwen door een te hapselen,

De schoone dagingen worden door zachte bygevoegde schaduwen geholpen.

Veel harde schaduwen maeken een schildery een schaekbert gelijk.

Regel van
dagen en
schaduw-
en te schikken.

maer de zelve bequamelijk in groepen te vereenigen; laet uwe sterkste lichten met minder lichten minlijk verzelt zijn, ik verzeeker u, datze te heerlijker zullen uitblinken; laet uwe diepste donkerheden met klaere bruintens omringt zijn, op datze met te meerder geweld de kracht van het licht mogen doen afsteeken. *Rembrandt* heeft deeze deugt hoog in top gevoert, en was volleert in 't wel byeenvoegen van bevriende verwen. *Polidoor* van *Caravaggio* heeft in zijne groepingen schoone en grootse dagingen waergenomen, en liet de lichten van minder lichten tot noch mindere afzakken, eer hy zijn ruime schaduwten te pas bracht.

A C H T S T E H O O F T D E E L.

Van voorkoming, wechwijking, en verkorting.

Veelerley
vonden om
te doen
wechwijken.

In dit allerheerlijkste deel der Schilderkunst, is de blindheyd tot deeze tijden toe noch zoo groot geweest, dat veel braeve meesters het voorkomen en wegwijken eer by geval in haer werk brachten, dan door zeker beleyt. d' Italiaenen meenen haer achterste werk door mezetinten of halfkleuren te rug te schuiven. Sommige willen met donkere en zwarte gronden haer werk met geweld doen voorkomen, en schrijven haere steekende lichten dat vermogen toe. Deze geeven die deugt aen de schoone verwen, en willen dat de graeuwe en vuile nootzakelijk wechwijken.

Of licht
meer ver-
mogen heeft
om te doen
voorkom-
en, dan schadu-
we.

Laet twee paralleelen ofte evenwijdige linien, op een paneel met de kleuren van licht en schaduwten worden getrokken, zegt *Longius*, nochtans zal de uitstekende blinkende helderheyd des lichts ons gezicht vaerdiger ontmoeten, en veel naerder schijnen te zijn. *Nicias* heeft, onder alle d' andere oude konstenaers, het licht ende de schaduwe zeer naepuntiglijk waergenomen, allermeeft daer na trachtende, dat zijne Schilderyen van 't berd zouden afsteeken.

Indien wy een berd met wit en zwart te gelijk overstrijken, zegt *Johannes Grammaticus*, zal nochtans het witte altijt naerder, en het zwarte verder af schijnen te zijn. Daerom plachten ook de Schilders, op aenmerkinge van dit stuk, haer zelve met zwartachtige of donker brune verwen te behelpen, wanneer zy de verdiepte holligheyd van eenen bornput, van eenen regenbak, van een gracht, van eenen grondeloozen kuyl, ofte iet zulx meenden afte beelden: wanneer zy eenige dingen in het tegendeel zochten te verhoogen, als namelijk, de borsten van een maegt, een uitgestrekte hand,

hand, de voeten van een springend of te loopend paerdt, dan plachten zy aen beyde zijden een genoechsaeme schaduw van zwarte en bruine verwen aen te wryven, ten eynde dat deze gedeeltens door de nabuerige verdiepinge met een levendige kracht van het tafereel mochten afsteeken. Wy zullen gaerne bekennen, dat dingen sterk in 't licht, en vooaen geschildert zijnde, het ooge des aenschouwers geweldich tot zich trekken, en dat de bruine schaduwen de dingen veel van hun vermogen ontrooven. Maer dat de lichte verwe alleen zoude doen voorkomen, en de donkere doen wechwijken, staen wy niet toe: want men ziet een brandende kaerse door een nevel en de Zon, die zoo ver is, door de dampen heen, ja op den klaeren dag door de blaauwe lucht, welke naby is, en boven of wel beneeden de wolken uit zuivere dampen bestaet. Maer dar de dingen, zoo alsze *Longius* en *Johannes Grammaticus* opgeven, aldus in het licht gestelt geweldich uitkomen, is om dat den konstenaer als dan gelegenheit heeft, om de konstgreep, daer het voorkomen alleen in bestaet, in 't werk te stellen.

De schaduwen of bruintens zijn ook geen zekere middelen om te doen wechwijken. Want schoon de donkerheit in een hol het zelve diep doet achten, zoo zal het zelve noch veel dieper schijnen, wanneer het in zijn waere diepte eenich licht ontfangt. Wat eenige bruine dingen in het licht aengaet, de bruinte zal haer ook niet doen wechwijken, maer veel eer de kenlijkheit doen voorkomen, gelijk aen de bruinvissen somtijts gezien kan worden. Men ziet de verwen der visschen, zegt *Philostratus*, in het blaauwverwich schijnsel der zee allengskens verschieten. De voorste schijnen heel zwart te zijn, de naeste minder, d'andere beginnen eerst een weinich uit ons gezicht t'ontwijken, daer na krijgenze eenen schaduwachtigen en zoo voort eenen waterigen schijn, tot dat menze eindelijk maer alleen meent in 't gezicht te hebben. Dat veele geacht hebben datmen met sterke schaduwen best kan doen voorkomen, blijkt daer uit, datze veeltijts in haere werken zeer bruine en sterk beschaduwde beelden in de voorste hoeken van hare stukken hebben te pas gebrocht, laetende in de middelruimte een licht inzien. Ik en wil niemants vonden misprijzen, maer zal alleen met het ontdekken van de zuivere waerheit deeze wonderkunst licht maken. Ik zeg dan, dat alleen de *kenlijkhey*: de dingen naby doet schijnen te zijn, en daer en tegen de *egaelhey*: de dingen doet wechwijken: daerom wil ik, datmen 't geen voorkomt, rul en wakker aensmeere, en 't geen weg zal wijken, hoe verder en verder, netter en zuiverder handele. Noch deeze noch geene verwe zal uw werk doen voorkomen of wechwijken, maer alleen de *kenlijkhey*: of *onkenlijkhey*: der deelen. Wat is 't, als gy op blaauw papier een blaauwen Hemel met drijvende wolken in 't veld na 't leven tekent, dat uw papier zoo na by u schijnt te zijn, en het Hemelsch lazuur zoo oneindelijk verre? 't Is om

Maer is geen oorzaak daer van.

De schaduwen of bruintens geen oorzaken van 't doen wechwijken.

Wechwijking vermindert bruine dingen.

Wat eygentlijk doet voorkomen en wechwijken.

dat uw papier, hoe effen gy't ook oordeelt, een zekere kenbaere rulheyt heeft, waer in het oog staeren kan, ter plaetse, daer gy wilt, 't welk gy in 't gladde blaeuw des Hemels niet doen en kunt. De schoone verwen wijken zoo wel wech, als de onzuivere, gelijk aen Zon, Maen, locht en gestarnte te zien is: en d'onzuivere koleuren zullen zoo wel, als de schoone voorkomen, als gyze door een zekere *rulheyt*, die de *kenlijkheyt* der deelen uitbeelt, aenwijst. Dit zal genoeg zijn voor die't begrijpt, want ik wil met geen *Thersient* wilsen. *Pausias* was d'eerste, die de hand sloeg aen een zekere soorte van Schilderie, in welke hy van niemant achterhaelt wierd, al hoe wel hem veele daer in navolgden: want als hy de lengte van eenen Os

De Schoonheit der verwe is ook geen oorzaak van 't voorkomen.

Verkorting door kracht van wel koreeren te wege gebracht.

Ronding en uithessing.

Voorbeelden.

wilde aenwijzen, zoo heeft hy hem eerst met het hoofd en met de borst recht tegen over d'aenschouwers gewent, zonder hem na de gewoonte van andere meesters zydelings te stellen; en dus doende heeft hy niet te min zijne gantsche lengte en dikte genoegsaemlijk te verstaen gegeven, daer na, gelijk alle d'andere konstenaers eenige byzondere gedeelten hunner beelden, om de zelvige beter te doen afteken, met lichte verwen verhoogden, en door een naebuurige bruinigheyt verdiepten; zoo heeft hy den geheelen Os zwart gemaakt, het wezen zijner schaduwen maer alleen uit de kracht der geweldiger verdiepinge uitwerkende, en door een zonderlinge verkortens konst, met eenen ook te wege brengende, dat men zijne platte Schilderye voor een verheven ende half rondt beeld zoude hebben aengezien. Ook scheenen eenige dingen gebroken en puntich of hol te wezen, die nochtans geheel effen en glat waren. 't Welk ook, nevens andere, van *Baltazar da Siena* is te weeg gebracht, want hy maekte in 't paleys van *Gigi* eenige kornissen en versierzelen, of 't stuko waer, zoo wel op zijn verkorten, en met naeuwe waerneming van lichten en schaduwen, dat zelfs die van de konst daer door bedrogen wierden, en niet konden gelooven, dat het geschildert was, voor dat zy daer van door 't aentasten verzekert waren. En hoe heerlijk *Fabritius* zich hier in gedragen heeft, is noch hier te lande te zien. Wy hebben zelfs in dergelyk bedroch, zoo in 't ooft als westerlijkste rijk van Europa, ons na vermogen gequeeten. Behalven den Toneelschilder *Kalasses* heeft *Nicias* ook by de ouden in verkortingen en inziende verschieten uitgeblonken. *Apelle* toen hy *Alexander de Groot* met den blixem in de hand schilderde, gelijk boven vermelt is, zoo scheenen de vingers met zamen den blixem van 't tafereel af te steeken.

Philostratus heeft het zelve in de Schilderye van de yvoire *Venus* aengemerkt. De *Godin*, zegt hy, wil niet schijnen geschildert te zijn, want haer beelt is zoo geweldich afsteekende, dat het schijnt omhelsbaer te wezen. *Zeuxis*, *Polignotus* en *Eufranor* arbeyden met groote vlijt, om haere beelden een leveden geest in te aessenen, en voor al te doen uithessen, 'twelk

't welk haer in lofboven alle andere Meesters heeft doen toeneemen. 't Welk wy ook tot besluit toewenschen aen al die haere voetstappen met yver natreeden: en de lessen van onze *Calliope* en haere drie staetjuffers in 't betrachten van de schoonheyt, grafelijckheyt, schakeering, en goede overeendracht des geheelen werx met yver ter proefstellen.

NEG ENDE HO OF T DE EL.

Hoe zich een Konstenaer te draegen heeft tegens 't gewelt der Fortuine.

HEt is een mijner grootste droefheden, zegt *Jesus Syrach*, als verstandige mannen als drek geacht worden. *Albert Durer* van eenige Stadbestiersers een zeer konstich stuk Schildery getoont zijnde, prees het zelve na verdiensten, waer op deeze wijze domme Heeren hem toefchooten, dat de Meester des zelve werks daer ter Stede van armoede in 't Gasthuis gestorven was. Als of zy zeggen wilden dat de konst zoo grooten zaek niet en was, terwijlze zelfhaer beste oeffenaers van armoe vergaen liet. Maer hy antwoorde hen: dat zy hen hier over eeuwich te schaemen hadden, dat zy een man, die aen hun Stad een onsterfelijke eer had kunnen toebrenge, zoo smadich gehandelt hadden. Maer deze onbeschoftheyt heeft meermalen geheele steden tot schande gediend: Want toen den grooten Poët *Melesigenes*, sedert met den naem van *Homerus* al de werelt over bekend, tot Kume zijn Goddelijke Gedichten zong, en hy bemerkte datze eenige verstandige Kumaners behaegden, zoo stelde hy henlieden deeze voorwaerde: dat indienze hem uit het gemeen wilden onderhouden, hy de Stadt *Kume* beroemt wilde maken. Dit geviel al de geene, die 't hoorden, wonder wel, zy preezen zijn voorflach, en beloofden, dat indien hy dit aen den Raet wilde verzoeken, hem ook voor te spreken, en nae hun vermogen te helpen. *Melesigenes*, door dit zeggen aengemoedicht, trat, nae dat de Raet vergadert was, in het Raethuis, en badt den geenen, die daer toe gestelt was, dat hy hem voor den Raet wilde brengen, gelijk geschiede, en toen droeg hy de zelfde woorden wengens zijn onderhout, zoo als hyze te vooren aen de Liefhebbers had voorgelagen, den Raet voor, en uitgezeyt hebbende trat buiten, en ging voor het Raethuis zitten. Midlerwijle raedtpleegden de Heeren, wat men den man behoorde te antwoorden? De geene, die hem daer gebracht, en al de geene, die *Melesigenes* in de byeenkomst gehoord hadden, verston den dat men zijn verzoek behoorde toe te staen, tot dat eender on-

Cap. 26.
vers 30.
d'Onweten-
heit ver-
smaect de
Konst.
Aerdich stael
hier van,

Stael van
Homerus
tot Kume.

der hen, tot eeuwige schande van Kume, hen tegen viel, zeggende: dat by aldien zy eenmael *Homeren*, dat is blinden, beltonden onderhour te geven, zy dan voortaan een grooten hoop zouden krijgen, zonder daer eenich voordeel af te genieten. En hier uit heeft *Melesigenes* allereerst den naem van *Homeer* bekomen; want de Kumaners noenden de blinden *Homeren*. Zy sloegen dan zijn bede en verzoek plat af, betoonende in't versnaden van den blinden *Homeer*, die door zijn kunst en wijsheyt de gantsche werelt verlicht en zoo veel geleerden ziende gemaect heeft, haer eygene blietheit; waer over hy aldus klaegt:

*Minerf had my ten roem van Kume als uytverkoren,
Maer 't woeste volk wou nae mijn heylig rym niet hooren.*

Zoo ongelukkig worden ook somtijts braeve geelten in de Schilderkonst onthaelt, wanneer zy haere verkeerung ontrent beestige menschen houden. Al de geene, die door haere verdiensten lofgedichten waerdich zijn, zegt Wie de konst versmaden. eender, pleegen ook de vaerzen en gedichten van ganscher harten te beminnen: daer de zelve van geringe gemoederen gemeenelyk versmaet en veracht worden. Zoo ziet men ook dat bezienswaardige perfoonen de Schilderkonst liefhebben: en dat ze van niemand gehaet wort, dan van zoodanige, die 't beeter zouw passen in de stallen van *Circe* onder de zwijnen te leeven, dan by reedelijke schepselen te verkeerren. *Agessilaus*, zegt *Plutarchus*, verboo uitdrukkelijc in zijn testament, dat men zijn beeltenis niet en zoude schilderen noch gieten. Maer waerom? Hy was een onaenzienlijke en kreupele vent, daer met schilderen of gieten geener aen te behaelen was. Zoo gaf hy dit bevel zoo zeer niet uit onweetenheyt, als wel uit zijn bekende onwaerdicheyt. En zeeker, ik zach noit een eenichzins volmaect mensch, of ik bevond 'er een geneegentheyt by, om zich zelfs eens verbeelt te zien. Maer schoon men al liefde vind, zoo vind men overal 't volk niet, dat een konstenaer dient. Hy moet, 't is waer, voor eerst zijn goede fortune in zijn eygen verdiensten, dat is, in de deugt en in d' aengenaemheyt van zijn werk zoeken: maer daer nae moet hy omzien, dat hy door yverige Mecenaten noodich. *Mecenaten* in de gunst der machtige Prinsen of Koningen geraeke: of by de welvaerende kooplieden in achtunge koome. Want zonder hulpe van gunstige aenleyders, en voortkruisers, die hem luitruchtich opschreeuwen, zal hy bezwaerlijc bekend worden. En dat noch 't slimst is, zoo heb ik deurgaens bevonden, dat de liefhebbers of iemand draegen of onderdrukken, en dat zy zelden onverschillich, maer deurgaens eenzijdich zijn. En dit was d' oorzaak, dat veele Schilders, jae zelf onder d' aeloude, de vermaertheyt te beleeven gemist is: als *Aristodemus*, *Thasus*, *Polycles*, *Atraminenes*, Goede Meefters verdrukt. *Nicomachus*, *Schopas*, en veel andere. Want schoon het hen aen vlijt noch vernuft schorte, zoo bleeven zy verdonkert en in d' armoede versmoort door

door d' eenzijdicheyt der gewaende konstkenders, die haer als met de voet op de nek traden. *Myron* de gieter, en *Lysippus* de Beelthouwer konden d' armoede niet overwinnen, schoon deeze zijn beelden bynae deede leeven, en d' ander het koper schier bezielde. *Vruvius* zegt 'er zijn gevoelen af: dat het de konstenaers, hoe schoon zy ook voordoen, zeer lichtelijk teegen loopt, indien zy te arm zijn, om 't gezach hunner konst na behooren te hanthaeven, of door geen genoegzaeme tijt de gemeene gunst derven, of zich zelve door schoon praeten niet en weeten bemint te maken. Wat de armoede en een bekommerden staet belangt, men heeft veel deurluchtige geesten daer door zien verdrukken, en eyndlijk versmooren; want de armoede maekt den mensche moedeloos, en voornamentlijk konstenaers, die door de zoetheyt, die zy noch in de kunst vinden, verrukt, het hart niet en hebben hun zelve te waegen. Hier van dient tot voorbeeld den uitsteekenden Schilder, den kleinmoedigen *Antonio* van *Corregio*, die voor een zak korens een Mariebeelt schilderde, dat een zak vol dukaten waerdich was. En die eyndeling, met festich kroonen aen quatrinen beladen, van *Parma* te voet na zijn huis tot *Corregio* gaende, van dien ongewoonen last in zeer heet weder zich zoo vermoeide, en somtijts onderweegen, om zich te verkoelen, water drinkende, zich zoo qualijk bevont; dat hy t'huys komende van een sterke koortse bevaniert, te bedde viel, en ontrent zijn veertichste jaer storf. Maer het getal dezer ongelukkigen is grooter, dan ik begeer op te haelen. Wat de onvermaertheit of onbekentheit aengaet, een staeltje zal hier genoeg zijn. Toen *Antony* van *Dijk* eyndelijk tot *Genua* zoo veel had te weeg gebracht, dat hy met een voorspraekbrief tot *Romen* by zeker Kardinael wiert gezonden, zo verworf hy de genade van zijn *Uitmuntenheit* te konterfeyten, waer in hy ook al zijn vlijt en vermogen te kost ley; maer noch den Kardinael, noch iemand anders, kon'er iet byzonders in zien, en de Schilders, die geroepen wierden om hun oordeel te zeggen, bekenden dat het al redelijk wel was, van een vreemdeling. Dus geraekte 't Konterfeytsel in een hoek, en van *Dijk* in 't vergeetboek, en schoon hy zich zelve, dus van al de werelt verlaten ziende, van mistroosticheyt het hair uit het hoofd trok, niemand kreunde 't zich, noch men verbood hem geen strop te koopen, en het stont hem vry, zoo wel als *Fransisko Fiamenko*, van mistroosticheyt te sterven, die door *Bernijn* verbluft, na't huis der schimmen voer, daer hem *Bamboots*, zoo men zegt, namaels ging zoeken. Maer toen, na verloop van jaeren, van *Dijk* al zijn zwaericheyt te boven was, zijn naem door de werelt klont, en hy door gunst van 't Hof van *Wihal* verheeven en bekent wiert, zoo wiert ook 't konterfeytsel des Kardinaels tot *Rome* voor den dach gehaelt, verwondert, geprezen, en eyndeling als een Mirakel ten toon gestelt.

In de Voorrede van 't derde boek.

De kunst door armoede versmoort

Stael aen *Corregio*.

Ook niet bekent zijnde onaengemerkt.

Stael aen van *Dijk*.

Hier

Staeltje van
Herkules
Zegers.

Hier by past noch een staeltje van den ongeachten en nochtans, in de konst, grooten *Herkules Zegers*: dezen bloeide, of liever verdorde, in mijn eerste groene jaren. Hy was van een gewis en vast opmerken, zeker in zijn Teykening van lantschappen en gronden, aerdich in verzierlijke bergen en grotten, en als zwanger van geheele Provinsien, die hy met onmetelijke ruimtensbaerde, en in zijne Schilderyen en Printen wonderlijk liet zien. Hy benaerfichde hem de konst met onvergelykelijken yver: maer wat was 't? niemant wilde zijn werken in zijn leven aenzien: de Plaetdrukkers brochten zijn printen met manden vol by de Vettewariers, om boter en zeep in te doen, en't geraekte meest al tot peperhuisjes. Eyndelijk vertoonde hy een plaet, als zijn uiterste proeffstuk, aen een kunstkoopster tot Amsterdam, veylende de zelve voor klein gelt, maer wat was 't? de Koopman klaegde dat zijn werken geen waer en waren, en ontzach zich byna 't koper te betalen, zoo dat den ellendigen *Herkules* ongetroost met zijn plaet na huis most, en na dat hy eenige weynige printen daer af gedrukt hadde, sneed hy de zelve aen stukken, zeggende: dat'er noch liefhebbers komen zouden, die viermael meer voor een afdruk geven zouden, als hy voor de geheele plaet begeert hadde, gelijk ook gebeurt is, want yder print is naderhand zeltien dukaten betaelt geweest, en noch gelukkig diese krijgen kon; maer den armen *Herkules* had'er niets van te bet: want schoon hy zijn hemden en de lakens van zijn bedde verschilderde of verdrukte (want hy drukte ook Schildery) hy bleef in d' uiterste armoede met zijn gansche gezin, zoo dat zijn bedroefde vrouwe eyndelijk klaegde, dat al wat'er van lywaet geweest was, verschildert of verprint was. Dit nam de mistroostigen *Herkules* zoo ter harten, dat hy allen raet ten eynde zijnde. zijn droefheit in de wijn wilde smooren, en op eenen avont buyten zijn gewoonte beschonken zijnde, quam t'huis, maer viel van de trappen, en sterf; openende met zijn doot de oogen aen alle liefhebbers, die van die tijd af zijn werken in zoodanige waerde hebben gehouden, alsze verdienen, en altijts verdienen zullen.

Onbespraektheit.

Gezwets.

List.

Samenzwering.

Wat de onbespraektheit aengaet, deeze en behoorde zoogrootten hinderpael niet te zijn, maer de beschreumtheyt, zeedige beleeftheyt, en het vrymoedich vertoonen van zijne werken, behoorde aen de verstandige liefhebbers genoeg te zijn; want de Schilderkonst is het vertoonen eygener dan het spreken. Maer zommige hebben door een schijnbaer gezwets het geene, dat hen in de kunst ontbrak, vervult, andere hebben door een verleydende list de ooren en oogen der onverstandige liefhebbers beguichelt, andere hebben met schalke verbintenissen hunne werken door gunstelingen doen opschreeuwen, en door het toekaetsen van twee of drie samengezwoorenen, den bal der Fortuine in hun gewelt gekregen. Zeker, wel een staetkundige list,

list, maer verdoemelijk, wanneerze tot verdrukking van eerlijke en edele geesten wort in't werk gestelt, en onbestandich, dewijl de waerheit doch eyntlijk eens uitbarst. De Schilderkonst is zeker te edel, om door zoonooft fnoode zonden ondersteunt te worden; behalven dat het ook gevaerlijk is, onschuldigen te beleedigen, daer men de stokslagen wel met scherp betalen kan.

Om andere te verdrukken.

Door deeze vervloekte samenzweering worden alle vaste oordeelen los gemaekt, want hier door worden de goede dingen immers voor een tijd lang onderdrukt, en de krepelen werken der deelgenooten opgeschreeuwt. Het en is wel niet onnatuurlijk, dat veele konsteners hunne eygen werken voor de beste houden; maer men plach altijs aen die den prijs te geven, die van elk meester in de tweede plaats nae zijn eygen werk gestelt wiert; daer de verstandige de zelve nu behoorden waerdich te achten, die met den grootsten yver vervolgt worden.

Waer aen men de beste dingen plach te keenen.

TIENDE HOOFDDEEL.

Vervolg van't voorgaende.

DE vervloekte Nijdt, vyandinne van goden en menschen, heeft niet alleen deze samenzweeringen gesmeet, maer heeft ook, door verborgelisten, somtijts noch gruwelijker stukken aangerecht, gelijk men zegt van *Baccio Bandinelli*, die, ziende den roem van *M. Agnolo*, door den wonderlijken *Carton* van den krijg te Pifa, vol van schoone naekten en grafelijke bewegingen, die tot licht van al de Schilderjeugt was opgehangen, dit wonderstuk der konst uit wangunst verdelgde; want hy in een ongeleegte tijd, met een nagemaekten sleutel, heymelijk in de zaele, daerze hing, komende, scheurdeze in veel stukken: Gelijk hy naderhand ook veel gebootseerde figuren en marberen van de zelve hand uit spijt vernietigde. Zoo veel onlusts quam den grooten *Michiel Agnolo* over; en noch meer, toen hem den verwaenden *Beeltsnijder Torrigiano*, uit nijt en euvel al spelende de neus aen stukken sloeg: en schoon hy daer over uit Florensen gebannen wiert, *Michiel Agnolo* bleef echter voor al zijn leven geteykent. Maer wat beklagelijker zaek, zoo't waer is, vertelt men van *Lukas van Leyden*, die uit liefde tot de kunst, de Schilders tot Middelburg, en voort met *Mabuze* tot Gent, Mechelen, en Antwerpen bezocht, en in yder Stadt een banket van zestich gulden, dat toen veel was, ten beste gaf, dat hy sedert geen gezonden dach hadt, en zes

Haet en verhaet bewezen

Aen M. Agnolo;

Lukas van Leyden;

jaren lang van een verteerend vergift quynde. O Edele kunst! is't moog-
 lijk dat'er zoo onedelmoedige buffels uwe eere bezoetelen. En nochtans
 is't waer, dat men snooder rank voor weynige jaeren te Parijs gezien heeft.
 De Bruin. Zeeker Schilder van grootse Teikening, en Meester in't maken van Mo-
 dellen tot tapijten, was by Koning *Lowijs* de veertiende en al't hof in hoog-
 achting: hy gaf uit liefde tot de kunst, en natuerlijke gunst, aen eenen
 zijn Neef, die ook zijn naem voerde (doch onwaardich) zijn huis ten belten.
 Maer deze van duivelsche nijd en Eerzucht bereeden, kon niet lijden dat de
 glory van zijn vrient zoo hoog in top stont, en hoopeloos van door den
 wech der Deugt hem gelijk te worden, besloot hem van kant te helpen:
 dies hy op een morgen zich zoo ver vergat, dat hy de spijsen van zijn Neef en
 huiswaert ging vergiftigen: begevende zich, gelijk verraders, door haer
 geweete gepijnicht, gemeenlijk blo zijn, daer op straks op de vlucht. Den
 goeden Meester bevond zich dadelijk na den eten bijster qualijk, maer zien-
 de dat al die van zijn huis in een gelijke ontteltenis vervielen, kreeg ver-
 moeden van vergift. Men stelde flux alle raet van brakende middelen en te-
 gengift in't werk, en zoo gelukkig, dat den Schilder met zijn gezin weder
 te recht geraekten. Het missen van den Neef bracht eerst vermoeden op hem,
 en noch meer zijn vertrek, men speurde hem na, en kreeg hem aen een der
 Zeeporten. Hy wiert te recht gestelt, en schuldich bevonden; d' Edelmoedi-
 ge en medogende Konstenaer bad noch om zijn vergiffenis by den Koning:
 maer *Lowijs*, te meer om's mans deugt en des anders ondankbaerheit tot
 wraek geprikkelt, gaf geen gehoor, nam de zaek als een vadermoort op,
 bestaefde 't strenge gerecht; en men zach korts daer aen den onbedachten
 vergiftiger zijn snood leven in't aenzien van al de werelt aen de Galg in een
 strop eyndigen. 't Rechte loon voor zoodanige, die de deugt door gruwel-
 stukken zoeken te verdelgen. Maer wat willen wy over de nijdicheyt dezes
 rijts klagen? *Apelles*, die den naem van Prinse der Schilders draegt, is van
 deze harpye niet bevrijt geweest: want toen hy tot Alexandryen, in Egypt-
 ren, zijn heerlijke konst aen Koning *Ptolomeus* vertoonde, en inet grooter
 eeren ontfangen wiert, zoo misgunde hem zulks eenen *Antiphilus*, die hem
 trotsen willende niet en konde, dies hy middelzocht hem te verraden. Hy
 beschuldigde *Apelles* by den Koning: Dat hy den voornaemsten was ge-
 weest, die met *Theodota* de Stad Tyrus had omgewent. En zelf dat hy *Pelu-
 sia* had doen innemen. *Ptolomeus* wiert deur deze tijdinge bitterlijk gestoort,
 en van gramschap razende noemde *Apelles* een ondankbaren verrader, tot dat
 een der schuldige zich over den onschuldige *Apelles* erbarmende, voort quam,
 en de waerheit openbaerde. De Koning was beschaemt, van *Apelles* zo onwaer-
 dich gehandelt te hebben, schonk aen hem hondert talenten gouts, en gaf
 den valschen beschuldiger *Antiphilus* tot een slaef aen hem over. Zoodanigen
 loon

loon wensch ik alle *Anthiphilen* toe, die de deurluchtige deugden door snoode leugenen en verraderyen zoeken te verduistren.

Zeeker, booze tongen kunnen somtijts der vroomen lof wel iets bezwalken, Godt weet tot wat proeve hy't toelaet, maer het quaet loont eindelijk zijn meester wel met dubbelt fret. De waarheyt komt eyndlijk te voorschijn, alwaert dat gy't niet beleefde, maer de deugt kent geen tijd.

Wilt gy bestandigen roem in de konst verkrijgen, zoo poog om wel te doen. Staet gy na een bestandich geluk, zoo tree niet buiten de zeedige deugt.

Gy moet u zelven met een verdraegsaem gedult wapenen, wanneer liefhebbers overkomen, die meer geld of gezach, dan kennis hebben: want ten komt niet altijs gelegen, dat men hen na verdiensten straffe, gelijk (a) *Zeuxis Megabyzus* afwees, toen hy hem op zijnen winkel met groote pracht en grootsheit bezoekende, zeer dwaes en vermeeten van de konst sprak; want *Zeuxis* schoot hem toe, dat hy by een yegelijk, zoo lang hy gezweegen had, met vreez' en verwondering was aengezien, maer dat hy nu, door zijn onbeschaeft en dom oordeelen van't geen hy niet en verflond, zich zelven tot een spot der verwrijvende jongens gemaekt hadde.

Michiel Agnolo gebruikte meerder beleeftheit, toen hy den Florentijnschen *David*, uit het verlaten stuk marber hieuw; want als hem *Soderini* berispte, dat den neus te dik was, zoo krom hy op de steygering, met zijn houwtuig en wat gruis, hem gelatende het aangewezen gebrek wach te nemen, en te werken, latende somtijts wat gruis afstuiven; vragende eyndelijk hoe 't hem nu geviel? *Soderini*, zich zelven vleyende, zach wel aendachtich om hoog, zeggende, zeer wel, en zeeker gy hebt daer nu het leven gegeven. Maer zoodanige kunstkeners zijn ons meermaels ontmoet, en haer oordeel is niet altijs schadelijk. Onzen *Livius* had laetst in een stuk de waarheit uitgebeelt, daerze van de gerechtigheit gekroont wiert, hy had'er ook een gryzaert als de tijd bygevoegt, gelijk het onderwerp scheen te vereyschen; maer een der aenbelteeders gaf voor, dat dien ouden vent daer niet paste. Waer over den Schilder hem en eenige andere beelden, die toch niet opgemaekt waren, uitstreek, ontlastende zich zelven van geen kleinen arbeit, en prees den vernuftigen raetsman. Maer de Schildergeest wort somtijts tot ongedult getergt, wanneer de verwaentheit des berispers te hoog loopt. *Apelles* liet ons hier af een alom bekend stael na, toen den Schoenmaker, na dat hy daegs te vooren de Schoenriemen, met goede Schoenmakers kennis, gelukkig berispt had, en hy die nu verbeteret zach, iets op het been van *Venus* wist te zeggen: want *Apelles*, die zich verborgen hadde, sprong met yver uit, en belaste hem, Schoenmaker, by zijn Pantoffel te blijven. *Michiel Agnolo* ook, toen hy des Paus beeld van koper vijf

Zeedige deugt.

't Gedult aengeprezen, (a) *Plutarchus* zegt *Apelles*, in *rust des gemoeds* c. 12.

In't welnemen van der onkundigen oordeel.

Voorbeelden.

Kan niet altijs den hoorn verkroppen, maer breekt uit.

Voorbeelden.

Ne sutor ultra crepidam.

Tot spijfe
antwoorden,

ellen hoog maekte, wiert van *F. Francia* Schilder en Goutfinit, toen hy 't hem vertoonde, met geen andere lof vereert, als, dat het een zeer schoon gietfel, en van goede stoffe was. Waer over *Agnolo* antwoorde, dat hy daer van den Paus te danken had, dieze hem bestelt hadde, gelijk hy *Francia* de Drogisten daer hy zijn verwen haelde. Makende hem voort voor een plompaert uit, en zijnen zoone, dat een schoon jongsken was, toevaerende, zeyde: Uw Vader maekt schoonder levende, als geschilderde beelden. Of dezen yver van *Agnolo* te hoog liep, stel ik anderen te oordeelen. Immers hy belgd'et hem, dat *Francia* de stoffe, en niet de vorm prees. En *Francia* had mogelijk te grooten gevoelen van zich zelven, want men zegt dat hy van ontfeltenis noch gestorven is, toen hy de wonder schoone *Cecilia* van *Rafaël*, die nochtans zijn vriend was, gezien hadde, en de zelve zoo veel beeter dan zijn eygen werk bevond. *Michiel Agnolo* was anders, gelijk 't by groote Meesters gemeen is, ras geraekt; want toen eenen *Messer Biagio* tegen den Paus gezegt hadde, dat zoo onschamele naekten, als in't oordeel van *Agnolo* geschildert waren, beter in een Badstove, dan in des Paus Kapelle pasten, zoo schilderde hy deezen Priester flux by onthout, met een Slang, die hem in zijn schaemte bijt, in de Hel, en als een *Midas* met Ezels ooren. Ook dreef hy een Edelman, die van den Hartoch van Ferraren gezonden was om de *Leda* te zien, die hy voor hem gemaakt hadde, van hem, om dat hy 't stuk ziende zeyde, dat dit zoo veel byzonders niet en was: zonder 't zelve naderhant den Hartoch te willen verkoopen. Een ander Edelman te Bolognen vragde hem, wat hy meerder achte, een beelt van hem, of twee Ossen? Waer op hy hem antwoorde, na de ossen zijn, want deeze van Bolognen zijn vry grover, als onze te Florenzen. Het antwoord van *F. Zuccherro* was zoo bits niet, maer niet minder van nadruk, ten aenzien van den perfoon, daer hy 't tegen hadde: want als hem de Kardinael *Farneze* toeschoot, *Rafaël Urbyn* en d'andere goede Schilders en waren nu niet, ley hy'er tegen in, de goede konstbeminners, Pauzen en Prinsen waren nu ook niet. Men geeft hem ook na, dat de *Calumnia*, die van hem in print uitgaet, eenichzins overeenkomende met die, daer *Apelles* zich tegens den Koning *Ptolomeus* meê ontschuldigde, tegens *Farneze* hier om gemaakt is.

En wrack.

Wy zullen meer andere wraekoeffeningen der Schilders voorby gaen, en hier alleen maer eenige aenroeren, die wel zoo scherpzinnich en belacchelijk zijn, als eenige Poëtische schimpdichten, gelijk men zegt dat *Sebastiaen del Piombo*, in een Kapelle van *St. Pieter Montori*, een Monnik schilderende, van *Michiel Agnolo* gewaerschuwt wiert, dat hy 't werk zoude bederven. En *Sebastiaen* de waerom vragende: zoo antwoorde *Agnolo*, dewijl de Monniken de gansche werelt, of waerze komen, bederven, zoo zal dit kleyn kappelleken, zoo gy'er dezen Monnik inbrengt, ook niet vry gaen.

gâen. Als ook zeeker Schilder een *Pieta*, zoo 't de Italiaenen noemen, slecht genoeg had afgebeeld, en den Meester aen dezen zelve *M. Agnolo* vraagde wat 'er hem af dacht? zoo gaf hy tot antwoord, dat dit wel een *Pieta*, dat is, een zeer deerlijk stuk werks was.

Dit gaet nu de tong aen, maer andere hebben zich met het pinfeel al zwijgende gewroken: gelijk *Apelles* in zijne *Calumnia*, boven gedacht.

Die van *F. Zucchero*, gelijk wy gezegt hebben, hebben wy in print. Maer men vertelt van den Schilder *Klezis*, dat hy zich van de Koninginne *Stratonice* gehoont achtende, haer schilderde, als wentelende in 'de onkuifche omhelzingen met eenen Visscher, en dat hy dit Tafereel tot Ephezen in de haven opentlijk ten toon stelde, maer zelfs s'cheep ging, en wech vluchte. Het welk hem nochtans zoodanich niet en gelukte, als hy wel gemeent hadde: want de Koninginne, van een anderen aert, als de Vorsten, die men tans vindt, die om Schilderyen, daer in zy waenen gehoont te zijn, haere nabueren ten oorlog ontzeggen, wilde zelfs niet, dat men deze Schilderye wechnam, maer heeftze zelfs wegens de konst, die 'er in gepleegt was, in eere doen houden. Maer ik raede daerom niet, dat men *Klezis* voorbeeld naevolge; want groote Heeren hebben lange armen.

Van Klezis.

Andere hebben om zich te wreken, yzere tralien geschildert voor het afbeeldsel van iemant, die haer aenbesteet stuk verzuimden af te haelen. Dezen heeft 'er een Monnikskap opgezet, en een geestelijk zusje bygevoegt. Een ander heeft boeyen aen de handen, of een strop om den hals gehangen. Andere hebben haer iets bespottelijks of onschamigs in de hand gegeven. En zommige met de wrake des penfeels noch niet gepaait, hebben 'er gedichten en smadige vaerzen bygevoegt. Maer laet u al deeze opschuimingen eens ontfelden gemoets, ô Schilderjeugt, niet verrukken, maer stel gestadich, nevens een betamelijk gedult, deeze twee middelen in 't werk, te weeten, dat gy met *gunst* en *eerbiedicheit* van een anders werk oordeelt: laet uw grootste verfinading als die van *Albert Durer* zijn, die iet slechts ziende, gemeenlijk niets anders zeyde, als: *Et hadt seyn vlijts gedaen*.

Schimpdichten.

Eerste middel.

Van anders werk wel te oordeelen.

P. P. Rubens uit Italien in Nederlandt komende, gebruikte zijn heusheyd wel te pas: want als hy merkte, dat zeker Schilder, reets in achtung, smaedich van hem sprak, zoo ging hy den zelve bezoeken, prees de deugden, die hy in zijn konst bespeurde, nae de rechte maet, en verzocht hem verder zeker aengevangen stuk op te maeken, alzo hy betuigde lustich te zijn, om iets van zijn konst te hebben. d' Ander door deeze minzaeme bejegening tot zwijgen gebracht, vervaerdichde 't vereyschte stuk, 't welk *Rubens* beaengenaemde, en vorderde hem den prijs af: d' ander beschaemt deed een tamelijken eysch, maer *Rubens* antwoorde: hy had hem dubbel zoo veel toege-

De Konst
klimt tot
hoogen prijs
en achting,
door de on-
derlinge
heusheit der
oeffenaers
en kendens.

schikt, betaelde't mildelijk, en kreeg door zijne edelmoedicheyt de gunst van deezen yveraer, die in zijn gemoed overwonnen niet alleen de heushey van *Rubens*, maer ook zijne konst, tot den Hemel toe opschreeuwde. Maer wie zal lust tot de konst hebben, als de konstenaers onderling elkanders werk verachten. De konststukken zijn dien prijs waerdich, die'er de kendens onder malkanderen opzetten, zegt *Cicero*. Hoe dwaes zijn dan die oeffenaers, die, door 't verachten van een anders werken, hunne eygene doen afflaen? *Protogenes*, in zijn Vaderland *Rhodus* als een verschoveling levende, quam met zijn konst in achting, door de deugt van *Apelles*; want dezen waerdigen Prinse der konst by geval aen dat Eylandt gelant, *Protogenes* werken ziende, vraegde wat hyze hield? En hoorde met leetweezen, dat hyze op een zeer geringen prijs stelde: maer om dit te verbeteren bood hy'er dadelijk vijftich talenten, of dertich duizent kroonen voor, laetende daer en boven door *Rhodus* den roep loopen, dat hy'er noch veel aen meende te winnen, alzoohyze als zijn eygen werk, dat reets tot ongelooflijken prijs gesteegeen was, meende te verkooopen. De *Rhodiaenen* dit vernemende, zagen *Protogenes* konst wel haest met andere oogen aen, booden'er ook goede sommen gelts voor; maer *Apelles* bleef by zijn bot, en stont daer niet van af, voor dat zy't zelve verbeterden. Zeker, *Apelles* kon door het wonderlijkste stuk werx, dat hy ooyt by de hand nam, geen heerlijker lof, dan door deeze daedt, verdienen; waerdich dat elk konstenaer de geheugenis daer van in zijn hart drukt, om de zelve nae de maete zijnder gaven te volgen; al waert maer als *A. Durer*, als hy de dingen van onze *Geertjen van St. Jans* tot Haerlem met verwondering bezach. *Waerlijk*, zeyde hy, *er is eyn mhaler in moeders leib geweest.* 't Welk de konst en deezen meester tot verheerlijking mocht gedijt hebben, had hem de doot niet te vroeg wechgerukt.

Hoe zijn
minder te
prijzen.

Men moet ook, wannermen iemants werk ziet, die noch onrijp in de konst is, met bescheydenheyt daer van spreekken, niet datmen 't zoo dadelijk als een wereltswonder zal uitkrijten, en het booven alle ervaeren meesters werk stellen, als of het niet hooger te brengen waer, gelijk somtijts de jonge melkmuilen meenen dat hun toekomst; maer men zal de kenbaere deugden, die'er in bespeurt worden, prijzen, en de wrange onrijpheeden met voordacht voor by gaen.

Gy Meesters zult uwe *Diffipelen*, die gelukkig in't leeren zijn, ook met geen nijdige oogen aenzien: *Dedalus* onderwees zijns Zusters Zoone *Talus*, den vinder van de draekonst, en van de zaegge, nae de gelijkenisse van het kinnebakken eens *Serpents*, maer als hy over des jongelings groote geest nijdich wiert, zoo heeft hy hem den hals gebroken. 't Welk hem zelfs tot ondergang van zijn geheele huis gestrekt heeft. Geefte acneen yder den lof,

lof, die hem toekomt, want die andere lichtvaerdich verachten, worden ook niet verschoont. *Baccio Bandinel* (gelijk wy gezegt hebben) was zoo nijdich, dat hy niet alleen alles verachte, maer noch discipel zijnde de teykeningen van *Michel Agnolo* aen stukken scheurde, en naderhand de bootseersels van den zelven meester verbryzelde, om hem zijn eer en faem, en andere van zoo schoone voorbeelden te berooven. Maer hy wiert zelf ook van andere liefhebbers genoeg gehekelt en beschimpt. 't Was aerdich van zekere Edelvrouwe, alsze in gezelschap van eenige Edelluiden de marbere *Adam* en *Eva* bezach, en gevraegt wiert wat haer van die beelden dacht? Van het mansbeelt, antwoorde zy, voegt my geen oordeel te geeven, maer wat de vrouwe belangt, zy heeft twee goede deugden, zijnde wit en stantvastich. Maer andere gingen dit eygen werk met spijse gedichten te keer. Ziet hier een staeltje:

Den lusthof was onteert door Adam en zijn bruit;

Dies dreefmen hun daer uit.

En dees twee beelden ook, die deeze kerk besmetten,

Behoort men uit te zetten.

Gy zult ook, ô Schilderjeugt, de werken uws leermeesters behoortlijk in waerden houden, en schoon gyze verbeteren kunt, zoo past het u niet, die te verachten. Maer gedenkt altijd, dat zy van die hand komen, die u in uwe zwakheyt placht te geleyden. En zegt met *Alexander*: Mijn vader gaf my het leven, maer van dezen heb ik het wel leven door Gods genade geleert.

Ten tweeden, zoo betracht dat uw werk lofwaardich is. Zoo zal 't u aen geen ware kenners eindlijk ontbreken, schoon gansche steeden met waenwijze narren, en partijdige liefhebbers vervult waren. Maer dewijlik aen liefhebbers gedenke, zoo moet ik u, ô konstliedige zieleh, ook dit te gemoed voeren: dat gy u wacht van den droeffem der konst te beminnen: maer wilt gy uw hart op eenige Schilderyen zetten: zoo let eerst wel, of'er beminnens waerdige deugden in zijn; of de zaek, die verbeelt wort, wel zoo waerdigen inhoud begrijpt, als van *Clio* vereyft wort; of de proportie ook zuiverlijk is waergenomen; of de kolorijten en schaduwen met de lessen van *Terpsichore* en *Melpomene* overeenkonien: of de doeningen en lijdingen ook haere rechte rol speelen? of de omstandigheden zijn? of de schicking geestig is; en eyndelijk, of al deze deugden deur de gratien verbonden zijn? Want zoo gy u aen andere beuzelingen vergaep, zoo zijt gy den naem van liefhebbers onwaardich.

Wijders van zijn eygen konst vermetelijk te snorken, past geen edelgemoed: d'oude Meesters ontzagen zich op hare stukken te schrijven datze gedaen of opgemaekt waren; ja men vond boyen de drie stukken niet, meent

Plinius,

Die andere
verachten
worden niet
verschoont.

Zelf wel te
doen.
Tweede
middel.

Aen de lief-
hebbers.

Niet te snor-
ken.

d'Oude
schreven
zelden *fecit*,
maer meest
faciebat;
Om altijt te
mogen ver-
beteren.
Hoorden
anders oor-
deel.

Maer volg-
den de beste;
niet als
Dion.

Men moet
zijn werk
niet altijts
veranderen,
maer als men
zijn best ge-
daen heeft,
te vreden
zijn.

Plinius, daer, *Apelles fecit*, *Apelles heeft het gemaekt*, op stond. Maer wel veele met het opschrift van, *Apelles faciebat*, *Apelles maekte dit stuk werks*. Als ofhy noch daer afen aen kongaen, als't hem geliefde. Want het en behoort een Schilder nimmermeer te verveelen zijn werk beter en beter te maeken; de tijd ververft somtijts het oog, en het oordeel van vreemden, verstandigen, en dommekrachten, van nijdigen, gunstelingen, en onpartijdigen ontwaekt den geest. Jae de Boeren zullen u somtijts wel een feyl in uw werk aenwijzen, gelijk *Durer* zegt, hoewel zy u niet leeren kunnen, hoe gy die zult verbeeteren. *Fidias*, na dat hy dien vermaerden *Jupiter* voor d' *Eleanen* gemaekt, en d' eerste reyze aen den dag gebracht hadde, stont achter de deure, en luisterde wat d' omstanders in zijn werk preezen of laekten. En zoo dra zy vertrokken waren, sloot hy de deuren, en ging de oordeelen der menichte tegens zijn beeld overweegen, en verbeterde't geene daer zy by avontueren't rechte wit getroffen hadden: en *Apelles* gebrukte dien zelven wech. Want die al wilde volgen wat het domme volk oordeelde, zou vaeren als *Dion*, die *Leda* met hare kinderen *Kastor* en *Pollux* uit eyerschaelen brekende, geschildert hadde, en de zelve in zijn winkel gestelt, met voornemen alles te veranderen wat de menichte quam te berispen, gelijk geschiede: want hy hoorde met gedult al haere aenwijzingen aen, en maekte't zoo als zy't verstaen hadden; nu verkorte hy de neus van *Leda*, of een arm van *Kastor*, dan verdunde hy den hals van *Pollux*, of de knie van de Moeder, tot dat de godin, noch godin, noch hen' met kuikens, maer eer een beerin, met twee ongelekte jongen geleek. Dit gedaen hebbende, stelde hy't wederom in zijn winkel ten toon, met dit byschrift:

's Volks oordeel, dom en zot,
Heeft dus dit stuk verbrod.

Men moet geen oordeel volgen, als't geen datmen bevint met de waerheit over een te koomen: want daer is geen grooter dwaesheit, zegt *Tullius*, dan datmen iets zonderlings van de vergaderinge der geener verwacht, die, een by een, anders niet dan slechte verachte werkluiden zijn. Men moet zich ook wel wachten, als men eens zijn best gedaen heeft, alles te willen veranderen. Zy zijn zeer ongelukkig, die't geen hun in't eerste wel gevalt, t' elkens wederom verwerpen, en iets geheel van't vorige verschillende by de hand neemen. Want zy doen haer verstand door een verkeert misvertrouwen grootelijx te kort, zoo dat ik naeulijks weet, of hy, dien al wat hy doet wel aenstaet, of dien niets met allen vernoegt, wijst verdoot is. Den overnaerstigen bootseerder *Apollodorus* kreeg somtijts zoo quaeden gevoelen van zijn eygen werk, dat hy v eeltijts zijne volmaekte beelden aen stukken sloeg; waerom hy onder de wandeling den dollen *Apollodorus* genaemt wiert. *Callimachus* mede altijts zijn werk verbeteren willende, maekte't arger, en wiert daer-

daerom *Kakozitekhnus* gebynaemt. Zijn werk al te zeer te pijnigen maekt het zelve zwaermoedich, het is ook onmogelijk dat de viericheyt des geefts altijs eeven fris zouw blijven. *Apelles* beroemde zich, dat hy *Protogenes* daer in overtrof, dat hy van zijn werk kon afscheiden. Het is een meesterlijk teyken, als iemand de deugden, die hy in 't begin in zijn stuk gebracht heeft, tot den eynde toe kan bewaeren. Het geen alreede wel is, behoeft geen verbetering, en die het geen, dat goet is, ongeschonden laet, geeft te kennen dat hy 't verstaet. Daerom hebben groote meesters ook wel dingen, die in 't eerste aenleggen een gelukkige wellstant hadden, onopgemaekt gelaten, van vreeze dat zy die zouden bederven.. Zoo kan 't ook gebeuren dat de grondverwe uwes doeks of paneels in 't koloreeren te pas komt, en met eenige duw- kens geholpen, uwen arbeyt verlicht.

Om zijn werk te verbeteren, houtmen ook dat het goet is, het zelve voor een wijl wech te zetten, om het daer nae met een versch oogte overzien; gelijk *Horatius* van den dichter begeert: Houw uw schriften, zegt hy, negen jaeren by ut' huis; wat niet uitgegeven is, kan men t' elkens uitschrabben. Maer een Schilder zouw dezen raet te zeer volgende, weynich uitrechten. Ik heb liever dat hy zijn werk volkomen opmaekt, en, lust het hem namaels, het eerste door een tweede verbetert: Poëten mogen door denken, maer Schilders moeten door doen, Meesters worden. Wy zullen iemand met hulpe der negen Zusteren wel van de konst leeren spreken, maer van niemant met dit onderwijs een Schilder maeken, ten zy hy de hand vlijtich aen't werk sla. Een geduurige oeffening moet de oogen ver- klaeren, en't pinfeel moet metter tijt als in de hand aengroejen. Schilders blijven zelden, dieze zijn: zy neemen toe, of gaen te rug, en, dat wonder is, men ziet somtijts braeve geeften als in haeren loop stilstaen; en hoe zy'er tegen schijnen te worstelen, van dagh tot dagh verslechten. Daerentegen gebeurt het ook, dat de geene, die lang vergeefs gearbeyt en geklau- tert hebben, zonder op te komen, eens schierlijk opdaegen, en een hooge sprong doen. d'Oorzaek hier van is, dat haere oeffening van't waere onder- wijs afdwaelt, of dat den anderen, die lang verdoolt liep, op een nader wegh geraekt. Maer laet iemand den naesten wech al hebben, hy zalze we- derom quyt raken, indien hy met geduurige oeffening die niet en on- derhoude.

Solon begeerde dat in burgerlijke tweedracht een yder borger zijde zouw kiezen. Maer wy begeeren dat den Konstenaer zich alleenlijk met de konst bemoeye. *Protogenes* bleef schilderen in 't bestormen van *Rhodes*; *Parmens* in 't bloedich innemen van *Rome*; beyde, of hen den oorlog niet aenging. Men kan ook met schilderen zoo wel, als met dichten, de vorsten tergen, gelijk

Of men zijn werk niet somtijts ter zijden zal zetten, om 't zelve daer na met een versch oog te beziën.

Een Schilder moet zich geduurig oeffenen.

Schilders haer met geen Staet- zaken te bemoeyen; noch Vorsten te ter- reets gen.

Kluchje
van Bruno.

Dicht tegen
Kromwel.

reets gezegt is. *Bruno* een dichter onzes tijts had *Olivier Kromwel Protector* in Engelant met een bits en schandich gedicht getergt, en met Latijnsche vaerzen dapper geheekelt, ja zoo, dat hy 't naeulijks verkroppen kon. Dit by eender gemerkt, die een reys over Zee had, nam voor, tot vermaek van *Kromwel*, aen *Bruno* een part te speelen. Hy gaet hem dan tot Amsterdam vinden, en neemt hem tot leermeester van zijn kinderen aen, en belaft hem op zekeren dach in den Haeg te komen, ondertusschen vertrekt hy na de maes, en in een Engels Schip, dat op hem wachte. *Bruno* ter bestemder plaets en tijt in den Haeg verschijnende, wort wel ontfangen, maer men geeft hem een briefje van zijn Heer, hem te post tot Rotterdam te volgen, alzo hem daer noodich te spreken hadde, waer op den Poëet zich strax derwaerts spoede: maer tot Rotterdam in de aengeweezene Herberge komende, zeytmen hem, dat dien Heer in een Schip op stroom leggende, te gaff was, en geboden hadde, dat, als *Bruno* daer quain, men hem dadelijk aen boort zoude geleyden, om zich daer met het gezelschap vrolijk te maeken. Dit brocht den leermeester byna in twijffeling, maer van *Joviaele* natuur liet hem gezeggen, voer na boort, en wiert over den goeden voortgank van den aenslach met ruime teugen verwelkomt. Hy eenichzins goet inneems, en zoo wel onthaelt, verloor zijn kommer en voorzorg in den wijn, en most te kooy. Ondertusschen hyste matroos de zeylen op, 't schip raekte in zee, en de wind dienende, ontrent de kust van Britanje, eer *Bruno* half slaepdronken ontwaekte. Maer hy ontnuchterde wel haest, toen hy zach hoe 't hier geschapen lach, en men hem zijn lasterschrift wegens *Olivier* voorley; hy wenschte zich zelve wel op 't Eylant Teneriffe, of wel onder de Hottentots van de Zuitkaep: hy zach alreets, zoo hem dacht, den driehoek van *Tilborn*, of de Gerechtplaets van *Chaerenkras*. Ente meer, als men hem, tot Londen komende, hoewel in een eerlijke kamer, op sloot, en aenzeyde, van voor den *Protector* te moeten verschijnen. Ondertusschen was'er een ander persoon, bequaem tot dezen trek, die hem trooste en moed gaf, en door ondervragen quansuis de oorzaak van zijn droefheit naspeurde. Maer hy was zoo ver in wanhoop geraekt, dat hem geenerley vertroostingen hielpen; want zijn schimpdicht lagh hem te zwaer op 't hart, en d' overtuiging van zijn gewisse, door zijn ongeluk, onder 't gewelt geraekt zijnde van een geweldenaer, dien hy zoo zeer beleedicht hadde. Maer deeze zijn gemaekte vriend trooste hem, zoo veel hy kon, en voornamentlijk met deezen raet: Dat hy *Bruno* een nicuw vaers zoude maken, ter eeren van *Kromwel*, zoo heerlijk, als hy kon, en dat men 't zelve vertoonende, met hulpe van vrienden en voerspraek, een kans most wagen; om hem uit

dezen

dezen nood te verlossen. Dezen raet dacht den Poëet wel goet, maer hy bevoont zich byna van al zijn zinnen, ik zwijg van de *Pierides* verlaten. Doch gedwongen van de nood een deugt te maken, nam de pen in de hand, schreef dat het dreunde, om de galg t'ontrijmen, en, na de gewoonte der Poëeten, behagen in zijn werk krijgende, schiep moed, en betoonde eindelijk wat de kracht des geests in zoo hoogen nood te weeg kan brengen. Maer wat hy bedacht of dichte, ten voldeë zijn gemackten vriend niet, die hem telkens berispte, en als met spooren noopte, om hooger sprongen te doen. *Bruno* dan zette zich schrap, hersmeede en hervormde zijn vaerzen, en putte al de schatten van zijn geest uit, in den Dwingelant te verheffen, en zijn lofte te trompetten; tot dat hy als t'eynden aem was. De Meesters van de klucht brachten toen dit gedicht voor *Olivier* en zijn gunstelingen, die'er groot vermaek in schiepen, 't werk preezen, en om den Poëet loegen. 't Eind was, dat men *Bruno* in vryheit stelde, en met een vereering verzach, om dat hy zoo braef, tegen zich zelven omstrijt dichtende, had overwonnen. Dus was hy in korten tijt verleyt en verloft, bedrogen en beschonken, geprezen en teffens bespot. Zoodanich stael hebben wy ook van zeker Schilder tot Milanen, die, toen *Attila* gansch Italien afliep, een Roomschen Keyzer schilderde, die op een gouden praelzetel zittende, de Gotsche en Scythische Vorsten onder zijn voeten trat. Toen nu *Attila* de Stad Milanen inkreeg, en hy, onder andere dingen, ook dit Tafereel zach, zoo geboot hy terstont, dat men den Meester van dit werk zoude opzoeken, die ook wel haest gevonden, en voor hem gebracht wiert, maer byna doot van vreeze. *Attila* hem ziende matichde zijn toorn, en zeyde alleen tot den Schilder: Gaet heenen, en stelt mijn beeltenis op dien troon, en mael de Roomsche Koningen ootmoedich voor mijne voeten, zakken vol gouts uitstortende. Dit is den Poëet en den Schilder zeker wel gelukt: en zy betoonden dat men ook tot de kunst gedwongen zijnde, de zelve kan oeffenen, hoewel *Filippo Lippi* het tegendeel dreef: want toen hem hartog *Kosmus de Medicis*, op dat hy zijn werk zoude vorderen, opstoot, rechte hy niets uit, ja sneed zijn slaep plakens tot koorden, en krom uit de venster. Maer toen hy na eenige dagen gevonden, en met goede woorden weder aen 't werk gebracht was, en *Kosmus* hem zijn vryheit liet, zoo voer hy wakker voort, zeggende: De uirnementheden der zeltfame geesten zijn hemelsche beelden, onbequaem voor lastdragende vrachtezelen.

Maer om onze zaak te besluiten, dat een konstenaer niet alleen geen grooten behoorde te zegen, maer zelf ook geen kleinen, zoo zal dit staeltje genoeg zijn. *Eupalus* en *Anthermus*, door een gril, die hun in 't hoofd quam, aengedreven, hebben de beeltenis van den Poëet *Hipponactes*, die een hal-

Wederleit
het,

en wort ver-
loft.

Van een
Schilder en
Attila.

Konst door
dwang ge-
oeffent;

Van Lippi
wederpro-
ken.

Geen eerlij-
ke lieden te
hoonen;
voor al geen
Poëten.

(a) *Plutar-*
chus in
Thesens.

ven dwerg, en met eenen ook zeer leelijk en mismackt was, opentlijk te toon gestelt: 't welk *Hipponactes* vernomen hebbende, en dat daer dagelijx veel leedige gaepstokken en spotvogels tot den winkel van *Bupalus* en *Anthermus* toeliepen, om haren spotlust te verzadigen; zoo heeft hy deze schampachtige konstenaers, door een bitter wraekgedicht, in *Jambische* vaerzen, zoo dapper over den hekel gehaelt, dat zy haer zelve uit enkel spijt verhingen. Daerom vermaent *Socrates* wel te recht al de geene, die haer goeden naem liefhebben, haer te wachten datze geen Poëet te vyand krijgen, om dat zich haere kracht min in 't prijzen, dan in 't verachten en schelden uitstrekt. En zeker, hy loopt met zijn hoofd tegens den prikkel, die de spreekende konst door de stomme poogt te overschreeuwen. Want zelf de vorsten, gelijk *Plutarchus* zegt, zijn ongelukkig, zoo zy gehaet worden van een stadt, die welspreken kan, ot daer de dichtkunst, geleertheit, en welsprekenheit bloeit. (a) De goede *Minos*, *Jupiters* vriend, kon van den naem van quaet, door den haet der Atheners, niet gezuiveret worden. Ja schoon hem *Hesiodus* en *Homer* een waerdich Koning noemden, de dichters van Athenen banden hem voor eeuwich in de Hel. Dit Hoofddeel hebben wy onder 't gezach van *Calliope* wat te lang gemaakt, maer den yver dreef ons buiten 't spoor. Nu moogt gy *Urania* op haer beurt hooren.

URANIA.
de
Hemelhefter
9.

U R A N I A

De Hemelhefter.

Het negende Boek.

Inhoudt.

DE loopbaen nu ten eind, zoo zal Urania
 Ons veelderhande flach van schildren gaen verbeelen,
 En melden het gebruik der Eedle Tafereelen,
 En hoe deez' schoone konst den Schilders komt te staen.
 Wat vergenoegings vrucht door Hemelsche genae,
 Wat beurzen zwaer van gout, wat gloryrijker telgen
 Te plucken staen, noch doodt noch graf zal oit verzwelgen
 Den naem eens Konstenaers: maer zonder wederga
 Geädelt zal zijn roem ten Starrenhemel steigren.
 Wie zouw voor zulk een gunst zijn zweet en arbeit weigren?

Op de Print.

ZY die den geest tot in den Hemel kan doen streeven,
 En daerom hier te recht met Starren is gekroont,
 Wort met drie kinderen in deze plaet vertoont,
 Die Eere, Rijkdom, of een vol vernoegeen geeven:
 't Vernoegeen schaft de ziele op Aerde een zalich leeven:
 De Rijkdom lijfsgemak, en d'Eer verquikt den geest:
 Wanneer men telg op telg van versche lauren leest,
 Word men ten Graeve uit in d'onsterflijkheit verheeven.
 Wie dan in konst volhart, en zich geen moeite ontziet,
 Vind hier een haven vry van stormen en verdriet.

I N L E I D I N G.

Wie anders als gy, ô Hemelsche Zanggodin, zal my dit vertoog van de Schilderkonst helpen eyndigen? Die den Hemel aen ons in een spiegel vertoont, en uw wit tafereel gereet hebt, als of gy zelf woud schilderen. Vertel ons, op hoe menigerley wijze de konst zich wel verkleed heeft; en hoe veelerley slach van Schildery zy ter werelt bracht, dan zult gy ons, ten troost, uwe belooningen voorstellen, en, met een minlijk toeknikken, de starren om uw hoofd doen tintelen.

E E R S T E H O O F T D E E L.

Van verscheyde gebruiken van schilderen.

DE Schilderkonst zijnde een naäepster van de natuer, in zoo veelerley ja oneindlijke bespiegelingen, hebben wy nu wel eenichsins verhandelt, voor zoo veel als ze in het verstant begreepen wort; maer laet ons, eer wy tot ons besluit komen, als in 't voorby gaen, de gedaentens en wijzen van schilderen, die van 't begin af tot deeze tijd toe, voor zoo veel ons bekend is, in 't gebruik zijn geweest, eens overloopen.

Wy zullen meest van het schilderen spreken, van toen het alreets ten top gesteegeenscheen, en zijne oeffenaers met glory kroonde. Maer laet ons dan eerst onderzoeken, waer toe men de Schilderyen maekte, en wat dingen men al plach te beschilderen. Van den op-en ondergang der konst heeft *Melpomene*, voornamentlijk ontrent den Christelijken Godtsdienst, verslach gedaen. Welk wy nu zullen overslaen.

Tot Rome quam de kunst meest in aenzien, toen *M. Valerius Maximus Messala* den zeeslach, dien hy tegens de Kartagers won, en de zeege over *Hiero* in Sicilien, aen d' eene zijde van het Hostilische raethuis, hadde doen schilderen, 't welk sedert een gewoonte veroorzaekte van de bloedige slagen der Romeinen tegens haere vyanden in de Raethuizen af te maelen.

Wat gebruik de Schilderkonst ook in de tryomfen hadde, beschrijft ons *Appianus Alexandrinus*, in de vertooninge van de Zeegefeest van *Pompejus*; want na dat hy vertelt heeft, wat groote personaedjen al voor zijn triomfwagen gingen, zoo zegt hy, dat boven de geene, die tegenwoordich wa-

ren,

't Schilderen
der Zeege-
vechten aen
de wanden
der raethui-
zen; begoft
Anno 490
na Romaes
bouwing.
Gebruik van
Appianus
Alexandri-
nus lib. 4.

ren, noch gedragen wierden d' afbeeldingen en gelijkeniffen van de geene, die doodt waren, te weten, van *Tygranus* en *Mithridates*, zoodanich als zy ge- Schilderyen in Triomfen.
 ftreden hadden, overwonnen en gevluht waren: ook hoe *Mithridates* had belegert geweest, by nacht in ftilte gevluht was, zijn doodt, met beyde zijn dochters, die met hem begeerden te fterven, by hem gefchildert, nevens al zijn andere kinderen, van beyderley Sexe, die reets voor hem gestorven waren. En daerenboven de beelteniffen van hunne Goden op de wijze der barbarifken gekleet en toegeruft. Voorts wiert 'er een tafereel voorgedragen, waer in de fchepen, die hy in 't oorloog gewonnen hadde, in afgebeelt en gefchildert ftonden, te weten, achthondert, die gallioenen voerden, met de fteeden, die hy gebout hadde, of van hem onder fchatting gefteft waren, als acht in Kappadocien, en twintich in Cilicien en Syrien; hier by ftonden wederom de Koningen van hem overwonnen, gefchildert, als *Tygranus* Koning van Armenien, *Atroces* van Iberien, *Orizes* van Albanien, *Darius* van Meden, *Aretha* van Nabathea, en *Antiochus* Koning van Comagene; alle zeer natuurlijk gefchildert, en de beduideniffen, nevens de Schilderyen, in de tafereelen by gefchrift verklaert. Maer wy hebben een tijdt beleeft, in welke men het fchilderen van zeegetafereelen zoo hoog en euvel opnam, datmen daerom by na alleen een affchriklijken en bloedigen oorloog aevning, mer meerder hevicheyts, als of 'er een *Helene* ontschaekt was; maer hy vind licht aenftoot, die in de wil heeft te ftruikelen.

Om nu weder tot het gebruik van Schilderyen te komen: daer is als noch een zeer treffelijke oratie van *M. Agrippa* in wezen, zegt *Plinius*, noopende het gemeyn maeken van alderhande Schilderyen en Statuen: 't weik geraetsamer ware geweest, dan datmen de zelve in de landthuizen verbant. Zoo zegtmen ook van *Apelles*, dat hy geen Schilderyen wilde maeken, als om in openbaere plaetsen gefteft te worden, en daerom zachmen zelfs in zijn eygen huis niets ter werelt befchildert.

De edele Romeinen, ten tijden van *Seneka*, hadden haer eygen beelteniffen, en die van hunne voorouderē met haere naemen, op een lange rijg, met veel ftrikken en banden gebonden, in haere voorhuizen te pronk hangende. En als 'er iemand van henlieden ftierf, zoo hadden zy ftrox deeze menichte gefchilderde namaegen by der hand, om haer uitvaart te verzelfchappen. Ook ftelden zy de konterfeytselen en beelteniffen der gelcerde mannen in haere boekeryen.

Toen Keyzer *Claudius*, die van de pest ftorf, om zijn deugt van 't Roomfche volk wiert vereert, zoo wiert hem in 't kapitoel een prachtich beelt 's Keyzers beelt op een fchild.
 opgerecht, en daer beneevens een gouden fchild ten toon gefteft, daer zijn beeltenis in kleyn begrip, en pennings wijze op gefchildert was.

Maer

Konjgs-
beeldt op
't toneel.
Toneelen.

Maer als de Athenienfen, Koning *Demetrius* ter eeren, een feestdach vierden, zoo stelden zy hem levens groot in Schildery, rijdende of zittende op een wereltkloot, op hun voortoneel. Wat de toneelen aengaet, de zelve zijn dikwils zeer aerdich beschildert geweest, ja zoo, dat de ravens door 't geschilderde dak van dat van *C. Pulcher* bedroogen wierden.

Schrikdieren.

Toen drieman *Lepidus* in een boschachtige plaetse eens huisveste, en door het gezang der vogelen niet rusten konde, zoo wiert'er een verschrikkelijken draek op een lange parkement rolle geschildert, en de plaetse daer mede omhangen, en men zegt, zeyt *Plinius*, dat de vogelen door deezen schrik het quinkeleeren nalieten. En zoo plachmenze ook namaels, des noots zijnde, te stillen.

Poorten en
deuren be-
schildert.

Voort heeftmen de statspoorten, en ook de deuren der byzondere huizen met *Minervaes* beelden beschildert, en *Mars* Schilderye zachmen in de voorteeden. Ook zijn de deuren met andere goden-of heldenbeelden versiert geweest. En in groote huizen, ontrent des poortiers wooning, zachmen gemeenlijk een grooten geketenden hond aen de wand, met dit byschrift, **CAVE. CAVE. CANEM.**

Kraemwin-
kels.

Het gevecht tusschen de wezels en muizen schilderdemen op de berden der kraemwinkeltjes, en aen de eynden twee slangen; op dat niemant die plaetsen zoude ontreyngen.

Martelstuk-
ken.
Æskulapien.

Ontrent de plaetsen, daer d' oude Christen martelaers gedoot waren, schilderdemen de geschiedenissen van haer volstandich lijden. Maer de Heydenen, uit een krankheyt opstaende, lieten de beeltenis van *Æsculapius* schilderen, en hingen die in haere beste kamers op. De Christenen, door dit voorbeeld tot dankbaerheit vermaent, lieten, wanneer zy van eenige krankheden, schipbreuken, of andere nooden verlost waren, de geschiedenis afmaelen, en zoodanigen heylich daer by, als zy voornamentlijk waenden hen geholpen te hebben; en dit gebruik duurt noch onder de Roomsche tot dezen huidigen dach.

Schilderyen
in Badstoven

M. Agrippa versierde de heetste plaetsen der badstoven met kleyne tafereeltjes, die in 't marber bequamelijk waren ingevoegt.

Op drink-
vaten.

d' Egyptenaers beschilderden haere zilvere drinkvaten, in stede van daer op te graveeren, met het beeld van *Anubis*. d' Oude schilderden ook veel op glas.

Tuig be-
schildert.

Voorts heeftmen tot versieringe ook de toomen der paerden, en hangselriemen, bortekijnen, pijlkokers, tenten, en schilden beschildert gehad. De schilden der nieuwe soldaeten bleven blank, ter tijt toe, dat zy een lofsijke daed bedreven. Men geloofst dat het schilderen, in de nederduitsche tael, van schilden beschilderen herkomt: want dat d' oude Bata-

Schilden,
oorspronk
van 't woort
schilderen.

vic-

vieren van geen andere Schilderyen, als van haere schilden geweeten hebben, is licht toe te staen.

De Stokbeelden of Statuen plachmen ook somtijts te beschilderen, niet alleen vermiljoen root, maer ook somtijts met al haere verwen, gelijk den *Bachus* te *Kreusis*. Zoo droegen d'Egyptenaers op hare feestten een houten beelt van een dooden man om, zoodanich geschildert dat het een natuurlijken dooden scheen, en zoo deden ook de Mooren.

Ziet *Herodoot. lib. 2. en 3.*

Maer eyndelijk wilde ik wel, datmen het voornaemste gebruik van Schildery kon uitvinden tot voordeel van 't gemeene best, en tot voorstant van de Republiik, gelijk het zelve te weeg gebracht wiert doorden *Sicyonischen Kapitein Aratus*: die door zijn liefde tot de Schilderkonst de zelve geweldich vorderde, bevrijdende daer door zijn burgers en Vaderlant uit een bloetbat, en uitersten ondergang, winnende voor zich zelve de grootste eer, die oit mensch mocht verkrijgen. *Sicyonia* bloeide vast in de konst, maer was in uitersten noot door burgerlijke tweedracht: want tachtich ballingen, waer van eenige wel vijftich jaeren gedooft hadden, weder ingeroepen zijnde, en haere verbeurgemaekte goederen weder aengrijpende, stelden alles in een onslisselijken oproer. *Aratus* dit ziende, en zijn Vaderlant beminnde, begaf zich ter Zee nae *Egypten*, om hulp te zoeken by *Koning Ptolomeus*, dien hy gewoon was te onderhouden, met aen hem veel van de beste en schoonste Schilderyen, inzonderheit van *Pamphylus* en *Melanthus*, te zenden. Waer voor hem *Ptolomeus* reets vijftentwintich Talenten gezonden hadde, maer zijn liefde tot de konst, nevens die van zijn konstrijke Stad, Koninklijk willende erkennen, vereerde hem noch met hondert vijftich, of, als andere rekenen, 175 Talenten, van de welke *Aratus* veertich met hem in *Peloponezen* voerde, en de *Koning* zond hem de rest in verscheide posten nae. Door middel van dit gelt stilde *Aratus* den twist in zijn Stadt, vereenigde de borgeren, en bracht zijn Vaderlant in eer en ontzach, by vyanden en bontgenooten. Maer de ballingen lieten ook in't byzonder een koperen beelt t' zijnder eere maken, onder aen het welke zy dit opschrift lieten graveeren:

Leeste en beste gebruik van Schildery.

Ziet *Plutarchus in Aratus.*

105000 kroonen.

*Aratus heeft zich heerelyk gequeten,
Met vroomheit in d' afgrijselyken brandt,
Zijn glory rijst in een verheven stant,
By Herkles roem alleenlyk af te meten.
Wy Ballingen zijn weder vry gezeten,
De rust vernieuwt in 't lieve Vaderlant,
En huis en kerk herstelt in d' oude stant:
Des wy hier, om zyn Deugt niet te vergeten,*

T t

Dit

*Dit koper beelt bestelden tot zyn eer.
 ô Heylandt, van de Godn bemint! Die meer
 Ons heyl zocht als uw eygen: wy in't ende,
 Gemeten noch de vryheit, en met lust
 't Gemeene recht, in vrede en waere rust;
 Daer wy zoo lang om zuchtten in d' ellende.*

Wat dunkt u, of dit gebruik van Schilderyen niet te stade quam? *Hendrik de Groot* Koning van Vrankrijk, wel bezettende hoe veel gelts jaerlijx uit het lant nae Italiën om Schilderyen in te koopen vervoert wiert, was d'eerste, die zyn eygen landaert in de konst aenfokte, om alzo die goutmijn tot zich te trekken, die sedert ook zoo heeft toegenomen, dat Italiën in Vrankrijk verplaest schijnt. Maer om dit eenichzins na te volgen, zoo wilde ik onze Hoogmogende gezachebbers der Republike raeden, en bidden, Dat zy in acht geliefden te nemen, dat de Schilderkonst in onzen staet, als in een nieuw Grieken, in't best van haer bloeijen is; dat zy den Vaderlande eygen, als een onkostelijke mijne, parelvisserye, en edelgesteente groeve, dagelijx veel rijke juweelen van kabinetstukken kan uitleveren, die, zonder veel kosten daer aen te verspillen, alleen door 't vernuft van weynige eeters tot hooge waerdije konden gebracht worden, de porseleynen der Sinezen in geduurzaamheyt verde te boven gaen, en een ongelooftijke schat waerdich zijn; dat zy middelen gelieven te beraemen om deze schatten buitens 'slants te doen vertieren: de kooplieden, daer in handelende, te begunstigen; of, 't welk de konst tot hooger eere zouw dienen, wanneer 't haere Hoogmogende beliefde aen nabuurige of verafgezetene prinsen eenige vereeringen te doen, dat de zelve meest in ongemeen goede en nieuwe Schilderyen bestonden. Zeker, noch Keyzers, Koningen, noch geenerley grootvorsten zouden die versmaden, en den staet zouw daer geen kleyne eere mede inleggen. Dan zach ik de konst in ons Vaderlant Vrankrijk en Sicyonie trotsen, en het hoofd ten Hemel beuren; en, dat wenschelijx van al was, de schrobbery uitsterven. Van wijder gebruik, als ook misbruik, zullen wy in't laetste van dit boek spreken.

Tot nut van
 't Vaderlant
 en Ingeze-
 ten.

T W E E D E H O O F T D E E L.

Van verscheiden aert en gedaente van Schildery, en wijze van schilderen.

Het is voorwaer een gansch duistere zake, de rechte wijzen van schilderen, die de oude Grieken gebruikten, uit te vinden. Wy weeten wel van eenige, die een sponse beezichden, om het geene, daer in zy gemist hadden, uit te doen, maer dit brengt ons geen zekerheit by van den aert hunner verwen; want men zoo wel oly- als waterverwe, jae ook gommelak verwe, alsze noch warm is, met een spons kan uitdoen. *Plinius* schrijft van een geschilderden treurspeeler, vergezelschapt met een jongen, van de hand van *Aristides*, van Thebes tot Romen in den Tempel van *Apollo* gebracht, die, door *Markus Junius*, Rooms schout, aen eenen onverstandigen Schilder gegeven was om schoon te maken en afte droogen, tegens de feestspeelen van *Apollo*: maer dat het stuk door de beestige domheit deezes werkmans in al zijne bevallijke gratien vernieticht was. Doch dit kan ook, 't geen *Vermander* meent, dat de ouden van geen oly- of vaste verwen en witten, niet verzekeren; want een dommekracht kan alles verderven.

Onzekerheit van de wijze van schilderen der ouden.

Noch komt ons den trekfrijt tusschen *Apelles* en *Protogenes* vreemt voor, maer luister eerst, hoe dit toeging: *Apelles* door de faem van *Protogenes* verlokt, begaf zich na *Rhodus*, om zich door 't zien, van 't geen hem gezegt was wegens de uitnemenheit deezes konstenaers, te vergenoegen, doch aengelant, en op den winkel komende, vond hy *Protogenes* niet 't huis, maer wel een oude vrouwe, en een bereyt tafereel op den Ezel; des wilde hy wechgaen, maer de oude verzocht hem zijnen naem te melden, op dat haer meester weeten mochte, wie nae hem gevraegt hadde. *Apelles* hier op, nam een pinseel met verwe, en trok daer mede een wonderlijken sijnen trek, zeggende: Zegt hem, dat het dezen man is, die hem zoekt, en ging wech. Toen nu *Protogenes* wedergekeert was, de vrouwe gehooft hadde, en 't geen 'er geschiet was, zag, bekende hy dadelijk dat het *Apelles* most zijn: want, zeyde hy, het is onmogelijk, dat iemand anders, als *Apelles*, zoo volmaekt een trek kon haelen. Maer hy zelve nam een pinseel, met een andere soorte van verwe, en doorkloofde de linie van *Apelles*, met noch een veel dunneren trek, en uitgaende belaste 't oude wijs, dien aen den vreemdeling, indien hy weder quame, te toonen, en te zeggen: dat dit de hand

Trekfrijt te *Rhodus*.

was van den man, dien hy zocht. Het geviel ook zoo, want *Apelles* quam andermael, en stond schier beschaemt van zich verwonnen te zien. Dies heeft hy de voorige linien, met een derde verwe zoodanich deursneeden, dat *Protogenes* bekennen most verwonnen te zijn, en na de haven liep om hem te zoeken, en, gelijk aen edelaerdige konstenaers past, hem minnelijk verwelkomde, en beleefdelyk onthaelde. En dit tafereel, daer niet anders, dan deeze drie trekken op stonden, en van verre niets op te zien was, is langen tijd bewaert geweest, en in 't paleis van *Casar*, onder de treffelykste werken van de grootste meesters, opgehangen, daer het ook, ten tijden van *Plinius*, noch mede verbrand is. Maer deze historie maekt ons noch niet gerust in 't begrijpen van de wijze van handeling, en 't pinseelvoeren der ouden. Zommige waenen dit alleen maer sijne linien geweest te zijn: linien, gelijk *Junius* zegt, die met een vaerdige lichte hand zachtelyk getrokken waren, linien, die met anderverwige linien op 't aldersubtijlste waren deursneeden. En deeze stellen al de prijswaardicheit in de handgreep, niet boven de O van *Giotta* te achten; die my hier wel te pas in den zin schiet. Toen Paus *Benedictus* de negende voorhad eenige stukken in Sint *Pieters* Kerk te doen maeken, zond hy een hoveling, om tot *Siena*, *Florensen*, en elders, de Schilders te bezoeken, en van hen eenige teykeningen te begeeren, om aen zijn Heylicheyt te vertoonen. Dezen hoveling quam eyndelyk ook by den geestigen *Giotta*, en verzocht ook teykening van zijnder handt. *Giotta* nam een vel papier, op welk hy trok met een pinseel, den arm vestigende tegen zijn zijde om zoo een passer te weezen, met een draejende hand, zonder den arm te verzetten, een zoo volkomen net getoogen rond, dat het wonder was. Dit gedaen zijnde, gaf hy 't al grenikkende den hoveling, zeggende: Zie daer de Teykeninge; waer over zich den anderen, meenende bespot te zijn, verontwaerdichde. Maer *Giotta* zeyde, dat het meer als genoeg was, om aen den Paus te vertoonen, en dat hy zien zoude, of men 't zouw kennen. Den anderen vertrok onvernoegt, doch vertoonde dit echter onder de teykeningen, tot groot vernoegen en verwondering van den Paus, en alle verstandigen, als zy verstonden, hoe *Giotta* zijn O zonder passer gemaekt hadde, waer op hy ook tot *Romen* ontboden wiert. En hier uit wies het spreekwoort, dat men tegens volk van grof deeg gebakken, gemeenlijk zeyde: Gy zijt ronder dan de O van *Giotta*. Maer om wederom tot de trekken van *Apelles* en *Protogenes* te komen, *Karel Vermander* geeft 'er, mijns bedunkens, beter oordeel van. My dunkt niet, zegt hy, dat dit slechte recht uit getrokke linien of strecken (gelijk veele meenen, die geen Schilders en zijn) geweest zijn, maer eenigen omtrek van een arm of been, of wel eenige tronie van ter zijden, of iet dergelijx, welkers omtrek zy zeer net hebben getrokken, en 't sommiger plaetsen door

mal-

Geeft geen
klare ope-
ning.

De O. van
Giotta.

Spreek-
woort.

malkanders trek met de verscheidene verwen heenen, dat hier doorklieven van *Plinius* zal geheeten weezen, gelijk de geleerden, die geen goet verstant van onze konst hebben, daer ook onverstandich van schrijven en spreken. En mijn meeninge bevestich ik hier mede, dewijl *Plinius* getuigt, dat'er de geene, die de Schilderkonst verstonden, grootelijx van verwondert en verbaelt waren: waer door wel te verstaen is, dat het konstige omtrekken, en geen simpele linien waeren, die zoo uitnemende oppermeesters in onze konst tegen malkander om strijt getrokken hadden: want een rechte of kromme linie uit der hand heenen te trekken, zouw menich schoolmeester, schrijver, of een ander, die geen Schilder en is, dikwils veel beter doen, als de beste Schilder van de werelt. En zulx wort by den Schilders niet veel geacht; want daer toe gebruikt men de ry of regel. Maer de konstverstandige verwonderen en ontzetten zich, wanneer zy zien eenen aerdigen en konstigen omtrek, die met een uitnement verstant behendich getrokken is, waer in de Teykenkonst ten hoogsten bestaet; maer de rechte linien zouden zy ongemerkt voor by gaen. Dus verre *Vermander*. Doch wy zullen, om de oude wijzen van doen uit te vinden, wat naeuwer onderzoek doen.

Plinius heeft drierley wijzen van schilderen aengeteykent, als in wasch. Verheven
't Welk ik houde dat een aert van bootsereen geweest is, gelijk ik tot Weenen werk.
van *Nieuberger* aerdich gekoloreerde stukjes gezien hebbe; en wort verheven werk genoemd.

De tweede wijze noemde men *Encausticé*, met vier geschilderde of gebrande Schildery, 't welk mogelijk met de manier van des Glaeschrijvers bakken der verwen, of wel met het op gout amaljeeren, dewijl zy't graefyzer ook gebruikten, eenige gemeenschap gehad heeft: hoewel, zoo 't schijnt, zy het zelve ook in yvoir deden, 't welk mooglijk een wijze van inleggen geweest is, doch valt zwaer te raeden. Echter meent *Vermander*, dat het maer een wijze was van met gloeiende yzers te trekken op hout, of yvoir: en dat dit geheeten wiert *Linearis Pictura*, gevonden van eenen *Philocles* van Egypten. En dat andere daer nae bestaen hebben deeze omtrekken met een enkele verwe te vullen, welke gedaente van schilderen by de Grieken *Monochroma* genoemd wiert; die van *Zeuxis* en anderen gelukkig is in't werk gestelt. Maer dat *Encausticé* schilderen zoo slecht niet geweest is, dunkt my genoeg te blijken aen het konstige stuk, dat *Augustus* van *Nicias* hadde, 't welk den tijtel voerde, dat het van *Nicias* gebrand was.

De derde gedaente van werken was met het penceel, en gesmolte waschverwen, 't welk, mijns bedunkens, iets gemeens met de Japoneesche manier van lakwerk gehad heeft, te meer, dewijl dusdane Schilderyen noch door de Zon, noch den wind, noch door het zee-water beschadigt wierden: en hoewel de lakwerken by de Japanders veeltijts eenige verheventheit hebben, zoo zoumen misfchien in Eu-

rope, daer de konst nu in zoo veel hooger graet, dan in't oosten bloeit, de konst van met lakwerk platte Schildery te maeken, die in geduurzaenheit d'olyverwe te bovengaen, en in kracht overtreffen zoude, wel uitvinden; indien ons de wijze van doen, diemen in Japan heeft, te recht bekend waer.

Parergon,
als grot-
tiffen.

Noch vind ik een wijze, die zy Parergon noemden, en was een werk als grottiffen.

Meandrum,
Schildery.

Wat soorte van Schildery het geweest is, die men *Meandrum* noemde, kan ik niet zeggen, alleenlijk zegt men, datze dien naem van de Rivier *Meander* ontleende, om datze, door't menichvuldich draeyen en wenden, met den krommen loop dezer dwaelende Riviere scheen over een te komen.

Maer na dat het konstqueekende Roomsche rijk, door den zentvloet en overloop der barbarische volken, vernielt was, zoo zijn niet alleen de Aeloude konststukken geheel vernieticht geweest, maer zelf zoo zijn de wijzen van schilderen, en de geheele gedaentens van werken verlooren. Alleen vondmen ontrent den jare 1200 eenige weynich Grieksche Schilders in Italien, waer van eenige met ey-en ook lijnverwe, en andere op muuren in natte kalk schilderden; of wel met gebakke veelverwige glazen in daer toe gemaekte kalk inleyden, 't welk men Mosaik noemde, welke konst *Tasi* de meester van den kluchtanaer *Buffelmakko* van de Grieken leerde. En *Gaddo Gaddi* stelde deeze konst ook op kleyne Tafelkens te werk, en ook zelf met eyerschalen. Maer *Giotto* heeft de konst van Mosaik veel verbeterd, gelijk noch in 't voorhof van *St. Pieters Kerk*, aen 't sloopken *Petri*, daer de glaesjens zoo net gevoegt zijn, als of't met het pinseel geschildert was, te zien is. *St. Markus Kapelle*, die men deschoonste, voor een Kapelle, acht van de werelt, is t'eenemaal van Mosaik gemaekt. Maer het voornaemste Mosaik werk, in de werelt bekend, is het welfsel van *St. Sofia Kerk* tot Konstantinopolen, gemaekt, zoo *Sandys* vertelt, van geverfde en vergulde vierkante stukken marbers, zoodanich t'samen gevoegt, als of't uitgehouwen werk was, zeer heerlijk en van groote duurzaenheit. Men vind ook noch eenige mosaikwerken hier en daer in Italien: ja zelfs aen den poel *Avernus*, in de grotte van de Kumaensche *Sibille*: ook is de ronde kap van de Kapel der geboorte tot *Berlehem*, zegt *Sandys*, met Mosaik borduursel behangen; als ook de Kerk van de Maeghet *Maria*. Van gelijken zijn in den Tempel van het heylig graf, tusschen den top van den muur in verscheyden hollen, Schilderyen van heyligen in Mosaik, maer, na de Grieksche wijze, zonder schaduwen.

Mosaik.
De Venetia-
nen beroe-
men zich de
konst van
Mosaik ge-
vonden te
hebben.

Lithostrata.

De vloeren waren eertijts in Griekenland zeer arbeytsamelijk, ingedaenten als Schilderyen geplaveyt, 't welk men houd dat *Lithostrata* genoemd was. In deze konst plach *Sofus* boven zijn tijdgenooten, na't getuigen van

Plinius, uit te munten, zich eenen grooten naem gemaakt hebbende, door 't vloeren van een huis in de stad Pergamo, 't welk met den naem *Asarotos Oikos*, dat is, 't ongevaegde huis, genoemd wiert: om dat hy de snipperlingen en kruimpjes van de Tafel daer inne, van kleyne verscheyden verwigteentjes zoo aerdich gemaakt hadde, als ofze onachtzaamlijk op den grond, na 't scheyden van de maeltijt, gestroit lagen. Hier zachmen een verwonderens waerdige drinkende duive, die 't water door de schaduwe van haer hoofd scheen te verbruinen, terwijl haer een andere 't eten ontsnapte. Andere zaeten en speelden op den rand van de kruik, andere bakerden haer als in de Zonne, en versleeten den tijt met pikken, en het streelen van haere vederen.

Zeltzame vloer.

Plin: 36. 25

Julius Cezar liet hem, zelfs in zijne oorlogstochten, zekere vloeren, die of met vierkante steentjes beleyt waren, of met uitgehouwe stukken van marber, yvoor, of van eenige andere stoffe zeer konstlich in malkanderen gevoegt waren, naevoeren.

vloerschildery.

C. Sueton:

Divus

I. Cesar.

Met grooten

steen

vloeren be-

beelden.

Vorders heeft eenen *Ducio* van Siena, ontrent den jare 1356 met marbere groote steenen van verscheyde verwen de vloeren beginnen te playeyen, daer in hy beelden, historien en allerley sieraden te weeg bracht, vullende de groefkens, die de Teykening en omtrekken vertoonden, met zwart Pik. Maer *Dominico Beccafurny*, zijn lantsman, heeft dezen vondt zeer verheerlijkt, gelijk ik in de Domkerk van Siena gezien hebbe, daer de Historien van ons eerste Ouders in de vloer ingeleyt, en opeen verwonderlijke wijze uitgebeelt zijn. d' Edele Regeerders van Amsterdam hebben op deze wijze ook den vloer van de groote zael, in haer nieuw Stadhuis, met Wereltgloben versiert, en mogelijk hebben de kabinetmakers haer manier van niet veel verwich hout in te leggen, bloemen, beelden, en gebouwen te verbeelden, uit deeze voorbeelden van Siena geleert.

Want men schildert niet alleen met steenen, als verhaelt is, maer ook met het inleggen van hout, dat van verscheide verwen te samen gevoegt, de pinseel somtijts wil trofsen. Aldus zegtmen dat buiten *Bologna*, in het Klooster van *Sint Michaëlo in Bosco*, zeer aerdige stoelen, met Lantschappen, gronden en gebouwen versiert, wonder aerdich te zien zijn.

Ingeleit

Schilder-

werk van

hout.

Maer om wederom tot met het pinseel schilderen te komen, zoo is de grootste manier der Italianen in *Fresco*, op 't natte kalk met kalkwater, vermengt met natuurlijke aertverwen, waer op naderhand, als 't droog is, met lak en Azuurgroen, of andere doorschijnende eyverwe geglazeert en verbeterd kan worden. Maer deeze wijze van schilderen wil onze locht niet lijden, schoone by den grooten *Michel Angelo* voor Meelterswerk, tegen 't schilderen in olyverwe, dat hy vrouwen werk noemde, geacht wiert.

De gene die gewent zijn op natten kalk te schilderen, gebruiken ook een

een

Sgraffito.

een wijze van daer op te teykenen, 't welk zeer aerdich staet, en bequaem is om hier te lande te gebruiken. Eerstelijck, wanneer den gevel ofte muur eerst ruw bezet is, zoo neemtmen gestampte kool, gebrant strooy of hooy, en mengt dat onder de kalk, daermen den muur dan zoo zwart mede aenstrijkt, daer nae laetmen over dien donkeren gront zuivere kalk aenpleyfteren, hier op gaetmen dan, zyn kartons gesponst hebbende, met een puntich yzer te werk, trekkende arseerende en kratsende 't geen men beraemt heeft, en tot meerder zachticheit kan men ook met eenich zwart, tot fresco bequaem, 't pinseel of borstel te hulp neemen. Deeze wijze van op den muur te schilderen of kratsen, wort geloofd dat van *Andries di Cosimo* Florentijn eerst gevonden is; en wort *Sgraffiti* geheeten.

Stucco en Grotiffen.

Het en is geen klein sieraet voor de werken in fresco geweest, dat de groote meesters in Italie zelfs haere werken met stucco versiert en met grotiffen gecomparteeert hebben. Zelf ten tijde der ouden, gelijk gebleeken is, want eenen *Morto da Felro*, in 't leven van Paus *Alexander* den zesten, een zwaermoedich mensch zijnde, heeft in zyn eenicheit in de oude Roomsche ruwijnen de gecomparteeerde wellfels gaen nateekenen, en zoo onder als boven der aerde in *Villa Adriana* by Tivoly, ja veel maenden tot *Puzzuolo*, en in *Campana* den ouden wech tot *Trullo* by der zee, in de Tempelen en grotten onder d' aerde tot *Baja* en *Mercato*; zoo dat het schein dat hy de grotiffen, die, om dat menze tot dier tijd toe niet dan in de Grotten onder d'aerde te zien vond, den naem van grotiffen verkregen, al had ingezwolgen, gevende de zelve door zyn groote ervarentheyt in zyn schilderen meerder binding, en rijker versierfelen, de lofwerken een grafelijker aert, en bequamer invoegingen van beeldekens. Maer *Johanda Udine* als geboren tot sieraden, heeft, wanneer men by *St. Pieter* in *Vincula*, in de vervallen van 't Paleys van *Titus*, om eenige beelden groef, en aldaer eenige verwelfde kamers vol grotiffen en Historikens nevens sieraden van stucco vond, die, schoon veel hondert jaer oud, noch redelijk versch scheenen, en van kunst en teykening uitnemend waren; het geluk gehad dat hy niet alleen het grotischilderen wederom tot zyn volkomenheyt herbracht, maer het werken in stucco wederom uit de doot verwekt heeft. Want al hadden veele voor hem gezocht van pleyster, kalk, Griekpek, wasch, en gebroken baksteen stucco te maken, en daer op te vergulden, zoo en had noch niemand de deugd van deeze, deur de Antijken gedaen, bereykt. Hy bestond dan kalk en *pozzolana*, een zant datmen buiten Rome graeft, onder een te mengen, en daer af beelden van half rond te maken, maer noch en konde hy de gladdicheit en witticheyt der Antijksche stucco niet bereiken. Anderwerf nam hy, om iets witter te hebben, dan *pozzolana*, en liet stampen ruwe stukken van *Trevertijnsteen*, en mengde dat

in Trevertijnschen kalk, en bevond dit beter, maer eyndelijk nam hy van den schoonsten witte marber tot pulver gestampt en gezift, in gemelde kalk, en vond dit te zijn den rechten stucco der antijken. En deze konst van stucco te maken, gevoegt by zijn aerdich grottiseeren, schildereren van kruiden en biesen, vogelen en dieren, heeft zonderling cieraed gegeven aen de heerlijkste werken des grooten *Rafaëls*. Doch *Baltasar da Siena* wist met zijn verwen en pinseelen de halfronde stucco op zijn platte Schilderyen zoo aerdich na te bootfen, dat de beste Schilders daer door bedrogen wierden; maer men zouw hooger vermogen der verwen door exempels kunnen aenwijzen.

Dewijl wy hier van stucco iets gerept hebben, zoo laet ons ook dit weynige van 't plaistergieten zeggen, en schoon 't minder aen de Schildery, als de stucco behoort, zoo heeft het nochtans meerder nutticheit, als ik beluft ben hier te verklaren.

Het plaistergieten is, na *Plinius* getuigenis, eerst aengevangen van *Lyfistratus*, broeder van den vermaerden *Lyfias*, hy stampte de *Gÿps* of plaister, en maekte die nat, vormende daer mede, met over 't aengezicht te gieten, de tronien, welk terstont droogende hy weder met gesmolten wasch vulde. Deze plaister groeit in byzondere aderen, die loopende zijn door de kalkbergen van Syrien, Grieken, Italiën, Spanjen en Duitslant. Maer dezen braven vond, na datze lang verloren geweest was, is wederom in gebruik gebracht en vernieuwt van *Andries Verocchio*, ontrent den jare 1340. Hy brande en stampte eenen zachten steen, die gegraven wort ontrent Siena, Volterra, en andere plaetsen van Italië, welke gezift zijnde met warm water gemengt wiert, en was dan bequaem om iets af te drukken, en droog zijnde tot vorm, om het ingedrukte wederom af te gieten. Die hier meer van gelieft te weten, keere zich tot de meesters van deze konst. Want ten zal een Schilder niet berouwen, dat hy eenige ledige uren in eenige frajigheden af te gieten besteet heeft.

Delijm-en Eyverwen zijn zeker niet geheel te verbannen, eerstelijk, om haere quikke helderheyt, ten anderen, om haere handelbaerheyt in 't vaerdich schildereren; en voornamentlijk, om dat zy tot veel gebruiken bequaem zijn, daer de olyverwen te kort schieten. De klaerheit van de Sijs-en Eyverwe is zeer bequaem om iets by kaerslicht of van verre te vertoonen, gelijk als in verregezichten, of in besloote speeltoneelen. Ook, wanneer een stuk recht tegen over het licht of een venster moet hangen, zoo is de Lijm- of Eyverwe beter, als d' olyverwe; vermitsze niet en blinkt. En dewijlze vlot uit de pinseel glijt, zoo isse bequaemer tot overvloedige werken, als tot beschutsels, behangfels, of geschilderde tapijten; gelijkmenze daer toe over tweehondert jaren deurgaens gebruikt heeft; want men kanze, gelijk

Plaister
gieten.

Lijm-Sijs- en
Eyverwen.

het konterfeitfel, dat *Durer* aen *R. Urbyn* zond, en de Sint *Jakobs* onthoofding van *Mabuze* was, zonder schade vouwen en kreuken.

Beccafurni, Schilder van Siena, hielt het daer voor, dat de Eyverwe geduurzamer werk was, dan zelf de olyverwe, vermits, zeyde hy, dat de werken van broer *Joan*, broer *Philips Benozzo*, die van Eyverwe, en zeer oud waren, minder waren vergaen, als de stukken van *Lukas* van *Kortona*, of *Polaiivoly*, in jonger tijd gedaen. Maer onze Nederlantsche lucht zouw misschien het tegendeel waer maken.

Vasthoudend
mengsel.

Nu zoo was 'er mooglijk noch een ander mengsel tot de verwen te mengen te vinden, 't welk by de Oostindiaenen in't gebruik is: deze schilderen bloemen, fruiten en figuren op zijden lywaten en katoenen, en dit houdt zoo vast, datmen 't hondertmael machjuitwasschen, zonder dat de verwen verdooven. *Herodoot* zegt in *Clio*, dat d' inwoonders van den berg *Kaukasus* bladeren van de boomen stampen, en datze dezelve met water vermengen, en gedierten op de kleederen schilderen, die niet uitgaen, maer met de wol verslijten, en altijts zoo schoon staen, als ofze daer eerst op gewezen waren. Zeker, wie weet, of by ons ook zulke boomen niet te vinden zjn.

Olyvernis.

Na zoo veelerley wijzen van schilderen, die de tijdt of verschoven of verandert heeft, zoo schijnt het, dat eenige vlugge geesten, die de Sijs en Eyverwe gebruikten, t' onvreeden geweest zijn dat haere werken het water en 't afwasschen zoo wel niet, als van d' aeloude Schilderyen getuigt wort, konden lijden. Dies zoo heeft al vroeg eenen *Baldovinetti*, eenen *Pifello*, eenen *Antonello*, en zelfs onzen *Johan van Eyk* zijn Ey-en lijnwerk beginnen te vernissen, met eenige olyen daer toe gedistilleert, gelijk 'er gezegt wort, dat *Apelles* plach te vernissen, met een vernis, die zoo dun en glad was, dat, wanneer menze aenroerde, men zich inbeelde dat de hand daer af als besmet wiert: die de Schilderyen voor alle stofbewaerde, en in een schoone luister hielt, en nochtans by niemant als van hem kongemaekt worden. Ook niemant, als van *Eik*, is dit vernissen wel gelukt, zoo dat een yder verwondert was over de glans van zijn werk, maer hy zelfs was niet te vreden, voor dat hy, nae een lang, en alchymistisch onderzoek, de lijnzaet-en nootoly, met eenige andere stoffen vermengt en gezooden, voor de droogenste en beste vernissen uitvond: ja eyndlijk zelfs, dat de verwen zich gaerne daer in vermengen, en gemakkelijker verwerken lieten, als in eenige der voormaels gebruikte vochten. En aldus is de olyverwe in Nederland gevonden, en tot Brugge door *Johan van Eykeerft* in 't gebruik gebracht, ontrent den jare 1410. Welken vond eenen Siciliaen *Antonello* van *Messina* van *Eyk* heeft komen afleeren, en heeftze tot Venetien gaen in 't werk stellen, van waerze zich voorts over Italie, ja gansch Europe, verspreyt heeft. Maer het is te verwonderen, dat de werken van onzen eersten

Olyverwe.

vin-

vinder van de olyverwe zoo schoon en bestandich zijn gebleven, dat by nae niemant namaels die versheyte der verwen heeft kunnen nakomen, gelijk *Lukas de Heere* van hem zegt:

*Benevens zijne konst is 't noch een Hemeival,
Dat al zijn verwen, schoon door outheyt, niet bezwijken
In schier tweehondert jaer, maer houden duurich stal;
Dat zietmen nu ter tijd aen weynig werken blyken.*

Maer als men overweegt hoe zorgvuldich onze oude Schilders geweest zijn, in haere werken te beleggen, zoo zalmen 't voor geen wonder keuren. Want vooreerst hebben zy, gelijk men op de natte kalk gewoon is, met groot gedult een teykening, zoo groot als het werk zoude zijn, gemaekt, welke zy dan op het eerste wit haeres paneels sponsten, en zuiverlijk trokken en schaduwden, waer over zy dan een vleesverwig primuursel leyden, 't welk het werk, byna als halfgedaen, deede doorschijnen, en hier op voldeden zy dan hare stukken ten eersten op. Eenen *Barent* van Brussel liet een stuk, daer hy het Oordeel op voorhadde, eerst geheel over vergulden, en *Holbeen* heeft zijn zilverlakken, is 't niet met Zilver, ten minsten met tenteel of witte foelie onderleit. Andere hebben goude, zilvere, en koperen plaeten gebruikt: andere hebben geheele altaerstukken, gelijk ik gezien hebbe, van tin laten gieten. *Sebastiaen del Piombo* vond uit, om met olyverwe op de muuren te schilderen; en om de zelve voor alle vochticheyt te bewaeren, zoo bereyde hy de steenkalk met mastik, en Grieks pek, t' samen gesmolten, en streek het op den muur, en effende dit dan met een mengsel van roodachtich kalk, zeer bequaem om zijn naekten bestandich te bewaeren. Andere beplasteren de onbestreeke muuren met een mengsel van sijn terwe meel, en daer onder klein gestooten steen, gemengt met wit van Eyeren; en dit zoude zoo hart als marber zijn. *Hugo* en *Holbeen* hebben dit tot Brugge en Londen ook nagevolgt. Maer *Piombo* schilderde met behulp van zijn mengsel op allerley groote steenen. Zommige hebben de muuren slechts met het mengsel van een deel sement en een half deel versche geleste kalk, beslaegen met lijnolie, bestreeken. Het edel gesteente, als agaeten en toets, behoeven dit behulp niet. *Bassan* was aerdich in nachtjens op zwarten toetssteē, toetsende de vlamme straeltjes met een goudpen, die vernist zijnde natuurlijk verdweenen. Maer lywaet, gaes, of tijk, is bequaemst voor groote stukken, en wel geprimuurt zijnde lichtst om te vervoeren.

Op verscheyden stoffen schilderen.

Van Gomverwe, verlichtery, of lijmnig, heeft Londen al lang de kroon gespannen, hebbende al over de hondert jaeren den overnetten *Holbeen* en zijn navolgers gehad, en praelende noch korts met den onnavolgbaren *Kooper*, die meer wonders in elk deeltie van zijn tronyen bragt, als de moeder van *Lukas de Heere*, die een meulen met volle zeylen, meulewal,

Miniatuur.

meulenaer, paert, karre, en toekijkers, zoo kleyn afbeelde, datmen 't al te samen met een half koregraen konde bedekken.

DERDE HOOFDDEEL.

Vervolg van't voorgaende Hoofddeel, en hoe Natuur somtijts zelfs schildert en beelden vormt.

DE Schilderkonst, dewijlze alleenlijk verbonden is, 't zy van naby of van verre, de natuur in gedaente en verwe na te bootzen, is zoo vry in't veranderen van manieren van doen, en verkiezingen van stoffen, daer de natuur haer op duizenderhande wijzen van verziет, datter byna geen eynd aen te vinden is. Ja een meester in de konst zal niet alleen in alle landen, maer ook zelf meest in alle huien zich van gereetschap verziен vinden, om door zijn konst verwondering te baeren.

Naeltschildery
Acu pingere.

De Naeltschildery wort den Phrygianen toegeschreeven. Zoo wierden ook de Borduurwerkers eertijts Phrighiones genaemt, om dat de konst van allerley stikselwerk te maken in Phrygie eerst gevonden is; maer *Lukaen* geeft den Egyptenaeren deze eer.

Textilis
pictura.
Indaicavela.

Weef-of Tapijt schildery is nu noch zoo wel, als in oude tijden, in waerden, en heeft zijn herkomst uit Babilonien. De Joodsche voorhangsels waren deurwrocht met vremde gedrochten, zegt *Klaudianus*; maer of dit waer is, durfik niet verzekeren.

d'Egyptenaers verwden, in *Plinius* tijd, haere kleederen, als ofze geschildert waren. Zy overstreeken haere katoenen of lywaten, na datze wel gevreven waren, niet met verwen, maer met dit of dat verwdrinkend nat; zoo datmen 'er niets op konde zien, voor datze in een ziedende verwketel wierden ingedoopt, en strax daarna al geschildert wierden uitgetrokken. Zoo was het wonderlijk, dat door eenderley verwe, die in den ketel was, het kleet veel verwich gemaekt wiert, verandert zijnde na de hoedanicheit des verwdrinkenden nats. En deeze verwen waren onmogelijk uit te wafchen. En de ketel, die de koleuren buiten twijffel zoude vermengen, indienze geschildert daer in gesmeten wierden, schakeerde en schilderde de zelvige al kokende, ja de verzengde kleederen waren veel sterker, dan of zy noyt verzengt waren geweest.

Tapijt-en
Lapschildery.

Maer ik zal Borduuren, Tapijtmaken, en met veelverwige lappen behangsels samen hechten (want de Schilders hand is daer te edel toe) overslaen, schoon dit al natuurlijke kinderen van de Schilderkonst zijn, maer onterst door

door haere traegheden en moeilikheden der handwerken ; echter hebben zich doorluchtige geesten des ouden en nieuwen tijds verlusticht , in met schelpen , hoorens en Zeetuijg te teykenen en schilderen , en zelf wel gekoloreerde figuren van schelpkens zaem te zetten ; die van verre niet alleen geschildert , maer in schaduwige grotten geplaatst levende scheenen . Alleen dunkt my , dat ik tot besluit noch schuldich ben te stellen den konstigen vond der Mexikanen ; gelijkze *Acosta* beschrijft : Daer zijn , zegt hy , zommige goede meesters van Indiaenen , die met pluimpjes en veeren weeten na te bootsen de Schilderyen , met zoodanigen welstant , datter de Schilders van Spanjen gansch geen voordeel teegen hebben . En deeze manier van schilderen gaet aldus toe : Voor eerst hebben zy de *Tomenejos* , *Guaca* , *Mayas* , en andere veelverwich gevederde vogelen , waer uit zy , die dood zijnde , met een nijptangskens , zoodane kleurde vederkens trekken , als zy begeeren , klevende die , in een daer toe zeer bequame lijm , met zulk een raddicheit en netticheit , zoo effen en gelijk , in elkander , dat het teenemael geschildert schijnt : hebbende daer nevens zoodanig een klaerheit en luisster , dat het onze Schildery verdooft ; zoo dat Koning *Filips* van Spanje drie kleine stukkens , dienende tot een bladwijzer in een getyboek , van deeze zoo vreemde Schildery ziende , zeyde : dat hy noit in zoo kleyne figuren waerdiger dingen gezien hadde . En Paus *Sixtus* de vijfde verblyde hem in 't ontfangen van een tafereel , waer in Sint *Franciscus* aldus met veeren was afgebeeld : maer als hy verstont dat het van d'Indianen en met pluimen gemaekt was , zoo wilde hy 't beproeven , strijkende een weinich met den vinger daer over , en aldus tastelijk verzekert zijnde , dat het niet dan veerkens waren , liet hy hem dunken , dat het wel een wonder dingen was , zoo veelerleyverwige pluimkens zoo net in eente voegen , datmenze van met het pinseel geschilderde verwen niet en konde onderscheyden .

Eindelijk staet ons hier noch aen te merken , hoe konstich de natuur somrijts zelf schildert : Hier en wil ik niet spreken van gevlake Tijgers , en Luipaerden , geogde Paeuwen , of veelverwige vogelen , Pergamische Oesterschelpen , of Indische Kinkhoorens , bloemen of diergelijke , die de natuur wel veelverwige vlekken geeft , maer zelden met iets kenlijks beschildert . Van Edele steenen zegmen , datmen in den Dondersteen de verbeeldinge eens Blixems ziet ; in den Robijn vuur ; in den Hagelsteen de gedaente en kouthheit des Hagels , al waer 't datmen hem in 't midden des vuurs wierp ; in de Esmerauden diepe en doorluchtige golven der Zee . De Kreeftsteen volgt de gedaente eener Zeekreeft na . De Paddesteen , die by de Latijnen noch by geen naem bekent is , drukt de gedaente eener Padde van binnen in zich zoo natuurlijk uit , dat geen konst die zoaw kunnen overtreffen . Zoo vertoont den Addersteen een Adder , de Scharites den visch

Zeetuijg-Schildery.

Veeren-schildery.

Natuurs Schildery.
Ziet *Montr. Gafarel in curiosites inouies.*
In *Edelgesteente.*

Erasmus in Peregrinatione. Col.
36.

Schary, den Havikssteen een Havik, den Kranensteen een verfierden Kraenenhals, de Boxoogenteen het ooge eens Box. Daer is eenen, die een Verkensooge, eenen die drie menschen oogen te gelijk aanwijst. De Wolfsoogenteen maelt een Wolfsooge met vier koleuren af, als vuuroot, en bloetroot, en in't midden wort het zwart met wit omsingelt. Is't dat gy den zwarten Boonsteen opent, gy zult een Boon in't midden vinden. De Eykenboomsteen konterfeit een blok van een boom nae; en brant ook in maniere van hout. De Ciffites en Narciffites maelt Eyloof. De Altrapias schiet uit het halfwitte heimelblaeuw blixemstralen. De Vuursteen vertoont brant van binnen. In den Koolsteen zietmen de vonken herwaerts en derwaerts schieten. De Saffraensteen geeft de verwe van Saffraen, de Roozesteen van de Rooze, de Kopersteen van Koper, den Arentsteen drukt een Arent uit, met een blinkende staert; en deze gedaente wort ook in't afsnijden van varenkruit gezocht. De Pauwesteen heeft de Schilderye van een Pacuw, de Chelidonia van een Aspis. Den Miersteen heeft d'ingedrukte beeltenis eener Miere; den Schalbitersteen die van een Schallebijter, den Schorpioensteen van een Scherpioen, en elk op't verwonderlijkst. Maer wat vervolg ik deze dingen, die ontallick zijn, dewijl het klaer is, dat de natuur zelf als met vermaek in de Schilderkunst behaegen schijnt te nemen.

In Agaet
Lantschap-
pen.

Wy hebben ook veel Agaetschilderyen gezien, daer de natuur in den steen geestige luchten, aerdige verschieten, eygentlijke lantschappen, steeden, gebouwen en steenrotsen wonder vreemt, en als kunstich had afgebeeld. Zoo zouden ook de aders der steenen van Nogent op de Seyne geschilderde geboomten natuurlijk vertoonen. Maer den Agaet van *Pyrrhus* d'Epirot was aenmerkelijk, want men zegt dat'er *Apollo* met zijn harp, en onze zusteren de negen Mufen, elk met haere byzondere eerteykenen, in te zien waren.

Apolen de
Muzen.

Albertus Magnus zegt tot Venetien in *S. Markus* Kerk een Agaet gezien te hebben, op de welke zeer natuurlijk het hoofd van een Koning stond, zijnde met een kroongekroont (a). En te Romentootmen noch in een Porphyristeen een hoofd met een pauzelijke kroon; alles door de natuur geschildert.

(a) Maer ik
vind by an-
dere, dat
dit te zien
te zien is aan
de Wand.

In Mansvelt worden steenen uit de mijnen gegraven, die de gedaentens van vischen, vorschten, en ander geworinte natuurlijk uitbeelden. Zy leven noch, zegt *L. van den Bos*, die gezien hebben een steen, die een vrouwe nae haer doot uit de blaes genomen is, op de welke zoo natuurlijk een padde uitgedrukt, of, om beter te zeggen, opgedrukt was (want de beeltenis stondt daer hoog verheven op) als ofze met een konstige beytel daer op gehouwen was.

Vriesbil-
dery.

Olaus Magnus maekt gewach van wonderlijke Schilderyen in bevrooze glazen onder de noortkring. Wy moeten hier noch iets van de erfmerken in de

de geflachten der menfchen, als een wijze van fchilderen of teykenen in de natuer, byvoegen. De nakomelingen van Koning *Seleukus* hadden een anker als haer geflachtmerk, gelijk hy de gedaente van een anker op zijn dije gehad heeft. De nakomelingen van *Pelops* waren op de rechter fchouder geteikent: en *Iphigenia* kende haeren broeder *Orestes* aen den Olijsboom op zijn rechte fchouder, het waere blijk, dat hy uit *Pelops* gefproten was. Het geflacht der *Sparti*, binnen Theben, kendemen aen een lancie op haere lichaemen. De wratten, maelen of sproeten, zegt *Plutarchus*, verdwijnen menichmael in de kinderen, en vertoonen zich wederom in de kintskinderen. Een Griekfche vrouwe, die een zwart kint ter werelt brocht, van overfpeel beticht zijnde, wiert bevonden in 't vierde lit van Mooren afkomst te zijn. *Heli* door maekt zijn Moorfche Koningin, door 't aenzien van een blanke Schildery, van de fchoone *Charikleä* zwanger. Natuur fchildert, zoo 't fchijnt, door vrouwlijke inbeelding kunstich genoeg: want zekere overspeelster by haren snoepigen boel zijnde, had haeren afwezigen man door de vrees zoo vast in haere gedachten gedrukt, dat het hoerenkint, dat zy namaels baerde, den man beter dan zijn echte kinderen geleeck. Ik zwijg nu van moerbeyen, fruitteykens, en andere gedaentens, door vrouwe fchrik of lust den kinderen medegedeelt; want *Jakobs* oyen befcilderden ook wel de lammeren na de halfgefchilde ftokken.

Geflacht-
merken.

Moeders ia-
beeldingen
fchilderen
de vrucht.

Natuur is ook fomtijts beelthouwfter in de bergen, en maekt wonderlijke gelijkeniffen, maer een konfenaer moetze met een geloken oog fomtijts wat toegeven. In China, by *Chunking*, aen de Feufstroom, leyt den berg *Fe*, die zich vertoont als een zittend mansbeelt, op zijn Chynees met de beenen over malkander, en de handen in den boezem over een, en zoo fchrikkelijk groot, datmen zijn oogen, ooren, neusgaten en mondt twee Hoogduitsche mijlen verre duidelijk genoeg kan onderscheyden. Op den berg van *Kiu* is een beelt te zien, dat zijne verwen nae de gefalte des luchts verandert. Op't gebergt *Gaulo* is een rots, die natuurlijk de gedaente van eens menfchen neus verbeelt, uit welx neusgaten twee fonteinen vloeijen, d' eene koudt en d' ander warm. Den berg *Chinkang* heeft de gedaente van een haen. *Monien* ziet als met twee zeer natuurlijke steene oogen. In een diepen afgrondt, van den berg *Cokieu*, wort eens menfchen- en beestenbeelt gezien. Maer dit alles is in China. In 't noorden vintmen de rots van de monnik met kop en kap. En men zegt dat 'er by de stranden der *Ostrogotten*, voor by de ftadt *Horkop*, een rivier is loopende, die bynae allerley gedaentens in haere keyen vormt, niet anders dan ofze door konft gemaekt waren; want zommige hebben de gefalte van een menschelijk lichaem, of van handt of voet, of vinger, of dergelyk.

Natuurs
beelthou-
wery.
Bergbeelt in
China.

Allerley
groejende
gedaenten.

Maer dit is vry kunstrijker, dat by de ftadt *Sneen*, in *Opperpoolen*, aerden

Groejenden
Huisraet,

den potten, ketels, kannen, en dergelijken huisraet, van zelfs in d'aerde groeijen, zijnde week, wanneerze uitgegraven worden, maer hart, zoo haest als ze in de lucht komen. Doch wat zeg ik van het steenen Banketsuiker, dat in de beekjes opgeraep, en by de liefhebbers bewaert word? Natuur en 't geval bootsen de konst nae, gelijk de konst de natuur.

Pan.

Maer 't geene Carneades verhaelt, is vreemder. Daer is, zegt hy, eerst in de steen groeven van 't Eylant *Chios* een hoofd van een kleinen *Pan* gevonden geweest, als de steenhouwers een groot stuk steens in stukken hieuwen. Ook vertelt *Plinius* dat men in de *Pariaensche* putten eenen grooten steen midden doorbreekende, het beelt van *Silenus* daer in gevonden heeft. Maer ik zouw eer gelooven, dat een hoofd van *Silenus* rybeest het daer voor heeft aengezien. Van kleyne houtte mannekens of wijfskens, by

Silenus.

Pisdiefjes.

fommige Alraunen of liever *Pisdieven* genoemt, wort zelf by zeer geleerde mannen groot werk gemaakt, als of een natuurlijk gewas haer deze gedaente gegeven hadde. *Lauremberg* die anders overgeloovich genoeg is, spreekt 'er aldus van: Het zijn kleine beelden (zegt hy) gesneden na de figuur van man-

*In de 37
Historie
van't derde
hondert.*

nen en vrouwen met al haer ledemaeten, welkers hoofden met lange hairen bewassen zijn, en een klein wit hemdeken aen hebbende, en in 't kort, even zoo toegemaakt als de *Alraunen* of *wichlareffen* der oude *Duitschen*, maer, om de waarheyte te zeggen, enkel bedroch. De wortel van het kruut *Mandragora* is van natuur even zoo geformeert, als een klein naekt mensch: deze wortel graven de bedriegers uit d'aerde, veegenze af, makenze schoon, en brengen door geestich uitsnijden zoo veel te wege, datze een mannetje of wijfsje, zoo zy dan willen, gelijk zijn. Daer de hairen wezen zullen, steeken zy eenige gerste korens of ander zaet in, laeten dat uitwassen en opdroogen, dan staet het vast, en schijnt het natuurlijk hair niet ongelijk: deze trekken zy dan aerdige hemden aen, omgorden haer, en bewaerenze in een zuiver doosje, zoekenze duur te verkopen, bevelen de koopers die wel te bewaeren, alle week te wasschen, en goede acht op te nemen: belooven hen daer uit geluk en goede fortun, in handelen, koopen en verkopen. Op zoodanige manier wort de blinde werelt bedrogen, en alzo speelt de Duivel zijn Personagie. Ik heb 'er zelf ook verscheide gezien, en onder andere twee by de Heer *Pandelaer* in *Beijerland*: maer die verstant van onze konst heeft, moet om zulke beuzelingen lachen, die veel te onnoozel zijn, om een verstandige te doen verwonderen.

VIERDE HOOFDDEEL.

Wat vruchten een Konstnaer ten loon van zynen arbeyt te verwachten heeft.

HET ampt van *Urania*, Meestresse van ons negende boek, is het beste te verkiezen. Maer wat is'er beter als't leven van een vermaert Schilder? Wat oefening, wat Itaet zou hy voor de zijne begeeren te verwisselen? Ons leeven is een gemeyne gave van de Natuur, maer een gelukkig leeven te kunnen verkiezen, is een byzondere Godlijke gunst. Wy zullen dan hier, tot besluit van dit werk, het gelukkig leven eens konstigen Schilders, die tot een uitnemenden trap geklommen is, aanwijzen, en de belooningen, die hy voor zynen arbeyt en geduurigen vlijt te verwachten heeft, voorstellen. En dewijl de aenprikkelingen tot de konst drierley zijn, zoo zijn ook de eynden der zelve, daer de Konstnaer toe poogt tegeraken, drierley. En dit zal, ó Schilderjeugt, het begrijp zijn van het geene gy in deeze onze negende en laetste winkel van *Urania* te leeren hebt.

Urania tanto è quanto cosa celeste, perche con l'elegger la miglior parte (come s'è detto) si vien ad acquistare il nome di celeste, & divino.

De vrucht van de konst, zegt *Seneka*, is iets anders, dan die van 't werk; *Fidias* maekt een beelt, de vrucht van de konst is, 't geen dat hy begeerde gemaekt te hebben; en die van 't werk, dat hy 't met vrucht en voordeel gemaekt heeft. *Fidias* heeft zyn werk volmaekt, schoon hy't niet verkocht heeft. Hy heeft drierhande vruchten van zyn werk: d'een is't vernoegen van zyn geweten, 't welk hy door 't volmaken van zyn werk ontfangt; d'ander van 't gerucht; en de derde van 't voordeel en de nutticheit, die hem, of door de gift, verkooping, of door eenige andere profijtelykheit, aengebracht zal worden. Heerlijke belooningen voorwaer, en wel waerdich, datmenze met zoo vierich een drift en yver vervolgt: dewijl'er niets grooter noch gewenster op aerde te bejagenis. Wy zullenze, om de jeugt gestadich voor oogente staen, in dit vaers, als den hoogsten prijs, ophangen:

Weldaden. cap. 33.

Drierley vruchten van de konst.

Drie driften prikkels zijn, waerom men konsten leert:

Uit liefde, om 't loon, en om by elk te zyn geëert.

Want schoon *Seneka* de twee laetste, loon en eere, als vruchten van de eerste stelt, gelijkze ook zijn, zoo is elk in't byzonder machtich genoeg om een wakker gemoed gaende te maken.

De eerste drift dan, die iemand tot de Schilderkonst komt aen te moedigen, is een natuurlijke liefde tot deze meer als gemeen bekoorlijke God-

De liefde tot de kunst.

din, die haere oeffenaers alleenlijk door haere deugtsaeme bespiegelingen in de schoonste werkstukken des wonderlijken scheppers gelukkig maekt, ja zoodanich, datze als een knaging in haer geweeten gevoelen, wanneerze eenigen tijd verzuimt hebben haere minlijke Mëestresse te dienen. En even gelijk *Titus Vespasaen* zich de vreugde des werelts beklaegde, wanneer hy eenen dach verzuimt hadde eenige weldaet te doen, zoo stelde onzen grooten voorganger *Apelles* zich zelven ook deeze wet voor:

Nulla dies abeat, quin linea ducta superfit.

Geen Dag en moet my ooit ontwijken,

Voor ik een goede streek kan strijken.

In Martel.
6.

Seneka.
Epist. 88.

Van de vry-
heyt onzer
konst,

Tegens
d'andere,

Wy willen ons nu niet stooren over 't geene *Plutarchus* van *Archimedes* zegt, dat hy alle konsten, die, in 't werk gestelt zijnde, profijt aenbrengen, voor slecht en veracht hielt, en een huurling betaemende. Noch ook over 't geene *Seneka* voorgeeft: dat hy niet toestaen kan, datmen de Schilders als vrye konstenaers ontfangt; jae zoo weynich, vervolgt hy, als de Beeldsnijders en Marberhouwers, of d' andere dienaers van pracht en overdaedt. En hy stelt onze konst, nae de verdeling van *Posidonius*, onder de Speelkonsten, die alleen tot vermaak van oogen en ooren verstreken. Wat d' andere vrye konsten aengaet, die de Grieken *Eleutherai* noemen, deeze noemt hy kinderlijke konsten; en hy kent geen andere voor vry, als die alleen voor de deugd zorg draegen; want hy heeft alreets te vooren bekend, dat hy geen wetenschap eerde, die men voor gelt leeren kon, als alleen voor zoo veel zy den geest tot de Deugt bereyden, en niet wederhouden. Dat het enkel oogmerk onzer Schilderkonst zouw zijn, den geest tot de Deugt te bereyden, willen wy niet drijven, wy kennen een naeder en zekerder weg, maer dat zy niemand van de deugd afhoudt, is onwedersprekelijk: jae datze den oprechten oeffenaar, door het geduurich bespiegelen van Godts wondere werken, tot den Schepper aller dingen in hoogen aendacht optrekt, is kennelijk genoeg. En dat zy onder de vrye konsten behoort, blijkt daer uyt, om datmen die alleen vrye noemde, die men waerdich achte van vrye menschen geleert te worden. Waer onder de Schilderkonst geen van de geringste gerelt wiert. En waerom zoudenmen haer geen vrye konst noemen, daermen de Letterkonst ofte *Grammatica* de eerste onder de zelve reket? want de Schilderkonst brengt ook het zelve te weege. Jae zoo veel als de Redenkonst of *Dialectica*; of de Redenrijk-konst of *Rhetorica*, immers zoo veel het verstant belangt, want schoonze gezegt wort stom te zijn, zoo spreektze nochtans overvloedich, op een *Hieroglyphische* wijze. En wat isser edels in de Talkunde *Arithmetica*, en in de *Geometrie* ofte Meetkunde, dat men in de Schilderkonst niet en heeft? Zeker, zy zijn beyde Dienareffen van de Schilderkonst. Wat de *Musica* ofte Zang-

Zangkonst belangt, wat onderscheyt is 'er tusschen haer en *Pictura*? Anders niets, als dat zy op 't gehoor met hooge en laege klanken werkt: maer diergelijk brengt onze konst op 't gezicht, door een overeenstemming van duizentderley verwen, te weege; of zal haer mooglijk de Astrologie, of Starrekracht-kunde, de laetste van de zeven vrye gezusters verbluffen? Zeker, deze vooral niet, dewijlze moogelijk zelfs niet verdient een konst genoemd te worden, ik zwijge, datze de voorrang van *Pictura* begeeren zoude.

Ook zoo mocht het den konstoeffenaers tot verkleyning dienen, wanneer men hun het oordeel van *Plutarchus* toestiet, daer hy in 't begin van *Pericles* leven aldus schrijft: dat daer noit eenig man van rechtschapen gemoed was, die, aenziende het beelt van *Jupiter* in de stad Pifa, zouw wenschen *Phidias* te zijn, noch ook *Polykletus*, indien hy dat van *Juno* binnen Argos zage: want ten volgt niet nootzaekelijk, zegt hy, dat wanneer het werk verheugt, de werkmán daerom altyts te prijzen zy, gelijk hy even te voren *Antisthenes* invoert, die, wanneer men eender *Ismenias* als een goet Speelman en pijper aenprees, antwoorde, zulx waer te zijn, maer dat hy voort een deugniet was, en anders zoo goeden pijper niet zoude kunnen zijn. Al waer hy ook *Filippus* byvoegt, die zijn Zoon *Alexander* bestrafte; zeggende, schaemt gy u niet dat gy zo wel zingt, als willende te kennen geven, dat de konsten, en Muzen zelfs, eere genoeg ontfangen, wanneer deurluchte personen somtijts den tijdt quisten om haerer oeffenaers werken te zien of te hooren, Voorts *Anakreon*, *Fylemon*, en *Archilochus* vermaeklijke schrijvers, in de zelve ry gestelt hebbende, roemt hy alleen de deugt, en besluit, dat men wel behoort te vreden te zijn, van anderen te hebben de konstige werken, ja ook alle goederen des toeloopenden geluks, maer dat alle andere de deugt van ons hebben zullen. Wy zullen hier op aldus antwoorden: Dat wy zeer geerne belijden, dat de konsten, hoe hoog ten top gevoert, ja zelf de schoone Muzen, niemant zoo veel sieraet en waerde kunnen toebrengen, als de waerachtige werkingen van deugt en vroomicheit, die de zielen vergoden, en de menschen, waer zy ook zijn, in een Hemel stellen, maer wy en kunnen ook niet toestaen, dat het een nootzaekelijk gevolg is, dat de ondeugden aen de kunsten verbonden zijn; waer uit dan volgen mach dat *Phidias* of *Polykletus*, ja ook *Ismenias* zelf, zoo vroom en oprecht zouden kunnen geweest zijn, als zijnen *Perikles*, die, als veel doorluchtige mannen plegen te doen, de muziek van *Damon* of *Pythoklydes* geleert heeft, ook, om my by onze konst te houden, zoo en kan ik niet bespeuren, dat zy meer van de Deugdt, van wat secte die ook beschreven wort, afleyt, dan de wapenen, of het burgerbeltier: maer zy, zijnde een echte Zuster van de bespiegelende wijsgeerte, onderzoekt, met hulpe

En Plutar-
chus weder-
spraken.

Zy onder-
zoekt de
zichtbare
natuur.

der meet-en telkunst, de zichtbare natuur. En voorwaerik mochte, om van *Plutarchus* af te scheyden, wel dus spreken, ongequett zijn hoogachtbaer oordeel: dat daer noit eenich man van rechtschapen gemoed was, of hy zou liever wenschen te zijn zoo konstigen beeldenaer als *Polykleet* of *Phydias*, als een woedenden *Hannibal*, een onrustigen *Pirrhus*, of een alvernielenden *Alexander* zelf; want hoe groot haere daeden geweest zijn, zy zijn uit verwoetheit, onrechtvaardicheit, en quaede begeerte voortgebracht; daer de oeffeningen der Edele konsten, in stille opmerkende betrachtungen van de geheymen der natuur, met de oeffeningen der deugden over een stemmen en gelijk loopen. Ik zoude wenschen *Diogeneste* zijn, zey *Philippus* Zoon, indien ik geen *Alexander* was. Zijn geboorte belette zulks. Maer *Diogenes* waer mooglijk liever een Hond, dan een *Alexander* geweest.

Waer op ik dan derf vaststellen, dat een oprecht oeffenaer der Schilderkonst, die haer alleen om haer zelfs wil, en om haren deugtsaemen aert navolgt, waerlijk t'onrecht zoude versmaet worden. Alle wijsgeerigen zijn tot geen staeten of burgerbestieringen beroepen, en niettemin zijn ze in't versmaeden der wereltsche hoogheden by *Plutarchus*, daer't hem te pas komt, hoog genoeg gepreezen, schoonze aen de werelt geen grooter sieraet, noch aen haer zelven meerder gerultheit en vermoegen, als onze Schilders in't oeffenen dezer bevallijke wijsgeerte, hebben toegebracht. Waer op ik dan besluite, dat de geene, die de konst alleenlijk uit een zuivereliefde hebben nagevolgt, haer doelwit voor eerst hebben getroffen, te weeten, het genot van een gemakelijk vergenoegen.

Wort be-
loont met
vergenoe-
gen.

In zijn ne-
genden brief

Jae zoodanich, dat een aendachtich Schilder, gelijk *Seneka* leert, meer aengenaemheyt vint in het schilderen zelfs, als in geschildert te hebben: want deze beezicheyt, die hy aen zijn werk besteet, heeft een groot vermaek in den arbeyt zelfs. Maer de geene, die zijn hand van een volmaekt werk afgetrokken heeft, vind geen zoo groot vermaek. Hy geniet dan de vrucht van zijn konst, maer genoot de konst zelve, toen hy schilderde. Treflijk zeker, en hier uit kan men verstaen, hoe gelukkig dezen wijzen man henlieden geacht heeft, die waerdichlijk met onze gelukzalige Goddinnen verkeerden.

Geeft den
oeffenaers
leeven en
voetsel.

Daer op had *Frans Floris*, wel met recht deeze spreuk in den mond: Wanneer ik schilder, leef ik, en speelengaende sterf ik. *Nicias* was zoo opgetogen en verrukt, als hy beezich was, dat hy vraegen most, of hy ook genoennaemt hadde. Maer *Protogenes* kon door al't gerucht der Soldaeten, die *Rhodus* quamen belegeren, niet zoo veel afgeschrikt worden dat hy zijn werk zou gestaekt hebben. Ja de Schilderkonst was hem zoo lief en smakelijk, dat hy terwijl hy zijnen uitnemenden *Talysus* maekte, niet anders en at, als ge-
weikte

weikte lupynen, seigboonen of wolfschoten, anders vijgboonen, de welke hem dienden voor spijs en drank, op dat zijn lichaem onbezwaert en zijn aendacht onverhindert blijven mocht. De groote *Titiaen* was in de vermaeklykheden der konst zoo ingedompelt, datmen hem t'zijnen zes en tachtich jaren noch schilderende gevonden heeft, zoo dat het scheen, als of hy in de konst wederom verjeugde. *Michiel Agnolo* beinide de konst als een Huisvrouw, hem van den Hemel gegeven: want toen hem gezegt wiert, dat het jammer was dat hy wijf noch kint hadde, om de vrucht van zijnen arbeyt en eere te genieten: zoo antwoorde hy: de konst is my genoeg een moeilijk wijf geweest, maer beminnens waerdich: en mijne werken zullen mijn kinderen zijn, zooze iets dogen. Gelukkig hadde *Giberti* geweest, die de schoone deuren van St. Jans gemaekt heeft, waer hy zonder andere kinderen gestorven: want zy hebben alles verdaen wat hy naeliet, en de deuren staen noch; gelijk wy in *Calliope* noch eens hebben aengemerkt.

Indien dit alles niet helpen kan, zoo moet ik noch hooger toon opheffen, en zeggen, dat het penseel niet alleen de pen, maer de levendige stem tot ver-
noeging des Konstenaers uittart. Indië *Apelles Venus* niet en hadde geschildert, voor d'inwoonders van't Eylant Koos, zegt *Ovidius*, zy lach als noch onder 't zeewater gedoken. Zie daer, of hy de schilderyen niet alleen de eere geeft van boeken der leeken te zijn; maer of hyze niet als de bewaerders van der Goden geheimenissen reket?

De oogen zijn veel scherper getuigenissen, zegt een ander, dan de ooren. En *Nazarius*: die dingen die ons door d'ooren worden ingestort, worden nergens nae zoo vaerdich in ons gemoed gedrukt, als die wy door d'oogen indrinken. Hier op *Quintiliaen*, De Schilderye, een stilzwijgend werk, en altijts den zelven schijn houdende, doordringt en beweegt het gemoed zoodanich, datze meenichmael de kracht der welsprekenheyt zelve schijnt te boven te gaen. Maer hoor hoe *St. Basilius* de kracht der Schilderye boven zijne welsprekenheyt verheft: Staet op nu, zegt hy, ô gy doorluchtige Schilders, die d'overtreffelijke daden der Kampvechters afbeelt, verheerlijkt nu door uwe konst 't verminkte beelt des Opperheers: verlicht, door de koleuren uwer wijsheyt, de vroomde daeden des gekroonden Kampioens, die ik al te duisterlijk heb atgeschildert. Ik gae mijns weegs, van u lieden overwonnen zijnde in de Schilderye der kloeke daeden des Martelaers. Ja ik verheuge my zelve, dat ik dus verwonnen ben. Want ik zie de handen ontrent het vuur, den ganschen strijt, en den grooten worstelaer veel bequaemer en eygentlijker in uwe verbeeldinge, dan in mijne woorden uitgedrukt. *Seneka* mede zegt, dat de vervaerlijke Schilderye van een droevige uitkomst ons gemoed ontroert. De Jesuyten mede, wel wetende hoe veel het zien voor 't zeggen gaet, hebben een ge-

woonte aengenomen van door vertooningen, zoo van schilderyen, als levendige beelden, de lijdingen onzes Heylants uit te drukken, en getuigen dat deze vertooningen de gemeene gemoederen meer tot mededogen en aendacht bewegen, als de beste predikatie mogelijk zoude kunnen doen. En zy plegen dit niet alleen in het hart van Christenrijk, maer meer onder de volken, die van ons geloof niet en weten. En zeker, deze eerste beroernissen door de Schilderyen of andere vertooningen veroorzaekt, verwekken by den aankomelingen een begeerte om nae alles te vraegen, en een lichticheyt om haestiger onderricht te zijn.

Voorbeeld. En schoon dit by mijn landtsluiden nae de mutsaert ruikt, zoo moet ik'er het volgende exempel byvoegen. *Bogoris* vorst van Bulgaryen, op de jacht verslingert, was ook begeerich om zijn hof met jachten en andere Schilderyen te stoffeeren: waer toe hy zeker Monnik, *Methodus*, van Romen geboortich, die redelijk wel schilderde, ontbood: hem beveelende het nieuwgebouwde Paleys met aenmerklijke stukken rijkelyk te versieren: gevende hem nochtans, zoo als't behoort, de vryicheyt om de zwier van zijn geeft en gedachten te volgen. *Methodus*, onder andere werken, schilderde den jongsten dagh, daer de zielen, wederom met het oude vleeschelyk aftroopfel aengedaen, voor den rechtvaerdigen Rechter verschijnen, om de Eeuwige vreugde of straffe te genieten; met een oneyndich getal van Hemelsche Heyrschaeren der Engelen, die de begenadichden aen d'eene zijde vertroostten en opvoerden, en de menichte der booze geesten, die de verdoemden aen d'ander zijde wech rukten. Deze Schilderye heeft aen *Bogoris* en al dieze zagen, zoodanich een ontsteltenisse veroorzaekt, dat dien Vorst, eerst van de geheele zaak wel onderrecht zijnde, met al zijn volk het Christelyke geloove omhelst, en daer op den doop ontfangen heeft. Dat nu de doorluchtige mannen hervoortreden, en van haere daeden roemen; dat *Philippus* zoon vry praele met zeegeteykenen van't oosten; dat *Julius* optelle hoe veel hondert duizenden Gaulers en Germanen hy den nek brak; dat *Ostavius* met de lijst zijner mede burgeren, in zijn driemanschap vermoort, voor den dach kome: *Methodus* zal hun en alle Helden beschamen, en een rechtschapen man zal liever *Methodus* zijn, als een tyran over alle volken. Ik zal over slaen duizent andere daeden, door Schilders en haer Schilderyen uitgerecht, en door een ouder staeltje betoonen, wat een konststuk vermach. Een ongebonden jongeling, zegt *Nazianzenus*, had een gerieslijk meysken by hem ontboden: maer als zy in't Portael van haer vryers huis quam, zoo vielen haer oogen by geval op de staetige Schilderye van *Polemo*, een man, die in zijn jeugt ook op een wonderlyke wijze was bekeert, en naderhand in bezadichrheyt uitmunte. 't Meysje, dit staetich gezicht beschouwende, kreeg zulk een schrik en verandering, dat ze haer omkeerende,

Noch een.

rende weer dadelijk nae huis liep. Wat rechtschapen man zou niet wenschen zulk een Schilderye gemaekt te hebben? Maer laet dit van de gerusticheyt, die onze konst geeft, voor de liefhebbers genoeg zijn.

V I J F D E   H O O F T D E E L .

De tweede vrucht der konst. Winst en Rijkdom.

DE tweede aenprikkeling is de hoope van winst. Wy en willen nu de giericheyt met geen lofgedichten vereeren, maer staen echter toe met *Cassiodorus*, dat de oeffeningen der konsten met reedelijke winsten geaest behooren te worden. Den Goudthonger, zegt *Theophilactus*, is den menschelijken geslachte zeer profijtelyk: want daer door zijn alle goede konsten in dit nootdrustig leeven uitgevonden; de groote steeden volkrijk gemaekt, en allerley handel tot een gemakkelijke overeendracht gebracht. Het grootste deel des Aertbodems zou ongebouwt en ontsiert blijven, indien de tusschen konst van het goudt den menschen niet aen en wees, op wat wijze zy elkanders hulp konden genieten. Matroos zou naelaeten t' zeyl te gaen, en den Reyziger bleef in den hoek van zijn haert. Den Akkerman zou nae de ploeg niet eens omzien. De Vorsten en overheden zouden haere eerbiedicheyt derven, en den Soldaer zouw 't geweer zelf in den nood verzuimen op te neemen. Maer 't gout, zegt hy verder, heeft zelfs den toom van de deugt en d' ondeugt in zijn macht, het toetst de heymelijke tochten onzes gemoeds; en openbaert de bastaertdeugden. Zeker, de armoë dempt de geesten, en de slaefachtige bekommernissen houden een edel gemoed als in een diepe Kerker gevangen. Zoo en kan ook een Schilder het behoorlijk vergenoegen in de konst, daer wy eeven af spraeken, niet volkomen genieten, ten zy hy van het bitter zorgenpak des brootkommers ontlaeden zy. Noch de geest en kan met die hooge driften, die de konst eygen zijn, niet voort, zoolang de huiszorg haer in d' engten van nootdrust geboeyt houdt. Laet deze anxfen, ô Schilderjeugt, vry vaeren. *Pictura* schijnt hier in haer schamele Zuster Poëzy zeer ongelijk: want haere naevolgers hebben goede winst te verhoopen, jae wel zoo veel, als eenige konst ter werelt kan opbrengen; behalven dat zy, gelijk *Euterpe* haer begeert, tot eenen hoogen trap bequaem zijn op te klimmen; want de middelmaet in deeze konst is walglijker, dan in andere, ten zy 'er de Forruin zonderling onder roeje. Hoor nu, hoe rijkelijc men somtijts de Schilderyen betaelt heeft.

Konst wel
betreft.
Staleni
1200. Gul:

Varro be-
groot den
Attischen
Talent op
16000 pen-
ningen, maer
Budeus zegt
zes duizent.
Dit wort
begroot op
6000
kroonen.

3600 mie-
nen zilver
voor twa-
lef goden.

Kandaule Koning van Lydien heeft een Tafereel van *Bularchus* tegen gout opgewogen.

Aristides Thebanus heeft den slach met de Persiaenen geschildert, daer hondert figuren in waren, en *Mnason* heeft hem tien minas voor elke figuur betaelt; en *Attalus* heeft voor een van zijne stukken hondert talenten gegeven.

Als *L. Mummius* zach, dat Koning *Attalus*, in den uitroep van den Corinthischen beuit, voor een stuk van *Aristides* zes duizeut sestetertien bood, zoo heeft hy zich over dien hoogen prijs geweldig verwondert, en denkende, dat achter deeze schilderye iet geheyns schulde, zoo heeft hyze opgehouden, en niet willen verkoopen, waer over hem *Attalus* zeer onvernoegt hielt.

Den zelve *Attalus*, of, zoo andere zeggen, Koning *Ptolomeus*, bood *Nicias* voor een stuk van *Ulysses* in de Hel 60 Talenten, dat is, zes-en-dartich duizent goude kroonen, maer hy wilde zijn werk noit verkoopen, en schonk dit stuk aen zijn geboorteladt Athenen.

Als *Apelles* den grōoten *Alexander* tot den Tempel van *Diane* t' Efezen met den Blixem in de hand hadde geschildert, zoo wiert hem zijn betaling in louter goud met een korenmaet toegemeeten. Maer *Quintius Kurtius* zegt, dat 'er twintig talenten gouts voor betaelt is.

Asclepiodorus schilderde de twalef goden, en *Mnason* gaf hem driehondert minas voor 't stuk. De Attische mina wort gerekent op zeventien gulden en een half, komt voor yder beelt 5250 gulden; en voor al de twalef drie en sestig duizent guldens.

Den zelve Koning *Mnason* betaelde ook aen *Theonnestes* hondert mienen voor 't stuk van yder der halfgoden.

En *Cesar* gaf aen *Timomachus* voor een stuk, andere zeggen twee, van *Ajax* en *Medea*, tachtich talenten, dat is, achtienduizent kroonen, omze aen de Godinne *Venus* toe te eygenen. En deze stukken waren, zoo ik elders vinde, van *Aristides* geschildert.

M. Agrippa gaf voor twee stukken, *Ajaxen Venus*, twalef duizent sestetertien.

Men zegt dat die van Koos hondert talenten voor de *Venus Anadiomene* genoten, die zy van de schattinge afskortten.

Koning *Nicomedes* wil de die van *Cnidus* van alle haere schulden ontlasten, die ongelooflijk groot waren, voor de *Venus* van *Praxiteles*, maer zy weygerden 't; doch dit was geen Schildery, maer een statue.

Uit deze weynige staeltjes kan men genoeg afneeten, in hoe groote waerde de konstige werken der ouden g. houden wierden, ja den prijs daer van wiert eindelijk zoo verhoogt, dat *Cesar* die door wetten heeft moeten bepaelen; hoewel hy zelfs zoo grooten liefhebber was, dat hy, niet tegenstaende

staende zijn zwaere bekommernissen, de oude Tafereelen, beelden en gesneede konststukken, tot hooge prijzen opkocht.

De laetere tijden, toen de Konst weer ten grave uit verrees, hebben wel van zoo overgroote prijzen niet geweeten, maer de belooningen zijn echter genoeg geweest om een verzaetbaer gemoed te vergenoegen.

Keyzer *Karel* gaf voor zijn Konterfeitsel aen *Titiaen* duizent kroonen, zoo dikwils hy hem schilderde. En zijn zoon *Filips* gaf hem daer voor twee hondert kroonen 's jaers.

Fransisko Markgraef van Mantua gaf aen *F. Monsignory* een heerlijk huis met hondert mergen lants. En *Fredericus* zijn nazaet onthaelde *Julio Romanus* overmilddadich. *Joseph* van *Arpyn*, zoo dra hy hand aen't werk op't kapitolium sloeg, wiert hondert goude kroonen vereert, om zijn lust te wakkeren.

Ik en wil my hier niet langer ophouden met de geene, die haere Zelftegen werken wel betaelt zijn nae haer begeeren. Want zulks is zelf geschiet tegen haer wil, want als *Alcibiades* den onwilligen beestefchilder *Agatarches* een wyl tijts in zijn huis gevangen had gehouden, tot dat hy't zelve geheel beschildert had, zoo heeft hy hem zijn konst, nevens dit aengedaene geweld, met schoone geschenken vergolden.

Z E S T E H O O F T D E E L.

Van de derde vrucht der Konst, dat is, wat eer en glory door haer te bekomen is.

HET derde doelwit, daer de grootmoedige Schildergeest op mikt, is d'eer en glory, en het loflijk gerucht, dat een deftich Schilder te wachten heeft. Stel u nu, ô Edelmoedige leerlingen, vry heerlijke banketten voor. Beelt u vry eens in, het vermaek dat gy scheppen zoud, zoo gy onder de Hofjonkers mocht zitten, en aen Vortlijke Tafels uw meug en vol op hebben. Bedenk de vreugt, die gy genieten zoud, wanneerge by de beste van uw stad op een Bruiloft feest genoodt waert. Hoe soberen genoeg zal u dit alles roebrengen, zoogy't vergelijkt met de wellust, die in de genieting van de glory steekt, die een uitnemen Schilder door 't oeffenen van zijn kunst toevalt; wanneer de beste der menschen een kring om hem slaen, en haer eendrachtich over hem en zijn konst verwonderen; als hy stille binnens deurs, en op zijn gemak gezeten, bynae zoo veel aenziens verkrijgt, als de braefste der Helden, die te water en te lande beide 't leven en d'eer waegen; als hy

Eerkitteling

ziet dat hem de Vorsten, Koningen en Keyzers, zoo gemeenzamenlijk bejegenen; als hy bemerkt dat hy in vreemde landen komende, schoon hy niemant en kent, nochtans straks van een yeder gekent is; dat men zijn naem in vreemde talen kromtongt, en dat yder een reets iet groots van hem vermoedt. Wie zou deeze eer en het vermaak daer uit spruitende, niet boven alle goederen schatten, en door deeze kitteling opgewekt, niet nacht en dach yveren? Want gelijk *Ovidius* zegt:

*Des volks toejuichen, en 't geklap van zoo veel handen
Kan d' aldertraachste wel in yver op doen branden.*

Ik wil u hier met geen ydele hoop voeden, van dat gy de schoone konkubijnen der Vorsten genieten zult: gelijk men vertelt van *Apelles*, dat hy onder 't schilderen van zijne *Venus Anadyomene*, die als uit de Zee opklom, op *Campaspe*, de vriendinne van *Alexander de Groot*, verliefst wiert, terwijlze, om deeze Godinne op 't schoonst uit te beelden, voor hem naekt zat: en dat *Alexander* dit merkende, haer aen hem schonk, liever willende zich zelfs overwinnen, dan dezen grooten konstenaer bedroeven. Zulk een eer mochtmen beter voor oneer reekenen: en d'oprechte Konstenaers hebben de glory uit haere loflijke werken, en niet uit de wellusten te wachten. De eere der geene, die niet alleen de wellusten, maer zelf de belooningen vermaet hebben, is al vry bestandiger. *Zeuxis* alreets door zijn konstrijk geworden, schonk zijne konstige werken weg, aen de Koningen, aen de vrye steeden, en aen de Kerken of Tempelen der Goden: en vernoegde zich met de glory, die hy daer door verkreeg. *Polygnotus*, de gunsteling van *Cimons* Sulter *Helpinise*, die *Laodise*, in 't beschilderde *Plasianaëton*, zoo men uitgaf, na haer geschildert had ontrent de Trojaensche vrouwen, versmade 't hooge loon, dat men hem voor dit groote werk aanbod, en vernoegde zig met den heerlijken naem, dien hy'er door verwierf. Daer de Poëet *Melambius* deeze vaerzen op maekte.

*Geen huurling om gewin heeft deeze Schilderstukken,
't Gewelft Pekyle dus met halve Goon vervult,
Maer dees Heldinnen, die den val en d'ongelukken
Van Trojes hoogen staet met druk en ongedult
Beklaegen, zijn alhier door Polignoot na't leeven
Dus schoon geschildert, en kerkplichtelyk gegeven.*

Hoe menigerley eeren de Konstenaers door haere wonderlijke werken, verkreegen hebben, zouw zwaerlijk zijn uit te spreken: want behalven de faem en het loflijk gerucht, dat de geheele werelt vervult, zoo zijn zy ook in 't byzonder van Keyzers, Koningen en Vorsten met groote gunst en achtginge aengezien geweest: en voor wonderen van haeren tijd gereekent geworden. Want zy wilsten wel dat het in haere macht stond groote mannen te

maken,

Faem en
loflijk ge-
rucht.

maeken, maer dat de konstenaers alleenlijk als van den Hemel gezonden wierden.

De Schilderkonst moet eertijts wel een zeer eedele konst geweest zijn, zegt *Plinius*, dewijl de Koningen en Vorsten daer zoo veel mede voor hadden. En zeker, de voorrechten, die men door de zelve verkrijgt, betuigen genoeg, hoe zeer zy van oudts geëert is geweest: want nae't uitwijken der Rechten, zoo wert ter eeren van de konst van Schilderye verstaen, dat, die iet ter goeder trouwe op een anders doek of bert geschildert heeft, den eygendom daer van bekomt, schoon iemant iets op een anders papier of bladeren schrijvende, dat recht niet en heeft: noch zelfs ook in het inweeven van goudt, in eens anders laeken, noch het zetten van een zilveren deksel op eens anders kanne: want deze hebben alleen maer vergoedinge te eyschen.

Ziet de Inleydinge tot de Hollandsche Rechtsgeleertheit van H. de Groot. l. 2. c. 8. en 10.

Belangende den Adeldom der konst, men kan niet ontkennen, of deeze is de alderzekerste, die'er zijn kan, want d'Adelijke waerdigheden worden al dikwils aen perfoonen zonder verdiensten uitgedeylt; en 't overervende bloet liegt menigmael in d'afkomelingen van d'alderedelste. Daeren-tegen verkrijgt een Konstenaar d'Adelijke achting uit louter waerdy, en hy pronkt als met zijn eygen vederen, zonder dat hy van yemandt anders iet verkreegen of geleent heeft.

Hoe hoogadelijk ook de groote Meesters in de konst, by Alleenheerschers geëert zijn geweest, bespeurt men onder andere in d'ontmoeting van *Albert Durer* met den Duitschen Keyzer: want als zeker Edelman, op zijn adel steunende, weyerlijk viel een ladder voor *Durer*, om op te klimmen, vast te houden, toen hy bezich was met iets groots op een muur voor Keyzer *Maxmilien* te teykenen, zoo antwoorde de Keyzer, dat *Durer* meer Edelman was, dan hy: dewijl hy door zijn konst dien staet had verkreegen, en dat hy wel van een gemeenen Boer een Edelman kon maken, maer van geen Edelman zoo edelen Konstenaar. En van toen afgeboot de Keyzer den Schilders een adelijk wapen te voeren, om niet meer wegens den Adeldom te twisten, te weten, drie zilvere schilden in een blaauw veld; maer elk zie toe, dat hy eerst edel in de konst zy, eer hy met dit wapen pronkt; op dat men hem voor geen onecht kind of overwonnen bastaert uitschelde. Wy hebben ook iets diergelijks van *Hans Holbeen*. Want als zeker Engels Graef, aen Koning *Hendrik* den achtsten over hem klachtich viel, dat hy hem in zeker geschil, wegens 't met geweld in dringen tot zijn kamer, wel ruwelijk van de trappen hadde gestooten, en hy den Schilder daer over gestraft begeerde, of hem zelve wilde wreeken: zoo nam hem de Koning in zijn bescherminge, zeggende tot den Graef: Dat hy nu niet meer met *Holbeen*, maer met zijnen Koninklijken perfoon te doen had-

Vorsten gunstich oordeel van den edeldom der Konstenaers,

de, en, vervolgde hy, wat meent gy, dat my zoo weynich aen dien man geleegeen is? ik zeg u Graef, dat ik van zeven boeren, als't my geliefde, wel zeven Graven kan maken, maer van zeven Graven geen een zoo kunstigen *Holbeen*.

Bestaet met
goude keten-
nen en genaden-
penning-
gen,

Desgelijks, gelijk men de braeve Kampvechters en verwinrende Soldaeten met zeegekroonen en kranssen plach te vereeren, zoo blijft noch de gewoonte by d'edelmoedige Prinzen, wanneer zy eenich konstenaer anderen zien overtreffen. Wy hebben zelfs over't zien van d'eerltelingen van onzen vlijt, van wegen *Ferdinandus* den derden, Roomsche Keyzer, een goude keeten met zijn Keyzerlijke Genadenpenning ontfangen. Zeker, eene miltheit, die meer spoorlagen dan veruoeging geeft. Ten was geen kleine prikkel voor *Paulo Calliary*, toen hy verstond, dat den raed van *Venetien* boven de betalinge aen den bestdoender, van verscheyde Schilders, die zy in't werk hadden, noch een gouden ketting beloofde, en ook geen kleyne eer voor hem, toen hy dat teken van overwinninge om zijne schouderen kreeg. *Parthasius* hing tegen *Zeuxis* den halsband op om't best schilderen, maer hy streek den prijs en't merkteiken daer af, met meerder eere, dan te hoopen scheen. Maer wat schooner ketenen zijn dit, 't geen men zegt van *Michiel Agnolo?* dat hy niet alleen is bemint en geëert geweest van zeven Pau-

En Ridder-
lijke waer-
dicheden.

zen, maer ook aengezocht en begeert van den Koning *Fransois* van Vrankrijk, van Keyzer *Karel*, en van *Soliman* Turksche Keyzer; als ook van den staet van *Venetien*. Vorders, hoe veel Schilders de Ridderlijke waerdicheyt om haere groote verdiensten ontfangen hebben, waer te lang hier op te tellen, ik stel hier alleen de geene, die my gereest in den zin komen. *Titiaen Usel* is van *Karel* den vijfden Ridder gemaekt: zoo is ook *Baccio Bandinel*, en om zijn konst rijkelijk beschonken: *Bartholomeus Spranger* van Keyzer *Rudolfus*; *Joseph van Arpino* van Paus *Clemens* den achtsten; *Antonio van Dijk* van *Karel* den eersten, Koning van Engeland. En in wat eer en waerdicheyt de Heer *Pieter Lely* in't Hof van *Withal* leeft, is overal genoeg ruchtbaer. Ik zwijge voort van de Ridder *Kavalier Bernijn*, *Calabreeze*, *Gout*, *Zwart*, en ontalliche andere. Ja *Raphael Urbijn*, dong zelfs na den Kardinaels Hoed. Maer dit alles en is niet nieuw, want hoe zeer de konst en de konstenaers in ouden tijden geëert zijn geweest, is genoeg bekend. Maer het antwoord, dat *Demetrius* den Rhodianen gaf, heeft veel zuiverder nadruk, Ik zoude veel eer de hand aen mijn Vaderlijk beelt slaen, zeyde hy, dan zoo een Schildery oontereen; veel min dat hy den Schilder in zijn handen gevallen zijnde, mishandelt zoude hebben. En hoe zouw den Konstenaer en zijn werk by edele gemoeden in kleinachtinge zijn, daer zelf de Barbaeren over haere deugt verwondert haer in waerden houden. Wanneer de Japansche Keyzer zich gaet vermeyen, zoo heeft hy onder de geene, die men zijn gezelschapheeren noemt, ook treffelijke Schilders. Groote

Konst en
Konstenaers
by Vorsten
altijd in eeren
gebouden,

Ziet *Caron*.

Ook by Barbaeren.

Groote konstenaers, zegt de Kanselier (a) Bakon, hebben dit heerlijk voorrecht, dat zy over al en by alle volken welkom zijn. Zoo dat geen balschap (by andere menschen zoo gevreeft) hun tot straffe of tot verdriet kan strekken; 't verwonderen over een konstenaer verbreyt zich wijd uit, te meerder over een vreemdeling, want de natuur des volx is, zijn eygen lantslieden, in iets dat konstich of verwonderlijk schijnt, min dan vreemden te achten. Maer wat helpt dit veelen?

't Wild vogelkyn dat zingt, daer 't onbeknipt is:

Al d' ope lucht is mijn;

Noch steent het, om te zyn

By 't lieve nesje, daer het uitgekipt is.

Men jeukert al, om eens wederom in 't Vaderland den ouden haert te zien, d' oude kennissen te spreken, en zijn wedervaeren aen de vrienden, die hem schaers gelooven zullen, te vertellen. Waer op dan veeltijts berouw en leetweezen volgt. Zijt gy door uw konst in de gunst van eenich konstliefdich hof geraekt, zoo neem uw tijdt waer van oegsten, want het zal ook eens Winter zijn: en de bloem van uw krachten kan ook verdorren. De konst kan ons de harten der machtigen en Vorsten winnen, maer men moet die Hemelgaef met aendachticheit waernemen.

Wijders, zoo heeft onze konst de macht om d' alderbarbariste harten gedwee te maken, en gunst en liefde, schier tegens de natuur, te verweken. Gelijk gebleken is aen Broer *Filippo Lippi*, die op Zee gevangen, en voor slaef in Barbaryen gevoert zijnde, en buiten alle hoop, eens zijn Heer, voor tijt verdrijf, op een muur met een koole teykende, waer over den moor, verwondert zijnde, hem dadelijk van de kettingen ontsloeg, en na dat hy hem eenige dingen hadde doen schilderen, hem zijn vryheit gaf, en hem met vry geleyde na Napels zond. De konst is den onkundigen als iets wonderlijx, en geeft het vermoeden van eenige overnatuurlijke kracht. Een *Vasque Laurens* wiert van de Portugezen, om den vryen handel, aen den Koning van Borneo gezonden, hy dit verzoek doende, prezenteerde aen den Koning een kostelijk tapijtwerk, waer in het huwelijk van den Koning van Engeland met de moeje des Keyzers na 't leeven was uitgebeeld. De Koning van Borneo vragde nae d' uitlegging der figuren? En hoorende dat het, gelijk als hy, een gekroont Koning van Engeland was, vermoede hy dat de Portugezen hem eenigen quaden trek wilden spelen, en dat zy deeze figuur, en d' andere door toverkunste zouden levendich maeken, en hem en zijn volk om hals brengen; om in de bezittinge van zijn rijk te komen: 't welk hem zoodanich ontsfelde, dat hy dit beeldtapijt haestelijk deede wech doen, en hy zou de Portugeezen qualijk gehandelt hebben, indien eenige moorsche kooplieden en andere, hem niet en had-

Lippi uit
slaverny
verlost.

Tapijt: beel-
den gevr. est.

den onderrecht; immers hy belaste den afgezant met zijn tapijtschildery uit het eylant te vertrekken.

Schilderyen
Kerkplicht-
tich geëert,
Hoedanigen godlijken eere de Schilderyen tans in ons Christenrijk somtijts worden aengedaen, gaet de maete al vry wat te buiten: want hier doet deeze Lievrouw mirakel, en daer geen *Christus*: niet die in den Hemel zijn, maer deeze of die Schildery, die daer over bedankt, gepreezen, aengebeeden, en met offerhanden vereert en opgesiert word.

't Misbruik
der Schilde-
ryen komt
niet wegens
de konst.
Maer deeze dwaze en overgeloovige eer, die de Schilderyen somtijts wort aengedaen, geschiet zeker niet wegens de konst, dit is des konstigen Schilders doel niet, maer wel het wit van geestlijke bedriegers. Ik heb voor Keyzer *Ferdinand* eens een berookte lievrouw met haer Kindeken, zoo men zeyde, van Sint *Lukas* in den Hemel na't leven geschildert, gekopiëert: maer het principael was zoo slecht, dat ik my van Sint *Lukas* wegen daer over schaemde, en schoon mijn kopy het principael in konst mocht overtroffen hebben, zoo bleef het toch maer een gemeene Schildery, daer het andere als een Heylichdom bewaert, opgesloten en opgesiert wierd: want het hoofd der Maget was met een goude kroon, dierbaere gesteenten en paerlen bezet; ja en den ganschen grondt met kleinodien besteken.

Schilders
Kerkplicht-
tich geëert.
Dit gaet de Schilderyen aen, maer behalven dat de Heylige Schrift ons konstenaers met godlijken geest begaeft aenwijst, zoo hebben wy tot besluit noch een staeltjen uit *Plutarchus*, die ons dit, hoe ongunstich, echter getuigt: Dat *Syllamon* en *Parrhasius* Kerkplichtelijk by de Atheners geëert wierden, om dat zy *Thezeus* beelden schilderden en gooten.

Betaemt
geen van
beiden.
Maer deze godlijke vereeringe, en aenbiddinge der Schilderyen, schaemt zich zelfs voor, d'allerblindste Heydenen: Want als *A. Olearius* met de Holsteinsche Gezanten door Tartarijen na Persien reysde: en de Russen, die de Schilderyen der Heyligen aenbidden, eenige Ceremisse Kazakken berispen: van dat zy Zon en Maen als haere Goden eerden: zoo gaf een Ceremishun tot antwoord: dat zy van deze Hemelsche lichten groote weldaet genooten, dat zy het leven scheenen te geven en te onderhouden, en de hoogste Majesteyt vertoonden van al wat ergens te vinden was. Maer wat isser doch in uwe heyligen (Vervolgde hy) die doodt aen de wand hangen, en niet anders en zijn dan verderflijk hout en verwe? 't Waer te wenschen, dat niet alleen de Russen, maer ook andere volken door dit verwijt ontwaecten, zich tot den levendigen Godt en Schepper bekeerden, en Schilderyen en beelden alleen tot gedenktekenen onderhielden. Want de Schilderyen en beelden hebben, gelijk de Priester *Lucianus* by *Eusebius* zegt, niet meer waerdicheyt, als 'er den konstenaer aen gegeven heeft. Daerom zegt David in den 97 Psalm:

*Zy moeten zijn beschaemt, hoe zeer zy't ook verbloemen,
Die beelden dienen, en den Afgoon hun beroemen.*

Want

Want gelijk hy in den hondert vijftienden Psalm zingt, zy zijn arger als dooden :

d' Afgooden zijn van zilver ende goudt,
 Door menschen konst en handen opgebouwt,
 Haer monden niet en spreken,
 Haer oogen zien niet, wat 'er ook geschiet,
 Zy hebben ooren, maer zy hooren niet,
 Haer neuzen Reuk ontbreeken.
 Haer handen grijpen nimmermeer iets aen,
 Haer voeten zijn onnut om voort te gaen,
 Haer keel geen locht kan geven:
 Die zulke maeken worden wel te recht,
 Met al die op hun hoopen, eeven slecht,
 Al 't zelve toegeschreven.

Dus is het misbruik der Schilderyen teegen Godts gebodt, en by alle verstandigen bestraft en veragt. Maer dat het rechte gebruik daer van daerom afgeschafft zouw worden, was zoo onreedelyk, als ofmen den Wijn uit de werelt bande, om dat hy misbruikt zijnde, dronken maect: of dat men alle luthoven en tuinen tot wildernissen maekten, om dat onze voorouders zich in den eersten luthof al te dartel vergreepen hebben, jae of men 't geheel vrouwelyk geslachte veroordeelde, om dat d' eerste zonde in haere Sexe begaen is.

Ik en ben niet zoo superstitieus, zegt *Calvijn*, dat ik zoude achten ganschelyk geene beelden lijdelyk te zijn: maer dewijl het snijden ofte graeven, en maelen of schilderen Gods gaven zijn, zoo eysche ik het oprecht en zuiver gebruik daer van: op dat het geene ons van de Heere tot zijn eere en ons nut gegeeuen is, door het misbruik niet ontreyngt worde, noch tot ons verderf verkeere. Godt met zienlijke gedaente te maeken, achten wy ongeoorloft, dewijl hy dat zelfs verbied, en het zonder mismakinge van zijn Heerlykheyt niet geschieden en kan. En wijders, is 't dat het dan ongeoorloft is, Godt een lichamelijk beeldt te maeken, zoo is 't veel minder geoorloft, zulk een beeld voor Godt, of Godt daer in te eeren. En men mag de Majesteyt Godts, die onzienelyk is, door geen onbehoorlijke vertooningen vervalschen: maer alleenlyk machinen die dingen snijden, graveeren of schilderen, die de oogen begrijpen kunnen. Als daer zijn Historyen en geschiedenissen, die eenig gebruik hebben tot leeren en vermaenen: of lichaemelyke dingen, die niets en beduiden, en derhalven niets anders en kunnen doen, dan het ooge behaegen.

Wat ook de Kerkplichtige eer, aen Schilders en Konstenaers beweezen, aengaet (ik ontschuldige gaerne die alleen de konst hebben nagetracht) die haer

Instit. lib. 1. cap. 11.
 God mag noch kan men niet lichamelijk afbeelden; Maer al wat gezien word, mag maer geschildert worden.

haer bevljicht hebben om het volk te verleyden, met het maken en ver-
toonen van afgoden, zy worden in't Boek der wijsheit nevens haer werken
van Godt vervloekt geacht. Want wat is de Schilderye? De wijze man
Cap. 14. 15. zegt, een gedaente, die bevekt is met verscheyden verwen. Wederom,
wat is een maker van Afgoden? De zelve zegt: zijn harte is affche, zijn
hoope slechter dan aerde, en zijn leven is verachter dan leem. Hy en heb-
be ook geen beter loon te verwachten, als *Pholomeus* voor de Werkbaezen
van de groote Godinne *Diane* bereidt hadde, diemen naderhand uitgaf dat
van den Hemel was afgedaelt, te weten, als zy dit Godlijk beelt voleynt
hadden, en ter maeltijt genoodicht in vreugde zaten, en vol hoops waren
van nu de eer en de belooning van haere konst te genieten, zoo viel het ban-
kethuis, met voordacht ondergraeven, ter neer, en verplette deeze aert-
sche vaders van de naemaels gewaende Hemelsche Godin.

Betaeme-
lijke eer aen
de nagelaette.
Onvol-
maecte.

Daerom gy, mijne Leerlingen, zult de maete betrachten, en de heer-
lijke Schilderkonst alleen als een konst eeren; en u zelve met een gcoor-
lofde glory vernoegen. Eeneerlijke faem en een loflijk gerucht, dat tot in
de volgende eeuwen deurdringt, heeft de gloryziekte gemoederen ver-
noegt; en te meer, als zy wilsten, dat men zelfs haer geringste werken
wegens deberoemtheit haers naems zou in eeren houden. Want om des
naems wille is den *Rhodiaenschen* doek, daer den trekstrijt van *Apelles* en *Pro-
togenes* op geschiet was, schoon'er maer drie gebogen linien op stonden,
van al de werelt met verwonderinge bezichticht, en onder de grootste rari-
teyten tot Roma gevoert, en in't Paleys van *Cesar* bewaert, tot dat den brant
het gebouw en de konst daer inne vernietichde. Om des naems wille zijn de
laetste en d'onvoldaene werken der uitnemende Konstenaers in grooter
verwonderinge gehouden, als de volmaecte: als de *Iris* van *Aristides*, de
Tyndarides van *Nicomachus*, de *Medea* van *Timomachus*, en de *Venus* van *Apelles*.
Om datmen, gelijk *Plinius* zegt, in die eerste aenwijzingen en trekken de ge-
dachten van die groote Meesters kon naespeuren; waer door men een inner-
lijk verlangen en begeerte kreeg tot die handen, die door de doot verhin-
dert waren zoo heerlijke voornemens te voltrekken. En dit is ook in de lae-
ter eeuwen gebeurt.

En kinder-
lijke wer-
ken.

Om des naems wille zijn ook de kinderlijke teykeningen van leerlingen,
die naemaels beroemt wierden, in eeren gehouden: zoo wiert de teyke-
ning van *Dominico del Grillandajo* by *Vasari* bewaert, om dat *Michiel Agnolo*,
noch een kint zijnde, de zelve had bestaen te verbeteren. Om des naems
wille zijn de jongste werken van *Lukas van Leyden* noch in zoo hoogen ach-
ting. Want men heeft onder zijn printen zommige, die hy t' zijnen acht of
negen jaren al heeft uitgegeven. Maer wat zeg ik veel van geringe werken,
daer de Liefhebbers het simpel handschrift in eenich Stamboek van een oud
en

en beroemt konstenaar, als een kostelijke Reliquie onder haere beste juweelen opsluiten.

Dit alles by u, ô mijn Schilderjeugd, wel overwogen zijnde, zoo tree dan welgemoedicht en vlijtich aen't werk, de lieflijke *Euterpe* heeft u in dienst aengenomen: *Polymnia* de Schermkonst en't drillen geleert: de groote *Clio* heeft u ten Kapitein en overste gemaekt: *Erato* heeft u met voorraet verzien, en lijfucht voor de konst bezorgt: de voorzichtige *Thaleya* leerde u de gelederen en groepen in slachordre stellê: *Terpsichore* wel treffen, en *Melpomene* deurdringen: overwin nu, en staen na den Palmtrak van *Calliope*, zoo zal u de Laurier en de Kroone van *Urania* ook geworden, en gy zult een gelukkig eynde van uwen arbeyt zien; 't welk ik alle konstlievende tot een afscheit toewensche: en met eenen dat de verstandige, indien hen in dit mijn werk eenich misverstant voorkomt, of dat ik eenich deel der konst heb verzuimt te verhandelen, my't zelve gelieven te verwittigen, om te meerder stoffe te hebben om *Apollo* noch als voogt van een tiende boek te beroepen.

Hier mede zijn wy tot de uiterste bepalinge onzes voornemens. Doch ons werk blijft onvoleynt, en noch zal dit weynige, hoe zeer door de Zanggodinnen bewaert, 't zy door de tijd, of door *Jupiters* gramschap, of door vuur, of door stael geheel verslonden, vernieticht en vergeten worden. Maer kom vry, ô dach, die op onze werken en lichaemen macht hebt, en gy, ô dood, gy zult my niet heel vernielen. Mijn beste deel de dood niet vreezende, zal tot in de Hemelen vliegen, en schoon mijn faem op aerden uitgewischt wort, en de volken de Hollantsche naem en tael vergeeten, zoo verwacht mijn ziele een leven, dat het wezen der werelt zal verduuren. 't Welk ons God gunne: en dat alle kunstenaers, met *Michiel Agnolo*, de pinseelen verlaetende, mogen zeggen:

Mijn levens Schip bouwvallich komt vast drÿven,
 Door't woeste Meir, ter haven, daer elkeen
 Wort afgeëischt en reken schap en reën
 Van al zÿn doen, gedachten en bedrÿven.
 Dat 's werelcs gonst my vleyend toe wouw schrÿven
 Een Godt te zÿn, dat ik de konst alleen
 Begrepen had, zÿn yd'le zotticheen
 En valscheën, die den mensche niet beklÿven.
 Wat is't doch al, wat ik op aerd genoot,
 Indien ik hier ontfang een dubbele doods?
 d' Een ben ik wis, en d' ander dreigt te prangen.
 Genoeg gedicht, geschildert en geslaeft:
 Mÿn ziel gerust nu tot de Liefde draeft,
 Die d' armen spreide aen't Kruis, om ons t' ontfangen.

E I N D E.

Z z

R E-

R E G I S T E R

Ofte inhoud der voornaemste zaaken, in yder Boek en Hooftdeel verhandelt.

E U T E R P E, 't eerste Boek.

Inleyding. pag: 1.

Enige die van de Schilderkonst geschreven hebben. Hoe noodig den leerlingen het onderwijs is. Leergelc der ouden. Wie de konst mocht leeren. Waerom dit Boek onder den naem van de Muzen uitgaet. Driemaal drie leysluiden tot de Vrye konsten. Een zelvc geest drijft Schilders en Poëten. Men moet de geesten anleyden tot hun natuurlijke drift: of zy verkiezen wel iets averechts. Teykenen is yder een noodzakelijk. Voorbeeld onzes tijds. En andere des ouden tijds. Is noodig de Krijgskundige, de Bouwmeesters, Schryvers, natuurlijke History-schryvers, Geographi, Astronomi, Medici, Historici.

Eerste Hooftdeel. pag: 8.

Konstenaers worden verwekt of door gelegenheit of door 't geval. Voorbeelden van sommige die zeer vremd tot de konst zijn gekomen. Proeven van d'innerlijke neiging der jeugd. Stael van Achilles: en Thucidides. De natuurlijke drift moet in't volharden blyken. Kenteykenen. Stommen aen 't schilderen bestelt. Traege en gezwinde geesten: en waer toe bequaem.

Tweede Hooftdeel. pag: 13.

Vroeg de Konst te beginnen. Byzonder kinderteykenblyk. Naerstigheyt en oordeels blyk. Wat naerstigheyt vermag. Tot de natuurlijke gaerw wort goed onderwijs vereyscht. Wat dat zelvc vermag. Natuur en leer tegen elkander vergeleeken. Als ook de Theorye en practijk. 't Geen men weet, moet men gewinnen in't werk te stellen. Al te vroeg veel te weteubelet. Overal vindmen stoffe om zich te oefnenen.

Derde Hooftdeel pag: 19.

Dat de Schilderkonst in gewisse regels bestaet. Die met trappen of leden te leeren zijn. Hier toe een goet Meeſter te verkiezen. 't Qualijk geleerde ontleertmen bezwaarlijk. Schilders en Dichters behooren uitsteekende te zijn. Geen brodders tot yets verhevens te gebruiken. Aen de Meeſters. Leerlingen moeten gehoorzamen en gelooven. Niet te vroeg Meeſter te willen zijn, of na gewin trachten.

Vierde Hooftdeel. pag: 24.

De Schilderkonst is, de natuur te verbeelden. Een Spiegel der zelvc, een bloeme der konsten, een dochter der schaduw, een boek der leeken. Vermogen der Teykenkonst.

Vijfde Hooftdeel. pag: 26.

Teykenkonst, hoe noodig den Schilders. Hoe den nieuwen leerling zal aanvangen, ten aenzien van 't geene hy teykent en nateykent. Eerste, tweede en derde les.

Zefte Hooftdeel. pag: 30.

Van verscheyde wijzen van teykenen, en stoffen daer toe noodig.

Zevende Hooftdeel. pag: 33.

't Zichtsbaer deel in de Natuur heeft teykening, dat is, uiterſte bepaling, van de zichtbare zijde. Hier toe een bequame afstand te veracmen, en hoe ver te nemen.

Achte Hooftdeel. pag: 35.

Gewoonte van opletting. Den passer in 's oog te krijgen is noodzakelijk, maer moeyelijk. Oordeel van Agnolo over Tiinanen. Teykenkonst des Schilders Tuchtmeesters.

R E G I S T E R.
P O L Y M N I A , tweede Boek.

Inleyding. pag: 38.

De natuur van deeze Zanggodin.

Eerste Hoofddeel. pag: 38.

De weezens der menschen zijn elkander ongelijk. Voorbeelden van eenige, die elkander geleeken. Tweelingen. Twee zoonen die nae haere ouders, en nae malhanden en zweemden. Deelen in't menschelijk aengezicht.

Tweede Hoofddeel. pag: 40.

De Kruoskhunde onderscheyd landaerd, geslachts eugeest: en voorzegt toekomstige geluk of ongeluk. Voorbeelden en merkteykent in de Litmaesten. Keyzer Judiaan. Welk de rechte gestalte eens menschen is.

Derde Hoofddeel. pag: 44

Wat tot een goed Konterseyter behoort. Van't flatteeren. Aanmoediging tot opmerken, der byzondere eigenschapp. n. Van krachtige inbeelding. 't Konterseyten van ajweezige of gestorve personen. Een mirakuleuze Schildery.

Vierde Hoofddeel. pag: 47.

Van de Welschaepentheit. Wort byzommige volken veracht. Kan van verschevde maten zijn. Een konstige welschaepentheit, by d' oude opvaste regels bekent. Staetsjes hier van.

Vijfde Hoofddeel. pag: 52.

Van d'ontleeding, en wat een Schilder daer af behoort te weten. Anatomie misbruikt en verwaerloost. Voorbeelden van wel waergenomen Anatomie. Beschryving van een menschelijk geraemt.

Zefte Hoofddeel. pag: 54.

Van de Muskulen en Spieren, en haere werkingen, tot verklaring van de beelden in de bystaende printen. Nuttigheit dezer kennisse. Van de beroeringen der Muskulen.

Zevende Hoofddeel. pag: 57.

Van de meetinge eens menschelyken lichaems, tot verlaeringe van eenige mansbeelden, in de nevensgaende print.

Achtste Hoofddeel. pag: 60.

Afmeetinge van een vrouwenbeeld van drie zijden in print vertoont.

Negende Hoofddeel. pag: 61.

Beschryvinge van Kindertjes, en de zelve in print daer by gevoegt. Academy tekenen.

Tiende Hoofddeel. pag: 64.

De gebreeken te kennen. Geen vrouwenbeelt daer niets op te zeggen valt. Dat de Schilders veeltyts haer eygen gebreeken in haer werk laten blyken. Verschevde staetsjes van leelykheit.

C L I O , 't derde Boek.

Eerste Hoofddeel. pag: 69

Alle vrve Konsten hebben een onderlinge maegschap: hoe veel te meer een eenige in zyn deelen. Aanmoediging om algemeen Meester in de Schilderkonst te worden. Die 't grootste kan navolgen, zal voor 't minste niet verlegen staen. Aerdig voorbeelt van een Philosoph. Traegheyt bestrafte. Voorbeelden van algemeene Meesters. Men mag wel hulp neemen.

Tweede Hoofddeel. pag: 73.

't Algemeen onmachtigh zijnde eenig deel te verkiezen. Tegenstryders wakkeren den geest. De Konst strekt zig wijd wv. Elk Schilder heeft iets dat hem eygen is. Voorbeelden van d'ouden, van d'Italiaenen en Duitschen.

Derde Hoofddeel. pag: 75.

Van de drierley graeden der konst. d'Eerste trap. Slechte verkiezingen meest in't gebruik, dewyl't volk veeltyts op slechte dingen meest acht geeft. Tweede trap. Derde trap.

R E G I S T E R.

Heerlijke verkiezingen. Grootmoedigheid vereert een konstaer. Voorlagen van grootse onderwerpen. Vertooningen, triomfen en plechtlijkheden.

Vierde Hoofddeel. pag: 85.

Vervolg van de drie graeden in de Schilderkonst. Na de drierley soorten van voorwerpen in de natuur.

Vijfde Hoofddeel. pag: 88. Van Byvoegfels door Zinnebeelden.

Das het een goede Schilderye wel voegt, iet leerzaems te beduyden. Geleertheit verfiert de Schilders. Voorbeelt der ouden. Tafereel van Cebes, Oenos, den Napelschen Ezels, en voor d' Epicureen. Schrijftuurlijke Zinnebeelden. Marie-beeld. Gerechtigheit. Schimp-schilderyen. Kuisheit. De Nijds. 't Gewelt. De Hel. Het Levenst en Liefslijks te verkiezen.

Zefte Hoofddeel. pag: 93.

Watmen in 't uitbeelden van een geschiedenis heeft waer te nemen. De waerheit. Voorbeelden. Bescheydenheit. En Deftigheit. Wyders drie dingen in 't vervolg te verhandelen.

Zevende Hoofddeel. pag: 96.

Van de personeele kennis, d' eerste waerneming in de daed van een geschiedenis. Land-aert. Statten. De Poëtische Goden, hoemen die uitbeeld. d' Oude Helden, en doorluchtige Mannen. Maria, de Heere Jesus, d' Apostelen, Oudvaders, Patriarchen, Philosophen, en andere.

Achtste Hoofddeel. pag: 108.

Van de Hartstochten. Haere werkingen, voornaemelyk in het aengezigt. Blijdschap. Droefheit. Twijfeling. Verwondering. Schaemte. Verwoede. Vergramde. Korfselkoppen, en wat dies meer is. Staeltjes van bevreesde, smeekende, verliefde, eerbaerheit, onnoozelheit en heylcheyt.

Negende Hoofddeel. pag: 115.

Van de doening. Wie de bewegingen eerst begoft uit te beelden. Van een enkele en oogenblikke daed. Dat de bewegingen met de driften der gemoeden moeten overeen komen. Zeven Motus of bewegingen. De doeningen des Hoofst. Der Oogen. Neus. Mond. De bewegingen der handen, een gemeene spracck voor alle volken, hoewel somtijts verscheulende; stael hier af. Rechterhand. Vingers. Van 't Lichaem. Van de Borst. Plechtlijcke bewegingen.

E R A T O. 't Vierde Boek.

Eerste Hoofddeel. pag: 123.

De derde waerneming, in 't uitbeelden van een Historie, is d' omstandige gelegentheit oprecht te vertoonen: als, op wat tydt? In de Lentie. Zomer. Herfst. Winter. Quaet, of goet weer.

Tweede Hoofddeel. pag: 126.

Op wat plaats? In of ontrent gebouw. Gotsche, Antijksche. Een nieuwe order zwaer te vinden. Bouwkunst arbeytsaem. Ruwijnen. Kostelijke Tempels, Huizen, vertrekken. Schoutoncelen.

Derde Hoofddeel. pag: 130.

Bouwstoffeeing. Geen kostelijckheit v' ontzien. Troon. Poëtische gebouwen. Vloeren. Iets nieuws te verzinnen. Nieuw Feruzalem.

Vierde Hoofddeel. pag: 132.

Van Beeldpylaeren. Gedenk Kolommen. Beeldschijfste Naelden. Drie Pyramyden in Egypten. Tryons. Statuen. Medalien, Scheepen.

Vijfde

REGISTER.

Vijfde Hoofddeel. pag: 135.

Landschappen. Boomen. Landschapfchilderen by d' Antijken. Italiaenen. Neerlanders. Haarlemmers. Vlakleggen der gronden. Gebergten. Valeyen. Poëtische Landschappen. Opwekking, en onderwijs. Tuinen. Beeken. Poelen. Rivieren. Zee, en gewolkt.

Zefte Hoofddeel. pag: 141.

Van omftandigheyt, of bywerk. Omftandicheen moeten eygen zijn. Exempels. Ten waere het de Historie gebod. Exempels. Yder natie. jae yder Persoon zijn eygen omftandigheyt te geeven. Kenteykenen van Staet. Koninklijke teykenen. Staven Scytales.

Zevende Hoofddeel. pag: 144.

Van't Hair. Wat het gefchooren of ongefchooren plag te beteykenen. Onderscheit nae landaert. Bevallijk Hair. Goden Hair. Baert van Vermeijen. Baerden wanneer in't gebruik gebragt.

Achtste Hoofddeel. pag: 147.

Van Bekleedingen. Peltfery. Lywaet. Hoofspronk. Kroonen. Hulfslen. Kleederen, Der Roomsche Fuffers. Der Vestalen. Van Heliogabalus. Darius, en andere. Kleederen der Kinderen, Jongelingen en andere by de Romeynen. Kleederen van verscheyde volken. Duivels kleedy.

Negende Hoofddeel. pag: 153.

Wapenen der Persen, Parthen en menigerley volken. Ruitery. Amazonen. Romeynen. Krijgsteykenen der Israëlyten, Romeynen, en andere. Helmetten en alleerlev Rustingen en Krijgsgeweer. Offertuig.

Tiende Hoofddeel. pag: 161.

Huisraet. Vaetwerk. Spijze. Tafeltuig en ander gerijf.

Elfde Hoofddeel. pag: 163.

Gedierten. Moeten natuurlijk zijn. Paert van Apelles. Een schoon Paerts gestalte. Beweging. &c. Ossen en Koeijen. Snackeryen van getemde dieren. Verscheyde Dieren door Schilderyen bedroogen. Van den Ezels.

T H A L I A. 't Vijfde Boek.

Eerste Hoofddeel. pag: 174.

Van't ordineeren in't gemeen. Vroeg uit den geest te teykenen; en waerom. Verschil der natuuren; en keur van stoffen. Wat, en hoe noodig de konst van wel ordineeren is. Hoe nodig. Voorbeelt. Van wanftal. Een geschiedenis word by een beeldt vergeleeken.

Tweede Hoofddeel. pag: 178.

Hoemen't ordineeren moet aenvangen. Verkiezing vry. Die wel t'overleggen, en zich in te beelden. In bequame grootsheyt, Schetssen en die weg te leggen. Om daer nae te verbeteren. Hoe noodig d'ordinantie goet moet zijn.

Derde Hoofddeel. pag: 181.

Dingen die elkander beminnen by een te schikken. Niet te veel van eenerley gedaente. Voeglijkheyt. Des Schilders vryheyt moet niet misbruikt worden. Onvoeglijke en wanftal-tige monsters. Satyrs tegen een Reus vergeleken. Maetschiklijkheyt in hoe grootheyt.

Vierde Hoofddeel. pag: 186.

Gematigheyt in't ordineeren. 't Werk niet t'overlasten. Noch ook te sober te vertoonen, of te gering; maer een volkomen zin. Een werkstuk vereyscht ten minsten drie deelen, of 4. 5. en meer, nae't pas geest. De Hoofzack in't voornaemste van't werk. Deurzichten aengenaem. Ongemackte onacht same ordening.

Vijfde Hoofddeel. pag: 190.

Samenbeweging. Sprong. Troeping, en verdeling vergroot. Is als een maetzang.

R E G I S T E R.

Veel ordinantien uit den geest te teykenen. Voorbeelt. Veel te schetffen.

Zefte Hooftdeel. pag: 192.

Een anders goede ordening nae volgen. Raepen hoe wijd prijslijk. Rubens sbeurt. Poëten naevolgen. Anders meesters werken te betrachten. Voorbeelt van Elsbeymer en Rubens.

Zevende Hooftdeel. pag: 195.

Zijn werken in print uit te geeven. Van kopyen en origineelen.

Achtste Hooftdeel. pag: 199.

Uitspanning. Geduurigen arbevt maekt den geest stomp. Hoemen den geest verquikken kan. Van Wijn. Van Reyzen. Reyze van Dordrecht nae Weenen. Reislessen. Eenige Konstpaeyzen te Rome. Roomsche Bend: en andere snaeksebe gilden.

Negende Hooftdeel. pag: 210.

Vervolg van nutte uitspanningen.

T E R P S I C H O R E. 't Zefte Boek.

Eerfte Hooftdeel. pag: 215.

Aenmoediging. Naeryver verwekt.

Tweede Hooftdeel. pag: 216.

Van 't koloreren, en eerst van ict vax. Hoe te kopyeeren.

Derde Hooftdeel. pag: 219.

Van de enkele verwen.

Vierde Hooftdeel. pag: 222.

Van der verwen beteykening.

Vijfde Hooftdeel. pag: 223.

Breeking van geneege en strijdige verwen. Haer groot vermogen. d'Oude hadden maer vier verwen. De dingen haer natuurlijke verwe te geeven: op't levenste en lieflijkste. Wat daer buiten is, is valschen verwerpelijk. 't Wel koloreren is veelen te zwær gevallen, en heeft andere geheel tot zig getrokken.

Zefte Hooftdeel. pag: 226.

't Vermengen der verwen, voornamentlijk in 't naekt. Vleesachtigheyt. De konst bestaet in geen schoone kleurkens. Niet te root. Een berispe beschimpt. Niet te Wit. Niet te Geel, noch te blaeuw of te groen. Eygenschappen en toevallen. Ronding.

Zevende Hooftdeel. pag: 229.

Van 't Hair. Rijke kleederen. Helena. Behangfels en tapijten.

Achtste Hooftdeel. pag: 230.

Van Gedierten.

Negenste Hooftdeel. pag: 231.

Van Landschap. Boomgaerden. Morgenstond. Onweer. Watervallen. Loofen Bladeren. Een eygen gezette wijze van koloreren te hebben, berispe. Rossen. Edelgesteente. Zeegewas. Zee.

Tiende Hooftdeel. pag: 233.

Van de Handeling of maniere van schilderen. Do Schilderkonst moeilijker dan de Poëzy. Een vol penfeel, tot den eynde toe. Wors anders lichte stijf. Hondhorsts streck. Geen ander handeling als natuurlijkheyt te betrachten. Ketels vreemt geschilder. Onderfcheyt waer een Schildery te staen heeft. Lichte en zwaore manier. Kamp van vaerdig schilderen. Staelen van ras schilderen. Spreuk hier op. Apelles antwoort. Rubens sbeurt. Zeuxis antwoort. Deurvrochte, nette, en ruwe Schildery. Volharden in opleten. Toepaden. Glade Schildery. Men kan in de konst te rug gaen.

R E G I S T E R.

M E L P O M E N E. 't Zevende Boek.

Eerste Hoofddeel. pag: 244.

Begin, opgang, en ondergang der Schilderkonst. 't Begin der konst was eerst zeer slecht. Staeltjes. Beelden by zommige volken verdacht. Wanneer de konst in Grieken toenam: in Egypten: te Rome. Wanneerze wederom afnam. Hoedanig by d' eerste Christenen in 't gebruik en misbruik. Wanneer in de Kerken aengenomen, afgesteld, weer aengenomen, afgesteld. en vernielt: dikwils herstelt, en eyndelijk boeze dood bleef. Haer wederopkomst. sedert het jaer 1250. En aengroeijen tot aen onzen tijdt.

Tweede Hoofddeel. pag: 257.

Van veelerley ligt. De Zon geeft alleen een onvervalscht ligt. 't Ligt van de locht, des dageraets, van 't gewolkt, van Maen en Starren, van Blixem, van vuur-en kaerslicht.

Derde Hoofddeel. pag: 259.

Van de graeden van schaduwen en lichten. 't Spel van den Schaduwendans. Zijn nuttigheyt. Graeden van vuur-of kaerslicht. Vermeerdering en vermindering: ook van schaduwen. Verscheyde lichten in een stuk geoorloft. Reflectie, weerglans, spiegeling. Wederkaetsich konstwerk. Doorschijning.

Vierde Hoofddeel. pag: 264.

Hoe de schaduwen, schampingen, en dikte der lucht de koleuren veranderen. Exempel. Rook. Mist en nevel.

Vijfde Hoofddeel. pag: 267.

Van licht en schaduwe in 't gemeen, en des zelfs graeden, van lichter of donkerder.

Zeste Hoofddeel. pag: 269.

Van de schaduwen der Zonne, en haere streekvallen. Achterzon. Voorzon. Bezijdezon. Besloten kamerlicht: van gemeene lucht of inschijnende Zon.

Zevende Hoofddeel. pag: 273.

Van de Deurzichtkunde: hoe nootzakelijk, waer toe dienende. Namenlijck, Om in al wat men voorheeft zeker te gaen.

C A L L I O P E. 't Achtste Boek.

Inleyding. pag: 278.

Van de Gratien in 't gemeen.

Eerste Hoofddeel. pag: 279.

Van de schoonheyt. Of 'er een konstgeregelde schoonheyt is. Bakons tegenstelling: wort wederleyt. Dat een geoeffent konstnaer van de schoonheyt recht kan oordeelen.

Tweede Hoofddeel. pag: 281.

De schoonheyt watze is in 't gemeen. Een ongebreklijke volmaektheyt: als mooglijk onze eerste ouders hadden. Staelen. Zy is in allerley aert. Uitmuntende deelen. Of die van 't aengezicht of van andere deelen in een vrouwe meest te achten is? 's Mans Tepels. Navel. Tengere Handen. &c.

Derde Hoofddeel. pag: 286.

Hoe de schoonheyt by d' ouden betracht, en in d' Idea der konstnaers gevormt is. 't Voegt de konst het schoonst te vertoonen. 't Welk van veelen gezocht is. Geschil. Voorbeeld der Antijken. Van Zeuxis, Apelles en andere. Tot dat zy zekeren vasten regel uitvonden. Hebben weynige maer wonderlijke werken in haer leven gemaekt. Staeltjes. Wierden van d' Italianen naegevolgt.

Vierde Hoofddeel. pag: 292.

Van de Dansleyding, dat is, de welstandige beweeging der Beelden: of anders de Grafselijckheyt. Achting dezzer konst. Haer te missen baert walging. Gemeene Regels. Geen over-

R E G I S T E R.

overmatige beweging : of verkramping. Stijvigheit te mijden Roeringen. Staen. Beweeging van hoofd, armen, en beenen. Schreede, Kruistweeging : en haere uitzonderingen. Wicht en tegenwicht. Zitten, vallen of vechten, slaepen. Tweede lit. Staet, kunne, en ouder t' onderscheiden. Stael van Zeuxis Centauren.

Vijfde Hoofddeel. pag: 300.

Van de Houding, samenstemming of Harmonie in't koloreeren.

Zeste Hoofddeel. pag: 302.

Van de Tuiling, schakeering, of byeenschikking der verwen. Wort geleert uit de bloemen : Akkers en velden : gestarnden Hemel en Regenboog. Schoonst in't best.

Zevende Hoofddeel. pag: 305.

Schikking van schaduwen en lichten. Schoone dagingen worden door zachte bygevoegde schaduwen geholpen. Veel harde schaduwen maken 't werk als een schackbert. Regel dezer konst.

Achtste Hoofddeel. pag. 306.

Veelerley vonden om te doen wegwijken. Of licht meer vermogen heeft om te doen voorkomen dan schaduwe. Wat eygentlijk en enkelijk doet voorkomen en wegwijken.

Negende Hoofddeel. pag. 309.

Hoe zig een Konstenaar te draegen heeft tegen 't geweld der fortuine. Gedenkwaardige staeltjes van vermaede Konstenaers. Meecenaten noodig. Goede Meesters verdrukt, en door armoe versmoort. Stael van Corregio. Onbekent veracht. Stael van van Dijk. Stael van Herkules Zegers. Door samenspanningen verhindert.

Tiende Hoofddeel. pag: 313.

Vervolg van't voorgaende. Haet en verraet bewezen tegen M. Agnolo: Lukas van Leyden : De Bruin ; en Apelles. Zedige deugt. 't Welnemen van der onkundigen oordeel. Voorbeelden. Men kan den hoon niet altijts verkroppen. Voorbeelden. Spitse antwoorden. Schilders wrack. Stael van Klezis. Eerste middel voor moeilijckheit. Van eens anders werk wel te oordeelen ; en hoe 't zelve te schatten. Hoe zijn minder te prijzen, enz. Tweede middel. Zelf wel te doen. Niet te snorken. De beste oordeelen te volgen ; maer zijn werk daerom niet altijts te veranderen. Of men zijn werk somtijts ter zijden zal zetten, om het daer nae met een versch oog t'overzien. Een schilder moet zig geduurig oeffenen, zig met geen staetzaaken bemoeien, noch vorsten tergen. Klucht van Bruno. Konst door dwang geoeffent. Voor al geen Poeten te hoonen.

U R A N I A , het negende Boek.

Eerste Hoofddeel. pag: 326.

Waer toe men de Schilderyen pleeg te gebruiken, by de Romeynen en andere volken. Beste gebruik ; tot nut van't Vaderland, en Ingezeten.

Tweede Hoofddeel. pag: 331.

Van verscheyden aert en gedaente van Schildery, en wijzen van Schilderen. Onzeker hoe d'ouden schilderden. Trekstrijd te Rhodus. Verheven werk, Encausticé, gebrande Schildery. Monochroma. Waschverwen. Pareygon. Meandrum. Mosaik. Lithostrata. Ingeleyt Schilderwerk. Fresco. Sgraffiato. Stucco, en Grotissen. Plaisier gieten. Lijmsijs- en Eyverwen. Vasthoudend mengsel. Olyvernis. Olyverwe. Op verscheyden stoffen schilderen. Miniatuur.

Derde Hoofddeel. pag: 340.

Naeldschildery. Acupingere. Textilis pictura. Judaica vela. Tapijt- en Lapschildery. Zetruig schildery. Veerenschildery. Natuurschildery. In Edelgesteente. In Agaet. Landschappen. Apol en de Muzen. Vries-schilder. Gestachtmerken. Moeders inbeeldingen schilderen de vrucht. Natuurs Beeldhouwery. Berg in China. Allerley groeiende gedaenten. Groeienden Huisraect en Banket. Pan. Silenus. Pisdiefjes.

Vier-

R E G I S T E R.

Vierde Hoofddeel. pag. 345.

Wat vrugten een Konstenaar ten loon van zijnen arbeyt te verwachten heeft. Driederley vrugten van de konst. De liefde tot de konst. De konst vryer dan eenige andere. Plutarchus wederleyt. De konst onderzoekt de zichtbaere natuur. Wort beloont met vergenoegen. Geeft haer oefftnaers leeven, voedsel, lekkerny en jonkheit. Zy trotst de Pen; ja de stem. Voorbeelden.

Vijfde Hoofddeel. pag. 351.

De tweede vrugt der konst. Winst en Rijkdom. Konst wel betaelt. Zelf tegen wil.

Zeste Hoofddeel. pag. 353.

Van de darde vrugt der konst, dat is, wat eer en glory da r door te bekomen is. Eerkiteling. Faem en loflijk gerucht. Vorsten gunstig oordeel, van den Edeldom der konstenaers. Bestaest met goude ketenen en genaeden penningen. En Ridderlijke waerdigheden. Konst en Konstenaers by de Vorsten alrijts in waerden gehouden. Ock by Barbaren. Hun deert geen Ballingschap. Lippi uit slavernij verlost. Tapijt beelden gevreeft. Schilderyen Kerkplichtig geeert: 't misbruik der Schilderyen komt niet wegens de konst. Schilders Kerkplichtig geeert. Betaemt geen van beyden. Godt mag, noch kan men niet lichamelijk afbeelden, maer al wat gezien wort, mag maer geschildert worden. Betamelijke eer aen de nagelaetene, onvolmaekte, en kinderlijke werken. Afscheid, en besluit.

Drukfouten, by den Auteur in't naeleezen ter loops aengemerkt, met verzoek dat de Lezer de verdere letterfeylen gelieve te verschoonen of te verbeteren.

Pag. 71. lin. 26. voor in werelts. l. in 's werelts. pag. 83. op de kant, staet Lukullus Triomf schier 2 duim te hoog pag. 95. l. 7. voor statuen. l. Statuën. pag. 109. l. 25. voor zoogt, l. zocht. pag. 126. l. 17. voor uit Hemel, l. uit den Hemelen in de onderste Regel, voor d' ongemengde. l. d' oud gemengde pag. 127. l. 20. voor en heeft door zijn arbeyd. &c. l. en door zijnen arbeyd heeft de. &c. pag. 151. l. 6. voor tabbaent. l. tabbaert. pag. 158. l. 14. voor Phodis. l. Rhodis. pag. 165. l. 26. voor uitschichtig. l. niet schichtig. pag. 169. l. 18. voor die hen. l. die hem. pag. 174. 't Italiaens op de kant, behoorde boven nevens d' inleyding te staen. pag. 190. voor vierde. l. vijfde Hoofddeel. pag. 202. l. 33. voor Lijnboom. l. Pijnboom. pag. 207. l. 34. voor staetig. l. gestaeg. pag. 218. leste regel, voor Ouma. l. Numa. pag. 226. in den inhoud van 't zeste Hoofddeel, staet Hair, doch dit komt eerst in 't zevende. pag. 268. l. 19. voor een gebeurt. l. hen gebeurt. l. 20. voor hen kaerse. l. een kaerse. pag. 272. l. 14. voor aenmerkelijk. l. aenmerkelykst. pag. 306. l. 27. voor zal nochtans. l. zoo zal nochtans. pag. 316. l. 4. voor Fransta. l. Francia. pag. 319. l. 27. voor zieleh. l. zielen. pag. 346. l. 5. voor gelijk Titus Vespasiaen zich de vreugde des werlds bek laegde. l. gelijk Titus Vespasiaen, de vreugde des werlds, zich beklaegde. pag. 347. l. 16. voor wannermen eender. l. wanneer hem eender. pag. 359. op de kant, staet instit. lib. 1. cap. 11. een duim breec te hoog. pag. 360. l. 7. voor Pholomeus. l. Ptholomeus.

The first part of the book is devoted to a general history of the world, from the beginning of time to the present day. It is written in a clear and concise style, and is well adapted for the use of schools and libraries.

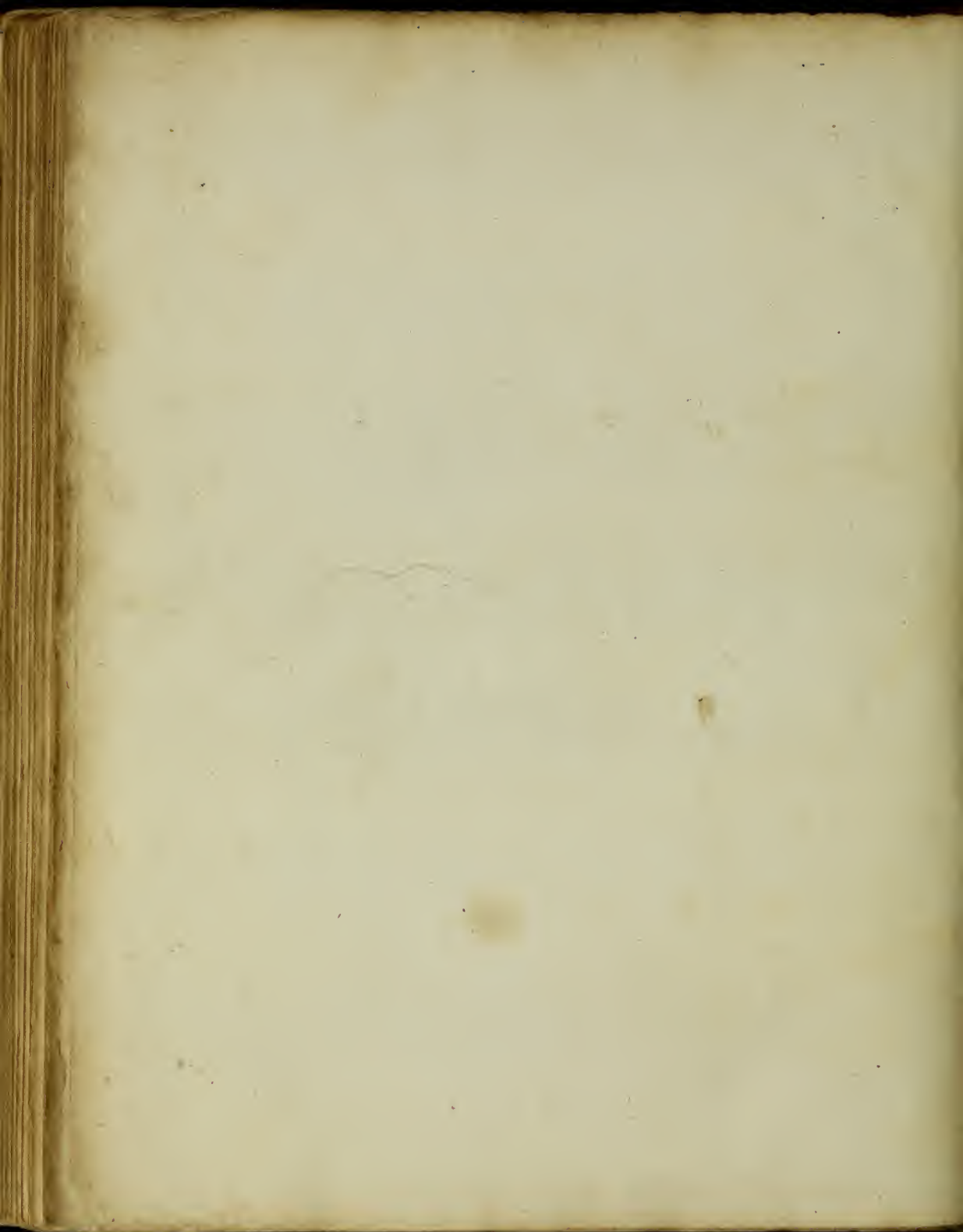
The second part of the book is devoted to a history of the British Empire, from the reign of King James I. to the present day. It is written in a clear and concise style, and is well adapted for the use of schools and libraries.

The third part of the book is devoted to a history of the British Empire, from the reign of King James I. to the present day. It is written in a clear and concise style, and is well adapted for the use of schools and libraries.

The fourth part of the book is devoted to a history of the British Empire, from the reign of King James I. to the present day. It is written in a clear and concise style, and is well adapted for the use of schools and libraries.

PPR

RvE

p. 193 (about copying) p. 273 Critique
194 (about mental concentration) (no "rules")

FRENCH MINOR POETS - COLLECTION of 228 books of poems by French minor poets, many printed in a limited number of copies, many with autograph inscription by the authors. Published between 1873 and 1973 (mostly 1900-1946). - Together 234 volumes. Sewn, mostly unbound. \$1500.

HOOGSTRATEN, SAMUEL v. Inleyding tot de hooge school der schilderkonst:
... Rotterdam, 1678, contemp. bds. Engraved frontispiece, portrait and 14 engravings
by Hoogstraten.

o.
f 750,—
\$ 300

